biblioteca școlarului

MIHAIL KOGĂLNICEANU

PROFESIE DE CREDINȚĂ

Litera INTERNAȚIONAL

biblioteca școlarului

MIHAIL KOGĂLNICEANU

PROFESIE DE CREDINȚĂ

Litera INTERNAȚIONAL
BUCUREȘTI • CHIȘINĂU

Colecție inițiată și coordonată de Anatol Vidrașcu și Dan Vidrașcu
Concepția grafică a colecției și coperta: Vladimir Zmeev

REFERINŢE ISTORICO-LITERARE:

Bogdan P. Hasdeu,
George Ivașcu
G. Călinescu,
Şerban Cioculescu,
D. Popovici, M. Sadoveanu,
Maria Platon, Gabriel Ştrempel,
Dumitru Micu, Domnica Filimon,
Octavian Goga, Nicolae Gane,
A. D. Xenopol, N. Iorga,
Traian Demetrescu,
I. Negoițescu,
R. Dragnea,
Perpessicius,
Al. Duțu, V. Rață,
Augustin Z. N. Pop,
C. Loghin, D. Onciul,
G. Ibrăileanu, M. Cimpoi,
Dan Berindei, Dan Simonescu,
Nicolae Gane, Ovid Densusianu,
Alexandru Zub, Geo Şerban,
Anghel Demetrescu,
Al. I. Ştefănescu,
A. Oțetea,
Al. Tudorică

Editura „Litera Internaţional“
O. P. 61; C.P. 21, sector 1, Bucureşti, România
tel./fax (021) 3303502; e-mail: info@litera.ro

Grupul Editorial „Litera“
str. B. P. Hasdeu nr. 2, mun. Chişinău, MD-2005, Republica Moldova
tel./fax (3732) 292 932, 294 110, fax 294 061;
e-mail: litera@litera-publishing.com

Difuzare:

S.C. David D.V.Comprod SRL
O. P. 33; C. P. 63, sector 1, Bucureşti, România
tel./fax (021) 3206009

Prezenta ediţie a apărut în anul 2003 în versiune tipărită
şi electronică la Editura „Litera Internaţional“
şi Grupul Editorial „Litera“.
Toate drepturile rezervate.

Editori: *Anatol şi Dan Vidraşcu*
Redactori: *Andrei Hropotinschi, Petru Ghencea*
Tehnoredactare: *Victor Gorbatovschi*

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic din Chişinău.
Comanda nr. 30261

CZU 821.135.1-3
K 67

Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii
Kogălniceanu, Mihail
Profesie de credinţă / Mihail Kogălniceanu; col. iniţ. şi coord. Anatol şi Dan Vidraşcu; conc. gr. col. şi cop./ Vladimir Zmeev — B.: Litera Int., Ch.: Litera, 2003 (Combinatul poligrafic). — 432 [p.] — (Bibl. şcolarului; serie nouă, nr. 286).
ISBN 973-7916-30-1 — ISBN 9975-74-524-5
821.135.1-3

ISBN 973-7916-30-1
ISBN 9975-74-524-5

© LITERA INTERNAŢIONAL, 2003
© LITERA, 2003

TABEL CRONOLOGIC

1817 6/18 septembrie. S-a născut viitorul scriitor și om politic Mihail Kogălniceanu, primul din cei 10 copii în familie. „Tatăl meu, nota el în *Prefață* la *Cronicile României sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei* (vol. I, București, 1872), a fost vornicul Ilie Kogălniceanu; muma mea a fost soția sa Catinca, născută Stavilla, familie românească din Basarabia; de pe tată și de pe mumă, din moși și strămoși, mă fălesc, dară, că sum român moldovan, și cu mândrie recunosc că familiea mea nu a căutat niciodată originea sa în țări și neamuri străine".

1827–1834 După ce capătă o anumită instruire în casa părintească, M. Kogălniceanu de la vârsta de 10 ani, împreună cu Vasile Alecsandri, frecventează lecțiile unui dascăl maramureșan stabilit la Iași, Gherman Vida. Din 1828 învață la pensionul unui francez stabilit și acesta în capitala Principatului Moldovei, Victor Cuénim, apoi, din 1831, la Institutul de la Miroslava (localitate de lângă Iași), unde, în afară de limbi străine, studiază aritmetica, geografia, gramatica, istoria și alte discipline.

1832 Se stinge din viață, de ftizie, mama scriitorului (n. 1802).

1833 17 august. Este trimis să-și continue studiile la colegiul din orașul francez Lunéville, împreună cu cei doi fii ai domnitorului Mihail Sturdza, Grigore și Dumitru. În drum spre Franța îi scrie cu regularitate părintelui despre cele văzute și trăite. Aceste răvașe au pus începutul bogatei și valoroasei moșteniri epistolare a lui M. Kogălniceanu, constituind primele sale probe în ale scrisului.

Manifestând stăruință la învățătură, M. Kogălniceanu, în același timp, nu se limitează la prevederile programului de studii, ci frecventează teatrul, pentru care avea o pasiune aparte, urmărește presa la zi, învață să cânte la vioară, practică sportul. De la primele contacte cu străinătatea el a manifestat un viu interes pentru stările de lucruri din viața social-politică și culturală, evaluându-le în raport cu cele din Moldova, de al cărei destin era preocupat și căreia îi ducea dorul. „Mă întrebați cum mă simt în Franța? li se adresa el surorilor. Prost. E o țară bogată, frumoasă, puternică, civilizată. Dar, cum eu nu sunt francez, prefer patria mea. N-aș schimba Moldova cea săracă pentru cel dintâi tron din lume".

1835 29 iulie. Din ordinul lui M. Sturdza tinerii sunt transferați la Berlin, pentru a-i feri astfel de influența ideilor revoluționare din Franța. În capitala Germaniei M. Kogălniceanu timp de mai bine de doi ani studiază ca particular, sub supravegherea unor persoane distinse, iar

din octombrie 1837 se înscrie la Universitatea din Berlin. În același an la îndemnurile vestitului savant A. Humboldt pregătește și tipărește la Berlin primele sale lucrări științifice: *Moldova și Muntenia. Limba și literatura română sau valahă, Schiță asupra istoriei, obiceiurilor și limbii țiganilor* și vol. 1 al *Istoriei Valahiei, a Moldovei și a valahilor transdanubieni*, cea dintâi în limba germană, iar celelalte două în limba franceză. Perioada aflării la studii în Germania a fost de mare importanță în formarea intelectuală și în plan politic a lui M. Kogălniceanu. „Toată viața mea, și tânăr și în vârstă coaptă, nota scriitorul, am mărturisit în mai multe rânduri, că culturii germane, că Universității din Berlin, că societății germane, bărbaților și marilor patrioți, care au operat realțarea și unitatea Germaniei, datoresc în mare parte tot ce am devenit în țara mea, și că la focul patriotismului german s-a aprins făclia patriotismului meu român!"

1838 martie. În drum spre patrie Kogălniceanu se oprește pe un timp la Liov, unde efectuează cercetări de arhivă.

1838 1 iulie. De la această dată apare prima publicație periodică a lui M. Kogălniceanu – o nouă serie, față de cea a lui Gh. Asachi, a „Alăutei românești", prima noastră revistă literară, editată ca supliment al ziarului „Albina românească". Revista a fost suspendată de către autorități după al cincilea număr din cauza publicării în paginile ei a schiței *Filozofia vistului*, operă satirică inspirată de *Tratat despre vist* de scriitorul rus O. Senkovski.

1839 12-22 octombrie. În „Albina românească" apare schița *Soirées dansantes* (Adunări dănțuitoare), prelucrare din franceză.

1840 martie. Mihail Kogălniceanu fondează o editură și o tipografie proprie sub denumirea „Cantora Foaiei sătești" sau „Cantora Daciei literare", care au avut un rol important la dezvoltarea culturii și literaturii naționale. Aici M. Kogălniceanu a tipărit mai toate publicațiile periodice fondate de el: „Foaia sătească a Principatului Moldovei" (aprilie 1840 – decembrie 1845), revistele „Dacia literară" (ianuarie – iunie 1840), „Arhiva românească" (vol. 1 – 1840–1841; vol. 2 – 1845), „Propășirea. Foaie științifică și literară" (9 ianuarie – 11 noiembrie 1844) și „Calendar pentru poporul românesc" cu anexa literară „Almanah de învățătură și petrecere" (1842–1846), editat în continuare de Gh. Asachi, un număr mare de cărți de beletristică, opere cronicărești etc. În publicațiile periodice ale lui Kogălniceanu au văzut lumina tiparului majoritatea scrierilor sale literare, articole pe teme sociale și culturale.

1840–1842 Încă din 1839 M. Kogălniceanu face parte dintr-un comitet teatral, iar începând cu 7 martie 1840 este codirector, alături de C. Negruzzi și V. Alecsandri, al teatrului francez și al celui românesc din Iași. În această calitate a pledat pentru îmbunătățirea repertoriului, promovând pe scenă lucrări inspirate din realitățile contemporane, pentru sporirea nivelului profesionist al actorilor, urmărind scopul ca teatrul să fie „artă", nu „păpușărie", precum se exprima scriitorul însuși.

1841 2 decembrie. Este ales membru al Societății de istorie și antichități din Odesa, pentru care pregătise un discurs. În procesul-verbal al ședinței cu pricina se menționa că M. Kogălniceanu „a scris *Istoria Valahiei, Moldovei și a valahilor transdanubieni* și alte lucrări istorice și pregătește editarea letopisețelor moldovenești atât de importante pentru istoria ținutului nostru".

1843 24 noiembrie. Rostește renumitul său *Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională* la Academia Mihăileană, tipărit în același an la Iași. Acest discurs constituie una dintre principalele scrieri în care M. Kogălniceanu și-a expus concepția cu privire la istorie.

1844 octombrie. Redactarea unei plângeri a „vechililor obștiei Botoșanilor" contra călugărilor mănăstirii Popăuți a servit drept pretext pentru autorități de a-l închide pe Kogălniceanu fără nici o cercetare la mănăstirea Râșca, unde s-a aflat bolnav timp de șapte săptămâni, sub supraveghere strictă.

1845 M. Kogălniceanu traduce și editează în limba franceză la Iași două volume de *Fragmente scoase din cronicile moldovenești și valahe referitoare la Petru cel Mare, Carol al XII-lea, Stanislav Leszczynski, Dimitrie Cantemir și Constantin Brâncoveanu*.

1845–1847 M. Kogălniceanu se stabilește la început în Franța, apoi în Spania, iar la întoarcere în patrie vizitează Italia. Din timpul ședерii în Spania datează memorialul său *Note despre Spania*, redactat în limba franceză.

1845–1852 Editează la Iași *Letopisețele Țării Modovei*, în trei volume (vol. 2 – 1845; 3 – 1846; 1 – 1852), însoțite de *Prefață* (la vol. 1), studii și însemnări despre manuscrisele valorificate.

1848 M. Kogălniceanu participă la mișcarea petiționară din Moldova, iar după înăbușirea acesteia scrie broșura *Întâmplările din Moldova în luna lui martie 1848* și alte lucrări, menite să informeze opinia publică asupra evenimentelor ce au avut loc. Fiind pus sub urmărire de către agenții lui M. Sturdza, M. Kogălniceanu la 12 august trece, travestit, în Bucovina, unde împreună cu V. Alecsandri, C. Negri, Gh. Sion ș. a. face parte dintr-un comitet de luptă împotriva regimului instituit în țară. Din însărcinarea acelui comitet, alcătuiește și editează lucrarea programatică *Dorințele partidei naționale în Moldova* și un *Proiect de constituție pentru Moldova*, în care și-a expus ideile cu privire la reformarea societății, preconizând desființarea boierescului, asigurarea egalității drepturilor civile, emanciparea și împroprietărirea țăranilor ș. a. Colaborează la ziarul „Bucovina", în care a publicat pamfletul *Carte a fostului rege Ludvig Filip către încă fiindul domn Mihail Sturdza* și mai multe articole. A tipărit în broșură aparte la Cernăuți pamfletul *Noul acatist al marelui voievod Mihail Grigoriu*.

1849 De la Cernăuți Kogălniceanu pleacă la Viena, unde poposește un timp, apoi la Paris. În țară se întoarce către sfârșitul anului, după detronarea lui M. Sturdza și alegerea la domnie a lui Grigore Ghica.

1850 În „Gazeta de Moldavia", redactată de Gh. Asachi, apare începutul de roman *Tainele inimii*, una dintre primele încercări de acest gen în literatura română.

1852 10 noiembrie. Se căsătorește la Iași cu Ecaterina Jora (1827–1907).
1855 1 octombrie. Fondează la Iași ziarul „Steaua Dunării“, principalul organ de presă al mișcării unioniste.
1856 6 martie. Moare Ilie Kogălniceanu (n. 26 mai 1787), tatăl scriitorului, fiul postelnicului Ion Kogălniceanu, neam de răzeși de pe Cogâlnic.
30 mai. Este ales în comitetul Unirii, alături de V. Alecsandri, C. Negri, C. Hurmuzachi ș. a.
1857–1891 Începând cu anii cincizeci, o dată cu deschiderea Divanului ad-hoc al Moldovei în 1857, și până la sfârșitul vieții sale Kogălniceanu s-a manifestat în special ca om politic și de stat, deținând posturi înalte de prim-ministru, ministru de externe, reprezentant plenipotențiar al României în Franța etc. Ca membru al parlamentului a participat în decurs de zeci de ani la examinarea problemelor de pe ordinea zilei, vădindu-și erudiția, spiritul constructiv și talentul oratoric.
1857 14 martie. E ales membru de onoare al Societății de medici și naturaliști din Iași.
7 octombrie. La propunerea lui M. Kogălniceanu Divanul ad-hoc al Moldovei votează Unirea Principatelor.
1859 3 ianuarie. M. Kogălniceanu își retrage candidatura la domnie, în favoarea lui C. Negri. La Iași e reeditată revista „Dacia literară“.
1860–1862 Apare de sub tipar o nouă ediție a „Arhivei românești“.
1868 29 mai. Este ales membru al Societății Academice (Academia Română).
1869 15 septembrie. E ales președinte al Secțiunii istorice a Academiei Române.
1872–1874 Sub titlul *Cronicile României sau Letopisețele Moldaviei si Valahiei* M. Kogălniceanu tipărește la București o nouă ediție a operelor cronicarilor, în trei volume.
1875 La București apare în broșură studiul lui M. Kogălniceanu *Răpirea Bucovinei după documente autentice*.
1887 28 martie. Mihail Kogălniceanu este ales președinte al Academiei Române, post pe care îl va deține până în 1890.
1891 1/13 aprilie. În ședința solemnă a Academiei Române organizată cu ocazia împlinirii a 25 de ani de la fondarea acestui for științific M. Kogălniceanu a rostit discursul *Dezrobirea țiganilor, ștergerea privilegiilor boierești, emanciparea țărănimii*, considerat de însuși oratorul „cântecul meu de lebădă“, în care marele om de stat se referea la cele mai importante acte social-politice, la realizarea cărora a contribuit și care au jucat un rol decisiv în dezvoltarea României moderne.
1891 20 iunie. M. Kogălniceanu se stinge din viață la Paris în timpul unei grele intervenții chirurgicale. A fost înmormântat în cimitirul „Eternitatea“ din Iași.

Scrieri literare

Împăratul și braminul

POVESTEA LUI BURGER

Vreau să-ţi povestesc o istorie foarte de râs. Era odată un împărat, împărat ceva cam despot; era şi un bramin, un bramin mare mandarin, pre a me lege, păcat numai că ciobanul lui era mai şăret decât el.

Împăratului nu-i păsa nici de cald nici de frig; de multe ori, el dormea sub cort cu zeoa sa de fier; de abie avea adeseori pâine neagră, apă şi caşcaval; mai adeseori încă, el suferea şi foamea şi setea.

Mult mai bine se căuta braminaşul; mult mai viteze îi era purtările la masă şi în pat. Faţa sa cea rătundă strălucea ca o lună plină. Trii oameni apucându-se de mână nu i-ar fi putut încungiura pânticele.

De aceea, de multe ori împăratul îi căuta pricină. Când călărea, odată, într-o zi de arşiţă, cu mare convoi de călărime, el întâlni pre braminul ce se primbla înaintea casei sale.

„Bun noroc, bun noroc!“ gândi împăratul în sâne. Pe urmă s-a închinat braminului, bătându-şi gioc:

– Ce faci, umelită slugă a Preaputernicului; bine, tare bine; cum îmi pare; rugăciunea şi posturile nu-ţi strică. Mi se pare însă că ceasurile îţi sunt prea grele; îmi vei mulţămi dară, dacă ţi-oi da treabă. Se zice că eşti omul cel mai viclean din lume; se zice că mai auzi cum creşte iarba. Deci, ei, cinstite bramine, spre a-ţi îndeletnici amândoi obrazii cei graşi, îţi dau să strici trii nucuşoare frumuşele, îţi las trii luni de zile, de astăzi; la sfârşitul acestor trii luni, vreu să răspunzi la aceste trii întrebări: dintăi, când în mijlocul sfatului domnesc, voi şăde pe tron cu haine împărăteşti, îmi vei spune, ca un adevărat cunoscător de monede, cât fac păn' la cea mai de pe urmă leţcaie. Al doile, îmi vei socoti şi îmi vei spune în câtă vreme pot să merg călare giur-împregiurul pământului; nici o minută mai mult, nici o minută mai puţin. Al triile, spre lauda bramінească, îmi

vei găsi, mai la greutatea unui fir de păr, gândul ce voi avea, şi eu ţi-l voi spune pe urmă în adevăr, însă, în gândul meu, nu va trebui să fie cel mai mic lucru adevărat. Şi dacă nu vei răspunde la aceste trii întrebări, nu vei mai fi bramin. Te voi lăsa să te poarte în toată ţara călare pe un măgar, cu faţa spre coadă, şi ţâind-o în mână în loc de frâu.

Pe urmă, împăratul se depărtează la treapăd, râzând. Bietul bramin lucrează cu capul, încât era să şi-l rupă; nu era vreun osândit care să fie năcăjit cu mai multe chinuri lângă frânghia spânzurătoarei.

El trimete la una, la două, la trii, la patru universităţi; întreabă una, două, trii facultăţi, plăteşte dreptăţile, Dumnezeu ştie! nu-i măcar un doctor care să-i disluşească aceste cimilituri.

În vremea ce inima i se boţea şi se rupea, ceasurile se schimba iute în zile, zilele în săptămâni, săptămânile în luni. Mai că ajungea vremea; săracul bramin se făcuse cu totul galbăn şi verde.

Deznădăjduit, galbăn, slăbit la obraz, el căuta locurile cele mai singuratice, în mijlocul pădurilor şi a câmpiilor. Într-o cărare de abie umblată, pe scoborâşul unei stânci, îşi întâlneşte ciobanul, pre Ion Bunduc:

– Cine poate să te supere, stăpâne bramine? îi zise Ion. În adevăr te-ai făcut slab ca o umbră. De abie te târăi. Ţi s-a întâmplat, fără îndoială, vreo nenorocire.

– Ah! bade Ioane, ai dreptate să zici că mi s-a întâmplat o nenorocire, împăratul mi-a dat prea groasă pânză de cusut: mi-a pus între dinţi trii nuci care Belzebut însuşi, cu mare greu ar pute strica. Dintâi, când dinaintea sfatului domnesc el va şăde pe tron, cu haine împărăteşti, am să-i spun, ca un adevărat cunoscător de monede, cât el face, până la cea de pe urmă leţcaie. Al doile, am să-i socot şi să-i spun în câtă vreme el poate să meargă călare, giur-împregiurul pământului, şi nici o minută mai mult, sau mai puţin; el crede, în adevăr, că toate aceste sunt numai jucării pentru mine. Al triile, o, cel mai nenorocit din bramini, îl voi gâci, mai la greutatea unui fir de păr, gândul ce va avea şi mi-l va mărturisi, în adevăr; şi, în acest gând, nu va trebui să fie cel mai mic lucru adevărat.

Şi, dacă nu voi răspunde la aceste trii întrebări, nu voi mai fi bramin. El mă va lăsa să mă poarte în toată ţara călare pe un măgar cu faţa spre coadă şi ţâind-o în mână, în loc de frâu.

– Nimica mai mult? a răspuns Ion, izbucnind în râs. Stăpâne bramine, şezi în pace, eu mă îndatoresc să povăţuiesc luntrea. Imprumută-mi numai cealmaua*, mătăniile şi straiele şi aşa făgăduiesc să dau pentru voi adevăratele răspunsuri. Adevărat este că nu înţăleg măcar o buchi din azbucoavna** sanscrită. Dar acele ce voi, înalţi şi prea puternici doctori, nu câştigaţi cu banii voştri, eu le-am moştenit din pânticele maicei mele.

Umflat de bucurie, braminul sări ca un ied de capră. Cu cealmaua şi cu mătăniile, cu benişul*** şi cu clopoţăii, Ion era zdravăn şi poznaş de văzut, ca un bramin adevărat; şi degrabă se duse la curte la împăratul.

Împăratul era pe tronul său, în mijlocul sfatului domnesc, strălucind de podoabă, cu sciptrul în mână, cu coroana pe cap şi cu celelalte semne ale împărăţiei.

– Acum spune-mi, cinstite bramine, ca un adevărat cunoscător de monede, cât fac eu până la cea mai de pe urmă leţcaie?

– Măria ta, Hristos a fost vândut cu triizăci de arginţi de Iuda; din pricina aceasta voi da pentru măria ta, măcar că te lauzi şi te socoteşti aşa de înalt, numai douăzăci şi nouă de arginţi tocma. Trebuie să faci un argint mai puţin decât el.

– Hm – a zis împăratul – răspunsul vorbeşte şi are cu ce să îmblânzească o mândrie domnească. Pe cinstea mea cea împărătească, nu m-aş fi crezut niciodată aşa de ieftin.

– Acum ai să socoteşti şi să-mi spui în câtă vreme pot merge călare giur-împregiurul pământului, dar nici o minută mai mult sau mai puţin. Ştiu că toate aceste sunt numai o giucărie pentru tine.

– Dacă măria ta vei purcede dimineaţa tot o dată cu soarele, şi îl vei întovărăşi, mergând călare şi tot călare, doară aşa de iute ca şi dânsul, eu îmi pun rămăşag mătăniile şi cealmaua, că vei încungiura pământul în de două ori douăsprezece ceasuri.

– Ah! a zis împăratul, râzând, bun ovăz pre a me lege; îţi hrăneşti caii cu *dacă* şi cu *doară;* omul care a aflat pre *dacă* şi pre *doară,* a făcut sigur, aur, cu paie hăcuit. Dar, acum adună-ţi toate puterile, pentru a tria întrebare, că altmintrelea voi fi sălit să te pedepsesc cu

* *Cealma* – turban.
** *Azbucoavna* – abecedar.
*** *Beniş* – haină boierească lungă, cu mâneci despicate.

măgarul. Ce gândesc şi nu-i adevărat? Spune-mi acum îndată, dar nu cu *dacă* şi cu *doară*.

– Măria ta, gândeşti că eu sunt braminul de la pagoda de Hanang.

– Făr-îndoială, dar aice nu este nimica de neadevărat.

– Iartă-mă, măria ta, ideea te înşală; eu sunt numai ciobanul lui, Ion Bunduc.

– Ce! diavole, tu eşti braminul de la Hanang, a strigat împăratul cât a putut, ca când ar fi picat din cer, dar cu o dişănţare de bucurie; ei bine, dacă nu eşti bramin, vei fi de acum. Vreu să fii împodobit cu clopoţăii şi cu cârja. Iar stăpânul tău va merge călare pe măgar şi la treapăd. Aceasta îl va face să înţăleagă ce este drept; căci cel ce vre să săcere, trebuie să şi samine.

– Cu voia măriei tale, voi rămâne cum sunt. Nu ştiu nici a ceti, nici a socoti, nici a scrie; nu înţăleg nici cea mai mică buche din sanscrit, viu sau mort, cele ce Ionel n-a învăţat, Ion nu poate să mai înveţe.

– A! bade Ion Bunduc, păcat mare; deci cere-mi un alt dar; gluma ta cea şugubeţă m-a bucurat atâta, încât şi eu vreu să te bucur pre tine.

– Măria ta, n-am nevoie de atâte lucruri; dar cum eşti gata să-mi faci bine, pentru singură mulţămită, îţi cer iertarea stăpânului meu.

– Foarte bine, prietene, tare bine; văz că porţi inima ca şi capul cu chipul cel mai drept. De aceea îţi iert stăpânul, însă cu tocmelele şi condiţiile următoare:

Noi poroncim braminului din Hanang, că de acum înainte să nu mai lase pre Ion Bunduc să-i pască oile, ce să-i împlinească fără plată toate nevoile, până când va place ceriului să-i trimeată o dulce şi mult fericită moarte.

Soirées dansantes

(ADUNĂRI DĂNŢUITOARE)

La nouăsprezece ani ne bucurăm de joc ca de o mare desfătare, dar nu este desfătare în lume care să treacă așa de degrabă la bărbați și așa de târziu la femei. Îmi aduc aminte câteodată, cu o oftare de părere de rău, de vremea ce a trecut așa de iute, în care, a doua zi după un bal, mă sculam la amiazăzi, zicând: bre, bre, cât m-am *înglindisit* de bine.

Şi cu o suvenire desfătăcioasă de gânduri, mă uitam la rămășițele strălucitei mele tualete din ziua trecută, ce era împrăștietă în mijlocul odăii: șacșârii cei roșii aruncați pe covor, galbenii papuci dormind pe vatră, ca o mâță ce se încălzește, mănușile aninate de coada unui ibric, cilicul cel globos rostogolit sub pat, și taclitul, a căruia coadă, în ziua trecută, prin coborârea sa până la pământ, făcea mirarea tuturor babelor, ședea învăluit pe un scaun. Nu zic nimic de fermeneaua cea roșie care, aninată pe ușă, sămăna la cununile de pipăruși întinse înaintea casei unui bulgar din Huși.

Atunce, niciodată nu mă desfătam pe jumătate; apropierea unui bal îmi deșerta inima de toate micile supărări ce aveam; aș fi luat la joc pe dracul înșuși și aș fi sărit de douăzeci de ori pentru un bal la vrun diac de visterie. Dacă dimineața gândirea mea necontenită la joc îmi pricinuia de la loghiotatul dascăl vreo falangă părintească pe talpa picioarelor, sara dimpotrivă, când gazda, încântată de iuțala pasurilor mele, mă făcea de alergam în dreapta și în stânga, spre a pofti la joc toate bătrânețile ce nu jucau, mă socoteam o persoană de mare importenție înaintea damelor și uitam foarte degrabă neplăcerile de la școala Trisfetitelor sau a dascălului Gheorghi[1].

Ah! Acum mă duc la bal numai spre a juca rolul pătimitor de băgător de samă. Picioarele mi se odihnesc într-un ungher întunecat

al sălii și ca un soldat bătrân, invalid, ce-și anină ruginita sabie la căpătâiul său, asemine îmi anin și eu pulpele de bumbac la cerceveaua unei ferești. Căci și eu am lepădat cilicul pentru pălărie și purpuriii șacșâri pentru strâmții pantaloni. Când joc câteodată, mă mișc posomorât ca o cârtiță ce se întoarce. Câteodată iarăși zic o vorbă, două la femeile cele bătrâne, și ele mă împacă câteodată și cu cele tinere. În altele, sunt făcut dintr-un aluat destul de nemulțumitor și puțin însușit spre a face din mine un om căruia-i zicem că este *plăcut*.

Plăcut? Ce însemnează acest cuvânt?

Un om plăcut, pentru multe femei, este acela care într-un bal joacă totdeauna și nu se odihnește niciodată, jucând deopotrivă cu toate, cu cele frumoase și cu cele urâte, bun, tânăr și de treabă, care face filantropie la mazurcă spre slujba fetelor celor bătrâne și care crede că are vreo îndatorire către gazda ce-l poftește la bal.

Un om plăcut este și acela care face curte mamelor, spre a avea dritul de a face și fetelor, și care are totdeauna două mâini, două picioare și o droșcă la dispoziția damelor care n-au nici trăsură, nici bărbat; care strânge mănușile, apărătorile și basmalele acestor dame, poartă șalul și umbrela lor, le trimite lojii la teatrul francez ca să se mire de frumosul comic al lui Pélier și de țipetele d[emoaze]lei Jenni[2]. Un om plăcut este și acela care își prăpădește banii de câte ori joacă vist cu damele...

Așa-i că-i plăcut acest elegant care spune complimente, ce amirosă la apă de mintă și nu intră niciodată într-o adunare fără să aibă buzunarul plin de confeturi și capul de cimilituri, calamburguri și șarade, ființă premenită a fi pișcat de fetițe și a purta băieții pe genunchi.

La nevoie, omul plăcut spune și câte o istorioară. El este un dobitoc prețios pentru educația tinerelor demoazele și pentru mâncarea zarzavatelor. El mănâncă multe legume și nu bea nici cafe, nici vutcă, dar știe foarte bine a tăie la fripturi.

Omul plăcut se află mai ales între biurgheri sau târgoveți. Am cunoscut până și spițeri care erau foarte plăcuți. Sunt femei care vorbind de acești oameni zic: „Domnul cutare are todeauna o vorbă de râs". În ce colț al spițăriei oare au învățat ei așa frumușele lucruri? Aceasta nu știu. Dar glumele lor mă băteau la ureche ca clopotul de la Barnovschi[3] într-o zi de sărbătoare. Mai pune încă și acel râs lancaviu, ce samănă cu muzica broaștelor.

Şi duhurile frumoase de societate, şi jucătorii de şarade în faptă, şi, mai ales, acei istorisitori de poveşti fantastice care totdeauna ţi se par un tăciune ce fumegă în vatră, şi, în sfârşit, îţi pică peste picioare.

În vremea când un duh nebun de vârtej şi de joc se apucă de toate capetele şi picioarele femeieşti, omul plăcut, omul maşină, omul ce joacă se face o specialitate, o individualitate, o nevoie; el este neapăratul suarelelor neguţitoreşti şi dieceşti. Pentru vro câteva pahare de limonadă şi de ceai, el îşi dă cu chirie picioarele; meşteşug prea puţin câştigător, dacă nu vei pune în rândul câştigului bătăturile, reumatismurile şi durerile de piept.

– Neneacă, zice duduca P. S. ... către maică-sa, trebuie să poftim pe A. M. M. la cea de pe urmă suare a mătuşii mele; n-a lipsit măcar la o contredansă.

– Vere, să ne aduci cavaleri!

Un cavaler care joacă se porunceşte ca o îngheţată la Felix: el este tovarăşul neapărat al scaunelor şi al policandrului ce se împrumută din mahala. Apropo de împrumut, am cunoscut un tânăr care, fiind îndatorit de rudele sale să împrumute pentru o nuntă nişte argintării şi nişte scaune, învăţa pe de rost numărul scaunelor, cuţitelor şi furculiţelor scrise în izvod.

Cavalerul numai să aibă picioare, mâini, o părere sau o măhală de trup, cu groşi posteriori, şi să fie înzestrat cu o pereche de pinteni lungi ca sulița urieşului Goliat[4], este *plăcut* şi poftit la toate balurile; şi damele, care obicinuit şed pe scaun, primesc poftirea lui la un joc cu bucurie şi, spre mulţumire, îi aruncă câteodată o căutătură dulce prin nişte gene afumate de patruzeci de ani.

Cavalerul are toată voia să ieie între vals şi contredansă, din vreme în vreme, câte un posmag. Trebuie să-l vezi pe bietul băiet când îşi scoate mănuşile şi-şi întinde tremurânda mână pe tabla şi, când a luat un posmag fără să răstoarne tablalele, cum se trage înapoi în grămadă, ca un câine ce fuge cu un ciolan în gură. Iată pofta de mâncare a unui cavaler.

Cavalerii ce nu sunt oşteni, care obicinuit se aud de departe, din pricina târâitului săbiei, cavalerii civili, zic, care intră pentru întâiaşi dată în adunări, poartă neapărat o jiletcă albă, legătura de gât de atlaz neagră şi gulerul fracului căptuşit cu catife; de abia la al doile sau al treile an a intrării lui în lume, începe a se deprinde cu pălăria-clacă, cu pantaloni *collants*[5] şi cu papuci cu cătărămi de la Miculi[6]. Dar atunce

i s-a dus blândeța cea dintâi! Piciorul i se strică. Se ostenește, se odihnește, când joacă alege damele; se depărtează de bătrânețe și de clădării afumate și, jucând, stă la gânduri; îndată ce la un banc farao va lepăda pe o carte un galbăn, este prăpădit, și jocul îi este urât.

Nu ți-oi vorbi nimică de strălucitele baluri ce se da în vremea lui Muruz[7] și a lui Calimah[8], unde se îndesa cea mai bună societate din Iași.

Balurile de atunce nu sămăna nicidecum cu suarelele de astăzi. Luminația ce se făcea în ogradă și în ulițele de pinpregiur înștiința tot târgul că era bal la cutare și cutare boier. Astăzi, de abia spre încălzirea vizitiilor, doi-trii tăciuni ard la poartă întocmai ca focul din ograda lui Ana și Caiafa[9]. Aceeași pompă întreită era înlăuntrul palatului. Toate strălucea, toate era îndestule. Vinul și laptele curgea, cum zice Scriptura. Gazda ce da balul nu se înjosea la cele mai mici amărunturi ale unei cotredanse; nu o vedeai alergând în dreapta și în stânga spre a scoate la iveală un *vis-à-vis* (vizavi) la joc, care se ascundea sub perdelele unei ferești. În mijlocul balului ușile se deschideau ca prin varga unei vrăjitoare nevăzute și o masă desfătăcioasă, ce se înfățoșa ochilor sub strălucitele focuri a mii și mii de lumânări, făcea adevărate toate încântările simțualității răsăritene. Când astăzi ies de la o suare biurgherească de acum, cu gura plină de posmagi și de pudinci făcute în casă de un bucătar țigan, și că-mi aduc aminte de acele nopți strălucite a cărora toate lumânările s-au stins, crez că am visat sărbări din Halima[10].

Balurile cele mari au trecut cu miile lor de lumânări și cu desfătăcioasele mese, dar suarelele dansante trăiesc încă în toată strălucirea, pentru că suareua dansantă este numai și numai a epocii noastre: ea se întinde de la palaturile de pe ulița Copoului până în Armenime și sub Curțile Arse. Boieri, dieci, negustori, toți dau astăzi suarele dansante. Şi pentru ce?

O suare dansantă se gătește în două ceasuri. O scripcă, o cobză, câteodată și un nai sau o daiere; vro câteva lavițe, patru poponețe într-o odaie mărișoară și *suareaua* este gata. Pe urmă niște dulceți cu apă, niște posmagi, apă zăhărită și sărată, împodobită cu numele de limonadă, purtate pe tabla, din ceas în ceas. La mijlocul suarelei, zama de ciorbă numită bulion sau ceaiul cu franzelă prăjită își face intrarea triumfală... ș-apoi să mai vezi acolo cincizeci-șaizeci de voinici, jucând ca niște fericiți, asudând sânge și apă la sunetul cobzei. Rămășița șede împrejurul odăii, privește, critică, încuviințează. Alții joacă vist sau

preferans, vorbind de câte corăbii au sosit la Galați și cât se vinde chila de grâu și de păpușoi.

Deci, toată această lume este un adevărat vinograd[11], numai că nu-i sărat, alcătuit de pălării de paie și straie negre, de pelerinuri și capele sau turbanuri stacoșii; scriitori pe la secții, vechili pe la divanuri, doftori de dinți și de cai, spițeri, toți alegători la Eforie, toți *cuconi*. Cucoanele destul de frumoase, afară de niște figuri de țuțuience a cărora rumeneală, pară de foc, în mijlocul unor fete tinere și frumușele, samănă cu o floare de mac într-un câmp de nu-mă-uita.

Bărbații vorbesc necontenit trebi, procesuri, dinți scoși și potcoave găsite la cai morți. De la un capăt al odăiei la celălalt auzi strigătele lor, lucru foarte interesant, te încredințez.

Ascuns sub umbra deselor *marabouts* a unei tinere de șaizeci de ani, îmbrăcată în rochie de atlaz albă, cu cordele pempe, cercetez și privesc. Iartă-mi vro câteva portreturi.

Dintâi acea tânără persoană a căreia cap este încărcat cu un braț de flori și de spicuri poleite, ca zeița Ceres[12]; fată mare cu pielița palidă și cu zâmbirea netocească, care la vârsta de optsprezece ani a ieșit din pansion, unde a câștigat toate premiile clasei sale. Ea a fost micul Fenix[13] din Târgul Cucului; ea deține destul de bine muzica, zugrăvește înfricoșat trupuri goale; cu toate aceste, talentul său cel mai frumos este că are douăzeci mii galbeni zestre. La ochii mă-sei, acea femeie groasă, rumână, cu părul bălai, cu rochie de catife alb-albastră și care samănă că mulțumește cu atâta grație acelor ce-i poftesc fata, Celestina este o minune. Dacă mama și fata intră într-un salon, Celestina intră totdeauna dintâi; la Socola sau la Copou trebuie ca Celestina, gătită ca păpușa de la fereastra lui Miculi, să se așeze totdeauna în mijlocul aleilor și să-și arate dosul pentru ca s-o vadă mai bine trecătorii; la teatru, ea se pune tetdeauna în fața lojii. Dacă cineva o roagă să cânte o romanță, maică-sa își ia basmaua și face sămn să tacă toți; ea strigă cât poate: „Îi s-o auziți cum cântă, ca un înger!“ Celestina se pune la piano; atunce, biata femeie, nemaiputându-se stăpâni, se scoală de pe scaun și șede în picioare dinapoia scaunului fetei sale, bate tactul, o întovărășește cu jumătate de glas; apoi ochii i se umezesc de lacrimi; are nevoie să plângă, plânge. Dacă cineva bate din palme sau zice brava, bravissima, ea-și aruncă brațele împrejurul gâtului Celestinei; biata neneacă crapă mai-mai de bucurie și de... grăsime. Mâine vei

vedea-o că se duce să facă vizite spre a avea plăcerea de a povesti în toate casele izbândele fetei sale.

Cealaltă, îmbrăcată cu rochie pempe, care joacă sau mai bine care sare cu atâta plăcere, ai căreia groși obraji sunt așa de rumeni, care râde necontenit, care purcede înaintea tactului și-și împinge cavalerul când stă pe gânduri, este una dintr-acele căria-i zicem că este o fată bună. Ea se îndoapă cu posmagi și cu zaharicale, cu primejdie de a-și strica stomacul; vorbește cu gura plină și-și varsă șampanie pe rochie; povestește cavalerilor săi festile și șiriclicurile ce a făcut la pansion; bufnește de râs când le vorbește și-i strânge de mână când joacă. Întreab-o dacă-i place jocul și ți-a răspunde că *se înglendisește frumușel*, franțuzește: *je m'amuse joliment*; jumătate tip de grizetă, boboc rumân de trandafir din mahalaua Muntenimii.

În fața ei, și spre a face contrast negreșit, pentru că în toate trebuie contrasturi, miară-te de muza biurgherească din Păscărie, împinsă încoace și încolo, cu o rochie largă, albastră, presurată cu stele de argint, cu capul ridicat, trupul înapoiet, aruncând căutături dulci, suspinând și vorbindu-și singură, având totdeauna chipul ca când s-ar trezi din vis, răspunzând stropșit la toate întrebările ce faci, vorbind buziș despre zugrăveală și despre poezie, citând pe Lamartine[14] și pe Eliad[15], pe Victor Hugo[16] și pe Negruzzi, pe doamna Tastu[17] și pe doamna Samboteanca[18], și neuitând mai ales să-ți spuie că a fost la cea întâi reprezentație a pieselor *Le fort l'Èvêque* și *Un de plus*[19] și că la cel de pe urmă examen de la pansionul S. a descoperit o greșală în cuvântul dăscălașului nemțesc. Ea este totdeauna rău încălțată și degetele-i sunt pline de cerneală.

Soră-sa Indiana este un volcan ce fumegă pe gunoiul râpei *Privighitoaiei*; tânără artistă de cea mai mare nădejde, ce se gătește la cap *à la Ninon*[20], cu o feronieră pe frunte; când se îmbracă ca o jucătoare pe frânghie, când se învălește într-o tunică ateniană; când cântă, își întoarce glasul în rulade, se pune ca doamna Malibran[21] și vorbește totdeauna cu un accent italian ce samănă limbii vorbite în șatrele de pe șesul Bahluiului.

Vezi încă și acea mare palidă, ce se uită la cavalerii cei frumușei cu ochi murinzi; ea șede în toate zilele trei ceasuri în feredeu, mistuiește dimineața câte un roman și sara se îmbată de amor la melodramele teatrului francez.

Dă-mi voie să nu-ți vorbesc de demuazela de cincisprezece ani, demuazelă clasică a balului, silită să joace cu toți țâncii și pișcarii ce se află la suare și care-ți răspunde cu grație la toate întrebările ce-i faci cuvintele franțuzești ce a învățat la pansion:

– *Oui, monsieur.* – *Non, monsieur.* – *Monsieur, vous êtes bien bon.* – *Monsieur, je ne sais pas*[22]... Vorbire tare înfelurită și cu totul plăcută.

Nu ți-oi vorbi nici de cochetele cele mici de șapte ani, pe care nenecele lor le îmbracă cu rochii scrobite la gât și le duc în suarele cu condiție că n-or dormi pe scaun, c-or fi cuminte, că n-or cere zaharicale.

Nici de mii alte specialități femeiești, ce se găsesc mai în toate suarelele dansante.

Spre pildă:

Femeile măritate care iubesc a șugui cu holteii.

Acele care la vârstă de patruzeci și cinci de ani poartă-n sân un cap de cuc, ca să rămâie totdeauna tinere și drăgălașe.

Acele care-și întreabă necontenit cavalerii.

Acele care zic: soțul meu este la Eforie.

Acele a cărora bărbat este căpitan de târg sau vătav de șalgăi.

Acele care amirosă a livant și poartă gulere cu falduri, când au un gât slab și lung ca al cucoarelor.

Sau scurteicele cu ochi boldiți ca ai racului, numai în proporția ochilor de bou – expresia omerică.

Sau ghemurile de grăsime, încărcate de diamanturi, care sar sub policandru ca un balon, asudă de la cap la picioare și zic necontenit: „Este de mirat! nu-s ostenită nicidecum; aș juca toată noaptea fără să mă ostenesc.“

Şi femeile sulemenite care joacă, peste patruzeci de ani.

Şi fetele de treizeci de ani, care nu mai joacă... decât ca să facă plăcere altora.

Mai ales, să te ferească sfântul înger de gazdele care vin de te apucă pân' și din odaia cărților.

– Ei bine! Ce! Nu joci? Faci tare rău.

Sau încă:

– Domnule Plete-lungi, trebuie un vizavi. Ai bunătate de poftește pe cucoana cea cu rochie roșie și cu turban alb, care n-a jucat încă nicidecum în astă-sară.

Of! Of! Să te ferească Dumnezeu de damele cu rochii roșii, cărora trebuie să le faci pomană o contredansă.

„De foc, de sabie, de rochii roșii, de războiul între noi, de turbane albe, de ciumă, de Ali Tebeli pașă de Ianina".

Ziceam încet aceste cucernice cuvinte, când, cu colțul ochiului, zării pe gazda casei ce venea spre mine. Făcui ca corăbierii când văd că se ridică o furtună, mă trăsei spre liman, coborâi velele și mă pusei în siguranție în ietac, unde erau așezate mesele de joc.

Un foc bun ardea în sobă și în odaie era un aer mai curat decât în sala danțului. Mă uitam la patru portreturi urâte și rele, puse în cadruri frumoase; lucru ce mă făcu să gândesc la femeile cele bătrâne, care se culcă în crivaturi negre și se acoper cu o catife neagră, pentru ca cu atâta mai mult să se vadă albeața obrazului.

În vreme ce făceam asămine fiziologice gândiri: „La banc, la banc!" strigă unul din giucători.

„Binecuvântat fie numele Domnului", zisei, apropiindu-mă de masă; aruncai un iermelic.

– Cât pui pe carte?

– Iermelicul întreg.

– Nu se primește mai mult de cincizeci parale pe carte!

Atunce mă uitai și văzui că tot bancul era de o rubie tăietă și de un sorocovăț și jumătate borteliți și că toți jucătorii *pontarisea* cu câte un puișor.

În viața mea nu m-am aflat în fața unei figuri de bancher așa de nemulțumitoare. El ținea cărțile ca un armășel sabia înaintea porții temniței.

– O, ce joc înfricoșat! strigă un gros și gogoman vechil care se îngrășase pe la divanuri cu punga mai-marilor gogomani ce-l însărcinau cu pricinile lor.

Adu-ți aminte că era în banc o rubie și un sorocovăț și jumătate.

Momița mea de bancher, care avea, cum se vedea, darul prevederii, câștiga necontenit. Iermelicul se duse, și altul, și altul. De la bătrâni nu-și aducea aminte cineva să fi văzut în casa acea atâția bani pe masă – și în buzunare.

– Gazda mi-a spus acum că ar dori să nu se joace atâția bani în casa ei, îmi zise la ureche un prieten al casei cu ochelari albaștri, care, cum se vedea, era unit cu bancherul...

– Ei bine, îi răspund, ș-apoi?

– Apoi, îmi zice, ceva mirându-se, fă ce-ți place; de acum nu-mi pasă. Mi-am împlinit însărcinarea.

– Dacă gazda socotește că jucăm prea scump, zice momița de bancher, puindu-și în buzunar iermelicii mei, *basta*, nu vreau să zică că-s jucăuș sau șuler!

– Nici eu, zice altul.

– A! Iată galopul, strigă un al treile, și rămăsei singur la masă, în primejdie că, după ce am prăpădit, apoi să fiu silit de slugi să plătesc și cărțile.

Norocire că cei cu galopul intrară în ietac. Toate fetele săreau pline de bucurie. Șirul trecu repede dinaintea mea și intră într-o tindă strâmtă și întunecoasă ce ducea la... bucătărie.

– Dumnezeule! strigă stăpâna casei, sărind de pe scaun, mi-au stricat ceștile.

În adevăr, auzisem un mare huiet. Ana, grasa bucătăriță, venea în liniște prin tindă cu o tabla plină de cești cu ceai, și dănțuitorii o împinseră așa de frumos, încât, fără voia ei, făcu un pas franțuzesc vestit, numit *rond de jambe vertical*[23], așa de răpide, încât tablaua și ceștile zburară în bucăți.

– Nu-i nimică, nu-i nimică, rezicea un sfert de ceas pe urmă gazda, care ieșea roșie ca sfecla din tindă.

– Cu toate aceste, Ana a avut un *galop* frumușel, îmi zice un vecin încântat să facă un calamburg, și nu m-aș mira dacă mâine biata fată n-a fi silită să plătească ceștile.

– Dacă-i așa, am gând să fac o subscripție în folosul ei.

Cum îmi căutam șapca, bancherul ce-mi luase paralele s-a apropiet de mine.

– Cum, te duci, domnule?

– Mă culc totdeauna devreme.

– Ai, fii-mi vizavi pentru viitoarea...

– Cu neputință, sunt ostenit.

– Dar n-ai jucat.

– Pardon... la începutul suarelei.

– Așa este... două contredanse, cu fata doamnei A... și cu demoazela Celestina...

– Ești prea bun, domnule, că mi-ai numărat contredansele.

– O, nu le-am numărat eu, *mon cher*, dar sărdăreasa A..., gazda însăși, care-mi zice dineoară: „Ce! căpitanul nu joacă, oare-i bolnav? A jucat numai două contredanse"... *À propos*, trebuie să câștigi la banc?

– În adevăr, ești curioz să-mi faci o asăminea întrebare, după ce mi-ai luat toți banii.

– Cum, ai prăpădit? Îmi pare foarte rău, *parole d'honneur*[24]... Ei bine, *mon cher*, crezi poate că câștig mult... am pierdut patruzeci de parale, în adevăr. Sunt totdeauna nenorocit la cărți.

– Domnule, am cinste să-ți poftesc noapte bună.

Fui silit să rămân încă jumătate de ceas, ca să-mi aflu mantaua, ce o găsii, în sfârșit, adormită ca o momâie în mijlocul unei mari piramide de blane și de salopuri.

Într-un colț al tindei, mă făcui că nu vedeam pe un *fashionable de mauvais ton*[25] – unul dintr-acei păpușeri ce-i întâlnești pe uliță și prin cafenele, cu plete lungi până la coate, cu barbă de țap, cu doi coți de postav roșu legați la gât, cu jiletcă galbănă *à la republicaine*[26], cu o manta liliachie, scurtă până la genunchi –, mă făcui, zic, că nu-l vedeam cum își punea colțuni de bumbac albastru peste colțunii de mătase. Jos, slugile dormeau. Fui silit să-mi deschid singur poarta. La ușă nu era nici o droșcă. Ulița era deșartă și tăcută. Fânarele aruncau o lumină palidă și slabă. Iașii sămănau ca o biserică mare, vazută la lumina crepusculului.

Ajunsei acasă pe jos și dormii bine.

– Vii tare târziu, zisei a doua zi femeii care-mi făcea în toate zilele patul.

– Apoi, cuconașule, mă rog să mă ierți. Vezi c-am făcut astă-noapte câșlegile, și asta se-ntâmplă numai o dată în an.

– Te-ai veselit bine?

– Ca o împărătească. Slugile boierului Curcă au avut voie să deie o horă și am fost poftită și eu. Era într-o odaie mare în beci, unde am jucat toată noaptea. Era o mare adunare și tare frumos. Bărbieri, cojocari, croitori, bacali, tot oameni de treabă și cu stare. Boierul Curcă a dăruit pentru masă șaizeci lei, și, pentru ce-a mai trebuit, au plătit slugile. Am jucat până dimineață, când s-au stins lumânările, și de aceea te rog să-mi dai iertare dac-am venit așa de târziu.

– Nu-i nimică, jupâneasă; și eu am petrecut noaptea la un bal.

– A! Dumneavoastră sunteți boieri; a trebuit să fie tare frumos.

„Hm! zisei în mine, pișcându-mi buzele, dacă vrodată voi scrie istoria sărdăresei A... nu voi da-o s-o citească jupâneasa din casă".

Nou chip de a face curte

O siècle! était-ce donc là l'oeuvre
Que ton bras s'était imposé? …
Ta hache entame et secoue
Le monument des vieilles moeurs[1].

Edouard TURQUETY[2]

Nou? Da ce-i astăzi nou sub soare? Nu sunt toate trecute? Nu sunt toate vechi? Nu-i cinstea veche, încât n-o mai găsești pe pământ? Nu-i patriotismul vechi, încât de-abia îi mai afli numele în gura procleților? Nu sunt, în sfârșit, vechi, paragine de vechi, toate virtuțile și toate viițiurile, pân' și moda? Ş-apoi mai ai încă pretenție să ne arăți ceva nou, și încă ce? Un nou chip de a face curte! Asta este, zău, o mare obrăznicie din partea-ți, când știi că, în veacul ist de aur, noi am învechit toate chipurile de a face și de a răsface curte.

Ei bine! cu toate aceste, chipul meu este nou, pentru că este nevinovat; și că, pentru oamenii civilizați ca dumneavoastră, numai nevinovăția a mai rămas încă un lucru nou, nevăzut, neauzit.

Câteodată ți se întâmplă poate să te duci la țară; asta n-o faci ca să te miri de frumusețile naturii, ca să privești mărețul răsărit al soarelui peste înaltele vârfuri ale Carpaților, ca să răsufli curatul aer de pe șesurile Moldovei și a Siretului, ca să auzi desfătăcioasa cântare a filomelei, ca să zici, în sfârșit, cu Văcărescu[3]:

La Carpați mi-am dus jalea,
Lor am vrut s-o hărăzesc;
Răsunetul, frunza, valea,
Apele mi-o înmulțesc.

Nu! Dumneata nu ești așa de nebun să te miri de niște asemene săcături. Ce este natura, ce este poezia pentru dumneata? Ocupațiile dumitale la țară sunt mai serioase, sau mai *vajnice*, cum ai învățat a zice în dieceasca dumitale limbă. Te duci la țară să-ți vinzi stogurile de fân, să-ți vinzi grâul din gropi, păpușoii sau porumbul din coșere, cirezile de boi, turmele de oi, rachiul din velnița cu mașină de aburi –

în locul căreia ai fi făcut mai bine o şcoală; aceste toate le vinzi ca să strângi bani, cât vei putea mai mulţi de la jidovi, odată plaga Egipetului şi acum a Moldaviei; şi pe urmă, cu vro câteva sute de galbeni în buzunar, întorcându-te în Iaşi, să ai cu ce face intrigi, cu ce da ruşfeturi, cu ce lua o lojie de rândul întâi la teatrul francez, cu ce cumpăra, pentru cucoana dumitale, *zariflicuri* de la Miculi, cu ce tăie stos la domnul Cutare şi Cutare, cu ce... cu ce...!

Ei bine, în mijlocul unor asemene patriotice ocupaţii, întâmplatu-ţi-s-au vrodată să vezi, sau s-auzi măcar, cum fac flăcăii curte fetelor, mai ales la munte? Spusu-ţi-a cineva că la munte, când un flăcău apucă pe o fată de peştiman sau de salba care-i este împrejurul gâtului, este ca când şi-ar cere-o de soţie? Nu-i chipul galant? Nu-ţi insuflă nişte suvenire mitologice? Nu crezi că citeşti romanul colanului zeei Vinerei?

Dacă drăgălaşul nu-i destul de voinic să facă un asemene pas, aleargă la cimpoieş, care se duce de spune fetei, în versuri întovărăşite de cimpoi, că cutare flăcău moare, piere pentru dânsa.

Oare acest fel de declaraţie nu-ţi place mai mult decât declaraţiile civilizate de prin capitaliile româneşti, unde tânărul întreabă dântâi câte mii de galbeni, câte moşii, câte *suflete* de ţigani are fata? Şi după ce i-a făcut curte, adică lăzei cu galbeni, face în sfârşit, dar tocmai în urmă, şi fetei o declaraţie, ce pute a aur şi a precupeţ două ceasuri de departe!

Dacă fata de la ţară i-a încuviinţat cererea, flăcăul trimite peţitori cu cimpoieşul, în casa fetei. Cimpoieşul adresă către părinţi următoarea oraţie:

„Moşii şi strămoşii părinţilor noştri îmblând la vânat prin codru au aflat această ţară întru care ne aflăm şi noi acum şi ne hrănim şi ne dezmierdăm cu mierea şi cu laptele dintru dânsa. Deci, prin pilda aceasta, fiind îndemnat şi cinstitul flăcău (cutare), a mers la vânat prin câmpii, prin codri şi prin munţi; şi a dat peste o fiară care, fiind ruşinoasă şi cinstită, nu a stătut faţă cu dânsul, ci a fugit şi s-a ascuns; şi, viind noi pe urma ei, ne-a adus în această casă. Deci dumneavoastră trebuie să ne-o daţi sau să ne arătaţi unde a fugit fiara aceasta, pe care noi cu atâta osteneală şi sudoare am gonit-o din pustie“.

Cimpoieşul îşi dezvăleşte atunce toate florile retoricei, împodobindu-şi vorba, zice Cantemir, cu alegorii şi cu metafore, după cum se pricepe.

Părinții răspund că acest fel de fiară n-a venit în casa lor. Însă peţitorii silindu-i mai mult, ei aduc la iveală pe bunica fetei.

– Pe aceasta o căutați?

– Nu.

Şi bunica face loc mamei.

– Poate pe asta o vreți?

– Ba nu!

– După mama fetei, scot pe o slujnică urâtă și bătrână, îmbrăcată cu straie stremțuroase.

– Ei, asta-i?

– Ba nu, ba nu; pentru că fiara noastră este cu părul galben ca aurul, cu ochii ca de șoim; dinții ei stau ca mărgelele, buzele îi sunt roșii ca cireșele; la trup este ca o leoaică, la piept ca o gâscă, cu grumazii ca de lebădă. Degetele îi sunt mai delicate decât ceara, și fața mai strălucitoare decât soarele și luna.

În sfârșit, părinții, siliți cu arme, își scot fata împodobită după putința lor. Logodna se face, și fata intră iarăși în cămară, de unde n-o scot pân' în ziua cununiei.

Aceste ceremonii care din zi în zi se pierd prin civilizația cea făcătoare de bine, adică prin acea civilizație care ne face cosmopoliți, dărmându-ne obiceiuri strămoșești, caracter și limbă și... și... și alte atâte *fleacuri*; aceste ceremonii, zic, se sfârșesc prin o cununie. În ziua aceea, dacă mirele șede în alt sat decât mireasa, trimite înainte găzdași (conaccii) ca să-i vestească apropierea. Iar rudele miresei stau pe drum așteptându-i; și, îndată ce se apropiu, îi prind și-i duc robi, în casa fetei. La întrebările ce li se fac, ei răspund că ar fi trimiși să vestească război și că oastea sosește după dânșii, ca să iaie cetatea cu asalt. Rudele atuncea merg cu găzdașii înaintea mirelui; și, după ce s-au adunat ambele părți și au ajuns înaintea casei miresei, toți fac o alergare de cai. Acei care au cai mai ageri și, prin urmare, ajung mai întâi la semn, primesc din mâna miresei o năframă cusută cu aur sau cu mătasă.

După aceste exerciții cavalerești, toți se duc la biserică, la cununie; mirele și mireasa stau pe un covor, sub care sunt aruncați bani, spre a arăta că calcă în picioare toată mărirea străină, căutând numai fericirea casnică. La punerea cununilor, un nuntaș aruncă în toate părțile nuci și alune spre a arăta că mirii se leapădă de acum de jucăriile copilărești, având a se îndeletnici cu lucruri mai înalte.

Întorcându-se acasă, masa este gata; în capul mesei se pun tinerii, iar socrii cu nănașii în dreapta și în stânga. Atunce se scoală un frate sau, în lipsă, o rudenie a mirelui, și face următoarea oraţie:

„Iată viind vremea vârstei căsătoriei și veseliei dumitale, frate, părintele nostru te pune la masă și mire te face, unindu-te de acum și cu alt neam străin; ci pururea să fii neuitător părinților și dragostelor frățești; și toată vremea să fii plecat la toate poruncile părintești, cu toată inima, ca să iei binecuvântarea lor. Cinstește pe tatăl tău și durerile maicii tale să nu le uiți, că prin ei te-ai născut. Şi cu binecuvântarea părintească, cu bun ceas de la Dumnezeu, să fii pururea în veselii, dumneata. Amin".

La sfârșitul mesei, mirele vrând să se ducă acasă, vătăjelul miresei, ce poartă un baston împodobit cu flori și cu cordele, se scoală și, în numele ei, cere iertăciune de la părinți, zicând:

„Când se socotește fericia veacului acestuia, aflăm că cea mai temeinică este bucuria de fii, cinstiți dumneavoastră părinți; căci această fericie este, cum zic și filozofii, *proprium naturae*[4], adică adevărată și deosebită a firei, că este din sângele său și cum ar fi sie singur omul. Această fericie o mărturisește Sfânta Scriptură, când zice: „Iată femeia ta ca o vie roditoare, întru olaturile casei tale și, vei vede fiii fiilor tăi, ca niște tinere odrasle de măslin, împregiurul mesei tale". Așadar, iată astăzi, cinstite dumneata părinte cu nevasta dumitale, se plinește bucuria părintească înaintea dumilorvoastre. Priviți amândoi cea adevărată și neosebită cu inimă curată fericia fiicei dumilorvoastre; priviți cea însetată de părinți bucurie; de vreme că așa întâi, dintru orânduiala lui Dumnezeu și din binecuvântarea dumilorvoastre, se face soț fericitei vieții dumisale fratelui nostru N. Sosind la această vârstă a fericitei vieți, fiica dumilorvoastre, dimpreună cu a dumisale soț, are datorie ieșind din casa dumilorvoastre, către casa sa de Dumnezeu aleasă, să vă mulțumească, și întâi a-și cere binecuvântarea părintească, că binecuvântarea părinților asupra fiilor zid nesurpat caselor sale este. De care și fiica dumilorvoastre, dintru acest ceas, are datorie a-și cere părintească iertăciune, întru cele ce n-ar fi putut plini poruncile părintești, poftele frățești. Îndeamn-o firea cea bună, din curată inimă, a mulțumi dumilorvoastre de toată înțălepciunea și creșterea întru casa dumilorvoastre; miră-se cu ce suspinuri, cu ce lacrimi va cere iertăciune de la dumneavoastră; miră-se cu ce cuvinte

dulci de mulțumită va mulțumi dumilorvoastre pentru toată mila, paza și grija părintească. Făr' la unul prea bogat în milele lui Dumnezeu, din osârdia inimii sale aleargă să vă mulțumească cu adăugirea bucuriei a tuturor fraților, și fii de fii a dumilorvoastre, până la al triele și al patrule neam. Rugându-se dumilorvoastre, împreună cu a dumisale soț, și de acum înainte să rămâie amândoi întru neschimbată dragoste a dumilorvoastre, luându-și ziua bună, sărută mâinile dumilorvoastre".

Părinții răspund cu ochii înlăcrimați:

„De vreme ce dumnezeiasca pronie au orânduit această unire cu fiica noastră, a se da soț vieții dumitale mire, următori suntem și noi orânduielii dumnezeiești; și măcar că binecuvântarea cea mai desăvârșită către fiece casă de la unul atotțiitorul Dumnezeu este, dar cât și de la noi părintească binecuvântare, care am luat-o de la părinții noștri, cu aceea binecuvântare vă binecuvântăm și întărim pe fiica noastră, și săvârșim bună cuvântarea asupra voastră. Dumnezeu să vă împreune și să vă întemeieze; să plinească toată binecuvântarea între voi. Numai și dumneta, mire, să păzești, te rugăm, porunca bisericii noastre, de care este poruncit tot omul: „Iubiți pe femeile voastre, să nu le scârbiți pe dânsele, petrecând întru pacea lui Dumnezeu". Iar tu, fiică, iată crescându-te în brațele dragostei și a durerei noastre cei părintești, și cu cele dintr-însele învățături hrănindu-te, acum sosind vremea cuviincioasă, cu durerea inimii noastre și cu bucurie dezlipindu-te din brațele noastre, împlinim și cea mai de pe urmă datorie a părinteștei dragoste, dându-te întru binecuvântarea soțului. Deci, de acum înainte, dimpreună petrecând, noi din tot sufletul vă binecuvântăm și rugăm pe sfântul Dumnezeu să înmulțească anii vieții voastre, să ocârmuiască petrecerea voastră întru o dragoste și întru o unire; că, văzând fericia voastră, să se bucure și sufletul nostru, pe voi numai având-vă sprijineală slăbiciunei noastre și mângâiere durerilor bătrâneților. Și întărim și întru fiii voștri această a noastră binecuvântare"*.

Și tânăra fată se aruncă în tremurândele brațe ale părinților. Ce deosebire între nunțile aceste – ce odată erau obștești și astăzi se mai află numai în satele unde nebunia înnoirilor n-a intrat încă – și între

* Toate aceste orații s-au copiat întocmai de pe originalul orațiilor ce s-au zis la nunta fetelor răsstrăbunului meu, șătrarul Ioniță Arbure. *Red.*

nunțile bogaților noștri de astăzi, unde căsătoria este o speculație, binecuvântarea părintească o comedie de râs, fata o marfă adeseori dată pe credit și cununia o profanație. De ginere nu zic nimică, căci el, de se bucură în ziua aceea, se bucură numai de sacii cu bani ce a primit zestre.

În sfârșit, mirele vre să-și iaie femeia; atunce, frații ei îi stau cu securea curmeziș în ușă – odinioară cu săbiile scoase, pe când mai erau săbii – și nu-l lasă să treacă, până când nu se răscumpără cu vreun dar. Fata se suie atuncea sau cu cumnată-sa, sau cu soacră-sa într-un car încărcat cu zestrea-și. Iar mirele îi urmează călare cu toți nuntașii, ce chiotă și dau din pistoale, tot drumul.

Însă chinurile mirelui nu sunt încă sfârșite. Ajungând mireasa la casa bărbatu-său, drugele o iau și o închid într-o cămară; nuntașii se apropiu atuncea și strigă să le deschidă; văzând, în sfârșit, că nu-i ascultă, strică ușa, și fericitul mire își smulge tânăra soție din brațele rudelor – ca romanii pe sabince –, o ridică peste pragul ușii – și zboară cu dânsa în cămara amorului.

Aceste alegorii încă rămase de la romani, aceste idili practice, pe care coasa civilizației le darmă din zi în zi mai mult, ți le-am spus, ca să vin, în sfârșit, la noul chip de a face curte, ce se obicinuiește încă mai în toate satele de la munte.

O fată căreia i-a plăcut un flăcău din vreun sat îi dă voie să vie s-o vadă o dată pe săptămână, în noaptea sâmbetei spre duminică.

Când cu nerăbdare așteptatul ceas se apropie, tunetele, fulgerele, furtunile, ploaia, zăpada, nimică nu-l oprește. Ajungând la casa ibovnicei se ascunde în vrun coșer sau în vro poiată, până când părinții fetei se duc la culcat, pentru că nimene nu știe că a venit, afară de fată.

Această tăinuire nu vă prea place, cuconițelor, dumilorvoastre care sunteți așa de nevinovate, dumilorvoastre, care faceți toate, ziua mare. Ei, măcar că nu vă este de plac, totuși această tăinuire n-a pricinuit mai niciodată fetelor de la țară aceea ce se întâmplă așa de des dumilorvoastre, care niciodată nu vă primiți amorezii în taină.

O, cititorilor mei din Iași și din București, din ținuturi și din județe, cititorilor mei din veacul al nouăsprezecelea, voi care citiți toată ziua romanele lui *Balzac* și a lui *Paul de Kock*[5], uitați romane, veac și obiceiuri de prin orașe; îmbrăcați-vă cu haina voastră cea mai albă de nevinovăție, haina [pe] care o purtați când aveați zece ani, când aveați cinci ani, spre a auzi, fără să zâmbiți de răutate, aceea ce am să vă spun.

Când părinții i s-au culcat, fata, dacă este vară, iese încet-încet, pe vârful degetelor, se duce de-și găsește ibovnicul și, puindu-se pe iarbă verde, sub un păr bătrân ca veacurile, își vorbesc de dragoste, unul lângă altul. Dacă este iarnă, fata deschide încet ușa casei, ibovnicul intră, își leapădă gluga pe o laviță și se suie pe cuptior, lângă amoreză.

Şi îndată ce vârful Ceahlăului începe a se albi de lumina zorilor, flăcăul după o nevinovată noapte – dar nevinovată! – se scoală de lângă ibovnica-și, își ia gluga și se întoarce în taină acasă, după ce și-a luat de la amoreză voie să vie și-n sâmbăta viitoare să-i facă curte *pe cuptior sau sub păr*. Pentru aceasta trebuie să fie cineva de la munte, nu-i așa? Şi noi suntem din Iași, din București. *O tempora, o mores*[6]!

Două femei împrotiva unui bărbat

PERSOANE

Mărtin, telaibaşa	d. Pandeli
Tinca, femeia sa	d-ei Smaranda
Cucoana Săftica, tânară văduvă, megieşa lor	d-ei Pulheria
Creangă, telal bătrân, slugă în casa lui Mărtin...	d. Greceanu

Scena se trece în Iasi.

(Teatrul înfăţoşează o odaie mare.
Uşă în fund. În stânga ietacul Tinchei.
În dreapta odaia lui Mărtin.)

Scena I

Tinca, Creangă

TINCA *(şăzând la o masă şi cusând):* După ce-i merge la cusutoriţă, t-ei duce la Tatos şi mi-i cumpăra un buchet de flori, care l-am ales ieri.

CREANGĂ *(cu mâhniciune)*: M-oi duce, cucoană. *(Deoparte.)* Tot lucruri nouă!

TINCA: Dup-aceea, t-ei duce la stoler şi-i zice să-mi gătească mai degrabă măsuţa ce i-am dat să-mi facă.

CREANGĂ: M-oi duce, cucoană. *(Deoparte.)* Iar lucruri nouă.

TINCA: Ei bine! Ce şezi pe loc?... Da' du-te.

CREANGĂ: Cucoană, dă-mi voie să-ţi zic şi eu două cuvinte.

TINCA: Ce cuvinte?

CREANGĂ: Îi destul acum de când rabd, de când mă-năduş; slavă lui Dumnezeu c-acum pot vorbi. Cum se poate, cucoană, că dumneta mă trimeţi să-ţi cumpăr tot lucruri nouă când ai trebuinţă de cumpărat ceva? D-ta, femeia unui telalbaşa! Ai trebui să-mi zici numai: Creangă, îmi trebuie un buchet pentru un bal, dar frumos, după cea de urmă modă. Îndată mă duc la telălie, apuc de acolo un buchet de trandafiri şi fuga... *(strigând ca telalii)* 5 lei buchetul, 5 lei, 10, 20, 25, 30, 35, 40, 50, 75, 6 lei? Nimene nu zice nimica? Dar că nu le las vremea să mai răspundă... hareci. Asemine ţi-aş face şi pentru băsmăluţe, rochii şi alte lucruri de *tauletă.*

TINCA: Ai nebunit! Cum, eu să port lucruri purtate?

CREANGĂ: Da, cucoană; îs nouă încă şi ieftine.

TINCA: Bine, bine, om vedea. *(Sculându-se)* Dar astăzi să nu schimbi nimica la ce ţi-am zis.

CREANGĂ: Mă duc, cucoană... *(Întorcându-se.)* Dar mă rog să mă ierţi dacă am fost aşa de obraznic să-ţi vorbesc adevărul. Îi starea mea. Iată, acum sunt patruzeci de ani de când sunt telal, şi chiar acum când nu mai sunt în slujbă, tot îmi vine să hareciluiesc. *(Vre să iasă.)*

TINCA *(chemându-l)*: Ei, Creangă... Când t-ei întoarce, să-mi aduci tot ce-i cumpăra în odaia mea pa scara de din dos. Auzit-ai?

Pentru că vreu ca bărbatu-meu, fără să ştie, să mă vadă deodată gătită. De atâta vreme, de când port o capelă liliechie şi un şal roşu. Du-te.

CREANGĂ: Hareci.

Scena II

Cei dinainte, *cucoana Săftica*

SĂFTICA *(îmbrăcată galant, cu o umbrelă în mână, vorbind afară):* Aşteaptă-mă; m-oi întoarce acasă la vreme de masă. *(Întrând în scenă.)* Ei, bună dimineaţă. Tincă... Ce! Creangă se duce în târg?

TINCA: Se duce să-mi cumpere nişte lucruri.

SĂFTICA: Cât de bine îmi pare. Aşteaptă puţintei, dragă Crenguţă. Mă duceam să ieu nişte marfă care am cumpărat ieri şi care nu vroiam s-o dau în mâna slujnicei. Crenguţă o să mi le aducă şi eu rămân cu tine.

CREANGĂ *(deoparte):* Asta-i bună! Trebuie să slujesc mahalaua întreagă. O să vedeţi că curând o să fiu silit să le cumpăr şi cărbuni şi verdeţe.

SĂFTICA *(dându-i un izvod):* Iată însămnarea ce ai să faci.

CREANGĂ: Da, cucoană Săftica.

TINCA: Ei du-te de fă ce-ţi zice.

CREANGĂ: Hareci. *(Deoparte.)* Lua-te-ar dracu, cucoană Săftică.

Scena III

Tinca şi *Săftica*

TINCA: Ce norocire îi să petreci toată dimineaţa cu mine. Scoate-ţi capela.

SĂFTICA *(puindu-şi capela pe masă):* Vezi bine... Dar bărbatu-tău unde-i?

TINCA: S-a dus să facă izvodul unei averi şi pe urmă la un mezat în uliţa mare. Toată ziua n-a să vie acasă. Iată-mă văduvă ca şi tine şi-i să rămâi toată ziua cu mine.

SĂFTICA: Numai dacă Costachi n-a veni să mă vadă.

TINCA: Ce, atunci m-ai lăsa?

SĂFTICA: Vezi bine! Tu eşti văduvă numai până deseară şi numai de râs, în loc că eu sunt văduvă de atâta vreme şi în adevăr; nu pot să-mi închid uşa unui amorezat care peste cincisprezece zile a să-mi fie bărbat.

TINCA: Vrasăzică că toate îs puse la cale?

SĂFTICA: Toate, şi am să fiu măritată. Nu-i mai bine decât văduvă?

TINCA *(mâhnită)*: Şi pe urmă, după ce t-ei mărita, mă vei uita, nu te-oi mai vedea aşa de des şi-mi voi pierde singura şi cea mai bună prietină.

SĂFTICA *(cu râvnă)*: Să te uit eu... Ce zici? Bărbatu-tău ne-a despărţit? Pre noi nedespărţitele, cum ne numea la şcoala fetelor. Măcar că eram mai mare decât tine şi c-am ieşit mai înainte să mă mărit, nu ţi-am jurat să-ţi fiu prietină pentru totdeauna? Şi ştii că jurământurile din şcoală nu sunt ca cele din lume; îs trainice şi pentru toată viaţa. Poţi dar fi sigură de prieteşugul meu, şi mai bine m'oi strica cu logodnicul meu decât...

TINCA: Ce bucurie îmi fac aceste cuvinte.

SĂFTICA: Ştii cât te iubesc... ş-apoi simţesc că-ţi sunt folositoare, trebuitoare... pentru că, măcar că eşti măritată de doi ani, tot eşti blândă şi neînvăţată ca o şcoleriţă. În loc că eu mi-am câştigat ispita cu bărbatu-meu cel dintai. Am aflat toate tainele casei şi a bărbatului, un soi de lighioaie pre care noi femeile nu-l cunoaştem mai niciodată bine, şi pre care-l hăţuim mai totdeauna rău. Eu mă însărcinez să-ţi muştruluiesc bărbatul. Dintai ştii că să teme de mine, pentru că-mi bat joc de dânsul că-i zular*.

TINCA: Zular? Bărbatu-meu! Asta-i prea mult.

SĂFTICA: Ştiu tare bine că zulea nu-i vine totdeauna; ea-l apucă câteodată ca toanele, ş-apoi îl lasă iară. Dar ş-asta nu-i bine. Şi mă îndatoresc să ţi-l fac blând ca un miel. Asta-i treaba mea!

TINCA: Dar; da' caută să nu mi-l faci şi cam prea molatic.

MĂRTIN *(afară):* Bine, bine, să le dai lui Creangă.

SĂFTICA: Ce! Iată-l că vine.

TINCA: Se vede că nu s-a dus la mezat!

Scena IV

Cei mai denainte, *Mărtin*

MĂRTIN: Iată-mă, iată-mă. *(Zărind pre Săftica.)* A! Cucoană mahalagiţă, dă-mi voie *(îi sărută mâna),* cât pentru nevastă-mea, am obicei, când vin acasă. Nu t-ei mânia? *(Îşi sărută femeia)* Fără asta nu mă pot pune la masă.

* *Zular* – gelos.

TINCA: Dar nu pot înţelege; te socoteam la mezat.

MĂRTIN: Ba nu... Mezatul s-a schimbat să fie joi... şi cum mi-am sfârşit descrierea averei... Ah! cumătră, ce poznaş lucru este averea unei femei tinere, după ce moare! Nu poţi să-ţi închipuieşti plăcuta neorânduială a lucrurilor şi a straielor. Ai crede că într-un saltar de masă am găsit triizeci de şupuri cu livand, un portret a unui untrofiţir de miliţie, patru corseturi şi un calup de cibote?

SĂFTICA *(râzând):* Toate aceste într-un singur saltar?

MĂRTIN: Judecă de celelante.

SĂFTICA: Şi toate aceste au să se vândă?

TINCA: Şi portretul?

MĂRTIN: Vezi bine; portretul infăţoşază un bărbat foarte frumos; şi numai uniforma şi musteţele... O femeie a unui scriitor de la judecătoria ajutătoare vroia să-l cumpere, nădăjduind că va găsi originalul la vrun răzvod de la Copou. *(Către Săftica.)* Îs vesel? Ei, ce zici? Da-mi pare atât de bine c-o să pitrec o zi întreagă cu nevasta.

TINCA: O zi întreagă? *(Deoparte.)* Şi eu i-am zis...

SĂFTICA: Dacă-i aşa, vă las împreună.

MĂRTIN: Ba nu, ba nu, rămâi; ştii că râdem numai când eşti cu noi, când ne spui povestele, novitalele din mahala. Şi eu mor după acest fel de novitale. Şezi de fă zacusca cu noi.

SĂFTICA: Tare bine... Mă duc numai să-mi las capela acasă şi să zic slujnicei să mă cheme dac-ar veni Costachi. Mă duc şi vin. *(Se duce.)*

Scena V

Mărtin, Tinca

MĂRTIN: Sunt minunte când îţi iubesc prietina. Îi aşa de veselă şi de dragă; numai nu când îşi bate joc de mine, lucru ce i se-ntâmplă cam prea des.

TINCA: Ba zeu!

MĂRTIN: Ce socoţi poate că nu pricep? O, atunce o urăsc ş-aş fi în stare.!... Da' nu, ar fi prea mult. Ş-apoi mi-i zice că râde de toată lumea: alaltăsară, când ne plimbam... *(Întrerumpându-se.)* A! îmi vine o idee... După zacuscă, ai să mergem tustrei la grădina publică.

TINCA *(iute):* La grădina publică?

MĂRTIN *(mierându-se):* Vezi bine, la grădina publică. Ce ai de te-ai spăriat? Ai răsărit ca când ţi-aş fi zis c-om merge la Golia

sau la agie. Ş-apoi îţi place să te plimbi la grădina publică... De vreme ce ieri...

TINCA *(spăriată):* Ieri! Cum! Ce ştii? (O, oare m-a văzut?...)

MĂRTIN: Da' ce ai astăzi? Ce te apucă istiricale? Dacă-ţi spun că te-ai plimbat ieri în grădina publică, negreşit că te-a văzut cineva... La două ceasuri după masă, pe lângă locul unde are să se facă monumentul... Unul te-a văzut... Te primblai tot în lung şi în larg, ca când ai fi aşteptat pe cineva. Şi încă erai cu şalul cel roş şi cu capela ta cea liliechie. Vezi bine că nu m-a înşelat?

TINCA: Îi adevărat, dar ce strică?

MĂRTIN: Nimica, drăguţă. Ştii că eşti curioază, nevăstuică dragă. Unde ai găsit astfel de idei? Femeile cele mai cinstite, soţiile cele mai credincioase se duc să răsufle aerul grădinii publice... Îi o grădină foarte morală, în care nu întră nici câini, nici mâţe.

TINCA: Ei bine, pentru că am fost ieri, de aceea nu vreu să mă duc şi astăzi.

MĂRTIN: Ai capriţii astăzi.

TINCA: Te înşeli!

MĂRTIN: Ba ce-ţi zic eu. Ai capriţii. Pentru că de unde să-ţi schimb în toate zilele grădinile? Destul c-avem şi pe asta! Poate ai vre să mergi la Sprăvale babă...

Scena VI

Tinca, Mărtin, Săftica

SĂFTICA *(râzând cu hohot):* Ha! Ha! Ha! *(O slugă vine după dânsa şi aduce pe masă un cuşchebac*[*].

MĂRTIN *(uitându-se la dânsa şi râzând):* Ha! Ha! Ha! Trebuie să fie foarte de râs. Da ce-i?

SĂFTICA: Ştii bine! Logofeţelul care şede peste drum de la mine; ei bine, gâci pre cine am văzut că ieşea de la dânsul? Pre femeia bacalului din colţul uliţei

MĂRTIN: Cum dracu! O! O! Bietul bacal. Nevasta-sa i-a zice că-i ducea strafide... O! O! Da' haideţi la masă. *(Toţi să pun la masă.)* Ai, ţi-a început moara de vânt. Ai, urmează. Spune-ne o

[*] *Cuşchebac* – frigărui de berbec

mulţime de novitale. Nu ştii cât îmi pare de bine. Îs copil, dar ce să fac! Mai vrei încă cuşchebac?

TINCA: Râzi de nenorocirea altora. Asta nu-i bine. *(Către Săftica.)* Şi tu, iar, cât eşti de ră.

MĂRTIN: A! Aşa! Acest fel de nenorociri toată lumea râde de dânsele... Cuşchebacul îi cam pipărat. *(Către Săftica.)* Altă ceva nu mai ştii?

SĂFTICA: Aşa! Câte mai ştiu încă. Slujnica mea care ceteşte „Cantorul" mi-a spus mai multe întâmplări, dar îs lucruri de politică.

MĂRTIN: Dacă-i aşa, mulţemesc de politica „Cantorului".

SĂFTICA *(scoborându-şi glasul):* Ştiu ceva mai frumos...

MĂRTIN: Ce? Spune degrabă!

SĂFTICA: Nu-i nimica încă, dar întâmplarea poate să fie frumoasă. O cumătră bătrână din mahala mi-a spus că ieri a văzut ceva poznaş în grădina publică; şi astăzi s-a dus să vadă sfârşitul.

MĂRTIN: La grădina publică?

TINCA *(deoparte):* Tremur de frică...

SĂFTICA: Era pe la două ceasuri, aproape de monument...

MĂRTIN: Aud.

SĂFTICA: Valeo! M-ai călcat pe picior, prietene...

MĂRTIN: Ce, eu te-am călcat pe picior? Da' nu vezi că picioarele-mi sunt subt scaun?

TINCA *(deoparte):* Şi nu pot s-o fac să tacă.

MĂRTIN: Dar nu băga-n samă; urmează, mă rog.

SĂFTICA: Era acolo o damă tânără foarte frumuşică, după cum mi-a spus mahalagiţa, şi care de mai multă vreme se vede că aştepta pe cineva; în sfârşit sosi...

MĂRTIN *(iute):* Un domnişor tânăr...

SĂFTICA: Ai gâcit; tocma aşa; căci ziua mare numai tinerii se plimbă în grădina publică. Bătrânii aleg noaptea.

MĂRTIN *(silindu-se să râdă)*: Da, da, bătrânii merg numai noaptea... Ei spune, spune înainte.

TINCA: Nu, nu, destul ai spus; nu vreu...

SĂFTICA: Cum?

MĂRTIN: N-o asculta, spune, mă rog.

TINCA *(deoparte):* Ce pedeapsă!

MĂRTIN: Ş-apoi...

SĂFTICA: Domnişorul soseşte, dar nu îndrăzneşte să-i vorbească... Ş-aşa, dama de o parte, şi el de alta, trec de douăzeci de ori unul pe lângă altul.

MĂRTIN: Cum fac totdeauna... înainte, înainte.

SĂFTICA: În sfârşit tinerelul prinde la curaj...

MĂRTIN: Prinde la curaj; of, blestematul!

SĂFTICA: Se apropie de damă, i se închină, îi dă braţul şi dama scoborându-şi vualul...

MĂRTIN *(întrerumpându-o)*: Scoborându-şi vualul de pe o capelă liliechie şi învălindu-se într-un şal roşu...

SĂFTICA *(mirându-se):* Cum! Vra să zică c-ai văzut-o, ştii dar istoria?

MĂRTIN *(dând un pumn mesei, şi sculându-se):* Era femeia mea.

TINCA: Îs pierdută.

SĂFTICA *(sculându-se):* Cum se poate?

MĂRTIN *(chemând)*: Ei, n-auzi; măi, măi! *(O slugă întră.)* Ie masa şi să vii pe urmă să te trimet în târg. *(Către Tinca cu un glas răstit.)* Ai auzit, madamă; nici un cuvânt, nici o slovă. Am să scriu maicii dumitale... Dumneei îţi dă totdeauna dreptate şi mă numeşte capchie, ca când aş fi un gogoman... încaltea pentru astă dată, i-oi dovedi c-ai vrut fără ştirea mea să mă faci şi gogoman şi... *(Deoparte.)* Bravo! aspru şi dârz, aşa trebuie să fie toţi bărbaţii. *(Mărtin iesă.)*

SĂFTICA *(mâhnită):* Ah! Era Tinca; ce-am făcut?.

Scena VII

Tinca, Săftica

TINCA *(cu jumătate de gură):* Ah! Dumnezeule, ce ai făcut!

SĂFTICA *(asemine):* Da' de ce nu mi-ai spus tot? Asemine lucruri se spun între prietine. Ei, spune-mi, ce randevu ai dat şi cărui tânăr?

TINCA: Of, nu-s vinovată, pot să-ţi jur... Am fost nebună, îi adevăr, dar...

SĂFTICA: Iată un dar care mă linişteşte.

TINCA: Da' i-am spus că nu se poate, că nici nu trebuie să gândească; că nu vreu să-l mai văd. Atunce mi-a jurat că s-a omorî...

SĂFTICA *(zâmbind)*: O! Nu te teme! Toţi amorezii vorbesc aşa. Fieştecare se face apostol. Pentru noi se omoară astăzi şi a doua zi învie pentru alta.

TINCA: Astăzi iar mă aşteaptă la grădina publică; dar nu vreu să mă duc.

SĂFTICA: Şi tare bine-i face. Dar tot nu-i putea să arăţi bărbatului tău că... *(înălţându-şi glasul.)* Cum n-oi putea să-i arăt...

TINCA *(iute):* Pentru numele lui Dumnezeu, taci; nu striga aşa de tare, că s-aude tot din odaia lui.

SĂFTICA: Dacă-i aşa, îi mai bine... *(Începând a râde cu hohot.)* Ha! Ha! Ha! Săracul Mărtin. *(Uşa odăii se deschide pe jumătate. Mărtin vra să între, ţiind un răvaş în mână. Auzind cele de pe urmă cuvinte, se opreşte fără vuiet.)* Cum a picat în coteţe. Cât era de mânios când a zis: Madamă, mă duc să scriu maicii dumitale! Nu puteam să mă ţiu de râs...

TINCA *(încet):* Cum?

SĂFTICA *(încet).:* Da' taci. *(Tare.)* Când îţi spuneam că-i un zular de frunte. Are nişte ochi de tigru.

TINCA *(încet):* Dar...

SĂFTICA *(încet):* Da' taci! *(Tare şi apropiindu-se de uşă.)* Cât îmi pare de bine că l-am înşelat. Acu n-a să mai poată zice că nu te teme... Şi i-am dat o bună învăţătură... Dar nu-i spune încă nimica. Lasă-l mânios, lasă-l să scrie mâne-ta; şi când a avea pân' la grumaz, atunce om vedea.

Scena VIII

Cei de mai nainte, *Mărtin*

MĂRTIN *(puindu-se între dânsele)*: Of! Destui! Destul! Fie-vă milă de mine. Înduraţi-vă.

SĂFTICA: Ah! Cum se poate, ai auzit?

MĂRTIN: N-am pierdut o slovă...

SĂFTICA: Ah! Ce nenorocire. *(Către Tinca.)* Şi de ce nu mi-ai spus că din această odaie se aude tot? Păcat mare! Iată toate-s degeaba, îmi vine să plâng de ciudă.

MĂRTIN: Da! Vezi-bine. Ai vrut ca să m-afund până la urechi; ţi-ar fi părut bine, nu-i aşa? Ce complot scârnav! Se poate o femeie aşa de crudă, de nemilostivă. Să aducă pe un biet bărbat în deznădăjduire.

SĂFTICA: Şi încă nu-i destul, când eşti aşa de zular.

MĂRTIN: Ei bine, dar aşa-i; îs zular, am ochi de tigru, îs un tigru. Să prepun că femeia mea ar putea să mă facă... Ţine, vină să

te sărut, asta singură poate să mă liniştească. *(Sărută pre Tinca.)* Iată-mă liniştit.

SĂFTICA: Şi răvaşul ce vroiai să scrii mâne-sa?

MĂRTIN: Iată răvaşul. *(Deschide mâna şi aruncă o mulţime de hârtiuţe rupte.)* Nu ştii câte patime, câte dureri sunt cuprinse în aceste bucăţele de hârtie! *(Luând vreo câteva bucăţele şi cetind.)*

(Întâiul fragment.) Vinovata de mâne nu-mi mai poate lăcui casa...

(Al doile) Un cuţit îmi străpunge inima...

(Al treile) Iaşii, 24 dechemvrie.

(Al patrule) Tremură, tremură, căci furia...

(Al cincile) Care-ţi va aduce acest răvaş...

(Al şasele) Soţia care-mi făcea fericirea iubeşte astăzi pre un scârnav înşălător...

(Al şeptele) Cu care am cinste să fiu...

SĂFTICA: Ei bine, aşa-i că te-am înşelat?

MĂRTIN: Spune singură dacă ar fi putut cineva să nu se înşele. Duhurile cele mai înalte, mădulări a Academiei ar fi crezut. Cum vrei dar că eu, un biet telalbaşa, să nu cred aceea ce un doctor de una şi una fac trei ar fi crezut? Ş-apoi erai aşa de bine în rolul dumitale, parc-ai fi jucat la Teatrul Naţional din iarna trecută. A! Bravo! bravo! drept să spun, femeia mea însă n-a fost aşa de bine, îi lipsea ceva; se vedea că nu spunea adevărul. De aceea, când nu vrea să meargă la grădina publică, nu ştiu, dar nu era tonul unei femei care nu vre să se primble. O! Dac-ar fi fost numai femeia mea, aş fi înţăles-o îndată. Dar nu-i nimica, mi-oi aduce aminte; şi când mă veţi prinde încă să fiu zular...

SĂFTICA: Dumneata? Numai să vreu.

MĂRTIN: Pun rămăşag că nu.

SĂFTICA: Şi eu pun rămăşag că...

MĂRTIN: Ei bine, ce pui?

SĂFTICA: Ce vrei.

MĂRTIN *(căutând):* Aşteaptă, aşteaptă. O... ba nu... aş vrea mai bine un... ba nu! Ei, hai o lojie la Teatru Românesc.

SĂFTICA: Fie o lojie, o primesc.

MĂRTIN: Bravo, o să mergem la Teatru; şi dumneta ai să plăteşti.

SĂFTICA: Bine, bine. Om vede cine a câştiga.

Scena IX

Cei mai denainte. *Creangă,* încărcat cu buccele şi cu cutii.

CREANGĂ *(puindu-se pe un scaun):* Uf! nu mai pot, am ostenit de tot. Să mă ieie dracu, dacă de acum înainte m-oi mai duce în târg pentru alţii.

TINCA: Bravo, Creangă; du lucrurile cucoanei Săftiţii acasă la dumneei.

CREANGĂ: Acum, cuconiţă? *(Tot stă-n loc.)*

MĂRTIN: Ei bine, da'ce şezi?

CREANGĂ *(sculându-se şi încet lui Martin)*: Nenorocitule telalbaşa, da' nu vezi că am să-ţi spun ceva? da' nu vezi că toate merg pe dos în casă?

TINCA: Ce spui?

CREANGĂ: Iată un răvaş care un puşchi mi-o zis să-l dau într-ascuns nevestei dumitale.

TINCA: Ei bine, ş-apoi?

CREANGĂ: Nevestei dumitale. Da' nu-nţălegi?

MĂRTIN *(tare)*: Moş Creangă, dacă t-ei mai apuca d-aceste fleacuri, te dau afară. Auzitu-m-ai?

CREANGĂ *(mierându-se)*: Dar, stăpâne...

SĂFTICA: Da' ce-i?

TINCA: Ce ai, frate?

MĂRTIN: Că dumneavoastră, cuconiţelor, să vă apucaţi să faceţi complot, spre a mă lecui de zulă, înţăleg şi iert; dar că şi jupânu Creangă să se amestece, asta n-oi suferi-o...

CREANGĂ *(deoparte):* Să mă ieie dracu dacă înţăleg ceva. *(Către Mărtin.)* Dar, stăpâne, îţi jur...

MĂRTIN: Taci!

CREANGĂ: Te pot încredinţa...

MĂRTIN: Destul, taci.

CREANGĂ: Când...

MĂRTIN: O dată, de două ori...

CREANGĂ: Hareci.

SĂFTICA: Dar nu ştie nimica.

MĂRTIN: Daţi-mi pace. Ştiu şi eu a gâci lucrurile. V-aţi sfătuit, după cea întâi cercare, om zice lui Creangă să vie să-i deie un răvaş, în taină, pentru cucoana. Bine, bine, pricep.

SĂFTICA: Dacă vrei numaidecât...

MĂRTIN: A! în sfârşit, mărturiseşti. Creangă, dă-mi răvaşul...

CREANGĂ *(dându-l lui Mărtin):* Iată-l stăpâne.

MĂRTIN *(râzând):* Ba nu, ba nu, dă-l nevestei, nevestei însuşi *(Tinca îl ia.)* Ceteşte-l, nu te-n-griji.

TINCA *(care a deschis biletul şi l-a cetit din ochi, încet către Săftica)*: Ce obrăznicie! Cere un randevu.

MĂRTIN *(către Săftica):* Ei bine, aşa-i că v-am bătut? Ei, Creangă, du lucrurile acasă la cucoana Săftica şi vină îndată, că ai treabă. *(Creangă iesă.)*

TINCA: Ce te duci, frate?

MĂRTIN: Numai vro câteva minute, ş-apoi trebuie să vă las să mai iscodiţi vrun plan asupra mea.

TINCA: Veselia ta mă supără.

MĂRTIN: A! A! Ce, vrei să te lepezi? Îi prea târziu. Parola-i dată, rămăşagul schimbat.

SĂFTICA: Şi dumneata îi să-l pierzi.

MĂRTIN: Ba nu l-oi pierde; că n-am să cred nimica. *(Mărtin iesă.)*

Scena X

Tinca, Săftica

TINCA *(boţind biletul şi aruncându-l):* Ah! Dacă bărbatu-meu n-ar fi fost de faţă, mai că-mi venea să leşân.

SĂFTICA: Şi de ce?

TINCA: Cum poţi să mă mai întrebi? Încrederea sa! Veselia sa! În minutul când primesc un răvaş; şi ce răvaş încă!

SĂFTICA: Trebuie să fie foarte straşnic acest răvaş de te sparii aşa.

TINCA: Nu-i pute să crezi? Îndrăzneşte să se jăluiască că nu m-a văzut astăzi la grădina publică. Ştiind că bărbatu-meu a să meargă la un mezat, îmi scrie c-a veni să-mi facă o vizită la trei ceasuri şi că s-a sui pe scara de din dos.

SĂFTICA: Ardă-i focul pre bărbaţi, cum ştiu de bine drumurile.

TINCA: Dar n-am să-l primesc. Mijlocul cel mai bun este să spun tot bărbatu-meu; dumnealui va şti tare bine să-i arate uşa.

SĂFTICA: Ştii bine că eşti cu cap! Da' nu vezi c-atunce s-ar pricinui un duel moldovinesc. Ce, vrei să pui parul în mâna unui telalbaşa, carele n-a ţinut în viaţa sa decât un condei.

TINCA: Ce să fac dar? Trei ceasuri îs aproape. A să vie acum. O să-l fac s-aştepte în uliţă?

SĂFTICA: Şi asta-i bună. Să-l laşi în uliţă. Da' nu ştii ce primejdie este de a lăsa pre un cavaler în uliţă! Până când a pute să între în ogradă la tine, o să se plimbe dinaintea casei tale în lung şi în larg, uitându-se tot la ferestrile tale. Mahalagiţele, care şed toată ziua la fereastră sau pe pragul uşei, vor căuta să ştie pentru ce un tinerel umblă la caraul dinaintea ogrăzei tale. El, care n-a videa nimica, îşi va ţinea capul tot în sus, îndreptat spre odaia ta şi mâni toată mahalaua a să vorbească că ai un amorezat.

TINCA: Ce să fac?

SĂFTICA: Un singur mijloc îţi mai rămâne. Trebuie să-l primeşti.

TINCA: Să-l primesc!

SĂFTICA: Î-i zice cu un glas spăriet că bărbatu-tău ştie toate; că te-a urmărit la primblare, că răvaşul de ast' dimineaţă i-a picat în mâni, în sfârşit c-ar fi bine să nu vă videţi o bucată de vreme. Şi ştii că cuvântul de bărbat strică totdeauna într-un randevu. El n-a să ştie ce să facă, decât să-şi ieie pălăria şi să iasă pe uşă. El ţi-a cere un alt randevu, tu îi răspunde că îi face cunoscut vremea...

TINCA: A cere să-i făgăduiesc...

SĂFTICA: Cel cuminte făgăduieşte şi cel nebun trage nădejde. Dac-a fi cuminte, peste opt zile te-a uita şi s-a duce să facă curte altia. Cuconaşii noştri nu-s prea statornici...

TINCA: Asta n-ar face cinste frumuseţii mele.

SĂFTICA: Ia să văd, îţi aduci aminte de când jucai la Teatru, când erai la şcoala fetelor. Cum ai să-ţi joci rolul: *(Luând un aer spăriet.)* Ah! Domnule! pentru numele lui Dumnezeu, du-te degrabă, mă tem că bărbatu-meu ştie tot.

TINCA *(asemeni)*: Trebuie să ne despărţim degrabă spre a depărta o mare nenorocire.

SĂFTICA: Bravo, destul de bine. Numai glasul nu-ţi tremură destul. *Ma chère,* trebuie să tremuri când vorbeşti.

TINCA: Dac-ai veni cu mine, tu care ai obiceiul.

SĂFTICA: Ba nu, ba nu. Trebuie să ţin de vorbă pe bărbatu-tău, i-oi vorbi de dagherotipie, de fizică, i-oi spune câţi străini au intrat şi au ieşit din capitalie, i-oi arăta preţul curent a productelor şi-n sfârşit... politica iertată. Pe urmă i-oi ceti *Estella, Papagalul, Columbul*[*],

[*] Opere literare străine, de proastă calitate, ce se traduceau în limba română.

şi alte asemene istorii soporifice; în jumătate de ceas îţi făgăduiesc c-a dormi ca morţii. Du-te, du-te, zece minute îs destule ca să-i arăţi uşa. Eu niciodată n-am avut trebuinţă de mai multă vreme.

TINCA: Mă supun sfaturilor tale. *(Întră în odaia din stângă.)*

Scena XI

Săftica, pe urmă *Creangă*

SĂFTICA: Biata Tincă. Cât îi de spăriată. Se vede că nu-i încă deprinsă ca mine. *(Zărind răvaşul aruncat pe pământ.)* Iaca! Ce ziceam. Lasă răvaşul. Ce nesocotinţă. Dacă Mărtin l-ar fi găsit. Cuvintele se şterg, dar scrisorile rămân... *(Uitându-se pe cupertă şi dând un ţipet mic.)* Ah! Ce-am văzut... Nu mă-nşăl... nu... şi fără iscălitură; dar nu-i nimică... Această scrisoare este, dar este a lui Costachi, a logodnicului meu. Ce neomenire! Dar mă duc să le stric randevu-ul. Mă duc să-i arăt Tincăi nevrednica purtare; să-mi smomească* amorezul... Şi el... Pe dânsul o să-l tractez cu vrednicie, o să mă port ca o cucoană mare. O să-i dau o pereche de palme, ş-apoi am să-l dau cu ţiganii pe poartă afară. *(Merge spre uşa din stângă şi pe urmă să opreşte.)* Dar ce eram să fac? S-arăt că-s *picarisită,* că-s mânioasă. Nu; jupânul Costachi ar vedea în purtarea mea un semn de dragoste, de dragoste pentru un om ca dânsul!... Nu pot pricepe cum Tinca, care are gust, a putut să se îndrăgească de un om ca dânsul. La faţă nu-i frumos, vorba lui îi de nimică. Când vorbeşte, zice tot gogomănii. Zău, în adevăr, eu singură nu pricep cum am putut să nebunesc pentru un asemine crai. Mă duc să-i scriu că să nu-l mai văd în casă la mine: m-oi strica cu Tinca şi toate s-or sfârşi. Dar bietul Mărtin, un bărbat aşa de treabă, trebuie să-i descopăr tot. Nu din răsplătire, o, nu! Dar vreu să scap de mustrarea cugetului. *(Zărind pre Creangă.)* Ah! Creangă! *(Aruncă degrabă răvaşul într-un paner pe masă şi iesă pe uşa din fund.)*

* *Smomi* – a ademeni.

Scena XII

Creangă singur

(Se uită la dânsa şi îndată cum a ieşit, aleargă la masă şi ia răvaşul.) A! bine că l-am apucat! Ce taină! Stăpânul meu în zădar strigă. Merge rău, merge rău. Mi se pare că cucoana Tinca găteşte iubitului său soţ un fel de scufie cam poznaşă. Căci almintrele cucoana Săftica n-ar fi făcut *(imitând mişcarea Sâfticăi)*. O, femei, femei, pui de draci ce sunteţi...

Scena XIII

Creangă, Mărtin

MĂRTIN *(întrând):* Creangă, Creangă.

CREANGĂ *(ieşind din vis):* Aud, cucoane.

MĂRTIN: Ce făceai când am intrat?

CREANGĂ: Gândeam asupra vicleniei femeilor.

MĂRTIN: Ba, şi pentru ce?

CREANGĂ: Ţine, cucoane, pentru acest răvaş.

MĂRTIN: Încă un răvaş; şi-ai avut obrăznicie?...

CREANGĂ: Eu, cucoane! eu tainic ca un mormânt!... care nu cetesc măcar afişurile din colţul uliţelor... *(încet.)* Răvaşul era deschis, ia colo pe masă,

MĂRTIN: Deschis!... Creangă, tu nu poţi înţălege tot ce este delicat şi frumos în purtarea femeii mele.

CREANGĂ: Drept să-ţi spun, nu-nţăleg tot ce este delicat şi frumos în purtarea cucoanii, femeii dumitale.

MĂRTIN: Azi-dimineaţă, când ai adus celalalt răvaş şi am zis să-l dai femeii mele, între noi, între bărbaţi, ştiu tare bine ce era într-acel răvaş. Dacă l-aş fi deschis, aş fi găsit o bucată de hârtie albă. Şi cine ar fi primit sfârla peste nas? Eu, Mărtin, fiiul tătâne-meu. Dar am arătat încredere şi n-am vrut să-l citesc. Ei bine, spre a mă mulţămi, ştii ce a închipuit iubita mea soţie?

CREANGĂ: O închipuit ceva?

MĂRTIN: Mare prost mai eşti! A lăsat acest răvaş deschis pe masă, pentru ca să-l pot ceti în tot *huzurul* meu.

CREANGĂ: Cum, dumneta crezi că pentru aceasta?...

MĂRTIN: Vezi bine! Mi-aş pune capul în foc că-i aşa. Dar, dragă soţie a vieţii mele, ţi-am înţeles vrednicul de toată lauda plan... Dar şi eu m-oi arăta mărinimos. Nu ţi-oi ceti răvaşul. *(Îl deschide încet, uitându-se totodată spre uşa din stingă.)*

CREANGĂ: Ei bine, aş pune rămăşag că cucoanei i-a părea rău că nu l-ai cetit...

MĂRTIN: Oare aşa să fie, Creangă?

CREANGĂ: Mai c-aş zice pre a me lege.

MĂRTIN: Dacă-i aşa, nu vreu s-o supăr, îl cetesc... dar ca s-o îndatoresc. O soţie ca care nu mai este în toată Moldova! *(Ceteşte răvaşul încet.)* Creangă, Creangă, vin' de mă ţine. Mă desfac în patruzeci de bucăţi.

CREANGĂ: Pentru numele lui Dumnezeu, ce ai? Ce te-a apucat?

MĂRTIN: Creangă, mă năduşesc.

CREANGĂ: Ai mâncat prea mult cuşchebac dimineaţă. Îţi stă piperul în gât.

MĂRTIN *(plimbându-se cu mânie):* Să-şi bată joc de mine! Ce blăstămăţie! Ce nelegiuire! Să-şi aducă ibovnicul tocma în odaie la dânsa.

CREANGĂ *(deoparte):* Oare nu l-a apucat ducă-se pe pustie?

MĂRTIN: Arăcan de mine! La trii ceasuri, zice nelegiuitul bilet. *(Să uită la ceasornic.)* Trii ceasuri şi zece!

CREANGĂ: Merge înapoi, cucoane!

MĂRTIN: Cum dracu, merge încă şi-napoi! Degrabă! Dar dac-oi întră, el m-a auzi, ş-a fugi hoţul şi n-oi putea avea dovezi ca să cer carte de dispărţănie. A! Creangă! Du-te fuga, du-te de-nchide cu zăvorul uşa de la scara de din dos...

CREANGĂ *(vrând să între în odaia din stângă):* Pe aici?

MĂRTIN: Ba nu, pin ogradă. Du-te şi-i şedea acolo la uşă şi să nu laşi să iasă nimene: auzitu-m-ai, pre nimene!

(Creangă se face a ieşi.)

CREANGĂ *(înturnându-se):* Dac-aş pune uniforma mea cea veche de cazac a Eforiei, s-ar teme mai mult de mine, nu-i aşa?

MĂRTIN: Da' du-te mai degrabă.

(Creangă iese iute.)

Scena XIV

Martin, un minut singur, pe urmă *Săftica*

MĂRTIN: A, ce cărămidă mi-a picat peste cap! Ei, acu-i vremea să-mi arăt vrednicia şi sânge[le] răce. Mai ales fără vuiet.

SĂFTICA *(întrând, deoparte):* A! Iată-l. *(Zărind răvaşul în mâinele lui Mărtin.)* Ce am văzut? *(Tare.)* Cum! Acest răvaş l-ai cetit?

MĂRTIN: Dar, l-am cetit, slavă Domnului, şi mă duc. *(Se duce spre uşa din stângă.)*

SĂFTICA *(cu căldură)*: Şi să n-ai slăbăciune. Ei ţi-or jura că-s nevinovaţi; că părerile singure îi învinovăţesc; dar să nu crezi nimică. O! acum îs cu totul în partida dumitale şi aş vrea...

MĂRTIN *(În vremea acestei tirade, Mărtin s-a uitat dintâi cătră Săftica, ca un om cu mierare, pe urmă se loveşte pe frunte ca un om ce gâceşte deodată; în sfârşit îi cad braţele şi izbeşte în hohot de râs):* Ei bine! Un minut mai mult şi eram să pierd răbdagul. Dar bine că m-am oprit la vreme.

SĂFTICA: Ce vrei să zici?

MĂRTIN: La dracu! cam prea amesteci lucrurile, îmi trânteşti straşnice lovituri. O! da' nu-mi pasă... M-am înarmat bine. Şi poţi face ce-i vre. Aide, urmează-ţi rolul.

SĂFTICA: Rolul?

MĂRTIN: Mărturiseşte că şi eu l-am jucat bine pe al meu. Când ai intrat, cu ce ton firesc ţi-am zis: „Dar! cucoană, l-am cetit, slavă Domnului, şi mă duc!" Ha! Ha! Aşa-i că te-am înşălat?

SĂFTICA *(cu nerăbdare):* Da' ascultă, prietine, nu şugui... Du-te de-ţi mântuie femeia. Minutul este grozav, înfricoşat!

MĂRTIN: A! mi-aduci aminte. Spune-mi, tânărul pe unde a să poată să iasă?

SĂFTICA: Pe scara din dos...

MĂRTIN: Cu neputinţă! Creangă o păzeşte la caraul.

SĂFTICA *(deoparte cu bucurie):* A! oi fi răsplătită.

MĂRTIN: Dar bietul cavaler nu poate să rămâie închis în odaie până la Florii.

SĂFTICA: Bine, n-ai gând să întri în odaie?

MĂRTIN *(deoparte):* Şireata, vrea numaidecât să-i plătesc lojia... *(Tare.)* Ei, nici gândesc. Îs un bărbat foarte bun. Mă mulţămesc să zic că dacă înşălătorul nu poate să iasă pe scara din dos, ei bine, să iasă pe scara cea din faţă.

SĂFTICA: Da-i rămânea aici ca să-l vezi când a ieşi.

MĂRTIN: Eu nicidecum. Aş pute să-l supăr, să-i stric cheful. *(Deoparte.)* Vreţi să-i arăt că nu mă poate birui. *(Tare.)* Mă duc, să-i las locul slobod... Ţine, iată că nu mai văd nimica *(îşi pune mâinile pe ochi),* spune, în adevăr, văzut-ai vrodată un bărbat mai bun decât mine?

SĂFTICA: Da-ţi jur că...

MĂRTIN: O, aşteaptă altă idee! O idee minunată. Aşteaptă, aşteaptă. *(Ia un scaun, îl aduce către uşa din dreapta şi se pune cu dosul spre uşa din stângă.)*

SĂFTICA: Da' ce faci?

MĂRTIN: Un lucru foarte firesc, îmi întorc dosul, închid ochii ş-acum poate trece fără să-l văd. la ascultă, mahalagiţă dragă, te sfătuiesc să nu mai pui rămăşag cu mine.

SĂFTICA: Dobitocul!

MĂRTIN: Ce-ai zis?

SĂFTICA: Nimică.

MĂRTIN: Ei bine, da' nu mai trece? Da' zi-i să treacă, iată minutul.

SĂFTICA: Ce aud? Pasuri în odaie. El îi, negreşit...

Scena XV

(Uşa odăii se deschide, un tânăr îmbrăcat cu eleganţă iesă. Braţul drept îl are în eşarpă; văzând pre Săftica, i se închină şi iesă pin fund)

SĂFTICA: Nu-i Costachi! Ce vrasăzică?

MĂRTIN *(deoparte):* Bine, bine! fă-te că mergi: îţi cunosc pasurile de femeie. *(Tare.)* Ieşi, domnule, ieşi. Bărbatul nu vede nimica, nu vede nimică, dobitocul. A trecut? Îi bălan, nu-i aşa? Toţi acum îs bălani! *(Se aşază pe scaun mai bine şi râde cu hohot.)*

Scena XVI

Cei mai dinainte, T*inca*

TINCA *(zărind pre Mărtin în scaun):* O, cerule! barbatu-meu. Poate că l-a văzut.

SĂFTICA *(încet şi iute):* N-a văzut nimica... Nu ştie nimica... Dar eu l-am văzut... De ce-i legat la mână?

TINCA: L-a trântit calul!

SĂFTICA: Şi răvaşul?...

TINCA: L-a scris un prietin a lui!

SĂFTICA *(deoparte)*: Bietul Costachi! Şi eu care credeam...

MĂRTIN: Ei bine, ei bine! Toţi mă lăsaţi aice; ce, mai este vreunul?

TINCA *(încet către Săftica):* Ce ştie?

SĂFTICA: Taci, nici un cuvânt. *(Către Mărtin.)* Suntem biruite. Ai câştigat.

MĂRTIN *(sculându-se şi cu un aer sumeţ)*: Cumătră, am cinste a-ţi face acest prezent*. *(Îi dă un afiş.)*

SĂFTICA: Ce prezent?

MĂRTIN: Afişul din astă-sară. *(Legănându-se.)* Ei, mergem la teatru?

SĂFTICA: Vezi bine! A! În astă-sară joacă *Filozoful însurat.*

MĂRTIN: Tocma bine cade. Şi-i plăti?

SĂFTICA: Oi plăti, c-ai câştigat.

Scena XVII

Cei de mai nainte, *Creangă*

CREANGĂ *(pe deasupra antereului cu un mintean de slujitor a Eforiei – încet tui Mărtin)*: Cucoane, n-a ieşit nimene pe scara de din dos.

MĂRTIN *(încet):* Taci, ardi-te-ar urgia lui...

SĂFTICA *(râzând):* Ei, de ce această uniformă?

CREANGĂ: O! nimică! Am vrut să fac chef. *(Încet lui Mărtin).* Dar am văzut în ogradă un tânăr oareşcare!

MĂRTIN *(tare):* Iar îi să-ncepi?

CREANGĂ *(urmând):* Care-mi pare...

MĂRTIN *(strigând):* Taci când îţi zic...

CREANGĂ: Hareci, pe astăzi am isprăvit mezatul.

* Prezent (fr. present) – cadou

Iluzii pierdute. Un întâi amor

Prefaţă

Înainte de toate trebuie, ca o neapărată prefață, să mărturisim cu inimă curată și cu duh umilit că toate numele din aceste file sunt închipuite, că n-am înțeles pe nimene, că tot este obștesc și nimică personal.

Această mărturisire o facem pentru siguranția noastră și pentru liniștirea acelora ce s-ar socoti atinși de oareșcare însemnări.

Deci începem:

Introducţie
ILUZII PIERDUTE

Într-o seară de iarnă sau de primăvară, zău nu ți-oi ști spune, pentru că nu sunt astronom, dar știu că era în mart, era adunată o mică societate alcătuită de tineri și de dame asemene tinere; este de prisos să spun că erau și frumușele. Această societate era în Iași, într-o uliță al căreia nume nu ți l-oi spune, fiindcă eu însumi nu-l cunosc. Ştiut este geograficește și statisticește că capitalia Moldaviei nu samănă în nimică cu celelalte capitalii blagoslovite de Dumnezeu. Iașii, oraș vestit prin feredeul turcesc, prin cârnații lui Carigniani, prin apa de la Păcurari, prin vorba nemțească a lui Regensburg[1] și prin plăcintele răposatei madamei dumisale, prin ruinele lui Ipsilant[2], prin minunatele păpușe ce tot anul se văd ziua, iar de la Crăciun și până la lăsatul secului și noaptea, prin o berărie nemțească, prin lărgimea și frumusețea ulițelor, prin o fabrică de chipuri de ipsos, prin arhitectura bordeielor și baracelor sale, Iașii, centrul civilizației, a literaturii și a gunoiului Moldaviei, are ulițe, dar mai nici una cu nume, are optzeci de mii de trupuri, dar nici măcar zece suflete, are poduri prea frumoase și n-are măcar un pârău; căci, cu toată bunăvoința ce am de a lăuda tot ce-i

patrie și a patriei, totuși nepărtinirea mă oprește să numesc Bahluiul altfel decât o mare sau o mlaștină, una și alta după timp sau vreme, după săcetă sau umezală. Iașii, care îi orașul cel mai frumos din lume când îl vezi de departe, sau când îi întorci dosul, este locuit între alte nații de armeni, cai, jidani, câini, țigani, boi, din care, după etimologia învățatului Dionisachi Fotino[3], se trag și boierii*; mai este locuit și de o mână de claponi care fac mai mult vuiet – și mai puțin lucru – decât toate celelalte bipede, dar nu ți-oi spune numele lor, pentru că am mâncat odată papara și am hotărât să fiu discret. Iașii este locuit de toate aceste noroade, seminții, dobitoace și vietăți, și lucrul cel mai rar ce întâlnești în capitalia Moldaviei este un moldovan.

Ş-apoi trebuie să știți că, pentru scriitorii români, aceste ulițe anonime au un mare folos. Ele te mântuie de o mulțime de uri moștenitoare ca discordia lui Atreu și a lui Tiest[4], ca a troadenilor și a elinilor, sau, dacă vrei o comparație mai nouă, ca sfada ghelfilor și a ghibelinilor[5]. Sunt acum vro doi ani când, într-un articol scos din *Paris ou le Livre des cent et un*[6], am tradus *La rue Poissonière*, slovă după slovă, prin Păscărie, nu mi-am aprins paie îi cap? Nu s-au sculat împotriva mea locuitorii din Păscărie cu pretenție că i-am atacat în cinstea lor și cereau cu topuzul ca să fiu spânzurat ca Petrariul[7], pe șesul Frumoasei? Atâta ar mai trebui bieților literați, să împodobeze cu aeronautica lor, sau mai moldovenește cu plutirea lor în aer, serbarea vreunui iarmaroc și să slujească de pildă pacinicilor locuitori.

Cum îți spuneam, societatea noastră se afla într-o uliță fără nume. Ea se alcătuia de cinci tinere dame și demuazele, de vro trei bărbați însurați și de vro patru tineri, sau holtei, cum se zice la țară. Prin un fenomen neobicinuit în pocita capitalia noastră, societatea aceasta era singură în felul ei. Bărbații nu erau zulari și nu vedeau în fieștecare pe minotaurizatorul lor, cum zice dl. de Balzac, adică, românește, pe împodobitorul capului lor. Tinerii asemenea nu aveau pretenția, ca Don Juan[8], să găsească în fieștecare femeie sau fată o izbândă a duhului, a frumuseții și a manierelor lor. Declarațiile lor nu zburau în dreapta și în stânga, chipul cel mai nesmintit de a se face nesuferit

* Vezi *Istoria Daciei,* scrisă grecește, tom. I, p. 62.

tuturor femeilor. Damele erau îmbunătățite cât se poate, însă nu erau prude, plaga societății noastre.

Dacă ești get-beget moldovan, dacă nu ești neologist, dacă nu ești abonat la nici o foaie românească, negreșit că cu un aer oțărât mi-i întreba ce-i *prudă*? Şi eu, cu tot respectul ce trebuie să aibă un scriitor dinaintea unui public așa de *învățat* ca al nostru, ți-oi răspunde că pruda, *prude*, este un cuvânt franțuzesc, care românește n-are nume, dar însemnează o femeie a căreia numai urechile, rareori și ochii, îi sunt curate, care sufere tot, numai să nu-i zici pe nume, care, când vede *Passé-minuit*[9] la teatru, sau se trage în fundul lojiei, sau își astupă urechile și fuge cât poate, strigând: „*Ah, ma chère! quelle pièce de cabarêt!*“[10] Şi, când merge acasă, știți ce face sfânta, curata, îmbunătățita prudă? Scrie amorezatului ei, sau amorezaților ei, pentru că de multe ori se întâmplă că pruda are mai mulți amorezați, să vie să beie ceai cu dânsa și să...; și până când amorezatul sau amorezații vin, citește: *Les amours du chevalier de Faublas* și *Les liaisons dangereuses*[11].

Societatea noastră avea încă un mare avantaj asupra tuturor strângăturilor și adunăturilor ce iașenii binevoiesc a le decora cu nume de societate, care, după ideea mea, este numai productul civilizației; și, după cum este știut, civilizația este departe de o țară unde se află oameni ce pot zice ziua mare: „Astăzi am vândut sau am cumpărat atâte *suflete* de țigani.“ Stăpâna casei nu era tirană, nu vroia să domneze conversația. Pretențiile sale nu se întindeau ca ideile, prejudețele, sentențiile dumisale de filozofie, de eleganță, de *bon ton*, de *savoir vivre*[12], să slujască de pravilă adunării întregi.

După pruderie, prezumția, sau cum aș zice trufia, este cea mai mare rană a societății noastre. Fieștecare bărbat, fieștecare femeie se socoate fenixul sexului său. Bărbații se socot diplomați, administratori, legislatori, oșteni, magistrați, artiști, pân' și oameni cu duh, pân' și patrioți și oameni cinstiți. Damele asemene, mai ales acele care au fost până la Viena sau și măcar până la Lemberg, se socot cele întâi dame din lume; se socot cu duh, cu frumuseță, cu talent; au mai ales pretenția a cunoaște *à fond*[13] arta salonului, *l'art du salon*, cum zic dumnealor, și cu toate aceste duhul dumilorsale stă în cancanuri de

târgușoare, în niște proaste clevetiri, în colibeturi împrumutate din colecții de anecdote și de *bons-mots*[14]; frumusețea dumilorsale este postișă ca și formele ce subjugă inimile bieților neispitiți; frumusețea și formele le sunt aduse în cutii de la Paris împreună cu capelele și rochiile*, iar talentul dumilorsale este a face manevre cu lorgneta, a lovi două tușe pe piano și a zugrăvi fața dumilorsale. Cât pentru arta salonului, pentru meșteșugul de a bine primi, puține cuvinte îmi vor fi trebuincioase spre a arăta ce însemnează acest talent de curând introdus. Arta salonului însemnează în Iași pretenția ca fieștecare persoană ce intră într-o casă unde stăpâna ține salon să-și depuie la ușă vrednicia, caracterul și opiniile și să se hotărască a nu fi decât papagalul damei de gazdă. Acela care ar îndrăzni să arate vro idee neatârnată se pune în primejdie de a vedea pe gazdă că-i întoarce dosul: *manière toute neuve de faire les honneurs de son salon*[16].

Pruderia, dar și tirania stăpânei casei lipsea cu totul din societatea-modelă care o expunem cinstiților și învățaților noștri cititori, ce se alcătuiesc negreșit dintr-o înaltă noblețe și dintr-un respectabil public, vorbe întrebuințate și puse *à l'ordre du jour*[17]. Fieștecare își spunea slobod opinia sa; împotrivirile nu ieșeau niciodată din regulile armoniei. O conversație interesantă, cu duh, domnea în salon. Însurații, deși însurați, nu lipseau de a fi și oameni plăcuți. Domnișorii neînsurați, într-o rivalitate ușoară, făceau asalt de duh și contribuiau la plăcerea obștească; nimine însă nu căuta a domni asupra altuia prin însemnări atingătoare, nimine nu venea la personalități cum îi obiceiul pământului. Damele ca castelanele din veacul de mijloc erau judecătoare și, prin dulcele lor zâmbet, răsplăteau pe acei care se deosebeau mai mult, iar prin reflecțiile lor de bun gust, fine și drepte, înviau societatea.

O adunare cât de bine alcătuită să fie, dacă nu va avea și femei, va fi totdeauna monotonă și urâtă. O adunare fără femei este ca o grădină fără flori, ca un bărbat fără barbă și musteți, ca o zi fără soare, ca o gazetă fără abonați, ca un șes fără verdeață, ca un teatru fără public, ca versuri fără poezie, ca o viață fără iluzii, ca un judecător fără

* La acest prilej, noi nu putem destul recomanda o nouă magazie de mode și de frumusețe împrumutate. Această magazie acum de curând deschisă, este a dlui Tribu, pe ulița mare. Avis aux dames qui en usent[15].

procesuri, ca un tânăr fără amor și, în sfârșit, ca toate comparațiile din lume. Femeile singure au talentul să însuflețeze conversația, să-și înalțe închipuirea până în al noulea cer – dacă este un al noulea cer. O adunare cu femei te face de-ți uiți grijile vieții, chinurile ambiției, lipsa bogăției, nemulțumirile politicii. Fruntea ți se dezbârcește, te uiți, te socoți în vrâstă de optsprezece ani, fără supărări, fără necazuri, slobod și fericit. Femeile sunt poezia vieții noastre, femeile, zic, dar lucru cel mai rar ce găsești în Moldova sunt femeile. Găsești de ajuns mame, neveste, văduve, fete, slute, șchioape, chioare, vornicese, bănese, pitărese, negustorițe, băcălițe, țigance și alte asemene creaturi ce se nasc, cresc, se mărită, fac copii și mor. Dar *femei*, asta-i cam greu.

Dar poate mi-a zice un pedant, ce fel de fleacuri vorbesc, și oare tot ce nu-i bărbat nu-i femeie?

Cu respectul ce trebuie să am dinaintea diplomei dumisale, eu voi răspunde: „Nu! Femeia, în lexiconul meu, însemnează o ființă gingașă, slabă, drăgălașă, frumoasă, făcută din flori, din armonie și din razele curcubeului, capricioasă, ră câteodată, bună mai multe ori, o ființă făcută pentru amor, menită a pune în lanțuri pe eroii cei mai neînduplecați, care pentru un zâmbet te face de-ți vinzi viața din astă lume, și partea din rai din cealaltă lume, care are un suflet ce înțelege tot ce este frumos, care pentru cel mai mic lucru câteodată plânge și altă dată îi în stare să-și jărtfească viața, care îi destoinică să facă faptele cele mai mari, care când îi blândă ca o turturică, când turbată ca o leoaică, care când îi crudă, când miloasă; femeia este un amestec de grații, de bunătate, de răutate, de duh, de cochetărie, de slăbiciuni și de tărie, a căreia mai toată viața se mărginește întru a iubi și a fi iubită; o femeie, în sfârșit, este un ceva ce nu se poate nici descrie, nici numi, nici hotărî matematicește, un ceva ce este cel mai rar lucru din Moldova, mai rar, dacă se poate, decât cinstea, patriotismul și amorul, care vrea să zică foarte mult".

Dar tot acel pedant, critic, aspru și material, mi-a zice, iarăși, că nici o țară este în lume unde să se vorbească mai mult de cinste, patriotism și amor, că, prin urmare, cum îndrăznesc a zice că aceste virtuți lipsesc în preadulcea țara noastră?

Tocmai pentru că se vorbește așa de mult de dânsele, tocmai de aceea lipsesc, și la zisele mele dau dovezi așa de lămurite ca de două ori două.

Sunt mulți care au necontenit cinstea în gură și palmele pe obraz; și așa hotărăsc un problem necunoscut încă în alte țări, adică de a uni cinstea cu defăimarea.

Vrei să știi acum cât trage un patriot moldovenesc? Cât n-a fi în slujbă, te va asurzi cu numele de patrie, cu jertfe pentru patrie. Acu pune-l în slujbă, sau, cum zice dumnealui, în chivernisală, și, mult după trei luni, te vei încredința că singura jertfă și singura îmbunătățire ce a făcut patriei a fost să jărtfească o pungă deșartă pentru o pungă plină și să-și îmbunătățeze echipajul, adică butca și caii. Şi atunce, numai dacă vei avea ceva citire românească și puțină aducere aminte, vei cânta, cu Donici, că are:

Pufușor
Pe botișor[18].

De amor nici nu ți-oi vorbi, pentru că aș huli. Amorul, cea mai nobilă din toate patimile, care ațâță la fapte mari, care insuflează eroismul și geniul, care dă idei de cinste și de slavă, care înviază, care farmecă, care aduce pe om într-o lume de visuri, unele mai aurite decât altele, cine-l cunoaște, cine-l slăvește? Amorul în Moldova este desfătarea simțurilor, dragostea faunilor[19] și a satirilor. A iubi însemnează la noi a se lua, a se schimba, a se lepăda, a se uita, a se îngurlui și a se despărți iarăși, fără ca patima să lase cât de puțină întiparire în inima acelor ce zic că simțesc amorul.

Dar văd, înalto nobleță și respectabile public, că m-am depărtat cu totul de sujetul meu. În loc să vă vorbesc curat și scurt de iluzii pierdute, mă apuc să vă povestesc de atâte bădăganii, de ulițe anonime, de iarmaroace, de Bahlui, de cinste și de iubire de patrie, ca și când dumneavoastră ați avea ceva a face cu cinstea și cu patria. *Retro, Satana*[20]! Pardon, pardon, iartă-mă. Înainte de a-ți face narația amorului meu, nu este însă bine să urmez modei și să încep prin clasificația cunoștințelor omenești, sau cel puțin prin cea mai mică definiție a lumii sau a micului nostru glob, care pășește liniștit împregiurul centrului său de atracție? Însă fiindcă, câteodată, nu băgați în samă moda, mai ales când se atinge de *pedanterie începătorială*, mă supun dorinței obștești, vă rog să-mi iertați această digresie și *revenons à nos moutons*[21], adică ai să ne întoarcem la iluziile pierdute.

Societatea noastră era adunată într-un salon, a căruia nu ți-oi face descrierea, măcar oricât de *à la mode* să fie descrierile saloanelor și a mobilelor din capitalie – pentru provinciali, care după asemene descrieri își *oranjarisesc sarlonurile* și-și cumpără *mobilurile*. Două dame erau pe o canape puse în preajma unei mese, alte două erau pe un *lit de repos*[22] așezat într-un colț; a cincea damă, pentru care aveam o slăbiciune ceva cam prea fragedă, ședea pe un scaun lângă masă și citea cu colțul ochiului o carte, ce cu multe altele era pusă pe masă: *La physiologie du mariage* (meditația XVIII: *Des révolutions conjugales*)[23], carte ce este de prisos să recomand fiștecărui însurat și fiștecărui tânăr ce vrea să intre în breasla predestinaților. Trebuie să știți și asta, că societatea noastră se îndeletnicea și cu literatura națională; multe baș-dame la această novelă vor zâmbi cu dispreț și vor zice că damele mele negreșit sunt niște băcălițe, căci almintrele cum ar putea să citească cărți moldovenești? Dumnealor însuși rugăciunile de comunicare – dacă se mai comunică – le fac franțuzește, și cele mai creștine, grecește. Eu, cu toată galanteria ce am totdeauna pentru baș-dame, le voi răspunde că damele mele, măcar că citesc scrieri românești, sunt așa de plăcute și de binecrescute – cel puțin – ca și dumnealor. În primejdie să mă fac de râs, eu voi zice încă și mai mult, că adică între aceste dame erau și unele care cultivau literatura națională și care nu se roșeau a pune pe hârtie ideile lor. La aceste cuvinte negreșit că mulți *fashionables*[24] vor face un *soubre-saut*[25] ca și caii dlui Sullier[26], ce, *par parenthèse*[27], are și nișamul la gât, și vor zice cum poate cineva să se numească damă, când s-apucă de meșteșugul autoriei, că rolul femeii este de a iubi și a face bucate, iar nu de a dicta lumii legi și sentențiі. Eu sunt de o altă opinie: am slăbiciunea să cred că femeia este făcută pentru altă ceva mai înalt decât a porunci de bucate și a căuta numai prozaicele trebi ale gospodăriei; o socot de o misie mai nobilă în societatea europeană. De aceea, măcar că entuziasmul meu pentru Napoleon covârșește toată comparația, totișі nu pot să-i iert nedreapta ură ce avea pentru Doamna de Staël[28], numai pentru că era o femeie de geniu.

Dar văd că cititorii mei se oțărăsc. Îndată ce cineva hotărăște să scrie, să se tipărească de viu, el nu mai este slobod, este rob; și ca rob

trebuie să se supuie publicului, ca țiganul armașului – sau nazirului, după noul așezământ*. De aceea, cu toate că aș avea încă multe să vă spun de lingușitori, de patrioți pângăriți, de scriitori vânduți, de parveniți mai răi decât toți aristocrații din lume, de tinere cochete, de văduve rele și slute încât veninul le iese pe obraz, și de alte atâte lucruri vrednice de însemnat ce caracterisesc moldovenii veacului al nouăsprezecelea, totuși mă văd silit să-mi curm reflecțiile și să-ți povestesc curat anecdota mea.

Conversația societății noastre fu întreruptă de un lacheu care aduse „Albina românească". O damă, cea mai frumușică, a căreia nu ți-oi spune numele, ca să nu se mânie celelalte, luă foaia și citi: *Iluzii pierdute*.

La aceste cuvinte magice, toți, bărbați și femei, răsăriră ca prin o lovire electrică. Iluzii, cine nu le-a avut, cine nu s-a legănat cu înșelătoarele lor făgăduințe!

Ministrul în palatul său, săracul în colțul uliței, de câte ori nu-și adorm prin năluciri, unul grijile bogăției, altul suferințele foamei și a frigului?

Care fată la vârstă de șasesprezece ani nu-și face o lume de iluzii, care nu crede că-și va uni viața cu un tânăr înzestrat cu toate însușirile trupului, a inimii și a duhului, trei însușiri pe care mai niciodată nu le are adunate un bărbat. Însă vai, săraca fată, iluziile sale se pierd în puțin ca fumul în atmosferă. Vine o vreme când deodată, fără știrea, fără voința sa, se vede jertfită dumnezeului zilei, *interesului*; mai niciodată inima ei nu este în conglăsuire cu voința părinților. Câte fete, dacă ar fi putut alege după placul lor, s-ar fi făcut soții îmbunătățite, mame fragede, podoaba societății? Dar asta nu se-ntâmplă mai niciodată. Porunca părinților le aruncă în brațele unor modârlani neciopliți, dar prețioși pentru că-s plini de bani, pentru că au moșii, au stare. Iar dacă au însușiri de a face pe o femeie fericită, cine mai întreabă? Săraca fată, ce grozavă zi trebuie să fie pentru dânsa ziua nunții sale, când știe că tinerețile sale, că frumusețea sa, că comoarele ascunse ale inimii sale are să le jertfească unui bărbat ce nu-l sufere, când sărutările sale pline de desfătare, cuvintele sale de frăgezie, dezmierdările sale, glasul ei, amorul ei, a să fie silită să le arate, să le

* La aceasta nu pot să nu vă spun că marca robilor este acum un luceafăr cu opt colțuri în câmp negru.

hulească cu un modârlan sau cu un bătrân; atunce, adio toate visurile ei de aur, adio iluziile sale; în puțin, crinul și rozele feții sale se fac nevăzute, inima i se zbârcește, obrazul i se acoperă de o pieliță de săftian, trupul și sufletul ei îmbătrânesc înaintea vârstei și se face o mașină care mănâncă, merge, doarme, cască, este în stare de a vorbi numai de câte torturi a făcut, câte dulceți are, câți viței i-a fătat, câți cucoși a claponit; aceasta este soarta fiecărei tinere, aceasta este isprava iluziilor ei. Săracilor fete, voi care sunteți poezia vieții noastre, căci în cărțile poeților noștri numai poezie nu se găsește, voi, care ați trebui să trăiți numai într-o atmosferă mirositoare, să călcați numai pe roze, să auziți numai cântece de mirare și de amor, ce a făcut din voi interesul și nedreapta societate?

Care tânăr, când intră în lume la vârsta de douăzeci de ani, nu se socoate a fi odată slava concetățenilor săi, mândria părinților săi și a iubitei sale; în nălucirea sa el se vede cinstit, căutat, iubit de o femeie, după moarte pentru patrie, cea mai mare fericire pentru un tânar; glasul său tună, strică năravurile cele rele, îndreptează abuzurile, pana sa, hărăzită numai adevărului, omoară minciuna și răstoarnă pe lingușitori – și, când se trezește, se vede singur, vândut de prietenii săi, prigonit, lepădat pentru niște dobitoace a cărora limbă nu știe decât a linguși și a cărora trup nu se poate ținea decât în triunghi. Şi așa, înainte de douăzeci și patru de ani, el își vede răpite toate iluziile sale, deznădăjduirea îi rămâne singură tovărășiță credincioasă. Nu mai crede în nimică. Viața atunce pentru dânsul este sfârșită, căci ce este viața fără iluzii?

Dar simtimentalitatea m-a apucat fără voia mea. Cât pe ce eram să-ți spun o istorie adevărată, când m-am îndatorit să-ți spun o anecdotă, născută în închipuirea mea. Eu nu scriu ca să te fac să plângi. Trebuie să te fac să râzi; și, chiar dacă inima mi-i seacă, dacă râsul, expresia fericirii, este depărtat de buzele mele, trebuie să râd, dacă vreau să fiu citit.

O damă se puse a citi *Iluziile pierdute* a dlui V... A...[29], un tânăr ce face excepție dintre ceilalți tineri, îndeletnicindu-se cu literatura românească, într-o vreme când ea nu înfățoșează cel mai mic avantaj adepților ei – dimpotrivă. Dumnealui V... A... era în societatea noastră. Toate damele, după ce căinară neghiobia bietului Marmon și decepția

constesei de N..., începură a povesti fieștecare ceva din iluziile lor; toate aceste povestiri aveau o naivitate, o grație ce nu se găsesc în cei mai vestiți scriitori ai noștri. Femeia singură știe a povesti. Toate aceste femei, când ne arătau pierdutele lor iluzii, mi se părea că le vedeam iarăși fete tinere, naive, nevinovate, bogate de toate visurile; fața lor lua o expresie de fericire ce le era neobicinuită; dar, în puțin, realitatea se întorcea, fetele se prefăceau în Madam A., Madam B., Madam C., adică grijile, supărările căsătoriei, decepțiile se așezau iarăși pe fruntea lor. Ochii pierdeau focul lor, și urâtul, boala ce omoară la noi toate facultățile, se zugrăveau în toate mișcările lor.

În sfârșit, unele din dame hotărâră ca fieștecare tânăr să spuie ceva despre iluziile sale, pe urmă să le puie pe hârtie și, chiar dacă n-ar fi autor, să le publice.

Când rândul meu veni, iată ce povestii; și să n-am parte de nimică, să nu găsesc niciodată scaun la teatru, capul să nu mi se razime niciodată pe sânul unei femei, să nu-mi vie niciodată droșca la deal unde șed, soarele să nu aibă raze pentru mine, vânatul să nu iasă niciodată înaintea puștii mele, dacă tot ce spun îi adevărat, sau nu-i adevărat.

Mesdames – am început a vorbi cu un ton profesoral – iluziile care le-am pierdut sunt de trei feluri: iluzii politice, iluzii literare, iluzii de amor.

De cele dintâi nu vă voi spune nimică, pentru că nimică nu este mai urât de a vorbi damelor decât de politică. Atâta vă voi spune că, înainte de a ajunge încă în Iași, le-am pierdut toate.

Iluziile mele literare au ținut mai mult; când veneam de la universitate, capul îmi era plin de planuri, unele mai bune decât altele; vroiam prin literatură să prefac năravurile, să introduc în patria mea o nouă viață, noi principii. În nebuna mea prezumție, ce se putea ierta numai ideilor copilărești ce aveam atunce, mă socoteam c-oi ajunge odată a fi un Prometeu. Dar aceste planuri le făceam la 1 mart 1838, și la 1 mart 1841 ele toate se încheiau în publicarea unui „Calendar“ mare de perete, pe anul 1841, tipărit cu Patent Hagar-teasc de fier. Vremea este prea scurtă ca să vă povestesc cum din Prometeu m-am prefăcut în Mathieu Landsberg[30] sau, cum am zice, în călindărar de Buda. Atâta vă voi mai zice că acum de curând am mai publicat – împreună cu dl C. N. [31], un alt Prometeu *manqué*[32] ca și mine – o carte care, răsturnând

toate puterile așezate, călcând în picioare toate pravilele primite de adunare și de obiceiul pământului, are să facă o revoluție strașnică în toată Moldova – întru chipul de a face friganele și găluște; vreau să vorbesc de o colecție de 200 de rețete de feluri de bucate[*33], care are să ne facă cea mai mare reputație – între bucătărițe – și viitorimea recunoscătoare ne va da negreșit frumosul nume de: introducătorii artei culinare în Moldova. Suntem mulțumiți și cu atâta. Acum pregătesc o tractație asupra filozofiei broaștelor Bahluiului. După aceste puteți vedea că mă îndeletnicesc cu scrieri vrednice de veacul luminat în care avem norocire să viețuim.

Vă voi vorbi, dar, numai de iluziile mele de amor; și aceste-s de mai multe feluri; în astă sară, vă voi spune numai decepția celui întâi amor ce am simțit în viața mea.

ÎNTÂIUL AMOR

La anul 1833 – după cumplitul bici al holerei, care a trimis înainte de vreme atâte suflete în iad, sau în rai, zău nu voi ști spune – părinții mei, cu toată familia, se trăseseră într-un ținut. Eu eram atunce de patrusprezece pe cincisprezece ani, tocmai în acea vârstă când copilul trece ca să facă loc tânărului. Natura pentru mine începuse a se arăta mai frumoasă; zorile răsăritului și apusul sfântului Soare avea pentru mine un farmec ce nu simțisem încă dinaintea nici unei din mărețele priveliști ce Dumnezeu a așezat; glasul privighetorilor avea note mai melodioase; inima-mi începuse a simți. Când vedeam o femeie, numai ceva să fi fost frumușică, pentru că totdeauna am avut o mare slăbiciune pentru frumușele, un foc necunoscut îmi aprindea tot sângele, care mi se repezea la cap; puțin după acea tulburare, mă simțeam stăpânit de un leșin total. Tatăl meu mă pusese atunce într-un pansion, așezat nu departe de scaunul isprăvniciei, pe vârful unui deal romantic, a căruia toată culmea, până în vale, era acoperită cu un frumos rediu, ce odată fusese un parc englez. Pansionul acela atunce se deschisese, și eu fusei cel întâi ajuns dintre școleri. Când, sara, fusei chemat la masă, zării în

[*] Această carte este tipărită cu cheltuiala unei societăți de iubitori a înaintării și strălucirii neamului românesc.

preajma mea o copiliță frumușică ca un înger. Ea era fata unui profesor de limba grecească. Numele ei vă voi spune că era Niceta sau cam pe aproape. Ea era cu un an mai mare decât mine. Pentru un amorez, iubita sa este cea mai frumoasă femeie, podoaba naturii, perla lumii. De aceea vă voi spune și eu că niciodată o ființă mai frumoasă n-a ieșit din mâinile lui Dumnezeu, niciodată soarele n-a văzut o talie mai grațioasă decât a Nicetei; părul ei blond ca aurul a fost singurul păr blond care am iubit în viața mea; părul castaniu este patima mea. Fața ei era rotundă și albă ca puful unei lebede. Comparația îi cam obicinuită, dar mi-ți ierta că alta mai poetică nu-mi vine sub pană. Sprâncenele ei erau negre și ochii albaștri; judecați, dar, ce minune era. Ce era însă în ea mai fermecător decât toate erau buzele ei mai frumoase decât două frunze de roze. De aș fi Lamartine sau Victor Hugo, tot n-aș fi în stare să vă fac o descriere adevărată de acele buze. Pieptul ei era un paradis, și îngerii înșiși nu și-ar fi ales un alt lăcaș, dacă ar avea voie să-și lase vecinicul cer și să caute un cvartir mai pământesc. Când mă uitam la buzele ei, mă făceam roșu ca un bujor și rămâneam încremenit, înlemnit, după cum îți vrea. Piciorul și mâna ei erau a unei copile de șapte ani. Glasul ei trebuia să fie mai dulce decât a serafimilor; trebuia, zic, pentru că până acum n-am auzit încă glasul unui serafim, prin urmare nu pot judeca dacă-i dulce sau ba. Dar așa spun toți și, cum știți, *vox populi, vox Dei*[34]. Domnule S., mă rog iartă-mă că te fur.

Ce am simțit în noaptea cea dintâi ce am petrecut în pansion, puteți singuri să vă inchipuiți; toți care ați avut un întâi amor, sau o slăbiciune căreia îi dați un asemene pompos nume, veți judeca dacă am putut închide ochiul. Mâna Nicetei îmi sta pe piept, ochiul ei era țintit asupra mea cu o expresie nespusă de amor, buzele ei, fermecătoarele ei buze, îmi zâmbeau. O! era o fericire din paradis; păcat numai că era în vis.

A doua zi am început a lua lecții și, *o bonheur, o joie*[35]! deodată văzui pe fetiță că veni și se puse la masa studiilor în preajma mea; fiindcă numai ea și eu eram încă în pansion și că talia și vrâsta mea nu vădea încă un răpitor de inimi, profesorul – nu tatăl ei – ne pusese într-o clasă. De ce nu mai sunt asemene pansioane, cu așa frumușele camarade. Astăzi, cât de bătrân sunt, tot aș vroi să mă fac iar școler; și n-aș ieși din asemene institut – decât ca să mă duc la groapă.

Metoda Jacoto[36] începuse atunce a fi de modă: ea fu introdusă și în pansionul nostru. Așa, îndată ce am intrat în clasă, Niceta și eu am primit de la profesor câte o carte franțuzească; era evanghelia acestei sisteme de învățătură, *Les aventures de Télémaque, fils d'Ulysse*[37], adică *Întâmplările lui Telemah, fiul lui Ulise*. Această carte trebuia s-o învățăm toată pe de rost, ca pe urmă, după metoda ei, să putem face și compuneri. Și așa cele întâi ochiri de amor, din partea mea mai rușinoase, din partea Nicetei mai îndrăznețe, le-am schimbat când repetam în glas mare începutul cărții întâi: „*Calypso ne pouvait se consoler du départ d'Ulysse; dans sa douleur, elle se trouvait malheureuse d'être immortelle. – Sa grotte ne résonnait plus de ses chants*"[38] etc.

Aceste frumoase linii, după opt ani trecuți, le știu încă pe de rost, nu adică pentru că am o bună memorie, dar pentru că *Telemah*, cartea pe care o iubesc mai mult, îmi aduce aminte de cele întâi mișcări de amor ce am simțit în tinerețea mea.

Când eu ziceam Calipso, mă uitam la dânsa; când ea zicea Telemah, se uita la mine. Săracul bietul Fénelon nu știa el că nemuritorul său poem a să slujască odată de declarații de amor; în puțin, amorul nostru se suia în diapazon, și așa, unindu-ne glasul ca într-o imnă cerească, cu o frăgezie nespusă, strigam în gura mare: „*Calypso ne pouvait se consoler du départ d'Ulisse*" etc., etc.

Damele m-or socoti fat, lucru ce sunt cel mai puțin din lume, când le voi spune că, măcar că Niceta îmi arăta toată bunăvoința, eu tot nu îndrăzneam să-i fac o formalnică declarație a sentimentelor mele, prelud neapărat a amorului fiește cărui colegian. În sfârșit, tocmai după ce am învățat pe de rost cele dintâi șase cărți, adică a patra parte din întâmplările lui Telemah, m-am hotărât să-i scriu și să-i zugrăvesc *văpaia mea*, cuvinte adoptate astăzi în loc de expresia *a iubi*. Dar, pentru ca ascultătorii mei și mai ales ascultătoriețele mele să nu rămâie în mirare despre un asemene pas, trebuie să vă povestesc lucrurile de ceva mai departe.

Puțin după sosirea mea, pansionul a început a se împle de elevi, veniți din toate părțile Moldaviei, mulți mai vrâstnici decât mine, mulți mai învățați decât mine în tainele amorului; dar, prin contrast, eu eram

cel mai învățat în limbile franceză, nemțască și elină, măcar că din această de pe urmă nu știu acum măcar două cuvinte; în geografie, gramatică, compoziție și în istorie nimene nu mă întrecea. De aritmetică nu zic nimică; eram cel de pe urmă; și nici până astăzi încă nu știu nici a aduna, nici a înmulți. Aceasta mi-a stricat foarte mult, căci tocmai adiția și multiplicația sunt foarte folositoare în țara noastră. Fericit acela care știe ce însemnează semnele + și –; un an de slujbă pentru dânsul este ca trei pentru alții. Eu, la sfârșitul anului, totdeauna mă trezesc cu – în pungă. Cum vă spuneam, eu eram cel mai intâi din pansion în învățături; și astăzi este știut obștește ce însemnează învățătura în pansioane, instituturi, gimnaze, colegiuri, academii și cum îi vrea să le botezi: a ști mult pe de rost ca un papagal, a scrie o față cu mai puține greșeli de ortografie, asta este învățătura. Cu toate aceste, eu eram tare mândru de cunoștințele mele; măgulitoarele deosebiri ce-mi făceau profesorii, respectul ce-mi arătau școlerii îmi îmflase trufia; mă socoteam un om mare. Însă această iluzie o aveam numai în clasă; cum ieșeam la recreație, omul cel mare, adâncul învățat, îndată se vedea foarte mic. Cei mari vorbeau [despre] femei, vânat, amor, cai, cărți, o limbă ce nu cunoșteam decât prin auz; când mă apropiam de dânșii și vroiam să mă amestec și eu în vorbă, îndată mă vedeam cinstit cu defăimătorul nume de *gamin* sau pișler, numele cel mai înfruntător pentru un copil care vrea să se arate mare. Văzându-mă, dar, aruncat din societatea celor mari, eram silit să mă amestec cu cei mici și să mă joc a mingea, a baba-oarba, a puia-caia, eu care simțeam emoțiile amorului. Nu pot să vă spun ce suferam; mic de trup și de vrâstă și mare de inimă, simțeam amorul și mă temeam să nu fiu tratat de copil dacă l-aș exprima. În sfârșit, o împregiurare de căpetenie în viața unui școler îmi veni în ajutor. La examenul solenal ce se făcu, câștigai cel întâi premiu de limbă franceză. În sunetul muzicii și dinaintea unei adunări numeroase, fui proclamat laureat și coronat cu o cunună de frunze de stejar, făcută chiar de mâinile Nicetei. Dulcineea mea fu față la acea ceremonie. Ziua aceea fu cea de pe urmă a copilăriei mele. A doua zi vrui să fiu și mă trezii bărbat. Jocurile, ideile copilărești se făcuse nevăzute. Nou ducă de Richelieu[39], vrui să arăt *sur ma parole d'honneur*[40] că eram bărbat. Premiile primite la examen îmi dădură curajul să-mi arăt amorul persoanei iubite. Însuflat de mândrie, socotindu-mă un orator de căpetenie, m-am apucat și,

pe o coală întreagă, am scris Nicetei o declarație de amor, în terminele cele mai înfocate. Toate comparațiile lumii, toate cuvintele tehnice de filozofie, de retorică, de geografie, de istorie, până și de astronomie, figurau într-acest *vinograd epistolar*. Biletul dulce – dacă o coală de hârtie se poate numi bilet – se încheia cu o cerere tremurândă a unui *rendez-vous*, o cerere care m-a costat trei zile de muncă și de sudoare. La vrâsta mea să cer eu un *rendez-vous*? Da, cerul trebuia să se acopere cu nouri, soarele trebuia să se întunece, pământul trebuia să se cutremure, casa să pice asupra mea! Din toate aceste nu s-a întâmplat nimică; cerul a rămas senin ca și mai nainte, soarele și-a aruncat obicinuitele sale raze, până când i-a venit ceasul să asfințască, pământul și-a urmat liniștita sa călătorie, și casa a rămas așa de temeinică ca și înainte. Atâta numai că un fecior a căruia îi cumpărasem credința cu doi galbeni luă declarația mea și o dete unei cameriste, cu care era într-o relație cât se poate de strânsă. Credincioasa cameristă duse îndată biletul la stăpâna-sa.

Niceta, cum am spus, era cu un an mai mare decât mine, și o fată de patrusprezece ani știe mai mult decât un tânăr de optsprezece. Femeia se dezvăleşte mai degrabă decât bărbatul. Ş-apoi în pansion erau mai mulți elevi de optsprezece, douăzeci de ani, care nu cereau mai bine decât să arate bunei Nicete toate tainele amorului.

Iubita mea, dar, nu era la cel întâi amor în teorie. Însă patima orbește. În zadar camarazii mei îmi vorbeau de *rendez-vous* date și primite, de bileturi trimise și răspunse, eu eram ateul cel mai nătâng. Credeam numai în cuvintele Nicetei. Niceta era pentru mine nevinovăția personificată, era un înger coborât din cer ca să-mi înfrumusețeze viața.

Femeia iubită este totdeauna un înger. Să te ferească însă Dumnezeu de acești îngeri mai răi decât toți scaraoțchii; da unde poți? În orice vreme, în orice vrâstă, în orice poziție să te afli, numai o femeie să vreie să-ți strice liniștea, să fii sigur c-a isprăvi. Cât de înțelept, cât de cumpănit și de ispitit să fii, femeia cea mai proastă poate încă să te robească și să-ți arate că ești numai un școler. Aduceți-vă aminte de povestea iadeșului*. Eu din partea mea mărturusesc că niciodată n-am

* Vezi sfârșitul tomului al doilea din *Physiologie du mariage* par Balzac.

rămas biruitor în asemene lupte. De câte ori o femeie – se înțelege, frumușică – a voit să mă aibă în lanțurile sale, totdeauna a găsit în mine omul cel mai domol. Ca mielul întind gâtul; în zadar mintea mă sfătuiește să fiu tare, în zadar lumea îmi arată metehnele acelei femei. O iubesc și n-ascult nimică. Acesta este tot răspunsul meu. Ea poate să facă din mine tot ce va voi. Faptele, gândurile, viața mea îs ale ei. Însă tocmai pentru că-mi simțesc slăbiciunea, tocmai de aceea sunt așa de ferit pe lângă dame. Un presimtiment îmi arată premejdia și, fiindcă știu că rar aș găsi o femeie care să știe a prețui abnegația ce-i fac de neatârnarea mea, de aceea trăiesc deoparte și, cu cât alții caută intrigi de amor, cu atâta eu le fug. Pentru dânșii, a iubi este o petrecere, o vreme plăcută, pentru mine, a iubi este a suferi.

Însă iar egoismul m-apucă, iar îmi vine să vorbesc de *eu* și de *mine*. Dar ce să fac; așa am hotărât din începutul povestirii, să vă vorbesc numai de persoana *mea*. De câte ori am vorbit de alții, chiar adevărat, totdeauna am pățit pozna. De aceea egoismul, fără voia mea, m-a pus în lanțuri și am jurat să nu mai vorbesc decât de mine. Poate așa nu s-a mânia nimene și m-a lăsa să spun adevărul de *mine*, dacă nu pot să-l spun de alții.

Niceta, cum am zis, nu era la cea întâie declarație. Nu vreau să zic că simțise amorul înainte pân' a o cunoaște eu; iubirea mea de sine ar suferi prea mult de aceasta. Dar atâta am aflat că vro doi-trei tineri îi făcuse declarații pe care le primise destul de bine; și numai vina ei a fost dacă n-a vrut să afle și mai mult. Dacă în practică ea nu știa nimică, în teorie cunoștea toate finețele amorului. Pentru dânsa era un lucru curios să vadă cum un copil de patrusprezece ani, ruşinos pot zice mai mult decât o fată, știa să facă amorul.

Niceta primi declarația de amor mai bine decât putui nădăjdui; prin același mesager care-mi dăduse biletul, ea îmi răspunse că-mi dă un *rendez-vous* la două ceasuri după-miazăzi în odaia cameristei sale.

Expresiile îmi lipsesc ca să vă arăt ce bucurie am simțit la această novelă; fericirea mea era mai mult decât mare. Un *rendez-vous*, eu să am un *rendez-vous* la vârsta de patrusprezece ani. Ce trebuia, dar, să fiu, câte inimi trebuia, dar, să răpesc când aș fi avut douăzeci de ani. Toate femeile trebuiau să fie ale mele și, ca un sultan, aș fi avut numai să-mi arunc năframa pentru ca să aleg. Însă și aceasta a fost una din cele mai scumpe iluzii pe care n-am întârziat a o pierde.

În puțin, am văzut că în veacul nostru, și mai ales în capitalia-miniatură a noastră, în acest oraș de sticlă, unde se știe tot ce se face și însuși ce nu se face, Rișilieuii și Lovelasii[41] nu mai pot fi învățătorii tinerilor noștri în arta de a face izbânzi și că femeile sunt mai cinstite decât ne sunt înfățoșate prin romanuri.

Aprins de citirea unor asemene cărți, unde mai totdeauna amorul se înfățoșează biruitor, unde obicinuit femeia este zugrăvită slabă și subjugată, fieștecare june când intră în lume socoate că are numai a dori, spre a-și vedea împlinite toate dorințele, că are numai să se arate, pentru ca o femeie să-și uite cinstea, bărbatul, copiii, și să i se arunce în brațe. Însă lacrimi de sânge varsă când vede că lumea pozitivă se deosebește foarte mult de lumea ce a văzut în Paul de Kock și în Ricard[42].

La ceasul hotărât, când intrai în odaie, sângele îmi clocotea, vinele tâmplelor mi se îmflase. Socoteam că fruntea a să mi se desfacă. De emoție nu puteam sa mă sprijin pe picioare; așteptam cel întâi *rendez-vous* din viața mea. Niceta nu venise încă. În puțin însă auzii fâșietul unei rochii de mătasă; cunoscui pasul. Înima-mi bătea așa de tare, încât părea că vrea să saie din loc; pusei mâna că doar aș putea s-o stăpânesc. Ușa se deschise și Niceta se arătă. Atunce nu mai știui ce face; mai mult din neputință, decât din voință, genunchile mi se îndoiră și picai dinaintea ei.

Cât ținu aceasta nu știu; atâta numai îmi aduc aminte că mă trezii în brațele iubitei mele. Cu o expresie nespusă de fericire, mă uitam la frumoșii ei ochi, țintiți asupra mea. Ea se plecă și mă sărută pe frunte – era cu un an mai mare decât mine – și cu mâna sa îmi da părul de pe cap în laturi.

În sfârșit, după o contemplare mută de vro câteva minute, eu rostii aceste cuvinte, tot din întâmplările fiului lui Ulisie: „*Ma Calypso*"; și ea, cu un glas dulce ca zefirul primăverii, îmi răspunse: „*Mon Télémaque*".

O! era o poziție cu totul florenească, căci, după Telemah, cartea cea mai plăcută pentru noi era Florian[43]. Păstorii lui îmbrăcați în straie de matasă, cu peruci cu pudră, purtând iarna și vara cununi de *rosae centifolia*[44], vorbind într-o limbă mai corectă decât a filologilor noștri, păstorițele lui cu rochie de gază și de blondă, cu ciuboțele de prunelă, cu noduri de cordele cumpărate de la Miculi de pe atunce, povățuind niște miei cu o lână mai delicată decât matasea, care mâncau numai

livand, rozmarin și se adăpau numai cu apă de roze și de *mille fleurs*[45], îmi păreau oamenii cei mai fericiți din lume. Dacă n-aș fi fost amorezul Nicetei, aș fi dat tot în lume ca să fiu Nemorin, amorezul Estelei[46].

Atâta iubeam pe Florian, acest adevărat poet al naturii, încât la un Sfântul Vasile, când tată-meu mă întrebă ce daruri vroiam să-mi cumpere, îi răspunsei cu un aer pedant ca când aș fi fost docent în vro universitate: *Les oeuvres complètes de M. de Florian, mon père!*[47]

Amorul meu, odată împărtășit, făcu mare pasuri. După un *rendez-vous*, o sută altele îi urmară. Însă amorul meu era platonic; numai acest fel de amor îmi plăcea, poate pentru că eram numai de patrusprezece ani. Spre a nu fi numit lehău îmi voi scurta povestirea.

Nu vă voi spune, dar, întâlnirile noastre pline de sărutări dulci și de conversații interesante asupra istoriei, asupra geografiei și mai ales asupra iubiților noștri Fénelon și Florian. Nu vă voi spune de câte ori așteptam pe Niceta, ascuns într-un poloboc cu orz, ce era pus într-o tindă a pansionului.

Nu vă voi spune plimbările romantice ce făceam amândoi în marele parc al pansionului. Asfințitul soarelui mai ales era pentru noi – precum pentru toți simțitorii amorezi – o priveliște de care nu ne puteam sătura. Muți, strângându-ne de mână, lipiți unul lângă altul, priveam la globul de foc care măreț și sfânt se culca în dosul unor dealuri roditoare și acoperite cu vii; cele de pe urmă raze ale lui veneau de mureau pe fruntea noastră. Așa, într-o contemplație mută dinaintea acestei mari priveliști, rămâneam până când, pe de altă parte, priveam răsăritul lunii, care, ca o mare portocală de foc, se înălța repede pe bolta cerească. Atunce ne ziceam un fraged adio, ne făgăduiam să ne întâlnim iarăși și ne duceam la culcat. Aceste toate nu vi le spun, dintâi, pentru ca să nu vă fie urât, și al doile, pentru că vreau să fiu discret; și discreția este un pașaport care deschide inimile femeilor și ușile bărbaților.

Însă zilele, săptămânile, lunile treceau; Niceta nu era făcută numai pentru a se mira de asfințitul soarelui și de răsăritul lunii, oricât de frumoase sunt aceste priveliști. Ş-apoi și eu mă apropiam de cincisprezece ani!!

Amorul nostru ar fi luat o turnură mai întreprinzătoare. Mai că Platon[48] ar fi fost uitat, dacă o întâmplare nepilduită, nevăzută, neauzită, n-ar fi venit să-mi răpească iluziile celui întâi amor.

Eram în dimineața Anului Nou, sau a Sfântului Vasile, cum se zice. Mă găteam să mă duc în târg să-mi văd rudeniile. În vreme ce-mi puneam antereul, pentru că atuncea purtam încă straie asiaticești, văzui că intră în odaie cameriera Nicetei, de curând tocmită. Trebuie să știți că acea cameriera era o creatură grozavă, scârnavă, gheboasă, șchioapă, numai cu un ochi și *par dessus le marché*[49] era și mută. Această arătare, de câte ori o vedeam, îmi pricinuia o oțărâre de care mă simțeam cu săptămâna. Muta dracului se apropie de mine și prin semne imi arătă că avea să-mi deie ceva din partea *duducăi*.

Bucuria se zugrăvi pe fața mea; după ideile floranești ce aveam atunce, socoteam că trebuia să fie ori un buchet făcut după limba florilor, ori vrun suvenir cusut de mâna Nicetei, ori în sfârșit vrun medalion cu o viță de părul ei.

Întinsei brațul.

Muta își vârî mâna în scârnavul său sân și scoase, ce? ... o zaharica înfățoșând o inimă, învelită în gaz și străpunsă cu două bolduri mari în loc de săgeți.

Mi-i cu neputință să vă spun turbarea ce am simțit într-acel grozav minunt. Amorul meu atât de curat, de platonic, pe care în imaginația mea il făcusem așa de poetic, să-l văd spurcat prin o aluzie așa de prozaică, prin o zaharica scoasă din sânul unei mute, unei arătări! Niceta pe care o socoteam așa de îngerească, așa de înaltă în idei, așa de delicată, să se slujască de o figură întrebuințată, cel mult, de băcălițele de pe Podul Lung.

Vro câteva minunte nici nu văzui, nici nu auzii, nici nu simții nimică. Însă când mă trezii, amorul meu era dus pentru totdeauna; și pentru Niceta, pentru fata ce o iubisem așa de curat, așa de sfânt, pe care o poetizasem în închipuirea mea, nu mai simții decât dizgust și dispreț.

De atunce n-am mai văzut-o.

Iată, *mesdames*, cum am pierdut, prin o zaharica, iluziile celui intâi amor.

Altul, și eu astazi aș face-o, ar fi mâncat inima și pe urmă s-ar fi dus și ar fi strâns pe Niceta în brațe tare și zdravăn. Dar atunce eram de cincisprezece ani; poezia și delicatețea inimii erau încă pentru mine o religie.

Eu am sfârșit.

Fiziologia provincialului în Iași*

Dar dintâi să ne înțelegem. Acest titlu de *provincial* sau *ținutaș* este foarte mare; împărăția lui se întinde, în Moldova, de la barierele Iașilor, socotind afară de bariere mahalalele Păcurariul, Tătărașul, o bucată din Sărărie și partea orașului zidită pe șesul Bahluiului, și până la marginile principatului; această împărăție a provincialului este hotărită la nord prin Bucovina, la sud prin Valahia și Turcia, la est prin Basarabia și la vest prin Transilvania; ea cuprinde deci toată populația țării, afară de Iași, unde sunt iașeni, locuitori capitaliei; așadar cuprinde peste un milion și o sută de mii de trupuri – nu zic suflete – de toată vrâsta, de toată starea și de toată mâna, un milion și o sută de mii de bătrâni, de femei, de copii și de oameni copți, care se subtîmpărțesc în oameni cu capital, în lăieși, în dvorenini mari și mici, în negustori, în slujitori, în jidani, comisari, săraci, privighetori, surugii, avocați, pojarnici, proprietari, țărani și cinovnici.

Ar fi un lucru foarte greu pentru noi dacă într-un biet calendar, care trebuie să cuprindă de toate, am vroi să zugrăvim toate aceste varietăți ale soiului provincial. Departe de noi nebuneasca pretenție de a ne crede în stare sa arătăm toate aceste nenumărate figuri. Ar fi o sarcină mai presus de puterile noastre și vrednică de a fi numărată între cele douăsprezece fapte eroice ale voinicului Ercul[1].

Tot ce putem face este să alegem între o mie – sau mai bine între un milion și o sută de mii – un tip pe care să-l poată cunoaște fieștecine și care să samene cu majoritatea provincialilor pe care fluxul harabagiilor, al căruțelor de țară sau de poștă în toată ziua îi aduce calzi și-i

* Pierre Durand a scris *Fiziologia provincialului în Paris*; noi am căutat ca trăsăturile lui să le micșorăm în proporția cadrului cuvenit provincialului în Iași.

trânteşte liop pe paveua Iaşilor, cum zicea prietenul meu Carl Nervil[2], iarăşi într-o descriere ce face despre provincial – însă despre provincialul evghenist.

Pentru ca să putem ajunge la această alegere şi să putem găsi aşa de bine pe individul nostru, încât oricine să-i poată citi pe frunte cuvântul de provincial, ca un blestem strămoşesc, noi vom începe dintâi a scoate dintre ţinutaşi pe bătrâni, pe copii şi pe dame.

Din categoria bărbaţilor care plutesc pe râul vieţii de la douăzeci şi cinci ani cel puţin şi până la cincizeci de ani cel mult, o analiză adâncă şi făcută cu o scumpătate ne sileşte să tragem un mare număr de oameni carii, la cea întâi vedere, samănă a fi provinciali, dar care în faptă nu sunt nicidecum provinciali.

Aşa ţinutaşul, fie din Ţara de Sus, fie din Ţara de Jos, care a fost în Iaşi de douăsprezece ori şi în fieştecare oară a şezut câte douăsprezece săptămâni, nu se poate socoti de provincial. În atâta petrecere în clima capitaliei el şi-a pierdut caracterul primitiv, prostia de ţinutaş. Adunarea noastră l-a cioplit; pâcla noastră i-a schimbat vopseaua; colbul nostru l-a înălbit; tina noastră i-a văcsuit ciubotele. Trăsurile iaşenilor sau l-au călcat pe picioare şi aşa l-au mântuit de bătături, sau l-au stropit din creştet până în talpe. El a fost la teatru, la cel franţuzesc, la cel nemţesc sau la cel românesc, nu-i nimică. El a auzit cântând din gură pe dl Bruker, din scripcă pe dl Stiulţer. El a văzut jucând pe dl Greceanu sau pe d[emoaze]la Şiler. El a văzut dănţuind pe d[emoaze]la Töhman sau pe d[emoaze]la Dolores, spanioala cea cu ochii negri şi frumoşi. El a râs de comicul dlui Pelier. El a fost la bal masché, el s-a îmbrăcat în domino şi a avut o mulţime de aventuri cu o cucoană mare, în mască, care, neavând trăsură, l-a rugat s-o ducă acasă. El a jucat la bilard în cazino lui Nicoleti, el şi-a făcut straie la un jidan din Iaşi; nu vorbesc de dnii Ortgies, Derigo şi Bogdanovici[3], la care lucrează numai ursoşii provinciali evghenişti, cu a cărora descriere, cum am mai zis, s-a însărcinat Carl Nervil. Prin toate aceste întâmplări el păstrează undeva pecetea capitaliei; el nu-i încă iaşan, dar nu mai este provincial; prin urmare, cum s-ar zice, nu-i nici copou, nici ogar.

Asemene acel ce are mai mult duh decât şase capitalişti de rangul lui nu poate fi numit provincial. Geniul nu este lipit locului; el zboară peste deşărtăciunile şi dobitociile ţinuturilor; mintea sa îl face locuitor al lumii civilizate şi, orişiunde se înfăţoşează, are drit de împământenire.

Cinovnicii ocârmuirii, socotind de la ispravnic și până la slujitor, n-ar merita să fie numărați în starea vrednică de toată cinstea a ținutașilor de soi curat. Dumnealor n-au patrie. Soarta lor îi face cosmopoliți; povățuiți de Dumnezeirea *Chivernisală*, dumnealor merg și vin în dreapta, în stânga, înainte și înapoi. Frecătura treburilor publice le ridică tot felul de individualitate. Dumnealor n-au gând, cuvinte, pasuri, conștiință și duh decât numai gândul, cuvintele, pasurile, conștiința și duhul nacealstvii. Dumnealor sunt lipiți de niște ațe a cărora vârfuri se trag în Iași.

Tot cu același rezon prin care amploiații nu se pot socoti de provinciali, tot cu același rezon, zic, și acei ce au fost în slujbă în capitalie, în vreme de trei ani, potrivit Reglementului, nu învrednicesc acea numire. Asemenea și născuții în capitalie, mutați pe urmă în ținut, nu se pot numi provinciali, ci *provincializați*, o numire care cât pentru mine o urăsc mai mult decât toate poreclele din lume și pe care, pe sfântul meu, n-aș vroi a o avea. Mai bine aș prefera să car apă pe la jidani, să fac cărbuni, să lucrez la drumuri publice, să fiu pus peste arături, decât să fiu numit provincializat: fui, ce scârnav nume!

Ţăranii, adică muncitorii de pământ, asemene nu pot să-mi slujască tipului meu; viața lor este așa de ticăloasă în privire cu a noastră, caracterul lor este așa de firesc, compătimirea mea pentru dânșii este așa de mare și de dreaptă, încât mi-aș imputa ca o nelegiuire cea mai mică glumă ce aș putea face asupra unei stări de oameni asupra căreia razimă toate sarcinile, afară de cele folositoare, și care ne hrănește pe noi, leneșii și trândavii orașelor.

Fericiții acestei lumi, care au un venit de zece mii galbeni pe an sau rangul de logofăt mare, nu pot fi provinciali. Cum zicea Sertorius:

„Rome n-est plus dans Rome, elle est toute où je suis“[4].

Așa și d-lor pot zice:

Iașii nu mai sunt în Iași, ci sunt unde suntem noi.

Asemene nu putem da titlu de provincial boierului ținutaș, care vine în Iași cu caretă și cu doisprezece cai de poștă la dânsa. Atâta putem face; căci cu opt cai cine nu merge astăzi la drum, când cu patru cai merg atâția în Iași la plimbare. Toți perucherii, toți bacalii la drum își iartă astăzi cheltuiala de doi surugii și douăzeci și patru picioare de cal, socotind de cal câte trei picioare.

Damele asemene – negreșit cele frumușele – de la cincisprezece și până la patruzeci de ani, să trăiască măcar în Sulițoaie sau la

Odobești, în Herța sau la Adgiud, în Mamorniță sau la Podul Eloaiei (Pont d-Aloës, după expresia unui parfumat sau afumat traducător), sunt din născare iașence, adică vrednice de iubit. Cât pentru cucoanele trecute peste patruzeci ani, însă care au fost frumoase odată, ele se șterg din catalogul provincialelor, pentru *hatârul* trecutei lor frumuseți. Iar cele slute, fie de cincisprezece ani, fie de cincizeci ani, sunt cu drept cuvânt și fără cât de puțină tăgăduire vecinică și nestrămutată proprietate a provinciei, acum și pururea și în vecii vecilor.

Noi, dar, scoțând dintâi cei mai sus pomeniți, din rămășiță vom lepăda încă și pe provincialul evghenist, văr, cumnat sau nepot cu toți logofeții și vornicii cei mari din Moldova, care se poftește de sine la bal la curte, este față la toată nunta aristocratică și se cernește la moartea fieștecărui boier sau cucoană mare, sub cuvânt că răposatul sau răposata a fost văr sau vară a treia cu sora mătușii moșului său de văr primare. Carl Nervil a zugrăvit cu condei de maestru acest biped curios, pe care Buffon[5] a uitat să-l treacă în *Istoria naturală*. Neiubind a avea a face cu evgheniștii, noi lăsăm deoparte această clasă animală și ne alegem tipul din acei provinciali, clucerași sau slugerași, care n-au nici o rudenie între oasele sfinte, care nu poartă urs în spate și curcan în coadă și care nu trag la gazdă la moșu logofătu și la văru vornicu sau la Thița logofeteasa. Noi îl alegem dintr-acei care vin în Iași sau cu căruța lor cu trei mârțoage și cu un fecior boieresc înainte, sau cu căruța de poștă, sau cu harabagiu jidan, și, neavând nici o cunoștință între aristocrați, trag sade[6] la han.

Deci începem. Scoateți-vă pălăriile și vă închinați. Provincialul intră în scenă.

Iată omul nostru. Ce ne pasă de unde vine, să fie de departe sau de aproape, de la miazănoapte sau de la miazăzi, dintr-un târgușor sau dintr-un oraș, de la Adgiud sau de la Focșeni, de la Galați sau de la Cotnar, de la Herța sau de la Bârlad, el n-a fi, nu este decât un provincial. Iată-l. Să-l luăm îndată dupa ce simte cea întâi impresie. Îndată ce harabagiul sau surugiul i-a spus că se zăresc turnurile, întocmai ca patru fesuri, a mitropoliei, provincialul își freacă ochii, își întinde vederea, dacă este în căruță acoperită își scoate capul afară, întocmai ca un pui de lăstun din cuibul său, și se înalță, dându-se cu totul priveliștii ce așteaptă să se destindă dinaintea privirii sale. El vine pe drumul de la Păcurar, spre pildă. Iașii de departe se arată în cea

mai frumoasă poziție; bordeiele nu se văd, palaturile albesc, turnurile bisericilor strălucesc cu o mie de raze. Atunce inima-i zvâcnește, mai că-i sare din loc, pulsul său bate o sută douăzeci de ori pe minut; nu se poate ținea în trăsură, mai că-i vine să sară jos și, în entuziasmul său, strigă: „În sfârșit, iată-mă în cel mai frumos oraș al Principatului Moldaviei sau al Cnejiei!“

Dar se apropie de barieră; și ce vede? Două rânduri de bordeie acoperite cu paie, nevăruite, locuite de un roi de jidani stremțuroși. Ajunge la barieră. Harabagiul sau surugiul stă. Un fel de amfibie, îmbrăcat jumătate turcește și jumătate căzăcește, vine și întreabă pe provincial: cine-i, de unde-i și unde trage? Voinicul nostru nu știe ce însemnează și pentru ce i se fac asemene întrebări. În sfârșit, răspunde că-l cheamă Oboroc sau Poloboc, că vine de la Herța sau de la Bacău și că trage la gazdă la hanul cutare, că acolo l-a trimis protopopul ținutului. Zice să pornească; dar n-a scăpat cu atâta. O altă amfibie vine și-l întreabă de n-are marfă cu dânsul. Minunat de o asemene întrebare care-i dovedește că oamenii il socot de bacal sau brașovean, el nu știe ce să mai zică. Amfibia nu mai așteaptă, îl poftește jos, îi scoate geamantanul și lada, pentru că adevăratul provincial nu merge niciodată la drum decât cu ladă de Brașov. În zadar el strigă împotriva acestei călcări a pravilei, în zadar el cheamă în ajutor *Reglement* și *Noul Așezământ*[7], cinovnicul îi împunge geamantanul cu niște vergi de fier, îi scormonește prin ladă și, în sfârșit, dă peste câteva lucruri ce samănă a niște potcoave de cal, învelite cu cea mai mare sârguință în hârtie vânătă.

– Ce-s aieste? întreabă el.

– Aieste, răspunde provincialul, cu nevinovăția sa obicinuită, îs niște cârnați uscați și cu usturoi, care la noi se fac tare buni și i-am cumpărat înadins sa-i duc prezent unui prieten ce am în Iași.

– Prieteșugul, răspunde amfibia, este un simtiment ce-l prețuiesc ca om; dar, ca cinovnic al Eforiei, nu trebuie, nu se cuvine să uit că cârnații nu pot avea slobodă intrare în capitalie, ca unii ce sunt făcuți din carne; și carnea, precum știi sau trebuie să știi, este dată în otcup. Deci cârnații se opresc la barieră și se vor predstavlisi locurilor mai înalte.

Provincialul nu înțelege nimic din otcupuri și monopoluri; el știe atâta că carnea îi lăsată de Dumnezeu ca să fie mâncată; și că, sau fiartă, sau friptă, sau în cârnați, poate fi mâncată oriunde-i foame cuiva. El nu

se poate, dar, hotărî a lăsa cârnații săi să se alăture la delă sau să se predstavlisască la nacialstvă. Provincialul, de felul său, îi zurbagiu și gata la bătaie, mai ales când are a face cu un iașan. El s-apucă la sfadă cu cinovnicul Eforiei; de-abia un comisar de poliție poate să-l oprească să nu vie la pumni, o faptă care, în loc să-l ducă la han, l-ar duce drept la Agie. Bietul ținutaș îi prost din născare și din creștere, ca unul ce n-a fost încа în Iași. Numai acei norociți ce au petrecut mai multă vreme în capitalie știu câtă pagubă se poate pricinui veniturilor Eforiei prin ascunderea sau sloboda trecere a unui cârnat din ținut în oraș.

În sfârșit, cârnații rămân la popreală și provincialul are slobodă intrare în mult așteptații Iași. El măsură, în toată lungimea ei, șoseaua Păcurariului; și atunce buza sa cea de jos se lungește ca semn că este înșelat, în vreme când sprâncenele sale iau forma a două perispomene grecești. El nu poate înțelege cum niște case așa de urâte, cele mai multe acoperite cu paie sau cu șindilă putredă, fără nici o arhitectură, pot să alcătuiască acel oraș de care a auzit atâte în copilăria sa. Mai că-i vine să creadă că harabagiul l-a înșelat și că, în loc să-l ducă în Iași, l-a dus în Vaslui. Dar, în puțin, această grozavă îndoială trece; provincialul ajunge în preajma temniței statului; atunce, dinaintea ochilor săi se dezvălește ulița aristocratică a Copoului, cu frumoasele sale palaturi. Atunci marea capitalie i se arată; își găsește iarăși Iașii ce i-a văzut în visuri. Îi mulțumit și strigă: „Slavă ție, Dumnezeule, slavă ție, că nu fusei înșelat!“ Cu ce privire se uită la lucrurile ce trec dinaintea lui! Cu ce repegiune îi bate inima când vede încă ceva necunoscut! Cu ce sfântă văpaie pizmuiește norocita soartă a unui iașan! Toate îi pricinuiesc mirare; toate sunt pentru dânsul izvor de nouă senzații și de nouă întrebări. – Da asta ce-i? – Da casa ceea a cui-i? – Da turnul cela? – Da tabla ceea?

În sfârșit, îl întreabă harabagiul:

– Cucoane, unde vrei să te duc?

– Zău, nu știu încă unde, se întâmplă să răspundă câte un provincial, care a uitat să întrebe pe bunul său sau pe soacră-sa, pe vremea lor când mergea la Iași, unde trăgea la gazdă.

Cea mai mare nesocotință ce poate face un ținutaș este să sosească în capitalie fără să știe unde are să tragă. Alegerea gazdei este un lucru foarte mare și care trebuie făcută de mai înainte și în urmarea cercetărilor celor mai cu de-amănuntul și cu scumpătate. Ai auzit negreșit

de o mie de istorii groaznice întâmplate pe la ratoşe şi crâcime, în codrurile Herţii sau în alte atâtea codruri şi păduri sădite cu stejari şi cu tâlhari, cu brazi şi cu hoţi. Ei bine, toate întâmplările de noapte din acele locuri nu se pot potrivi cu primejdiile ce aşteaptă ziua mare pe nesocotitul călător care se rătăceşte în tractirul de frunte din Iaşi.

Provincialul, neştiind unde să tragă, harabagiul, cumpărat de Regensburg, îl duce la ospătăria de „Sankt-Petersburg". Îndată ce trage la scară, un lacheu vine îmbrăcat, iar nu în cămeşă şi izmene cum se obicinuieşte pe la târguşoarele de ţară, se înfăţoşază şi apucă de subsuoare pe domnul călător, care într-un minut de deşărtăciune iertată mai că se crede logofăt mare. Lacheul îl duce într-un apartament frumos, decorat şi mobilat mai bine decât odăile ce a văzut la ispravnicul sau la prezidentul ţinutului său. O altă slugă cu *livre* vine şi-i zice cu cel mai mare respect:

– Când veţi avea ceva de poruncit, mă rog să trageţi clopoţelul. Eu stau la uşă, gata a vă sluji. Veţi mânca în sală sau poftiţi să se puie masa în apartamentul măriei voastre?

Măria sa va mânca în sală. Merge în sufragerie şi ochii îi sunt orbiţi de noile frumuseţi ce descopere. Pereţii sunt zugrăviţi şi samănă cu acei descrişi de Nervil. Masa îi bine acoperită şi luminată cu lampe, lucru cam rar obicinuit în provincie; şervetele numai sunt cam negre, dar aşa-i moda în ospătărie. Talgerele sunt de farfurie fină. Provincialul, care n-a văzut încă nimică asemene, se socoate în palaturile din Halima. El se pune la masă, uimit, între un lord englezesc şi o contesă leşească. Bucatele sunt tot beftecuri, anghemahturi, budinci şi blamanje, bucate favorite în ţinuturi şi care de unii se mănâncă cu sardele, ca să nu fie prea dulci şi să strice dinţii. Văzând că toţi beau şampanie, cere şi dlui de acest vin; şi aşa, îndopat şi adăpat, putându-se de-abia ţinea în picioare, se întoarce în apartamentul său şi pică pe o canapea de adamască în braţele lui Morfeu[8] – adică a somnului, pentru cei ce nu ştiu mitologia, o stare de oameni foarte numeroasă în ţinuturi.

În cursul somnului, nimene nu-l trezeşte; dar a doua zi, când se deşteaptă, când fumurile vinului i-au ieşit din cap, provincialul care nu-i de tot prost vede în închipuirea sa un şir de gânduri posomorâte.

„Toate aceste-s tare frumoase; dar toate aceste pot fi şi tare scumpe".

El întreabă şi află că socoteala sa se mărgineşte în mica sumă de o sută şaptezeci şi nouă de lei, afară de bacşişuri pe la slugi.

O sută șaptezeci și nouă de lei pentru o masă și un pat! Adevărat că patul era moale, masa bună și vinul cu spumă. Adevărat că străinul a fost primit cu cel mai mare respect și ca un logofăt mare purtat de subsuori când s-a coborât din trăsură; lacheii i-au zis măria ta. Nu-i nimică, dar îi prea scump. Provincialul, lovit în ce are mai scump în lume, în punga sa, strigă. Dar Regensburg se arată cu pântecele său cel gros. La dânsul nu-i de târguit. La dânsul trebuie să dai ziua fără împotrivire aceea ce în codrii Herții ar trebui să dai noaptea. Nenorocitul călător n-are încotro să facă, decât scoate punga și plătește această întâi lecție. Ispita este un profesor care se plătește mai scump decât cei mai scumpi profesori din Iași.

Provincialul se hotărăște să-și schimbe gazda. El iese și caută în târg un han destul de bun și de ieftin, în care să nu tremure pentru punga lui, și, în sfârșit, dă și se așază la hanul lui Coroi, dacă este din Ţara de Sus, sau la hanul lui Evangheli, dacă este din Ţara de Jos.

Până aici; la anul viitor, cu darul și învoirea cerescului împărat, dacă vom trăi, vom arăta mai departe odiseea provincialului nostru. cititorii noștri îl vor vedea pe uliță, la bal, la teatru, la muzeu, pe turnurile Trei-Sfetitelor și ale Goliei; îl vor vedea mâncând, dănțuind, făcând curte și, în sfârșit, înturnându-se în provincie cu o barbă de țap, cu plete de un cot, cu haine făcute la Ortgies și cu o mie de galbeni datorie. Tot atunce va duce în buzunar și *Foaia sătească*[9], în care va fi publicată scoaterea în mezat a o a patra sau a opta parte de moșie ce are clironomie de la părinți, în trupul cutare și cutare.

Toate aceste le vor vedea cinstiții cititori numai dacă îmi vor cumpăra destule calendare pe anul 1844, ca să pot cu acel câștig publica calendare și pe anul 1845.

Noul acatist al marelui voievod Mihail Grigoriu

ÎNAINTE CUVÂNTARE

Mare nedreptate se poate face a lăsa în tăcere pomenirea faptelor care cinevași în viață au săvârșit; iară cât pentru a lor calități, ori în ce parte fie, aceasta nu rămâne îndoială că acea persoană nu va putea iubi o laudă potrivită cu urmarea sa, că, precum a iubit a face, va iubi și aplauza lucrărilor sale. Asemene dreaptă judecată singur Hs. ne-o propune în două ziceri; cea intâi: „Cu ce măsură vă vor măsura, măsurați și voi lor“ și a doua: „Vor învie cei ce au făcut bine întru moștenirea fericirii; iară cei ce au făcut rele, întru osânda vecinică“. Apoi cu cât mai vârtos noi, oameni fiind, să nu păzim o așa sfântă dreptate? Eu, nefiind îngrijit despre aceasta, fără mustrare am alcătuit următorul Acatist, întru cinstea celui ce a vroit a se face vrednic unei asemene cuvântări.

Începutul facem cu zicerea: „Doamne, răsplătește“.

ACATIST

Icosul 1

Învingerile cele adese către pierzare vestindu-ți-se prin Îngerul cel purtătoriu de nedreptate și gata fiind în tot ceasul a le primi, nu te-a mustrat nici o datorie să nu întinzi crimele pe soarta compatrioților tăi; pentru aceasta după vrednicie auzi de la noi unele ca aceste:

Bucură-te, zid în care se sprijinesc relele nenorociților!
Bucură-te, liman în care se oploșesc relele dureri ale osândiților!
Bucură-te, Maică din care izvorăsc păraile cele otrăvitoare!
Bucură-te, inimă care porți lăcomie de prisos!
Bucură-te, suflet pururе însetat de strâmbătăți!
Bucură-te, minte totdeauna neabătută spre obștească fericire!
Bucură-te, electricitate care înrâurezi fără-de-legile amploiaților!

Bucură-te, machină care prefaci minciuna în adevăr!
Bucură-te, luceafăr ce întuneci lumina folosinței!
Bucură-te, mare făcătorule de rele!

CONDACUL I

Niciodată mai bine decât în parte-ți n-ai cugetat, și nici ai gândit a te face priitoriu obștescului bine, ca prin aceasta să-ți câștigi buna laudă a postului în care soarta te-a aruncat; deci a rămas numai un singur mijloc, lui Dumnezeu să strigăm *Aleluia!*

Icosul 2

Mai înainte de întronare, abătându-ți cugetul către cele de față propășiri a feluritelor osândiri și ca pe Iuda favorizându-te norocul a te face vânzătoriu fericirii compatrioților tăi, gata suntem și noi spre mulțumire a-ți zice unele ca aceste:

Bucură-te, cela ce ți-ai înălțat numele spre obștească ocară!
Bucură-te, cela ce primești hula drept cinste!
Bucură-te, cela ce-ți speli caracterul cu sângele celor săraci!
Bucură-te, cela ce amara cuvântare a norodului o bei cu plăcere ca pe un nectar!
Bucură-te, că, împietrit de iubire de argint fiind, nici o defăimare nu simțești!
Bucură-te, că nici o hulă a meritului nu te abate de la urâtele tale fapte!
Bucură-te, haos neputut a să împle cu toate averile poporului!
Bucură-te, ghevghir încăpător a jăcuirilor!
Bucură-te, cămară în care lucrurile răpite se păstrează!
Bucură-te, lăcată care încui poarta norocirii noastre!
Bucură-te, pecete pe care este scrisă litera mârșăviei!
Bucură-te, mare făcătorule de rele!

CONDACUL II

Cine va putea cuprinde sub poala hulei toată demoralizația ta, că, oricât ne vom sili în faptă și în izbândă, totuși nu cumpănește pe cât meritul cere căzuta răsplătire a călcărilor datoriei tale. Deci, dară, lăsându-te în judecata Creatorului, strigăm cu umilință lui Dumnezeu *Aleluia!*

Icosul 3

De vom lăsa în părăsire acele ce-ți vădesc urmările mârșăviei tale, vom fi cu dreptul mai mârșavi și mai necunoscători a celor ce ne fac rău sau bine, deci, pentru ca în viitorime șezătorii pe scaunul tău să se ferească de a se face și ei părtași acestei cuvântări, strigăm cu însetare:

Bucură-te, cauză al cărei efect stinge bucuria muncitorilor de pământ!

Bucură-te, mană ce îndestulezi cu amărăciune pe cei atârnați de tine!

Bucură-te, gata despărțitoriu dreptății celor slabi!

Bucură-te, cela ce lași în necazuri pe cei despoiați!

Bucură-te, că fără milă privești pe acei ce i-ai împlântat în durere!

Bucură-te, că nici un ceas nu te-a lăsat cugetul a te face apărător drepturilor fraților tăi!

Bucură-te, cela ce ai mutat soarta celor din codri în palaturi înalte!

Bucură-te, că instrucțiile tale sunt mai vătămătoare decât săbiile hoților!

Bucură-te, cela ce ne-ai așezat obștească nevoie!

Bucură-te, că ne-ai stins siguranța avutului, cinstei și a vieții noastre!

Bucură-te, mare făcătorule de rele!

CONDACUL III

Întru ce vom mai fi nădăjduindu-ne, când în toată ziua îți aduci o nouă izvodire de rău și, în loc de a te preface, mai mult te înțelenești întru fără-de-legi; agiungă acum intâmplările și vie vremea a ne face și pe noi învingători, ca să strigăm lui Dumnezeu *Aleluia!*

Icosul 4

De-ai simți cât este de frumoasă lauda gubernatorilor celor buni și de-ai cunoaște iarăși cât de înjositoare este a celor răi, poate că fără îndoială ai protimisi să-ți iei mai strălucitoare urmări. Însă pentru că însătoșirea iubirii de avere ți-a ponegrit moralitatea și cu greu este a ți se spăla rugina lăcomiei, primește fără drept de imputare unele ca aceste:

Bucură-te, învechitule în fapte rele!

Bucură-te în răpire fără mustrare, întinatule!

Bucură-te, pizmuitorul acelor ce caută adevărul!

Bucură-te, cela ce te măgulești cu falsele bune-cuvântări a lingușitorilor!

Bucură-te, cela ce te legeni în leagănul celor de o sistemă cu tine!

Bucură-te, că nu suferi în cuprinsul stăpânirii tale pe acei iubitori de dreptate!

Bucură-te, izgonitorule a celor ce-ți descriu vredniciile fără minciună!

Bucură-te, cela ce îmbraci magarii în porfiră, iară pe oameni în harare!

Bucură-te, cela ce legi la gâtul porcilor cinstiri și la al drepților lanțuri de fier!

Bucură-te, cela ce întrunești în caracterul tău obiceiurile cele mai mârșave de la nord și miazăzi!

Bucură-te, mare făcătorule de rele!

CONDACUL IV

Nicicum osăbindu-te de dobitoacele care se îngrijesc numai pentru îndestularea pântecelui și sărac de fapte bune fiind, ce te putem numi mai mult decât un necunoscător a insuși dreptului și însărcinării tale; deci, ca asupra unui nevrednic spre bune urmări, strigăm lui Dumnezeu *Aleluia!*

Icosul 5

Şi ce este mai prețios decât lauda guvernatorilor și decât a simți cinevași dulceața bunei cuvântări a norodului, căci toate alte fericiri cu moartea odat' se ruinesc, iară acest Templu înalt în veci rămâne neșters de pe buzele urmașilor veacurilor viitoare; însă, tu mai mult decât lăcomia neestimând alta, nu tăcem spre plăcere-ți a striga:

Bucură-te, cela ce sameni chibzuiri spre scurgerea pungilor de monetă, fără de rușine!

Bucură-te, mare ce mistuiești averile călătorilor pe dânsa!

Bucură-te, soare care usuci îndemânările săracilor!

Bucură-te, furtună care sfarămi nădejdea fericirii noastre!

Bucură-te, magnet care tragi strânsurile de prin cele mai tainice locuri!

Bucură-te, cela ce te faci proprietariu pe pământurile cele străine de neamul tău!

Bucură-te, iconomule fără de voie a agonisirilor omenești!

Bucură-te, idee spre jăcuire abătută!

Bucură-te, cela ce în cuget trebuie să te tăvălești ca râmătorul în tină!

Bucură-te, rădăcină ce ai odrăslit ramurile ticăloșiei!

Bucură-te, că prin sateliții tăi ți-ai însușit drepturi fără de lege!

Bucură-te, mare făcătorule de rele!

CONDACUL V

Întrucât ți-au lipsit persoane a te face vrăjmaș înaintirei împilatului cotun, ai dat prilej celor de o aplicație cu tine a îndeplini ticăloșia soartei cei mai înainte menite; deci, spre izbăvirea noastră, strigăm lui Dumnezeu *Aleluia!*

Icosul 6

Spre mai mult a spori rodurile neomeniei tale și mai cu înlesnire a te sui pe treapta strâmbătății, tras-ai întru ajutorul tău pe acei ce i-ai deprins să fie vrednici sprijinitori osânditoarelor tale abuzuri; pentru aceasta împreună cu dânșii primește a auzi:

Bucură-te, munte ce umbrești pe cei făcători de rele prin politii!
Bucură-te, Duh ce însuflețezi mărinima acelor tâlhari!
Bucură-te, vreme ce încurajarisești aplecările jefuitorilor!
Bucură-te, negură ce întuneci adevărul!
Bucură-te, armă ce înfricoșezi pân' și deșteptarea celor deprinși a răbda!
Bucură-te, lopată care vânturi tânguirile ca pleava!
Bucură-te, lipitoare ce sugi sângele fericirii norodului!
Bucură-te, credinciosule întru neschimbare de aceea ce ai apucat!
Bucură-te, cela ce mituirile le-ai sfințit astăzi ca o jertfă binepriimită.
Bucură-te, piatră care nu te cioplește nici un fel de rezon!
Bucură-te, osândă trimisă pentru păcatele noastre!
Bucură-te, mare făcătorule de rele!

CONDACUL VI

Toate cu vremea își iau schimbare, iară voi cei ruginiți în vicleșuguri nu vă mai prefaceți. Urmași ați fost totdeauna crimelor strămoșești și întru răutăți vă veți săvârși. Nici lumii bine nu v-ați deprins a face, nici lui Dumnezeu cu inimă curată a cânta *Aleluia!*

Icosul 7

De-ai fi pogorâtor din neamul lui Iuda vânzătorul, totuși în urmă te-ai fi căit de urmarea cea mai crudă decât a lui, căci acela a vândut pe Hs., ce a fost omorât pentru adevăr; iară tu ai ucis pe singurul adevăr. Şi cine din voi s-a arătat mai vrednic spre a căpăta răsplata cunoaște singur și primește de la noi astfeliu de urări:

Bucură-te, cela care domnești între sfetnicii care pricinuiesc cangrena Nației!

Bucură-te, care iscălești drăcețtile socotințe!

Bucură-te, șef care povățuiești banda călcătorilor de lege!

Bucură-te, masă care ospătezi pomenitele nesățioase fiare!

Bucură-te, hrană ce însetoșezi acei câini mușcători!

Bucură-te, blândețe care zâmbești cu plăcere lingușitorilor!

Bucură-te, magazin în care se specularisește soarta publicului celui osândit!

Bucură-te, foc care mistuiește osândirile vinovaților!

Bucură-te, molie ce nimicnicește lucrările sfintei pravile!

Bucură-te, cela ce vinzi drepturile fraților la izgoniții de prin alte țări străine!

Bucură-te, cela ce ți-ai uitat datoriile ce ai către noi!

Bucură-te, nevrednicule de bune fapte!

Bucură-te, mare făcătorule de rele!

CONDACUL VII

De-ai purta și în inimă-ți sentimentul Marcei, care ți l-ai intitluit, totuși n-ai rămâne în defăimarea care astăzi urmarea ta ți-au scris; pentru aceea nu te vei scuti de răspunderea răsplătitoare, măgulindu-te că și tu strigi lui Dumnezeu *Aleluia!*

Icosul 8

Nu vei putea sub nici o închipuire a-ți găsi siguranție împotriva răspunderii, care ești datoriu, și, dacă tot aceste întâmplări te vor favorisi și în viață nu-ți va veni răsplătire, urmașii tăi tot vor fi nescutiți de dreapta judecată, a căreia hotărâre s-a încheiat în judecata adevărului, spre nădejdea celor ce strigă:

Bucură-te, cela ce ne-ai înstrăinat de dreptele moșteniri a suitorilor noștri!

Bucură-te, cela ce ne-ai făcut săraci de drepturile câștigate cu sângele strămoșilor noștri!

Bucură-te, cela ce ne-ai înjosit în privirea tuturor națiilor!

Bucură-te, satană care tragi inimile de la frățeasca îndatorire!

Bucură-te, fantomă ce îngrozești pe cei mici la suflet, să-ți fie credincioși!

Bucură-te, tun care sfarmi unirea fericirii!

Bucură-te, metal ce otrăvești masa desfătării!

Bucură-te, vrăjmaș ce izgonești pe prunci de la țâțele mumești!

Bucură-te, dușman ce ai gătit amărăciune și celor încă nenăscuți!

Bucură-te, cela ce împingi patria în ticăloșie, pentru îndeplinirea spurcatului tău interes!

Bucură-te, vicleanule voitor de rău!

Bucură-te, că pentru a-ți înălța netrebnica ființă – puțin și ne vei pune sub vecinicul giug al varvarismului!

Bucură-te, hobot ce acoperi neînțelegerea norodului!

Bucură-te, mare făcătorule de rele!

CONDACUL VIII

Răutatea faptelor tale ades lovindu-ne simțirile, n-am putut niciodată a face lumii cunoscut, dar de tine totdeauna fiind nebăgate în samă – și pentru a nu rămâne până în sfârșit neajutorați – unim astăzi pentru a noastră izbăvire glasurile de cântare lui Dumnezeu: *Aleluia!*

Icosul 9

Precum odinioară Diavolul s-a întins a risipi toate averile dreptului Iov, în neosebire și tu ai fost trimis de aceeași soartă; dar, aducându-ne aminte și privind la pildele ce nu prea târziu se întâmplă a răsplăti și că dreptul până în sfârșit nu piere și pagubele lui i se adaog întru sporire, nu lepădăm nădejdea în așteptarea pilduirii tale; iară pe tine după vrednicie te încununăm cu aceste laude:

Bucură-te, cap ce ne porți pe cărările curselor de tine împletite!

Bucură-te, povața fierilor ce ne sfâșie binele vieții!

Bucură-te, duh ce insufli cu răceală înveștezitele flori ale patriei!

Bucură-te, cela ce înghiți indestularea timpurilor!

Bucură-te, piept de care este aninat ordinul vădit oriu răutăților!

Bucură-te, cununa blestemaților!

Bucură-te, podoaba mânjiților de necurăție!

Bucură-te, cela ce totdeauna iți indreptezi picioarele pe calea ticăloșilor!

Bucură-te, vierme ce rozi rădăcina vlăstarului înaintitoriu publicului!

Bucură-te, cela ce întristezi inimile norodului!

Bucură-te, mare făcătorule de rele!

CONDACUL IX

Au nu-ți este în privire a acelor trecuți înalta slavă care pe pământ au avut, iară acum abia se pomenește numele lor, și aceasta dupre fapte care în priința obștească au săvârșit? Dar ție ce-ți rămâne după moarte? Negreșit, blestemul cel fără de număr de la toți aceia care cântă lui Dumnezeu *Aleluia!*

Icosul 10

Nici datoria, nici răspunderea, nici dreapta răsplătire a lui Dumnezeu nu-ți poate muia inima din învârtoșarea iubirii de argint; socotește, dar, că împreună cu bogăție lași fiilor tăi ura spre moștenire și vor zice:

Bucură-te, Părinte pe care te-a silit lăcomia de ne-ai despărțit de dragostea fraților noștri!

Bucură-te, cela ce ne-ai făcut a clironomisi ocara!

Bucură-te, pom a căruia roadă nici porcii nu o mănâncă bucuroși!

Bucură-te, că ne-ai lăsat săraci de bune cuvântări și cu defăimări a trăi în lume!

Bucură-te, că înconjurați de năvodul ocărilor omenești ne-ai lăsat a trăi în ură pe pământ!

Bucură-te, că cu purtarea ta pe toți compatrioții ne-ai făcut în dispreț să ne privească!

Bucură-te, că asudând în veci nu vom putea spăla întinarea cu care ne-ai vopsit!

Bucură-te, că ne-ai sădit în adăpostul defăimării!

Bucură-te, că pietre ne-ai născut, a măcina batjocurile urmărilor tale!

Bucură-te, că fii de jefuitori pururi vom fi numiți!

Bucură-te, că roada faptelor tale, oricât ne vom sili, nu ne va fi cu putință a o șterge din aducerile aminte ale celor ce cu dreptul strigă:

Bucură-te, mare făcătorule de rele!

CONDACUL X

Nu lăsa în lipsă de a întrebuința minutele ce ți-au mai rămas pentru a-ți petrece în cugetare toate nelegiuirile și crimele ce ai făptuit, ca să te afli vrednic de dreapta și înfricoșata judecată ce ți se pregătește și neapărat te va sfărma împreună cu călăii tăi de fii! Nu lăsa de a lua aminte că nu ai putut omorî bărbații patrioți, deși ai plătit pe Duca

vânzătorul ca să-i ucidă. Mâna Domnului i-a apărat, ca sa nu se împuțineze numărul răsplătitorilor ce se ridică asupra ta și care vor fi înmulțiți de toți ce au pătimit de la tine! Nu socoti că se v-ar putea spăla arzătoarele pete al crimelor cu sângele nevinovaților și că cruzimea ar putea vindeca rănile lăcomiei! În zadar așa tu și fiii tăi călăi, vă acoperiți spre apărare inimile cele de tigru și hienă cu piele de bivol, și în zadar pe pământ veți căuta locaș și adăpost! Ţi s-au încheiat minciunile cu care până acum ai înșelat Curțile Protectoare! Nu îți mai rămâne decât a te găti spre osânda ce ți-au tras fără-de-legile tale asupra-ți și a suferi în răbdare toate chinurile cugetului tău, așteptând apropietul ceas al judecății. Îmbracă hainele negre ale morții, pune-ți cenușă pe cap, bătându-ți pieptul – comoara nespuselor păcate –, și roagă grăbirea judecății! Nu-ți da însuși sufletul diavolului spânzurându-te singur, *pentru ca viu să vezi numeroasa petrecanie ce te va duce spre moarte! Pentru ca murind să auzi blestemul Patriei și al fiilor Ei, de tine nedreptățiți! Pentru ca să vezi risipindu-se ca pleava aurul ce de la țară ai prădat! Pentru ca să vezi că din casa ta piatră pe piatră nu a rămas! Pentru ca murind să auzi glasul poporului ce strigă, izbăvindu-se de tine, lui Dumnezeu*: *ALELUIA!*

Tainele inimii

CAP. I

CONFETĂRIA LUI FELIX BARLA

Toate orașele care au ambiție de a se numi capitalia unei țări mari sau mici, fie imperiu, regat sau chiar principat, au câte o primblare favorită; aceasta este locul plăcut unde se adună gloata de bogați sau de acei care vroiesc a fi crezuți de bogați, de târâie-brâu, de curiozi, de alegători după *havadișuri* (puriștii limbii noastre binevoiască a-mi ierta această expresie barbară), de femei *à la mode*, de lorete, de oameni de lume, de tineri anglomani, dandis și gentlemeni, *riders*, de lei și paralei, și în sfârșit acea gloată care prin o generală convenție (iertați-mi că nu zic *convenciune*) se numește obicinuit *societate aleasă*, când de multe ori ea este foarte amestecată. Așa Parisul are Câmpii Elisei și Redul de Bolonia, Viena are Praterul, Berlinul Tier-Garten, Madritul El-Prado și Atocia. Prin urmare și Iașii, ca o capitalie, trebuie și ea să aibă o primblare pentru societatea aleasă a sa. Această primblare este *Copoul*, care se deosebește de toate primblările din lume. În adevăr, Câmpii Elisei merită de a fi primblare prin frumoasa perspectivă ce într-un capăt se începe cu Palatul și Grădina Tuileriilor, trece prin piața măreață a Concordiei, cu obeliscul de Luxor, și, între mărețe alei de copaci, se sfârșește cu Arcul de triumf al Stelei, ridicat de Napoleon celebrităților imperiului. Praterul și Tier-Garten au un alt feliu de podoabă: frumoasele lor alei de castani și fagi umbroși îți arată în mijlocul unor populoase orașe codrii druizilor, și mulțimea de cerbi, ce în tot minutul trec în dreapta și în stânga, îți sporesc iluzia, crezând că în tot minutul să zărești vreun poet bătrân sau vreo fecioară profită a vechilor germani, dacă caleșcele strălucite, pline de femei elegante, nu ți-ar arăta că ești în secolul al nouăsprezece. El-Prado a Madridului merită asemene a se numi una din cele mai frumoase primblări a Europei. Când duminica, pe o frumoasă după-amiază, ieși

pe la șapte ceasuri, și de la fântâna Cibelii[1] pân' la statua lui Neptun[2], între patru alei de copaci seculari, vezi tot pe acel loc înconjurat de grile de fier și numit salon, vezi, zic, frumoasele madrilence cu părul negru ca penele corbului, cu ochii scânteietori ca doi cărbuni aprinși, învălite în mantele negre, care le fac încă mai pătrunzătoare ochirile, cu talia clătinată ca o trestie bătută de zefir, cu picioruțele de copil, și deasupra capului au un cer albastru ca al Napolii, atunce înțelegi că Prado trebuie să fie un loc minunat și că un spaniol și-ar vinde mantaua și un străin ciubotele mai bine de a lipsi la ora primblării.

La Copoul nostru însă nu găsești nimic de aceste; a sa frumusețe este lipsa de toate frumusețile, și tocmai aceasta face că Copoul este o primblare singură și unică în felul său între toate primblările, de la Câmpiile Elisee ale Parisului pân' la grădina Kisseleff[3] din București. Poetul care a cântat:

Frunză verde de bostan,
Pe dealul Copoului
Rău mă dor călcâile!

a înțeles foarte bine frumusețea primblării Iașilor. În adevăr, închipuiește-ți spinarea lată ca un șes al unui deal gol, această spinare păscută de bivolii boierilor, vacile jidovilor, caii slujitorilor agiei și măgarii băieșilor, mărginită de o parte cu valea Cârligului, de cealaltă cu valea de către Păcurari, având în dosu-i, ca hotar, bariera Copoului și stâlpii risipiți ai grădinii publice, și înainte-ți redul în fund ca corp de armie, și, ca aripi, viile domniei Regensburg și alte acum plantate – iată Copoul, iată primblarea favorită a concetățenilor noștri, adică un loc întins, primăvara verde, vara galben, toamna negru de glod și numai iarna mai curat, adică alb, fără nici un copac, fără o șosea cât de rea, având ca singură varietate grămezile de gunoi, ce cotiugele boierești aruncă în toată ziua.

Cititorii mei binevoiască a-mi ierta această digresis: trebuie însă ca să păstrez viitorimii descrierea primblării iașenilor în anul 1849, pentru că aud că părintele Treierarhitul are de gând să schimbe Copoul într-un oraș, menit de a da tifla Iașilor vechi. Prin urmare Copoul cum este acum în curând nu va mai fi, va trece și se va uita, ca cedrul Libanului[4], ca floarea câmpului, sau, dacă vroiți comparații mai puțin biblice, ca fostul club [al] vânătorilor, sau ca Societatea isto-

rico-naturală. Mai aud încă și alta. Se zice că Departamentul Lucrărilor Publice s-ar pregăti să facă pozna de a planta la Copou o primblare cu alee de copaci după pilda Câmpiilor Elisee și a Praterului. De aceea, iubiților mei cititori, dacă mai vroiți a mai apuca Copoul cum este descris aice, grăbiți-vă de a vă arvoni de pe acum droșce ca să-l puteți vedea încă în astă primăvară, căci la toamnă nu știu dacă-l veți mai afla în haina sa goală, de astăzi.

La această frumoasă primblare, precum este încă pe fața pământului în minutul ce v-o descriu, înalta aristocrație a Moldovei, boieri de baștină veche sau nouă, voinicii noștri ofițeri, damele noastre cele mai elegante, cuconașii instanțiilor administrative, judecătorești și bisericești, măicuțele în concedie, tinerii alumniei ai Academiei, câți se mai află, floarea patriei rămasă de douăzeci de ani tot floare, loretele logofătului A., a vornicului V., a postelnicului S. și a comisului D., clasă de dame neapărată într-un oraș civilizat, clasa care, slavă libertății de importație, din zi în zi se mărește, parte din Paris, parte și din Colomea – toate aceste stări a mult treptăluitei noastre societăți au obicei de a ieși de la patru sau cinci ceasuri dup-amiază în lungi șiruri de carete de Viena, moda 1849, de butce din vremea lui Ipsilant[5], de droșce lipovenești, de daradaice de la Rădăuți; trec pe ulița mare, înghițind nouri de colb și ajungând la bariera orașului, aruncând o ochire asupra obeliscului grădinii publice, ies la Copou. Unii atunce, cei mai puțini, se coboară, călcând iarba roasă de vite și ciolanele cailor morți ai poștei; alții preferă a petrece vremea în trăsură, picior peste picior, lăsând alte dobitoace să facă mișcare pentru dânșii.

Aceasta este vremea să facem observațiile noastre. Domnul A. se uită la doamna V.; viteazul ofițer S., gloria miliției și groaza civililor, aleargă în droșca lui Ivanușca după loreta domnului G.; cuconița E. ia sama că echipajul ei nu este așa de frumos ca balonul dnei F. și mai că-i pare rău că soarta n-a menit-o să trăiască din spatele clerului și din colivele mitropoliei. Primblarea și observațiile țin până când înnoptează, până când tunul (zic tunul pentru că scena se petrece la 1844, când artileria națională nu putea zice încă tunuri) colibelor militărești, numite lagăr, face bum-bum. Atunce toate trăsurile, baloanele, butcele, caretele, brișcele, droșcele, daradaicele și tilbiuriul dlui..., în două șiruri, intră în oraș și, trecând prin ulița mare, alfa și omega a Iașilor, ca prin o lungă arteră, se răspândesc în dreapta și în stânga,

intrând în ulițele lăturașe. Acei însă care vroiesc a povesti ce știu și a afla ce nu știu, care doresc a auzi încă un dulce cuvânt din gurița iubitei, se adună la confetăria dlui Felix Barla. Dar poate nu știți ce este confetăria dlui Felix și se poate încă să nu știți și cine este însuși domnul Felix Barla, deși aceasta ar fi greu de crezut din partea unui moldovan, dacă ai cinste a te număra în această nație.

Omul, începând de la strămoșul Adam, pururea a voit a ști ce nu știe și, deși eu nu sunt în stare ca să vă fac să gustați din pomul științei, care nu se află decât în grădina raiului, unde nici d-voastră, nici eu nu cred că vom întra prea lesne, totuși sunt în stare a vă da novelele cele mai pozitive și mai complete asupra confetăriei și persoanei dlui Felix Barla.

Iașii, cu toate atributele și pretențiile sale de capitalie, n-a putut încă introduce obiceiul cafelelor. În Paris sunt: *Le Café de Paris*, *Le Café Cardinal*, *Le Café Foy*; în Viena este *cafeul Dam*, și pentru români *Le Café Grec*; în Berlin, *Josty*, *Fuchs* și *Stehely*; în Madrid *El Café Suizo*. În aceste cafele, sara se adună mai toți locuitorii ce n-au altă petrecere pentru acele ore; ei iau ceva, altă dată nimică, spun, râd, vorbesc moral și, mai multe dăți nemoral, politică, când nu-i stare de asedie, literatură, anecdote; jurnalele mai ales fac materia conversației (cât pe ce eram să zic conversăciunii), care se prelungește până când, după legi, stăpânul este silit să stingă gazul și să înceapă a închide obloanele și ușile, și atunce încă mulți ies cu mare greu și după întreite îndemnări. Atunce fiește care își ia pălăria și, poftindu-și noapte bună, se duce la casa sa și câteodată la casa altuia. În Iași cafelele, botezate sub numele disprețuitor de *cafenele*, nu sunt vizitate decât de canalie, adică de negustori, de vătaji, de câțiva scriitori, de tot ce, în sfârșit, nu se numără între rangurile aristocratice sau care au pretenție de aristocratice. Grecii singuri au făcut o cafe pentru evgheniștii lor. Lipsa cafelelor se îndeplinește iarna prin restaurantul francezului Nodet, fecior lui Jean Nodet din Cvartirul Latin din Paris, care a venit să hrănească cu biftecuri în Iași pe acei pe care tatăl i-a hrănit cu omlete în Paris. Vara, lipsa se înlocuiește prin cofeterii, în care societatea aleasă de ambe sexele obicinuiește de a veni, după primblarea Copoului, să ieie înghețată, ținându-se cei mai mulți în trăsurile lor dinaintea dughenei, oprind comunicația orașului întreg, și alții, între care și unele din damele cele mai civilizate, adică mai leoaice, după moda Parisului și a Vienei, se coboară în cofetărie. Cea mai vizitată cofetărie

este acea din ulița mare, în preajma uliței ce duce la palatul domnului Sturdza; în această cofetărie adeseori societatea este așa de numeroasă, că gustătorii nu-și pot apropie lingurița cu înghețată de la farfurie la gură, și scaunele se caută cu nu mai puțină râvnă decât posturile statului; lungi șiruri de trăsuri stau dinainte; și nu este rar de a vedea un ministru sau o damă de sferă înaltă ocupând locul unde cu câteva minute mai înainte șezuse un simplu șef de masă, un laureat al Academiei, un actor românesc, preoteasa cutare, ori băcălița cutăruia. Această cofetărie sau cel puțin localul ei, în minutul când vă scriu, nu mai este.

Dl Felix își așază acum magazinul de bomboane într-o casă frumoasă, zidită de curând de d-lui, tot pe ulița mare, ceva mai la vale, cu antrelele mari și cu ferestre largi. Lăuntrul are să fie împodobit cu stâlpuri poleiți, cu oglinzi mari, cu bufeturi de mahon sculptate, cu mobile de catefe, încât Iașii nu va mai avea nimică de pizmuit luxului cofetăriilor Parisului și a Vienei, orașele ce-i stau zi și noapte în ochi. La anul 1844, însă, când se petrecea istoria ce am a vă desfășura, cofetăria dlui Felix era cu totul altfel, și încă astăzi acei ce se vor grăbi vor putea-o vedea, de nu întreagă, dar măcar în ruinele sale; grăbească-se însă, căci publicația în contra baracelor îi amenință pieire la viitoarea primăvară. Magazinul era alcătuit de o singură cameră tăiată în două prin un bufet, în dosul căruia erau dulapuri de lemn boit negru și pline cu gavanoase de sticlă cu cofeturi, lise, fructuri condite, zaharicale și caramele. Intrând, vedeai în dreapta două-trei mese proaste, cu scaune și laviție și mai proaste; în stânga aveai o ușă cu geamuri, ce ducea la o altă așezare industrială a domnului Felix: pentru că dl Felix, ca mulți bărbați de stat ai noștri, nu se mulțumește cu o singură profesie, iubește a cumula, și pe lângă cofetar este încă și... marșandă de mode. De-a lungul magazinelor de bomboane și de mode se întindea un fel de balcon, soi de târnață, în care mușteriii puteau lua înghețată și totodată a arunca ochiri prea puțin înghețate la aprinzătoarele modiste, ce se vedeau prin geamuri lucrând la capele și bonete. Așa dl Felix avea totodată marfă de răcorit stomacul și de aprins inimile: *înghețată* și *modiste*.

Dar, bine, până acum noi știm că dl Felix este precupeț de zaharicale și de mode; nu ne-ai spus însă nimic despre celelalte ale lui? Și încă mai puțin despre istorie? – Răbdare, răbdare, cititorilor, chiar lui Dumnezeu i-au trebuit șase zile ca să facă lumea. Dați-mi, dar, și mie măcar șase ore, ca să vă spun această adevărată istorie.

Domnul Felix Barla este piemontez, supus prin urmare a spadei Italiei; are meritul să fie cel mai vechi cofetar din Iași, decanul înghețatelor și părintele lisei. El a avut privilegiul să îndulcească balurile și mesele celor de pe urmă domni fanarioți; el a introdus în Moldova biscotele, lisele, pastilele, dragelele, pralinele, marțipanele, caramelele, orjatele, limonadele și înghețatele; pentru că înainte de el părinții noștri nu cunoșteau decât curmale, nohot, smochine, coarne de mare, alune; singurele zaharicale erau pe atunce ceva confete boite pe migdale și sâmburi de zarzăre, ce se vindeau la Panaiti Butcariu de pe Podul Vechi. În loc de înghețate, orjate, limonade se întrebuințau sorbetele turcești și braha moldovenească; în loc de lisă, gugoașele, în loc de marțepan, simiții, în loc de torte, plăcintele cu carne sau cu brânză și în loc de pâine de Spania, covrigii... trei la para. Domnul Felix a introdus, în sfârșit, în Moldova toată literatura zahărului. Judecați, dar, din ce barbarie ne-a scos dl Felix Barla, el care a dat confeturi maicelor noastre, femeilor noastre și acum dă și copiilor noștri. Cu toate aceste iașenii îi sunt prea puțin recunoscători; el le-a îndulcit viața și ei se silesc a i-o amărî în tot felul. Cine, în adevăr, nu figurează în catalogul domnului Felix și cine îi plătește la vreme? Chiar eu, care mă ocup cu biografia sa, vă mărturisesc că îi sunt dator și că eu nu știu când îi voi putea plăti. În zadar bietul om se mânie, se roșește, numește pe datornici gogomani; născuții de la Gogomănești fac urechea surdă, mănâncă la confeturi și înghețată pe datorie și plătesc când n-au alta ce face. Dar aceasta nu este nimică pe lângă pacostea ce poliția a făcut domnului Felix în anul 1844, în urma grozavului foc ce a prefăcut în cenușă a patra parte din Iași. După catastrofă, viind în gând minicipalității să fie prudentă, ea s-a hotărât a oborî toate acoperămintele de șindilă. Domnul Felix a căzut jertfa acestei măsuri; confetăria și magazinul de mode s-au trezit într-o zi fără acoperământ și expuse unei grozave ploi, ce se vede că se unise cu poliția spre a-i face disperația mai mare. Atunce să fi văzut acadelele și cordelele și boneturile, budincele și blondele sale în ce stare ajunseră; făcea un vinograd babilonic ce nu se putea vinde nici ca obiect de mâncare, nici ca obiect de modă. De atunce domnul Felix s-a hotărât a-și face casă cu două rânduri, cu acoperământ de fier și cu magazii cu bolte. Prin aceasta, confetele și modele d-sale au câștigat siguranța că nu vor mai face cunoștință cu ploaia, și ulița mare a dobândit o frumoasă

casă mai mult. Acesta este domnul Felix, roșu la față, cu părul cărunt, scurt, și bun ca toți oamenii de lume, cu tot tonul său răstit și cu tot catalogul de datornici.

Locul și proprietarul confetăriei fiind descrișii, daţi-mi voie a începe acum și istoria.

Într-o seară de toamnă a anului 1844, împrejurul unei mese ce era în faţa uşii despre ulița mare, ședeau cinci tineri, care înfățoșau adunarea cea mai eterogenă ce-și poate cineva închipui, prin poziția, figura și caracterul lor.

Cei dintâi trei erau un avocat ce-și făcuse studiile la facultatea dritului de Paris, numit N. Măcărescu, băiat bun, prieten nefățarnic, lipit îndatoririlor sale, urmând un drum sigur și hotărât de la întoarcerea sa în țară, cu mai mult spirit decât mulți care se socoteau mai înțelepți decât dânsul, iubind a fi epigramatic, însă pururea cu gust și cu măsură. Al doilea, un văr al lui, studiant de *umanități* în Paris, care însă, în loc de a-și face studiile în cărți pulberoase, preferase a le face asupra celei mai frumoase jumătăți a neamului omenesc. Pentru aceea tatăl său, vrednic boier moldovan, rechemase pe fiul său din orașul periciunii, cum îi plăcea să numească Parisul, și, aducându-l în țară, îl luă cu dânsul în ținutul Fălciului, unde îi dădu moșia părintească spre căutare. Al treilea era fiul unui cinstit și bun francez, vechi soldat al lui Napoleon, pe care întâmplările anului 1814, de la țărmurile încântătoare ale Seinei, îl azvârliră pe malurile glodoase ale Bahluiului, și unde, deschizând cel întâi institut francez, formă o generație întreagă, contribuind mai mult decât oricare altul a răspândi în Moldova limba, literatura și ideile măreței sale patrii. Astăzi soldatul împăratului-rege este bătrân, sărac, uitat, și nimene nu-i întinde o mână de ajutor! Pensiile nu sunt pentru acest fel de oameni. Fiul său, născut în Iași, nu avea de francez decât numele. Băiat bun, supus de trup și de suflet nedespărțitului său prieten N. Măcărescu, el era jertfa nevinovată și răbdătoare a epigramelor, păcăliturilor și șegilor ce protectorul său îi făcea asupra maniei ce avea de a spune în tot minutul proverbe, cimilituri și paremii, și asupra musteților sale de grenadir, ce făceau un contrast deșănțat și curios cu talia sa mai puțin decât mijlocie.

Cele de pe urmă două persoane cer o explicație mai largă și un examen mai mănunțuș, fiind menite a fi eroi principali în povestirea noastră.

Unul era un elegant, un dandi, un leu, cum îi vrea să-i zici, și toate aceste în larga întindere a cuvântului. Era militar și, prin urmare, cea

mai mare mâhniciune a sa era că nu putea purta haine civile, spre a da drum gustului și eleganței sale. Portul său însă era de cea mai mare delicatețe; cea mai mică meteahnă nu se vedea în epoletele sale aduse de la Sankt-Petersburg, perspectiva Nevei, în eghiletele sale împletite în Paris, ulița Rișelieu, în surtucul și pantalonii săi tăiați de însăși mâna lui Ortgies. Semăna în totul cu acele stampe colorate ce se alăturează pe lângă jurnalele de modă a Parisului și care înfățoșează uniforma nouă a ofițerilor gvardiei naționale. Era un tânăr ca de douăzeci și șase de ani; fața sa însă, deși de un tip nobil și frumos, era palidă și vestejită de excesuri timpurii. Favoriții săi și mustețile sale răsucite erau toate drese cu o afectație de a-i da un aer de oștean bătrân. Purta o sabie turcească, fecioară de orice vărsare de sânge. Postura sa pretențioasă și studiată arăta în el dorința de a se deosebi de alții. El se ținea departe de masă, sprijinindu-se cu o mână de mănunchiul sabiei și cu cealaltă din când în când purta la gură o linguriță de înghețată de portocale. O manta frumoasă, cenușie-deschis, era aruncată cu neglijență pe dosul scaunului. Spre a completa această descripție, vom zice că purta epolete de ștab-ofițer și un nișam turcesc la gât; dar atât titlul cât și decorația le câștigase mai puțin prin activitatea și meritul său decât prin protecția unor dame de vârstă, deși nu și de purtare respectabilă. Acest elegant era colonelul Leșescu.

Individul ce-i sta împotrivă era reversul medaliei. Zdravăn, roșu la față, cu o figură francă și deschisă, el era în totul contrastul vărului său, dl colonel Leșescu. Precum acest de pe urmă prin afectația sa, așa cel dintâi se deosebea prin naturaleța sa în vorbă, port și maniere, încât de toți era numit un bun băiat în toată puterea cuvântului. Purta o pereche de pantaloni suri căzăcești, o jiletcă de postav negru închisă până la gât, o basma roșie ca legătoare de gât și un surtuc masliniu, lung mai jos de glezne, cu bumbi mari. În loc de pălărie avea o șapcă de postav negru cu cozoroc lat. Mâinile sale încă nu făcuseră cunoștință cu mănușele.

Domnul Stihescu era un proprietar din Basarabia, ținutul Benderului, vestit prin mărimea harbujilor săi și prin eroica apărare a lui Carl XII[6]. El înțelegea mai mult în semănarea grâului și vânzarea lui în portul Odesei decât în manierele europene. Trei luni trecuseră de când venise de peste Prut în capitalia Moldovei și se zicea, în general, că el intrase în Iași, dar nu Iașii în el, atâta de mult păstrase încă naivitatea provin-

cială, pe care civilizații iașeni o numesc prostie în acei ce nu sunt născuți în încântătoarea capitalie și legănați de prismele dohotite ale pavelelor dlui Barbero. Neînvățat, nedeprins cu fașionul englezesc (*fashion*), de multe ori naiv, el era însă cinstit, îndatoritor, neputincios de a face vreo răutate sau vreo mârșăvie; toți acei ce începuseră a-și bate joc de dânsul sfârșiseră de a-l stima și de a-l iubi. Așa de ambii veri se putea zice că unul era *moldovanul civilizat* și celălalt *moldovanul necioplit*, get-beget coada vacii. Spre a face un contrast mai mare, să zicem că, în vreme când vărul militar, deși toamna era cam înaintată și destul de rece, lua înghețată, vărul basarabean bea un punș fierbinte dintr-un pahar uriaș.

– Ce facem în astă-sară, Dimitrachi? întrebă avocatul pe tânărul studiant.

– Eu mă duc la teatru.

– Dacă dau în astă-sară *Cuconu Iorgu*[7], vin și eu cu voi, răspunse domnul Stihescu, iar dacă și astăzi aveți operă șvăbească sau comedie franțuzească, cale bună dumilorvoastre.

Şi zicând aceste cuvinte, sorbi a treia parte din paharul său, arzându-și gura.

Toți ceilalți izbucniră de râs; el însă, nebăgând sama, întinse brațul pe lângă gâtul vărului său, zicându-i:

– Şi tu, cu gheața ta. Dracu să te ieie cu dânsa, când eu cu punșu ista de-abia mă pot încălzi.

Colonelul nu răspunse nimică, scuturându-se numai spre a se mântui de brațul vârtos ce-i strângea gâtul.

– Bunăoară ca și cu masa lui, urmă benderliul. Închipuiți-vă, fraților, că deunăzi ne-a poftit la prânz, și știți când am început a mânca? La șase după asfințitul soarelui! Cu lumânările aprinse ca la nuntă, numai că mireasa nu-i era acasă. Auzit-ați, boieri? Și la masă știți ce mi-a dat? În loc de un potroc bun de curcan, de un stufat de clapon, de o rață cu curechi, de gâscă friptă, de niște alivence cum mi le face vătăjița la moșie, mi-a trântit niște blide cu bulion, bifteacă, fricăsă, volăvai și alte multe chisălițe, sta-ar în gâtul șvabilor ce le-au născocit. Da vinațele? În loc să-mi deie niște pelin amar ca fierea, de care au băut tată-meu și bunu-meu, în loc de niște Odobești vechi din vremea lui Muruz, de niște Cotnar de care bea Ştefan vodă după ce bătea pe tătari și pe căzaci, știți ce mi-a vărsat în pahar? Vin de Borto, de Lăfăiet și șampanie, ca când eu aș avea trebuință de doftorii și burcuturi. Slavă Domnului, sunt, și la trup și la suflet, român verde și vârtos.

Un râs omeric izbucni din gura tuturor, afară de colonelul nostru, care se mărgini a zice, mișcându-și buzele:

– Ce ai, vere, astăzi? Socoteam că ai început a te dezvăța de obiceele provinciei, care te fac așa de...

– Domnul să mă ferească! Niciodată nu m-oi hotărî să mănânc seara la aprinsul lumânărilor, să mă culc în faptul zilei și să mă scol când oamenii se pun la masă, ca când Dumnezeu ne-a dat frumusețile dimineții, cântecul privighetorilor și răsăritul sfântului soare, ca să nu le vedem niciodată. Ziua îi pentru a fi deșteptat și noaptea pentru dormit. Dacă nu de la oameni, ia pildă de la dobitoace. Socoți poate că și în straie m-oi schimba? Pune-ți pofta în cui. Niciodată nu m-oi dizgruma cu *crevaturi* (cravate), nu mi-oi plesni pielea în mănușe de Brandmaier (Maier), nu mi-oi înfășura trupul în *paltoane sac*, curat sac cu făină, și nu mi-oi stropși picioarele în pantaloni de *golan* (*collants*), cum îi numești tu. Nu, nu, asta-i treaba voastră, care vă prăpădiți averile ca să aveți odăi cu *patiserii* (*tapisserie*), daradaice mai jos decât ulița și ciocoi în coadă, cu epoleturi de ghenerari, și în pungă tufă. Cât pentru mine, eu port și voi purta nădragi largi, un strai îndemânatic, cald iarna și răcoritor vara, și ciubote ca să mă pot mișca. Prea mult încă am făcut că m-am hotărât să-mi las portul vechi, care l-au avut bunii și străbunii mei, și să mă îmbrac cu surtuc și flustuc, jiletcă și bernevici! Socoți tu, poate, că cu straiele nouă ne-am făcut mai buni și mai puternici? Vai de capul nostru, măi fraților!

Nu credeți însă, urmă domnul Stihescu, că urăsc tot ce este străin. Nu, că, chiar dacă sunt prost, nu sunt însă neghiob. Dar urăsc tot ce nu se cuvine țării noastre, toate acele parascovenii și bazaconii pe care voi le luați de la străini cu ochii închiși. Ştiu că europenii au multe lucruri bune; știu asemene că românii nu sunt desăvârșiți și că, prin urmare, ei au toată dreptatea de a se împrumuta de la cei dintâi; dar socot că le-am putea lua altăceva decât straiele, butcele și luxul desfrânat, care vă pregătește un viitor de ticăloșie. Vă mirați poate că mă auziți vorbind așa; nu puteți crede ca un biet dvoreanin din Basarabia să vă spuie verde în ochi asemene adevăruri, voi, care vă socotiți nici mai mult, nici mai puțin decât franțujii Răsăritului și care în faptă nu sunteți la cele rele decât momițele, iar la cele bune decât chinejii Europei. Nu vreau să mă întind prea mult asupra acestei vorbe, că m-aș teme să nu ating toată cinstita tagma voastră; dar vă voi face

o singură întrebare. Voi ați văzut Viena și Parisul? Spuneți-mi, dară, câtă deosebire este între națiile străine, atâta de aprinse întru de a întrebuința toate talentele spre fala și puterea patriei, și între voi, care lăsați să se piardă și să se mistuiască în zadar geniul, ispita și vrednicia a tuturor acelora care nu sunt coborâți cu hârzobul din cer. Când ați ști câtă neunire, câtă ură, câte nenorociri pregătiți prin aceasta țării voastre! De aceea și țara voastră este prichită, ca și civilizația voastră. Ce aduceți, în adevăr, din țări străine, voi europenii cei noi? Straie de Paris, lornete în nas, datorii în pungă, și în adevărate cunoștințe și în folositoare aflări, tufă!

De babacii voștri nu zic nimică, căci nici n-am ce zice. Dar de voi mi-i ciudă, floarea țării și care tare mi-i teamă că n-a să aducă vrodată rod. Bunăoară tu, vere Leșescule, care ai vânturat opt ani de zile toată Europa civilizată, mult mai bine ai fi făcut dacă ai fi adus vreun plug bun, vreun soi de moară care să facă mai curată făină, vreo născocire de a îmbunătăți sămânța grâului și soiul vitelor, adevăratele noastre bogății. În loc de aceste, ți-ai adus o marcă de conte, când știi că tatăl tău n-a fost nici ducă, nici baron, decât, ce era mai bine, un cinstit și vrednic boier moldovan; și, în loc de a te întovărăși cu vreun dascăl învățat sau cu vreun meșter iscusit, ai venit cu un șvab care stropșește caii sub cuvânt că-i drege, îi face ca niște motani leșinați și merge călare ca o prăjină spintecată în două. Nemții și chiar rușii noștri aud că au făcut drumuri de fier, pe care și oamenii și mărfurile merg fiind trași de aburi de foc, în loc de cai. La Odesa am văzut vapoare. Ian, de este noutăți adă-ne, vere; atunce podvozile ar fi mai ieftine, grâul s-ar vinde mai lesne și atunce țara voastră ar însemna mai mult; atunce și tu t-ei putea să te fălești cu drept să porți epoleturi de colonel pe umere și nișan la gât. Iar până atunce, cu marcele voastre de conți și viconți, cu fuduliile voastre de coborâți cu hârzobul din cer, cu straiele deșănțate și cu mințile și mai dișănțate, duceți-vă la dracu tu și cu toți cuconașii ce-ți seamănă!

Aceste cuvinte aduseră un al doilea zbucnet de râs în toată adunarea. Eu, însă, care mă aflam într-un colț al confetăriei, lăsând tot ce era extravagant în zicerile basarabeanului, găseam că el în multe avea dreptate. În adevăr, curioasă și nedreaptă mi se pare civilizația ce pretindem a adopta. Fie-mi iertat aice o mică digresis.

Niciodată n-am fost contrar ideilor și civilizației străine. Dimpotrivă, crescut și trăit o mare parte a tinereților mele în acele țări care stau în

capul Europei, am fost și sunt de idee că în secolul al XIX-lea nu este iertat nici unei nații de a se închide înaintea înrâuririlor timpului, de a se mărgini în ce are, fără a se împrumuta și de la străini. Aceasta astăzi nu este iertat chiar chinezilor. Propășirea este mai puternică decât prejudețile popoarelor; și nu este zid destul de nalt și de tare care să o poată opri în drumul său. Românii, prin poziția geografică, politică, morală și etnografică, sunt datori mai mult decât orișicare altă nație de a nu rămânea străini la tot ce face gloria și puterea secolului. Mici și slabi, ei nu se pot face mari și tari decât prin civilizație, adică prin îmbunătățire intelectuală și materială a țării lor. Din nenorocire însă, noi n-am vrut a înțelege în dreptul simț puterea acestui cuvânt; și cum mă tem, luând un drum strâmb, avem să ajungem la calea rătăcită. Civilizația nu izgonește nicidecum ideile și năravurile naționale, ci numai le îmbunătățește spre binele nației în particular și al omenirii în general. Noi, însă, în pretenție de a ne civiliza, am lepădat tot ce era bun pământesc și n-am păstrat decât abuzurile vechi, înmulțindu-le cu abuzurile nouă a unei rău înțelese și mincinoase civilizații. Așa, predicând ura a tot ce este pământesc, am împrumutat de la străini numai superficialități, haina din afară, litera, iar nu spiritul, sau, spre a vorbi după stilul vechi, slova, iar nu duhul. Prin aceasta am rupt cu trecutul nostru și n-avem nimic pregătit pentru viitor, decât corupția năravurilor. O nație însă nu poate decât prin o amenințare de mare și cumplită pedeapsă a-și renega trecutul; căci adevărata civilizație este aceea care o tragem din sânul nostru, reformând și îmbunătățind instituțiile trecutului cu ideile și propășirile timpului de față. Aceasta o simțesc și o practică chiar națiile care se află în capul luminilor. Franța, Anglia, Germania simțesc neapărata nevoie de a lega lanțul timpurilor și de a urmări în trecut propășirea năravurilor publice, originea instituțiilor lor, leagănul libertății lor; de aceea le vedem cheltuind milioane spre a face cercetări asupra începuturilor istoriei, legislației, vieții publice și locale a acelor populații care le-au dat născare și le-au pregătit era de fericire, de bunăstare și de libertate, de care strănepoții lor se bucură astăzi.

Când Ecaterina II, clironoamă vrednică a marelui Petru, vroi în Rusia a lărgi și mai mult calea civilizației deschisă de gloriosul ei predecesor, ea nu gândi nici într-un chip de a izgoni obiceiele și credințele țării; dimpotrivă, simtimentul național fu cel întâi mobil al

planurilor sale! Literatura, poezia, istoria națională fură reînviate; și, spre încurajarea lor, lăzile visteriei împărătești erau pururi deschise; numai culegerea și publicarea cronicilor naționale costară peste un milion de ruble.

Noi de aceste n-am făcut și nu facem nimică. Când, după izgonirea domniilor străine, am fost chemați să ne dăm nouă instituții, ne-am purtat ca când ne-ar fi fost rușine de tot ce era al nostru; am aruncat tot ce era esențial pământesc, ne-am lepădat de trecut ca Petru de Hristos, ne-am lepădat de toate acele instituții vechi care făcuseră puterea strămoșilor noștri, ca de o haină puturoasă, când trebuia numai să izgonim abuzurile ce se vârâseră în legile și viața noastră prin lungi ani de tiranie și de războaie, păstrându-le însă spiritul și potrivindu-l cu timpul de față. Noi am socotit că, lepădând tot și împrumutând tot, am face mai bine și am merge mai departe. Ce am isprăvit? Am adus în țara noastră plante străine, nepotrivite cu clima și pământul nostru, și care nu ne vor da niciodată roduri coapte, în loc de a ne mărgini a curăți și a vultui plantele înrădăcinate de sute de ani în țara noastră. Așa am schimbat abuzurile pământești cu abuzurile străine; dintr-o țară patriarhală, ne-am făcut țară feudală.

Am luat luxul, corupția și formele exterioare ale Europei, dar nu și ideile de dreptate și deopotrivă îndrituire, bunăstarea materială și descoperirile geniului, care astăzi fac fala seculolui. Ce am isprăvit că avem, cum am zis, litera, iar nu spiritul? Ne pretindem nație civilizată și avem robi; civilizația noastră se mărginește în lux, în mărfurile europene, care ne exportează toată bogăția, în caretele și juvaerele femeilor noastre și în cunoștința superficială a unei sau două limbi străine, care ne dau înlesnire de a înțelege romanele doamnei Sand[8] și vodevilele domnului Scribe[9]. Propășirea noastră intelectuală se mărginește în șasesprezece școli publice! Iar bunăstarea materială este închisă între pereții poleiți a câteva palaturi boierești. Burjuazie, adică stare de mijloc, puterea cea mai de căpetenie a unui stat, nu avem, căci prea o disprețuim pentru ca cineva să vroiască a rămânea în ea și să nu se silească, la cel întâi prilej și cu orice preț, de a se preface în boier. Ţăranul trăitor în vizunii, căci numai case nu le putem zice, îmbrăcat în stremțe și îngenuncheat, este tot așa ca și când era silit de a fugi înaintea hunilor și tătarilor. Orașele noastre sunt numai niște sate mari. N-avem drumuri, n-avem canaluri, producturile noastre

putrezesc pe loc, comorile noastre minerale zac necunoscute în vinele pământului. În mijlocul celor mai mari bogății, cu pământul cel mai roditor, cu apele cele mai vii, cu pădurile cele mai frumoase, suntem săraci; și pentru ca să ne putem îndestula nevoile civilizației ce ne-am dat, adică straiele europene, trăsurile lui Brandmaier, mobilele de lux ale Parisului, poftele aprinse ce am dobândit în țări străine, ne sărăcim prezentul și ne ruinăm viitorul. Cât de departe însă am merge, câtă fericire ne-am pregăti, când, în loc de a ne cheltui în deșert activitatea și capitalurile noastre, le-am întrebuința în sporirea buneistări materiale a țării noastre, singura care ne poate duce la bunăstarea intelectuală, adică la adevărata civilizație. Politica noastră nu trebuie să fie în chestiile din afară; adevărata noastră politică este cu totul în reformele dinlăuntru. Să răspândim luminile și bunăstarea materială în clasele de jos, care astăzi zac în neștiință și în sărăcie, să îmbunătățim agricultura și creșterea vitelor, țâțele statului, cum a zis un mare ministru al Franției, să deschidem nouă comunicații și nouă căi de exportație productelor noastre, pentru că, cum a zis odinioară în fosta Academie un bun prieten al nostru și profesor de economie, importanța noastră politică nu poate spori decât prin numărul chilelor de grâu ce vom exporta. Să ne unim, mai ales, toți într-un singur și mare țel, fără deosebire de stări, de tarafuri, de partide, țelul de a scoate țara noastră din haosul, din ignoranția și demoralizația de astăzi; atunce vom avea adevărată politică, atunce vom fi adevărați bărbați de stat!

Soarta m-a menit de a călători o a treia parte din viața mea. Nu este țară din Europa în care să nu fi călcat piciorul meu, nu este stare a societății să nu o fi observat de aproape. De la insulele Scandinave până la patria lui Temistocles și a lui Solon[10], de la vechea Bizanție, rezidența măreață a sultanilor, până la coloanele lui Ercul, am îmblat toate țările, am trăit cu luxul celor mari și cu lipsa celor mici. Prin un șir de deosebite împrejurări mi-a fost iertat, mie celui fără titluri, fără avere, fără vreo însemnătate, de a străbate acolo unde mulți puternici ai țării mele au găsit ușile închise. Ani întregi am putut observa de aproape domnia celui de pe urmă din cei trei aliați ai anilor 1814 și 1815, Fridrih Vilhelm III[11] al Prusiei, mai blând și mai simplu în traiul său decât cel mai neînsemnat al său general.

Am studiat Franța sub regatul lui Ludovic-Filip[12], care, cu toate strigătele, a dat patriei sale optsprezece ani de pace, de bogăție și poate

și de adevărată libertate. Am cercetat Spania atât în palaturile Isabelei[13], cât și în vechile sale catedrale, în ruinele care îi acopăr orașele, în obiceiele poetice ale poporului său zdravăn și puternic ca și în timpurile lui Carl Cvint[14] și Filip II[15], și căzut numai pentru că a părăsit bogățiile pământului său și s-a dus să caute altele în băile de aur ale lumii nouă. Ei bine, cu cât am călătorit, cu cât am observat națiile străine, cu atâta mai mult m-am încredințat că popoarele nu pot ajunge la adevărata civilizație decât prin cultivarea și dezvoltarea facultăților naționale și sporirea buneistări materiale; că toate acele instituții, menite spre a da claselor de jos un trai mai bun, un confort mai mare, spre a le înlesni îndestularea terbuințelor, sunt totodată însușite de a izgoni și ignoranța și de a îmbunătăți și soarta morală a oamenilor și, prin urmare, a le pregăti o adevărată civilizație. Pururea, dar, am avut râvnă de a studia de aproape toate acele instituții formate de Europa, spre a da claselor de jos folosurile de care până acum se foloseau numai clasele înstărite.

Spre a putea izgoni ignoranța și corupția care îi este urmarea, spre a împuțina crimele și spre a așeza moralitatea, am cercetat, dar, cu de-amănuntul, pe de o parte, așezămintele menite de a răspândi învățătura, de a stârpi viițiurile și a înălța inima, adică școlile, casele penitenciare, institutele pentru tinerii osândiți, pentru cerșetori, pentru orbi, surzi și muți, casele de nebuni, adăpostirile pentru orfani și bătrâni, spitalurile pentru deosebitele pătimiri, și, pe de alta, așezămintele menite de a răspândi bunăstarea, precum drumurile de fier și canalurile ce favorizează comunicația lucrurilor și a ideilor, companiile de siguranție și de împrumut, băncile care înlesnesc comerțul, casele de cruțare care apără bătrânețele de chinurile sărăciei și, în sfârșit, spiritul și tainele asociației, singura dumnezeire care astăzi face minuni, pentru că poate tot, pentru că adunând părticelele pierdute în gloatele indivizilor, formează din ele o putere concentrată, la care nimene nu este în stare de a se împotrivi. Când cercetam toate aceste instituții, agenți puternici și neapărați ai civilizației, și când cu jale descopeream că țara mea nu are nici una din ele, atunce vedeam ce deosebire este între Europa și între noi și ce drum mare mai avem a face spre a o ajunge măcar de departe.

Cititorii mei binevoiască a-mi ierta acest *speach*, cum zic englezii, adică, românește, acest mic cuvânt ieșit din șirul romanului. Cursurile

însă de moral nu plac astăzi; de aceea moraliștii în secolul nostru sunt siliți, ca spițerii, a polei hapurile ce vroiesc a da bolnavilor. Spre a mă tălmăci mai bine, și ca să intru în gustul cititorilor mei, voi lua de pildă un scriitor străin. Când vestitul Eugene Sue[16] a vroit a interesa clasele bogate în favorul claselor muncitoare, el n-a făcut o carte de moral, ci s-a slujit de un roman; el a scris *Tainele Parisului*. Așa și mie, fie-mi iertat, între descrierea confetăriei lui Felix și o declarație de amor, a vă zice două cuvinte în contra maniei ce avem de a ne întipări numai modelele rele și abuzurile străine și de a mijloci totodată și pentru o nenorocită stare, cea mai neapărată pentru puterea și înflorirea unei țări, starea căreia într-un mare moment i s-a făcut o solenelă făgăduință: *îmbunătățirea soartei* etc. și căreia ar trebui să ne aducem aminte că mărinimia a doi auguști monarhi i-a închizeșluit fericirea*.

– Da, da, frățică, urmă a vorbi dl Stihescu, român sunt și român vreau să mor. Nu vreau să mă șonțesc; cine mă iubește, așa să mă ieie; cine nu, să mă lesă.

– Dar, dar, răspunse N. Măcărescu, asta a fi până când te-i amoreza de vro domnișoară de a noastră; și atunce cum o să te aud ciripind *bonjour* și *mon cher*.

– Ferească-mă Dumnezeu și Maica Preacurată, strigă benderliul, făcându-și semnul crucii. Da sunt sigur că asta nu mi s-a întâmpla, pentru că niciodată n-oi suferi ca *cârpa* să mi se puie mai sus decât *căciula*.

– Bine, bine, vom vedea, urmă băiatul francezo-român, *l'homme propose et Dieu dispose, sau qui compte sans son hôte compte deux fois*[17], sau...

– Destul cu proverburile tale; și uită-te mai bine cine vine, îl întrerupse avocatul...

Într-acel minut, un balon-brișcă elegant și tras de doi cai negri se opri dinaintea confetăriei. Lacheul în livre simplă, dar elegantă, fără

* „Birnicii lucrători de pământ, ca unii ce prin a lor muncă și strădanie revarsă îmbelșugarea în adunările omenești, se cuvine a fi mai cu samă privigheți și luați aminte, pentru ca starea lor să câștige din zi în zi îmbunătățire“ (Reglementul organic, Anexa, lit. G, art. XXXIV).
„Ei se folosesc cu apărarea de tot felul de havalele“ (idem, art. XI). „Însușirile ministerului dinlăuntru se află în primirea măsurilor cuviincioase spre buna statornicire și îndămânatica petrecere a locuitorilor prin odihnătoare case a locuinței lor, trebuincioasele heiuri și semănarea legumelor, răsădirea pomilor și mai ales a aguzilor“ *etc., etc., etc.* (Regl. organ, cap. IV, art. 130 G).

acele cusuturi și bande de fir care pururea vădesc un provincial sau un ciocoi înnobilat, ținându-și pălăria în mână, deschise oblonul. Un tânăr sări mai mult decât se coborî din trăsură, dând brațul uneia după alta la două dame tinere, și pe urmă le duse la o masă în confetărie, aproape de masa unde ședeau cunoscuții noștri. Tânărul se deosebea prin frumusețea și expresia figurii sale, prin focul ochilor și prin eleganța simplă, dar de bun-gust a portului.

După ce întrebă socotința damelor, porunci să le aducă înghețată.

Ochirea prietenilor noștri se opri curând asupra noilor veniți, mai ales asupra damelor, ambe tinere și frumoase, dar de deosebite feluri: pentru că una avea o figură oacheșă și melancolică, iar cealaltă avea o față bălaie și veselă și care nu cerea mai bine decât chiar din tristețe să-și facă o armă de cochetărie.

– Cine-s oare? întrebă francezul pe avocat.

– Aga Tachi Mătiescu și cu femeia sa, munteni, veniți de la București, de curândă vreme, răspunse acesta.

– Care-i femeia lui, întrebă dl Stihescu, acea din dreapta?

Şi zicând arăta la doamna bălaie, care râdea în hohot, puindu-și batista la gură și căutând în toate părțile cu cine să înceapă telegraful ochilor.

– Nu, ceealaltă, răspunse colonelul, care samănă coborâtă din ceruri și soră cu îngerii.

Această laudă nu era în adevăr exagerată. Elena era tipul cel mai ideal al frumuseții. Închipuiți-vă o femeie de talie de mijloc, cu o față virginală și frescă, care nu semăna nicidecum a fi măritată de cinci ani. Un cap oval cu cele mai pure și corecte linii; un păr negru ca pana corbului, o frunte largă și albă ca albastrul Italiel și pe a căreia tâmple se vedea vânătul celor mai fine vine, doi ochi din care, prin o curiozitate rară a naturii cât și încântătoare, era unul albastru plin de dulceață, ca a zânelor Nordului, și celălalt negru, sclipitor de toate razele meridionale ce se văd numai în ochii unei andaluze, două sprâncene încordate, care, cum ar zice un poet din școala lui Conachi[18], forma cel mai frumos arc al amorului, obrajii acoperiți de acea albeață palidă ce dă atâta expresie unei figuri de femei, un nas de romană, o gură, lăcașul grațiilor, a cărora buze, tot după cum ar putea zice poetul sus-pomenitei școale, semăna a două foi de roze; cât pentru dinți, nu cred ca oceanul să aibă mărgăritare care să fi putut a le întrece albeața. Închipuiți-vă, pe lângă aceste, un zâmbet nevinovat și îngeresc, un

gât alb și mlădios ca al lebedei, un piept și niște umere precum le-a visat numai Fidias[19], o talie de baiaderă, să o strângi între două degete, forme care aduna toate condițiile esteticii și a voluptății, picioarele unei sevilane și un mers de zeiță plimbându-se pe nouri, iarăși după expresia poetului mai sus prenumit. Era cu neputință ca o asemenea ființă să nu lese, odată văzută, o impresie neștearsă și ca acea impresie să nu se schimbe în curând într-un amor viu în orice inimă de tânăr, când înșiși bătrânii văzând-o regretau anii juneței lor. Tot în ea era de o perfecție neimitabilă și ce contribuia mai mult a-i lipi inimile era aerul de melancolie ce-i acoperea figura.

Tovarășa care-i sta aproape, Laura, vară-sa și tânără văduvă, cum sunt la noi, adică despărțită de bărbat, făcea un contrast desăvârșit. Tot de o talie ca și Elena, dar bălaie, cu trăsăturile lungărețe, cu obraji albi, grabnici de a se roși, însă nu de rușine, figura sa nu era în stare de a răbda analizul unui cunoscător; ochii săi, care făgăduiau toate voluptățile amorului material, avea însă un ceva crud în căutarea lor, iar buzele subțiri, semn de un caracter calculator și nu prea ușor; ea avea în totul un nu știu ce diavolesc, la care, dacă cineva nu se păzea bine, era cu neputință de a se împotrivi. Căutătura sa ades avea puterea magnetică a șarpelui atrăgând pe nevinovata păsăruică. Viața sa era o singură și întreagă cochetărie. Se pretindea virtuoasă și purta trei-patru intrigi deodată, unuia dându-i vârful degetului de atins, altuia numai o ochire făgăduitoare de tot și neîmplinind nimică, unui al treilea buzele de sărutat, la altul piciorul și la un al cincilea genunchiul. Se pretindea virtuoasă, și unul avea voie de a o strânge de mână sau de a o călca pe picior, când ea nu se însărcina mai întâi cu aceste practici, și altul de a o apuca de talie. Ştia tot; când platonică, când cu aerul nevinovat al unei vergure de cincisprezece ani, când cu pozele unei lorete din Paris, ea era din acel număr blestemat de femei care în amorul cuiva văd numai un mijloc de a petrece vremea și de a produce jertfe nenorocite, din acele femei, tip rar, ce nu se găsește decât la noi și care nu s-a tratat încă de nici un romancier al Europei, adică măritată care caută o a doua nuntă, care, cu bărbat, vroiește a-l schimba cu alt bărbat cu un mai mare rang, mai strălucită poziție, mai întinsă bogăție, și cu nepăsarea unui ateu leapădă soț și copii și, într-un adulter necontenit, schimbă la bărbați ca stăpânii cei răi la slugi, și se primenește cu cununiile ca elegantele cu capelele. Pe lângă aceste,

mai avea și grozava răutate de a-și alege cu preferință jertfele între însurați; a smomi pe un bărbat, a fura unei femei inima soțului său, a se făli cu izbânda acestuia, a introduce în perechile cele mai fericite și mai potrivite ura, lacrimile și grozava despărțenie, acesta era țelul cochetăriilor sale; și în aceste exerciții era atât de înaintată, încât, deși de douăzeci și doi de ani de-abia, ea stricase mai multe case din cele mai bine nimerite. Femeile nu o vedeau decât cu grozăvie, iar bărbații urma a se arde la flacăra ochilor săi, ca fluturii de noapte la para lumânării. Avuse un bărbat care îi dase tot, rang, bogăție, mulțumirea tuturor dorințelor și chiar a capriciilor sale, și ea, spre răsplătire, după cinci ani de o necredincioasă căsătorie, îl lăsă într-o dimineață, fără a-i zice măcar adio. Acum alerga în toate balurile, în toate concertele și plimbările, clocind un al doilea măritiș, și până atunce făcând o goană de arapi între curtezani, nelăsând nimică în pace, de la adolescentul de șasesprezece ani și până la adoratorul octogenar. Când veselă până la nebunie, când melancolică până la disperație, când împopoțată ca o madoană catolică, când înnegrită și jălindă ca văduva lui Mausol[20], ea era în toată puterea cuvântului un demon cu fața de înger, adevărat cameleon, luând toate formele, jucând toate rolele, sunând toate gamele simtimentului, imitând toate virtuțile și cunoscând toate viițiurile, fiind blestemată și menită de a aduce nenorociri, lacrimi și jertfe pretutindene unde i se întindea ochirea, unde îi călca piciorul.

În cât de aga Tachi Mătiescu, el era ca de treizeci de ani, cu o figură expresivă, cu ochii pătrunzători, cu musteți și favoriți negri. Deși îmbrăcat simplu, totul vădea în el gustul unui om de lume. Conversația sa, deși nu vie și grabnică, era plăcută, arătând în toate un bun simț firesc, multă logică și un caracter energic, dar necapabil de a se împotrivi la cea întâi ochire a unei femei ceva frumușele.

Publicistică

Moldova și Muntenia. Limba și literatura română sau Valahă

„Le Valaque parlé dans un coin de la Turquie d'Europe, est aussi un débris de la langue romaine, qui par son mélange avec le slavon, a adopté une forme toute spéciale; mais qui n'offre que peu de culture et par conséquent peu d'interèt!!!" *(Parallèle des langues de l'Europe et de l'Inde,* par F. G. Eichhof, Paris, 1836)*

„Il faudrait regretter la langue moldave, parcequ'elle est la dernière trace de l'inflexibilité du caractère romain. Elle s'est enrichie des mots de toutes les langues du Nord et du Midi, sans changer ni ses anciennes expressions, ni son génie primitif; elle est encore la langue romaine, non celle de Cicéron et du siècle d'Auguste, elle date beaucoup de plus loin. La langue moldave est celle de soldats de Romulus, elle a conservé la durete de leurs moeurs, et toute la grossiéreté de leurs maniéres." (Le Comte d'Hauterive, *Tableau de la Moldavie* etc. Paris 1824).**

„Durch Zartheit und Wohlklang ausgezeichnet, scheint die (die Moldauische Sprache) zum Gesang geschaffen, ind was die Süsse

* „Limba valahă, vorbită într-un colț al Turciei europene, este de asemenea o rămășiță a limbii romane, care, prin amestecul ei cu limba slavă, a căpătat o formă cu totul specială dar care nu arată decât puțină cultură și, prin urmare, puțin interes!!!" *Paralelă între limbile Europei și Indiei* de F. G. Eichhoff, Paris, 1836.

** „Ar trebui să regretăm, dacă ar pieri limba moldovenească, pentru că ea este ultima rămășiță a caracterului inflexibil roman. Ea s-a îmbogățit cu cuvinte din toate limbile Nordului și Sudului, fără să schimbe nici expresiile sale vechi, nici geniul său primitiv; ea este încă limba romană, nici acea a lui Cicero și a secolului lui August, ea este cu mult mai îndepărtată. Limba moldovenească este acea a soldaților lui Romulus, a păstrat asprimea obiceiurilor lor și întreaga duritate a manierelor lor" (Contele d'Hauterive, *Tabloul Moldovei etc.* Paris, 1824).

und Weichheit anbelangt, kann sie fast ier Italienischen zur Seite gestellt werden!“ (F. I. A. Schneidawind, *Taschenbibliothek der Reisen von I. H. Jäck. 85-stes Bändchen,* Nürnberg, 1832).*

Ce deosebire a judecăţii!

Din toàte ţările Europei orientale, Moldova şi Munteniea sunt aproape cele mai puţin cunoscute şi totuşi aceste principate nu merită în nici o privinţă o asemenea nepăsare. Istoria acestor ţări este plină de fapte eroice, care ar fi putut fi spre onoare chiar grecilor şi romanilor; să ne aducem aminte numai de izbânzile lui Ştefan cel Mare, domnul Moldovei, de curajul Elenei, mama sa, de întreaga viaţă a lui Mihai Viteazul, domnul Munteniei. Guvernele moldovenesc şi muntenesc au dat popoarelor orientale din Europa cel întâi exemplu de dezrobirea robilor. În Polonia, în Rusia şi în alte ţări sunt ţăranii şi până în ziua de azi robi, pe când la noi ei cu toţii se bucură de starea libertăţii încă din anul 1740**. De aceeaşi desconsiderare este lovită şi limba română, cu toate că este o fiică a celei latine şi că este vorbită de mai bine de cinci milioane de oameni, căci ea este limba maternă nu numai a muntenilor şi moldovenilor, ci ea se mai vorbeşte încă şi în Bucovina, în Ardeal, în Banatul Timişoarei, în Macedonia, Tracia şi chiar în mai multe colonii din Ucraina. Trei sferturi din cuvintele ei provin din latineşte şi numai un sfert este compus cu cuvinte din limbile slavă, gotică, turcă şi greacă.

Mai înainte de soborul bisericesc florentin aveau moldovenii litere latine după exemplul celorlalte popoare care şi-au tras limba lor din cea latină. Atunci însă când mitropolitul Moldovei s-a dat la acest conciliu din partea latinilor, urmaşul său Teoctist, diaconul lui, Marco, episcopul de Efes, de viţă bulgar, ca să stârpească din biserica moldovenească influenţa latinilor şi ca să ia tinerilor prilejul de a citi amăgiturile latinilor, a sfătuit pe Alexandru cel Bun, ca nu numai să scoată din principatul său pe oamenii altfel gânditori

* „Distinsă prin finețe și armonie, ea (limba moldovenească) pare a fi creată pentru cântare, iar în privința tonului dulce și moale mai că poate fi pusă alături de cea italiană (F. I. A. Schneidawind, Biblioteca de buzunar pentru călătorii de I. H. Jäch, volumașul al 85-lea, Nürnberg, 1832)“.

** Această afirmație a lui M. Kogălniceanu este greșită; el face aluzie la reformele lui Constantin Mavrocordat din Muntenia (1746) și Moldova (1749), care însă n-au adus la desființarea iobăgiei, lăsându-i pe țărani în situația de șerbi.

în privinţa religiei, dar chiar şi literele latine să le înlocuiască prin cele chirilice*. Domnul încuviinţă această rugăminte a mitropolitului, puse de se arseră toate cărţile scrise cu litere latine şi porunci ca de aci înainte să nu se mai întrebuinţeze alte litere, decât cele chirilice sau slavone. Cine ar fi călcat acest ordin era afurisit de mitropolit; ba se arseră chiar privilegiile şi chiar documentele cele mai importante, după ce fură transcrise cu litere slavone. Muntenii, precum şi ceilalţi români, imitară pe moldoveni, lepădând şi ei literele latine, aşa încât până la sfârşitul secolului al XVIII-lea se tipăreau toate cărţile cu slove chirilice. În anul 1780 publică mai întâi Gheorghe Şincai şi Samuel Clain (Micu) o gramatică română scrisă iarăşi întâi cu litere latine, în care comiseră însă multe greşeli în contra ortografiei. Această gramatică se tipări pentru a doua oară sub titlul: „*Elementa lingua Daco-Romanae sive Valachicae, per Georgium Sinkay*“, *Budae,* 1805**. De la Şincai şi Clain (Micu) încoace s-au silit mulţi învăţaţi ca să scrie în limba română, iarăşi cu litere latine şi să publice într-aceasta cărţi bune: de pildă, Petru Maior din Dicio Sân Martin: *„Orthographia Romana sive Latino-Valachica, Dictionarium quadrilinguum a Rev. D. D. Samuele Klein, (Micu) et Basilio Kolosy“,* *** dar cea mai bună lucrare în felul acesta este *„Gramatica Daco-Romana, studio Ionis Alexi“, Viennae,* 1826****, cu toate că şi într-aceasta încă se găsesc unele greşeli însemnate. În anul 1830 a publicat episcopul Bob la Buda un dicţionar mare latin-român-ungar în trei volume. Acum se tipăresc în Ardeal şi Banatul Timişoarei cărţile, în genere, cu litere latine, şi românii din Muntenia şi Moldova au început şi ei a urma după exemplul fraţilor din Transilvania, excepţie fac încă numai românii din Macedonia şi Tracia, care se servesc în scriere de literele greceşti.

* Cantemir în a sa *Descriere a Moldovei* (n.a.).

** „*Elementele limbii daco-romane sau valahe*“ *de Gheorghe Şincai*, *Buda*, 1805. (*Şincai, Gheorghe* (1745-1816) – istoric din Transilvania, autor al unei cronici, ce-i poartă numele; a publicat cărţi didactice: „Alfabet“ (1783), „Gramatica latină“ (1783), „Artimetica“ (1785) ş. a.).

*** „*Ortografia romană sau latino-valahă. Dicţionar în patru limbi, de revizorii domnii Samuel Clain (Micu) şi Vasile Coloşi*“. (Clain, Samuel (1745-1806) – istoric transilvănean, unul din întemeietorii şcolii latiniste).

**** „*Gramatica daco-romană, studiu de Ion Alexe*“, Viena, 1826.

Spre a arăta asemănarea limbii române cu cea italiană lăsăm să urmeze aici cele întâi opt versuri din *„Orlando Furioso“* din italieneşte şi cu traducerea română.

CANTO PRIMO

Le donne i cavalier, l'arme, gli amori,
Le cortesie l'audaci imprese io canto,
Che furo al tempo, che passaro i Mori
D'Africa il mare, e in Francia nocquer tanto,
Seguendo l'ire, e i giovenil furori.
D'Agramente lor re, che si dié vanto
Di vendicar la morte di Trojano
Sopra re Carlo, imperator Romano.

CÂNTECUL ÎNTEIU*

Dómné-le, cavaleri-i, arme-le amóri-i
Curtezie-le, îndrăzneşce-le întreprinderi io cántu
Que furó in tempul, quand trecuró Mori-i
Mare-a d'Africa şi în Francia stricaró atâtu
Urmándu urgia, şi tinereşci-le furori
A lui Agramente, riga loru, care se lauda
De a răsplăti mórte-a lui Troianu
Asupra righei Farolu, impératu Romanu.

Adelung ne-a împărtaşit *în „Mitridat“* al său** mai multe *„Tatăl nostru“* în româneşte din diferite provincii, dar dintre aceste nici unul fără greşeli mari; unele conţin multe cuvinte false, altele sunt fără exactitate ortografică. Urmează aici dar unul scris după ortografia folosită acum: *„Tatăl nostru quarele esci în ceruri sănţiască-se numele túu, vie impărătia ta, fie voia ta precum in ceruri si pe páméntu. Páne a nóstra quea de pururea dane noé, astădi si ne értá grassalile nóstra, precum si noi értămu gressitiloru nostri, si nu ne duce pre noi in ispită, qui ne isbávesce de quel reu“*.

* Pentru a demonstra marea asemănare dintre limbile moldovenească, română şi cea italiană, M. Kogălniceanu n-a prea respectat în traducerea dată regulile ortografiei şi ale limbii noastre de pe atunci. Luând în consideraţie ţelul autorului, noi am reprodus întocmai traducerea lui.

** *Adelung, Iohann Cristoph* (1734-1806) – filolog german, autor al lucrării „Mitridat sau ştiinţa generală a limbilor“.

Cuvinte gotice sau germane sunt foarte puţine în limba română, de exemplu *Becher* – bahar sau pahar; *gelb* – galben; *Pantzirträger* (Curassier) – panţer etc.

Cuvinte greceşti conţine limba română un mai mare număr: *PàŻ deusiV* – pedeapsă, *èubùrnhsiV* – hivernisire, *blasjhm* – blestem etc.

Turceşti sunt: *aferim* – bravo; *alai* – suită; *odaie* – cameră; *zaraf* – schimbător de bani ş. a. m. d.

După cele latine, cuvintele slave se găsesc în limba română în cel mai mare număr: *slugă* – servitor; *pricestanie* – împărtăşănie; *blagoslovit* – binecuvântat.

Se găsesc unele documente mici scrise în româneşte încă înainte de secolul al XI-lea şi bibliotecile mănăstirilor păstrează multe cronici vechi, încă necunoscute până acum. S-au găsit asemenea hrisoave de la domnii moldoveni şi munteni încă din secolele XIII şi XIV. Cea întâi carte, tipărită în limba română, însă este o cazanie sau carte de rugăciune, editată de judele Braşovului, luteranul Cristel Lucaci, apărută la Braşov, în Transilvania, în 1580. Afară de această Cazanie, de cronici şi încă de câteva alte puţine scrieri, celelalte cărţi, ce au apărut în Ardeal, în Moldova şi Muntenia de la conciliul florentin încoace, au fost redactate şi tipărite slavoneşte. Chiar liturgia se slujea în limba aceasta, pe care n-o înţelegeau nici preoţii, nici poporul. De abia în anul 1643 cărţile bisericeşti sunt traduse iarăşi în limba română.

Gheorghe Racoci*, principele Ardealului, îmbraţişase credinţa evanghelică, ce pe atunci era primită de o mare parte din Ungaria şi de toţi saşii din Ardeal, şi fiindcă el dorea ca şi românii din principatul său să urmeze exemplul său, impune deci pentru a ajunge la aceasta a se traduce cărţile bisericeşti din slavoneşte în româneşte. El înfiinţă în Alba-Iulia o tipografie română şi însărcină cu traducerea cărţilor pe Simeon Ştefan, noul mitropolit ales al românilor, dându-i un privilegiu, în care se găsesc următoarele cuvinte: *„Quod sacrosanctum Dei verbum juxta sacros Bibliorum codices tam Domnicis, guam aliis debus festivis in Eccelesiis suis tum ad funera, tum vero alibi ubicunque locorum desiderabitur, vernacula sua lingua praedicabit, predicarique per quosvis alios quaque pastores procurabit ac faciet“.**

* *Gheorghe Racoci* – principe al Ardealului (1630-1648).

Acest pas a fost o îmboldire pentru moldoveni şi munteni. Vasile Lupu, domnul Moldovei, porunci de asemenea în anul 1648 a se face slujba în biserici în limba română, iar în anul 1697 urmară şi muntenii acest exemplu.

O dovadă că românii s-au ocupat cu literatura, ori de câte ori nu erau împiedicaţi într-aceasta prin războaie externe sau prin apăsarea tiraniei, constă într-aceea că ei, încă din timpuri foarte vechi, au avut în limba lor mulţi codici de drept. Colecţia cea mai veche de legi este o carte canonică şi politică a românilor, despre care ne vorbeşte abatele Prai în cartea sa: *„Dissertationes historico-criticae in annales veterum Hunnorum etc.“. Dissert.* 7, § 3, pag. 139**. Ea este tradusă din greceşte în româneşte şi din aceasta în latineşte; în ultima formă poartă titlul: *„Regula legis voluntati divinae accommodata“****. Nu se ştie, când s-a tradus româneşte această colecţie de legi a lui Ioan Comnenul care a domnit de la 1118–1143, dar este de presupus, că aceasta s-a întâmplat mai înainte ca Munteniea şi Moldova să fi existat ca principate şi pe când erau încă supuse împăratului bizantin, aşa dar pe la finele secolului al XII-lea, sau pe la începutul secolului al XIII-lea. Traducerea română a acestor legi este acum foarte rară, deoarece ea nu a existat decât în manuscript.

În anul 1401 Alexandru Bun, domnul Moldovei, întocmi o colecţie de legi după Basilicale şi o destină pentru principatul său. Acest codice fu prelucrat în româneşte din porunca lui Vasile Lupu şi tipărit la Suceava în anul 1646. Pomenitul domn, unul din cei mai mari binefăcători ai Moldovei, înfiinţă în Suceava o mare tipografie română, în care s-au tipărit toate cărţile bisericeşti, colecţia de legi şi alte scrieri. Această tipografie fu strămutată mai târziu la Iaşi. Codicele basilian nefiind prea răspândit, Alexandru Moruzi porunci lui Toma Carra în 1804 să traducă „Harmenopolus“***** în limba

* „Atât duminicile, cât şi în alte zile de sărbători, la înmormântări, cât şi în alte locuri, unde s-ar cere, în toate bisericile sale va predica în limba sa maternă cuvântul sfânt al lui Dumnezeu, după cărţile sfinte ale „Bibliei“ şi se va îngriji şi se va face ca să slujască aşa şi de către toţi ceilalţi preoţi“.

** „*Disertaţii istorico-critice privind vechile anale ale hunilor*“, disert. 7, paragraful 3, pag. 139.

*** „*Articole de lege potrivite voinţii divine*“.

****Codicele lui Constantin Harmenopol (veacul XIV), jurist bizantin, operele căruia au servit la tipărirea primelor legiuiri în limba moldovenească).

ţării, iar domnul Calimah, care voia să dea tuturor lucrurilor în Moldova o croială grecească sau mai bine zis fanariotică, porunci a se face un codice nou pe greceşte, care se tipări cu mare lux în Iaşi la 1816 sub titlul: κόδιξ Πολιτικός τοῦ Πριγιπάτου τῆς Μονδασίας*. Un exemplar din acest codice fu trimis universităţii din Oxford prin consulul general englez V. Vilkinson.

Şi Matei Basarab, domnul Munteniei, întocmi în anii 1633–1644 o colecţie de legi pentru ţara sa, iar în timpuri mai noi domnul Caragea urmează pilda lui Calimah, revizuind legiuirea. În timpul ocupaţiei Moldovei şi Munteniei de către armatele ruse se institui un comitet compus de patru boieri moldoveni şi de patru munteni sub preşedenţia consilierului de stat rus Minciaki cu misiunea de a elabora o constituţie pentru poporul moldo-român. Membrii moldoveni din acest comitet erau G. Catargiu, C. Conachi, C. Paşcanu şi M. Sturza, actualul domn, iar cei munteni erau G. Filipescu, A. Vilara, G. Băleanu şi Şt. Bălăceanu. Această adunare ţinu întâia ei şedinţă în Bucureşti la 29 iulie 1829, iar poporul român, la închiderea sesiunii în 1830, se alese cu o constituţie liberală; se înfiinţă în amândouă principatele o adunare generală extraordinară sau o cameră de deputaţi, care este compusă din mari proprietari rurali şi se adună în capitală în fiecare an timp de trei luni. Dispoziţiile comitetului, numite *„Regulamentul Organic“,* îşi căpătau întăritura de la Cameră, de la împăratul Rusiei şi de la sultan.

În anul 1833 Camera deputaţilor din Moldova simţi nevoia unei colecţii de legi în limba română; ea însărcină cu aceasta pe prea stimatul ministru de justiţie Costachi Sturza; codicele lui Calimah fu tradus şi aprobat după multe modificări de Cameră şi apoi tipărit în folio în Iaşi, la 1834.

În ce priveşte istoriografia naţională, nu au românii o însemnată lipsă în această ramură a literaturii. În Ardeal, în Muntenia şi în Moldova se găsesc o mulţime de cronici române din deosebite vremuri, dintre care cele mai vechi datează din secolul al XIII-lea şi se cheamă cu numele sârbesc *letopis,* adică cronică. Autorii lor sunt cei mai mulţi necunoscuţi. Afară de aceste letopiseţe, moldovenii au trei mari istorici vechi, între care cel mai vechi este marele

* „*Codul civil al Principatului Moldovei*“ în trei volume, a apărut la Iaşi între 1816-1817)

vornic Ureche. El trăi pe la finele secolului al XVI-lea, dar din nenorocire scrierea sa a ramas până acum tot manuscript. De Peissonnel vorbeşte despre acest scriitor în cartea sa: *„Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube et du Pont Euxin“.* Paris, 1765[*] După Ureche urmează logofătul Miron Costin, care a trăit, cam în jumătatea din urmă a secolului al XVII-lea. Istoria sa despre Moldova începe, ca şi cronica lui Nestor, de la Adam şi se termină la anul 1660, cu domnia domnitorului Ştefăniţă, fiul lui Vasile Lupu. Scrierea sa este un manuscript în folio mare de 460 file.

Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei, care este cunoscut de întreaga Europă, a scris de asemenea o istorie a Moldovei, care a fost tipărită de abia la începutul acestui secol în Iaşi. Celelalte scrieri ale sale în limba română sunt următoarele:

1. – *„Lumea şi sufletul“,* tipărită în Iaşi în limba greacă şi română.

2. – *„Istoria celor două neamuri, Brâncoveanu şi Cantacuzin“,* în manuscript.

3. – *„Introducere la muzica turcă“,* manuscript.

Cantemir, născut la 1673 şi mort la 1723, a scris multe alte scrieri în limbi străine.

1. *„Istoria înflorirei şi decadenţei Imperiului Otoman“,* scrisă latineşte şi tradusă în franţuzeşte de abatele de Jonchier şi tipărită la Paris, în 1743, în patru volume. Ea este cea mai bună istorie a Turciei, după aceea a d-lui de Hammer[**].

2. *„Sistemul sau bazele credinţei mahometane“,* tipărită în folio la Petersburg în limba rusă la 1722 şi dedicată împăratului Petru cel Mare.

3. *„Starea actuală a Moldovei“,* în latineşte, tradusă nemţeşte de dr. Bushing şi tipărită în anul 1771 în Frankfurt şi Lipsca sub titlul *„Descrierea Moldovei“.*

[*] *Peissonnel, Charles-Claude* (1727-1790) – consul francez pe lângă Poarta Otomană şi pe lângă hanul tătăresc din Crimeea. Printre puţinele lucrări ale lui se deosebeşte cea amintită de Kogălniceanu „*Observaţii istorice şi geografice asupra popoarelor barbare, care au locuit pe ţărmurile Dunării şi ale Mării Negre*“.

[**] *Hammer-Purgstal, Josef de* (1774-1856) – istoric şi diplomat austriac s-a ocupat mult cu studierea vieţii sociale şi politice a ţărilor orientale. Cele mai însemnate lucrări ale lui sunt: „Istoria Imperiului turcesc“ (4 volume, 1834-1836), „Istoria frumoasei arte oratorice a persienilor“ (1818), „Istoria literară a arabilor“ (1850-1857) ş. a.

4. *„Istoria creaţiunii“,* manuscript latinesc cu însemnarea *„Teologo-fizica“.*

5. O carte de cântece muzicale turceşti, în *quarto.*

O istorie a Moldovei şi Munteniei, prelucrată în greceşte cu de-amănuntul de grecul Dionisie Fotino, a apărut la Viena în 1818 în 3 volume sub titlul: Ἱστοοία τῆζ Πὰλαι Δακίας τὰ νῦν Τρανσιλβανίας, καί Βλαχίας,καί Μολδαβίας Παρά Διονυσίου Φωτεινοῦ**. Ea este cea mai completă istorie a Daciei, ce s-a tipărit până azi.

Un oarecare Gheorghe Vida publică acum în Iaşi o istorie a Daciei vechi şi noi, care a fost scrisă de un autor mort de mult, al cărui nume însă îmi scapă din memorie. Această lucrare este rodul unei munci de treizeci de ani şi se zice a fi un cap de operă de scriere istorică. Deja a apărut la Iaşi ediţia a doua a unei cărţi naţionale foarte bune, aceasta este: *„Istoria originei românilor în Dacia“,* de Petru Maior, din Dicio Sân Martin, tipărită întâi în Buda la 1812.

„Antichităţile romanilor“ de Damaschin T. Bojinca, 2 volume, Buda, 1822, ne dau o descriere comparativă a moravurilor romane cu ale românilor de astăzi, dar într-un stil puţin îngrijit. Grigore Pleşoianu, profesor din Bucureşti, şi-a câştigat multe merite pentru literatura română, traducând şi compunând mai multe scrieri. În scrierea sa: *„Cele dintâi cunoştinţe ale tinerimei“* (Bucureşti, 1824) ne dă între altele o ochire interesantă asupra istoriei şi geografiei Munteniei şi Moldovei.

Două cărţi şi-au căpătat în întreaga ţară română un mare renume: „Istoria lui Alexandru cel Mare“, din care s-a făcut un erou supranatural şi minunat de îndrăzneţ şi ale cărui fapte fără nici o privire la şirul lor, sunt înşirate într-un mod aventuros, cu un amestec cutezător de adevăr şi fantezie poetică. Găsim într-însa, de exemplu, povestit, că Alexandru a asediat Atena cu tunuri, că învăţa psaltirea ca copil, că îndrăznea să se apropie de rai şi cum se dusese de aci în iad**. Această carte este foarte atrăgătoare, fiindcă se găsesc

* *„Istoria Daciei Vechi, acum a Transilvaniei, Valahiei şi Moldovei“* de Dionisie Fotino.

** Fabule de felul acestora asupra lui Alexandru cel Mare există, precum este cunoscut, şi prin alte ţări şi în alte limbi. Toate naţiunile, de la Indian şi până la Columnele lui Hercul, au îmbrăcat în toate pe eroul macedonean în mituri aventuroase. Printre cele mai aventuroase este desigur povestirea lui Pseudo-Iozefus (Iosippon) (n. a.).

descrise în ea multe moravuri româneşti, ea este compusă cam aproape de o sută de ani, dar numele autorului nu este însemnat pe titlul cărţii. Ea se găseşte în mâinile tuturor românilor, care ştiu citi şi se retipăreşte mai în fiecare an; ea şi merită acest interes din cauza frumoasei simplicităţi a gândirii, a modului de privire poetic şi naiv, care se găseşte, mai ales, în episoade.

A doua carte naţională este *„Istoria frumosului Arghir şi a frumoasei Elena cu părul de aur"* sau alegoria cuceririi Daciei de Traian. Această mică poemă împărţită în patru cărţi şi scrisă în versuri de opt silabe, este o imitaţie după cea ungurească. Ea conţine multe lucruri frumoase; autorul ei este un ardelean, Ion Barac. O a treia scriere mică, care a căpătat de asemenea o mare popularitate, este un dialog versificat între un bărbat beţiv şi nevasta sa.

Dar din toate genurile literaturii române poezia este cea mai bogată. O traducere a psalmilor în versuri de Dosoftei, mitropolitul Moldovei, care a trăit în secolul al XVII-lea, este un adevărat cap de operă de versificare.

„Poeziile lui aga Gh. Asachi, membru al Academiei din Roma", Iaşi, 1836. Acest aga Gh. Asachi şi-a făcut studiile sale în Italia şi în Germania, este cel mai mare poet al românilor, din cei ce trăiesc. El era înainte redactorul *„Albinei româneşti"*, un ziar româno-francez în care a istorisit multe întâmplări din istoria naţională. Acum el este directorul învăţământului public şi mare arhivist al statului (un post şi mai mare decât acel al arhivarului). El a tradus în foarte frumoase versuri româneşti fabulele lui La Fontaine, multe ode ale lui Lamartine, cântece de ale lui Anacreon şi sonete de ale lui Petrarca, dar renumele său se întemeiază pe poeziile sale originale, şi eu nu mă pot opri, ca să nu urmez aici o poezie a lui în traducere.

CĂTRE ITALIA 1812*

Vă urez frumoase ţărmuri ale Auzóniei antice,
Conjurate de mări gemeni, împărţite d'Apenin,
Unde lângă dafin verde creşte olivul cel ferice,
Unde floarea nu se trece subt un ceriu ce-i tot senin,
Unde monumenturi mândre-a lumei domnitoare ginte

* Această poezie a lui Gh. Asachi face parte din culegerea lui „Poezii", editată la Iaşi în 1836, pag. 11-12.

Înviază mii icoane la aducerea aminte.
Vă urez!.. că cine poate fără sevas ş'umilinţă,
Acea pulbere să calce, al iroilor mormânt?
Ce în curs de ani o mie au stătut în biruinţă,
Ş-astăzi vii sunt prin exemple de virtute şi cuvânt,
Încât, în asemănare, nu au fost sub orice nume
Mai măreţ nimic, nici trainic, de când omul este-n lume..
Pe a Tibrului şes Roma tăbărâtă-i ca un munte,
Din palaturi surupate şi mormânturi adunat,
Între care Capitolul o căruntă 'naltă frunte,
Ce de barbari i de timpuri cu respect i s-au păstrat,
Unde un popor de statui, a lui Fidias urzire,
Vânta* Greciei ş-a Romei îmi arată la privire.
Între sfărâmate temple, obeliste şi coloane,
Ca un turn de fier întreagă stă coloana lui Traian;
Pre ea văd Istrul, să pleacă Iassienei legheoane,
Cum cu patria sa pere a Decebalului oştean
Şi cum în deşarta Dacie popor nou să-ntemeează,
De unde limba, legi şi nume a românilor derază**.
Când în codru vechi stejarul e răpus de bătrâneţe,
Din a sa mânoasă ţărnă cresc plăcute floricele,
Aşa dup-a Romei paos***, în alese frumuseţe,
Răsărit-au noi luceferi prin Ariost şi Rafaele,
Galileu, Columb ş-Italiei, ce prin genia lor luce,
Ca-n vechime, lumea astăzi necurmat tribut aduce.
În grădina ast-a Europei, unde rostul dulce sună,
Zugrăveala şi-armonia prin un farmec au supus
Pe a lumei domni şi sclavii, carii pururе s-adună.
Plini de dorul ammirărei, de la Nord şi de l'Apus,
Un român a Daciei vine la strămoşi, ca să sărute
Ţărna de pe-a lor mormânturi şi să-nveţe a lor virtute!

Şi d-l Eliade, redactorul *„Curierului românesc“*, care apare în Bucureşti, ocupă unul din cele dintâi locuri între poeţii noştri. El s-a făcut cunoscut până acum prin bune şi poetice traduceri din scrieri franceze, mai ales prin publicarea *„Meditaţiunelor“* lui Lamartine**** şi *„Fedra“* lui Racine. Acum se ocupă cu o mare epopee naţională, al cărui principal erou este Mihai Viteazul, domnul Munteniei, care a trăit în secolul al XVI-lea.

* *Vânta* – slavă, glorie.
** *Derază* – derivă, provenire, origine.
*** *Paos* – cădere.
**** „*Meditaţii poetice*“ dintr-ale lui A. de Lamartine, Bucureşti, 1830.

Boierul moldovan Stamati a făcut multe poezii frumoase, din care unele au fost tipărite în Iaşi. Una din poeziile lui cele mai frumoase este *„Ostaşul român şi Ştefan cel Mare“*.

După dânsul merită îndată menţiune Hrisoverghi, un tânăr adiutant al Domnului Moldovei, care, însufleţit de dragostea patriei, a compus una din odele cele mai frumoase din câte sunt în limba română, ea se cheamă *„Odă la ruinele cetăţii Neamţul“*.

Boierul muntean Ioan Văcărescu, poreclit Anacreontele românilor, afară de poeziile sale originale, a tradus mai multe cărţi din *„Ierusalimul eliberat“* al lui Tasso. Cu toate acestea, ca poet el nu este aşa de însemnat ca meritosul moldovan, postelnicul sau ministrul afacerilor străine, Beldiman, care a murit doi ani după revoluţia grecească din 1821. El a versificat româneşte multe scrieri franceze şi mai ales tragedii. De exemplu, pe *„Orest“* al lui Voltaire, şi chiar *„Odiseea“* şi *„Iliada“* lui Omer, după originalul grecesc, ultimele scrieri, din nenorocire, nu sunt încă tipărite. El a făcut şi o mare poemă despre revoluţia lui Ipsilante din 1821, dar fiindcă la curtea turcească se găsesc încă unele persoane, care joacă într-însa un rol urât, de aceea moştenitorii poetului au socotit deocamdată mai bine şi au hotărât a nu se publica poema, decât numai după moartea acestora. Acelaşi autor a mai descris şi o călătorie pitorească în Carpaţi.

Afară de aceşti poeţi însemnaţi mai avem mulţi alţii de valoare inferioară, pe care, din lipsă de spaţiu, îi trecem cu tăcerea.

În ce priveşte poezia dramatică, românii nu au scrieri originale: toate sunt traduceri din Rasin, Voltaire, Moliere şi din unele bucăţi mici de Florian şi Gessner* şi *„Moise“* de Schateaubriand, mai sunt traduse câteva tragedii de Sofocle şi Euripide. Acum se află în Muntenia o trupă de actori, care dă speranţă, că în curând va juca şi spectacole originale române, căci până acum există numai în manuscript două acte în versuri dintr-o piesă originală sub titlul *„Ştefan cel Mare, domnul Moldovei“* şi un vodevil mic *„Serbările ostaşilor“,* care s-a reprezentat în teatrul din Iaşi de câţiva tineri boieri moldoveni la ziua onomastică a domnului Moldovei. Adevărat că aga Asachi a scris o tragedie *„Mihai, eroul românilor“,* dar acest manuscript a ars în incendiul cel mare din Iaşi la 1827.

* Indiscutabil este vorba de „Moartea lui Abel“, care de abia şi tot prin intermediul limbii franceze a trecut în cea română *(n. a.)*

Literatura periodică este foarte neînsemnată, deoarece nu apar decât patru reviste: 1. *„Curierul românesc“,* ziar politic şi literar, redactat de Eliade şi care apare de două ori pe săptămână. 2. *„Biblioteca românească“,* anuar literar, care apare în mod neregulat în Transilvania sub direcţia lui Carcalechi. 3. *„Albina românească“,* redactată de aga Asachi, apăru în Iaşi până la 1836 de două ori pe săptămână; era o foaie franco-română, politică şi literară; în curând ea va începe să apară din nou. În fine 4. *„Foae oficială a guvernului moldovenesc“,* care conţine toate legile şi ordonanţele. Afară de aceste reviste apar douăsprezece calendare româneşti, care cuprind poezii şi compoziţii în proză cu conţinutul variat.

Cărţile ce avem despre ştiinţa războiului sunt îndestulătoare pentru puţinele trupe regulate ale ţării noastre. Aceste cărţi destinate pentru instrucţia infanteriei şi cavaleriei sunt traduse din franţuzeşte şi ruseşte şi tipărite la Bucureşti, la 1833. Cărţi elementare pentru matematica inferioară, pentru retorică, pentru primele noţiuni de jurisprudenţă, pentru istoria naturală, pentru geografie, pentru limba greacă, latină, franceză şi germană nu lipsesc, cele mai multe sunt tipărite în Iaşi şi Bucureşti, unde se află gimnaziile cele mari şi Academia românească.

Mai posedăm şi multe lucrări bune atât despre istoria universală, cât şi despre unele popoare în special, dar cele mai multe sunt traduceri din alte limbi, pe care eu însă nu le voi numi una câte una, deoarece aici nu este vorba de un inventar de cărţi. Însă *„Istoria despre Napoleon şi despre Mencicov“* au devenit cărţi populare; faptele acestui mare împărat, precum şi acele ale marelui ministru sunt cunoscute de toţi românii şi se transmit din gură în gură ca poveştile.

În ramura beletristică avem, afară de traducerile upor scrieri bune ale celorlalte naţiuni europene, şi câteva satire originale, care conţin mult frumos, de ex.: *„Adevărul şi minciuna“* de un autor anonim.

Dar ceea ce formează sâmburele poeziei noastre naţionale sunt baladele şi cântecele populare. Sunt unele între ele, care n-ar face ruşine celui mai bun poet, iar cele mai interesante sunt următoarele: *„Moartea lui Hangerliu, domnul Munteniei“, „Cucerirea cetăţii Hotinului“, „Moartea lui Ghica, domnul Moldovei“* ş. a. m. d.

În ce priveşte cântecele poporane voi cita aici ceea ce zice un scriitor german: *„Vuc Ştefanovici a atras atenţia Europei culte prin*

cântecele sale poporane sârbeşti... Limba românească, aşa cum se grăieşte în toată Bucovina, este fiica celei latine. Împrejurarea că românii se servesc de slovele chirilice a stârnit oarecare dubiu în privinţa acestei înrudiri, dar toate argumentele de soiul acesta s-ar nimici uşor. Chiar şi împrejurarea că românii din timpuri memorabile se cheamă „români“ şi numesc limba lor limba romanească, dar chiar şi uimitoarea asemănare a acestor două limbi înlătură orice îndoială. Afară de aceasta este cunoscut, că Moldova, din al cărei trup făcea parte înainte şi Bucovina, precum şi Muntenia au fost colonii romane. Prin relaţiile lor cu ungurii, cu ilirii (de la care au adoptat literele pentru serviciul divin), cu grecii şi turcii s-a îmbogăţit limba lor din început săracă, cu multe cuvinte noi. Distinsă prin fineţe şi armonie, ea pare a fi creată pentru cântare, iar în privinţa tonului dulce şi moale, mai că poate fi pusă alături de cea italiană. Poporul simte aceasta şi-i este dor necurmat după cântece şi armonii.*

Abia apare un nou cântec, că răsună cu iuţala fulgerului în toată „binecuvântata ţară de Dumnezeu“ (Bogdana, cum o numesc românii) şi aceleaşi cântece care se revarsă cu acompaniamentul cobzei de pe buzele arzătoare ale moldovencei încântătoare, răsună pline de dor sub acordurile duioase şi mişcătoare ale flautului prin săracele colibe ţărăneşti, pe piscurile goale ale stâncilor şi prin pustiuri, la lumina albă a răsăritului semilunei, sau se pierd în vijelia crivăţului. Cele mai multe din aceste cântece sunt creaţia geniului romantic poetic al poporului de jos, dar mai ales a hergelegiilor şi ciobanilor. Sub bolta cerului se compun cântecele de dragoste, iar priveliştea naturii maiestoase deşteaptă scântea poetică şi o aţâţă până la flăcări. La apropierea iernii, când se întorc ciobanii cu turmele pe la stânile lor din sate, aduc mai totdeauna cu dânşii o bogată comoară poetică. Multe din aceste cântece îşi au izvorul în arzătoarea fantazie a cucoanelor spirituale şi culte, aşa este minunatul cântec:

„Din cieasul dispărţirii“, compus de o domniţă, unul din cele mai frumoase cântece de amor din lume. Chinul amorului este subiectul obişnuit al poeziei, dar şi întâmplări însemnate, atingătoare de existenţa sa poetică, însufleţesc încă cu duh poetic pe veselul român verde. Aşa avem câteva cântece frumoase şi energice din

* Am îmbunătăţit ortografia cuvintelor româneşti *(n. a.)*.

timpul răscoalei lui Brâncoveanu, domnul Munteniei, gingaşul cântec şi întristător al eteristului fugar: „Nu-i, nu-i nădejde, nu-i“, poate concura alăturea cu cântecul divin al lui Riga Tesalianul Δεῦτε Παίδες τῶν Ἑλλήνων*[*]. *Cele mai simple melodii au un farmec particular, sunt pline de dor şi de simţire şi sunt făurite mai totdeauna în sunete molatice şi într-un ritm impunător.*

Ţiganii, aceşti copii ai Indiei răsăritene, această castă răspândită a hindugilor, aceste vlăstare ce se înmulţesc pretutindeni ca buruiana, care apar, când pe malurile Nilului ca vrăjitori şi dănţuitori, când pe lângă râul Gangelui ca jucători pe funie şi baiadere, când în Egipt, ca veneratori de şerpi, se află şi pe aici în mare număr. Melodiile compuse de ei le cântă cu abilitate şi simţire extraordinară. Numele unui Anghel, Gheorghe şi Suceava sunt pretutindenea cunoscute în Bucovina. Instrumentele, cu care se acompaniază când cântă sunt: scripcele, naiurile şi un fel de chitară, cobza, la care cântă cu o pană. Dacă muzica şi poezia este acordul primordial al sufletului, care se arată în atâtea chipuri de la indivizi până la naţiuni întregi, atunci şi la aceste sunete ale naturii trebuie cu atenţiune să tragem cu urechea şi cu ajutorul lor să pătrundem până la izvorul, de unde ţâşneşte cu atâta bogăţie. Această cântare, oricât de simplă şi monotonă ni s-ar părea, totuşi trebuie totdeauna să o privim ca un imn sacru al naturii. Măcar că lipseşte cântecului de la miază-noapte văpaia şi vioiciunea celui de la miază-zi, cu atât mai mişcător este exprimat dorul după ele.

De atâtea ori când îşi revarsă discul lunei razele sale argintii asupra coamelor Carpaţilor acoperite cu omăt, am fost atras de cântecul unui singuratic drumeţ, care gonea în a nopţii tăcere pustiul pădurii! De câte ori căzui pe gânduri triste la umbra întunecoasă a vreunei păduri de stejari fioroşi sau la focul scânteilor de la vatra unei şatre de ţigani, la auzul unui vechi fluieraş fermecat! Istoria înfiorătoare a grecului din cafeneaua din Botoşani era acompaniată din depărtare cu nişte acorduri impresionând melancolic“.

Aici mai trebuie adăugit, că se mai afla şi poezii istorice despre diferiţi domni şi haiducii renumiţi, ca despre *Iamandi*, *Bujor*, *fiul românceі* ş. a. m. d.

[*] „*Să mergem, copii ai elinilor*“ – începutul imnului naţional grec.

Spre a da o idee deplină despre năzuinţele literare ale moldovenilor şi muntenilor, să ne fie permis a da o scurtă dare de seamă despre instituţiile lor de cultură.

În Bucureşti şi Iaşi sunt două gimnazii mari, în care se predau limbile vechi şi moderne, precum şi celelalte materii şcolare, între care se numără nu numai matematica şi istoria naturală, dar şi jurisprudenţa.

În fiecare din acele gimnazii se dă învăţătură în mod gratuit la mai bine de o sută fii de boieri şi slujbaşi. Pe lângă aceste două gimnazii s-a mai înfiinţat şi aprobat în 1835 în capitala Moldovei de către domnul Sturza un mare institut de cultură sub numele de *Academia românească*.

Membrii ei formează o adunare de oameni culţi, care ţin întruniri regulate; totodată clădirea, în care se ţin aceste şedinţe, serveşte şi ca institut de învăţământ, în care se întreţin ca interni o sută de feciori de boieri, care îşi capătă instrucţiunea în mare parte de la membrii Academiei. În toate celelalte târguşoare din Muntenia şi Moldova, precum şi în multe sate, sunt şcoli înfiinţate de guvern. În acest scop s-a orânduit ca fiecare slujbaş să primească în mână din salariul său numai nouă părţi din zece şi că jumătate din această zecime, câştigată prin această orânduială, să se întrebuinţeze pentru plata învăţătorilor, iar cealaltă jumătate pentru tipărire de cărţi bune.

Afară de aceasta mai există în Iaşi, ca instituţiune cultă, *„Societatea de ştiinţe naturale şi medicină“,* căreia îi aparţin cei mai buni medici şi alţi mulţi învăţaţi din ţară şi din străinătate; ea este subvenţionată de stat şi este într-o vie corespondenţă cu institutele culte din Vurtenberg şi din marele ducat Baden.

Cabinetul de ştiinţe naturale sau muzeul este acum destul de însemnat şi conţine unele obiecte rare, de exemplu, fosile antedeluviane foarte frumoase, curioasa ceară de pământ proprie Moldovei, pe care o numim în franţuzeşte *cire vierge* ş. a. Tipografiile principale ale românilor sunt cele din Braşov, Alba-Iulia şi Suceava, care, fiind cele mai vechi, merită a fi citate mai întâi, dar mai însemnate sunt acum cele din Petersburg, Viena, Buda, Pesta, Sibiu, Timişoara, Cluj, Iaşi, Mănăstirea Neamţului, Bucureşti, Craiova, Cernăuţi, Chişinău ş. a. m. d. După acest număr mare de tipografii, care lucrează pentru literatura română, putem conchide cât de tare este răspândit acum interesul pentru dânsa şi ce activitate se manifestă în ea.

Introducție [la „Dacia Literară"]

La anul 1817, dl Racocea[1], c. c. translator românesc în Lemberg, publică prospectul unei foi periodice ce era să iasă pentru întâiași dată în limba românească. Planul său nu se putu aduce în împlinire. La anul 1822, dl Z. Carcalechi[2], în Buda, cercă pentru a doua oară o asemene întreprindere, dar și aceasta fu în zadar. În sfârșit, la 1827, dl I. Eliad vru și ar fi putut, pe o scară mult mai mare, să isprăvească aceea ce Racocea și Carcalechi nu putură face. Ocârmuirea de atunce a Țării Românești nu-i dădu voia trebuincioasă. Așa, puținii bărbați care pe atunce *binevoia* a se mai îndeletnici încă cu literatura națională pierdură nădejdea de a vedea vreodată gazete românești. Numai doi oameni nu pierdură curajul, ci așteptară toate de la vreme și de la împrejurări. Aceștii fură dl aga Asachi și dl I. Eliad; unul în Moldavia, altul în Valahia păstrau în inima lor focul luminător al științelor. Așteptarea lor nu fu înșelată. Împrejurări cunoscute de toți le veniră întru ajutor. Așa, la 1 iunie 1829 în Iași, ALBINA ROMÂNEASCĂ văzu lumina zilei pentru întâiași dată. Puțin după ea se arătă și CURIERUL ROMÂNESC[3] în București. De atunce, unsprezece ani sunt aproape; între alte multe înaintări ce s-au făcut în ambele principaturi, literatura n-a rămas în lenevire. Ajutată de stăpânire, apărată și îmbogățită de niște bărbați mari și patrioți adevărați, a cărora nume vor fi trainice ca veacurile, înlesnită prin miile de școli ce s-au făcut în târgurile și satele Moldo-Valahiei, literatura noastră făcu pasuri de uriaș și astăzi se numără cu mândrie între literaturile Europei.

Dupa *Albină* și după *Curier*, multe alte gazete românești s-au publicat în deosebitele trei mari provincii ale vechii Dacii. Așa, în puțină vreme, am văzut în Valahia: *Muzeul național, Gazeta teatrului, Curiozul, Romania, Pământeanul, Mozaicul, Curierul de ambe sexe,*

Vestitorul bisericesc, Cantorul de avis; în Moldova: *Alăuta românească, Foaia sătească, Oziris*; în Ardeal: *Foaia Duminicii, Gazeta de Transilvania* și *Foaia inimii*[4]. Unele dintr-însele, adică acele care au avut un început mai statornic, trăiesc și astăzi; celelalte au pierit sau din nepăsarea lor, sau din vina altora. Cele mai bune foi ce avem astăzi sunt: *Curierul românesc*, sub redacția dlui I. Eliad, *Foaia inimii* a dlui Bariț și *Albina românească*, care, în anul acesta mai ales, au dobândit îmbunătățiri simțitoare. Însă, afară de politică, care le ia mai mult de jumătate din coloanele lor, tustrele au mai mult sau mai puțin o coloră locală. *Albina* este prea moldovenească, *Curierul*, cu dreptate poate, nu prea ne bagă în seamă, *Foaia inimii*, din pricina unor greutăți deosebite, nu este în putință de a avea împărtășire de înaintirile intelectuale ce se fac în ambele principaturi. O foaie, dar, care, părăsind politica, s-ar îndeletnici numai cu literatura națională, o foaie care, făcând abnegație de loc, ar fi numai o foaie românească și prin urmare s-ar îndeletnici cu producțiile românești, fie din orice parte a Daciei, numai să fie bune, această foaie, zic, ar împlini o mare lipsă în literatura noastră. O asemenea foaie ne vom sili ca să fie DACIA LITERARĂ; ne vom sili, pentru că nu avem sumeața pretenție să facem mai bine decât predecesorii noștri. Însă urmând unui drum bătut de dânșii, folosindu-ne de cercările și de ispita lor, vom avea mai puține greutăți și mai mari înlesniri în lucrările noastre.

Dacia, afară de compunerile originale a redacției și a conlucrătorilor săi, va primi în coloanele sale cele mai bune scrieri originale ce va găsi în deosebitele jurnaluri românești. Așadar, foaia noastră va fi un repertoriu general al literaturii românești, în care, ca într-o oglindă, se vor vedea scriitori moldoveni, munteni, ardeleni, bănățeni, bucovineni, fieștecare cu ideile sale, cu limba sa, cu tipul său.

Urmând unui asemene plan, *Dacia* nu poate decât să fie bine primită de publicul cititor. Cât pentru ceea ce se atinge de datoriile redacției, noi ne vom sili ca moralul să fie pururea pentru noi o tablă de legi și scandalul o urâciune izgonită. Critica noastră va fi nepărtinitoare; vom critica cartea, iar nu persoana. Vrăjmași ai arbitrarului, nu vom fi arbitrari în judecățile noastre literare. Iubitori ai păcii, nu vom primi nici în foaia noastră discuții ce ar putea să se schimbe în vrajbe. Literatura noastră are trebuință de unire, iar nu de dezbinare; cât pentru noi, dar, vom căuta să nu dăm cea mai mică pricină din

care s-ar putea isca o urâtă și neplăcută neunire. În sfârșit, țelul nostru este realizarea dorinței ca românii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți.

Dorul imitației s-a făcut la noi o manie primejdioasă, pentru că omoară în noi duhul național. Această manie este mai ales covârșitoare în literatură. Mai în toate zilele ies de sub teasc cărți în limba românească. Dar ce folos! că sunt numai traducții din alte limbi și încă și acele de-ar fi bune. Traducțiile însă nu fac o literatură. Noi vom prigoni cât vom putea această manie ucigătoare a gustului original, însușirea cea mai prețioasă a unei literaturi. Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre țări sunt destul de mari, obiceiurile noastre sunt destul de pitorești și de poetice, pentru ca să putem găsi și la noi sujeturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuință să ne împrumutăm de la alte nații. Foaia noastră va primi cât se poate mai rar traduceri din alte limbi; compuneri originale îi vor umple mai toate coloanele.

Dacia, ce prin urmare va cuprinde toate ramurile literaturii noastre, va fi despărțită în patru părți. În partea dintâi vor fi compuneri originale a conlucrătorilor foaiei; partea a doua va avea articole originale din celelalte jurnaluri românești. Partea a treia se va îndeletnici cu critica cărților nou ieșite în deosebitele provincii ale vechii Dacii. Partea a patra, numită *Telegraful Daciei*, ne va da înștiințări de cărțile ce au să iasă în puțin, de cele ce au ieșit de sub tipar, relații de adunările învățaților români, știri despre literatorii noștri și, în sfârșit, tot ce poate fi vrednic de însemnat pentru publicul român.

Iașii, 30 ghenarie 1840

Descriere istorică

a tabloului ce işfăţoşează pre Alexandru cel Bun
primind coroana de la ambasadorii
împăratului Ioan Paleolog II

de d. aga Gh. Asachi, Iaşi.
Institutul Albinei, 29.

Mare norocire este pentru „Dacia literară“ că-şi poate începe critica cu o scriere ce face lauda autorului şi naţiei. Mai mare norocire ar fi şi pentru literatura românească, de s-ar ivi câte o asemine operă, măcar o dată pe lună; într-un an am ave douăsprezece compuneri originale şi bune. Însă aceasta este un rar fenomen pe orizonul nostru literar, acoperit obicinuit cu scrieri nouroase, precum *„Românul vesel“, „Hariton şi Polidor“, „Povestiri din spaimele vrăjitoreşti“* şi alte asemine compuneri, toate traduse din nu ştiu câte limbi, toate date la lumină de *nişte iubitori şi doritori de înaintirea neamului românesc.*[*] Şi spune-mi, mă rog, în ce *„Hariton şi Polidor“,* în ce *„Românul vesel“* au putut înainta pre neamul românesc?

O asemine rară compunere este descrierea d. agăi Asachi căria i-am dat titlul la începutul acestui articol. Această scriere nu este un simplu *libretto,* nu este numai o povaţă tălmăcitoare a tabloului. Este o scriere serioasă, înaltă, plină de erudiţie şi de talent; o scriere ce ne arată, cu o mână de maestru, deosăbitele revoluţii ce au zguduit biata Dacie, de la venirea lui Traian până la domnia lungă şi fericită a lui Alexandru cel Bun, pe tronul Moldaviei.

Şi Alexandru cel Bun ştiţi cine este? Este geniul personificat a Bunătăţii, îngerul scutitor a Moldaviei, numele cel mai frumos din istoria noastră. În persoana lui Alexandru Vodă era adunate cele cinci temelii de căpitenie a unui stat: Bunătatea, Dreptatea, Religia, Vitejia şi Puterea.

Alexandru Vodă a fost bun, pentru că subt lunga şi fericita sa domnie supuşii săi s-au odihnit de desele schimbări şi de asprele

[*] Vezi prefaţa da la „Hariton şi Polidor“, Bucureşti, Tipografia lui C. Pencovici, 1840 *(n, a.)*.

ocârmuiri a domniilor celor mai dinainte. A fost bun, pentru că nici odată n-a lăsat neşterse lacrămile văduvelor şi a sărmanilor, carii aveau în el un părinte duios. A fost bun, pentru că finanţele statului era în bună stare, încât însuşi riga Poloniei se împrumută din visteriea Moldaviei cu o mie de ruble în argint, sumă mare pe atuncea şi pentru care Pocuţia cu târgurile Snetinul şi Colomeea măriră întinderea Principatului. Deaceea, zice Miron Costin, *„multe lucruri bune au făcut aicea în ţară, pentru carele îl numesc toţi locuitorii ţării noastre şi-i zic Alexandru cel Bun“*.

Alexandru Vodă a fost drept, pentru că, ca Ludovic IX a Franţiei, da o nepărtinitoare dreptate subt un stejar măreţ ca faptele lui; pentru că judecăţile lui nu se vindea; pentru că aşăzând cele întâi şcoli de jurisprudenţie, cele întâi tribunaluri regulate şi introducând, în ţară „Pravilele împărăteşti“, a zis că Legea va fi un Princip, un Adevăr, iar nu o pânză de paingeni, în care să se prindă numai muştele cele mici, iar bondarii să scape.

Alexandru Vodă a fost cucernic, pentru că înţălegând că un stat, că o naţie nu poate fi fără religie, fără cult public, a aşezat clerul într-o stare cinstitoare şi vrednică de chemarea sa; pentru că el a făcut episcopiile de la Rădăuţi şi de la Roman; pentru că el a rădicat mitropolia Moldaviei la rang de patriarhie; pentru că el a adus moaştele sf. Ioan de la Trebizonda, ca să fie păzitorul Moldaviei; pentru că el, în sfârşit, a urzit cele întâi şcoli de teologie şi de moral.

Alexandru Vodă a fost erou nebiruit, pentru că însuşi cei răi se tem de cei buni; pentru că, deşi nu începea războiul, era totdeauna gata a împinge cu putere pre vrăjmaşii ce ar fi cutezat a călca sfântul pământ a Moldaviei; pentru că triumfătoarele lui steaguri de la Pontul Euxin pân' pe ţărmurile Mării Baltice a fâlfâit cu mândrie; pentru că ungurii, polonii, tătarii tremurau numai la auzul numelui lui; pentru că vitejii lui, pân' dincolo de marginile Prusiei, s-au luptat cu bărbăţie şi au biruit pre biruitorii saracenilor – pre cavalerii teotoni; pentru că Marienbourg, vechea şi puternica capitală a acestor cruciaţi sau *grijici,* cum le zice Miron Costin, n-au putut să se împotrivească furiei lor, ci au fost silită să le deschidă porţile sale.

Alexandru Vodă a fost puternic, pentru că din toţi principii Răsăritului Europei, el avea cea mai mare influenţă; pentru că Ringalla, sora rigăi Iaghelon, se făcu femeia domnului Moldaviei, numai ca Moldavia să se facă aliata Poloniei; pentru că Ungaria îşi

curmă nedreptele pretenţii de suprimaţie asupra ţării noastre; pentru că Bizanţia căuta toate prilejurile spre a dobândi prieteşugul moldovenilor; pentru că, în sfârşit, Moldavia era tare şi mare, *şi că numai Dumnezeu şi sabia lui Alexandru era protectorii acestui pământ*[*].

Curtea Bizanţiei, simţind în starea sa cea critică de ce folos ar fi pentru dânsa alianţia unui stat care-şi întindea stăpânirea de la vârfurile Carpaţilor până la ţărmurile Nistrului, de la Pocuţia până la Marea Neagră, se socoti norocită că putea, în schimbul prieteşugului lui Alexandru Vodă, să-i dee singurul lucru ce-i mai rămesese, adecă: dreptul de a se numi despot şi darul coronei, hlamidei şi alurghidei rigale. Tocmai acest minut l-au ales d. aga Asachi pentru tabloul său; minut mare, frumos, minut ce trebuie să intereseze pre toţi acei, ce au o inimă de moldovan. La vederea acestui tablou, laudele au fost universale, pân' şi cei ce nu l-au văzut, îl laudă. Adunarea obştească, *in corpore,* a mulţămit dumisale agăi, pentru sporul, *ce tinerii moldoveni* au făcut, subt privigherea dumisale, în frumoasele arte.

Pe lângă asemine înalte laude, ne este oare şi nouă iertat să zicem ceva? Am pute fi numiţi papagali! Nu vom zice, dar, ca alţii că acest tablou face cinste d. agăi Asachi, care pentru a treia oară ne-au îmbogăţit cu o asemine compunere istorică; nu vom zice că ideea, că înfăţoşarea, că grupele sunt minunate de adevăr, că figurile sunt pline de expresie, nu vom zice, puind de o parte tot binele, toate propăşirile ce s-au făcut de treizeci de ani literaturei noastre prin d. aga Asachi, că singură această operă este destulă spre a-i face numele nemuritor. Dar vom zice că execuţia, adecă litografirea tabloului, este proastă şi aceasta ne-au adus în mirare cu atâta mai mult, că ştim că d. Hoffman, carele a litografit această compunere, este un foarte bun maestru; dovadă avem portretul lui Vasilie Vodă, care este tot de dumnealui scris pe piatră. Vom mai zice, că cu părerea de rău am văzut trecute subt tăcere numele tinerilor moldoveni, carii au compus acest tablou. Deviza prusacă este şi a noastră: *Suum quique!*[**] Vom mai zice, în sfârşit, pentru ce d. aga Asachi din descrierea sa, almintrele foarte bine tipărită, n-au lepădat pre bicornatul Y, carele în o asemenea frumoasă compunere seamănă ca o pata neagră pe o haină de atlas alb?

[*] Cuvinte zise de Alexandru Vodă cătră înpăratul Ioan Paleolog II (n. a.).
[**] Suum guique (lat.) – fiecăruia ce este al său.

Teatru

În Iaşi, o societate de actori români s-a întrunit în iarna trecută, subt direcţia unui din mădulările sale, spre a da 12 reprezentaţii în limba naţională, şi alcătuite de piese comice, de melodrame şi însuşi de *tragedii*. Planul a fost mare, dar isprava mică. La auzirea unei asemine întruniri, publicul a bătut din palme şi, prin numeroasa sa aflare la toate reprezentaţiile, a vădit cât de mult dorea o scenă românească. Deosebite piese traduse din franţuzeşte şi din nemţeşte s-au înfăţoşat. Acum suntem la a 10-a reprezentaţie. Publicul nu lipseşte niciodată, aplauzele sunt peste măsură; însă la noi aplauzele nu sunt încă o dovadă de bunătatea piesei şi de talentul actorilor. Publicul laudă pentru că este mulţămit sa aibă şi atâta, fără ca cea mai mare parte din el să se întrebe dacă teatrul nostru nu s-ar pute îmbunătăţi şi mai mult. Această întrebare este de datoria noastră s-o facem; şi aflarăm că dacă la teatrul românesc nu vedem nici unul din acei carii sunt nelipsiţi la reprezentaţiile franceze, aceasta nu este din nepairtotism, ci din convingere că direcţia nu are nici o cunoştinţă de teatru şi că nu-şi împlineşte datoriile cerute prin o asemine nobilă însărcinare; şi că, în loc de a vede în această întreprindere o patriotică dorinţă de a informa dramatica naţională, se vede numai o speculaţie. Piesele sunt rău alese, sfâşiete şi rău întocmite; iluzia scenei nu este observată; când jocul actorilor, de nu a tutulor, dar sigur a celor mai mulţi, este prost, decoraţiile, costiumele măcar ar trebui a fi frumoase şi analoge cu cuprinsul pieselor; dar aceasta este cu totul dinpotrivă; de multe ori se înfăţoşează pe scenă, în tot ridicolul lor, cele mai mari anacronisme; costiume, oameni despărţiţi prin veacuri întregi se întâlnesc în reprezentaţiile româneşti. Aşa în *Vicleniile lui Scapin* s-au

văzut un husar din vremea lui Napoleon, un elegant muscadin din vremea lui Molière, o cochetă din zilele noastre.

Dd. Caragiali, Pandeli şi Jan singuri ne fac ceasurile reprezentaţiei suferite. Aşa, cu cea mai mare plăcere am văzut pre d. Caragiali în rolul Furiosului. Jocul său patetic şi plin de adevăr ne-a încântat cu totul. Un lucru numai am mai dori de la dumnealui, adecă mai puţină simtimentalitate şi mai mult natural. Noi cerem mult de la d. Caragiali, dar talentul său ne dă dreptate să aşteptăm şi mai mult; de aceea suntem grei. D. Pandeli şi d. Jan se deosebesc asemine prin comicul lor.

Materia este, Teatrul Naţional poate să înflorească; dar pentru aceasta trebuie o întreagă abnegaţie de tot interes bănesc; trebuie un interes de slavă, dorul binelui, şi o mare hotărâre de a face jărtfi înseninătoare. Atuncea scena românească va fi artă, iar nu păpuşerie.

[A. Demidoff în Banat, Valahia și Moldavia – introducere]

[1]

Din zi în zi, prinţipaturile noastre ţintesc mai mult luarea-aminte a politicilor şi a literaţilor. Cei dintâi caută să ne pregătească o soartă mai bună, sau mai ră, una şi alta după interesurile şi patimile lor. Cei de al doile sunt mai neinteresaţi. Caută în noi nouă facturi, nouă idei, nouă uimiri, nouă sujeturi de ştiinţe sau de petrecere. Unii se înalţă pe vârfurile Carpaţilor, sau se scoboară în adâncurile văilor, ca să afle tainile pământului, ca să înveţe însuşirile plantelor, ca să descopere bogăţia văilor noastre, încă vergure, ca să reproducă pe pânză sau pe piatră frumoasele noastre situri*; alţii petrec nopţi întregi pe manuscripturile noastre, ca să se convingă ca noi am avut vremi frumoase, eroi nebiruiţi, bărbaţi mari şi făcători de bine, şi pe urmă să arate în faţa Europei mândrele figuri a lui Alexandru cel Bun, a lui Ştefan cel Mare, a lui Mihai Viteazul, trilogie minunată de bunătate, mărire şi vetejie. Alţii se mărginesc numai cu învăţarea stărei noastre de astăzi şi cu băgarea de samă a năravilor noastre, atât de stricate în oraşe, atât de nevinovate în sate. Alţii, în sfârşit, se mulţămesc într-o trăsură largă şi comodă, să lese în urmă-şi mirositoarele noastre şesuri, să treacă îmbelşugatele noastre ape, roditoarele şi romanticile noastre cotunuri şi, apoi, întorcându-se în patria lor, să păstreze de noi o suvenire, confuză dar neştearsă, de plăceri şi de senzaţii necunoscute în civilizatele lor ţări.

Noi, şi unora şi altora, trebuie să le fim cunoscători, şi cu atât mai mult că toţi au început a ne da dreptate, că toţi cunosc că în noi este ceva mare, ceva statornic, pre care nici vremea, nici neno-

* *Situri* – peisaje.

rocirile nu ni l-au putut smulge, şi că ne trebuie numai un bărbat mare, ca să fim iarăşi un popor mare.

A trecut vremea aceea şi nu se va mai întuma, când un Filstih, când un Sulţer, când un ticălos convenţional ca Carra îndrăznea a ne ocărî, fără ruşine, înaintea Europei... Şi pentru ce? Pentru că n-am ştiut a lăuda micele lor patimi, pentru că n-am ştiut a ne pleca genunchele înaintea auritului viţel a mândriei lor... şi noi tăcem?

Mulţi franţezi de talent s-au îndeletnicit în anii trecuţi cu starea politică, morală, comerţială şi literară a noastră. Teascurile din Paris mai în toată luna publică câte o scriere nouă asupra prinţipaturilor. Un autor de merit, neamţ, subt literiie F. W. L., a dat la lumină, prin jurnalul „Didascalia", un roman întreg asupra lui Mihai Viteazul, această figură largă şi măreaţă care domneşte în istoria Ţărei Româneşti. Mich. Czaykowski, unul din cei mai însemnaţi autori a literaturei polone, s-a împrumutat cu multe din întâmplările şi legendele noastre pentru compunerea frumoaselor sale romane; unul din ele reproduce viaţa romantică a lui Cârjaliu*. Această scriere, îndată după publicaţia sa, s-a tradus în limbele franţeză şi germană.

Luare-aminte a ruşilor la tot ce se atinge de noi este cunoscută obşteşte. În „Almanahul Odesei" pe anul 1840**, un autor umoristic, câteodată şi prea satiric, şi-a împrumutat însuşi numele de la noi – Radul Curălescu – spre a scrie pre *Tundza* sau *Tunsul,* tâlhariul muntenesc.

Şi câţi poeţi mari şi mici se îndeletnicesc cu noi? Lamartine adresă ode cătră tinerele moldovence. Lavitschnigg sărbează prin versuri dulci ca mierea frumuseţele Florei, fiorăriţa română***. Mai multe din cele mai frumoase compuneri a lui Puşkin cuprind sujeturi din obiceiurile şi întâmplările româneşti.

Şi, în sfârşit, să venim la d. A. Demidoff, cel mai mare a nostru partizan, fără însă a ne cruţa când suntem vinovaţi, întovărăşit de o societate întreagă de învăţaţi şi de artişti streini, el a făcut în vara anului 1837 o călătorie ştiinţifică prin ţările noastre şi înturnându-se în patria sa, a publicat suvenirile şi recercările sale, într-o carte care

* Haiduc vestit pe la începutul secolului al XIX-lea.
** Almanah Odeskii na 1840 god, Odessa, vî garodskoi tipografii (n.a.).
*** Vezi *Telegraful Daciei* a acestui număr (n. a. referitoare la traducerea acestor versuri în corpul primului volum al „Daciei literare", pag. 347).

este scrierea cea mai însemnată pentru noi, pentru că cuprinde priviri înalte, un mare prieteşug pentru noi şi, ce este mai mult, iubirea adevărului.

Când în Introducţia „Daciei literare“ noi am zis că vom publica traducţii cât se poate mai rar, prin aceasta n-am înţeles că vom trece subt tăcere şi acele scrieri streine care se ating de noi. Noi am vrut numai să zicem că tot ce nu va fi românesc şi pentru români nu va întra în coloanele foaiei noastre şi că nu vom da niciodată traducţii a cărora sujeturi să ne fie streine şi prin urmare să n-aibă un interes naţional. Scrierile însă care vorbesc de noi, de istoria noastră, de obiceiurile noastre, deşi compuse în alte limbi, se cuvin cu dreptate „Daciei literare“.

Aşadar foaia noastră, din când în când, va reproduce traducerea celor mai frumoase din asemine scrieri atât de interesante pentru noi. Pentru acum vom da vro câteva fragmente din călătoria d. A. Demidoff. În alt număr, vom publica pre *Tunsul* sau *Tundza*[*] ce ni s-a trimis de către d. A. Donici, traducătorul *Ţiganilor* lui Puşkin.

[2]

Ca o neapărată înainte-cuvântare, trebuie să arătăm cetitorilor noştri, că d. Demidoff este mai puţin mulţămit de Moldavia decât de Valahia. Această nemulţămire de care, *par paranthèse,* ne pare foarte rău, nu vine din pricina că noi românii din Moldavia înţălegem şi preţuim mai puţin decât fraţii noştri de dincolo de Milcov ce este bun şi frumos. Nu; noi, ca şi ei, avem aceeaşi dorinţă de a spori, aceleşi virtuţi, aceleşi viţiuri. Nici unii, nici alţii nu suntem mai buni sau mai răi.

Pricinile însă care au nemulţămit pre d. Demidoff au fost dintâi ploaia care i-a îngreuiat tot drumul şi ai doile priimirea ce, după socotinţa d-sale, i s-a fost făcut cam *cavalierement...* Boierii noştri, oameni pozitivi dacă s-au mai dat, s-au îngrijit prea puţin să-i gătească palaturi de marmure, prânzuri alese şi baluri încântate. D. Demidoff a venit numai într-un ţel ştiinţific şi de aceea a pricinuit aşa puţină senzaţie. Noi ştim că ocârmuirea noastră a făcut toate

[*] Nuvela romantică *Tunsul,* tradusă din limba rusă de A. Donici, s-a publicat de fapt în „Propăşirea“, 1844)

cele după putinţă, ca d-lui să se placă în capitalia noastră. D-lui însă este cam greu la drum. Într-o ţară ca a noastră, care de abia se odihneşte de lungele sale suferinţi, cum poate cineva găsi palaturi de marmură, mese de cristal, tacâmuri de aur şi, în sfârşit, confortul englezesc pre care de abia am început a-l cunoaşte din nume?

Pe de o parte ne pare foarte rău că d. Demidoff ne-a lăsat nemulţămit; noi punem un preţ foarte mare la estima d-sale, un bărbat carele este cunoscut în toată lumea ca un învăţat şi făcător de bine, şi carele n-a venit în ţările noastre decât să se bucure de fericitele noastre înaintiri şi să se mâhnească de tristele noastre înapoiri. Pe de altă parte însă, nu putem a nu ne opri de a face întrebarea, de unde vine această pretenţie a străinilor ca îndată la venirea lor să le dăm casele, mesele, cinstirile noastre? De unde vine? Din scârnavul obicei ce am luat de o bucată de vreme de a ne extazia înaintea orişicărui vânturatic străin.

A fost o vreme când am fi preferat să ne dăm bucăţica din gură decât să suferim ca un străin să lasă ţara noastră nemulţămit. Aceasta am face-o şi astăzi, însă numai pentru d. Demidoff. Acest înalt călător este din numărul acel mic a străinilor care vin în ţările noastre numai cu un simtiment nobil. – Însă în vremea acea, ospitalitatea era la români o virtute, astăzi este un viţiu de căpitenie; atunce era o însuşire naţională, astăzi este o dispreţuire a naţionalităţii. Strămoşii noştri, în adevăr, priimea pre străini, îi îmbrăţoşa, uşa lor era totdeauna deschisă nemernicului şi drumeţului, fără a-l întreba cine este, de unde vine. Însă ei nu împingea pre compatrioţii lor, nu arunca tot ce este pământean pentru ca să alerge, cum facem noi, după mode, obiceiuri şi oameni străini. Era mândri de naţionalitatea lor. Astăzi s-a schimbat cu totul starea lucrurilor. O abnegaţie de naţionalitate domneşte obşteşte şi în toate. Numai cele străine sunt bune, frumoase şi plăcute. Cele vechi, cele strămoşeşti, cele pământeşti, sunt toate abuzuri, *catahrisuri**, obiceiuri varvare.

Rolul străinilor a venit astăzi. De vre dar cineva să-şi facă cariera, de vre să se îmbogăţască, să-şi lepede neamul, să-şi uite limba, să se facă arman, sârb, jidan şi mai ales franţuz. O, atunce, numai la auzul neamului său, porţile celor mari a pământului îi vor fi deschise,

* *Catahris* (gr.) – abuz de putere.

masa lor îi va aştepta, punga lor îi va ajuta. Fieştecare din boierii noştri îi va fi protector, fieştecare îl va lăuda, îl va sprijini, se va bucura de cariera sa. Străinul, mai ales fiind franţez, trebuie numai să dorească, pentru ca toate să i se împlinească. Iară de bietul român, vai de dânsul; moare de foame chiar în patria sa; pentru că boierii noştri, după multe altele, nu mai au pretenţia de a fi români. Unul din cei mai mari boieri n-a zis odată într-o adunare strălucită? „Când aş şti că în trupul meu este o singură picătură de sânge român, mi-aş tăia braţul ca să scap de dânsa!!!“

Ei bine, de la un asemine patriot, şi asemine patrioţi sunt mulţi, ce este de aşteptat? Ocrotiva el vrodată pre vreun român carele, sfiit, nu-şi va arăta în gura mare meritele şi nu va fi deprins a linguşi patimile altora, cum fac şarlatanii ce vin în tot anul şi ca lăcustele se lasă pe ţările noastre? Şi să nu gândească cineva că aceşti străini carii se arată atât de gata a lăuda ce este de ocărât, a sui pân' la cer ce este de scoborât pân' la iad, sunt în ceva podoaba patriei lor, şi că, dacă vin la noi, vin înzestraţi cu vro însuşire bună. Nu; căci care este străinul, om de merit şi de cinste în patria sa, ce şi-ar lăsa locurile unde a văzut ziua, ca să vie să-şi găsească pânea în alte ţări? O mare nevoie, o revoluţie poate să silească pe un asemine om de merit ca să hărăzască slujbele sale unei alte ţări decât patriei sale. De acest fel de străini sunt şi la noi câţiva, dar şi ei, nedeprinşi fiind a linguşi, a se prostitua, rareori sunt norociţi şi sufer ca şi pământenii.

Nu vreu să zic nimica ce triste consecuenţe urmează în toate dintr-această abnegaţie de orice este naţional, de orice este român. Aceasta este treaba politicilor şi nu a mea. Voi vorbi dar numai de înrâurirea pierzătoare ce se trage din aceasta şi asupra literaturei noastre de abia născândă.

Xenomania ne-a stricat sistema naţională, sistema politică, sistema morală. Acum ne amerinţă spre pieire şi sistema literară, care, slabă, tânără, de abia începe a se ivi şi pe la noi.

În vremele cele dintâi a culturei româneşti, cei mai însemnaţi din boierii pământeni au aşezat temelia literaturei noastre. În Moldavia, vornicul Grigori Ureche, logofătul Eustratie, mitropolitul Dosoftei, logofătul Miron Costin, vornicul Neculai Costin, hatmanul Ioan Neculce; în Valahia, logofătul Radul Greceanu, vornicul Radul

Popescu au fost tot bărbaţi însemnaţi, tot sfetnici de căpitenie în ocârmuirea statului, însuşi mulţi domni nu s-au ruşinat de a se îndeletnici cu literatura sau de a fi însuşi ei autori. Vasilie vodă, Duca vodă, Dimitrie Cantimir, Neagu vodă, Matei vodă, Neculai Mavrocordat îmi slujesc de pildă. De arunce, toate s-au prefăcut şi s-au uitat. Care este *evghenistul* ce ar *catadicsi* să se îndeletnicească cu literatura naţiei sale? Care este măcar acela ce ar ceti o gazetă sau o scriere românească? Mulţi au biblioteci de două–trii mii de tomuri; dar într-însele nu se găseşte măcar o carte scrisă în limba patriei.

Toţi *evgheniştii* noştri ştiu franţozeşte şi unii şi nemţeşte; mai toţi cunosc literatura acestor naţii, mai ales pre autorii romancieri. Care oare sunt acei ce cunosc numai ceva limba şi literatura românească? Poate doi–trii. Şi aceasta ne aduce cu atâta mai mult în mirare. Fiind în stare de a preţui ştiinţele, producţiile duhului ominesc, cum sunt aşa cu apatie cătră literatura naţiei lor, care singură poate să le deie idee de faptele strămoşilor lor, ele obiceiurile ţărei, de gustul, de duhul naţional? Poate socotesc că literatura noastră n-are nimica vrednic de însemnat? Se înşală; deşi puţin, dar tot are îndestul ca să răsplătească pre acel ce şi-ar jărtfi o parte a vremei sale întru cultivarea ei. Şi chiar de n-ar avea încă nimica bun, tot ar trebui s-o ocrotească ca să producă măcar în viitor. Geniul se află în toate naţiile şi în tot pământul; are trebuinţă numai de slobozenie, ocrotire şi prilejuri, ca să se arate. De datoria celor mari este ca să i se deie aceste. Poporul are nevoie de două feluri de trebuinţe, trebuinţele fizice şi trebuinţele intelectuale. Un popor în care trebuinţele intelectuale se dezvălesc se face o naţie mare; dimpotrivă, acela la care aceste trebuinţe se înăduşesc se face o naţie brută, se îndobitoceşte şi se întoarce la starea sa cea sălbatică. Ferice de acela care înlesneşte dezvălirea inteligenţii; vai de acela ce omoară duhul unei naţii. Dacă Ludovic XIV n-ar fi ocrotit ştiinţele, dacă nu şi-ar fi încungiurat tronul cu literatorii cei mai însemnaţi, niciodată el şi veacul lui nu s-ar fi numit mare. Este frumos ca căpiteniile popoarelor să ocrotească ştiinţele şi literatura. Toţi eroii, toţi principii cei vestiţi sunt datori cu o mare parte a slavei lor numai protecţiei ce au dat producţiilor duhului!

Ei bine, când cei mari fac aşa, ce este de aşteptat de la stările cele mai mici? Norodul nostru este ca momiţa; iubeşte a se pildui

în toate după căpiteniile sale*. De aceea, fieştecare caută a se dezrobi de limba românească. Îndată ce copiii lor încep a gângăvi două-trii cuvinte, numai să aibă ceva mijloace, îi pun îndată la pansion ca să înveţe franţozeşte. Pentru româneşte n-au trebuinţă, vor învăţa-o de la ţigani. Numai acei ce n-au închipuiri de a învăţa o altă limbă, numai acei vorbesc astăzi româneşte, cetesc astăzi cărţi româneşti, dacă ştiu a ceti. Pilduirea după cei mari este în toate; de aceea caracterul naţional nu se poate mai bine înţălege decât dintr-un proverb cunoscut de toţi: P... etc.**

Un autor franţez, numai să aibă puţin merit şi multă şarlatanerie, este cetit de la un pol la altul, tradus în toate limbele. Toate drumurile îi sunt deschise. Cinstiri, răsplătiri naţionale, posturi, bogăţii, slavă, toate le are; se poate apropia pân' de treptele tronului. Pe lângă al lor, cât rolul nostru este mic, de neînsemnat! Scriem într-o limbă necunoscută altor naţii civilizate, pentru un public aşa de mic, încât nu se poate numi public, netrecând peste întâia sută, scriem, şi, dacă vroim să ne publicăm scrierile, trebuie să facem prenumeraţii***, adecă să cerem un fel de pomană, spre a le tipări. Şi, după ce le publicăm, ce răsplătiri avem sau putem aştepta? Nimică, pentru că fama nu are încă trâmbiţe pentru noi, sau mai bine pentru că urechile publicului sunt surde pentru producţiile literare ieşite în pământul său. Fericit acela care-şi poate scoate măcar jumătate din cheltuielele tiparului. Literatura noastră la ce cinsti, la ce reputaţie, la ce bogăţie duce? Care literator român, şi sunt mulţi ce au merit, s-a îmbogăţit, şi-a făcut vreo carieră numai prin producţiile sale? Nici unul. Mare, dar, trebuie să fie curagiul nostru pentru că încă muncim când nu vedem nici un fel de răsplătire pentru muncele noastre. În inima omului este totdeauna un fond de interes; fieştecare aşteaptă vreo mulţămire pentru lucrul său. Când oare vom ave-o şi noi? Astăzi, dinpotrivă, acel ce se

* Evident, autorul se referă la anumite categorii sociale: vechili, arendaşi, vătafi, desprinşi de popor şi care împrumutau moravurile şi apucăturile claselor exploatatoare.

** „Peştele de la cap se-mpute". Aluzie la domnitorul Mihail Sturza, care favoriza dezvoltarea învăţământului francez în dauna celui românesc. Pentru folosirea acestui proverb, „Dacia literară" a fost suspendată din ordinul domnitorului.

*** *Prenumerație* – abonament.

deosăbeşte prin idei mai înalte, acel ce spune adevărul şi vra să arate vrednicia neamului este prigonit, adus în deznădejduire. Câte triste pilde avem de aceasta; câţi autori, câţi poeţi, tineri, plini de merit şi de viitor, au murit sau şi-au părăsit drumul prescris de cătră natură, numai pentru că, în patria lor, n-au găsit nici slavă, nici acea *aurea mediocritas,* ce fieştecare scriitor, zice Horaţie, ar trebui s-o aibă, nici măcar pâinea de toate zilele. Ionică Tăutul moare în ticăloşie, departe de patria sa, în Ţarigrad, la vrâsta de 25 ani, moare în deznădejduire că scrierile sale atât de frumoase se vor pierde cu dânsul. Cârlova în cea mai fragedă vrâstă ne părăseşte şi moare, lăsându-ne numai vreo câteva schântee a geniului său, dovezi nemuritoare de ce ar fi putut să facă. A. Hrisoverghi, bat de slavă ca un adevărat poet, văzând că în vremea de faţă nu este slavă pentru a fi poet român, se face om de lume, curtizan de muieri, şi după ce vede că nu poate fi slavă întru a înşăla nişte slabe femei, se duce dintr-acest cer plin de draci. D. Scavinschi, suferind de foame, neavând cu ce-şi mulţămi nevoile zilnice, se otrăveşte şi moare ca un alt Gilbert*. Ş-apoi mai zică încă lumea că literatura românească n-a avut martirii săi, carii şi-au plătit cu zilele mica slavă ce n-au putut-o câştiga în viaţă, şi au dobândit-o de abia după moarte.

Şi acei carii mai trăiesc, ce răsplătire, ce încuragiare pot aştepta pentru muncele lor, cu atât mai vrednice de lăudat, că sunt neînteresate? Nimica şi nimica, căci sunt români, căci vreu binele şi nu sunt străini.

Dar să lăsăm aceste triste idei la care durerile de faţă ne-au adus. Să lucrăm, să muncim cu slaba nădejde, că poate vor fi odată şi pentru noi timpuri fericite, şi să ne întoarcem iarăşi la d. Demidoff.

* Poet francez ridicat din popor; a murit tânăr (1751–1780), disprețuit de nobilimea feudală pe care a satirizat-o în versurile sale.

„His ego gratiora dictu esse scio, sed me vera pro gratis loqui, et si meum ingenium non moneret, necesitas cogit. Vellem equidem vobis placere, quirites, sed multo malo vos salvos esse, qualicumque erga me animo futuri estis“

Titus Livius*

Dochia și Traian

dupre zicerile populare a românilor, cu itineralul muntelui
Pionul de aga Gh. Asachi, mădular a mai multor Academii.
Ieşii, la Institutul Albinei, 1840.
Compunere românească şi franţeză.

Depărtinitoarea critică ce în n. 1 şi 2 a acestii foi am făcut asupra tabloului ce înfăţoşează pre Alexandru Vodă primind coroana rigală mi-a tras un răspuns nemeritat din partea d. agăi Gh. Asachi, întovărăşit de o scrisoare defăimătoare pentru *„Dacia literară“*, iscălită de d. Hoffman, carele, din neştiinţa limbii, se vede, că au luat laudele ce-i dam în loc de ocări. Lesne mi-ar fi să răspund acelui articol cuprins în n. 23 a *„Albinei româneşti“*. Însă din asemene răspunsuri şi contra răspunsuri s-ar pricinui nişte vrăjbi urâte, ce în puţin s-ar schimba în atacuri personale. Aceasta nu este nici de cum scopul meu, pentru că, mai înainte de toate, vreu să rămân credincios făgăduinţii ce am făcut în introduţia *„Daciei“*, de a nu primi nici odată în coloanele ei discuţii ce ar putea să se schmbe în vrajbe; încă o dată mai zic, literatura noastră are trebuinţă de unire, iar nu de dezbinare. Aceasta voi dovedi-o în faptă, depuind jos tot resimtimentul iscat prin acel articol şi ascultând numai glasul conştiinţei ce-mi zice, că d. aga Gh. Asachi este bărbatul acela, care în vremi grele s-au strădănuit pentru luminarea neamului său, că d-lui este acel carele pentru literatura Moldavii au făcut singur mai mult

* Ştiu bine că există lucruri mai plăcute de vorbit; însă chiar dacă nu mă îndeamnă plăcerea, nevoia mă sileşte să vorbesc lucruri adevărate în locul celor plăcute. Aş dori într-adevăr, cetăţeni, să vă ştiu întregi, indeferent de sentimentele pe care le veţi avea faţă de mine în viitor“ (Titus Livius).

decât toţi moldovenii împreună şi că, prin urmare, trebuie să-l cruţăm însuşi când d-lui nu ne cruţă. Nemulţămire ar fi din partea noastră când am aţâţa chiar o dreaptă polemică împotriva d-sale, polemică, din care nu poate ieşi decât vătămarea literaturii noastre. Povăţuit dar de această conştiinţă, prefer să trec cu vederea cele trecute şi să-mi aduc aminte numai de meritele d-sale. Nimene mai mult decât mine nu preţuieşte slujbele d-sale agăi, nimene nu cunoaşte mai mult câte jărtfe au făcut pentru propăşirea şi înflorirea literaturii principatului nostru. Cu d-lui dar doresc a trăi în pace şi nici odată nu voi rădica condeiul asupra d-sale. Însă cu aceasta nu zic că voi avea totdeauna aceeaşi socotinţă cu d-lui. Dar, oricât să ne deosebim în opinie, oricât să fiu de altă părere, nici odată nu mă voi depărta de tonul respectuos ce i se cuvine. Critica mea va fi o adevărată critică, adică va lăuda în conştiinţă ce este bun, va descuviinţa ce este rău, va înlesni propăşirea literaturii, nu o va împiedica. Totdeauna moderaţia va prezida la judecăţile ei. Prin asemine critică, prin asemine discuţii, în credinţă, mărginite în hotarele moderaţiei, s-ar cinsti şi autorii şi literatura şi într-acest chip s-ar putea uni pacea şi adevărul, lucru greu pe lumea aceasta. Într-alt chip, am fi nevrednicii de a fi redactorii unii foi româneşti, dacă ne-am întrebuinţa pana spre a ni mulţămi patimi personale, simtiment ce nu este nici de cum în mine. Încă odată, doresc a trăi în pace cu d. aga Asachi.

Însă tot acea conştiinţă, tot acel simtiment de dreptate, ce mă face a preţui meritele d. agăi, îmi poronceşte ca judecăţile mele literare să fie întemeiate pe adevăr şi ca adevărul să-mi fie singurul idol. *„Dacia“* nici nu este, nici nu vrea să fie simbrietă de nimene, pentru ca să aibă trebuinţă a mări viţiul, a serba mândria şi procleţenia, a lăuda minciuna, a publica idei antipatriotice. Înainte de toate *„Dacia literară“* este neatârnată şi supusă numai legilor adevărului.

Plin dar de încredere în curăţănia conştiinţei mele, fără frică, fără scrupul îmi voi urma drumul prescris, adecă de a spune adevărul, de a prigoni minciuna şi de a lăuda numai ce este de lăudat. Nu mă tem de nimene, pentru că cugetul îmi este curat şi că singură voinţa mea este de a face bine. Tot de aceea nu cer de la nimene laude plătite, dar nici nu mă înfricoşez de ocări nemeritate. Aşa dar, d. aga Asachi, d. Hoffman ocărască-mă, batjocorască-mă, nu-mi

pasă, nu voi ieşi din drumul prescris; fără patimă, fără părtinire îi voi critica şi în vitoriu, adecă îi voi lăuda şi îi voi discuviinţa, una şi alta, după merit; pentru că de-ndată ce cineva a dat în public o compunere, fie literară, fie artistică, a dat voie fieştecăruia de a le judeca lucrarea şi s-au supus criticei.

Dar poate să mă întrebe cineva, ce este critica şi pentru ce avem trebuinţă de această damă? La întrebarea dintăi, voi răspunde în numerele viitoare printr-un articol înadins compus*. Iar la cea a doua mă voi mărgini a zice, că înainte de zece ani, când era ruşine de a lua condeiul în mână spre a compune ceva româneşte, critica ar fi fost cu totul de prisos şi neprincioasă literaturei născânde. Astăzi s-au schimbat lucrurile; care n-are mania de a fi autor? Însuşi ţâncii de pe laviţile şcoalelor au pretenţii a publica scrierile lor, pân-şi tractaturi de filozofie. Ei bine, într-o asemine epohă, când se publică atâte cărţi, afară de bune, nu este neapărată nevoe ca o critică nepărtinitoare, aspră să le cerceteze pre toate şi ca într-un ciur să le vânture, lăudând cele bune şi aruncând în noianul uitării pre cele rele, şi una şi alta, după principiile sale şi fără a lua sama la persoana şi la starea autorilor?

Cetitori noştri să binevoiască a-mi ierta această digresie; ştiu foarte bine cât este de urât de a vorbi de *mine* şi de scrierile *mele;* însă trebuiam să arăt publicului, că cea dintăi datorie ce mi-am pus este de a zice adevărul; că nici odată vre-unul din cei ce mă critica au putut sau vor putea să mă dovedească de mincinos, că mult, mult ce pot face, când adevărul nu-i bun de zis, este să tac, atâta şi nimică mai mult. Însă să linguşesc, ba nu; nici n-am făcut-o, nici n-oi face-o. Voi mai zice încă că eram dator d-sale agăi Asachi cu un răspuns; profeţia de credinţă mi-am făcut-o, răspunsul mi l-am dat, acum încep.

Într-o vreme, când mania de a fi autor este obştească, când cei mai mulţi din scriitori noştri caută care din care să producă mai ră proză şi încă mai ră poiezie, când vedem, că mai toate publicaţile de astăzi sunt numai fleacuri, spuma altor literaturi, fără principii, fără tendinţă, fără vre-un plan patriotic şi numai şi numai ca să

* Acest articol făgăduit n-a mai fost scris, se vede că l-au încurcat alte chestiuni mai considerabile.

înnegreascâ nişte hârtie cu numele autorilor sau a traducătorilor, în o asemene vreme, zic, trebuie să ne bucurăm când vedem că iasă la lumină şi câte o scriere bine compusă, originală şi, ce este mai mult, hărăzită istoriei, tradiţiilor şi locurilor noastre.

Această scriere este *„Dochia şi Traian"* de d. aga Asachi; se alcătuieşte din trei părţi: 1) Descrierea istorică a tabloului împreună cu *„Balada"*. 2) Itinerarul muntelui Pion* şi 3) Tabloul ce înfăţişează pre Dochia, prefăcându-se în piatră în minutul de a fi prinsă de Traian. Ca suplement, vedem la sfârşitul scrierii balada pusă în muzică.

Scrierea începe cu următorul motto:

> Între arinele arzătoare creşte-umbros şi nalt fenic**
> Vermele-şi urzeşte-o lume numa-n sânul unui spic.
> Vulturulu-i place zborul pe-a furtunilor aripe,
> Bucură-se fiara crudă în adâncul unei râpe.
> Aşa firea înţeleaptă prin un farmec minunat
> Pre zidire cu simpatie cătră un lucru au legat
> Pentru omul este patria a Eliziei câmpie,
> Unde toate-i se arată şi-i răsună-n armonie.

O, de s-ar găsi adeseori asemenea versee, asemenea simtimente în literatura noastră de astăzi, românii ar preţui mai mult ce este patria şi ce datorii cere de la noi acest nume sfânt. Însă, de câte ori am cetit, chiar în unile din foile româneşti, simtimente împotrivitoare înteresurilor şi cinstei patriei noastre, ce însuşi cei mai cumpliţi vrăjmaşi ai noştri n-ar fi îndrăznit a arăta în public.

D. aga Asachi ne zugrăveşte cu un talent deosebit însuşirile şi frumuseţile munţilor noştri; următoarea bucată este mai ales cu totul interesantă prin coloritul stilului:

„Acestor munţi (Carpaţilor) sunt români datori pentru a lor păstrare de la epoha căderei Imperiei apusene, căci au fost un timp plin de nenorociri, în care numai un car sau un cal răpide putea feri pre lăcuitorul şesului de armele sau de ferele barbarilor.

În sânul acestor munţi s-au păstrat oarecare monumente din epoha restatornicirei statului român în aceste părţi ale Daciei. Evlaviosul află biserici întemeiete de domini cei buni, spre închinarea creşti-

* *Muntele Pion* – Ceahlăul.
** Fenic, finic – curmal.

nilor, monastirile hărăzesc nenorociţilor o mângâere, iar călătorului un adăpost; ostaşul vizitează câmpurile de războaie şi de vânta strămoşilor săi; geologul cercetează mâinile încă ascunse, a cărora producturi, precum ceară de pământ, sunt însuşite acestei ţări, iar artistul se bucură de prospectul pitoresc carele se întrece în frumuseţă cu ale Alpelor Elveţiei. În mijlocul unui şir de munţi, acoperiţi de codri străvechi, se înalţă Ceahlăul sau Pionul, în asemănarea unui urieş întru paza patriei noastre. Plutitorul de pe Marea Neagră descopere înaltul său pisc de la capul Mangalia până la Cetatea Albă, lăcuitorul Nistrului vede soarele apuind după dorul său, iar păstorul nomad susuian[*] după ce mi-au iernat turmele în câmpiile Bujeacului, înturnându-se, îşi îndreaptă pasurile dupre măgura Pionului, ca un vas povăţuit cătră liman de lumina farului."

Frumos, foarte frumos.

Asemine în itinerarul Ceahlăului, origina numelui pârâului Serafin este o elegie întreagă foarte bine scrisă:

„Numirea acestui pârău nu este veche. În cursul tulburărilor anului 1821, care au născut multe catastrofe (nenorociri) particulare, o tânără necunoscută, în negru îmbrăcată, au pribejit în aceste locuri sălbatece. Ea petrecea iarna prin vizunii, iar vara în gavanul copacilor găunoşi. Adeseori schimba locul lăcuinţei sale şi se ferea de întâlnirea săhastrilor şi a păstorilor cari, mirându-se de această misterioasă arătare şi înduioşiţi de a ei evlavie şi melenholie, o cinstea şi adeseori depunea merinde pe lângă lăcaşul ei. Câteva cuvinte, care rostisă în cursul unei boale, au aruncat oarecare lumină asupra acestei străine, pre care munteni de atuncea o numiră Serafina; se vede că ea a sosit acolo de departe, străbătând Carpaţii României. Vreo nenorocire grea sau pătimiri ale inimii au aruncat-o în asemine mizantropie. În acest chip ea a vieţuit 5 sau 6 ani împrejiurul muntelui; locul unde se părea petrecând mai cu plăcere era un râurel, a căruia murmurare melanholică răspundea la a ei suspinuri.

Într-o zi de vară nişte gemete străbătătoare din fundul codrului au ademenit pre un păstor carele trecea cu turma. Sosind la acel loc, cu înspăimântare văzu pre Serafina împlântată în sânge! După deprinderea sa, eşisă la răsăritul soarelui ca să-şi strângă bureţi şi

[*] *Susuian* (corect: ţuţuian) – cioban din Ardeal.

din întâmplare căzu în o cursă, ce întinsese vânătorii pentru prinderea unei vulpe; ferul i-a sfărâmat tot piciorul. Atunci era aproape de amiază-zi şi sângele nu încetasă de a curge. Lângedă şi desângerată, întăia oară a făcut o rugăminte de a fi ajutată şi dusă la doritul ei pârău. Păstorul a ridicat-o în braţe; şi cu multă osteneală, coborând-o pe nişte ţurane, a depus-o pe malul pârăului, unde a pus-o pe un strat de muşchi. Spun, că îndată ce a băut de această apă, a adormit şi nu s-a mai deşteptat! O cruce de lemn, înfiptă pe o stâncă, înseamnă locul unde răposă trupul Serafinei; sufletul ei lămurit[*] prin pătimiri, va afla poate repaos în lăcaşul îngerilor, a cărora nume a purtat pe pământ, unde singurul pârăuţ păstrează suvenirea soartei sale!"

În credinţă, iată adevărată poezie, pentru că este simplă, firească, fără nici o podoabă străină.

Poezia nu are nimică a face cu istoria. Norodul, ce are mai multă poezie decât mulţi din poeţii noştri, schimbă întâmplările trecute după plac şi după capriţii. Aceasta s-a întâmplat şi cu tradiţia Dochiei; iată ce zice d. aga:

„Pionul este încă mai faimos pentru români în privirea istorică şi în zicerile poporene. Aceste păstrează tradiţia, că în vizunile muntelui s-ar fi mistuit odinioară doamna Dachia, fiica lui Decebal, când după subjugarea patriei sale şi moartea părintelui ei, spre a scăpa de prigonirea romanilor, ar fi petrecut aici în forma unei păstoriţe şi păşunând o turmă de oi. Dupre aceste ziceri, Dachia urmărită fiind de Traian, carele se aprinse-să de amor, cu toată turma s-a prefăcut în stâncă în minutul, când avea să se răpească de acest biruitor. În epoha lui Cantemir încă se vedea o asemine figură, dar timpul dărăpănător ne-a păstrat numai oarecare rămăşiţe şi o istorisire fabuloasă.

În timpurile mai nouă numele Dachiei s-a schimbat în Dochia, care este a unei sfinte a bisericii, a căria zi se serbează la începutul lui mart, ce este şi începutul de primăvară, când soarele întră în semnul berbecelui. Aceste împregiurări însuşesc Dochiei şi turmei sale o înrâurire asupra celor întăi zile a timpului, care aici se numesc zilele Dochiei."

[*] *Lămurit* – aici: purificat.

Înainte de a arăta ce se ştie istoriceşte despre numele Dochiei, socotim de a arăta, dupre d. aga Asachi, ce se numeşte astăzi Dochia şi unde şi cum este această stâncă.

„Trecând pârâul Sârbenii, după un ceas ajiungi la bâtca[*] numită Piciorul Săhastrului şi în urmă la „Pârâul Alb“, carele curge într-o vale îngustă în a căria mijloc se înalţă chipul antic al Dochiei. Din această strâmtoare suflă un vânt puternic şi, precum zice balada, plutesc în aer o mulţime de vulturi, cari ies din stâncile învecinate numite „Stratul“ sau „Tabăra Vulturilor“. Numele cel faimos al acestui loc a îndemnat a se zidi aici un schit carele a fost până la anul 1704; dar în ziua de Paşti, pe când se serba în biserică sf. Înviere, un munte de omăt desfăcându-se din vârful Pionului şi surupând stâncile manine[**] a îngropat schitul cu toţi săhastrii şi a prefăcut forma acestui loc. O icoană, ce a scăpat din acea catastrofă, a însemnat locul fostului schit şi mai în urmă a pricinuit facerea schitului „Ciribucul“, unde să păstrează până astăzi.

La acea întâmplare chipul Dochiei, deşi era de stâncă puternică, a suferit o simţitoare stricăciune, partea susnică, care înfăţoşa capul, umerile şi sânul, s-a spart şi se vede căzând în oarecare depărtare. Această masă, compusă de aglomeraţii (petricele între sine închegate) putea să fie partea feţii şi a părului. Trunchiul şi coapsele figurei sunt din stâncă îndesată de bazalt; prundişul adunat între părţile ce închipuia fluierele, abie lasă un deşert de a pute trece un om; pe acolo trece Pârâul Alb, de unde are a sa obârşie, precum zice şi Cantemir. Alte pietre de asemine aglomeratice, ce închipuesc oile Dochiei, zac prin prejiurul acelui chip, iar alături se află singuratică o altă piatră, îndestul de mare, care se numeşte „Vulturul lui Train“, căruia, dupre zicerea predaniei[***], acest împărat ar fi încredinţat paza Dochiei.“

În scrierile vechi noi vedem că dacii ca şi toate popoarele anticităţii, iubea de preferinţă vârfurile munţilor celor mai înalţi spre închinarea zeităţilor lor. Aşa, care loc ar fi fost mai potrivit dacilor decât Pionul, muntele cel mai înalt a patriei lor? Pe de altă parte, vedem iarăşi că Dacia îşi avea zeul sau geniul său, genium Daciarum, precum ne spune

[*] *Bâtcă* – deal, dâmb.
[**] *Manine* – mari.
[***] *Predanie* – tradiţie.

următoarea inscripţie aflată în Ardeal: „Coelesti Augustae et Aesculapio Augusto et Genio Cartaginis et Genio Daciarum.“* etc. etc. Oare acest geniu să nu fi fost stânca ce se vede încă astăzi, care prin poeticele tradiţii s-a prefăcut, când în baba Dochia noastră, când în frumoasa şi patriotica fată a lui Decebal, a căruia baladă ne facem o plăcere de a o împărtăşi cititorilor noştri. Noi nu stăm nici de cum în îndoială de a zice că această compunere este una din cele mai nemerite a d-lui aga Asachi şi că se deosebeşte atât prin idei, cât şi prin uşurinţa, eleganţa şi armonia verselor. Un alt motiv şi mai puternic trebuie să ne facă această baladă încă mai plăcută, adecă simtimentul de virtute, de slavă şi de patriotism ce domnează în ea. Puţine fete s-ar găsi astăzi care, ca fiica lui Decebal, ar prefera să se schimbe în bolovan, decât să pice în braţele biruitorilor.

BALADĂ

I

Între Piatra Detunată
Şi-al Săhastrului Picior,
Vezi o stâncă, ce-au fost fată
De un mare domnitor.
Acolo de rea fortună
E lăcaşul cel cumplit,
Unde vulturul resună
Al său cântec amorţit.
Acea doamnă e Dochie,
Zece oi-s a ei popor!
Ea domnează-n vizunie
Peste turme şi păstor.

II

La frumuseţe şi la minte
Nici o fată-i sămăna,
Vrednică de-a ei părinte,
De Decebal ea era.
Dar când Dacia a împilat-o
Fiul Romei cel mărit,

* „Augustei cerești și lui August Esculapius și Geniului Cartaginei și Geniului Dacilor“ etc.

Pre cei, care-ar fi scăpat-o
De-a iubi, au juruit.
Traian vede astă zână,
Deşi e biruitor,
Frumuseţei ei se-nchină
Se subjugă de amor.

III

Împăratu-n zadar cată
Pe Dochia-a îmblânzi;
Văzând patria ferecată
Ea se ndeamnă a fugi.
Prin a codrilor potică
Ea ascunde al ei trai.
Acea doamnă tinerică
Turma paşte peste plai.
A ei haină aurită
O preface în şaiag;*
Tronu-i iarba înverzită,
Schiptru-i este un toiag.

IV

Traian vine-n astă ţară,
Şi de a birui deprins,
Spre Dochia cea fugară
Acu mâna a întins.
Atunci ea cu grai ferbinte:
– Zamolxis, o zeu! striga,
Te jur, pe al meu părinte,
Astăzi, rog, nu mă lăsa!
Când întinde a sa mână
Ca s-o strângă-n braţ Traian,
De-al ei zeu scutita zână
Se preface-n bolovan.

V

El pietroasa ei icoană
Nu-ncetează a iubi,
Pe ea pune-a-sa coroană
Nici se poate despărţi.

* Şaiag (șeac) – un fel de postav de lână țigaie, care servește mai ales pentru haine călugărești.

Acea piatră chiar vioae,
De-aburi copere-a ei sân,
Din a ei plâns naşte ploaie,
Tunet de al ei suspin!
O ursită o privighează,
Şi Dochia deseori
Peste nouri luminează
Ca o stea pentru păstori.

În general, noi nu găsim decât laude pentru această nouă scriere a d-lui Asachi. Tot este bun, frumos: sujetul, ideile, stilul; cu îndrăzneală putem zice că este una din producţiile cele mai însemnate din anul acesta.

Păcat numai, că vedem o mare confuzie în transcripţia numelor proprii în litere latine; mai mult decât toate ne-a lovit cuvântul – *romunis* – (adică români) ce are o terminaţie ce nu este nici franţozască, nici românească. Este ştiut că terminaţia românească *-an,* sau *-în,* ce este numai o apăsare a literii *-a,* se scimbă în franţozeşte în *-ain, -an, -en,* precum: *italian – italien, german – germain, roman – romain;* pentru ce dar – *român* – să nu facă – *romain* sau spre deosebire de vechii romani – *romain,* întrebuinţînd, în locul lui *-o;* litera caracteristică *-u,* precum zic muntenii – *rumâni* în loc de *români.* Terminaţia ar fi dreaptă şi consecventă. Aseminea pre litera -ò – ce nu este decât italienescul *-s* – înainte de *-e-, -i (ci, ce),* d. aga o schimbă în patru feluri, scriind: când *-tch (Tchetate alba* – Cetatea albă*), când -tz (Scaritzica* – Scăricica*)*, când *-cz* (*Czeribouco* – Ceribucul), când *-ci* (*Bistriciora* – Bistricioara), în vreme ce numai aceasta de pe urmă transcripţie este bună. Celelalte nume proprii sunt asemine rău transcrise, spre pildă: Plăeşi – Plaiessi, Bisericani – Bissericani, Pângaraţi – Pangaraze, Dealul Doamnei – Dialou Doamnei, Dărmăneştii – Darmaneşti, Mitocul lui Balan – Mitoco loui Balan, Cracaoanii – Cracaoane, Nemţuşorul – Nemzisori, Sgheabul gardurilor – Sgiabo gardourilor şi altele. De dorit ar fi ca şi d-lui să adopte ortografia latină primită de toţi literatorii Valahiei şi a Transilvaniei, ortografie raţională şi întemeiată pe ortografia italiană. – Însă aceste sunt lucruri mici pe lângă marele frumuseţe ce se găsesc în mulţime în toată scrierea. *„Cea mai bună critică, zice un vestit critic francez, nu strică frumuseţele, când arată greşalele. De aceea cineva nu trebue să se teamă decât de critica ce arată lipsa frumuseţilor.“*

Suntem dar siguri că d. aga Asachi nu va vede în aceste observaţii decât dragostea literaturii şi a adevărului şi că numai aceste simtimente ne-au povăţuit în critica noastră.

Însă acum ne vine rândul să vorbim şi de tabloul însuşi; dar aici tremurăm. Oare d. Hoffman n-a mai scris încă un adres cătră d. redactorul *„Albinei“,* adres scris nemţeşte şi româneşte şi în care nu ni va cruţa nici *„Foaia“*[*]*,* nici persoana? Dacă d-lui pentru un lucru ce mărturiseşte, că n-ar fi de d-lui, se mâinie şi ne numeşte *„Dacia“* o foae încungiurată de umbră, ce va zice acum, când numele D-sale este scris în toate literile în josul tabloului? În critica tabloului lui Alexandru cel Bun (nr. 1 şi 2 a *„Daciei“)* noi am zis că ideea, că înfăţişarea, că grupele sunt minunate de adevăr, că figurile sunt pline de expresie, că d-lui este un foarte bun maistru şi încă d-lui s-a mâniat şi a zis, că o critică în totul osânditoare, precum este a noastră, vădeşte mai puţină agerime, decât virtute în ştiinţe de a pute produce în artă un lucru cât de mic[**]. Dar acum, când ne vedem siliţi în conştinţă de a zice, că nici peizajul nu-i bine însemnat, că nici perspectiva nu-i păzită, că nici expresia Dochiei nu este mulţămitoare şi că din tot tabloul numai figura lui Traian este destul de bine, ce va zice d. Hoffman? De aceea noi ne temem, noi tremurăm şi de aceea tăcem.

[*] „*Foaia sătească a Prinţipatului Moldaviei*“ – publicaţie periodică, înfiinţată de M. Kogălniceanu în aprilie 1839 şi care a funcţionat până în decembrie 1845.

[**] Critica noastră n-a fost nici de cum osânditoare, ci mai vârtos în totul lăudătoare; citească-o şi vadă. *Cât pentru nevirtutea noastră de a putea produce în artă un lucru cât de mic,* noi îl întrebăm pre d-lui: dacă este trebuinţă ca omul să producă lumina şi întunericul pentru ca să poată zice, că iubeşte lumina şi că urăşte întunericul ori şi unde îl găseşte (n.a.).

[A. Hâjdău]

D. A. Hâjdău, efor şcoalei ţinutale din Hotin, carele au făcut atâta sensaţie prin cuvântul ce au rostit sunt acum doi ani la prilejul unui examen (vezi „Curierul“ nr. 1), la 24 iunie 1840 în seanţa publică anuală a aceeşi şcoală au cetit un nou cuvânt întitulat „Suvenire de cele trecute, idee de cele de faţă şi arătare de cele viitoare a Moldaviei“. Ne pare rău că, ca români, nu putem mărturisi cu mândrie toate câte se cuprind în acel cuvânt, şi că numai următorul period este vrednic de cinstea naţiei noastre:

„O, naţie românească, naţie de pe acum slăvită între toate popoarele cele mai făimoase prin suvenirele istorice a vremii trecute şi prin constituţia politică de astăzi (?), adu-ţi aminte, că soarta ta este ca să le întreci pre toate odată, prin civilizaţia şi prin o slavă, care naşte din cultura ştiinţelor şi a artelor, cum celelalte popoare te întrec prin marea întindere a împărăţiilor lor, şi prin acea slavă a războaielor. În adevăr, dacă noi vom arunca o căutătură asupra celor popoare, care şi-au câştigat un nume faimos în analele istoriei, noi vedem, că cel slab din toate prin întinderea pământului şi prin numărul cetăţenilor au întrecut toate naţiile prin renumele său. Atenienii avea de abia a zecea parte a Greciei şi, cu toate aceste, aducerea aminte a lor străluceşte încă cu cea mai frumoasă lumină. Care este oare pricina acestei străluciri? Negreşit, că nu-i pentru că vetejia lor le-au dat în vreme de şesezeci de ani domnia peste toţi ceilalţi greci, nu pentru că au biruit armiile nenumărate a perşilor la Maraton, la Salamina, la Platea, la Micale. Dar au creat ştinţele şi artele, dar au cultivat învăţăturile şi au rădicat vecinicile monumente a geniului, au aprins făclia filozofiei, au purtat lumina ei la toate

popoarele şi le-au arătat, împreună cu ştiinţele şi cu armele*, care înfrumuseţează viaţa, şi virtuţile, care-i dau un adevărat preţ... Prin aceasta mica noastră Moldovă poate şi trebuie să ajungă şi ea la mărire!"

Să dea dumnezeu să se împlinească aceste patriotice dorinţe, fiecare bun român le face, dar...

D. A. Hâjdău este până acum cunoscut în „Dacia" numai prin prealăudatul său cuvânt asupra vechei slave a Moldaviei, însă lucrările sale nu se mărginesc în atâta. D-lui, deşi în limba rusască, au lucrat multe şi mare, şi mai toate în folosul patriei sale. Nu socotim, dar, fără interes de a face cunoscut cetitorilor noştri producţile d. Hâjdău, precum ne le-au împărtăşit d. Cavalerul C. Stamati, alt literator român, care are un portofoliu plin de frumoase compuneri a sale, care, nădăjduim, vor vedea în puţin lumina zilei.

D. Hâjdău au publicat până acum: în *„Vestnic Evropî za 1830":* 1) „Cântece istorice a Moldaviei"; 2) „Povestea lui Duca Vodă"; *în „Molva",* 1834–1) o legendă asupra lui Petriceicu** (2. „Judecată la sărdăria de Orheiu", 3) „Cugetări moldoveneşti"; în *„Telescop"–!)* „Despre literatorii din Besarabia" 1834, 2) „Cântecele populare a Moldaviei în privirea istorică", 1833, 3) Scrisoare asupra importanţei limbei româneşti pentru cunoştinţa istoriei ruseşti; în *„Листки сельского общества в Одессе"* – 1) scrisoare către d. Alexandru Sturza asupra gospodăriei câmpeşti a Basarabiei, 2) „Eleana, fiica lui Ştefan cel Mare". D. Hâjdău au mai compus încă „Botanica Moldaviei", ruseşte şi româneşte, nepublicată încă, şi se îndeletniceşte cu scrierea unui „Dicţionar românesc şi rusesc".

* Corect: artele.

** Aceste date nu sunt exacte: „Povestea lui Duca Vodă" nu figurează printre materialele, publicate în „Vestnic Evropî". Probabil că a apărut într-o altă revistă sau în publicaţie separată, înainte de 1840. „Legenda asupra lui Petriceicu" a apărut în „Molva" nu la 1834, ci la 1835 şi e scrisă nu de A. Hâjdău, ci de fratele acestuia Boleslav.

Viața lui A. Hrisoverghi

Alexandru Hrisoverghi ca și Andrei Chénier[1], modelul său, murind nu lăsase decât un nume făgăduit slavei: în viață, talentul său nu fusese cunoscut decât prin o singură odă: *Ruinele cetății Neamțul*[2]. Puțini prieteni știau că poetul mai avea și alte compuneri; dar, nefiind date la lumină, ele rămăseseră străine la cea mai mare parte a publicului. După moartea lui, familia sa, încurcată în proțesuri, nu putu să se îndeletnicească cu tipărirea scrierilor rămase; de-abia acum șase ani după ce l-am pierdut, frate-său cel mai mic, dl Manolachi Hrisoverghi, a găsit vreme să împlinească dorința obștească prin publicarea acestei ediții, care cuprinde toate operele poetului, atât cele originale cât și cele traduse. Recunoștința tuturor iubitorilor de poezie națională îi este dinainte câșigată.

Această colecție este mică. Puține bucăți pot găsi har înaintea unei aspre critici; dar trebuie gândit cât de scurtă a fost și viața autorului și cât de puțin împrejurările, nenorocirile și durerile l-au lăsat slobod, pentru ca să poată cultiva poezia, pe care el o iubea atâta! Spre a-l dezvinovăți de lenevire, să ne fie, dar, iertat de a da o idee repede despre viața sa.

A. Hrisoverghi s-a născut în Iași, la 27 februarie 1811; el era al doilea născut din patru fii ai vornicului Neculai Hrisoverghi, ce se trăgea din o familie veche, venită de mai multe veacuri din Constantinopol în Moldavia și care figură în lista ce ne dă domnul Dimitrie Cantemir de familiile boierești ale țării noastre, cele mai cunoscute din vremea sa.

Hrisoverghi nu se mândrea nicidecum de această deșartă noblețe; el avea destul merit personal, fără să aibă trebuință și de cel de la părinți. El trăia tocmai într-o vreme când în toate zilele i se

înfățișau pilde că virtutea și meritul pot fi și fără strămoși. Armiile rusești, care cuprindeau destui bărbați mari suiți așa de sus din așa de jos, fiind în Moldavia, rupseseră vălul prejudecăților care ne ascundeau civilizația Europei și ne puseseră în contact cu ideile drepte și liberale ale Apusului. Atunce aristocrația primi cea întâi lovire, și astăzi nu mai suntem departe de pieirea ei cu totul. În adevăr, înțeleptul principiu, adoptat de către Reglement, și după care fiește care moldovan poate să ocupe slujbe publice și apoi să primească și ranguri răsplătitoare, trebuie neapărat să sporească din zi în zi numărul boierilor; o aristocrație însă care tot urmează a se înmulți va sfârși negreșit a se amesteca și a face una cu norodul. Pe de altă parte, aristocrația până acum a putut ține, pentru că păstra asupra celor mici superioritatea banilor, a puterii și a educației, care toate astăzi încep a se răspândi și în celelalte stări. Așadar, trecerea bogățiilor, și prin urmare și a puterii, de la cei puțini la cei mulți, de la cei mari la cei mici, împrăștierea în clasele mai de jos a luminilor și a ideilor, care până deunăzi erau monopolul numai al boierilor celor mari, toate aceste reforme ne vestesc în puțin ziua frumoasă când aristocrația nașterii va pieri, făcând loc aristocrației meritului, singura aristocrație ce de acum va mai fi putincioasă. Și această revoluție pacinică, fără sânge și cu totul în folosul omenirii și al regenerației lumii, o vor săvârși-o vaporul[3] și tipariul, propoveduitorii cei mai puternici ai civilizației. Tipariul va omorî prejudecățile, va împrăștia în norod luminile și științele morale, politice și sociale, iar vaporul, oborând depărtările, va amesteca oamenii din toate țările și din toate stările, le va împărtăși ideile nouă, va da în mâna obștiei descoperirile geniului și, prin urmare, va nivela toate clasele societății.

Educația lui A. Hrisoverghi fu nenorocirea, cum zice un biograf al lui*. La 1818, când era de-abia de șapte ani, pierdu pe tată-său. Patru ani în urmă, la 1821, trebui să lase cu familia sa locurile unde văzuse ziua și să fugă în Basarabia, pentru că atunce izbucnise Eteria în patria sa. Moldovenii, deprinși la jug prin o tiranie de mai mult de un veac și amestecând în aceeași ură pe prigonitorii lor și pe eteriști,

* Precuvântarea dlui C. Negruzzi la *Antoni*, dramă tradusă de A. Hrisoverghi, București, tipografia lui Eliad, 1837.

nu vrură să se pătrundă de adevărul că planul lui Rigas[4], afară de slobozenia Greciei, cuprindea și dezrobirea tuturor popoarelor creștine din Turcia; ei, dar, fură surzi la chemarea de frăție ce li se făcu și se ținură departe de această revoluție, pe care nu o credeau că ar fi pentru naționalitatea lor. De nu către patrie, dar negreșit către Poartă, ei rămaseră credincioși; însă oștile turcești, intrând în principat, nu făcură deosebire între vinovați și nevinovați și bieții locuitori, părăsiți de acei ce ar fi trebuit să stea să-i apere în primejdie, plătiră cu viața și cu averea lor o prea mare credință către sultan. Însă măcar că românii nu știură a se folosi de prilej, totuși Eteria, în rezultatele sale, le fu folositoare; îi deprinse iarăși cu cuvântul ἐλευθερία – slobozenie – pe care-l uitaseră de mai mult de un veac; și mavroforii le dădură pildă cum trebuie să moară pentru patrie. Revoluției, dar, de la 1821 îi suntem datori cu cel întâi impuls ce am primit spre a ne îndrepta în căile patriotismului și a civilizației!

În vremea acea plină de nenorociri pentru biata patria noastră, tânărul Hrisoverghi începu a lua cele întâi principii de limba grecească veche, de la un dascăl din Chișinău, anume Constantin. Învățătura sa fu superficială; dar aceasta nu fu din vina sa, ci din lipsa așăzământurilor de instrucție, ce se simțea atunce în Moldavia. Domnii fanarioți, deși într-un duh străin naționalității românești, tot făcură mult pentru luminarea poporului; Mavrocordații, Ghiculeștii, Ipsilanții, Muruzeștii, Călimăheștii, Suțeștii întemeiară în Iași și mai în toate târgurile ținutale școli domnești, din care au ieșit mai mulți bărbați însemnați pe vremea lor, ce figură cu cinste în istoria și în literatura noastră. Dar toate acele izvoare de luminare pieriră la 1821, cu cel de pe urmă domn fanariot, Mihail Suțul; și, până la 1828, Moldavia fu cu totul lipsită de școli, căci de-abia în cel de pe urmă an al domniei sale Ioan Sturza vv. se îngriji a restatornici Jimnaziul Vasilian, în Trei-Ierarhi. În toată acea vreme, învățătura se da sau în pansioane private, sau cu ceasul, de niște oameni care cei mai mulți nici nu fuseseră pregătiți pentru nobila sarcină de a fi luminătorii junimii; numai nevoia îi silise a fi profesori și a arăta niște cunoștințe ce ei singuri nu înțelegeau. Toată instrucția pentru tineri se mărginea atunce întru a-și bate capul vro zece ani cu limba grecească, fără în sfârșit

a o putea înțelege încă, și pentru a învăța a vorbi franțuzește. Asemene obiceiul de a-și desăvârși educația în țările luminate a Europei nu se primise încă de către tineri. Hrisoverghi, dar, se folosi numai de îndemânările ce găsi în patria sa și urmă și el metodul primit atunce obștește de toți dascălii. După ce doi ani întregi învață τὸ ᾽Αλφὰβητον, τὸ ᾽Οκτώηχον, ἔι τῆν ᾽Αποθήκην τῶν παιδῶν[5], la 1824 se întoarse din Basarabia în patria sa, în care liniștea se așezase în sfârșit. Ajungând în Iași, familia sa îl puse la anul următor în pansionul grecesc al părintelui Singhel, care, cu al lui Kiriac, era cele de căpetenii izvoare de învățătură pe atunce. În acel pansion, tânărul nostru poet urmă metodul obicinuit, adică trei ani întregi învață gramatica τοῦ Πὰπα Εὐθυμίου[6] și tălmăci de rost din Ἑλληνικά[7] ον ἀπλά[8] fabulele lui Esop, cuvântul Sfântului Vasile pentru post, Νεκπικοί διάλογοι τοῦ Λουκιανοῦ[9] cuvântul Sf. Ioan Gură de Aur pentru închinăciune, Ἡρωδιανὸς[10], Epistolariul lui Sinesie[11] și ceva din Θουκυδίδης[12]. Rămășița cursului de învățături era Δημοσθένης, Σοφώκλης, Εὐριπίδης și Ὅμηρος[13]; de aceștii, Hrisoverghi nu se folosi, pentru că la 1827, ieșind de la părintele Singhel, intră în pansionul lui Muton, francez, om destul de învățat pentru atunce, care, predându-i principiile limbii franceze, îl puse în stare de a citi cărțile moderne și folositoare scrise în această limbă și de a putea, prin mijlocirea lor, câștiga ceva idei despre geografie, istorie, literatură și poezie moderne, care în pansioanele grecești nici nu se pomeneau. La 1829, după ce învață destul de bine limba și literatura franceză, Hrisoverghi lăsă pansionul lui Muton și mai luă acasă câtăva vreme lecții de la Franguli, unul din cei mai buni profesori greci de pe atunce și care se deosebea prin un metod simplu și rațional de ceilalți dascăli. Acesta îl făcu cunoscut cu frumusețile literaturii clasice a elinilor, și prin citirea lui Euripidie, Sofocle și Omer dezveli în el duhul poeziei. Franguli fu cel de pe urmă profesor al lui. Hrisoverghi se apropia acum de douăzeci de ani; vremea îi venise ca să lase îndeletnicirile adolescentului și să intre în luptele bărbatului.

Familia sa era cu totul încurcată în proțesuri, de la moartea părintelui său. Într-o așa fragedă vârstă, el fu, dar, silit să caute

interesurile casei care-l chema, fu silit să se lupte, cum zice dl Negruzzi, cu cursele șicanei și cu nedreptățile oamenilor; să bată la ușa celor mari – el care nu știa ce este lingușirea și minciuna – ca să poată dobândi dreptățile sale.

În anul 1830, se publică porunca înformării oștirii naționale, sub nume de strajă pământească. Entuziasmul care se ațâță atunce nu se poate astăzi descrie. Din toate părțile, din toate stările, junimea alergă la arme, pe care moldovenii uitaseră de a le purta de mai mult de un veac. A. Hrisoverghi era tânăr și poet; în formarea miliției el vedea o eră nouă pentru țara sa; și ar fi fost el vrednic să cânte patria, dacă n-ar fi îmbrățișat tot ce putea contribui la regenerația ei? Măcar că nevoile familiei sale cereau toată vremea sa, totuși el fu unul din cei întâi care încinse sabia în cavaleria Moldaviei. Dar, în puțin, iluziile sale se pierdură: miliția nu putea să-i deie slava ce dorea și aștepta. Tot ca Andrei Chénier, el se făcuse oștean și, tot ca și dânsul, el se dezgustă de viața monotonă a ofițerilor în vreme de pace; pe de altă parte, nevoile casei sale îl chemau numaidecât; căci, afară de supărările judecăților, într-această vreme pierduse doi frați și el rămase acum singurul sprijin a maică-sa și a unui frate încă mic în vrâstă. Așadar, la sfârșitul anului 1832, el reintră în viața privată, urmat de părerile de rău ale șefilor și tovarășilor săi, de care era prețuit și iubit.

În noua sa poziție, Hrisoverghi întrebuință cea mai mare parte a vremii sale în dezbaterea nesfârșitelor proțesuri a familiei, iar ceasurile slobode le petrecea în îndeplinirea studiilor, care, cum am zis, îi erau superficiale. Închipuirea sa cea vie cerea impresii vii; aceste le avu în citirea romanticilor francezi și mai cu deosebire în Andrei Chénier, în a căruia viață găsea atâte asemănări cu însuși a sa viață; scrierile acestor autori dezveliră în el încă mai mult simțăciunea adâncă ce o avea din fire și pe care acum o arătă în prieteșug și amor tocmai în vrâsta când în vine circulează foc în loc de sânge, când tot porul răsuflă energie și putere, când tot gândul în cap este cinste și slavă, el era silit să trăiască în nelucrare, nevăzând nici în arme, nici în vreo altă carieră slava de care era beat, sau macăr chipul de a se face folositor patriei sale. Se dedu, dar, cultului sexului frumos; și așa amorul, simtiment care are atâta analogie cu poezia, îi stăpâni toate mișcările inimii.

Însă boala, care în sfârșit îl și coborî fără vreme în mormânt, începuse de pe atunce a i se arăta amenințătoare; era dintâi niște colici cumplite. Doctorii îi sfătuiră mișcarea și aerul curat. Această împrejurare și o speculație ce vroia să facă cu boi îl îndemnară, la august 1833, să întreprindă o călătorie în Turcia, până la Adrianopol. Viața patriarhală a bulgarilor, obiceiurile lor atât de deosebite de ale altor nații mai civilizate și prin urmare mai prozaice, priveliștea măreață a Balcanilor plini încă de suvenirele biruințelor rusești, toată acea natură primitivă lăsă în memoria lui întipăriri nești și deșteptă în el geniul poetic.

După întoarcerea sa în Moldova, publică, în 1834, cea întâi compunere a sa: *Oda ruinelor Cetății Neamțul*. Această odă avu o înrâurire ce rareori poezia capătă în țara noastră. Locuitorii din Neamț, negândind nici la respectul ce tot omul trebuie să aibă pentru antichitățile patriei, nici la strigările ce vandalismul stârnește orișiunde se află bărbați ce-și iubesc slava strămoșească, ci povățuiți numai de un mârșav interes, se sileau care din care să șteargă de pe fața pământului cetatea lui Ştefan, și, cu pietrele scoase, să ridice zidiri în târgul lor. Între toți, unul, anume Beli-Bou, se deosebea prin furia sa cea dărâmătoare; acesta, numai din pietrele trase din zidurile pe care odată se înfățișasă Elena[14], ridică un ratoș întreg, cel mai mare din Neamț. Hrisoverghi, auzind de această nelegiuire, exaltat de o sfântă ură asupra barbarilor ce necinsteau numele de român, într-o singură noapte compuse frumoasa odă în care strigă:

> O, fraților moldoveni, bătrâni, tineri, de-a valmă,
> Veacurilor viitoare nu gândiți că-i să dați samă?
> Şi puteți cu sânge rece privi ace dărâmare?
> Nu opriți barbara faptă, nu nălțați toți o strigare?
> . . . . . .
> Iară voi care păcatul nu vă sumetiți a-l face,
> Ci patimii vă-nchinați, cugetul poate vă tace?
> Lăcomia de voi înșuși și de a voastră avere
> Bucure-se, aibă parte, stăpâneasc-o în putere,
> Iar blestemul cu-a sa mână în firea toată să săpe
> A voastre nume urâte! ș. c...

Entuziasmul ce aceste frumoase și energice versuri aținară fu obștesc. Las' că ocârmuirea de-ndată, aspru, opri barbara faptă, cum

zice poetul, dar tot publicul se simți electrizat. Literatura, în Moldova, pe atunce de-abia incepuse a renvia, dar slabă, neînsemnată și alcătuită numai din proaste traducții sau imitații și mai rele încă de originaluri străine; poezia era mai mult în formă, în cuvinte, decât în idei. Mitologia părăginită, afectația și conțetele italienești erau de modă; la fieștecare rând a compunerilor din vremea aceea nu găsești decât muze și iar muze, Apolon, Orfeos, Belona, când Mars, când Aris, Aheron, Dafnis, Tirsis și toți zeii din Olimp și Tartar. Toate acele compuneri erau ode imitate, versuri anacreontice, imne, fabule și mai ales sonete, felul de poezie favorit al Orfeilor care ne asurzeau urechile pe atunce. În Ţara Românească poezia avea mai multă nervă și începuse a se îndrepta după gustul național; multe bucăți de o adevărată poezie se și publicară de Văcărești[15], Eliad, Cârlova; cele întâi cercări a lui Alexandrescu ieșiseră asemene de sub tipar[16] și vesteau românilor un mare poet. Dar, din nenorocire, scrierile lor sau nu pătrunseseră încă în Moldavia, sau erau cunoscute numai de un mic număr de cititori; Milcovul este o stavilă destul de mare, care încă astăzi oprește sau cel puțin întârzie sloboda trecere a rodurilor duhului din o țară în alta. Publicul nostru, dar, nu cunoștea decât pe autorii moldoveni, care, din pricina mediocrității lor, lăsau pe cititor rece, căci nu aveau nimică cu ce să-l intereseze. Cu atâta mai mare fu senzația produsă de Hrisoverghi prin ideile sale drepte și patriotice, prin versurile sale câteodată aspre și nesupuse regulilor versificației, dar totdeauna energice, firești, uimitoare, pline de o grație deosebită în mai multe locuri și toate scrise intr-un ton simplu și lesne de înțeles.

Negreșit că poetul nostru, îndemnat prin via îmbrățoșare ce primi cea întâi a sa compunere, ar fi urmat în cariera trasă lui de către geniu și s-ar fi silit să câștige slava literară la care-i era dat să ajungă; dar un amor viu, mare, vecinic, de vreme ce se sfârși numai cu viața sa, veni de-l răpi ocupațiilor sale. El era tânăr, frumos, avea tot ce poate plăcea unei femei, socotea că avea încă multe zile de trăit; toate aceste îi pot sluji de dezvinovățire, pentru că conteni de a lucra pentru public; și dacă mai fu poet, dacă mai luă condeiul în mână, aceasta o făcu numai pentru ca să slăvească pe aceea care-i realizase toate voluptățile ce visase în nopțile sale de tânăr. Viața

noastră este atât de scurtă, atât de monotonă, atât de plină de supărări și de necazuri, încât, când ni se înfățișază un minut de fericire, ar fi o nebunie pentru noi dacă l-am lăsa să treacă, fără să ne bucurăm de dânsul. Inima lui Hrisoverghi era plină de iluzii, precum sufletul îi era plin de poezie; și precum el era adevărat poet, asemene era și adevărat simțitor. Când el iubea, iubea din toate puterile sufletului, și lumea pentru dânsul se mărginea în amoreza sa. Amorul nou ce simți fu mai ales hotărâtor pentru dânsul; această plăcută și misterioasă legătură avu o prea mare înrâurire asupra vieții sale ca să o putem trece sub tăcere, fără însă a o dezveli mai mult decât ne iartă cuviința. Era o femeie tânără, frumoasă, cu o închipuire vie, ce-și păstrase încă toate iluziile copilăriei sale și care, tremurând la cuvintele de foc ale tânărului poet, îi răspunsese: iubește-mă, fii norocit; fă-ți un nume strălucit între oameni, ca să mă acoperi și pe mine cu slava ta. Hrisoverghi află idealul eroinelor ce văzuse în Byron, Dumas și în atâția romancieri; el câștigă un suflet ca să-și înțeleagă sufletul, o inimă pentru inima sa, o stea pentru orizonul său. El uită, dar, tot, slavă, cinstiri, viitor, ca să trăiască numai pentru iubita sa. De aceea, mai în toate poeziile ce pe atunce a compus sau a tradus, el nu-ți arată decât starea inimii sale; îl vezi când vesel, pentru că-i fericit – atunce chipul ei îl vede în cristalul pârâului, numele ei îl aude în murmura naturii, glasul ei în adierea zefirului; când trist, pentru că ceasul întâlnirii întârzie a veni; când deznădăjduit, blestemând cerul și pământul, pentru că o prepune necredincioasă; îi hotărât să fugă, să o lase, îi pare rău că a jertfit pentru dânsa pân' și slava ce ar fi putut s-o câștige, se căiește de zilele ce a pierdut; și strigă:

> Nici o zi din ale mele vrun suvenir n-au lăsat;
> Numele meu încă este sub umbră acufundat.

Şi, după puțin, uită tot și își aduce numai aminte de fericirea ce a gustat, se întoarce iarăsi la picioarele ei, mai blând, mai supus decât totdeauna, zicându-i:

> Te iubesc, s-au sfârșit toate; dragostea margini nu are;
> Te iubesc – îi rugăciunea ce înalț către altare!

Negreșit, bătrânii, filozofii sau acei care n-au simțit fericirea de a fi iubit de o femeie ce-ți vorbește și simțurilor și inimii vor zice că amorul nu trebuie să înjosească pe om, că poetul, a cărui menire este de a iubi numai idealitatea, nu trebuie să-și piardă vremea întru o dragoste simțuală și că numai oamenii de rând îngenunchează înaintea unei femei. La aceste, mulți – între care și eu – sunt de o altă socotință; ei zic că nimică nu poate în lume îndemna la fapte mari, înseta pentru slavă, deștepta geniul, mai mult decât femeia, ființa cea mai poetică; și când n-am numi decât pe Petrarca, Dante, Tasso, a căror capodopere le-au fost insuflate prin amor, încă am dezvinovăți pe Hrisoverghi că s-a dedat unei fericiri pentru care noi, tinerii, în vremile monotone și triste în care trăim, n-ar trebui să-l mustrăm, ci încă să-l pizmuim.

Dar, precât poezia sporește încântările amorului, tot atât și amorul deșteaptă gustul poeziei. Hrisoverghi, mulțumit de fericirea sa, era dator publicului, sieși, să nu-și adoarmă geniul într-o vinovată trândăvie, ci să se silească a agonisi slava ce o iubea ca un adevărat poet. Luă, dar, iarăși condeiul; și așa compuse *Oda pentru venirea î. s. domnului stăpânitor* – în care cea întâi strofă mai ales este minunată –, bucățile originale *O viță de păr, Ei* și traducțiile *Lampa* cu *Adaosul* făcut de dânsul, *Neera*, *Mina*, care toate vădesc senzațiile inimii sale, și mai ales drama lui Alexandru Dumas, *Antoni*, în care el vedea, ca într-o oglindă, toate desfătările, toate tulburările și îndoielile, toate nălucirile și deznădăjduirile amorului, ce el singur le simțea. Negreșit că talentul său s-ar fi dezvelit, s-ar fi copt, cu cât ar fi înaintit în vârstă; negreșit că reputația sa din zi în zi s-ar fi întemeiat pe adevărate titluri; dar slujba în care intră și boala de care am vorbit, arătându-i-se iarași, nu-l lăsară multă vreme slobod, ca să-și urmeze îndeletnicirile poetice de care se apucase de nou.

După venirea î. s. domnului stăpânitor din Constantinopol, bucurându-se cu toți moldovenii pentru așezarea unui guvern național și pentru existența politică închezășluită țării prin numirea unui domn pământean, A. Hrisoverghi se hotărî a intra de nou în slujbele statului. La 16 august 1834, el îmbrățoșă iarăși cariera militară, ca lieutenant și adiotant al hatmanului, și tot în același an, la 24 decembrie,

înălțimea-sa îl numi domnesc adiotant. În acest de pe urmă post, el câștigă în curând încrederea prințului, fu orânduit în mai multe însărcinări importante și, pentru bunele sale slujbe, la 1 ianuarie 1836 fu numit căpitan.

Dar boala care-l rodea înlăuntru nu-l lăsă să-și urmeze cariera. Zdravăna sa constituție luptase mai multă vreme împotriva răului; însă el se grăbea să trăiască și de aceea nu știa ce este paza și dieta. El era înșelat prin puterea sporitoare a duhului său; și așa nu-și cunoscu starea decât când nu mai era chip de a o îndrepta. În luna lui februarie 1836, la un bal măscuit, dat de curtea Iașilor, tocmai la acela în care o damă însemnată zicea lui Hrisoverghi, îmbrăcat într-un bogat costum de templier: „Ești frumos ca un soare" – la acel bal, el avu nenorocire să răcească tare și nu se păzi. A doua zi, pe o vreme viscoloasă, se duse la Pribești, întru o comisie la care era rânduit: după câteva zile se întoarse de acolo rău cu totul și de atunce nu mai văzu zi bună. Boala se complică și doftorii singuri nu mai fură în stare de a o cunoaște; neputându-i folosi, îl sfătuiră să caute ajutor străin. La 2 iunie 1836 el se porni cu frate-său la Viena; doftorii de acolo îl trimiseră la băile de Işel. Cura aceasta, asemene, nu-i prii, și așa, tot în același an, în octombrie, se întoarse în Moldova, mai slab încă decât se dusese și numai cu micul folos ce poate aduce un aer curat și un trai departe de intrigile și de tulburările lumii. Puțin după sosirea sa în Iași, pică la pat, din care nu se mai sculă decât ca să meargă la groapă. Boala se făcu mai amenințătoare decât totdeauna; puterea trupească era pierdută și, văzându-l în acea ticăloasă stare, nimene n-ar fi putut crede că avea dinaintea sa unul din cei mai frumoși tineri din Moldova; el ajunsese a fi numai umbra sa. Moartea sa fu precedată de luni de nedormire și de dureri, în care însă își păstrase toată agerimea duhului și toată veselia caracterului. Dimpotrivă, cu cât puterile trupești îi scădeau, cu atâta facultățile intelectuale îi sporeau; numai dacă avea vreun minut de odihnă, îndată lua condeiul sau dicta altuia; și așa, slab, bolnav, la două degete de moarte, compuse câteva fragmente de poezie, ce sunt adevărate scântei de geniu. Dar suferințele din zi în zi se înmulțeau, și așa, în 9 martie 1837, pe la patru ceasuri de dimineață, își dădu sufletul, fără agonie, dar

cu căință că murea tânăr, plin de viitor și că nu putuse adeveri nădejdile ce compatrioții puseseră în el. Cu câteva ceasuri înaintea morții el făcuse aceste versuri:

> Gata a lăsa viața, plâng, suspin nemângăiat,
> A tristelor mele zile nădejdea s-a-mprăștiat.
> C-o privire tânjitoare mi-e drag a mă mai uita
> La fericirile lumii ce nu le-am putut gusta.

A. Hrisoverghi, întovărășit la locașul său de pe urmă de frații cei de arme și de toată tinerimea, s-a îngropat lângă tată-său, în biserica Sf. Neculai de la Deal. Tocmai după moartea sa, la autopsia ce i se făcu, doftorii cunoscură că boala-i fusese oftica la măduva spinării sau, cum se zice cu terminul tehnic, *tabes dorsalis*.

Așa muri, de-abia de 26 ani, acest tânăr favorit al muzelor, ridicat prea devreme veacului, pe care negreșit că, venind într-o vârstă mai coaptă, l-ar fi îmbogățit și strălucit cu producțiile geniului său. El era de o talie naltă, bine proporționată; figura sa smolită era frumoasă și bărbătească; fizionomia sa atât de expresivă, încât, dacă o vedea cineva o dată, nu o mai putea uita; înfățișarea sa era slobodă și plăcută. Însușirile inimii nu-i erau în nimică mai jos decât ale trupului. Patria o iubea mai mult decât viața; ideile sale erau liberale și potrivite cu veacul; prejudecățile nu l-au avut niciodată de partizan. Sufetul său era îndurător și deschis la toate întipăririle nobile; și pentru prietenii săi el era de miere, cum zice un proverb românesc. Părerile noastre de rău că l-am pierdut cu atâta trebuie să fie mai mari, cu cât vedem în ce lipsă se află patria noastră de bărbați cu însușirile lui.

Nu ne rămâne acum decât a arunca o mică ochire asupra acestei ediții, ce cuprinde toate scrierile lui A. Hrisoverghi, afară de traducția dramei *Antoni*, care, în același an după moartea lui, s-a publicat la București, în tipografia lui Eliad. Cele mai multe din bucățile poetice ce se cuprind în această colecție nu sunt decât niște eschise, niște cercări neîndeplinite; după opinia noastră, *Fragmentele* sunt cele mai vrednice de însemnat; multe din aceste sunt adevărate țanduri de pietre scumpe. Autorul singur cunoștea greșelile și neîndeplinirile lucrărilor sale; pe bucățelele de hârtie împrăștiate, pe care el le scrisese, se văd în mai multe locuri versuri subliniate,

cuvinte șterse, semne de îndoială. Negreșit că criticii vor găsi ades ideea rău înfățișată, noima neînțeleasă, expresiile nu prea alese, rima rău păzită. Noi singuri mărturisim că privim aceste poezii nu ca modeluri de perfecție, ci numai ca o dovadă că tânărul avea geniu și ca o probă de ce ar fi putut face, dacă nu l-ar fi răpit moartea așa de timpuriu, căci, înainte de toate, trebuie gândit că ele n-au petrecut din cariera omenească decât vârsta patimilor. Iar acelora care, fără a lua samă la împrejurări, s-ar sili a arăta numai greșelile lui Hrisoverghi, le vom zice tot acele cuvinte ce și biograful lui Andrei Chénier le adresează criticilor poetului francez, mort asemene în floarea tinereții: „Dacă vroiți de la dânsul o corecție absolută, duceți-vă de-l cereți mormântului, care s-a închis asupra lui la vârstă de douăzeci și șase de ani. Iar până atunce, nu pretindeți de la rodul timpuriu picat înainte de a se coace, prin lovirea fulgerului, dulceața poamelor de toamnă!“

1 ianuarie 1843

[Programul revistei „(Propășirea), foaie științifică și literară“][*]

[Românii au început a preţui facerile de bine a publicităţii. Deosebite foi politice şi literare, subt deosebite numiri şi cu deosebite tendinţe, s-au înfiinţat în tustrele provincii a vechii Dacii. Fieştecare din ele îşi împlineşte scopul mai mult sau mai puţin; însă toate au greşala capitală că prea se îndeletnicesc cu cele dinafară şi prea puţin cu cele dinlăuntru. Cele politice cuprind numai un extract uscat a întâmplărilor de zi, scoase din jurnaluri străine, şi care multe n-au cel mai mic interes pentru români; cele literare nu se ocupă pentru cele mai multe dăţi decât cu literatura uşoară a franţezilor şi a germanilor; rareori ele cuprind un articul original românesc, mai rareori încă un articul de ştiinţe sau de interesuri a ţărilor noastre. Lipsa dar a unei foi care, lăsând deoparte toate noutăţile dinafară şi discusiile politicei de zi, precum şi toate acele traducţii de articule uşoare şi de anecdote franţuzeşti şi nemţeşti, s-ar îngriji numai cu adevăratele interesuri materiale şi intelectuale a românilor, lipsa unei asemine foi publice, zic, este obşteşte simţită. Această lipsă, într-atât încât împregiurările dinafară o vor ierta, se va sili a o împlini „Propăşirea”.]

Lepădând din coloanele sale tot ce se înţălege subt strânsul cuvânt de *politică,* neocupându-se nicidecum cu discusiile şi noutăţile politice dinafară şi dinlăuntru, precum şi cu întâmplările zilii, izgonind orice traduceri din scrieri străine, care neavând nici un interes

[*] În Biblioteca Academiei Române se păstrează un exemplar din nr. necenzurat al revistei, datat 2 ian. 1844. Păstrăm între paranteze drepte părţile cenzurate din program, consemnând totodată în note formulările deosebite din prima lui formă.

pozitiv pentru noi nici nu ne pot îmbogăţi literatura, Foaia noastră nu va cuprinde decât compuneri originale româneşti, împărţite în trei secţii: [1. ştiinţele exacte, 2. ştiinţele morale şi politice şi 3. literatura românească, silindu-se prin toate aceste a deştepta un interes mai viu pentru ştiinţă şi naţie.]

Secţia I va cuprinde articule originale de fizică, hi-mie, istorie naturală, agricultură, ţinerea pădurilor, igienă publică, ştiri despre descoperirile şi lucrările învăţaţilor.

Secţia II va trata mai ales*: 1. întrebările cele mai interesante a *economiei politice,* precum drumurile, canalurile, vămile, bancele, tranzacţiile comerţiale şi industriale, 2. *jurisprudenţa,* adecă deosebite articule despre dritul românesc** în deosebitele timpuri [comentarea asupra codicilor de legi a Valahiei şi a Moldaviei, lipsele şi îmbunătăţirile driturilor civil şi penal]; 3. *istoria naţională,* sau*** priviri asupra analelor patriei; biografia celor mai însămnaţi români, înfăţoşarea întâmplărilor celor mai slăvite, obiceiurile, prejudeţile, ceremoniile, instituţiile vechilor noştri strămoşi; [şi 4, în sfârşit, felurite articule de un *interes social,* precum despre învăţătura publică, despre reforma temniţelor ş. a.]

Secţia III, a literaturei, care va fi cea mai bogată, va cuprinde tot felul de articule originale, proză şi poezie, viaţa celor mai cunoscuţi autori, traduceri şi extracturi din cărţile publicate în ţări străine, dar a cărora sujet se atinge de noi, priviri asupra limbii, bucăţi umoristice şi, în sfârşit, critica şi înştiinţarea tutulor scrierilor nouă româneşti. Această parte a Foiei noastre**** va fi menită ca să împărtăşească cetitorilor o idee dreaptă şi îndestulătoare a mişcării literare din Moldavia, Valahia şi Transilvania.

Această foaie***** se va publica subt redacţia răspunzătoare a dd. V. Alecsandri, P. Balş, I. Ghica şi M. Kogălnicean. Ajutorul celor mai însemnaţi literatori din Valahia şi Moldavia ne este făgăduit şi de pe acum putem închizăşlui că cetitorii noştri****** vor găsi adeseori

* „Mai ales“ lipseşte în nr. necenzurat.
** În nr. necenzurat: „adecă istoria dritului românesc“.
*** În nr. necenzurat: „adecă“.
**** În nr. necenzurat: „Propăşirei“.
***** În nr. necenzurat: „Propăşirea“.
****** În nr. necenzurat: „foiei noastră“.

în coloanele ei numele cunoscute a dd. Alexandrescu, Bolliac [Bălcescu], Voinescu, Donici, Maiorescu*, Negruzzi ş.a. Orice articule potrivite cu duhul Foiei**, trimise de orişicine, se vor primi cu recunoştinţă, tendinţa noastră de căpitenie*** fiind îndemnul şi răspândirea cunoştinţilor**** şi literaturii [naţionale].

Această publicaţie periodică va ieşi***** într-o coală în 4°, o dată pe săptămână, în Iaşi la Cantora Foiei săteşti; formatul, literile şi hârtia vor fi întocma cu acest [întâi] număr.

Preţul deocamdată este, pe an, doi galbini. Dar sporind numărul abonaţilor ca să se poată acoperi cheltuielile tiparului, atunce preţul se va scădea în proporţie.

Prenumeraţia se face în Iaşi, la Cantora Foiei săteşti, şi la toate libreriile; în ţinuturi pe la dd. învăţători publici; în Bucureşti, la libreria d. Valbaum.

* „Maiorescu“ fusese omis în nr. necenzurat.
** În nr. necenzurat: „Propășire!“.
*** În nr. necenzurat: „tendința de căpitenie a foiei noastre“.
**** În nr. necenzurat: „ideilor“.
***** În nr. necenzurat: „Propășirea se va publica“.

Portul național

Negreşit, că una din trăsăturile cele mai caracteristice a unui popor este portul naţional; însă acesta ca şi atâte alte obiceiuri vechi strămoşeşti ce ne da un tip original au trecut şi s-au şters în Moldova. Boierii noştri au lepădat costumul asiaticesc care după veacuri ajunsese mai a fi naţional; slugitorii s-au dezbrăcat de ciapcânul* şi căciula ţurcănească, care odată era uniforma ostaşilor moldoveni, chiar ţărancile au început a se dezgusta de catrinţă** şi de altiţe, care de abia unde şi unde, în nişte crăpături de munte, se mai întâlnesc câte odată şi în locul lor femeile şi fetele de la ţară poartă acum rochii cu falbalale***, coada în peptine, şemizete**** şi chiar mantelete*****. Lucru curios, Ardealul, acel lăcuit de atâte amestecături de noroade unde românii, deşi băştinaşii ţărei sunt dezbrăcaţi de drepturi politice şi priviţi numai ca o naţie tolerată, Ardealul, zic, au păstrat obiceiurile naţionale româneşti mult mai bine decât îmbele noastre Principate, unde elementul românesc singur domneşte. Acolo toate obiceiurile, danţurile, ceremoniile, serbările, cântecele, tradiţiile chiar şi prejudeţele naţionale s-au păstrat încă în toată puterea lor, când la noi le vedem chiar şi cele de pe urmă trăsături ştergându-se cu cea mai mare indiferenţie. În Valahia, mai ales în cea mică, costumurile şi

* *Aici:* ciapcă – chipiu; şapcă.
** *Catrinţă* – şorţ de lână împodobit cu flori, cu fluturi sau cu motive naţionale, purtat de ţărance de asupra cămăşii.
*** *Falbala* – fâşie largă de lână de stofă plisată, ce împodobeşte de jur împrejur partea de jos a unei rochii.
**** *Şemizetă* (fr. *chemisette*) – bluză femeiască simplă, cu croială asemănătoare cu a cămăşilor bărbăteşti.
***** *Aici*: *mantilă* – un fel de broboadă de dantelă.

toate semnele caracteristice naţionale se ţin încă destul de tare şi d. Mihail Buchet au avut destulă înlesnire spre compunerea frumosului său album românesc. La noi în Moldavia acestaşi artist cu toată buna sa voinţă cu greu ar putea găsi încă costumuri naţionale, doar numai să se vâre în văile Carpaţilor. D. Caufman cu mare greutate şi de abia la Piatră au putut găsi modeluri ca să închipuiască alăturata scenă pre care am litografiat-o înadins pentru călindar. Aşa dar de abia încă la surujii aflăm ceva rămăşiţe de un costum original. Lucru mai vrednic încă de luat sama – ciapcănele, care odată era haina de paradă a oştenilor lui Vasilie Vodă, pentru cea mai de pe urmă dată s-a purtat până în anul trecut de către zapcii desfiinţatei Nazirii a robilor ocârmuirii. Tristă decădere!

[Prefață la „O repetiție moldovenească sau noi și iar noi“]

D. Costachi Caragiali, acel tânăr actor român, pre carele l-am văzut pre născânda noastră scenă, jucând cu atâta talent *Cuconul Iorgu de la Sadagura,* înainte de a se întoarce în Ţara Românească, ca un adio al său, ne-a lăsat această piesă compusă de d-lui: *O repetiţie românească.* Cuprinsul ei răspunde cu totul la titlul ce poartă; această nemerire este îndestulă laudă pentru iscusinţa d-sale, autorului. În adevăr, cetind cineva această cărticică, cu neputinţă îi va fi de a nu cunoaşte natura, jocul, manierele, metehnele fieştecărui actor, ca actor jucând o rolă pe scenă şi, prin urmare, atârnând de critica publicului. Pe lângă acest merit *Repetiţia* d-sale Caragiali ne poate sluji pentru trii consideraţii destul de însemnate. Întâi, ea ne arată cu culori atât de vii cât şi adevărate, starea teatrului naţional subt direcţi străine. Al doile, ea ne dovedeşte, că nu vom putea ave actori români, până când nu vom avea un conservatoriu naţional, o dorinţă, pre care o vedem rostită şi de cătră fraţi noştri de dincolo de Milcov; şi al treile, această piesă poate sluji de un document foarte important pentru viitori cercetători ai începutului teatrului naţional. Un autor, a căruea scriere împlineşte atâtea condiţii, poate să fie mândru de opera sa; şi în această privire, noi dăm toată dreptatea d-sale Caragiali de a se făli de scrierea sa şi, prin urmare, a nădăjdui pe recunoştinţa tutulor iubitorilor literaturii şi a scenii naţionale.

Calendarele anului 1855

Anul nou ne-a adus, după obicei, mai multe *„Calendare“* şi *„Almanahuri“*. Avem dinaintea noastră şi din Moldova, şi din Bucovina, şi din Valahia, şi din Transilvania...

Calendarul domnului Bariţ,* din Braşov se deosebeşte prin articole de folosinţă publică.

Acel a d-lui Echard din Cernăuţi îşi păstrează forma *ab antiquo* şi cuprinde *tarifa timbrului, rânduiala poştelor, lista iarmaroacelor* din Galiţia şi câteva povestiri, care se deosebesc prin un stil latino-polono-ruteno-ungaro-germano-românesc ce a caracterizat totdeauna literatura Bucovinei, afară de o singură excepţie, jurnalul *„Bucovina“*, răposat la 1849.

Calendarul d-lui Gorgeanu** din Bucureşti e bogat în traduceri şi poezii de duzină *à la san fasson* – (vezi bucata de poezie ce poartă acest titlu, împodobită cu o ortografie adevărat *sans façon)*. Numitul calendar mai este încă ilustrat şi cu două litografi reprezentând: una pe M. S. Sultanul tratat de Alteţă – traducere *san fassoon* de cuvântul *hautesse* – şi alta, planul cetăţii Sevastopol, pe care un năstruşnic poet tot din acest calendar îl rimează cu Constantinopol. Chestia Orientului, pe lângă alte ispravi fericite, a înavuţit dicţionarul poeţilor români cu rimele nu mai puţin fericite:

* *Bariț, Gheorghe* (1812-1893) – om politic, istoric și ziarist transilvănean, întemeietor al primei gazete în Ardeal „Gazeta de Transilvania (1835) și al primei reviste „Foaie pentru minte, inimă și literatură“ (1838); a scris și a dat la lumină o „Istorie a Transilvaniei din veacurile XVII și XIX“.

** *Gorgeanu, Ion Gherasim* – autor al multor calendare (1850-1860), traducător din grecește al „Halimalei“ (4 volume, 1835-1838), alcătuitor al unei „Gramatici franceze“ (1832).

Sevastopol – Constantinopol, mulţumită d-lui Gorgeanu, care prin această iscodire a ajuns o armonioasă împreunare între două oraşe, ce până acum nici visa de a se întâlni şi a rima împreună.

„Calendarul Buciumului Român“ din Iaşi au hotărât în anul acesta să sparie babele, împărtaşindu-le profeţiile lui Cazamia şi prevestindu-le pentru anul 1855 plângeri, grozava corumpere a Asiei, focuri, conjurări şi războaie. Norocire însă că cuprinde şi profeţiile unui Agatanghel*, mai proaspăt scris, de V. Alexandrescu. Acest articol plin de umor biciueşte ridicolul acelora care au crezut, că cel mai bun chip ca să iasă în undă este de a-şi anina un *ovici* în coada numelui. Un alt articol interesant este: *„Mănuşile lui Omar-Paşa“*.

Dintre poezii, cele mai însemnate sunt: a) *„Ce-mi place“* de autorul mai sus citat; b) *„Apa trece, pietrele rămân“* de d. Dăscălescu**, c) *„Un toast“* de d. Gusti***, d) *„Stejarul singuratic“* de cavalerul C. Stamati; e) *„Osul de ros“,* fabula adresata de d. Negulici**** linguşitorilor şi, în sfârşit, *„Mărgerilă şi Steluţa“,* baladă poporală, a căreia autor n-am trebuinţă să-l numesc; este destul de a o citi, spre a şti, că provine din aceeaşi pană, care ne-a dat „Doinele“ şi „Lăcrimioarele“.

Cu părere de rău vedem, că în anii aceştia unii editori de almanahuri române s-au înşelat a publica asemine proaste compuneri ca *„Profeţiile lui Cazamia“*. Misia almanahurilor, cartea cea mai poporală în toate ţările, este de a lumina şi a moraliza, iar nu de a răspândi prejudeţe, superstiţii, pseudoprofeţii. Agatanghelul vechi a făcut îndestul rău; n-avem trebuinţă şi de Cazamia!

Aceasta a înţeles-o d. Gh. Asachi, a căruia *„Calendar pentru români“* şi în anul acesta ocupă cel dentăi loc în literatura almanahelor, dându-ne deosebite articole de un merit ce va ţinea mai mult de un an.

---

* *Agatanghel* – călugăr bizantin de prin veacul al XIII-lea, căruia i se atribuie o carte de prevestiri a epocilor viitoare.

** *Dăscălescu, Dimitrie* – scriitor român, autor a două culegeri de poezii: „Zorile“ (1854) și „Scrisori din țara țânțărească (1856); a colaborat la „Steaua Dunării“ și la „Foaie pentru minte, inimă și literatură“.

*** *Gusti, Dimitrie* (1818-1887) – scriitor și profesor la Iași; alcătuitor de cărți didactice: „Geografice“ (1842), „Retorică“ (1852), „Catihis“ (1859).

**** *Negulici, Ioan* (1817-1852) – pictor, publicist și traducător. Fabula, amintită de Kogălniceanu, e publicată, probabil, pentru întâia dată.

„Valea Albă“, novelă din istoria Moldovei de d. Asachi, compunere de un mare preţ pentru români, cuprinde episoadele cele mai dramatice şi mai eroice din viaţa lui Ştefan cel Mare. Această novelă singură ar forma un uvraj însemnat în literatura naţională şi aş dori să o văd reprodusă într-o colecţie de ‘mpreună cu novelele istorice a d. Asachi din almanahurile anilor trecuţi. Mai recomand cetitorilot mei *„Starea de faţă a Institutului filantropic Grigorian“* de dr. *Fătu*[*] şi *„Testamentul lui Nicolai Roşca Codreanu“,* un vrednic român carele şi-a lăsat toată averea pentru fundaţia în Bârlad a unei şcoli de fete, a unui spital, a unei biserici şi sporirea şcoalei publice întemeiată mai înainte de frate-său Gheorghi, tot în acest oraş. Între articolele traduse, menite de a răspândi idei morale şi religioase între popor, se deosebesc: un extract din *„Maximele lui La Rochefoucauld“*[**] *de* N. Istrati[***] şi *„Viaţa omenească“* de A. Obrejea. În colecţia de poezii ce încheie „Calendarul“ am zărit *„Patria“* de d. Ioan Ianov[****], ce face un curios contrast cu odele publicate de acesta şi în *„Gazeta Moldaviei“* din anul trecut, nr. 24 şi altele. Poezia este un dar dumnezeiesc, care trebuie întrebuinţat pentru celebrarea adevărului şi a frumosului, iar nu a fi prostituată politicei şi personalităţilor. Sfârşind, nu mă pot opri de a nu chema luarea aminte asupra *„Cântecului păstoresc“* cu care se încheie novela istorică a *„Valei Albe“,* una din cele mai frumoase bucăţi de poezie ce au ieşit din pana d-lui Asachi.

[*] *Fătu, Anastasie* (1815-1886) – medic al oraşului Iaşi, membru al Academiei Române (1871), a publicat o serie de articole şi cărţi despre moşit, despre apele minerale ale Moldovei, ş. a.

[**] *La Rochefoucauld François* (1613-1680) – om politic şi scriitor francez.

[***] *Istrati, Nicolae* (1818-1862) – scriitor moldovan; a scris poezii, povestiri istorice, articole de politică ş. a.

[****] *Ianov, Ioan* (1838-1903) – scriitor român, ce a făcut parte din cercul „Convorbirilor literare“; a scris mai multe cantonete comico-satirice, între care se deosebeşte „Kalikenberg“ (1871).

Jurnalismul românesc în 1855

În zilele noastre, spiritul a ajiuns a fi o putere atât de mare şi câte odată chiar şi mai grozavă decât oricare alta. Spiritul acesta se manifesta prin opinia publică, iar unul din organele cele mai principale al opiniei publice este *presa în general,* şi presa periodică sau jurnalismul în special.

Presa este ehul* prelungit a graiului omenesc, este tribuna în care glasul mulţimii răsună până la marginile lumii civilizate; prin presă tot ce se face, tot ce se zice, tot ce se descopere în vreo parte a lumii se răspândeşte pe toată întinderea globului şi se face proprietatea omenirii întregi. Nu nedrept s-a zis dar că:

„Presa şi, mai ales, presa periodică joacă în domeniul inteligenţei rolul ce maşina de aburi, aplicată la drumurile de fier, joacă în lumea materială; ea lucrează a uni popoarele prin legătura puternică a ideilor, precum drumurile de fier le uneşte prin legătura intereselor; ea zguduie şi surpă în fiecare zi vechea barieră a urelor naţionale şi pregăteşte aşa triumful fraternităţei universale, care într-o zi viitoare are a face din tot neamul omenesc o singură familie mare“.[**]

Presa periodică care, în ţările libere, se numeşte o *a patra putere în stat* şi care pretutindene, până şi în părţile pământului cele mai despotic ocârmuite, a agiuns a fi o necesitate şi pentru guverne şi pentru popoare, căreia şi unele şi altele îi fac complimente şi-i solicitează aplauzele, această presă la români este o inovaţie a căreia origină datează de abia de ieri. Nu sunt cincizeci de ani, când în Principate nu străbătea poate cinci jurnaluri franceze şi două

* *Ehul* – ecoul.
** Artaud „Enciclopédie des gens du monde“ (n. a.).

germane, şi aceste încă de abia se cetea în casele a câţiva boieri şi cu deosebire în cabinetul domnilor, cari era îndatoraţi de către Poarta Otomană de a aduna ştiri din toate părţile Europei şi de a le împărtăşi la Constantinopol.

Nu sunt treizeci de ani, când românii n-avea încă o singură foaie periodică în limba lor. În anul 1817 d. Racocea, c.c. translator românesc în Lemberg, publica, în adevăr, prospectul unui jurnal ce era să iasă pentru întâiaşi dată *româneşte;* însă planul său nu se putu aduce în împlinire. La 1822 dl. Z. Carcalechi, decanul jurnaliştilor români de astăzi, cerca pentru a doua oară, în Buda, o asemine întreprindere, dar aceasta era mai mult o revistă literară şi care curând şi căzu. În 1828 C. Roseti din Valahia publica în Saxonia câteva numere a unui jurnal politic românesc numit *Fama Lipţcăi;* în sfârşit, Eliad la 1827 ceruse asemine voie de a publica o foaie românească în Bucureşti, dar ocârmuirea de atunce nu-i încuviinţă cererea. Şi aşa, ceilalţi puţini bărbaţi ce pe atuncea ar fi putut coopera la întroducerea presei periodice între români pierdură mai sperarea de a-şi realiza planul. Numai doi bărbaţi păstrară încă curagiul, aşteptând toate de la timp şi de la împregiurări.

Eliad în a doua cercare fu mai norocit; în 1 april 1829 el publica întâiul număr a *Curierului românesc,* jurnalul cel mai bun, pe care au avut românii până acum şi care a exercitat cea mai mare înrâurire asupra opiniei publice, asupra ideilor, literaturii şi chiar gustului românilor, jurnal, care s-a scufundat în catastrofa anului 1848.

Puţin după aceea, G. Asaci, în 1 iunie aceluiaşi an, a publicat la Iaşi *Albina românească,* prefăcută astăzi în *Gazeta Moldovei,* veteranul jurnalelor, de vreme ce, fără întrerupere în timp de 26 ani, s-a ţinut şi se ţine până astăzi.

Aceste jurnale, ieşite în timpul ocupaţiei rosiene şi sub cenzura impusă pentru întâiaşi dată Principatelor prin ocârmuirea provizoră, fură însă o adevărată revoluţie între români. Ele le deschidea o lume nouă, puindu-i în contact cu celelalte popoare mai civilizate, arătându-le faptele, propăşirile şi, mai ales, driturile.

Amvon mai înalt decât toate amvoanele, auditorul lor era pretutindene şi glasul lor străbătu în palaturile bogaţilor şi în căsuţele răzeşilor şi a posesoraşilor. Politică (precât aceasta le era iertată), ştiinţe, arte, literatură, morală... ele, deşi în scurt, deşi necomplect,

au tratat toate. Clase întregi fură prin ele deşteptate, luminate şi chemate la viaţa publica. Şi aşa putem zice, că *Curierul* şi *Albina* au răspândit, în starea de mijloc* mai ales, mai multe idei, mai multe nobile credinţe, mai multă învăţătură, decât însuşi şcoalele naţionale care, reorganizate încă înaintea introducerii presei periodice, au costat ţării atâtea şi atâtea milioane! Şi cu toate aceste, au produs până astăzi rezultaturi atât de mici!

Drumul inteligenţei odată deschis de *Curier* şi de *Albină,* noi campioni ai civilizaţiei şi a naţionalităţii se iviră în curând în toate puncturile ţărilor româneşti. Chiar în întâia decenie (1830–1840) ieşiră la lumină în Transilvania: *Foaea duminicei, Gazeta de Transilvania, Foaie pentru minte* etc.; în Valahia: *Muzeul Naţional, Gazeta, Curiozul, Romania, cea* întâi gazeta zilnică, *Pământeanul, Mozaicul, Mercurul, Curierul de îmbele sexe, Cantorul de avis,* prefăcut apoi în *Vestitoriul românesc* de astăzi etc. În Moldova: *Alăuta românească, Foaia sătească, Osiris, Dacia literară, Arhiva, Spicuitorul, Dunărea* etc. Mişcarea intelectuală era pretutindene mare şi neobosită. Atunce era epoha, când roiuri de tineri plini de entuziasm, crezând în viitorul patriei lor şi al lor, uniţi toţi cu curagiul juneţei ce nu se îndoieşte de nimică şi pentru care stavilă nu este, se apucaseră de lucru. Astăzi greutăţile împregiurărilor politice, care au trecut peste ţările noastre, materializmul vârstei coapte, visurile ambiţiei neîmplinite, sau orgoliul poziţiilor câştigate ne-au despărţit, au pus între noi diversităţi de interese şi idei; dar cu toate aceste, când ne aducem aminte de unirea frăţească şi tinerească, care pe la 1840-1847 lega într-un singur trup şi suflet toată tinerimea Principatelor... la un asemine suvenir toate discordiile se uită, o mână caută pe a altuia, şi dacă am vrea, împreunaţi ca odinioară într-o singură şi aceeaşi voinţă, încă am putea face mari lucruri.

Neştearsă este încă din aducerea aminte a românilor acea râvnă care învăpăia tinerimea, sunt acum zece ani. *Propăşirea* a fost organul ei cel mai însemnat; cu toate împedicările unei cenzuri aspre care, în sfârşit, a izbutit a-i precurma existenţa, această foaie izbutise a exerţia o mare înrâurire asupra întregii dezvoltări a vieţii sociale. Ea este încă martură şi dovadă a puterii ce tinerimea exerţia

* M. Kogălniceanu are în vedere aici burghezia moldovenească)

atunce asupra opiniei publice şi chiar asupra ocârmuirei, căci numai tinerimea a ispravit *emancipaţia ţiganilor* clerului şi a statului, votată de Adunarea obştească şi întărită de domnul Mihai Sturza în 31 ianuarie 1844*.

Dar cenzura, plantă necunoscută în pământul românesc şi impusă prin ocârmuire străină, din zi în zi se făcea mai aspră. În Ţara Românească Eliad, având curagiul a ataca cenzura în chiar persoana cenzorului, adresându-i în public şi prin tipar aceste cuvinte care în veci se vor păstra în istoria presei noastre: *"Dar, domnule! te pălmuiesc şi palma mi se sfinţeşte!" Curierul românesc* fu suspendat pe o bucată de vreme. În Moldova *Dacia literară* şi *Propăşirea* avură o soartă şi mai tristă! Şi una şi alta fura definitiv oprite. Curagiul prin acesta nu se pierdea; un jurnal se oprea, altul, sub alt titlu, ieşea mai zdravăn şi mai energic decât cel oprit. *Propăşirea* închisă, în locu-i se ivi în Bucureşti *Magazinul istoric pentru Dacia,* care sub redacţia lui N. Bălcescu, *tânăr* în care era numai inimă, trată chestiile istorice şi sociale cu o vervă, cu o bărbăţie, cu un stil necunoscut încă în jurnalistica românească; şi aceea ce *Magazinul* nu putea publica, se reproducea de *Gazeta de Transilvania,* care sub redacţia capabilă şi naţională a lui Bariţ pân' la 1847 a fost neobositul campion a dreptăţilor Principatelor româneşti.

Anul 1848, cu efervescenţa sa ce, de la un capăt a Europei până la celalt, a dominat popoarele, a exerţiat şi asupra presei româneşti înrâurirea înmulţitoare ce a avut asupra presei din toate ţările. Mai multe jurnaluri au ieşit şi în Transilvania, şi în Valahia, şi chiar în Bucovina. În Moldova singură efectul fu contrar!.. Ziua de 29 Mart** pusese capăt influenţii tinerimei, spartă şi izgonită din ţară; o ordonanţă princiară statornici o cenzură care nu putea decât a sugruma orice jurnal, chiar străin politicii. Numai *Albina românească,* organ a guvernului, putu a se păstra; însă jurnalul *Bucovina,* redigat de exilaţi din Cernăuţi, *Gazeta de Transilvania, Organul luminării* din Blaj, *Pruncul român, Poporul suveran* etc... din Bucureşti, proclamaţiile, broşurile, pamfletele, care ploua din toate părţile şi chiar şi în Moldova străbătea, cu toate măsurile guvernului de

* *Vezi*: sullimentul la nr. 5 a „Propășirei, Foaie ștințifică și literară", redijată la anul 1844 *(n. a.)*.

** Data izbucnirii revoluției din 1848 în Iași.

atunce, au ridicat presa românească la o înălţime ce până atunce îi fusese necunoscută. Nici un drit, nici o chestie nu rămase fără a fi tratată cu patimă, în adevăr, ades şi cu exageraţie, însă pururea într-un ton demn şi conform cu misia tiparului...

În Valahia, de la 1849 până la 10 septembrie 1854, cu greu am putea cita o singură producţie literară de o oareşcare valoră, toată activitatea mărginindu-se în simplu traduceri, cea mai mare parte *romanuri;* căci cea mai mare parte din junime, fiind silită a se deştera, cu dânsa emigrase şi toată viaţa intelectuală a Ţării Româneşti. În străinătate proscrişii au produs o literatura specială şi până şi încercări de o presă periodică, precum *Albumul peregrinilor* de Bolintineanu, *Junimea română* şi *România viitoare* de N. Bălcescu; însă secfestruirea* acestor scrieri revoluţionare la graniţa Principatelor şi strâmtoritele mijloace a redactorilor din început le amerinţa peire, deaceea şi existenţa lor n-a fost decât efemeră. Afară de *Vestitorul românesc* nu ştiu ca să se fi publicat vreun alt jurnal; cel puţin meritul său nu l-a făcut să străbată dincoace de Milcov. În Moldova, care nu inspira aceleaşi îngrijiri *revoluţionare,* apăsarea spiritelor fu mai blândă. Deaceea şi inteligenţa a dat mai mult semn de viaţă. Ca cărţi istorice, au ieşit colecţia deplină a *Letopisiţilor Moldovei,* editată de M. Kogălniceanu, trei tomuri a *Uricarului* de T. Codrescu**, *Istoria românilor* de T. Laurianu***, *Cronica lui Şincai,* tipărită de Departamentul Instrucţiei Publice după un manuscris hărăzit de domnul stăpânitor. Poezia, care despreţueşte ş-amerinţă lanţurile cele mai grele, cu toate restricţiile unei aspre cenzuri, a înălţat glasul libertăţii şi ne-au vestit viitoarea deşteptare. *Baladele* şi *Doinele* lui V. Alexandri, *Poeziile* lui Bolintineanu, alte *poezii* a lui Gh. Sion s-au publicat în acest period. *Teatrul* lui Alecsandri ş-a lui Milo ne-a dovedit asemine că în Moldova viaţa intelectuală nu pierise şi nu aştepta decât răsărirea soarelui popoarelor spre a se deştepta zdravănă, frumoasă şi naţională. Presa periodică a făcut şi ea oareşcare

* *Secfestruire* (corect: cechestruire) – a ţinea închis pe cineva (ceva) în mod nelegal, a nu permite trecerea dintr-un loc în altul.

** *Codrescu, Teodor* (1819-1894) – publicist şi istoric român. E cunoscut mai ales prin „Uricariul", o colecţie de documente privind istoria României (25 volume).

*** *Laurian, August Treboniu* (1810-1881) – enciclopedist român, unul din reprezentanţii principali ai curentului latinist.

timide propăşiri. În Iaşi: *Zimbrul* redigat de dd. Gusti, Codrescu şi Fotino; *Săptămâna, Foaia sătească* de d. C. Negruzzi; în Galaţi: *Patria* de d. Vrabie, au înmulţit numărul jurnalelor româneşti, însă ce folos!... cea mai mică încercare de a ieşi din strânsele mărginiri impuse de cenzură şi care făcea din aceste foi simple *efimeride* era aspru pedepsită. *Zimbrul,* deşi organ a guvernului, pentru un articol religios împrumutat *Gazetei de Transilvania* fu închis; *Patria,* ce nu putea publica nimică patriotic, căzu, pentru că nu avea pentru ce a fi spriginită. *Săptămâna,* care nu se ocupa decât cu articole *pastorale,* deşi avea un redactor, care odată scrisese pre *Alexandru Lăpuşneanu,* conteni odată cu subvenţia ce i se da din venitul şcoalelor.

România literară, ce de pe atunce încerca de a se ivi, fu oprită înainte de a-şi răspândi cel întâi număr. Crima sa înaintea diplomaţilor străini era pentru că purta titlul de *Românie;* rămase dar iarăşi singură şi autocrată *Albina românească* care, lepădându-şi adjectivul *românesc,* se trapsformă în *Gazeta de Moldavia.*

Această neagră epohă încă a contenit. Vântul apusului a început a străbate şi la noi. Apăsarea străină a încetat cel puţin a ne înnăduşi mişcarea intelectuală. Un câmp larg este deschis jurnalismului românesc; pretutindene răsar organe a publicităţii; şi libera discuţie asupra driturilor, asupra intereselor, asupra viitorului românilor, deşi încă plină de frică şi înnoindu-se dacă poate şi cât poate... a început a se ivi şi în foile noastre, când nu cu mult mai înainte pentru orice aspiraţie a inimii, pentru o mai bună soartă, pentru apărarea a orice împilări, pentru espunerea a orice drit, românul sub vălul celui mai strict anonim era nevoit de a avea recurs la jurnalele Franţiei şi a Germaniei.

Dar să vedem, cum publiciştii români au conştiinţa misiei lor? Cum ei se folosesc de libertatea ce li se dă şi, prin urmare, cum ei îşi îndeplinesc datoria lor într-acest timp, unde nimene nu trebuie să şază cu braţele încrucişate, unde, ca în timpul lui Solon*, nimărui nu este iertat de a rămâne neutre?

Românii au astăzi şese jurnaluri politice; două în Moldova: *Gazeta de Moldova* şi *Zimbrul;* două în Valahia: *Vestitorul românesc* şi *Timpul;* două în Ardeal: *Gazeta de Transilvania* şi *Telegraful.*

* Solon (639-559 p.e.n.) – legislator al Atenei, socotit printre cei şapte înţelepţi ai Greciei şi datorită căruia atenienii şi-au reîntoars Salamina, pe care o pierduseră.

Gazeta de Moldavia şi *Vestitorul* sunt jurnaluri de un caracter semioficial; ele comunică novelele curţii, măsurile adoptate de ocârmuire, articole de fond şi discuţii polit(ic)e întră foarte rar în coloanele lor, iar rămăşiţa paginilor înşiră noutăţi de afară, traduse din jurnaluri străine. În ele se reproduc ca într-un dagerotip* toate întâmplările, toate opinile zilei, fără nici un sistem, fără credinţă politică. Nu este dar treaba noastră de a le spune defectele sau calităţile, de vreme ce ele nu cearcă a întra pe o cale propăşitoare nici măcar în privirea regulilor gramaticale.

Telegraful român, ce iese în Sibiu sub redacţia dlui Vasici, are ades bune articole, mai ales de comerţ şi agricultură. Acţia politică a sa până acum e însă foarte mărginită. Cu interesele Prinţipatelor se preocupă numai ca de o chestie secundară.

Este oare aceasta din lipsa de corespondenţi ori din *neputinţă?* Nu o putem hotărî.

Gazeta de Transilvania, redigată acum de dl. Iacob Murăşeanu**, este în mare decadenţă. Renumele ei a fost mare numai până la 1848, când a dirijat-o pana lui Bariţ. Cele mai bune articole despre driturile şi interesele românilor ieşea odinioară în acest jurnal, în care publicişti cei mai însemnaţi îşi deduseră *rendez-vous. Gazeta de Transilvania* se ocupă, pre cât îi este învoit cu interesele materiale a românilor de peste Carpaţi, iar încât priveşte Prinţipatele, ea se măgineşte în extracturi din *Gazeta* de la Iaşi şi din *Vestitorul* din Bucureşti. Când câte o dată înşiră vreun articol original, acesta este, negreşit, un *panegiric* ce i s-a trimis din Moldova sau Valahia. În această privire, *Gazeta de Transilvania* se poate lăuda că acum ocupă cel întâi loc în jurnalizmul românesc, căci a îmbucat trâmbiţa renumirei cu mult curaj şi, ades, cu foarte puţin tact.

Mai rămân dar *Zimbrul* şi *Timpul. Zimbrul* este cam speriet, deşi îşi arată corniţele în toate zilele, el s-a făcut cu totul mititel. Proverbul: *paza bună trece primejdia rea,* l-a înţelepţit; deaceea îi şi menim o viaţă îndelungată. Suplementul literar ce-l întovărăşeşte o dată pe săptămână îi întrece cu mult partea politică. În sfârşit, mai avem a vorbi de *Timpul* din Bucureşti, redigat de d. Bosuioceanu, ce altă dată e şi numele de Gh. Ilariu.

* *Dagherotip* – aparat întrebuinţat pentru a fixa sub influenţa luminii imaginea unui obiect pe o teacă de aramă argintată.
** *Mureşanu, Iacob* (1812-1887) – ziarist transilvănean; a scris şi poezii.

Timpul este o nouă înfăţişare în jurnalistica noastră; sprijinit de casele cele mari de negoţ din Bucureşti, el este menit de a reprezenta ş-a apăra viaţa şi interesele *stării de mijloc,* stare astăzi atât de împortantă în Europa, şi la noi de abia născândă. Aşa s-a judecat această foaie şi de *Presa de Orient*[*]. *Timpul* este singurul jurnal care a abordat discuţia politică, el are o opinie, o sprijină, se sileşte a o face să prevaleze asupra ideilor contrare. El singur până acum a îndrăznit a scrie pe steagul său *driturile românilor,* când celalalte foi periodice se târăsc în vechiul hogaş a tăcerii despre orice chestie politică privitoare către Prinţipate.

Redactorul său pare a fi plin de bunăvoinţă la lucru şi de încredere în viitorul cauzei sale, două însuşiri neapărate unui bărbat ce pretinde a fi organul unei opinii.

Prin urmare, ne place a crede, că partea defectuoasă a acestei foi provine numai din neispita redactorului întru a purta o armă atât de ascuţită ca presa. Aşa, cu părere de rău am văzut, că d. Bosuioceanu nu este îndestul de aspru în alegerea articolelor; cu chipul acesta, jurnalul său jicneşte *morala publică* şi, mai ales, acel simtiment a *frumosului* şi a *onestului,* care trebuie pururea să povăţuiască pana unui publicist; vroim a pomeni de articolul ce a ieşit în suplimentul *Timpului* cu nr. 4 iscălit de Gh. Sion, care până acum a aspirat de a-şi face un nume prin alte merite decât prin succese de *scandal.* Articolul d-sale, adresat *femeilor moldovene*[**], care dovedeşte că cunoaşte atât de puţin acest sex cu toate că pretinde că ele i-au *înălbit părul* a produs un efect cu totul desplăcut. Nimic mai nedrept, mai arogant şi mai puţin nemeritat decât învinovăţirile d-sale Sion! Femeiea este încă cea mai nobilă parte din societatea noastră, ea întrece cu mult pe bărbaţi. Pentru ce dar d-lui din *eccepţii* să facă *regulă?* pentru ce, în acest articol, pre care, dacă nu l-ar fi iscălit, nici am putea crede că este a lui Gh. Sion, atâta de mult se deosebeşte şi prin idei şi prin stil de scrierile sale de mai înainte? pentru ce în acest articol, adaog, să mustre atât de aspru generaţia de faţă? Şi chiar drepte să fie mustrările sale, este acum timpul de a dezvăli

[*] *La Presse d'Orient* – gazetă, ce apăruse între anii 1855-1856 la Constantinopol.

[**] E vorba de „Epistolă către damele moldovene" – articol de Gheorghe Sion, publicat în „Timpul", suplimentul nr.4 din 30 decembrie 1854.

străinilor tocmai în acest moment grav şi critic pentru viitorul ţări, metehnele noastre? Socoate d-lui că cu aceasta ne-ar face mai recomandabili? D-lui, ca poet, nu şi-ar pute alege alte sujeturi mai potrivite, sau socoate că femeile moldovene sunt responsabile de nenorocirile sale amoroase? Gh. Sion era până acuma, şi ca *poet,* şi ca *caracter,* unul din tinerii cei mai bine văzuţi în Iaşi. Articolul său, care este nu numai o neiscusinţă, dar şi o vină de *làse-moralité*[*], a jignit coardele cele mai delicate a unei naţii, lovind-o în *onorul mamelor, soţiilor* şi a *fiicelor.* Cu adevărată întristare mă văd silit de a adresa unui prieten şi poet ce-l iubesc aceste linii, foarte blânde, potrivindu-le cu nemulţămirea generală ce a produs şi de care sunt sigur că d. Sion s-a şi încredinţat atât prin reclamaţiile ce a trebuit să primească şi de-a dreptul, cât şi prin acele ce s-au trimis redacţiei *Timpului. România literară* singură a primit până acum mai multe, pe care însă nu le-a dat publicităţii, numai ca să nu deschidă un câmp mai larg unui scandal de jelit.

Somă totală. Noi am avut şi avem încă publicişti. Eliad, Murgu, Maiorescu, C. Roset, Brăteanu, Bălcescu, fraţii Hurmuzăcheşti şi alţii... au onorat jurnalizmul românesc. Dar până acum n-avem încă un singur jurnal care să răspundă la trebuinţele naţiei, şi, cu toate aceste, în faţa epohei serioase de astăzi, în mijlocul gravelor împrejiurări ce se adună, înaintea presei străine, care zilnic se ocupă de români, însă mai totdeauna într-un chip ignorant sau ostil, cea mai mare nevoie pentru noi este de a avea un jurnal serios, neatârnat, supus numai legilor adevărului, care zilnic să *proclame* şi să *apere driturile Prinţipatelor,* recunoscute astăzi *în prinţip* de Europa întreagă, care, dând ocârmuirii un sprijin credincios şi neinteresat, să-i dezvălească abuzurile ce se fac fără ştiinţa sa şi spre paguba ţării; care să-şi puie desigur scop a stăruinţelor sale de a forma nu numai educaţia noastră politică, dar încă de a ne cultiva natura morală, întemeind nobilele credinţe, dezvoltând în inimile noastre *simtemintul frumosului* şi a *onestului,* şi fiind în toate apărătorul şi sprijinitorul bunelor moravuri. Rezultatul muncii unui asemine jurnal ar fi că ar lumina clase întregi care astăzi n-au nici o instrucţie şi care nici ar ave unde să o găsească aiure; ar fi că

[*] *Làse-moralité* (fr.) – împotriva moralităţii.

atunce am găsi mai mult decât astăzi idei sănătoase şi impresii mântuitoare într-un popor, pentru a căruia viaţă spirituală s-a făcut până acum atât de puţin!.. Binele, ce un asemine jurnal ar produce, ar fi peste măsură. Negreşit, că greutăţile de a realiza un asemine program sunt mari şi, mai ales, la noi, unde libertatea tiparului este încă atât de mărginită! Dar, totuşi, nu socot că ar fi peste putinţă de biruit. Trebuie numai ca bărbatul ce s-ar hotărî să ee asupră-şi o asemine importantă însărcinare şi răspundere, totodată să ţie samă de împregiurările locale, de piedicile, care sunt în poziţia de faţă şi, mai ales, de nepregătirea poporului pentru a primi de odată şi în mari doze hrana *vecinicului adevăr.* Spre a ajunge la aceasta, jurnalizmul trebuie să se ee după pilda lui Franclin*, carele a practicat cu atâta iscusinţă arta de a poporaliza adevărurile folositoare şi de a înfăţişa sfaturile moralei practice sub forme atrăgătoare şi uşoare de înţeles pentru numărul cel mare a cititorilor, transformând în mică monedă pentru trebuinţa mulţimei întregi isprăvile, ce învăţatul sau gânditorul descopere în fundul cabinetului său.

* Artaud: „Enciclopédie des gens du monde“. Tom 15 *(n. a.)*.

[Programul ziarului „Steaua Dunării“]

„Steaua Dunării“ iesă într-o epohă din cele mai însemnate ale lumii moderne.

Un rezbel mare, un rezbel de eroi, întreprins pentru emanciparea Orientului şi a Principatelor îndeosebi, se urmează chiar în apropierea marginilor noastre, ce încă astăzi răsună de vuietul căderii Sebastopolii.

Ţelul politic al „Stelei Dunării“ este de a ţinea pre publicul român într-o cunoştinţă lămurită şi continuă nu numai despre întâmplările cele mai importante ale zilei, dar totodată şi despre spiritul şi tendinţile marilor luptători.

Acest jurnal este *„Steaua Dunării Române“;* prin urmare, politica sa nu poate să fie decât *politica seculară a românilor,* politica naţională care – spre onoarea publiciştilor noştri – se urmează şi se sprijină de întreaga presă românească, cu mai mult sau mai puţin talent, însă fără excepţie, şi cu aceeaşi neobosită râvnă şi călduros patriotism, politică care se rezumă în aceste cuvinte: *autonomia Principatelor, unirea Principatelor.*

Simpatiile noastre sunt din tot sufletul, din toată inima pentru Franţa şi Anglia; căci ele mai întâi au scris pe gloriosul lor steag emanciparea şi dezvoltarea Principatelor. Dar recunoştinţa noastră este de mai înainte câştigată *oricăria Puteri,* ce la viitoarea pace va apăra mai cu energie, mai cu nepărtinire, mai cu neinteres exclusiv driturile patriei noastre şi va stărui ca de către marele Areopagiu al Europii să se hotărească, în sfârşit, soarta politică a românilor într-un chip statornic şi conform legilor sântei Dreptăţi şi respectului naţionalităţilor. Un popul omogen de cinci milioane – înţelegem numai

populaţia îmbelor principate – ce secoli întregi şi prin atâte catastrofe i-a păstrat existenţa şi istoria, popului român poate şi trebuie ca odată să trăiască cu însuşi viaţa sa naţională, prin singura păstrare a legăturilor seculare cu Înalta Poartă şi sub singura Protecţie colectivă a Europii, care ni s-a recunoscut de către toate Puterile adunate la conferinţele din Viena. Numai această Protecţie este dorită de români; singură ea va răspunde la interesul naţiei noastre, la interesul fiecăria puteri îndeosăbi, la interesul Europii.

Unitatea Principatelor a fost visul de aur, ţelul isprăvilor a marilor bărbaţi ai României, a lui Iancu Huniad ca şi a lui Ştefan cel Mare, ca şi a lui Mihai Viteazul, a lui Vasile Vodă, ca şi a lui Matei Basarab. Unirea Principatelor a fost ţelul gândirilor şi a celor mai străluciţi dintre domnii fanarioţi; şi cu toată apăsarea străină, totuşi legislatorii noştri din 1830 au înscris în art. 425 al legii fundamentale de atunce*, aceste cuvinte repetate din secol în secol până astăzi de toate inimile române: „Art. 425. Începutul, religia, obiceiurile şi asemanarea limbii lăcuitorilor acestor două Principate, precum şi trebuinţele a îmbelor părţi, cuprind din însuşi descălecarea lor elementele *nedespărţitei uniri,* care s-a împiedicat şi s-a întârziat din întâmplătoarele împrejurări. Mântuitoarele folosuri a rodului ce s-ar naşte din întrunirea acestor două ţări sunt netăgăduite! etc. etc."

Unirea Principatelor este dar dorinţa vie şi logică a marii majorităţi a românilor. „Steaua Dunării" este jurnalul Unirei. Prin aceasta ea nu urmează unei utopii; ea apără numai interesul vital al patriei. Unirea Principatelor este singurul mod în stare de a consolida naţionalitatea românilor, de a le da demnitate, putere şi mijloace pentru a împlini misia lor pe pământul ce de către Cel de Sus li s-a dat spre moştenire. Noi avem înaintea ochilor noştri exemple la ce grad de libertate şi de civilizaţie, sub demni regenţi, au ajuns Sardinia şi Belgia, staturi a cărora întindere este mai mică decât acea a Principatelor.

Unirea Moldaviei şi a Valahiei singură va depărta conflicte viitoare pe ţărmurile Dunării şi ale Mării Negre, singură va consolida pacea în Orient.

Politica noastră dinlăuntru va fi cu totul de *legalitate* şi de *bună rânduială.*

* Regulamentul Organic. 296

Suntem convinşi că în mijlocul provizorului de astăzi, trebuie să fim cătră guvern cu un respect demn şi neinteresat; că trebuie să ne folosim de liniştea de faţă spre a ne pregăti pentru a asămăna prin chipuri legale instituţiile noastre cu instituţiile Europei civilizate, în familia caria voim a fi număraţi; că, dacă nu ne este încă iertat a ne schimba situaţia politică, nimene nu ne opreşte de a ne înţelege de pe acum asupra chestiilor sociale, precum emanciparea şi îndrituirea claselor muncitoare, desfiinţarea sclaviei, această pată neagră a omenirei care, de pe tot pământul european s-a păstrat încă în singurele Principate, modificarea sistemului fiscal, răspândirea instrucţiei primare etc. etc. Nu credem că voind a ne ocupa cu aceste reforme, ce de mult în Europa s-au şi operat, şi care mai toate, trecând pin Bucovina şi Transilvania, au şi ajuns la graniţile noastre, s-ar găsi cineva care să ne conteste autonomia.

Când declarăm că suntem pentru buna rânduială, prin aceasta nu pretindem a recomanda ceva nou în ţările noastre. Românii, într-un lung şir de ani şi chiar în mijlocul conflagraţiei din 1848, au respectat această hună rânduială. De atunce până la 1854, ei au trecut sub felurite forme de guvern, ba chiar au fost câteodată şi fără guvern, şi cu toate aceste niciodată anarhia n-a înlocuit ordinul public. Românii au dovedit că sunt demni de Libertate.

Politica, după nimerita expresie a unui publicist francez, a ajuns a fi astăzi sufletul lumii moderne; la dânsa ţintesc şi largile tendinţi ale literaturei ce formulează şi împrăştie ideile, şi propăşirea industriei care asociază, organizează, produce şi răspândeşte. Politica este puternica circulaţie ce aţâţă toată gândirea şi toată fapta. În politică se învârteşte astăzi toată ideea. Din ea izvoresc toate acele valuri de teorii, de proiecte, de sisteme care bat necontenit în opinia publică şi împing activitatea mulţimei spre căi nouă.

Studiul politicei s-a făcut dar cea întâi şi cea mai nobilă din toate ştiinţele şi a ajuns a fi de o necesitate neapărată. Românii din zi în zi mai mult simţesc această necesitate. Soarta Principatelor nu atârnă de politică? „Steaua Dunării“ îşi va face o datoriie specială de a iniţia pre cititorii săi la elementele acestii ştiinţe. Ne vom sili, dar, în limbagiul cel mai lămurit, a da publicului mijloacele de a avea îndată o idee exactă despre toate chestiile cele mari care astăzi mişcă lumea, şi aşa a cunoaşte simţul fiecăruia cuvânt al politicei,

care, după expresia lui Garnier Pages*, este ştiinţa organizaţiei sociale şi a direcţiei societăţii către bunăstare morală şi materială a tutulor prin ordin şi prin libertate. Spre a populariza această ştiinţă, vom avea recurs mai puţin la cunoştinţele noastre, decât la opiniile şi la scrierile acelor bărbaţi ai Franţei, Angliei şi Germaniei, carii în viaţa publică, în Parlament sau în presă, au câştigat dritul de a fi numiţi fundatorii ei.

Ca jurnal literar, „Steaua Dunării" chiar din început se pune alături cu opiniile şi tendinţele „României literare"**. În deplin acord cu popularul nostru poet şi redactorul ei, credem că literatura românească trebuie să se adape la izvoarele naţionalităţii, adică în istoria, moravurile şi credinţile ţării noastre. Vom combate dar din toate puterile noastre direcţia falsă ce o parte din scriitorii de astăzi se încearcă a da limbii şi literaturii. Spre aceasta ne păstrăm dritul absolut de a ne exprima opinia asupra orice scrieri dată la iveală. Persoana autorului va fi pururea sacră pentru noi; dar opera sa fiind a publicului, va fi şi a noastră. Supuind scrierile noastre la apreciaţia altora, şi aceasta fără restricţie, vom judica şi noi scrierile altora; căci critica s-a făcut neapărată mai ales în timpul de faţă, când limba românească este răstignită pe fel de fel de cruci, stropşită prin fel de fel de sisteme, întunecată prin fel de fel de ortografii, unele mai absurde decât altele. Suntem pentru dezvoltarea limbei; aceasta este o convincţie a juneţii noastre; ca optsprezece ani mai înainte am scris despre regularea şi purificarea ei. Încă la 1837, fiind pe băncile Universităţii din Berlin, am fost pentru întroducerea literilor latine; şi astăzi, dacă am şti că cu ele „Steaua Dunării" s-ar ceti şi s-ar înţelege mai mult – lucru neapărat mai ales pentru un jurnal popular – de îndată am şi adopta aceste litere, care fiind ale vechilor noştri strămoşi, curând sau târziu vor fi şi ale noastre. Însă, precum în politică nu suntem pentru utopii, aşa şi în literatură nu suntem nici pentru pedantism, nici pentru şarlatanism; suntem pentru adevăratul progres. Urâm confuziile babilonice, urâm ignoranţa şi mediocritatea ascunse sub cuvinte răsunătoare dar seci de simţ; socotim că ne trebuie o literatură originală, nobilă, naţională,

* Publicist şi revoluţionar francez (1803–1878).
**Revistă condusă de V. Alecsandri (1855).

însuşită de a ne forma mintea şi inima, o literatură de care să ne putem făli şi înaintea străinilor. Aceasta nu ne va da-o niciodată pacotila* de versuri fără poezie, de romane traduse şi de tratate anabatisto-limbistice a celor mai mulţi din scriitorii noştri de astăzi!

Nimene mai mult decât noi nu preţuieşte meritele legiuit câştigate în literatura românească; cu o vie bucurie vom aplauda orice talent nou ivit, orice încercare făgăduitoare de un viitor succes. Vom face ades partea juneţei şi a neexperienţei. Dar vom păşi hotărâtor în contra tutulor semizeilor, pătrimilor şi optimilor de zei, carii fără nici un titlu, fără nici o capacitate, din autoritatea lor privată, s-au constituat succesorii muzeelor, năvălind Olimpul şi Parnasul. De interesul public, de datoria noastră va fi de a-i combate şi de a-i răsturna din poziţiile uzurpate; şi, drept arme în această luptă nu ne vom servi decât de însuşi scrierile lor. Noi, de pe acum ne aşteptăm la urgia şi la învectivele d-sale. În contra acestora nu vom răspunde însă decât prin dispreţul nostru, ce suntem siguri că va fi întărit şi de dispreţul publicului. Libertatea presei nu o iubim numai pentru noi, o iubim chiar şi în contra noastră, o iubim până şi cu excesele ei.

O specialitate a „Stelii Dunării" va fi de a împărtăşi publicului român în traducţie sau în estrat articolele cele mai importante – şi ele sunt multe şi cu deosebite tendinţe – ale presii străine despre Principatele Româneşti, fie în privire politică, fie în privire literară. Aceste articule au un interes real pentru noi, când ele provin din pana vreunui bărbat însemnat în politică sau în literatură, ori când figurează în vreun jurnal cunoscut de a avea o mare influinţă asupra opiniei publice a Europei.

Ca jurnal comerţial, „Steaua Dunării" se va ocupa cu chestiile cele mai principale ale agriculturei, ale industriei, ale comerţului nostru. Dacă pretutindenea interesele materiale ţin astăzi cel întâi loc în viaţa populilor, aceste trebuie mai cu deosebire să preocupe pre români, a căror importinţă politică, după expresia nimerită a lui Ion Ghica, atârnă de la numărul chilelor de grâu ce exportă peste marginile lor. Căile de comunicare, aşezămintele de credit, casele de asigurare, societăţile de agricultură, alimentaţia publică, mijloacele

* *Pacotilă (fr. pacotille)* – marfă de proastă calitate.

de a dezvolta născânda noastră industrie, înlesnirile pe care comerţul este în dreptate de a le pretinde, în sfârşit, chestiile cele mai mari ale economiei politice vor afla în foaia noastră o apreciere demnă şi practică; căci îmbunătăţirea materială ne va da şi perfecţionarea morală, şi aşa vom putea ajunge la adevărata civilizaţie, la adevărata libertate.

Dacă ne-am răzăma numai pe slabele noastre mijloace, puţine am putea ţinea din cele făgăduite. Însă noi facem un apel leal şi călduros la toţi confraţii noştri, la cunoştinţele, la talentul, la patriotismul lor. Unindu-se toţi, dându-ne fiecare concursul său, în măsura putinţei sale, avem convicţia că „Steaua Dunării" – cu toate greutăţile nedespărţibile de o asemine întreprindere – va putea ajunge a fi un organ central folositor patriei, un mijloc de publicitate serioasă, în stare de a înfăţişa şi a apăra şi înlăuntru şi în afară drepturile, interesele, speranţele românilor din Principate. Nu pretindem a critica nici o foaie politică din acele ce există; dinpotrivă, voim a ţine seama de greutăţile particulare ale fiecăruia; dar totuşi avem prezumţia de a crede că, prin concursul general al publiciştilor şi al literaţilor noştri, prin o voinţă energică, prin multă moderaţie şi mai ales prin mult tact – izgonind personalităţile şi ocupându-ne numai de principii – s-ar putea face şi mai bine. Această ambiţie o hrănim pentru „Steaua Dunării". Jurnal menit numai triumfului *unei idei*, ocupându-se de ziua de mâni mai mult decât de ziua de astăzi, nefăcând parte nici o coterie, nemerind în suita nimărui, ci având drept singur ţel *viitorul naţiei*, „Steaua Dunării" va respecta toate persoanele, toate cuviinţile. Prin urmare ne măgulim de a crede că nu vom găsi nici o ostilitate, nici o piedică sistematică, mai ales când coloanele noastre vor fi pururea deschise la orice idee nobilă, la orice faptă generoasă, la tot ce va fi proiectat sau executat pentru binele comun al românilor, fără privire către steag sau partidă.

Publicul nostru, care pururea a ştiut a recunoaşte sacrificiile făcute pentru dânsul şi chiar simplele bune intenţii, îmi va ţinea seamă şi de buna mea voinţă şi de greutăţile ce voi întâmpina; el va judica chiar din început că interesul sau vreun motiv personal nu este ţelul întreprinderei mele. Că am păzit o îndelungă tăcere, asta nu va să zică că n-am meditat nimică.

Fac parte de o generaţie care s-a desprins din tinereţe cu studiul. Activitatea spiritului este o condiţie vitală a acestii generaţii; de aceea, la vârsta noastră, cu greu am putea să ne decidem la o tăcere, ce mai ales în timpul de faţă o privim ca o crimă. „Retragerea – zice Saint-Marc Girardin – nu este inerţia, şi acelui căruia acţia nu-i mai este învoită, sau nu-i mai place, îi rămâne încă observaţia. Mă acomod foarte bine de a vedea lucrând pe alţii, şi nu mă revoltez nicidecum în contra deselor schimbări ale figurei lumei. Bătrânii marinari, chiar acei ce n-au fost decât simpli matrozi, iubesc a vedea pregătindu-se corăbiile ce purced, a urma din ochi manevrele tinerilor marinari, şi le doresc din toată inima, atât sau mai mult noroc decât au avut ei însuşi. Aceste sunt sentimentele mele când priesc la prefacerile lumii politice a noastre.

N-am nici ciudă, nici pizmă, dar asemenea n-am nici o umilitate în suvenirile mele“.

[Adresanţii gazetei „Steaua Dunării“]

Mi s-a adresat mustrarea că „Steaua Dunării“ ia un ton prea pedagogic şi că are un aer mai mult de o carte scolastică decât de un jurnal politic şi literar. Această mustrare nu este una pentru noi. Din început am declarat că „Steaua“ este o foaie populară; ea aspiră de a-şi forma publicul după ideile, principiile şi simpatiile expuse în profesia de credinţă din nr. 1. Acest public nu se compune pentru noi din bărbaţi de stat şi din geniile politice, pentru care nimică nu este necunoscut; noi nu scrim nici măcar pentru acei ce au cutreierat Europa, ba chiar nici pentru acei ce sunt în stare de a se abona la jurnalele străine de 15 şi de 10 galbeni. Ambiţia noastră este de a ne adresa la un alt public, care, deşi mai numeros, a fost ţinut până acum departe de viaţa inteligenţii, care începe a se trezi, îşi cunoaşte puterea şi driturile şi aspiră, prin urmare, a şti şi apoi a şi lucra. Pentru acest public noi scrim; el n-a avut, ba putem zice că nici acum nu are mijloace de a se forma în ţară; şcoalele Europii sunt prea departe, jurnalele cele bune sunt scrise în limbi străine şi costă prea mult, iar şcoalele noastre sunt rare şi literatura românească încă în faşe. Publicul însă are voinţă de a învăţa; prin urmare, epitetul de pedagog îl primim cu bucurie, dar în simţul cel mai nobil; şi dovadă că şi publicul aprobează programul nostru este numărul de opt sute abonaţi ce a dobândit „Steaua“ în mai puţin de cincisprezece zile, un număr neauzit până acum în Moldova, număr, cea mai mare parte format din clase ce până acum nici citea. Unui asemine public, scump nouă, voim dintâi a-i lămuri înainte de a-i spune; dacă ar fi să rămânem neînţeleşi de majoritatea cetitorilor noştri, la ce ar fi ca să ne pierdem timpul puind negru pe alb? Maculatură este îndestulă în literatura noastră.

[Ideile noi necesită cuvinte noi]

Amicul nostru A. Rusu ne-au adresat următoarea scrisoare. Toate observaţiile ce sunt făcute în bună credinţă, cu privire către folosul public, şi mai ales cele ce sunt spirituale, ne plac, chiar când ele sunt în contra noastră. Aşa este astă dată şi cu observaţiile amicului nostru. Dar el are dreptate. „Steaua“ de-ar fi înţeleasă de toţi ar ajunge a fi „Soare“. Însă cum să facem ca să plăcem tutulora atât în stil, cât şi în idei? Opiniile sunt atât de diverse! Până mai deunăzi nu eram numit retrograd? D. Nenovici, fostul redactor al „Patriei“, nu ne-au fost calificat limba îmbrăcată cu toga romană şi purtând în cap o căciulă de cazac Donschi? Bietul om, el nu lua sama că prin această glumă îşi arunca o piatră în chiar grădina sa: redactor „Patriei Române“ şi purtând un nume cu o terminaţie Donschi Nenovici?

Acum suntem calificaţi de progresişti; acest nume îl primim mai cu drept; dară suntem progresişti, dorim progresul şi în idei şi în stil. Şi credem, că şi publicul nostru – deşi nepregătit – şi unde era să se pregătească? – va progresa cu noi şi în stil şi mai ales în idei. Sunt atâte idei care, dacă ar fi să nu întrebuinţăm cuvintele străine ce le exprimă şi să ne slujim numai de circonlocuţii româneşti ar rămâne mai neînţălese încă decât rostindu-le prin termine astăzi străine, dar mai împământenite. Sunt apoi alte idei care-n deosebite împrejiurări ne silesc poate de a nu le exprima prea lămurit; acel ce are ochi vadă, acel ce are minte înţăleagă! Vie libertatea tiparului, care sperăm că potrivit ofisului domnesc vom avea în curând, şi atunce făţiş, fără întorsături, fără cimilituri vom căuta a vorbi într-un chip spre a fi înţăleşi de toţi. Însă şi atunce, tot credem că de multe ori nouele idei vor cere neapărat şi noue cuvinte.

[Note de călătorie în Spania]

Poezia năs[c]u între arabi ca plantă indigenă. Triburile încă barbare avea poeţi încercaţi de a cânta întâmplările vânătorilor i(=şi – *I. S.)* păstorilor, sfezile amanţilor, victoriile emirilor, plăcerile vieţii libere, frumuseţea unei nopţi sănine, melancolia câmpiilor pustii; un palmier, un deal, o ondă cristalină era obiete (obiecte – I. S.) de dulci inspiraţii. Asemine poezie trebuia să fie un amestec de subtilitate şi de naivitate, o floare sălbatecă ce exhală parfum în pustie. Coranul dădu un impuls nou arabilor pentru poezie. Influenţa climei şi pământului voluptuos a Espaniei dezvăli mai mult acest talent a arabilor. Abderraman cel Mare* transplantă în Cordova săminţele cele mai delicate a culturii orientului şi, reval a abasizilor, dădu impuls tuturor elementelor civilizaţiei şi, prin urmare, poeziei. Acest gust se făcu obştesc în Andaluzia şi, mai ales, în Grenada.

Toate fură cântate: principi, cavaleri, tradiţiile istorice, lauda damelor şi a amorului, poezii şi epigrame, satire şi compuneri poetice. Poveştile, pentru care toţi orientalii au o predilecţie deosebită, fie prin amestecarea cruciaţilor, fie şi prin granadini, dădură loc la romanele de cavalerism a veacului de mijloc...

Afară de ura pentru copaci** espanionul este foarte simţitor pentru frumuseţile şi scenele naturii. Scânteierea unei stele, cursul lin a unei fântâni, zbieratul unei turme de oi, mirosul unei flori le

* Abderman cel Mare (= Abd-ur-Ruman) – beliduce arab în Spania; conduse armata arabilor în Franţa, unde fu bătut şi ucis lângă Poitiers la 7 octombrie 1732.

** Spaniolii distrug copacii din preajma ţarinilor din cauza păsărilor, care le ciugulesc grânele.

pricinuieşte senzaţii plăcute. Nici odată expresiile limbilor nu sunt mai sublime, decât când vorbesc de aceste scene. Cunosc un spaniol, un prieten al meu, d. Carlos Lattore, carele tot anul face o călătorie de cincizeci de leghe* ca să vadă tunsul oilor.

* * *

În Spania în de obşte toţi nu fac nimică, dar în deosăbi sunt două soiuri de oameni, cari au acest privilegiu şi pentru care viaţa este o lungă serbare: cei prea bogaţi şi cei prea săraci. Cei dintăi n-au trebuinţă să lucreze, cei de pe urmă n-au trebuinţă de nimică, căci, ca şi câini fără stăpân, pururea sunt siguri să li se întâmple de a găsi hrana de toate zilele. Clima dintăi le dă această neîngrijire, şi fatalitatea, care au influat asupra caracterului, le vin spre desăvârşire.

Dă unui espaniol umbră vara, dă-i o manta ca să-şi acopere strenţele sau mai bine golăciunea, pe urmă o bucăţică de pâine sau ceva puchero** cu *garbauzas**** şi este omul cel mai fericit şi cel întăi *hidalgo***** al peninsulei. În Spania strenţele nu sunt ruşinoase. Un aseminea om nu simţeşte nici o trebuinţă – *pardon,* simţeşte trebuinţa serbărilor, o! la aceste el este foarte legat; de aceea, când este o cursă de taure, îşi vinde o jumătate de manta; aleargă la procesii, la danţuri, ghitara şi castanetele nu-l află nici odată indiferent şi fieştecare serbare pentru dânsul are o a doua zi.

Poporul espaniol, ca toate popoarele meridionale care au fost în contact cu orientul, acest leagăn măreţ al imaginaţiei şi poeziei, are o predilecţie nespusă pentru poveşti. Ca şi români îi vezi seara adunaţi lângă vreun bătrân sau vreo bătrână, ades ţigancă, ascultând cu plăcere poveştile ce arată luptele strămoşilor cu marii, viaţa unui hoţ vestit, şi în care *merveilosul***** joacă un rol mare. Lipsa comunicaţiilor, scumpetea cărţilor, puţina societate, raritatea sujetelor de conversaţie, viaţa câmpeană", pururea în faţa naturii, face că poveştile sunt cea mai plăcută petrecere de vreme după asfinţitul

* Leghe – veche măsură itinerară la francezi, spanioli, italieni (lega comună – 4.444 metri, lega marină – 5.555 metri).
** Oală de fiert.
*** Mazăre turcească.
**** Nobil, idalgo.
***** *Merveilos* – probabil de la merveille (fr.) – miraculos, minunat.

soarelui. Nu este culme de deal, rămăşiţă de zid, pod, prăpastie, grotă, care să n-aibă legenda sa, în care vraja, descântecul să nu joace un rol. Şi lucru curios, multe aceste poveşti au o mare analogie cu acele a românilor, care dovedesc că au aceeaşi baştină: orientul. Iată câteva pilde:

Comoarele, cum am zis, joacă un mare rol; la amândouă naţiile ele sunt puse sub paza unor vrăjitori şi este de crezut că aceste poveşti au o origină adevărată. În adevăr, în vremea rezmieriţilor, cărora au fost supuse ambele naţii, mulţi îngropa comoarele cu nădejde că în vreme de pace să vie să le regăsească. Ei murea, comoarele rămânea ascunse şi, după sute de ani, se regăsea. Este destul de câteva întâmplări asemine pentru ca să făptuiască asupra închipuirii popoarelor. Când comoarele sunt în fundul peşterilor închise cu porţi încântate, care se deschid numai cu iarba herului ori cu cuvinte cabalistice, când că oamenii înarmaţi ce stau cu săbiile goale, când acele comori ard noaptea cu flăcări mari şi spre a le descoperi trebuieşte ciolane de un mort, aur cules la rădăcina de nouă aluni etc.

În de obşte poveştile se aseamănă. În povestele Alhambrei, scrise de d. Washington Irving* în acea întitulată: *„Astrologul arab, Ibrahim Eben Abu-Ajib“,* astrolog viind din Egipet la corte sa rigăi de Grenada Aben-Habuz, şi consultat de acesta ce trebuie să facă ca să scape de năvălirile creştinilor, îi pune în lucrare o reţetă, ce au găsit-o într-o carte minunată în care se află toate tainele naţiei, şi care fusese dată de Dumnezeu lui Adam, de la care trecu din tată în fiu la Solomon, căruia îi fu de mare ajutor la zidirea bisericii din Ierusalim şi de la dânsul a ajuns în mâinile unui mare preot egiptenesc, îngropat într-o piramidă, din care au scos-o acel astrolog. Potrivit acelei reţete Abu-Agib au făcut pe vârful palatului un turn mare în faţa dealului de Albaera, la Grenada. În acel turn era o sală rotundă cu ferestri dând asupra tutulor puncturilor oraşului. Înaintea fieştecarii fereşti era o masă, pe care era întinsă o armie mică, infanterie şi cavalerie, cu un rigă în capul ei. Lângă această fieşte-

* Washington, Irving (1783-1843) – celebru scriitor american. Între 1841-1843 a fost ministru plenipotenţiar al Statelor Unite în Spania. „Poveştile Alhambrei“ au fost imprimate în 1832 în urma unei călătorii în Spania cu prilejul descoperirii unor documente privitoare la Cristofor Columb.

care masă era o lance pe care erau sculptate caractere cabalistice. În vârful turnului era o figură de bronz, lipită pe un pivot (vârtej) care se îndreaptă spre partea p-unde o armie străină amerinţă oraşul. Atunce craiul n-avea decât să lovească cu lancea mica armie, ce era în direcţie figurei şi îndată armia duşmană era respinsă. Această poveste se găseşte în „Alexandria“ românească, când Nehtinav, riga Egiptului, sleia armii de ceară, care-i bătea toţi duşmani. Şi alte pilde.

Cu toate aceste, povestele românilor au asemănare cu a multor altor naţii chiar cu a finilor. D. X. Marmier* în cartea *sa „Souvenirs de voyages et tradition populares“*** zicea că în vreme ce dumnezeul Viaineameinen era principiul orânduelii, principiul cel rău era înfăţoşat de Caleva, care acesta avea de fii pre urieşi, că odată una din fiicele acestui asemine urieş ce se rătăcise în câmp întâlni pe drumul său un om ce ara, că luă pe buricul degetului omul, cai, plugul, îi adusă la maică-sa şi o întrebă ce era acel omul, ce se juca cu căruţa sa:

– Vai, fata mea, îi răspunse mamă-sa, aceste-s fiinţele care ne-au izgonit din lume.

Poveste românească este asemine. La început pământul era lăcuit de urieşi; o fată de urieş, fiind primăvara la câmp, a întâlnit un om, ce ara cu un plug ce era înjugat cu opt boi. Ea îi luă în poala sa şi, înturnându-se acasă întrebă pe maică-sa ce gândaci era aceea.

– Fata mea, du-te de-i pune la locul unde i-ai găsit, că acestea nu sunt gândaci, ci oameni [ce] au să lăcuiască pământul după noi.

* *Marmier, Xavier* (1809-1892) – scriitor francez. A publicat, mai ales, note de călătorie şi nuvele.
** „*Suvenire de călătorie şi tradiţii populare*“. A apărut în 1841.

Scrieri istorice și sociale

Bătălia de la Războieni și pricinile ei*

26 iulie 1476

Una din bătăliile cele mai însemnate din istoria Moldaviei este negreșit lupta eroică de la Războieni, între moldoveni sub Ştefan cel Mare și între otomani sub padișahul Mohamed II. Doi scriitori au tratat această bătălie, domnul Cantemir și aga Asachi; însă și unul și altul s-au înșelat în mai multe locuri.

Cel dintâi zice că Ştefan cel Mare a domnit de la 1390 până la 1504, adică 114 ani, pretinde că lupta de la Războieni s-a întâmplat la 1390, în vremea împăratului Baiezit I, pe care-l amestecă cu Mohamed II**. Dl aga G. Asachi, cunoscând foarte bine anacronismul lui Cantemir, a căutat să-l dezvinovățească făcând din Baiezet I Baiezet II, dând, cum se vede, toată greșala asupra tipografului, care în loc de II a pus I; însă dumnealui iarăși au văzut că Baiezit II a venit în Moldavia de abia la anul 1484; și, dar, d[umnea]lui a schimbat epoha bătăliei și de la 26 iulie 1476 d[umnea]lui a mutat-o la 26 iulie 1484. D[umnea]lui prin aceasta a amestecat lupta de la Războieni, întâmplată, precum am zis, la 26 iulie 1476, sub povața lui Mohamed II, cu o altă campanie turcească făcută de către Baiezet II, la 1484, campanie care s-a mărginit numai în luarea cetăților Chilia și Akermanul. Dar aceste greșeli nu sunt nimică pe lângă altă rătăcire mai mare, în care iarăși au picat și domnul Cantemir și dl aga Gheorghie Asachi. Amândoi pretind, tot cu acele cuvinte, că, după ce Ştefan vodă s-a fost împins de către mumă-sa Elena de dinaintea zidurilor Neamțului, el și-a ascuns drumul prin căi lăturalnice „și, a treia zi după bătălie, au ajuns noaptea la satul Negrești pe râul Almaș. Turcii, după crunta lor

* Extract din *Istoria Moldaviei* ce se compune de către redactorul *Arhivei*.
** Vezi *Histoire ottomane*, tom. 1, p. 137[1].

biruință, se împrăștiesă, parte rămâind la tabără (la Războieni), parte prădând târgurile și satele de prinpregiur. Atunce Ştefan neașteptat iese din codruri, face un așa puternic atac asupra turcilor, încât, fără a le lăsa vreme de a se întruni, îi înfrânge și-i alungă. Numeroasă mulțime piere de sabie, alta se înecă în Moldova și în Siret ș. a.“*. Aceste nu s-au întâmplat niciodată. Ştefan vodă o dată s-a luptat cu turcii la Războieni și atunce a fost biruit. Niciodată n-a mai fost o a doua luptă tot la Războieni. Dacă s-au întâmplat așa, cum toți hronicarii țării și istoricii străini au păzit tăcerea cea mai absolută asupra a douei lupte de la Războieni, ei care scriu cu atâta amănunt întâia luptă? Cantemir a vrut să facă un roman, d-lui aga Asachi, în entuziasmul său pentru principul autor și în lipsă de acturi mai autentice, l-a copiat întocmai. Suntem siguri că dl Asachi nu ne va lua rău însemnările noastre; după secerători fieștecare are voie de a spicui. Singurul nostru merit este norocita descoperire ce am făcut de mai multe izvoare istorice, care d-sale i-au trecut din vedere. Ajutorat de dânsele, ne vom sili a arăta faptele de la Războieni atât de adevărat, cât cu putință; și așa începem:

Mohamed II, de mai multă vreme avea ochii țintiți asupra Moldaviei, a cărei a putere din zi în zi creștea prin ostășeștile talente ale viteazului Ştefan. Prevăzând că acel stat născând va putea să fie o mare stavilă la planurile sale de izbândă, el hotărî să se folosească de prilejul războiului ce era atunce între Moldavia și Valahia și, dar, ca aliat al acestuia de pe urmă principat, el porni război asupra țării noastre. La sfârșitul anului 1474, o sută douăzeci de mii de turci, afară de urdia tătarilor și de oștile muntenești, sub povața lui Hadim Suleiman pașa, beglerbeg de Rumelia, după mărturisirea domnului de Hammer[3], cel mai bun general de atunce al Imperiei otomane, intrară pentru întâiași dată în Moldavia. Ştefan cel Mare, simțind că nu va putea birui un asemene vrăjmaș înfricoșat decât prin vicleșug, știu a trage armia turcească într-o pădure numită de otomani Agajdenici, adică marea pădurilor, pe apa Racovățul, lângă râul Bârlad. Puterile domnului Moldaviei erau alcătuite numai de patruzeci de mii de oameni, din care cea mai mare parte erau țărani cu coase și cu topoare, armele cele mai înfricoșate în mâna poporului, când îi adus în deznădăjduire.

* Vezi *Histoire de l'Empire ottoman,* tom. 1, p. 139 și descrierea cadrului întâi din istoria Moldaviei[2].

Pe lângă aceste patruzeci de mii moldoveni, mai erau încă două mii călăreți leși, trimiși într-ajutor de către Cazimir, riga Poloniei, și cinci mii săcui trimiși asemene de către Mătieș Corvinul, stăpânitorul Ungariei. La 17 ghenarie 1475, pe apa Racovățului, se dădu o bătălie însemnată. „Ştefan le-au ieșit (turcilor), zice Ureche vornicul, înainte, din sus de Vaslui, la Podul Înalt; pe care i-au biruit Ştefan vodă nu așa cu vitejia cum cu meșterșugul, că întâi au fost învățat de au fost pârjolit iarba peste tot locul de au slăbit caii turcilor cei gingași, și apoi, agiutând și puterea cea dumnezăiască, cum să vrea tocmi voia lui Dumnăzău cu a oamenilor; așea i-au cuprins pe turci o negură cât nu se vedea unul cu altul, și Ştefan-vodă tocmise puținei oameni, despre lunca Bârladului, ca să-i amăgească cu bucine și cu trâmbiță dând semne de război. Atuncea oastea turcească, întorcându-se la glasul bucinilor, împiedicându-i și apa și lunca, și acoperindu-i și negura, tăia și sfărâma lunca să treacă la glasul bucinilor; iar din dos i-au lovit Ştefan vodă cu oaste tocmită, în 17 zile a lui ghenari, unde nici era loc de a-și tocmirea oaste, nice de a să îndereptarea; ce așea ei în de sine tăindu-să, mulți au pierit, și mulți prinsără vii pedestrimea, ce și pe aceia pe toți i-au tăiet, unde mulți pași și sangiagi au pierit și pe feciorul lui Isac pașa, după ce l-au prins viu, l-au slobozit, și pușcile le-au dobândit și steaguri mai mult de o sută au luat. Dacă i-au bătut pe turci, au luat în gios de la Podul Înalt pen pădure și au ieșit unde purceade apa Smilii, în ținutul Tutovei; în legea lor au dat laudă lui Dumnezeu că s-au văzut ieșiți la lume. Iară Ştefan vodă pornitu-s-au după dânșii cu moldovenii săi și acei două mii de leși și au gonit pe turci pân' i-au trecut Sireatiul la Inășăști, unde să chiamă Vadul Turcilor și pân' astăzi, și acolo, diasupra Sireatiului, la movila cea mari a Tecuciului, au odihnit trei zile".

În această campanie, una sută de mii de turci pieriră pe câmpul bătăliei sau în valurile Racovățului, a Bârladului și a Dunării. Patru pași muriră în deznădăjduita luptă, toată tabăra cu bogățiile sale, cu o sută de steaguri picară în mâinile moldovenilor. Leșele turcilor fură arse și din oasele lor se făcură mai multe movile, monumenturi trainice de slava și de vitejia strămoșilor noștri. Strikovski[4], istoriograf leșesc, spune că trecând prin Moldavia la anul 1575, adică tocmai o sută de ani după bătălia de la Racovăț, au văzut încă tot locul luptei alb de oase. Pe movilele ce acoperea oasele bine-credincioșilor moldoveni, Ştefan a așezat trei cruci mari de piatră, care se află până astăzi.

Ştefan, recunoscător pentru ajutorul dat de Cazimir[5], riga Poloniei, îi trimise treizeci și șase steaguri turcești, împreună cu patru pași robi; asămene daruri au trimis și lui Mătieș Corvinul[6] și lui Sixt IV, papa Romei, lucru ce ne face să credem că domnul Moldaviei au primit de la înaltul pontif ajutoruri bănești, pentru ținerea războiului cu otomanii*. La această luptă, Ştefan, care știa a răsplăti curajul oriunde-l afla, boieri mai multe sute de țărani, care pe câmpul bătaliei se purtaseră mai bine decât mulți boieri ruginiți.

Toate puterile străine se bucurară de biruința câștigată de către moldoveni asupra turcilor. Roma serbă în toate bisericile pe *Apărătorul Creștinătății*, nume ce Ştefan își câștigase prin neobosita lui sabie. Mătieș Corvinul, în luna lui april 1475, trimise către domnul Moldaviei pe Gaspar de Hatvan, episcop de Stulwaisemburg, poftindu-l ca să urmeze un război început sub auspicii așa de fericite. Ştefan era silit să-l urmeze și fără de voia lui, căci Mohamed II, turbat de mânie pentru neștearsa rușine suferită de armele sale, hotărî o a doua campanie asupra Moldaviei, mult mai înfricoșată decât cea dintâi.

La înștiințarea pregătirilor ce făcea sultanul, Ştefan trimise un sol către Cazimir, care era atunce, în iulie 1475, la Dieta de Lublin; solul acela era poruncit să facă cunoscut rigăi Poloniei marile pregătiri ce făceau otomanii asupra Moldaviei și să ceară ajutor. La acea înștiințare, toată Dieta fu în tulburare; toți leșii și litvanii cereau ca riga să pornească îndată război asupra Porții. „Moldova, ziceau ei, este peretele Poloniei; interesul republicii cere ca să nu suferim ca acea țară să pice sub jugul turcilor". Toate fură în zadar. Cazimir IV era unul din acei domni carii, slabi și fără patriotism, aduc mai totdeauna și pieirea patriei lor și pieirea lor înșiși. El stătu două săptămâni la îndoială ce trebuia să facă și, cu toate aceste, curieri peste curieri veneau de la Ştefan, înștiințând republica în ce primejdie el se afla. Toată Dieta se sculă asupra rigăi. Voievodul de Cracovia, castelanul de Sandomir și marșalul țării îi ziseră însuși: „Neiertata nepăsare a tătâne-tău, a frate-tău și a ta ne-au adus în slăbiciunea de astăzi. Republica era odată în floare, puternică și cinstită; astăzi nici străinii, nici aliații noștri

* Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reichs*, T. 1, p. 523; Fessler, *Geschichte der Ungarn*, T. 5, p. 315; Engel, *Geschichte der Moldau*, p. 139; *Letopisițul* lui Ureche Vornicul.

nu ne bagă în seamă. Provinciile noastre măresc staturile vecinilor noştri, şi noi din zi în zi ne apropiem de pieire"[*]. Toate fură în zadar. Cazimir se mărgini de a trimite către sultanul soli, rugându-l ca să nu lovească pe domnul Moldaviei, care era, după pretenţia leşilor, vasal Poloniei. Dar aceşti soli puseră atâta vreme întru a purcede şi întru lunga lor petrecere în tabia otomană, încât se întoarseră în Polonia de-abia după un an, când toate erau trecute. Mohamed II, fără a băga de samă la propunerile solilor leşeşti, strânsese toate oştile sale; şi cu o flotă de trei sute de vase, care cuprindea patruzeci de mii de luptători, a mers de a pus asedia înaintea cetăţii Caffa, în Crimeea, piaţă de căpetenie pentru negoţul Moldaviei şi a genovezilor. Caffa pică în mâinile otomanilor la 4 iunie 1475[**]. Acest oraş era, cum am zice, o parte a Moldaviei; căci, de la începutul principatului, genovezii, stăpâni ai Caffei, simţiră că nu se vor putea ţine multă vreme în Crimeea, din pricina popoarelor barbare ce-i învecinau. Ei, dar, căutară a se uni cu moldovenii, naţia cea mai puternică şi mai policiată. Alexandru cel Bun fu cel întâi domn care se uni cu genovezii într-un ţel comercial. Moldovenii, care din vremile cele vechi se îndeletniceau cu navigaţia pe râurile plutitoare ale Principatului, pe Dunărea, pe Nistru, privind bunătatea ţărmurilor ce aveau pe Marea Neagră, începură a dura corăbii, dintâi pentru siguranţa porturilor, pe urmă pentru un negoţ întins. Aşadar, prin aliaţia lor cu genovezii, moldovenii în puţină vreme avură o flotă destul de mare şi de puternică ca să se poată întări pe Marea Neagră. Sub Ştefan cel Mare, mai ales, înrâurirea maritimă a Moldaviei fu aşa de mare, încât domnii în titlurile lor se numeau *stăpâni ai Mării Negre*. Caffa se făcuse întrepozitul comerţului Răsăritului, ce se făcea atunce numai de genovezi şi de moldoveni[***].

[*] Vornicul Ureche şi logofătul Miron Costin[7].

[**] Hammer, T. 1, p. 524.

[***] „Dès que les Moldaves se joignirent par confédération avec les Genois, ils firent construire des vaisseaux de mer et se declarèrent maîtres de la Mer Noire. C'est ce qu'on trouve dans leurs titres: „princes souverains de la Moldavie, maîtres de la Mer Noire". L'impératrice Cathérine II, durant la première guerre contre la Porte, fut convaincue de cette vérité par le comte Feldmaréchal Romanzof[8], qui avait eu l'ordre d'examiner les droits de la Moldavie sur la Bessarabie et la Mer Noire. Etienne-le-Grand a senti qu'une marine militaire devait avoir pour base une marine marchande. L'abondance de ses munitions navales, le volume et la qualité de ses productions l'appelaient à une navigation plus vive et plus étendue. Il connut la marche naturelle des choses,il tourna

Mohamed II judecă, dar, foarte bine, că, luând Caffa, el lovea Moldavia tocmai în inima sa; și așa fu, că de atunce noi n-am mai avut, nu o flotă, dar măcar o corabie. După asaltul Caffei, toți neguțitorii moldoveni ce se aflau în oraș fură uciși prin porunca sultanului.

Cinci sute tineri nobili genovezi, care se mânau la Constantinopol pe corăbii turcești spre a fi înrolați în șirurile ianicerilor sau spre a sluji la scârnavele desfătări ale seraiului, se răscoliră în drum și, apucând corăbiile, se traseră în portul Cetății Albe, unde fură primiți foarte bine de pârcălabul moldovenesc. La auzul acelei răscoale a genovezilor și a bunii priimiri ce li se făcuse de către ocârmuitorul Akermanului, Mohamed II nu-și mai putu stăpâni mânia. El trimise îndată în Basarabia o parte a armiei sale, care luă prin capitulație orașul ce slujise de azil fugiților de la Caffa.

La apropierea armiei turcești, Ștefan, simțindu-se în neputință de a sta împotriva ei, se trăsese înlăuntrul țării, așteptând ajutor de la leși; dar, când văzu că Cazimir făgăduia și nu ținea nimică, el merse numai cu puterile sale, luă iarăși Cetatea Albă și trase sub ascuțișul sabiei tot garnizonul turcesc. La auzul acestei nouă biruințe, mânia lui Mohamed II nu mai avu margini. La începutul anului 1476, el chemă la arme toate puterile Europei și ale Asiei, hotărât ca să sfarme un vrăjmaș ce singur îi arătase că și otomanii puteau fi biruiți. În zadar Ştefan ceru încă o dată ajutoruri de la Cazimir. Acest rigă ticăit se mulțumi, ca și întâia dată, de a trimite pe Martin Vuroțiemoviețki, castelan de Cracovia, sol la sultanul poftindu-l să nu se pornească asupra Moldaviei. Dar solul întâlni în drum toată armia otomană, care și ajunsese la Varna. Mohamed răspunse la propunerile leahului că cea mai de pe urmă a sa condiție de pace era ca domnul Moldaviei să se facă birnic Porții, să deie cetatea Chilia împreună cu tinerii genovezi care scăpase în Akerman. Ştefan împingând aceste condiții înjositoare,

ses premiers regards à des navigations lucratives qui auraient formé une armée, maintenu le commerce et multiplié des escadres qui ne pouvaient manquer ni d'instruction, ni d'expérience. C'est ainsi que les Moldaves restèrent maîtres de la Mer Noire jusqu'à la prise de Constantinopol par le Sultan Mohamed II, qui fondit bientôt après sur la Crimée, chassa les Génois de Caffa et commença la guerre contre les Moldaves". Vezi: *Fragments de L'état de la Moldavie depuis qu'elle a été démembrée de l'Empire romain, jusque et compris le règne de Stephan, dernier prince indépendant de Moldavie*, scrise în l. franceză de dl de Balș. Manuscript[9].

armia otomană nu mai întârzie de a intra în Principat*. Iar Cazimir, la auzul că sultanul nu-i primise propunerile de pace, jertfi Moldavia și înseși interesurile patriei sale, netrimițând nici un ajutor lui Ştefan și poruncind numai ca oștile Podoliei și a Belțului să stea de strajă la marginea Poloniei**.

Mohamed II, ajutat de Radul III, domnul Ţării Muntenești, nu mai întârzie a trece Dunărea peste cinci poduri. În zadar Ştefan vodă se nevoi a opri pe turci să treacă acel râu apărător al Moldaviei; toate îi fură cu neputință. Puterile otomanilor erau prea mari. Şi, spre mai mare nenorocire, turcii intrau în țară pe de o parte și tătarii pe de altă parte. În o asemene grea împrejurare domnul dădu cale deodată turcilor și se apucă de tătari, pe care, biruindu-i, îi goni până dincolo de Nistru.

Ştefan era de socotință ca să lovească și chiar pe sultanul însuși. Dar boierii chemați la sfat, văzând nenumăratele puteri a vrăjmașilor, au fost de socotință ca, deocamdată, să le lase șesul slobod, că doar i-ar putea trage la locuri strâmte, unde să le fie cu neputință de a-și întinde puterile și, prin urmare, să le fie și fuga mai grea. Atunce tot șesul fu părăsit; bătrânii, femeile, copiii și averile cele mai scumpe fură ascunse în cetăți, în păduri sau în peșterile Carpaților. Familia și muma lui Ştefan vodă, împreună cu cuviosul mitropolit Teoctist și cu visteria țării se așezară în Cetatea Neamțului, apărată de un mare garnizon și întărită de oameni și de natură. Iar Voichița, doamna lui Ştefan, fata lui Radu III, a unui domn creștin care, prihănind legăturile de prieteșug, de rudenie, de religie, se lupta fără de rușine în șirurile otomanilor împrotiva ginerelui său și a unui popor creștin și tot de un sânge, fu izgonită cu defăimare de către viteazul său soț și trimisă lângă apostatul său părinte.

După ce toate s-au fost pus în siguranție, Ştefan nu mai întârzie de a-și pune în lucrare planul, unul din cele mai frumoase a geniului său; prin porunca sa, toată Ţara de Jos fu pustiită, grâiele, sămănăturile, iarba fură arse, pentru ca armia vrăjmașilor într-o țară îmbelșugată să sufere toate chinurile foametei și ale lipsei. Pe de altă parte, despărțituri de oșteni moldoveni îi strâmtorau de pe laturi; și numai în aceste harțaguri otomanii pierdură treizeci de mii de ai lor.

* Hammer, p. 527.
** Miron Costin.

Măcar că armia duşmanilor suferea toate grozăviile războiului, pentru că pe de o parte din zi în zi se împuţina prin lovirile lăturalnice a moldovenilor, iar pe de altă parte lipsea hrana trebuincioasă oamenilor şi cailor, fiindcă toate locurile pe unde trecea erau arse şi pustiite şi că o furtună cumplită împrăştiase pe Marea Neagră toată flota care îi aducea provizii şi muniţii, totuşi Mohamed II, împins de setea răsplătirii, se înainta grabnic înlăuntrul ţării, urmând ţărmurile Siretiului. Aşa el ajunse pe apa Moldaviei, la un loc care pe urmă se numi Valea Albă sau Războienii. Acest loc, aşezat în strâmturi, era foarte nepriincios oastei turceşti, pentru că nu-şi putea întinde numeroasa cavalerie, partea cea mai de căpetenie în armiile otomanilor. Ştefan cel Mare, care de mult aştepta un prilej bun, se folosi de poziţia locurilor şi, la 26 iulie 1476, în zori de zi, începu bătălia de la Războieni, bătălie neuitată de poporul Moldaviei. Înainte de a începe lupta, viteazul domn şi-a pedestrit toată călărimea, ca nimene să nu poată gândi la fugă, şi deodată ca fulgerul ieşi din pădurile dese ce împrejura pe atunce locurile Războienilor. Ianicerii, deprinşi de a lua cu sabia goală poziţiile duşmăneşti şi obicinuiţi la locuri largi, se speriară deodată de focul moldovenilor, care îi ajungea din toate părţile codrului; toţi se aruncară la pământ, nevrând a se supune nicidecum la poruncile căpeteniei lor, segban-başi Mohamed, aga de Trapezunta. Mohamed II, văzând aceste, strigă: „Mişeii, cum au picat de grabă, aşa trebuie să se lupte cineva?“ Îşi ia pavăza în mână, dă pinteni calului şi se aruncă cel întâi în codru. Ianicerii, îndemnaţi de pilda sultanului, se scoală de la pământ şi toţi se iau după dânsul. Moldovenii şi turcii îşi sfădesc mai multă vreme cinstea biruinţei. De la răsăritul soarelui şi până în de sară, războiul ţinu neînfrânt de ambe părţile*. În sfârşit, otomanii, adăugându-se cu oaste proaspătă, au obosit bieţii moldoveni, neavând ajutor de nicăiri; biruinţa îi părăsi. „Moldovenii, zice vornicul Ureche, au picat, nu fieştecum, ce până la moarte se apăra, nice biruiţi din arme, ce stropşiţi de mulţimia turcească; au rămas izbânda la turci, şi atâta de mulţi au pierit, cât s-au nălbit poiana de trupurile celor pieriţi unde au fost războiul; şi mulţi din boiarii cei mari au picat, şi viteajii cei buni au pierit cu totul atunce, şi fu scârbă mare în toată ţara şi tuturor domnilor şi crailor de

* Hammer, T. 1, p. 528 şi 529. Vornicul Ureche.

pinpregiur, dacă au auzit că au căzut moldoveanii sub mâna păgânilor". În zadar Ştefan se aruncă în mijlocul vrăjmaşilor, ca doar ar reîntocmi lupta; el pică de pe cal jos. Boierii, deznădăjduind de biruinţă, se strânseră pimprejurul domnului lor, îi făcură un zid cu piepturile lor şi-l traseră în fugă, fără voia lui.

Ştefan, gonit de turci, numai cu o mică suită, merge toată noaptea; în zori de zi ajunge înaintea Cetăţii Neamţului şi porunceşte ca să i se deschidă porţile. Maică-sa, doamna Elena, la auzul desfacerii moldovenilor, care vestea robia patriei, se înarmează cu un curagiu mai presus de sexul ei, opreşte pe fiul său să intre în cetate şi, înfăţoşindu-se deasupra zidurilor, îi zice aceste cuvinte, neşterse din aducerea-aminte a fieştecărui bun moldovan: „Ce, trebuie să te văd astăzi întors de la război, fără să fii întovărăşit de biruinţă? Pentru întâiaşi dată, fiiule, mi-ai înşelat nădejdile, uitat-ai oare că porţi nume de viteaz? Fugi departe dinaintea me şi să nu te întorci decât biruitor. Mai bine-i să te ştiu mort de mâna duşmanului, decât să văd că ţi se impută drept defăimare că o femeie ţi-a scăpat viaţa".

Aceste cuvinte deşteaptă în inima domnului curajul deznădăjduirii. Întovărăşit de douăsprezece mii moldoveni care mai rămăsese încă de la măcelăria de Războieni, el se întoarce de la cetate mai iute încă decât venise şi aleargă să-şi spele ruşinea*.

Aici începe însă deosebirea noastră. Cantemir şi cu aga Asachi pretind, cum am arătat mai sus, că Ştefan, de la Cetatea Neamţului, s-a dus drept la Războieni, unde găsind pe turci i-a biruit de tot. Toţi istoriografii străini şi hronicarii ţării, adică vornicul Ureche, logofătul Miron şi mai ales hatmanul Ioan Neculce, sunt de o altă socotinţă, mult mai adevărată, de vreme ce se potriveşte şi cu inscripţia de la mănăstirea Războienilor, care se va arăta mai jos.

După mărturisirea tuturor istoricilor, atât străini cât şi pământeni, după fugirea lui Ştefan vodă, „turcii s-au întors spre Suceava şi au ars târgul, şi apoi s-au învârtejit înapoi, prădând şi arzând ţara"**. Hotinul

* Cantemir, T. 1, p. 138 şi 139. Carra, *Histoire de la Moldavie*, p. 37 şi 38. Ştefan vodă cel Bun, bătând turcii la Războieni, a mers să intre în Cetatea Neamţului, şi fiind mamă-sa în cetate nu l-a lăsat să intre, şi i-a zis că „pasărea în cuibul său piere. Ce să se ducă în sus să strângă oaste, că izbânda va fi a lui". Şi aşa, pe cuvântul mâne-sa, s-a dus în sus şi au strâns oaste. – Aceste le zice hatmanul Ioan Neculce în *Letopiseţul* său.

** Vornicul Ureche. Miron Costin. Engel, p. 142, Hammer, p. 530.

însuși fu asediat, dar în zadar; mai multe sate însuși a Podoliei leșești fură arse, fără ca Cazimir să-și iasă din vinovata sa apatie*. După aceea, zice hatmanul Ioan Neculce, care decât toți hronicarii arată mai cu amănuntul întâmplările venite în urma luptei de la Războieni, „împăratul turcesc au venit cu toată puterea lui la Cetatea Neamțului și au suit pușcele deasupra unui munte pe dispre Moldova și au început a bate Cetatea Neamțului foarte tare. Iar pe acea vreme era închis un neamț în cetate și văzând că bat cetatea au zis păzitorilor să spuie mumei lui Ştefan să-l sloboadă de la închisoare, de la temniță, pe dânsul, că el va mântui cetatea de acel greu. Deci slobozindu-l pe acel neamț de la închisoare, s-au și apucat de au îndreptat pușcele din cetate asupra turcilor unde sta acolo în munte de avea nevoie cetatea și au și lovit în gura unii pușci turcești de au sfărmat-o și au început a bate în corturile turcilor, cât și bindul de la cortul împărătesc l-au sfărmat. Deci n-au mai putut sta turcii întru acel munte, de unde avea cetatea nevoie, ce numai au căutat a se da în lături de la acel loc.

Iar Ştefan vodă, mergând de la Cetatea Neamțului în sus spre Moldova, au mers până la Voroneț, unde trăia un părinte săhastru, pe nume Daniil, și bătând Ştefan vodă în ușa săhastrului să se descuie, au răspuns săhastrul să aștepte Ştefan vodă afară, până își va istovi ruga. Şi, după ce ș-a istovit ruga, săhastrul a chemat pe Ştefan vodă în chilie, și s-a ispoveduit Ştefan vodă la dânsul; și a întrebat Ştefan vodă pe săhastru, ce va mai face, că nu poate să se mai bată cu turcii, închina-va țara la turci sau ba? Iar săhastrul i-a răspuns să nu se închine, că războiul este al lui**. Numai, după ce va izbândi, să facă o mănăstire acolo în numele Sfântului Gheorghe, să fie hramul acela. Deci au și purces Ştefan vodă în sus, pe la Cernăuți și pe la Hotin, și au strâns oaste feluri de feluri de oameni, și au purces în jos. Iar turcii, înțelegând că va să vie Ştefan vodă cu oaste în jos, au lăsat și ei Cetatea Neamțului de a o mai bate și au început a fugi spre Dunăre. Iar Ştefan vodă a început a-i goni în urmă și a-i bate, până

* *Engel*, idem.

** Şi necrologul lui Ştefan cel Mare, tipărit în broșura I a „Arhivei“, p. 50 și 51, pomenește de această întâmplare: „Au nu vă aduceți aminte că în noaptea cea despre bătălie, la acel om care lepădându-se de lume și de poftele lumești, în pustiu, numai spre a lui Dumnezeu laudă se închisese, în acel loc, zic, necălcat de urme“ ș. c.

i-a trecut de Dunăre. Şi întorcându-se Ştefan vodă s-a apucat de a făcut mănăstirea Voroneţul şi a pus hramul Sfântul Gheorghe"*.

Vornicul Ureche, împreună cu Costineştii, asemene zic că, „după poticala lui Ştefan vodă ce au pierdut războiul, de sârg au strâns oaste ce-au putut degrabă, şi s-au dus după turci şi i-au agiuns trecând Dunărea, în vreme de miazăzi, şi, lovindu-i fără veaste, i-au spăriat de au plecat a fugi, lăsând plianul şi tot ce au fost prădat, iară Ştefan vodă le-au luat plianul tot şi s-au întors înapoi cu izbândă".

„În goana turcilor, zice Cantemir, Ştefan câştigă însuşi cortul împărătesc a sultanului şi avu slava să biruiască pe acel împărat care era odinioară groaza lumii, şi acum fusesă prea fericit că putu să scape teafăr la Adrianopol, întovărăşit numai de o mică suită"**.

* În adevăr, Ştefan vodă zidi pe urmă mănăstirea Voroneţului, precum mărturiseşte următoarea inscripţie ce se află la începutul pomelnicului vechi din acea mănăstire în limba slavonă: „Cu voinţa Tatălui şi cu sporirea Fiiului şi cu lucrarea Sfântului Duh, Ioan Ştefan vv, fecior lui Bogdan vv, au început şi au săvârşit această sfântă biserică întru numele sfântului şi slăvitului marelui mucenic şi purtătorului de biruinţă Gheorghe, lângă părâul ce se chiamă Voroneţul; şi au zidit-o în anii de la zidirea lumii 6996, iară de la Hristos 1488, în al 32-lea an a domniei Măriei-sale".

** *Histoire de l'Empire Ottoman*, vol. 1, p. 139. De această bătălie pomeneşte şi o scriere grecească foarte rară astăzi şi de care ne-am mai folosit încă o dată (vezi Arhiva, pagina 13)[10]. În această carte numită Νέα σύνωψις διαφόςων ἱστοριῶν la prilejul campaniei întreprinsă de Baiazet, la anul 1484, se zice: Ὁ δὲ σουλτὰν Μπαγιαζίτης ἔκαμε φουσάτα καὶ ὑπῆγε κατὰ τῆς Μολδοβλαχίας. Καὶ ἐπῆρε τὸ Κελὶ, τὸ Ἀσπρόκαστρον, καὶ ἤφερε τὴν αἰχμαλωσίαν εἰς τὴν πόλιν. Ὁ δε Πογδάνος ὁ πρώην ἀυθεύτης (?) ἔκαμε πόλεμον μὲ τὸν σουλτὰν Μεχεμέτην καὶ ἐνίκησετον: καὶ ἐκατέλυσε πολὺ φουσάτον ἀπὸ τοὺς Τούρκους, καὶ διὰ τοῦτο ὑπῆγε κατ' αὐτοῦ ὁ Μπαγιαζίτης.
De această carte sunt mai multe ediţii, unele mai depline, altele mai scurtate. Într-o traducere românească veche, care se găseşte la dl căminariul Gherasim Hâncul, in folio, la cap al 219, în împărăţia lui sultan Baiazet, fiiul lui sultan Mehmed, se găseşte asemene: „Iar în al doile an de împărăţia lui, făcut-au cale cu oşti grele spre ţara Moldovei şi s-au lovit cu Ştefan voivod, domnul Moldovei, şi şi-au dat război foarte iute; şi se sprijiniră vetejii moldoveni de n-au putut străbate turcii mai înlăuntrul ţărei, fără numai ce au apucat de au robit satele pe margini, de la Cetatea Albă şi de la Chilie, iar mai mult nu putură. Şi pricina era căci domnul Moldovei şi cu moldovenii s-au fost bătut cu sultan Mehmet împărat, tatăl acestui împărat a lui sultan Baiazit, şi l-au înfrânt moldovenii foarte rău şi i-au tăiat oastea cât abia au scăpat împăratul cu o samă de oaste în vase peste Dunărea. Deci sultan Mehmed au lăsat cuvânt la moarte să se facă răscumpărare despre moldoveni sângelui

După desăvârşita fugire a neprietenilor din ţară, Ştefan cel Mare puse să strângă trupurile moldovenilor morţi, în câmpul cinstei pentru patrie şi lege. Oasele lor fură îngropate cu mare pompă în mai multe movile ce se văd şi astăzi. Iar locul unde s-a dat crunta bătălie se numi de atunce Războienii sau Valea Albă, pentru că era înălbit de oasele strămoşilor noştri. Când pacea se aşeză în ţară pentru o mică vreme, Ştefan se folosi de acel scurt repaos spre a zidi în acele locuri mănăstirea Războienii, cu următoarea inscripţie slavonească ce se află deasupra uşii şi pe care noi o alăturăm aice, într-o traducţie românească, făcută de p. Ieromonahul Isaia.

INSCRIPŢIA PIETREI DE LA RĂZBOIENI

„În zilele bine-credinciosului şi de Hristos iubitoriului domn Ioan Ştefan vv, cu mila lui Dumnezeu domn pământului Moldovii, fiiul lui Bogdan vv, în anul 6984, iar al domniei lui 20 anul curgând, s-au rădicat puternicul Mohamed, împăratul turcesc, cu toate puterile oştilor sale ale Răsăritului; încă şi Basarab vv, chemat fiind la război, au venit cu dânsul cu toate puterile pământului lui. Şi au venit să robească şi să iaie pământul Moldovii şi au ajuns până aice, la locul ce se cheamă Valea Albă, şi noi Ştefan vv, cu fiiul nostru Alexandru, am ieşit înaintea lor aice şi am făcut cu dânşii mare război în luna lui iulie, în 26 de zile. Şi după slobozirea lui Dumnezeu biruiţi au fost creştinii de păgâni şi au căzut aice multă mulţime din ostaşii Moldovii. Atunce au luat şi a tria parte din pământul Moldovii, despre ceea latură*.

Pentru aceea, bine au voit Ioan Ştefan vv, cu a sa bună vrere, şi au zidit biserica aceasta întru numele arhistratigului Mihail, şi întru rugăciunea luişi şi a doamnei sale Maria şi fiilor săi Alexandru şi Bogdan, şi întru pomenirea şi pentru sufletele pravoslavnicilor

turcilor ce s-au vărsat şi ruşinii ce i-au făcut. Pentru aceea venisă fii-său, sultan Baiazit, şi alta n-au putut face nimică, fără cât au lovit marginea de au luat o samă de robi, precum mai sus am arătat".

* Subt a treia parte a Moldovei despre ceea latură, Ştefan înţelege oraşele de pe ţărmurile Mării Negre.

creștini, care aici au pierit. În anul 7004, iar a domniei lui anul 40 curgând, luna lui noiemvrie, în 8 zile".

Aceste au fost împrejurările bătăliei de la Războieni, bătălie cruntă în care a curs sângele cel mai scump al Moldaviei, bătălie neștearsă din aducerea-aminte a românilor. Iar cât pentru campania făcută de Baiazit II, la anul 1484, fiindcă este scrisă pe larg de toți istoriografii străini și pământeni, și că isprăvile ei sunt foarte mici și cunoscute, apoi nu ne vom întinde și cu povestirea ei. Datoria noastră a fost să așezăm bătălia de la Războieni în tot adevărul; aceasta am făcut-o după putință, nepuind nimică de la noi și neprimind decât fapte autentice, însemnate de cei mai vrednici de credință istoriografi. Alții au descris și vor descrie aceste întâmplări mărețe cu mai multă pompă, cu mai frumoase văpsele; dar nici unul nu ne va întrece în iubirea pentru adevăr.

Septembrie, 1840.

Ştefan cel Mare arhitect

Ştefan cel Mare, eroul Moldaviei, când vroia să răsplătească pe vitejii tovarăşi ai strălucitelor sale biruinţe, dăruindu-le moşii, el nu-şi bătea capul să le măsoare cu odgonul numărul fălcilor şi al stânjinilor, ci, nou inginer, se suia pe un deal şi de acolo le hărăzea cât vedea cu ochii, însemnându-le de hotar zările şi râurile. Precum era curios inginer, el nu era mai puţin curios şi arhitect.

La anul 1466, el hotărâse să ridice mănăstirea Putna, în aducere aminte a două campanii slăvite ce făcuse în Ardeal şi în Bugeag, pe care-l smulsese din mâinile turcilor; această mănăstire fu asemene menită să slujească de lăcaş rămăşiţelor muritoare ale eroului. Când, dar, veni vremea ca să se aleagă locul unde era să se înalţe această frumoasă zidire, Ştefan cel Mare se sui pe vârful unui munte ce este lângă mănăstire, împreună cu doi copii din casă şi cu vătavul lor, poruncindu-le să tragă fieştecare din arc. Săgeata celui întâi slujitor ajunse într-un delueşel ce se cheamă până astăzi Sion şi este lângă mănăstire. Acolo, după porunca domnului, se făcu o bisericuţă de lemn, care, risipindu-se, în locul ei se aşează un stâlp de piatră spre aducere aminte. Săgeata al doelui copil din casă căzând într-o întindere mai dreaptă, la locul acela tocmai se ridică clopotniţa cea mare, în care până astăzi sunt cinci clopote din deosebite timpuri. Pe urmă, a luat şi vătavul arma, şi acolo unde i-a lovit aruncătura se aşează poarta mănăstirii. În sfârşit, a tras şi Ştefan cel Mare cu arcul şi „unde i-a ajuns segeata, acolo a făcut pristolul în altar, şi este mult loc de unde au tras până în mănăstire“, zice hatmanul Ioan Neculce, care ne povesteşte această anecdotă despre eroul pe care moldovenii nu-l plâng încă îndestul.

Ştefan cel Mare vroia să împodobească cât se putea mai mult această mănăstire, în care, cum am zis, vroia să fie îngropat. Spre aceasta, el întrebuinţă o mare parte din bogăţiile ce câştigase de la duşmanii, iar nu de la locuitorii ţării sale. „Pre dinnuntrul şi pe din afară aurul era mai mult decât zugrăveala", ne spune acelaşi hronicar. Biserica era acoperită cu plumb. Policandrul, hora, sfeşnicele cele mari şi cele mici erau de argint. Unul însă din numeroşii domni răpitori ce urmară bunului Ştefan – Despot Heraclidul[1] – le luă şi făcu din ele bani, iar la mănăstire trimise altele de spijă sau bronz, pe care le văzu şi Neculce. Însă şi aceste se pierdură cu vreme, pentru că la anul 1760, crăpând clopotul cel mare, numit Buga, făcut de Ştefan la 1484, mitropolitul Iacob Putneanul puse de-l vărsă a doua oară şi atunce se stricară şi sfeşnicele şi celelalte lucruri de spijă, spre a face clopotul mai mare[*].

Spre vecinică aducere-aminte, Ştefan lăsă în mănăstire arcul care-i slujise de plan, împreună cu un pahar de iaspis din care domnul obicinuia să beie apă în vremea războaielor.

Acel arc, care, zice Neculce, se trăgea cu vârtej şi prin urmare era o *arquebuse*, cum o numesc franţujii, se păstră în visteria mănăstirii până în vremile lui Constantin Cantemir v.v., tatăl domnului Dimitrie Cantemir, care hainându-se, cum se zicea pe atunce, au pribegit în Rusia, la anul 1711, şi prin fapta sa au pricinuit întemeierea fanarioţilor pe tronul Moldaviei. Subt domnia bătrânului Cantemir, când Poarta era în necontenite duşmănii cu leşii, provăţuiţi la biruinţă de viteazul Sobieţki[2], o bandă de volintiri, ce se numea atunce joimiri, alcătuiţi de cazaci, leşi şi moldoveni şi înrolaţi mai mult pentru prăzi decât pentru războaie, veniră să înconjure mănăstirea Putnei, traşi de vestea bogăţiilor închise în ea. Aceste, în adevăr, se aflau într-un turn tare din zid, pe care călugării nevoind a-l da de bunăvoie, joimirii, spre a-i sili la aceasta, puseră foc mănăstirii. Egumenul, văzând biserica în primejdie, le deschise uşile turnului, cu condiţie că vor stinge focul.

[*] Acest clopot, la anul 1793, iarăşi crăpă, şi la anul 1818, prin silinţa egumenului Filaret Bendevschi şi cu ajutorul nobililor de Bucovina Ilie Ilschi, Dimitrachi Costin şi Vasilie Vasilco, iarăşi se revărsă. În starea de astăzi, el este greu de 1230 ocă şi trebuiesc doi oameni pentru ca să-l tragă. Vezi în *Arhiva românească*, t. 2, un articol despre odoarele şi înscripţiile Putnei, împărtăşit de ecleziarhul mănăstirii Sev. Gheorghiescu.

„Atunce îndată, zice Neculce, având pușce de apă*, acei cazaci, leși și moldoveni au stins focul. Deci atunce au jăcuit tot din turnul ce au fost a boierii și neguțătorii; iar din a mănăstirii nu au luat nimică, fără numai arcul lui Ştefan vodă". Acei joimiri prin aceasta n-au făcut nimic mai mult decât ce a făcut și Napoleon cu spada lui Frederic cel Mare.

Paharul lui Ştefan a avut un sfârșit mai prozaic. Călugării, singurii carii, spre lauda lor, au fost și sunt încă păstrătorii puținelor monumente, odoare și documente ce ne-au ramas de la vechii noștri voievozi, isprăviseră a păstra acest vas prețios până la a treia domnie a lui Mihai Racoviță v. v. (1716–1727)**3. Atunce însă un egumen nebun, anume Mihail Chisăliță, „scoțându-l din turn, adauge Neculce în limba sa cea pitorească, vrând să se fălească, a băut la masă cu acel pahar al lui Ştefan vodă, cu niște slugi boierești ce era zlotași, și, bând mult cu acel pahar, s-a îmbătat, și fiind beți au stricat un lucru scump domnesc și de minuni ca acela".

* Așa se numea pe atunce tulumbele sau pompele, și aceasta este cea întâia oară când istoria Moldaviei pomenește de ele.

** Mihai Racoviță este singurul moldovan care s-a suit pe tronul țării după fugirea lui Dimitrie Cantemir în Rusia ș-aceasta vine că de pe atunce această familie era *grechisită*. Nu vedem chiar astăzi unii din Racovițești care nu știu măcar limba românească?

Un vis al lui Petru Rareș

Petru v[odă], domn Moldaviei, poreclit Rareș și Majă, era fiiu bastard al lui Ştefan cel Mare. După moartea lui Ştefăniță vodă, fiiu a lui Bogdan vodă, întâmplată la Hotin în 14 ianuarie 1527, Adunarea obștească se strânsese pentru numirea unui nou domn. Alegătorii erau în mare neînțelegere, pe cine să puie cap țării, căci din familia lui Ştefan cel Mare nu rămăsese nici un urmaș știut, tragerea lui Petru Rareș nefiind încă cunoscută de nimene. Ambițiile private ale boierilor celor mai mari erau, dar, cu totul întărtate; fieștecare, dupre obiceiul vechi și nou, se credea vrednic și vroia să ocupe tronul Moldaviei.

În vreme când deosebiții pretendenți cu partidele lor erau să vie la arme, ca prin lupte sângeroase să hotărască cine era să fie stăpân, se arătă o femeie, muma lui Petru, cu un hrisov al lui Ştefan cel Bătrân, prin care el cunoștea pe fiiul ei de fiiu al său, iar pe maică-sa, fiind țărancă, o ierta de bir pe toată viața ei. Atunce urele dintre partizani se împăcară, ambițiile boierilor tăcură și toți, în conglăsuire, ca un tribut de respect memoriei lui Ştefan cel Mare, hotărâră să aleagă pe Petru Rareș de domn Moldaviei.

Acesta nu era de față la Adunare. Nefiind bogat, el se îndeletnicea cu speculația peștelui, ce se zicea pe atunce la moldoveni măjărie, de unde i s-a dat și porecla de Majă. Tocmai în vremea alegerii, el era dus la Galați cu măjile sale, ca să prindă pește. Îndată ce numirea sa de domn fu declarată, mitropolitul și cu boierii trimiseră mai multe steaguri de slujitori și curteni cu rădvane de a curții și cu haine domnești, cu poruncă ca, oriunde vor întâmpina pe noul voievod, să-l aducă mai în grabă la Suceava ca să-l puie pe tron. Petru Rareș se întorcea atunce de la Galați și ajunsese la Docolina, ca să mâie acolo peste noapte, cu

zece care cu pește, fiștecare cu câte șase boi. Peste noapte Petru visă că dealurile, și cel de dincolo de Bârlad și cel de dincoace, era de aur cu dumbrăvi cu tot și că tot sălta, juca și se închina lui. Deșteptându-se din somn, a doua zi dimineața, el a spus visul ce a avut argaților de la care; unul din aceștia, vrând să i-l tălmăcească, i-a zis:

– Bun vis ai visat, jupâne, că, cum om sosi la Iași și la Suceava, cum om vinde peștele tot.

Când, după ce se înjugară boii, Petru Rareș, înaintea carelor, se cobora în vadul Docolinei, unde atunce nu era pod, iată l-au întâmpinat și slujitorii trimiși de la Suceava; și, începând a i se închina și a-l ura de domn Moldaviei, l-au îmbrăcat cu scumpele haine ce aduseseră cu dânșii. Noul voievod, atunce, zâmbind, le zise că de mult îi aștepta și, suindu-se în rădvan, porunci să plece la scaunul țării.

– Da noi ce om face, doamne, cu carele cu pește? îl întrebară argații.

– Să fie carele cu pește, cu boi, cu tot a vostru, le răspunse Petru v[odă], și veniți după mine la Suceava, să vă fac cărți de scuteală, ca să nu dați nimică în zilele mele.

Ștefan cel Mare în Târgul Băiei

Toate popoarele au câte un bărbat în care au personificat idealul virtuților și însușirilor ce ar dori să găsească în domnitorul lor; numele și faptele acestor bărbați îndumnezeiți se fac o fală, o proprietate națională și, din neam în neam, din veac în veac, aureola de slavă ce-i înconjură crește și se sporește mai mult, și tot ce este mare, frumos, eroic se atribuie geniului și brațului lor. Un asemene bărbat a avut și Moldavia; și acesta este Ştefan cel Mare.

Nici un domn, înaintea sau în urma lui, n-a ajuns la vânta și celebritatea sa; nici unul nu și-a păstrat între moldoveni, și pot zice între români, un nume așa de drag, așa de curat, așa de popular ca al lui; încă astăzi, aproape de trei veacuri și jumătate după moartea sa, Ştefan cel Mare este idealul poporului nostru; el personifică patriotismul, vitejia, dreptatea, bunătatea*, în sfârșit, toate însușirile unui mare domn, a unui geniu scutitor. Numele său nu mai puțin răsună astăzi decât în frumoasele timpuri când steagurile sale fâlfâiau falnic din vârful Carpaților până la țărmurile Dunării și ale Mării Negre; încă astazi, pe înaltul munților și în adâncul văilor, în orașe și în sate, în palaturi și în bordeie, pretutindene numele său se pomenește cu mândrie și recunoștință de tot acela ce se zice român. Locuitorul ce nu știe rugăciunea duminicii, îți va spune toate isprăvile sale; și, ce este mai mult, va atribui lui tot ce-i pare curios, mare, vitejesc și chiar neînțeles în pământul nostru. Orice cetate, orice zid, orice val, orice șanț, întreabă-l cine le-a făcut, el îți va răspunde: Ştefan cel Mare. Orice

* Pildele de străşnicie ce a fost silit să deie câteodată nu-i pot întuneca bunătatea firească; veacul și greaua poziție în care se afla trebuie să-i slujească de dezvinovățire.

pod, orice biserică, orice fântână, orice curte sau palat vechi, el le va raporta eroului său! Orice bunătate, orice așezământ a cărui rămășițe se mai trăgănează până astăzi, orice legiuire omenească, orice puneri la cale înțelepte, Ştefan vodă le-a urzit, îți va zice el, și iar Ştefan vodă. În sfârșit, acest domn, pentru moldoveni, rezumă toate faptele istorice, toate monumentele, toate isprăvile și instituțiile făcute în cinci veacuri de atâția stăpânitori, precum elinii atribuau lui Ercul toate lucrările de vitejie făcute de sute de eroi. Mormântul acestui mare domn nu este mai puțin venerat de către români decât al lui Mahomed de către musulmani, și cultul ce românii îi păstrează s-a întins până acolo, încât mulți îi zic sfântul Ştefan, chiar și astăzi, întocmai ca și arabii care au îndumnezeit pe Napoleon sub numele de *Bunaberdi*.

Şi în adevăr, Ştefan cel Mare în nimică nu s-a arătat mai jos de colosala sa reputație. El era adevărata căpetenie de noroade, adevăratul domn, în toată puterea cuvântului. Nici una din însușirile cu care poeții s-au plăcut a împodobi pe poruncitorii națiilor nu-i lipsea: vitejie, duh înalt, iubire de dreptate unită cu o cuvenită energie spre a insufla totodată respect și dragoste, adevărata înțelegere a duhului poporului și a trebuințelor sale, iubirea patriei mai mult decât a tronului său și, în sfârșit, și acele virtuți private, acea umilință ce raportează toate isprăvile nu sieși, ci Dumnezeului atotputernic, acea blândețe ce trage inima supușilor, acea dărnicie ce vine în ajutorul fiește cărui lipsit și pătimaș. Istoria a patruzeci și șapte de ani a domnirii sale dovedește prin vii fapte toate aceste drepte laude. Numele său din numele tuturor domnilor Moldovii este singurul care de către străini nu este mai puțin slăvit decât de pământeni. Pontiful Romei l-a declarat valul creștinității, toți regii și stăpânitorii Europei în viață-i încă i-au mărturisit și i-au recunoscut meritul și puternica lucrare în respingerea barbariei turcești și, prin urmare, în apărarea civilizației Europei. Un autor de o națiе rivală cu moldovenii, Dlugoș[1], totuși nu poate a tăcea despre strălucitele fapte ale acestui domn și, în entuziasmul său, strigă: „O, bărbat vrednice de mirat, cu nimic mai prejos decât eroicii povățuitori de care noi atât ne mirăm, care, în vremile noastre, dintre toți stăpânitorii lumii mai întâi ai câștigat o biruință atât de însemnată asupra turcilor! Tu ești cel vrednic, dupre judecata mea, căruia se cuvine *să ți se dea domnia și povățuirea a toată lumea* și mai ales vrednicia de voievod mai mare împrotiva turcilor, după primirea și hotărârea tuturor

creştinilor, lăsând pe ceilalţi împăraţi şi prinţi catolici să se tăvălească în lenevire, desfrânări sau în războaie civile".

A scrie toate isprăvile măreţe, biruinţele strălucite, toate aşezământurile înţelepte, toate faptele bune ale lui Ştefan cel Mare, ar trebui tomuri întregi; strâmtorirea unui almanah nu ne iartă de a ne lăţi condeiul. Din miile sale de fapte strălucite, vom lua cea întâi ce ni se va înfăţoşa în gând, căci într-o viaţă aşa de bogată este cu greu de a alege. Pentru astă dată ne vom propune a scoate ceva din viaţa sa militară; pentru că este bine ca din vreme în vreme să aducem aminte moldovenilor că ei odinioară erau un popor vestit în războaie, şi aşa să gândească la cuvintele dlui Bălcescu că, Ţara Românilor de îşi va lua vreodată rangul ce i se cuvine între popoarele Europei, aceasta o va fi ea datoare mai mult regeneraţiei vechilor ei instituţii ostăşeşti*.

Întâmplarea militară ce voim a povesti este *bătălia de la Baia*, un nume care trebuie să ne aducă aminte atât de vitejia strămoşilor, cât şi de starea înflorită în care se afla odată acest târg, astăzi sat, şi pe care, după atâte veacuri, il vedem astăzi încercându-se a se reîntoarce prin industrie la vechea sa celebritate.

De la întemeierea Principatelor Româneşti, Ungaria a făcut pretenţii de suzeranitate asupra lor. Încă astăzi vedem un jurnal din Pesta, *Ielenkor*[2], puind sub rubrica Ungariei Moldavia şi Valahia, ca şi când ar face parte din acel stat. Această pretenţie de supremaţie a maghiarilor asupra ţărilor noastre se razimă mai ales pe temeiul că cei întâi domni români cu suitele ş-o mare parte a norodului se trăgea din Făgăraş şi din Maramureş, în Transilvania, şi prin urmare, înaintea descălecării lor în ambele principate, erau supuşi coroanei Ungariei. O asemene pretenţie mai puţin decât oricare altul o putea părăsi Matei Corvinul, riga rigilor, cum l-a numit papa Romei, sau Mătieş Craiul, cum îi zic hronicarii noştri în limba lor cea pitorească. Din norocire însă pentru Moldavia, ea atuncea avea de domn pe Ştefan cel Mare, cel Bun sau cel Sfânt, cum îi zice poporul în deosebite feluri, toate adevărate; departe de a suferi sporirea înrâuririi ungurilor asupra ţării, el era în stare de a o nimicnici cu totul, şi aceasta braţul său a şi isprăvit-o.

Matei Corvin, dinaintea căruia se retrăseseră riga Boemiei, Podiebrad, împăratul Germaniei, Frideric, şi chiar Mohamed II, cuceritorul

* Vezi *Puterea armată şi arta militară*, de N. Bălcescu, Iaşii, la Cantora Foiei săteşti, 1844.

Constantinopolului, spaima Europei, cum se înțelege de la sine, nu puteau să sufere în apropierea sa un domn ce nu vroia a cunoaște de stăpân decât pe împăratul cerului. „Bizuindu-se puterii sale, zice vornicul Ureche, și meșterșugului său, cu care pe mulți din vecinii săi i-au surpat și i-au supus, care de multe ori făcea război cu turcii, și cu noroc izbândea, neavând nici o pricină dereaptă asupra lui Ştefan vodă, ce numai ca să-l supuie să fie sub ascultarea lui, ca să-i fie cuvântul deplin, când de multe ori se lăuda Mătiaș Craiu că, câte războaie face Ştefan vodă, toate cu puterea lui le face și de sub ascultarea lui face izbândă; și vrând de ce să lăuda, ca să arăte că-i adevărat, au trimis soli la Ştefan vodă să i se închine, iar Ştefan vodă n-au primit“[3]. Un al doile hronicar, Miron Costin, adaugă că, „la mesele și sfătuirile sale, Mătiaș se fălea că Ştefan vodă îi era ispravnic, pus de dânsul în Moldova“[4]. La aceste lăudări, Ştefan cel Mare răspunsese prin o cumplită năvălire făcută în Ardeal, mai ales în țara secuilor (1461), și prin luarea cetății Chilia (1462), ce era dată maghiarilor de către Petru vodă[5], fiul lui Ştefan v[oie]v[od][6], în recunoștință de ajutorul ce primise de la Ioan Huniad[7] împrotiva vărului său Roman[8], fiul lui Ilieș v[oie]v[od], în vremea războiului civil din 1447 și 1448.

Matei Corvin se hotărî, dar, a pedepsi pe Ştefan al nostru de nesupunerea și mai ales de ridicarea armelor în contra lui. El însărcină pe Hroiot, general vestit din Transilvania, ca să intre în Moldavia, în capul unei armii numeroase. Domnul, înștiințat de năvălirea dușmanilor în țară, porunci a se buciuma de război și, în curând, strângându-și slujitorii și gloata, întâlni pe maghiari, zic unii la Cașin, iar alții la Şcheea, pe Siret. În vremea bătăliei, Ştefan alerga unde primejdia era mai mare, încât, în minutul cel mai aprins, calul său lovit căzu mort sub dânsul. Ungurii, socotindu-l ucis, și începuseră a suna de biruință, adunându-se pe lângă dânsul; dar vitejii săi aprozi*, făcându-i un zid cu trupurile lor, îi dădură vreme ca să se ridice. Atunce un aprod, numit Purice, descălecând, dădu calul său domnului; Ştefan, fiind însă om mic și neputând a se arunca pe șa: „Doamne, îi

* Aprozii în vremea lui Ştefan cel Mare erau toți feciori de boieri și alcătuiau, cu copiii din casă, gvardia domnului; ei erau îmbrăcați, zice Ioan Neculce, cu șavanele și cu chibinițe. În vremea războiului, ei erau pururea străjuitori pe lângă persoana domnului, iar în vreme de pace era purtători poruncilor stăpânitorului, bunăoară, ca feldiegherii de astăzi în Rusia.

zise aprodul, eu m-oi face o moviliță, și vino de te suie pe mine și încalecă". Voievodul, așa ajutat de slujitorul pus în brânci, încălecă și, dând pinteni: „Sărace Purice, îi răspunse, de vom scăpa, eu și tu, îți voi schimba numele și, din Purice, te voi face Movilă"[9]. Ștefan, dar, călare, îmbărbătă iarăși pe ostașii săi, speriați de vestea morții sale. Fața bătăliei se schimbă; Hroiot, rănit, căzu în mâinile unui oștean, care, tăindu-i capul, îl puse într-o suliță, purtându-l în semn de izbândă. Această priveliște isprăvi de a arunca spaima între dușmani și puse capăt luptei. Ungurii fură deplin împrăștiați și luară drumul țării lor, mai cu grăbire decât veniseră. Ștefan biruitor nu uită pe aprodul Purice; după ce mulțumi Dumnezeului armiilor pentru norocitul sfârșit al războiului, el făcu pe Purice armaș mare și-i schimbă numele în Movilă; noul boier merită într-atât bunătățile domnitorului, încât ajunse la cele întâi ranguri a țării și fu trupina familiei Movilești, care în urmă a dat Moldovei și Poloniei atâția principi, și astăzi o vedem iarăși căzută în ticăloasa stare a răzeșilor*.

Războiul însă nu era pentru totdeauna precurmat; desfacerea suferită de Hroiot și mai ales ajutorul ce Ștefan făgădui ardelenilor, care sub judele sașilor din Brașov, Benedict Vörös, și sub voievodul Transilvaniei, Ioan graf de Poesing, se sculaseră cu arme împrotiva rigăi Ungariei, îl aduseră pe acesta la marele pas ca el singur să se oștească împrotiva domnitorului Moldaviei. După ce izbuti a domoli rebelia în Ardeal, el porunci gătiri mari de oaste și, vrând a da expediției sale o coloră națională, ca doară ar trage în partea sa facția nemulțumiților din principat, declară că venea să puie iarăși pe tron pe Petru Aaron, ce fusese odată domn al Moldovei și care, izgonit de Ştefan cel Mare, cu un alt pretendent numit Berendel, se retrăsese dintâi în Polonia. Riga Cazimir, ce era legat cu voievodul prin un tratat de pace și de negoț, neprimindu-se însă a da acestor doi competitori vreun fel de ajutor, ei se duseseră în urmă lângă Matei Corvin, la care erau siguri să găsească ocrotire, ca la un dușman al stăpânitorului Moldovei. Și așa și fu. Afară de oștile sale, riga mai strânse cu leafă și o mulțime de străini. Brașovul fu însemnat pentru adunarea armiei, iar ziua de Sf. Ecaterina (25 noiembrie calendarul nou 1467) fu hotărâtă pentru purcederea expediției.

* Dl Negruzzi a făcut un poem asupra lui *Aprodul Purice*.

Oastea se îndreptă spre pasurile Ghimeș și Oituz. Ea era tare de patruzeci mii oameni și povățuită, sub poruncile rigăi, de generalii Mihail Orșág, Niclas Ciupor, Ioan Pongrați, Ştefan Báthori, Niclas Bánfi, Ioan Giskra, Iov de Gara, Ladislav de Kanisa, Ludovic de Marot și Ioan de Daroț. Ioan Cesinghe, episcop de Finf-Kirhen (Cinci biserici), poet cunoscut sub numele de Janus Panonus, întovărăși expediția, nu ca să războiască, dar, cum zice el însuși, în poemul făcut la acel prilej*, ca să cânte isprăvile eroilor Ungariei. Matei Corvin intră în Moldova prin Oituz, pe la Grozești; la Trotuș ajunse în 19 noiembrie c[alendarul] v[echi]. Trimițând către Ştefan soli ca să i se supuie, domnul nu-i dădu nici un răspuns; el, dar, se înaintă în țară; și, la 29 a aceeași luni, ajunse în Roman, unde șezu șapte zile, așteptând în zadar propuneri de pace din partea moldovenilor. Povestirea ce ne face vornicul Ureche despre isprăvile ungurilor este atât de interesantă, încât ne-ar părea rău ca să o înlocuim cu a noastră; noi, dar, lăsăm să vorbească pe însuși hronicarul. „A opta zi, zice el, dechemvrie în 6, Mătiaș craiu au aprins târgul Romanul și au purces spre Suceava să apuce scaunul, și mai apoi socoti să nu rămâie vrun unghi nepipăit de dânsul; au lăsat calea despre Suceava, unde-l aștepta Ştefan vodă, și au luoat spre Baie, unde au sosit luni, dechemvrie 14, și acolo la Baie, cum n-ar avea nici o grijă, de nice o parte, lăsându-și oastea, fără nice o pază, la băuturi, la jacuri, de care lucru având Ştefan vodă știre și prinzând limbă, marți, dechemvrie în 15, au aprins târgul asupra lor, când ei era fără de nice o grijă; și fiind ei beți, i-au lovit Ştefan vodă cu oaste tocmită în răvărsatul zorilor, de au făcut multă moarte și perire în unguri, căce, nefiind tocmiți de război, nemică de arme nu s-au apucat, ci de fugă, nice urma să ia care scăpa, că fiind noapte, de nu știa încotro vor face, în toate părțile rătăcia; deci îi vâna țăranii în

* În poemul său, episcopul zice aceste:

Belligeri proceres, me regia castra sequentem,
Ne frustra ignavi carpite, quaeso, metus.
Quod nunquam adversos decurro armatus în hostes,
Scando nec absessi, moenia celsa loci,
Sed spectator iners aliena pericula miror,
Non timor hoc; vestri, credite, cura jubet.
Gloria nempe, Viri, petitur longissima vobis
Haec faciles plagas, funera grata facit.
Quod si pugnantem, rapiat sors ulla poëtam,
Quid vestras mortes, funera vestra, canet?[10]

zăvoaie și prin munți, unde vro 12000 (iar nu 1200, cum zice istoricul neamț Engel) periți s-au aflat“[11].

Hronicarii leșești, toți în conglăsuire cu acei moldovenești, mărturisesc de adevărată povestirea lui Ureche; istoricii unguri caută însă a slăbi biruința lui Ştefan cel Mare, zicând că Matei Corvin, înștiințat de mai nainte de năvălirea voievodului, își pregătise apărările și că, prin urmare, izbânda luptei au rămas nehotărâtă între ambele oști. „Într-o seară, zice chiar Fesler[12], cel mai părtinitor istoric al Ungariei, când riga vroia a se pune la masă cu generalii săi, străjile îi aduseră un secui așezat în Moldova, care arăta că 12000 moldoveni și leși erau în drum ca să lovească pe unguri, noaptea, în Baie. Matei îndată așează pe piața târgului pedestrimea; călărimea fu împărțită prin ulițe; straja dinainte și paza intrărilor fură întărite. Niclas Bánfi, cu două sute războinici deprinși la biruințe, rămaseră ca gvardie lângă persoana rigăi. După miazănoapte, cunoscând drumurile, fără vuiet, acoperiți de întuneric, moldovenii ajunseră la avanposturile ungurești, le sparseră în cea mai mare parte, căpătară câteva steaguri și dădură foc târgului spre a lumina locul bătăliei; Baia se aprinde din trei părți; și, la lumina flacărilor, ei răzbat cu furie și îndrăzneală până în piață; acolo se întartă o luptă ucigătoare; lovirea și apărarea se înnoiesc necontenit; călărimea unguresca vine în ajutor; o ploaie de săgeți ale moldovenilor le îngreuiază răzbaterea pe din dos. Matei singur se aruncă în locul cel mai cumplit al bătăliei; împotriva lui cei mai iscusiți arcași își îndreptează arcele trimetitoare de moarte; mai multe săgeți menite lui se opresc de către Neculai Bánfi; însă, în vreme ce el alerga după o ceată din ai săi, ce slăbise, fu rănit în spate, și fierul îi rămase adânc implântat în spinare-i. Vestea primejdiei rigăi aprinde pe unguri; cu foc sălbatic ei se aruncă în toate părțile în șiragurile dușmanilor, lovesc și ucid, și, într-o cumplită baie de sânge, apără pretențiile lor asupra biruinței. Aceste, cum am arătat, le zice chiar Fesler; oricum să fie, urmările campaniei dovediră că biruința rămase a moldovenilor. După chiar mărturisirea lui Engel[13], alt scriitor părtinitor ungurilor, riga păstră fierul săgeții patru ani, și de-abia după atâta timp, după mai multe punoieri și coaceri, îl putu scoate, și rana nu i se tămădui decât cu moartea. Berendel, pretendentul, pierdu viața în câmpul bătăliei, asemene Ioan Daroț și doi Batori, a cărora morminte încă până astăzi se găsesc la Baie. Matei Corvin însuși de-abia ieși din târg și se socoti norocit că, chiar rănit, putu a trece Carpații cu o mică rămășiță a armiei sale, pentru că cea mai mare parte sau rămase

ucisă în locul luptei, sau căzu sub lovirile de coase, de topoare, de lănci cu care erau înarmați țăranii ce păzeau poticile munților ca să ție calea ungurilor*. „Mai apoi și singur craiul, zice Ureche, rănit de săgeată foarte rău, abia a hălăduit prin potici de a ieșit la Ardeal. Așa noroceşte Dumnezeu pe cei mândri și falnici pentru să arate lucrurile omenești cât sunt de fragede și neadevărate; că Dumnezeu nu în mulți, ce în puțini arată puterea sa, ca nime să nu se nădăjduiască în puterea sa, ce întru Dumnezeu să-i fie nădejdea, nice fără cale războaie să facă, că Dumnezeu celor mândri se pune-mpotrivă!"[14]

Petru Aaron cu primejdia vieții se retrase în fundul Poloniei, unde pe urmă Ioan Albreht, următorul lui Cazimir, îi tăie capul înaintea solului Moldaviei.

Matei Corvin, furios de desfacerea sa, îndată ce se revăzu în Sibiu, puse de tăie capul unui boier al lui Ştefan, numit Mihail, ce picase în mâinile sale, și, sub cuvânt că ardelenii fuseseră uniți cu moldovenii, îi lovi cu o contribuție de 400 000 galbeni, sumă foarte mare chiar astăzi. Domnul nostru biruitor se răsplăti despre năvălirea făcută de unguri într-un chip mai vrednic de caracterul său. După ce trimise rigăi Cazimir, aliatului său, câteva din steagurile luate de la dușmani, în vreme când Matei era încurcat în războiul Bohemiei, intră cu oaste de două ori în Transilvania, desfăcu trupele rigăi și-i luă mai multe cetăți, după care se reîntoarse în Suceava. Corvin se gătea să facă o a doua expediție în Moldova, însă războiul cu Podiebrad îl opri. Pe de altă parte, amândoi domnitorii, și Matei și Ştefan, erau prea înțelepți, prea mari, prea iubitori țărilor lor și creștinătății, ca să nu înțeleagă că prin luptele lor ei nu făceau decât a se slăbi unul pe altul și a întări pe dușmanul obștesc. Letopisețele noastre pe care străinii le disprețuiesc, din pricină că nu le cunosc, se ridică ades la cele mai înalte considerații despre politica ce ar fi trebuit să păzească domnii români și rigii creștini din vecinătatea lor. Adevăratul interes al ungurilor și al românilor, precum și sistema de pace și de unire ce ar fi trebuit să o urmeze, pentru ca ambele nații să rămâie tare împrotiva dușmanilor din afară și dinlăuntru, nimene nu ni le înfățoșează mai bine decât vornicul Ureche. „Nu peste multă vreme, zice acest puternic hronicar, au încetat vrajba între craiul unguresc și între Ştefan

* Scriitorii unguri pretind că și moldovenii la această bătălie au pierdut 7000 oameni.

vodă, că văzând ei că vrăjmașul lor și a toată creștinătatea, turcul, le stă în spate, și asupra volniciei tuturor întinde mrejele sale ca să-i cuprinză și arătându-se prieten cu multe cuvinte înșelătoare și către unul și către altul, ca să-i zădărească și să afle cap de price să înceapă zarvă, socotind că între acele amestecături i se vor închina lui, pentru să le dea ajutor, și mai apoi îi va pleca sub jugul său. Ce văzând aceste înșelăciuni, Mătiaș craiu și cu Ştefan vodă s-au împăcat și s-au așezat, și încă, după pacea așezată și legături tari ce făcură amândoi, au dăruit Mătiaș craiu pe Ştefan vodă cu două cetăți mari la Ardeal, anume Balta și Ciceul"[15].

Ambii domnitori au păzit până la moarte legătura lor și toate silințele le-au fost îndreptate împotriva dușmanului obștesc. Ei bine înțelegeau că interesul de căpetenie al ambelor nații, și al ungurilor și al românilor, este să fie strâns unite și, dacă și urmașii lor ar fi vrut să păzească același mântuitor drum pe care au mers acești principi mari, negreșit că nenorocirile care au lovit pe amândouă popoarele, făcute așa de bine de a se înțelege, încă astăzi ar fi fost departe de orizonul lor.

Astăzi, după atâte veacuri, duhul dușmăniei între unguri și între români au trecut; și unii și alții, mai luminați prin ispită și lungi nenorociri, au început a-și înțelege mai bine adevăratele lor interese. Bătălia de la Baia în noi nu trebuie să deștepte, dar, alt simtiment decât acela al mirării pentru o faptă strălucită a strămoșilor noștri și dorința de a ne purta ca și ei în asemene împrejurări. Pentru unguri, ea nu poate să fie o pricină de umilință: numele *maghiar* în atâte dăți s-a acoperit cu o slavă nemuritoare, sabia *maghiară* a fost biruitoare în atâte războaie, încât desfacerea de la Baia nu trebuie să le slujească decât ca o cumplită învățătură, că chiar națiile cele mai puternice, când uită regulile cumpănirii și legile vecinicei dreptăți, ades se pedepsesc strașnic de către providință pentru nesocotința lor.

Bătălia de la Baia în tot chipul însă este una din cele mai însemnate din analele ungurilor și românilor și până astăzi încă ocupă cercetările istoricilor ambelor nații. În anul acesta, Academia ungurească din Pesta a trimis pe mădularul său, dl Iablanți, ca să cerceteze în persoană locurile vestitei lupte. Acest învățat a șezut două săptămâni la Baia; rezultatul lucrărilor sale nu este încă publicat; știm însă cu încredințare că a făcut mai multe descoperiri, mai ales în inscripții, foarte interesante, pe care le așteptăm cu nerăbdare să le vedem ieșite la lumină.

De la bătălia din 15 decembrie 1467, Baia nu s-a mai ridicat din ruinele sale; cu toate aceste, multă vreme încă ea a urmat a-și păstra

titlul de *bogată*, ce-i este înlăturată în vechile urice; băile sale de aur și de argint, deschise încă din vremea romanilor, s-au lucrat până în cea de pe urmă jumătate a veacului XVII, în socoteala ocârmuirii, de o colonie de saşi aduși înadins și care aveau deosebita lor administrație. Până astăzi încă se găsesc la Baia mai multe pietre funerare ale șefilor acestei colonii, cu inscripții germane și latine.

Dl Mihalic de Hodocin, fostul director al școalei de meșteșuguri din Iași, a cercetat cu de-amăruntul minele părăsite din apropierea acestui târg; atât d-lui cât și alți mineralogi au aflat urmele vechilor băi și făgăduiesc rezultaturi foarte folositoare. Lipsa capitalurilor s-a împrotivit până astăzi la reînceperea lucrărilor; dl Dimitrie Cantacuzino, proprietarul de acum a Băiei, își propune, se zice, a le redeschide; tot ce este sigur este că d-lui se silește prin industrie a reîntoarce Băiei vechea ei înflorire. Mai multe fabrici, precum una de cordovane, mori de făină picluită, ce până deunăzi ne venea de peste hotar, o cășărie de brânză pizantină – de ce trebuie să zicem și o velniță mare – sunt până acum întreprinderile industriale așezate de dl proprietar.

Din vechile zidiri a Băiei, până în ziua de astăzi au rămas încă trei biserici: două ortodoxe, din care în una încă se slujește, și a treia protestantă, pentru saşii băiași. Această de pe urmă, risipită, se află cuprinsă în grădina dlui Cantacuzino și este singura ruină bine păstrată în toată Moldavia. Noi îi alăturăm[16] aice vederea ridicată de dl Kaufman[17], zugrav însemnat ce-l avem de câtăva vreme în Iași. Pietrele funerare ce acopereau mormintele băiașilor se află așezate de-a lungul pereților dinlăuntrul templului, care este prefăcut într-o grădină de flori, și acolo, unde fumegau odinioară tămâia și smirna, astăzi miroase roza și iasomia. Un cerdac cu scări este așezat până în vârful clopotniței, de unde se vede frumosul șes al râului Moldovei.

Baia mai are încă o particularitate destul de interesantă; numai acolo se mai găsesc *aurari*, care strâng prețiosul metal din mănoasele pâraie ce udă acest bogat pământ; și dl Cantacuzino este singurul în țara noastră ce se poate încă făli că poartă pe degetele sale aur moldovan.

Trei zile din istoria Moldaviei

I

25 februarie 1777

Und so kam doch wieder ein Fleck von Europa von einer willkührlichen und aussagenden Herrschaft unter eine ordentliche, beglückende, erhaltende schützende Regierung.

ENGEL'S GESCHICHTE
DER MOLDAU, pag. 304[1].

La 25 februarie 1777, Poarta Otomană, uitând aceea ce cu 78 ani înainte, la 26 ianuarie 1699, la congresul de Karlovеț, răspunsese solilor poloni care cereau Moldavia: „cum că țara Moldovii nu poate să le o dea să le fie lor podană, fiindcă este volnică și turcilor este închinată, iară nu cu sabia luată"*, au iscălit după mijlocirea baronului Tugut, c. c.[2] internunțiu la Constantinopol, diploma prin care Bucovina se da Austriei. Atunce ținutul Cernăuților, jumătate din ținutul Sucevei, cu vechea capitalie a Moldaviei, Câmpulung cu administrația sa cea republicană, episcopia Rădăuților, mănăstirile Putna, Sucevița, Solca, Voronețul și alte atâte locașuri sfinte, toate zidite, împodobite și înzestrate de vechii și vitejii noștri domni, s-au dezlipit de Principat. Atunce Bucovina, adică 178 mile pătrate de pamânt strămoșesc, trei târguri și două sute cincizeci sate primiră o stăpânire străină; atunce șaptezeci mii moldoveni fură siliți a îmbrățoșa o altă naționalitate decât cea românească.

Ziua aceasta de 25 februarie ar trebui să fie în vecinicie pentru moldoveni o zi de jelanie, o zi ră; pentru că într-însa ne-am văzut răpiți de locurile slavei strămoșești, locuri înrodite cu sângele eroilor noștri, locuri ce cuprind sfintele oase ale lui Ştefan și ale Elenei. Într-acea zi Moldova își pierdu cea mai frumoasă piatră a coroanei sale.

Un singur bărbat protestă împotriva dării Bucovinei. Acesta fu Grigore Chica voievod, domnul Moldovei.

* Vezi *Hronica* lui Ioan Neculce.

II

1 octombrie 1777

Iar delibaşa zice
Vrând răul ca să-l strice:
„Măria ta, ar fi bine
Să mai iau oameni cu mine!“
El i-au răspuns: „Sunt destui
În coadă doi idiclii…
Că n-am să fac bătălii“.

Stihul lui GHICA VODĂ[3]

Sâmbătă la 1 octombrie 1777, pe vremea chindiei, într-o odaie a Beilicului, casă zidită pentru primirea turcilor trecători prin Iaşi şi a căreia de-abia-i mai zărim temeliile lângă Sfântul Ioan, pe un loc sterp ce se numeşte încă La Beilic, în acea odaie, zic, decorată după moda orientală, şedea pe un divan de postav roşu, rezemându-se pe nişte perini de porfir cu canafuri de fir, un bătrân măreţ, cu barba albă, cu o figură mândră şi deosebită; în ochii săi însă fizionimistul ar fi descoperit vicleşugul crud al tigrului. El era îmbrăcat în frumosul costum al marilor Porţii Otomane, costum ce din nenorocire s-a izgonit astăzi de către portul meschin şi urât al europenilor. Deşi sultanul Mahmud, de fericită aducere aminte, a făcut în imperia sa atâte reforme vrednice de toată lauda, tot nu pot să-l iert că a stricat costumul naţional şi a introdus în locul lui caricatura cea mai de râs, straile strâmte şi şonţite a europeilor. A lepădat turbanul, care împodobea capul ca o diademă, pentru greţosul fes ce acoperă până sub sprâncene fruntea, pe care tot bărbatul ar trebui s-o arăte slobodă şi curată. A izgonit blanele cele de mult preţ şi antereele cele cu aur pentru surtucul albastru, din care, cum zic turcii, înainte n-ar fi vrut să facă măcar harşele la cai. În locul bogatului şal caşemir, ce încingea mijlocul cu atâta graţie, a dat supuşilor săi doi coţi de şişitori ca să le slujască de bretele, şi pentru vârful inovaţiei i-a silit să-şi radă barba, semnul cel mai caracteristic al bărbăţiei!

O blană frumoasă de samur învelea antereul şi şalul adevărat caşemir al acelui bătrân. Capul său era acoperit de un turban alb, împodobit cu un surguciu înalt legat în brilanturi. La picioarele lui pe covor era o narghile de cristal bătută cu pietre scumpe; şi, când trăgea câteodată din ea, tot apartamentul se împlea de o atmosferă mirositoare.

Acel batrân era Kara Higiorzadec Ahmed-beg, capigibașă și imbrohor al marelui și preaputernicului sultan Abdul Hamir, padișahul otomanilor. El venise într-acea zi în Iași sub cuvânt că mergea la Hotin să facă revizia cetății și totodată că aducea lui Grigore Ghica v. v., domn Moldaviei, un ferman împărătesc vestitor de o mai mare statornicire a păcii încheiată între Poarta Otomană și Rusia, la Kainargi, în 17 iulie 1774. Grigore Ghica, avându-l de mai multă vreme prieten, îl primise cu cea mai mare cinste. Toți veliții boieri cu slujitorimea și cu breslele negustorești fuseseră trimiși înaintea lui până la Șanta, și de acolo îl aduseră cu alai în Iași și-l întovărășiră până la Beilic.

Acest capigibașa, cum a ajuns la gazdă, a trimis la vodă, și cum zice *Stihul lui Ghica vodă*:

Au spus că-i bolnav de moarte,
Au cerut doftor să-l caute,
Trimițând la vodă în știre
Că au slăbit peste fire;
Ar vrea să meargă la curte,
Având să-i vorbească multe,
Trebi mari și lucruri înalte,
Și ferman ca să-i arate.
Dar nu poate pentru boală,
Că nici din pat nu se scoală[4].

Dar să ne întoarcem iarăși în odaia Beilicului. Capigibașa era în vorbă tainică cu doi boieri moldoveni veniți la dânsul într-ascuns. Nimene nu era de față la această vorbire. Numai la perdeaua din afară păzeau doi arapi, negri ca abanosul și înarmați din cap pân' în picioare; ochii lor sticleau ca un luceafăr în întunericul nopții. Când își arătau dinții albi și ascuțiți, socotea cineva că vedea doi zăvozi mari și cumpliți, gata de a se arunca asupra trecătorilor.

Boierii stau într-o postură umilită, în genunchi, pe un covor întins pe parchet, departe de divan. Capigibașa înota într-un ocean de fum mirositor; fața sa măreață păzea o nemișcare absolută; câteodată își îndrepta barba albă ca omătul.

– Ei, boieri, zise el în sfârșit, tăind tăcerea, pica-va oare vulpea în cursa vânătorului? Va veni oare ghiaurul?

– Va veni, slăvirea ta, îi răspunse unul din boieri. Să nu fii la îndoială; va veni, că-i dârz; îi place primejdia.

– Va veni, efendi, adăugă celălalt boier, pentru că n-are de unde şti scopul venirii tale. În Ţarigrad numai luminatul vizir şi Muruz, în Iaşi numai slăvirea ta şi noi ştim că zilele lui Ghica s-au numărat. Şi mai degrabă s-ar deschide mormintele decât gura noastră.

Capigebaşa zâmbi de bucurie; trăsurile sale se mişcară şi faţa sa posomorâtă se învie pentru un minut.

Un rob intră în odaie; boierii răsăriră, dar, când văzură cine era, se liniştiră. Robul se închină până la pământ.

– Slăvirea ta, zise el, Bogdan-beg a trimis doftori să te vadă. Boierii se făcură galbeni ca ceara, mai că nu se puteau ţine pe genunchi.

Se uitau cu spaimă din toate părţile şi căutau unde s-ar ascunde.

Capigebaşa zâmbi clătind din cap; în sfârşit, le arătă o perdea lăturalnică ce da într-altă odaie şi le făcu semn să se ducă. Boierii se ridicară şi se făcură nevăzuţi.

Imbrohorul bătu din palme. Haznetarul său se apropie. După ce stăpânu-său îi zise două-trei cuvinte turceşti, el luă de pe alt divan un contuş greu şi o basma de burungiucul cel mai subţire. Imbrohorul îşi dezveli braţul drept şi haznetarul îl strinse tare cu basmaua mai jos ceva de cot. După aceea îşi lepădă turhanul şi rămase numai cu un fes mic, elegant, legat împrejur cu un nemetez subţire verde. Pe urmă îşi plecă capul pe perinele de porfiră şi se înveli în contoşul de samur.

Haznetarul ieşi şi se întoarse după un minut cu doftorii lui vodă, Gavrilachi şi Fotachi.

Capigebaşa se făcuse galben la faţă, toate trăsurile îi erau suferitoare, o slăbiciune mare domnea în toate mişcările sale, se răsufla greu. Trebuia cineva să-l socoată în cele de pe urmă ceasuri a vieţii. Numai ochii săi cei vicleni sticleau sub posomorâtele sale sprâncene; în zadar căutase să le astâmpere focul.

Fotachi se apropie şi-l luă de mâna dreaptă. Pulsul lui mai că nu bătea. El crezu că-i bolnav de moarte.

Gavrilachi se apropie şi el, îl apucă şi el de aceeaşi mână, uitându-i-se drept în ochi. Turcul nu putu suferi această căutătură, ce cerca să-i pătrundă gândirile cele mai tainice, şi se făcu că leşină. Gavrilachi clăti din cap.

După puţin, capigibaşa deschise iarăşi ochii şi cu un glas slab ca de mort zise:

– Spuneţi stăpânului vostru să se grăbească să vie; porunci mari de la împărăţie am către dânsul. La curte vedeţi că nu pot să merg. Pot să mor. Să vie... Şi iarăşi leşină. Doftorii se depărtară.

Dar să lăsăm pe mârşavul capigibaşa să-şi sfârşească scârnava comedie şi, până ce doftorii vor merge să-şi deie stăpânului lor raportul despre starea bolnavului, să aruncăm o căutătură asupra împrejurărilor politice ce se mişca atunce în Moldavia, ca mai lesne să putem pregăti cititorii la strașnica privelişte ce au să vadă. Grigore Ghica voievod, ce domnea atunce în țara noastră, se trăgea din a doua linie a Ghiculeştilor; el era fiul dragomanului Porții Alexandru Ghica, care prin porunca marelui vizir Nişandgi Ahmed pașa, după o închisoare de două săptămâni fusese tăiat înaintea chioşcului Seraiului, în 19 februarie 1741. Înainte de a primi domnia, el ocupase de la 17 august 1758 vechea însărcinare a tătâne-său de dragoman al Porții. La anul 1764, în 29 mart, prin favorul marelui vizir Mustafa Bahir, el primi tronul Moldaviei; însă după trei ani, la anul 1768, în vreme când Turcia se gătea de război asupra Rusiei, hanul tătarilor, vestitul Crâmghirai, în divanul împărătesc, arătă cum că în asemene grele împrejurări tânărul Alexandru Ghica, fiul lui Scarlat Ghica, nu avea destule însuşiri şi încredere ca să i se lase domnia Ţării Româneşti şi că Grigore Ghica, vărul lui, ar fi mult mai destoinic pentru apărarea țării. Sfătuirea hanului fu primită de sultanul Mustafa III; în luna lui noiembrie 1768, Alexandru Ghica lăsă, dar, tronul Valahiei lui Grigore Ghica, iar tronul Moldaviei îl ocupă în a doua domnie Grigore Calimah, fiul lui Ioan Calimah, om tânăr şi învățat.

Grigore Ghica nu avu multă vreme de domnit în Ţara Românească, căci, înainte încă de a primi el investitura, războiul fusese declarat între Turcia şi Rusia, la 6 octombrie 1768, prin închiderea rusescului rezident Obreskof în Edecule. Ruşii se şi porniră; şi în vara următorului an, 1769, luară sub stăpânirea lor toată Moldavia, prinzând rob pe însuşi domnul acei țări, Constantin Mavrocordat, care domnise în viața sa de şase ori în Ţara Românească şi de patru ori în Moldavia* şi în sfârşit muri în Iaşi la 4 decembrie 1769. Operațiile războiului după această izbândă se întinseseră şi în Valahia. La 7 octombrie

* Constantin Mavrocordat fusese numit domn Moldaviei în locul lui Grigore Calimah, care fu mazilit şi tăiat în Constantinopol la 29 ianuarie 1769. Deasupra capului lui era scris: „Acesta-i capul blestematului ghiaur Grigore Calimah Bogdan-beg, care au furat o sută pungi de bani ce i s-au fost trimis să cumpere pâine pentru urdie şi au vândut Împărăția". – Tot atunce, prin porunca sultanului, s-au tăiat şi capul marelui vizir Mohammed Emin pașa şi a dragomanului Porții Neculai Dracu, sub cuvânt că erau uniți cu domnul Moldaviei, spre a vinde Împărăția.

1769 în zori de zi leitenantul-colonel Karozin, cu patru sute de ruși și întovărășit de mai mulți români povățuiți de arhimandritul de Argeș, care avea două pistoale la brâu și medalia Caterinei II la gât, și de spătarul Pervu Cantacuzino, numit de împărăteasa general-maior, intră în București și se îndreptă spre curțile domnești. În toate ulițele Bucureștilor se auzea numai ostășescul strigăt de „stupai, stupai!"[5]. Turcii ce erau în capitalie fură omorâți și curțile picară în mâinile rușilor. Grigore Ghica, care nu știa nimică de venirea vrăjmașilor, la auzul acelui zgomot sări peste zidurile grădinii și se ascunse într-o băcălie, fiind părăsit de toată gvardia sa. După trei zile fu însă găsit, luat rob de război și dus la Petersburg.

În capitalia Rusiei fostul domn avu prilej mai mult decât în orice alt loc să-și arate meritele. El vorbea turcește, rusește, franțuzește și italienește, afară de românește și grecește, ce erau limbile sale. Vorba sa era învățătoare, ideile sale bogate; toate în el arătau un bărbat înalt. Reputația sa ajunse până la urechile marii împărătese, care dori să-l vadă. Caterina II îl pofti de mai multe ori în societatea sa și știu prețui ce era bun în Ghica[*]. Așa, acesta prin manierele și talentele sale știu a câștiga într-atâta protecția autocratoriței Rusiei, încât la congresul de la București ce se făcuse pentru încetarea războiului, la 15 februarie 1773, Cabinetul de Sankt-Petersburg, între condițiile păcii, ceru ca Grigore Ghica să primească domnia Moldaviei pentru vecinicie din tată în fiu, ca bir să deie la trei ani o dată, după pilda republicii Ragusa, și că să aibă dreptate de a ave la Poartă un agent sub siguranța dritului gintelor. Deși aceste cereri nu se putură împlini din pricina desfacerii congresului, totuși, când pacea se încheie între Rusia și Turcia la Kuciuk-Kainargi (17 iulie 1774), Ghica primi tronul Moldaviei, măcar că dragomanul Porții Constantin Muruz făcuse tot felul de intrigi, ca să primească el domnia acei țări.

Grigore Ghica, cum ajunse în Iași, se îndeletnici de a închide rănile războiului, micșoră și regulă birul țăranilor, ușură boierescul, reîntocmi

[*] Într-o scrisoare cu data din 18 febr. calendar vechi 1770, Caterina II scria lui Voltaire: „Le hospodar de Moldavie (Constantin Mavrocordat) est mort; celui de Valachie (Grigore Ghica) qui se trouve ici a beaucoup d'esprit"[6]. Voltaire, în 10 apr. calendar nou, răspundea împărătesei: „Je plains fort le hospodar de Moldavie. Ce pauvre Gète n'a pas joui longtemps de l'honneur de voir Tomyris. Pour le hospodar de la Valachie, puisqu'il a de l'esprit, il restera à votre cour"[7].

dreptatea, încurajă agricultura. Atât în întâia, cât și în a doua domnie a lui, cea întâi faptă a ocârmuirii sale fu să numească pe boierii cei mai cinstiți ispravnici ținuturilor, „dându-le porunci, cum zice un hronicar naiv de-ai noștri, ca să fie cu mare dreptate săracilor, neîngăduind pe nimene ca să-i calce și să-i năpăstuiască; căci, de ar auzi cât de puțin că au păzit hatârul cuiva și va veni vreun sărac să se jăluiască, atunce cu mare pedeapsă îi va pedepsi, făcând mari dreptăți tuturor, arătând tuturor boierilor ca să se păzească fieștecare de a lua mită de la săraci, cât de puțin; și, de va veni la urechile măriei sale, să fie în știința tuturor că se va pedepsi cu pedeapsă, necăutându-i nici chip de hatâr, de va fi și boier, și mare om, și rudă; de vreme că Dumnezeu l-au trimis într-acest pământ, ca să păzească pe săraci și să-i fie milă de dânșii". Însă Ghica în zadar făcea aceste îmbunătățiri; Constantin Muruz nu putea să-i ierte că fusese mai fericit decât dânsul.

În zadar Ghica se făcu ocrotitorul științelor și al artelor, așezând școli domnești în Mitropolie, în Sfânt-Neculai și prin ținuturi, înfrumusețând Iașii prin zidirea de acheducuri și fântâni publice, precum cele de la poarta Sf. Spiridon și de la Golia, prin ajutarea cu bani la ridicarea bisericii Sf. Gheorghe, hotărâtă să fie mitropolie, prin așezarea celor întâi podele pe ulițele capitaliei.

În zadar Ghica vru să introducă în țară industria, întemeind cea întâi postăvirie cu lucrători nemți, la Chipăreștii de pe Jijia, și întocmind în apropierea Iașilor o colonie de protestanți, ce se îndeletnicea cu fabricația ceasornicelor; Muruz nu dormea.

În zadar Ghica, atât în viața sa cea publică, cât și în traiul său cel privat, vru să deie supușilor săi numai pilde bune, încât spre a oborî luxul straielor, care și atunce ca și acum era risipa multor familii, se arătă în divan într-o zi de ceremonie mare îmbrăcat cu libade și giube de postav făcut în țară, ca să rușineze pe curtezani, din care cel mai de pe urmă era cu straie mai bogate decât a domnului. În zadar Ghica se silea să se facă din zi în zi mai vrednic de iubirea norodului, singura răsplătire ce principii cei buni ambiționează, și într-atâta câștigă această dragoste, încât cea dintîi a lui mazilie fu socotită ca o nenorocire obștească. În zadar „cuvântul ce grăia era grăit, zice același hronicar, și era lăudat de către toți și plăcut prostimii; boierii nu-l puteau suferi, căci ei nu puteau să mănânce pe cei mici și săraci, că nu-i suferea domnul nicidecum". Constantin Muruz în Ţarigrad și boierii evgheniști în Moldavia hotărâră, dar, fieștecare îndeosebi pieirea bunului domn;

cel dintâi pentru ca să se poată sui pe tronul rivalului său, cei de-ai doilea pentru ca să scape de un stăpânitor care le amenința dărmarea aristocrației prin dragostea și ocrotirea ce da norodului.

Doi ani după suirea sa pe tron, înalta Poartă dăduse, cum am spus, Bucovina austrienilor. Grigore Ghica nu vru, nici nu putu să tragă asupra sa blestemul moldovenilor din toate veacurile viitoare și protestă împotriva sfâșierii bietei țări, și prin urmare a călcării tratatului încheiat de Bogdan vodă[8] cu Poarta, prin care Moldavia cunoscu suzeranitatea Turciei numai cu condiție că i se vor păstra și apăra în întregime vechile sale hotare. Constantin Muruz se folosi îndată de acest prilej spre a înnoi prigonirile sale asupra patriotului domn, pe care-l zugrăvi ca un prieten al rușilor și, prin urmare, ca un hain al Împărăției turcești. Poarta, totdeauna lesne crezătoare și fricoasă, mai ales când auzea de ruși, în orbirea sa nu văzu că tocmai acea protestație a lui Ghica era cea mai mare dovadă a supunerei și a credinței sale către Împărăție și începu a da ascultare pârelor dragomanului său. O nouă furtună mult mai groaznică, pentru că era stârnită de vrăjmași casnici și ascunși, veni de împlini dorințele lui Muruz și aruncă într-o prăpastie fără sfârșit pe bietul Ghica vodă împreună cu toată familia sa. Boierii moldoveni, de la fugirea lui Dimitrie Cantemir în Rusia la 1711 și de la venirea fanarioților pe tronul Moldaviei, își întrebuința energia ce le mai rămăsese numai întru a pricinui cât se putea mai des domnii noue, ca prin aceasta fiește care din ei, cu partida sa, să ajungă la putere. Spre a-și împlini mârșavul lor scop, ei se slujeau când de domn spre a prigoni pe bietul norod, când de norod spre a pârî pe stăpânitor. Un domn nu-și putea, dar, păstra tronul multă vreme decât cu condiție că va fi rău, crud și nemilostiv; și, dimpotrivă, domnul bun era sigur, din pricina lor, să cadă în puțin, și de multe ori își pierdea însăși viața. Asemene fu și cu Grigore Ghica, om bun care căuta în toate chipurile să apere norodul de apăsarea boierilor*. Aceasta fu

* Pricina de căpetenie a urii și a nemulțumirii boierilor asupra lui Grigore Ghica v. v. au fost pontul boierescului, adică legiuirea statornicitoare relațiilor între proprietari și între locuitorii moșiilor. Prin anaforaua din 14 april 1775, mitropolitul și șase boieri mari, îndrăznind a se numi Adunare obștească și criticând dezrobirea vecinilor rostită în 6 april 1749 de o adevărată Adunare obștească, de vreme ce era alcătuită de mai mult de una sută șaptezeci deputați, aleși din toate stările țării, acești șase boieri, zic, propuseră domnului Ghica, ca (vecinătatea neputându-se iarăși așeza) să binevoiască a hotărî măcar ca „locuitorii să lucreze la stăpânii moșiilor pe

pieirea sa. O partidă de boieri din cei mai de frunte, povățuită de logofătul Bălănescu, vornicul Manolachi Bogdan, spătarul Ioan Cuza, spătarul Canta, căminarul Romano și Dărmănescul, se sculă asupra lui Ghica și asupra sfetnicilor lui, logofătul Razu, visternicul Balș și mai ales asupra logofătului Ioan Canta, sub cuvânt că acești boieri invitau pe domn a haini. Această partidă se înțelese cu Muruz, și Poarta nu mai întârzie de a hotărî moartea lui Grigore Ghica, căci de la fugirea lui Cantemir* Moldavia nu mai fu un stat și norodul ei o nație, pentru ca domnii ei să fie tratați în suverani. De la 1711, toți domnii fură aleși între grecii Fanarului, raiele a împărăției, și ca raiele tratați asemene și când erau pe tron. Ei erau în totul asămăluiți ca ceilalți pași, numai cu atâta deosebire că erau mai umiliți, fiind ghiauri. Cel mai prost pascar sau hamal din Constantinopol, ajungând a fi mare vizir, îi punea, îi schimba, îi prefăcea, îi închidea, îi tăia după capricii și după interes; cea mai mică umbră de suveranitate, afară de dritul tiraniei, nu mai era în ei. Acela era domn care plătea mai mult și, îndată cum altul da mai mult, cel dintâi, fără forme, fără vină, se vedea răsturnat de pe tronul cumpărat, și mulți avură numai un pas să facă de la domnie la moarte. Moldovenii toate aceste catastrofe le priveau cu apatie, căci pierduseră vechea lor energie spre a putea aduce o altă stare de lucruri; se mărgineau numai în niște dorințe deșerte, așteptând de la cer o norocire ce ei nu aveau curajul să și-o pregă-

care se hrănesc și se chivernisesc dinzece zile una (adică 36 zile pe an!), dând și dejma din roduri, din a zecea, după obicei. Și această rânduială de slujbă a locuitorilor, ziceau acei șase boieri filantropi, socotim că nu numai nu le va fi lor de stricăciune, ci încă și spre îmbelșugare și fericirea țării si a tuturor de obștie"!!! Vodă aruncă acea anafora asupritoare și nedreaptă; și nu numai se ținu de hrisovul ce-l publicase încă în întâia domnie, în 1 ianuarie 1766, ci încă îl întări prin un al doile hrisov din 1 april 1777. Prin aceste acturi, domnul ușură sarcina locuitorilor încă mai mult decât cum fusese hotărâtă prin legiuirea Obșteștii adunări din 6 april 1749, în care boierescul fusese așezat în 24 de zile lucru pe an; în loc că Ghica îndatorea prin hrisoavele sale pe țărani să lucreze proprietarilor numai 12 zile pe an. Nemulțumirea boierilor fu nemărginită; domnul însă rămase statornic în vroința sa. De-abia cu o zi înaintea morții sale, când văzu că furtuna era să spargă asupra capului său, de-abia atunce se hotărî a face ceva spre a-i împăca. Prin hrisovul său din 30 septembrie 1777, el așează ca, pe lângă acele 12 zile de lucru, locuitorii să mai deie încă stăpânilor două zile de clacă și o podvoadă pe an și să întocmească acareturile de pe moșii, însă numai pe acele vechi. Dar această măsură era luată prea târziu și nici nu putea mulțumi pe boieri.

* Cantemir încheie cel de pe urmă tratat ca domn suveran.

tească singuri; tristă şi zadarnică aşteptare, căci cerul ajută numai acelora ce-şi ajută singuri. Guvernul Moldaviei, cu totul robit, era o maşină ale căreia resorturi se mişcau de vizir şi adeseori şi de cel mai ticălos al lui favorit. Toate primeau viaţa lor din Constantinopol, toate se făceau prin fermanuri. Domnul era numai executorul voinţelor vizireşti şi din prerogativele suveranităţii avea numai tristul drit de a se intitula „Cu mila lui Dumnezeu“. Iar Adunarea obştească, acea care în zilele domnilor pământeni era singura putere dătătoare de legi şi denaintea căreia înşişi domnii se supuneau, dezbrăcată de toate dreptăţile sale, înjghebată numai de vro câţiva boieri mari, seizi juraţi ai domnului, aleşi şi chemaţi cu ţidule domneşti, iar nu slobod aleasă şi alcătuită de toate stările ţării ca în vremile vechi*, răpită însuşi de numele său şi sub turcescul titlu de divan, slujea numai a da o umbră de putere legală acturilor răpitoare ale stăpânitorilor. Apărarea dreptăţilor ţării nu era de competenţa ei.

În Moldova prefăcută în provincie turcească, nu mai era nici domn, nici stat, nici naţie. Era numai un arendar cu puteri întinse, o turmă de robi şi câţiva privilegiaţi. De aceea, de la 1711, istoria Moldaviei nu mai este istoria unui stat, ci numai a unei provincii supuse, iar viaţa domnilor numai ticăloasa biografie a unor mari ispravnici, în care nu vedem decât tiranie, ucideri, jacuri, morţi cumplite şi alte asemene groaznice nelegiuiri, care au pustiit ţara mai mult de un veac. În toată această epocă nu întâlnim în istoria naţională decât două fapte mari, adică dezrobirea vecinilor rostită de boierii moldoveni, în biserica Sfinţilor trei Ierarhi, la 6 aprilie 1749, faptă vrednică de o naţie, şi protestaţia lui Grigore Ghica voievod pentru darea Bucovinei, faptă vrednică de un domn. Toate celelalte sunt din partea domnilor tiranie şi câteva faceri de bine mărunte – căci ei puteau face mult rău şi numai atâta bine cât ar putea astăzi face un bun ispravnic –, iar din partea norodului vedem numai suferinţe şi deznădăjduire.

Poarta, când hotărî moartea lui Ghica, ştiu foarte bine că nu-şi va putea împlini grozavul scop decât prin ascuns vicleşug, căci cunoştea vetejia domnului. Pentru aceea, dar, alese pe Ahmed-beg capigibaşa, cel mai bun prieten al lui Ghica, dându-i şi ferman de mazilire şi de

* Cea mai de pe urmă Adunare adevărat obştească fu adunată spre dezrobirea ţăranilor. Vezi „Arhiva românească“, tom. 1, pag. 126.

ucidere. Iar pentru celelalte, îl rândui să se povățuiască după instrucțiile lui Constantin Muruz și a boierilor nemulțumiți.

Capigibașa, după ce-și puse toate la cale ca să-și poată împlini strașnica poruncă, purcese spre Iași, întovărășit de patruzeci bostangii și mai mulți robi, și intră în capitalia Moldaviei cu ceremonialul ce am văzut. Îndată după sosirea sa, se înțelese cu căpeteniile partidei nemulțumite; neîndrăznind să-și împlinească însărcinarea chiar în curtea domnească, din pricina vitejilor delii și copii din casă care slujeau de gardie domnului, se făcu bolnav, ca să poată mai bine înșela pe Ghica și să-l tragă în vizunia sa; spre aceasta el se sluji de scârnavul chip ce am arătat.

În zadar prietenii lui Ghica vodă din Constantinopol îi făcuseră cunoscut adevăratul țel al venirii lui capigibașa, în zadar domnul Țării Românești, Alexandru Ipsilant, îl înștiință tocmai în ziua sosirii turcului în Iași ca să se păzească de cursele acestui oaspe; Ghica nu putea să creadă că prietenul său Ahmed-beg ar fi atâta de mârșav ca să-i ascundă adevărul soliei, chiar de ar veni însuși asupra lui; el nu știa, nenorocitul, că acolo unde tirania poruncește prieteșugul este mut. Dumnezeu il orbise, el alerga fără cea mai mică pază înaintea soartei sale. Atâta luă asupră-și, de trimise dintâi pe doftori, să vază dacă capigibașa era adevărat bolnav.

Grigore Ghica era în harem cu doamna și cu domnițele, când vornicul despre doamnă veni de-i spuse că doftorii curții se întorseseră de la palatul Beilicului.

– Ei, le zise Ghica, după ce doftorii intrară, ce are prietenul nostru? Îi bolnav tare?

– Îi bolnav, măria ta, răspunse Fotachi, doftor străin, care căuta să izgonească din favorul lui vodă pe Gavrilachi, doftor bătrân, casnic al Ghiculeștilor, îi bolnav tare și nu-i dau o zi de viață. Dorește să te vadă, căci mi-a zis că are un ferman pentru măria ta.

– Să mergim, dar, să-l vedem. Bietul turc, să vie tocmai din Țarigrad ca sa moară în Iași.

– Măria ta, adăugă celălalt doftor, Gavrilachi, te-am purtat în brațe, ți-am fost credincios în domnie, ți-am fost și mai credincios în robie. Am îmbătrânit în slujba familiei măriei tale. Niciodată nu m-ai aflat nemulțumitor și necinstit. Ascultă-mă astăzi, doamne; nu te duce la capigibașa; nu te încrede în turci, că viclean neam este!

– Da de unde această frică? Ce, nu-i bolnav?

– Era galben la față, pulsul lui era foarte slab. Dar tot te rog, măria ta, nu te duce, ochii lui m-au speriat.

– Biete Gavrilachi, vedem că ai îmbătrânit; te-ai făcut muiere și te sperii de niște deșerte năluciri.

Aceste le zise vodă, doftorul străin birui și credinciosul Gavrilachi nu fu ascultat.

– Trimite, adăugă domnul către vornicul despre doamnă, să spuie prietenului nostru, lui capigibașa, ca să nu se supere, că vom merge să-l vedem la gazda sa. Şi zi să gătească careta, dar degrabă, că-i sară. Vornicul despre poartă ieși.

Doamna auzise cuvintele protomedicului Gavrilachi; inima i se îngheță. De mai multă vreme niște grozave presimtimente îi tulburau liniștea nopților. De câte ori adormea, visa sânge. Ea cunoscu că o mare primejdie amenința capul iubitului său domn. Se apropie de vodă și prin cuvinte dulci căută să-l întoarcă de acea vizită.

– Ce ai astăzi? îi răspunse vodă. De ce nu mă lași în pace? La război am fost, rob am fost, sub urgia împărătească am picat, și niciodată nu te-am văzut așa de îngrijită. Eşti nebună că asculți povestele lui Gavrilachi. Liniștește-te, ceasul morții nu mi-a venit încă. Steaua mea strălucește în toată lumina sa la amiază-noapte.

– Da nu poți să zici că ești bolnav? Dacă nu asculți sfătuirile inimii mele, ascultă măcar pe prietenii tăi din Ţarigrad, ascultă pe domnul Ipsilant și pe credinciosul Gavrilachi, care totdeauna te-au slujit cu cinste. Inima mea, care nu m-a înșelat niciodată, îmi spune că mergi înaintea unei mari primejdii. O, iubitul meu domn, nu te duce, adă-ți aminte de soarta lui Grigore Calimah[9]. Fie-ți milă de mine și de domnițele tale. Gândește că Muruz îți vrea moartea și că, dacă-i muri tu, voi muri și eu, și copiii tăi vor rămâne calici pe la ușile creștinilor.

– Numai cu femeile să n-aibă cineva a face, zise vodă în mânie. Ce, eu nu sunt în Moldova, nu sunt în scaunul domniei, nu-s puternic? Marea împărătească nu mă ocrotește? Cum ar îndrăzni Poarta să-mi vreie moartea! Destul, știi că sfaturi muierești nu-mi plac!

Vodă își luă gugiumanul și vru să iasă; dar, văzând că doamna și cu amândouă domnițele, Elenca și Ruxăndița, începuseră a plânge, se potoli puțin, se apropie de doamna, o sărută pe frunte și ieși în spătărie.

În vremea domnilor fanarioți, curtea era locul de întâlnire al tuturor boierilor. Cu treabă sau fără treabă, toți se aduna acolo, în

toate zilele, ca să audă noutăți sau havadisuri, cum se zicea atunce, ca să aibă ce spune pe la casele lor și ce scrie pin țînuturi. Atunce gazete nu era, teatru asemene nu era iarna; și vara foarte puțini mergeau la țară să-și caute de interesele casnice. A trăi la moșie era ca când ar fi fost surghiunit.

Când vodă intră, spătăria era plină de boieri; toți se sculară în picioare și-și strânseră benișele pe piept. Între dânșii, erau și acei doi boieri pe care i-am văzut mai înainte în odaia turcului la Beilic.

– Boieri, le zise vodă, capigibașa care a sosit astăzi cu ferman de la prea puternicul nostru împărat trage de moarte. Ne ducem să-l vedem.

La aceste cuvinte acei doi boieri răsăriră de bucurie. Fața lor semăna cu a lui Mefistofeles, când, prin un contract iscălit cu sânge, a câștigat sufletul doctorului Faust[10].

– Da n-au tras încă? întrebă vodă cu mânie.

Delibașa se apropie.

– Măria ta, n-ar fi bine să mai iau oameni cu mine?

– Ce vorbești și tu? răspunse vodă. De când te-ai făcut așa de mișel? Ia-ți doi idiclii în coadă și doi delii călări dacă-ți trebuie numaidecât alai. Dar să tragă mai degrabă. N-avem doară să facem bătălii. Rămâneți sănătoși, boieri, urmă domnul ieșind.

– Să trăiești, măria ta, răspunseră boierii. Iar acei doi boieri, ce stau mai ascunși, adăugără încet cu o zâmbire satanică: „Cale bună, măria ta"!

La scară era trasă o caretă domnească cu doi harmăsari ungurești, negri și iuți. Patru masalale ardeau înaintea trăsurii, căci înnoptase. Vodă se sui, meterhaneaua începu a cânta și caii purceseră la galop.

Dar, când ajunseră în poarta Beilicului, caii se opriră deodată. În zadar vezeteul le sfâșia coastele cu biciul, în zadar idicliii se coborâră din coadă și-i trăgea de zăbală, în zadar deliii îi împungeau cu săbiile; caii se lățiseră pe pământ și stau nemișcați. Ghica putea încă să se întoarcă, dar orbit de soartă, prin o îndrăzneală nebunească, nu vru să vadă un semn înștiințător în stătutul cailor; se coborî și-și urmă drumul pe jos până la palat.

La scară doisprezece robi arapi așteptau pe domn; unii îi luminau drumul cu făclii de ceară albă, alții îl tămâiau cu cățui de argint, alții îl stropeau cu apă de trandafir. Când Ghica, la lumina făcliilor, luă sama la fizionomia sălbatică și crudă a acelor arapi, care semănau cu diavolii din „Pedepsele iadului" zugrăvite pe pereții bisericii Sfântului Nicolai

din Iași, și văzu că toți acei robi erau înarmați cu câte un hangiar, lucru împotriva pravilei primită în Turcia, prin care numai oamenii slobozi au dreptate de a purta arme, cel întâi prepus de moarte îi intră în inimă. El se pipăi la brâu și văzu ca uitase să iaie hangerul ce-l purta necontenit cu sine, ziua și noaptea, la masă și în somn, pe tron și la altar. O sudoare rece îi cuprinse tot trupul. Atunce își aduse aminte de scrisorile prietenilor săi din Constantinopol, de sfătuirile domnului Ţării Românești și a lui Gavrilachi, de lacrimile doamnei și ale domnițelor, de întrebarea lui delibașa, de stătutul cailor în poarta Beilicului. Un văl i se ridică de peste ochi și văzu tot groaznicul adevăr – moartea. El, care cu atâția oameni mari credea în fatalitate, se mira singur cum rămase orb la atâte semne ce-i arătau vederat pieirea sa. A se mai întoarce înapoi era prea târziu. Cel întâi pas era făcut, trebuia să-și urmeze drumul. Se hotărî, dar, să moară, dar să-și vândă încaltea viața cât s-ar putea mai scump.

Ușile atunce se deschideau, și domnul intră în odaia lui capigibașa, care, făcându-se a-și birui slăbăciunea, se sculă în genunchi înaintea lui. Ghica se duse de-l îmbrățoșă, îi ajută să se culce iarăși și se pusă lângă dânsul pe divan.

Îndată cum vodă intrase la capigibașa, viteazul delibașa împreună cu deliii și idicliii fură poftiți la cafine, în vreme ce domnul era cinstit cu ceremonialul pompos obicinuit la marii Porții. Dulcețele, cafelele, cibucul, sorbetele se urmară cu cel mai mare lux. Tablalele, chiselele erau de argint, felegenele și linguriețele de aur, cibucul împodobit cu brilanturi. Robii erau unii îmbrăcați în haine albe de cașimir, alții în costume bogate de catife roșie și albastră cusute cu fir și cu mărgăritari. Cine cunoaște cât era luxul de mare, în vremile de atunce, pe la pașii lmperiei otomane, va socoti aceste de nimică. Fieștecare pașă însuși, când mergea la drum, avea cu sine o armie întreagă de robi, slugi, bucătari, vezetei și comori întregi de argintării pentru slujba sa.

În sfârșit, după aceste ceremonii, prelud neapărat la orice vizită dată unui turc, cât de sărac să fie, capigibașa începu a se jălui de boala sa, a da domnului noutăți de prietenii lui din Ţarigrad, a-i spune deosebitele schimbări întâmplate la Poartă. De țelul venirii sale însă nu-i zicea nici un cuvânt. Domnul însă aștepta din minut în minut să se vadă atacat; se uita în toate părțile, loc de scăpare nu era. În mijlocul conversației, capigibașa ceru de la vodă tabacherea sa. După ce luă o priză:

– Tabacul, beg, îi zise, nu ți-i bun, să-ți dau eu altul de fabrică împărătească! și bătu din palme.

Atunce perdeaua, prin care cu câteva ceasuri mai înainte ieșiseră boierii moldoveni, se mișcă deodată și patruzeci de bostangii povățuiți de haznetarul intrară în odaie și se repeziră asupra bietului domn. Tocmai în minutul acela capigibașa scosese o năframă de mătasă neagră și o aruncă pe umerele lui Ghica strigând: Mazil! Hain!

Domnul sări în picioare. Haznetarul se apropie pe din dos și găsi vreme de-l lovi drept între umere, făcându-i o rană de moarte. Ghica răcni ca un leu ranit și se smuci. Atunce o luptă amarnică se aţâță: unul improtiva a patruzeci, două brațe fară arme împrotiva a patruzeci de hangiare. Dar, mâinile nenorocitului domn, întărite prin curajul deznădăjduirii, se făcuseră mai înfricoșate decât cuțitele acelor ticăloși robi. De o mare putere fizică, el se luptă la început cu călăii săi, smulge din mâna unuia hangiarul, împinge pe ceilalți, îi răstoarnă prin lovituri voinicești și omoară opt din ei, care aruncați la pamânt, în cele mai de pe urmă minute, se învârtesc în pângăritul lor sânge. Capigibașa, în toată vremea aceasta, ședea pe divan și se uita liniștit la cruda privelişte, aţâţând numai cu gura pe mârșavii bostangii.

Dar, simțind că pierdea prea mult sânge din rana din spate, nenorocitul domn începe a striga, chemându-și slugile în ajutor; în zadar, viteazul delibașa și tovarășii săi, amăgiți, erau trași într-o cafine, și acolo închiși sub o pază numeroasă. Ei erau surzi la glasul stăpânului lor. Însă în zadar se lupta Ghica ca un leu; scăpare nu era, trebuia să moară, căci într-o luptă așa de nepotrivită ce poate vitejia singură împrotiva numărului? El se trase lângă o fereastră, căutând să saie în ogradă, nădăjduind că va fi ajutat de slugile sale. Cerceveaua însă era prea strâmtă; și, în minutul când strica geamurile cu pumnul, bostangiii, o bucată de vreme împinși, dar iarăși aţâţați de capigibașa, se apropiară de el și-i împlîntară în trup toate cuțitele lor. Fapta nelegiuirii era sfârșită, Ghica pică mort lângă fereastră, și turcii strigară: Allah! Atunce ceasornicul turnului de la Trei-Sfetitele bătu trei ceasuri și jumătate de noapte.

Așa muri bietul Ghica vodă, jertfă a patriotismului și a bunătății sale. Trupul său dezbrăcat de cabanița regală, gol însuși de cămeșă, făr' de cap, fu aruncat în ogradă, unde zăcu mai multe zile batjocorit de turci. Averea lui toată fu confiscată în folosul Împărăției; doamna

și cu domnițele cernite fură purcese în robie la Constantinopol. Asemene și capul său sângerat fu dus de împodobi mai multe săptămâni poarta padișahului otomanilor.

Deasupra capului lui ar fi trebuit, ca la capul lui Grigore Calimah, să se scrie o țidulă purtând că: „Acesta-i capul blestematului ghiaur Ghica Grigore, Bogdan-beg, care, fără voia sultanului, au vrut să păstreze Împărăția în întregime".

•

Boierii care au pregătit moartea lui Grigore Ghica în odaia Beilicului erau vornicul Manolachi Bogdan și spătarul Ioan Cuza. Celelalte căpetenii ale nemulțumiților nu se aflau în Iași în vremea acei tragedii, căci încă mult mai înainte fugiseră la Hotin, ca sub ocrotirea pașei acei cetăți să poată pârî mai în siguranță pe bietul domn.

III

18 august 1778

Capetele le-au pus în poarta domnească,
Tot norodul să le privească,
Să vază cei ce pe domn pârăsc
Cum de grabă se vădesc
Și își iau căzuta plată.

Stihul lui BOGDAN şi lui CUZA[11].

Cea mai veche, cea mai însemnată, cea mai frumoasă zidire din Iași erau odată curțile domnești. Încă în timpurile cele mai înapoiate, când Traian își așezase aice rezidența sa, în vremea războiului său împrotiva lui Decebal și a prefacerii Daciei în provincie supusă vulturului împărătesc, acest palat, după tradiție, cuprindea peste o mie de apartamenturi. După ce Moldova, din colonie romană, în urma multor veacuri, se prefăcu în principat neatârnat, această antică cetate, căci merita numele, fu prada unui cumplit foc, care la anul 1460, sub marele Ştefan, prefăcu în cenușă tot orașul. Cinci ani în urmă, îndată ce eroul domn găsi odihna din partea dușmanilor străini, el o rezidi iarăși; și poporul, iar nu el, o numi Ştefanovița. La anul 1491 rezidența domnească în mare parte fu iarăși arsă, încât după câțiva ani ea număra numai șase sute odăi, care și aceste, prin nepăsarea următorilor

stăpânitori și prin dărmarea vremii, se împuținară tot mai mult, și sub Constantin Muruz v. v. mai cuprindea de-abia o sută de locuințe*. Dar încă și cu această reducție tot erau curțile un monument vrednic de văzut; din toate părțile alergau străinii să-l viziteze, și moldovenii, prin o fală națională ce nu se poate discuviința, îl priveau ca martorul secular, ca păstrătorul istoriei lor. În adevăr, această zidire era plină de suvenire prețioase inimii românilor, aducându-le aminte de niște timpuri mai fericite și mai slăvite. Pe locul unde cu doi ani în urmă era poarta domnească, ridicată în starea ce am văzut-o și noi de către Alexandru Muruz, în capul Uliții Mari era atunce un turn cadrat, în felul celui ce este și astăzi deasupra porții Goliei. În el se afla paraclisul domnesc, în care se făceau toate ceremoniile religioase ale curții; pe pereții lui, în rând hronologic, erau așezate portretele domnitorilor Moldaviei, începând de la Bogdan-Dragoș. Însă toate aceste comori, împreună cu partea ce mai rămăsăse în țară din Arhiva națională dusă în Polonia de către mitropolitul Dosoftei, sub Sobiețchi, împreună cu odoarele domniei, toate fură prada unui al trielea foc, mai cumplit decât cele dintâi două, care la anul 1783, sub Alexandru Mavrocordat, din toată curtea domnească nu lăsă piatră peste piatră. Domnul se mută atunce în casele Mitropoliei, care și ele fură prefăcute în cenușă; Mavrocordat urmat de pojar se trase în cetățuia Galata, și de acolo fu iarăși silit a ieși prin un foc ce izbucni în mănăstire și a se trage în casele hatmanului Costachi Ghica, astăzi a hatmanului Alecu Roset-Rosnovanu, care slujiră de rezidențe voievozilor până la anul 1804, când Alexandru Muruz, din ruinele vechi, cu cheltuielile țării, ridică iarăși curțile domnești, în proporțiile ce le vedem și astăzi, însă foarte departe de mărimea și de bogăția celor de mai înainte.

Din toate aceste prefaceri ce au suferit vechiul locaș al domnilor Moldaviei, un singur turn se putuse păstra până în zilele noastre. Când ți se întâmplă de treci pe Ulița Mare și, ajungând în fața fostei porți

* Vezi pentru aceste cartea foarte rară astăzi „De obște gheografie pe limba moldovenească scoasă de pe gheografia lui Bufier, dupa orânduiala care acum mai pe urmă s-au așezat în Academie de la Parizi, acum întâi tiparită în zilele pre luminatului și pre învățatului domnului nostru Alexandru Ioan Calimah v. vd., cu blagosloveniia si cu toată cheltuiala preosfințitului mitropolit a toată Moldavia, chirio chir Iacov[12], întru a preosfinției sale tipografie, în sfânta Mitropolie în Iasi, let 1795, august 22". Această carte este tradusă din italienește românește de învățatul arhiereu a Hotinului Anfilohus[13].

domnești, lași paveua și iei în dreapta șoseua ce duce la Socola, îndată ce te vei afla în preajma caselor răposatului logofăt Grigore Ghica, uită-te în stânga, și în zidul cazarmei grenadirilor vei vedea un colț ce iese în uliță. Pe acel loc, înainte de 1834, se înălța acel turn, rotund, cu ferestruici mici săpate în piatră, pe care de-abia intra mâna și care putea sluji mai bine de metereze apărătoare decât de ferestre aducătoare de lumină. Acel turn de o arhitectură mai mult decât simplă, dar masiv, zdravăn, în forma turnurilor ce se mai văd (poate până mâine) la cele patru colțuri ale mănăstirii Goliei, se trăgea, cel puțin temeliile sale, încă din vremea romanilor; el sute de ani fusese respectat de furia focurilor care de atâte ori au pustiit și pustiesc nenorocita capitalie a Moldaviei; fusese respectat de furia și mai cumplită a poporului, ades adus în deznădăjduire; fusese respectat chiar de coasa timpului; și veacurile trecând peste dânsul îl lăsaseră în picioare, ca când l-ar fi uitat. Compasul unor ingineri sacrilegi, care și-au luat de datorie să ne dărme toate monumentele și zidirile vechi rămase de la domnii noștri[*], au venit tocmai în vremile noue de l-au șters de pe fața pământului, și în locul lui au zidit niște cazarmii efemere ca și ei.

Turnul acela, împreună și cu o altă zidire veche care asemene era în zidul curților și pe al căreia loc astăzi este ridicată o casă a unui Gheorghi Arnăutu, în dosul cazarmei cavaleriei, din timpurile cele mai vechi și până la 1832, a slujit de temniță domnească. Generalul Kiselef, un nume pe care românii îl găsesc în toate întreprinderile filantropice și mântuitoare patriei noastre, privind și în vinovați oameni, îndurându-se de soarta lor și pentru intâiași dată rostind în Moldova cuvântul necunoscut până atunce de „reformă penitențiară", porunci de se părăsi acel mormânt, în care ticăloșii se îngropau de vii, și o locuință încăpătoare, luminoasă, locaș adevărat pentru oameni, fu hotărâtă bieților osândiți; iar turnul, priveliște a atâtor dureri și a atâtor lacrimi, fu păstrat ca un martor grozav al cruzimilor, dar și al zdrăvăniei unor timpuri mai barbare decât ale noastre.

[*] Cu o durere nespusă, asemene am văzut deunăzi dărmându-se frumoasa cișmea de lângă palatul Societății istorico-naturale, și aceea și mai frumoasă încă de la poartaTrii-Sfetitelor. Dacă și aceste puține monumente, singurele ce le avem din timpuri vechi și care toate zidite în stil turcesc dau orașului un caracter oriental, dacă și aceste se strică, care, dar, vor mai fi frumusețile Iașilor?

În acel turn, în partea subpământeană, unde niciodată lumina zilei nu răzbătea, vineri, în 18 august 1778, tocmai acum șasezeci și șase de ani, o grozavă tragedie se pregătea... Pe un pat de scânduri, acoperit numai cu un mundir de paie mucede, ședeau doi nenorociți ferecați în obeze, ce erau legate cu lăcăți de fier de patru belciuge înfipte în pereți. O [o]paiță palidă, neputând răzbate deasa întunecime, slujea numai a mări grozăvia locului.

Acei nenorociți erau vornicul Manolachi Bogdan și spătarul Ioan Cuza, ucigașii lui Grigore Ghica vodă. Păcatul îi ajunsese; ei picaseră sub ghearele de oțel ale lui Constantin Muruz, pe care ei singuri îl suiseră pe tronul Moldaviei.

O asemene catastrofă, care de pe treptele puterii aruncase în fundul temniței pe ambii boieri, cei mai cu înrâurire de pe atunce, pentru ca să fie bine înțeleasă, trebuie să fie precedată cu o mică ochire asupra întâmplărilor petrecute în țara noastră după tăierea lui Ghica vodă.

Îndată ce Grigore Ghica v. v. se ucisese în casele Beilicului, imbrohorul împărătesc trimisese ca să caute pe boierii cei mai întâi. Nici unul însă nu avu curajul de a se arăta, ci toți se ascunseseră prin pivnițe și prin podurile caselor. De-abia după îndelungi cercetări, turcii izbutiră a gasi pe logofătul Razu. Acesta, adus la trimisul sultanului, dinaintea trupului stăpânu-său întins pe pământ, fu numit caimacam al țării, cu poruncă aspră ca să ție norodul în liniște și supunere, până la numirea domnului.

Acest domn se și orânduise în Constantinopol. Și cine putea fi altul decât Constantin Muruz, dușmanul și ucigașul lui Ghica? Tronul Moldaviei fu prețul sângelui nevinovat vărsat în odaia Beilicului. În 11 noiembrie 1777, noul voievod fu primit de către sultanul, în palatul său, și de către Mușir-aga, împodobit cu cuca ienicerească, în semn de întărire a vredniciei sale; dus pe urmă în biserica patriarhală spre a se unge cu sf. mir, el purcese de acolo spre Iași; și în 24 a aceeași luni intră în capitalia principatului și precedat de alaiul obicinuit se așeză în scaunul domniei.

Nădejdile măgulitoare ce boierii partizani lui Muruz făcuseră asupra lui, că adică ei vor ocârmui țara cu fapta și domnul numai cu numele, se împrăștiară îndată ce acesta luă cârma stăpânirii în mână. De-ndată ce-și isprăvi planul său, noul stapânitor nu mai avea trebuință de trădători și, neavând pentru ce aștepta de la dânșii mai multă credință decât predecesorul său, el căută cât mai în grabă a

depărta de lângă sine niște oameni care în tot minutul îi aduceau aminte sângeroasa slujbă ce-i făcuseră și răsplata ce așteptau de la el. Ochiul său de vultur privind starea Moldaviei, văzu din toate părțile numai intrigi, siluiri, neunire și o venalitate ce răzbătuse până în cele de pe urmă clasuri a societații; aurul era singurul mobil a tuturor faptelor și el singur prezida la darea dreptății, a slujbelor și a rangurilor. Cangrena era obștească și Muruz însuși, tremurând, se puse a cerceta pricina unei asemene dezorganizații și corupții; în curând fu și el convins de ispita întărită de veacuri, că mai tot răul venea din intrigile și neunirea boierilor; atunce, fără să vrea, el trebui a da dreptate lui Grigore Ghica v. v.; și povățuit atât de interesul său în parte, cât și de binele țării, el se hotărî a răsplăti vremile trecute și viitoare, și, nou Lăpușnean, jură ură și dărmare unei aristocrații care prin surpare isprăvise a se face asupritoarea domnilor și noroadelor. El se făgădui a urma planului lui Ghica, numai cu atâta deosebire de predecesorul său că dinaintea sa slobozenia individuală, viața unui om nu însemna cât un grăunte de mușt, când se atingea de mântuirea statului. El simți că, în corupția obștească în care ajunsese Moldavia, guvernul patriarhal, măsurile blânde nu se mai potriveau și că trebuia o ocârmuire de despot, un toiag de fier pentru ca să poată cuceri boierimea.

Îndată, dar, după suirea sa pe tron, Muruz slobozi cele mai aspre porunci în tot principatul, pentru a se introduce iarăși în țară împărăția pravililor; și, ce este mai greu, știu a le pune și a le păzi în lucrare. Boierii fură privegheați mai cu deosebire, și cea mai mică greșală, cea mai slabă nesupunere era strașnic pedepsită de un domn ce în gura mare declara că, în împrejurările de față, singurul simtiment ce vroia să insufle moldovenilor era spaima.

Boierii, cum se văzură înșelați în socotințele lor, începură a căina pe bietul Ghica, care, chiar când se împotrivea la asupririle lor, era bun și blând. Jurară, dar, și noului domn ură și îndată se și apucară de obicinuita lor meserie, „intriga și pâra", singurele conjurații ce le mai rămăsese curajul să facă împrotiva stăpânitorilor de care erau nemulțumiți. Dar și în aceasta fură înșelați; ei aveau a face acum cu Constantin Muruz, în a căruia mâini sabia și buzduganul, date de Poartă, nu erau numai niște simple jucării și care era hotărât a le întrebuința în tot minutul, spre apărarea persoanei și tronului său...

Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională

în Academia Mihăileană, rostit în 24 noiembrie 1843. Putând servi de introducţiune la „Cronicele României“

Domnilor,

După priveliștea lumii, după minunile naturii, nimică nu este mai interesant, mai măreț, mai vrednic de luarea noastră aminte decât *Istoria*.

Istoria, domnilor mei, după zicerea autorilor celor mai vestiți, este adevărata povestire și înfățișare a întâmplărilor neamului omenesc; ea este rezultatul vârstelor și al experienței. Se poate, dar, cu drept cuvânt, numi glasul semințiilor ce au fost și icoana vremii trecute. Karamzin[1], în alte cuvinte, o numește testamentul lăsat de către strămoși strănepoților, ca să le slujească de tălmăcire vremii de față și de povățuire vremii viitoare.

În această privire atât de importantă, istoria, după *Biblie*, trebuie să fie, și a fost totdeauna, cartea de căpetenie a popoarelor și a fieștecărui om îndeosebi; pentru că fieștecare stare, fieștecare profesie află în ea reguli de purtare, sfat la îndoirile sale, învățătură la neștiința sa, îndemn la slavă și la fapta bună.

Domnitorul, prin istorie, se deșteaptă la nobila ambiție de a face lucruri mari și drepte și, prin urmare, de a trăi în viitorime. Lauda neștearsă și nemurirea cu care sunt înucununați ocârmuitorii cei buni, defăimarea și hula care sunt totdeauna partea celor răi, îi mai cu neputință ca să nu le insufle în inimă dorința spre bine și spre virtute, dacă inima lor nu le este încă stricată prin cangrena lingușirii. Cele mai înalte izbânzi, cele mai slăvite fapte nu vedem oare că s-au îndemnat prin istorie? Spre pildă, biruința Asiei, după mărturisirea tuturor istoricilor vechi, s-a pricinuit prin deasa citire a *Iliadei* de către Alexandru cel Mare. Cine nu știe că acest falnic izbânditor purta necontenit cu sine, într-o cutie de aur, poema lui Omir; și ce este *Iliada* altă decât o istorie în versuri, cea mai veche și cea mai frumoasă din

toate! Fără a merge în veacuri așa depărtate, nu s-a văzut mai în zilele noastre un alt Alexandru, Carl XII[2], deșteptându-și geniul spre izbânzi și slavă prin citirea vieții Macedoneanului, scrisă de Quint Curție?[3] Care, dar, împărat, care domn nu trebuie să tremure dinaintea istoriei, acestui straşnic tribunal, ce are să-i judece cu aceeași nepărtinire precum odinioară egiptenii judecau pe regii lor ieșiți din viață?

Dătătorul de legi, bărbatul de stat în istorie învață tocmelile ocârmuirilor, puterea și slăbiciunea lor, pricinile de sporire sau de scădere a staturilor, felurile de guvern sub care au înflorit mai mult, legile care au avut înrâurirea cea mai priincioasă sau cea mai stricăcioasă asupra puterii, asupra culturii, asupra moralului noroadelor.

Oșteanul în istorie găsește pildele cele mai drepte și mai adevărate despre strategie; cărturarul, filozoful, în ea văd înaintarea duhului omenesc, rătăcirile sale, descoperirile geniului, pricinile neștiinței, a superstiției și a întunericului.

Simplul particular în citirea istoriei găsește mângâiere pentru relele de față; ea îi arată că, prin o tristă fatalitate, perfecție n-a fost niciodată în lume, că virtutea mai totdeauna a fost prigonită în viață și că răsplata ei, cele mai multe ori, nu i-a venit decât după moarte. Cine nu trebuie să-și uite durerile și nemulțumirile, când istoria îi arată pe niște cetățeni vrednici de a porunci lumii, care au fost jertfa tiranilor și de multe ori chiar a compatrioților lor? Nenorocirile noastre trebuie să le socotim de nimică, când vedem pe un Socrat[4] silit să primească otrava chiar din mâna atenienilor, pe un Aristid[5] supus ostracismului numai pentru că era numit cel Drept, pe un Caton[6] dându-și singur moartea, ca să nu-și vadă patria în robie. Îi cu neputință ca cineva, insuflat de asemene pilde, să nu-și îmbărbăteze caracterul, să nu dorească de a imita pe acești străluciți bărbați, făcând abnegație de sine și râvnind numai folosul obștesc!

Cât trebuie, dar, să ne fie dragă această știință înaltă, care, las'că ne dă o petrecere folositoare și prin citirea ei ne îndestulează curiozitatea cea mai nobilă, dar ne învață încă a fi buni, ne mântuie de prejudețe, ne sporește ispita prin ispita veacurilor trecute și ne lungește, cum am zice, viața!

„A nu ști ce s-a întâmplat înainte de a fi născut este, zice Ciceron[7], tot aceea ca când ai fi necontenit prunc; căci, ce este vârsta omului, dacă memoria faptelor noastre nu s-ar uni cu veacurile cele mai denainte?"*.

* Cicero în Orat., cap. 34.

Istoria singură poate, ca într-o panoramă întinsă, să ne arăte împărățiile trecute înainte de mii de ani; ea ne face privitori la luptele, la revoluțiile, la sfaturile, la serbările întâmplate de la începutul lumii; ea scoate din morminte pe strămoșii noștri și ni-i înfățișează ca vii dinaintea ochilor, cu toate virtuțile, cu toate patimile, cu toate năravurile lor. Ea, dar, ne leagă cu vecia, punând în comunicație semințiile trecute cu noi, și iarăși și pe noi cu semințiile viitoare, cărora are să le trădeie povestirea faptelor noastre.

Pe lângă toate acestea, istoria mai are și neprețuitul dar de a judeca cu nepărtinire faptele contemporanilor noștri, pe care noi nu avem curajul sau destoinicia de a-i cunoaște drept și adevărat.

Studia istoriei, domnilor mei, a fost în toate timpurile ocupația de predilecție a oamenilor gânditori. Niciodată însă n-a avut importanța și universalitatea de care se bucură astăzi. La cei vechi, ea era partea numai a politicilor, a oștenilor și a filosofilor, din pricina scumpetei manuscripturilor. Astăzi însă, orișiunde națiia este ceva înaintată, istoria este citirea obștească a tuturor stărilor, până și celor înjosite. În Franța, țăranul, sara, la colțul focului, ca să se odihnească de trudele zilei, citește mărețele reforme ale Constituantei și strălucitele biruințe ale lui Napoleon. În Prusia, de câte ori mi s-a întâmplat să văd, în vremea popasului, pe muncitorul de pământ citind, la umbra unui copac, faptele marelui Frideric? Această norocită popularitate a istoriei vine, mai ales, din două pricini: cea întâi este că astăzi fieștecare cetățean are drit și îndatorire de a se ocupa cu trebile statului, că fieștecine dorește a ști care sunt și cum se păzesc drepturile naționale, câștigate de către strămoși; și unde poate cineva să le găsească mai bine deslușite decât în istorie? A doua pricină, și cea de căpetenie, este aflarea tiparului; mulțumită, și de o mie de ori mulțumită, acelui care dintâi a găsit această artă, cea mai mare împrăștiitoare și păstrătoare a întâmplărilor, fără care istoria niciodată n-ar fi ajuns în cinstea universală în care se află; nici nu pot să vă arăt cât lipsa acestei înalte aflări aruncă nedumerire în povestiri, nesiguranță în opinii, neștiință și întuneric în tot. Această lipsă, domnilor mei, este pricina că între români, chiar și între cei mai însemnați, se găsesc așa de puțini care cunosc istoria. Tiparul, la noi, nu este încă destul de slobod și de împrăștiat; noi n-avem încă publicată în limba națională măcar o istorie universală, și ce vorbesc de istorie universală, când chiar analele patriei

noastre zac în întuneric, păstrate numai în nişte manuscripte, din care două, din pricina copiştilor, nu se potrivesc! Şi, cu toate acestea, tiparul ar fi cel mai sigur şi mai grabnic mijloc ca să ajungem la civilizaţia societăţii europene. Noi, care ne fălim cu propăşirile ce socotim că facem, noi, care nu vorbim decât luminare şi civilizaţie, dacă vroim să avem în faptă aceea ce vorbim, ar trebui să urmăm pildei nord-americanilor, a cărora cea întâi treabă de care se apucă, când îşi fac vreo nouă aşezare, este să deschidă un drum şi să aducă cu dânşii un teasc, spre tipărirea unui jurnal. Prin această îndoită operaţie, ei ajung ţelul şi fac analizul a orice sistem social, pentru că, cum zice Volney[8], societatea nu este alta decât comunicaţia uşoară şi slobodă a persoanelor, a lucrurilor şi a ideilor.

Dacă istoria îndeobşte, adică a neamului omenesc, este aşa de interesantă în rezultatele sale, cu cât mai mult trebuie să ne fie istoria patriei, a locului unde am văzut ziua? Omul, totdeauna, înainte de neam şi-a iubit familia, înainte de lume şi-a iubit neamul şi partea de pământ, fie mare, fie mică, în care părinţii săi au trăit şi s-au îngropat, în care el s-a născut, a petrecut dulcii ani ai copilăriei ce nu se mai întorc, a simţit cea întâi bucurie şi cea întâi durere de bărbat. Acest simtiment sfânt, nu cunosc încă nici un neam, nici o seminţie cât de brută, cât de sălbatică, care să nu-l aibă. M-aş întinde prea departe de sujetul meu dacă m-aş pune a vă arăta pilde despre aceasta; ele sunt nenumărate.

Ce interes mare trebuie să aibă istoria naţională pentru noi, îmi place a crede că şi d-voastră o înţelegeţi ca şi mine. Ea ne arată întâmplările, faptele strămoşilor noştri, care prin moştenire sunt şi ale noastre, inima mi se bate când aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, lui Ştefan cel Mare, lui Mihai Viteazul; dar, domnilor mei, şi nu mă ruşinez a vă zice că aceşti bărbaţi, pentru mine, sunt mai mult decât Alexandru cel Mare, decât Anibal, decât Cesar[9]; aceştia sunt eroii lumii, în loc că cei dintâi sunt eroii patriei mele. Pentru mine bătălia de la Războieni are mai mare interes decât lupta de la Termopile, şi izbânzile de la Racova şi de la Călugăreni îmi par mai strălucite decât acelea de la Maraton şi Salamina, pentru că sunt câştigate de către români! Chiar locurile patriei mele îmi par mai plăcute, mai frumoase decât locurile cele mai clasice. Suceava şi Târgovişteа sunt pentru mine mai mult decât Sparta şi Atena; Baia, un sat ca toate satele pentru

străin, pentru român are mai mult preț decât Corintul, pentru că în Baia avanul rigă a Ungariei, Matei Corvinul, viteazul vitejilor, craiul crailor, cum îi zicea Sixt al lV-lea, rănit de sabia moldovană, fu pus în fugă și uită drumul patriei noastre.

Trebuința istoriei patriei ne este neapărată chiar pentru ocrotirea driturilor noastre impotriva națiilor străine. Neavând istorie, fieștecare popor dușman ne-ar putea zice cuvintele dlui Aaron[10]. „Începutul ce ai este necunoscut, numele ce porți nu este al tău, nici pământul pe care locuiești; soarta ta așa a fost ca sa fii tot după cum ești; leapădă-te de începutul tău, schimbă-ți numele sau primește pe acesta ce ți-l dau eu, ridică-te și du-te din pământul pe care locuiești, căci nu este al tău, și nu te mai munci în zadar, căci tu nu poți fi mai bine de cum ești". Şi, în adevăr, toate aceste cuvinte ni s-au zis de către străini; începutul nostru ni s-a tăgăduit, numele ni s-a prefăcut, pământul ni s-a sfâșiat, driturile ni s-au călcat în picioare, numai pentru că n-am avut conștiința naționalității noastre, numai pentru că n-am avut pe ce să ne întemeiem și să ne apărăm dreptățile.

Domnilor, când aș fi așa de norocit să dezvoltez mai mult în inima d-voastră interesul pentru istoria patriei, m-aș făli că am sporit în d-voastră și iubirea către patrie și că, prin urmare, am contribuit la păstrarea naționalității; căci ce poate mai mult să ne-o păstreze decât această istorie, care ne arată ce am fost, de unde am venit, ce suntem și, ca regula de trei, ne descopere și numărul necunoscut, ce avem să fim!

O asemene carte ar trebui să fie pentru noi aceea ce *Iliada* era pentru greci. Şi să mă credeți, domnilor, că și istoria noastră are întâmplări, are portreturi care nicicum n-ar rămânea mai jos decât eroii celor vechi dacă acestora li s-ar scoate aureola poetică cu care pana geniului i-a înfrumusețat. Totul este că veacurile eroice și mitologice au trecut de mult, că astăzi poezia nu se găsește nici măcar în versurile poeților și că numai un Omer a fost în lume.

Negreșit că istoria Spartei, a Atenei, a Romei, are mai mult interes decât a noastră pentru tot străinul; dintâi, pentru că grecii și romanii sunt popoarele care până acum rezumă civilizația și lumea veche; al doile, pentru că înrâurirea lor încă până astăzi se păstrează asupra noastră prin pravile religioase și civile, prin științe, prin arte, prin pământ ce le-am moștenit de la dânșii, și, în sfârșit, pentru că toată instrucția clasică a junimii încă astăzi se razemă pe istoria grecilor și

romanilor și, mai ales, pentru că faptele acestor popoare s-au scris de niște bărbați ca Tucidid[11], ca Tacit[12], ca Tit-Livie[13]. Sub aceste priviri, eu singur mărturisesc interesul universal al istoriei grece și romane; dar, în ce se atinge de curajul individual, de îndrăzneala faptelor, de statornicia apărării, de mărinimia și bărbăția voievozilor noștri, care, deși pe un teatru strâmt și cu mici mijloace, au săvârșit lucruri uriașe, în toate acestea, domnilor mei, nu mă tem de a zice că istoria noastră ar fi mai jos decât istoria a oricărui popor vechi sau nou. Lupta națională a românilor, care, mai trei veacuri, au apărat cu sabia creștinătatea împotriva tuturor puterilor islamismului; domnia lui Alexandru cel Bun și a lui Mircea cel Bătrân[14], a cărora nume răsunau de la Marea Baltică până la porțile Bizanției; strălucitele fapte ale unui Ştefan cel Mare; blânda figură a lui Neagu v. v., care, ca Ludovic al XII-lea al Franței, lăsă sfătuiri fiului său cum să domnească[15]; abdicarea lui Petru Rareș, care preferă să se coboare de pe tronul Moldaviei decât să plătească bir turcilor; chipul măreț, și întocmai ca al lui Ahil, al lui Mihai Viteazul, singurul voievod ce ajunse a uni părțile Daciei vechi și a se putea intitula: „Mihail, cu mila lui Dumnezeu, domn Valahiei, Moldaviei și Transilvaniei"; inima de erou și geniul bărbătesc a doamnelor Elena și Florica; patriotismul preotului Farcaș și înalta înțelepciune a lui Miron Costin, care cu aceeași mână purta sabia spre apărarea patriei și condeiul spre scrierea analelor naționale; rivalitatea numai spre bine a domnilor Matei și Vasilie[16], marile planuri, sprijinite de mari talenturi, ale lui Şerban Cantacuzino[17], pentru care tronul Valahiei se părea prea mic și râvnea tronul Bizanției; apărarea a nouăsprezece plăieși în cetatea Neamțului împotriva armiei întregi a lui Sobieski[18], mântuitorul Vienei, toate aceste figuri, toate aceste fapte ar merita mirarea chiar și a străinilor, când istoria noastră ar fi mai bine cunoscută. Vroiți însă un interes de roman, varietate de întâmplări, episoduri patetice, tragedii care să vă scoată lacrimi din ochi, grozăvii care să vă ridice părul pe cap, apoi nu voi avea trebuință decât să vă povestesc cruzimile și viața aventurieră a lui Vlad Tepeș, moartea vrednică de un princip a lui Despot Eraclidul, domnia lui Alexandru Lăpușneanu, intrarea cazacilor sub Hmelnițki în Moldova, care singură este o poemă întreagă, năvălirile tătarilor, tăierea lui Brâncoveanul și a familiei sale, una din cele mai triste privelişti ce istoria universală poate înfățișa, catastrofa lui Grigore Ghica, în care se întâlnește tot

neprevăzutul dramei, și câte alte scene grozave și uimitoare, câte alte întâmplări de cel mai mare interes chiar pentru indiferenți!

Pe lângă aceste, istoria românească mai are un interes și mai universal. Patria noastră, prin o vrednică de toată jalea soartă, a fost menită din cea mai bătrână vechime să fie teatrul năvălirilor și a războaielor străinilor. Înaintea veleatului creștinesc, găsim pe Darie[19], pe Alexandru cel Mare, pe Lisimah[20] luptându-se cu dacii, a cărora pământ l-am moștenit noi. O sută de ani după Hristos, întâlnim pe Decebal, cel mai însemnat rigă barbar care a fost vreodată, mai măreț, mai vrednic de a fi pe tronul Romei decât mișeii urmași ai lui August. În adevăr, acest Decebal merita atât de puțin numele de barbar cât și orice alt bărbat mare care dorește a-și civiliza țara. „Este barbar, zice domnul Saint-Marc Girardin[21], acela care, sub Domițian, biruitor legioanelor romane, cerea ca împăratul, în loc de bir, să-i trimită meșteri și lucrători de tot felul, atât în artele războiului precum și în acele ale păcii? Este un barbar acela care, înainte de a începe războiul împotriva romanilor, căuta până în fundul Asiei alianța unui alt dușman al Romei, a rigăi parților?“. Până acolo se întinde politica acestui bărbat însemnat. Însă un erou mai mare se pornește asupra lui; Decebal trebuie să se plece, patria i se supune și, nevrând a o vedea roabă, el, care o ținuse slobodă și mândră că lua bir chiar de la domnitorii lumii, își dă singur moartea și scapă de a figura în triumful lui Traian, singurul împărat păgân pe care, din pricina virtuților sale, creștinii l-au pus în rai. Așa, domnilor mei, se sfârșește războiul dacilor, una din epocile cele mai importante din istoria Romei.

Plinie cel Tânăr[22], într-una din scrisorile sale, ne dă ideea cea mai dreaptă despre acest cumplit război, în care era să se hotărască pricina civilizației și a barbariei. Caninius, unul din prietenii săi, făcea o poemă asupra acestui război; Plinie îl îndeamnă în întreprinderea sa: „Ai dreptate, îi scrie, să iei acest sujet; nu este altul mai nou, mai bogat, mai întins, mai poetic și voi zice însuși mai fabulos, măcar că totdeauna adevărat. Vei avea a zugrăvi canaluri săpate în niște țări necunoscute, poduri aruncate pentru întâiași dată pe fluvii răpide, lagăre așezate în mijlcoul unor munți neapropiați până atunce, un rigă silit să fugă, silit să se omoare, dar care moare cu tot curajul său și, în sfârșit, două triumfuri; unul care fu cel dintâi pe care romanii îl câștigară asupra dacilor, până atunce nebiruiți, și celălalt care fu cel de pe urmă în care biruința

isprăvise pieirea acestui popor. Greutatea este ca să te poți ținea deopotrivă cu mărimea sujetului". Pagubă că acest poem s-a pierdut; el ar fi putut să ne deie o mulțime de detailuri asupra acestei lupte.

Trece o sută de ani, și patria noastră, schimbată în colonie romană, începe a se face teatrul unde soarta imperiei se hotărăște de către barbari; la Dunăre este lupta între barbarie și civilizație. Alani, avari, gepizi, goți, huni, lombarzi[23], bulgari, pe toți aceștia îi vedem trecând și petrecând prin țările noastre, sfâșiind, una după alta, imperia cesarilor, risipindu-o în urmă de tot și prefăcând, în sfârșit, fața Europei. Istoria tuturor acestor popoare barbare, care este lipită cu începutul tuturor națiilor nouă, ar rămânea întunecoasă dacă nu s-ar desluși prin istoria românească.

În vremile moderne, iarăși, vedem Moldavia și Valahia menite, ca și în timpurile de demult, a fi locul luptelor celor mai sângeroase. Ungurii, polonii au hotărât aice cea mai mare parte a războaielor lor cu Turcia. Sub zidurile Hotinului, Sobieski câștigă reputația militară care pe urmă il cheamă pe tronul Iagelonilor. Imperialiștii[24], moștenitorii ungurilor, culeg iarași în țările noastre cele mai frumoase trofee asupra osmanlâilor. Vine începutul veacului al optsprezecelea și Moldavia vede figura cea mai măreață din toate, a lui Petru cel Mare. De atunce, mai toate biruințele Rusiei asupra Turciei se câștigă în Principaturi; bătăliile, trataturile, generalii izbânditori ai acestei puteri poartă nume de locuri românești. Nime, dar, nu poate tăgădui interesul universal al unei istorii care ne infățișează niște întâmplări așa de importante, niște bărbați așa de străluciți, niște nații așa de numeroase și deosebite, care toate pe pământul patriei noastre au lăsat urme de trecerea lor, monumenturi de existența ce au avut, binecuvântări sau blestemuri, unele și altele meritate prin facerile de bine sau prin răutățile ce ne-au lăsat.

Însă cu cât această istorie este interesantă, cu atâta este și grea de înfățișat; și cu toate acestea, eu îndrăznesc a primi asupra mea o sarcină așa de mare; nimene nu simte mai bine decât mine cât ea este mai presus de putința mea. Las'că chiar slabul meu talent este nedestoinic de a trata după cuviință un asemene înalt sujet, dar chiar împrejurările din afară sunt împotriva mea. O singură istorie completă și sistematică nu avem încă despre români; însuși șirul domnilor nu este încă clasificat și statornicit prin făclia unei critici sănătoase. Documenturile

oficiale și acturile publice, care sunt cea întâi și cea mai puternică dovadă a adevărurilor istorice, ne lipsesc cu totul; din pricina deselor revoluții care în atâte rânduri ne-au pustiit patria, ele sunt pierdute pentru totdeauna sau împrăștiate prin țări străine, pe la particulari sau în mănăstiri sau în bibliotecile Ungariei, Poloniei, Transilvaniei, ale Moscovei, Petersburgului, Vienei și chiar ale Stockholmului. Așadar, în lipsa acestor izvoare de căpetenie, noi nu avem decât letopisețele țării și istoriile Ungariei, Poloniei și Turciei, cu care patria noastră a stătut în strânse relații; dar și aceste izvoare sunt încă departe de a fi desăvârșite. Hronografurile românești, în ce se atinge mai ales de întâile timpuri a Principatelor, nu se potrivesc nicidecum cu autorii străini, nu se potrivesc măcar între dânsele. Istoricii vechi, unguri, poloni și turci nu cuprind, precum se înțelege de la sine, decât fragmenturi despre istoria noastră, și acestea încă ades întunecate prin duhul partidei și a urii. Ne mai rămân încă istoriile, observațiile istorice, călătoriile publicate despre țările noastre de deosebiți străini în deosebite limbi; aceste sunt ajutorul de capetenie pentru compunerea analelor naționale, și mai ales scrierile lui Gebhardi[25] și ale lui Engel, care, prin ostenitoarele lor lucrări, au meritat bine de la români. Lipsa cea mai mare ni s-ar putea îndeplini prin neprețuitele uvrajuri ale lui Samuil Clain și ale lui George Şincai, a căror viață n-a fost decât o lungă luptă și o întreagă jertfă pentru patrie; dar, din nenorocire, aceste mult dorite și mult așteptate scrieri până acum n-au ieșit de sub tipar și, cum mă tem, nu vor ieși încă multă vreme.

Pe lângă greutatea sarcinii ce se pricinuiește prin haosul atâtor materiale, așa de înfelurite, așa de împrăștiate, așa de încurcate și, câteodată, și așa de sărace, apoi se mai înfățișează și îndatoririle ce se cer de la orice istoric, fără privire asupra formei de afară, adică talentul și stilul compunerii. Lucian[26], născut sub Traian, cere următoarele calități și datorii de la un bun istoric: el vrea ca istoricul să fie înțelept, să aibă simtimentul cuviințelor, să știe a gândi și a-și înfățișa gândirile, să fie cunoscut în trebile politice și militare, să fie slobod de frică și de ambiție, nelipicios mitei sau amenințării; să spuie adevărul fără slăbiciune și fără amărâre, să fie drept fără asprime, cenzor fără oțărâre și fără clevetire; să n-aibă nici duh de partidă, nici însuși duh național; îl vreau, zice el, să fie cetățean al lumii, fără stăpân, fără pravilă, fără privire către opinia vremii sale și nescriind decât pentru stima oamenilor cu dreaptă judecată și pentru lauda viitorimii.

Aceste sunt însușirile unui bun istoric; în vremea lui Lucian poate că se întâmpla la mulți; dar astăzi, când egoismul și ambiția întunecă talenturile cele mai mari, puțini s-ar găsi care să le adune. Fără să vroiesc sau sa mă pot pune mai sus sau măcar deopotrivă cu alții, socot că nu-mi veți lua rău încredințarea ce vă dau, că răul și minciuna nu vor găsi niciodată în mine un apărător și că totdeauna mă voi sili a vă spune adevărul, caracterul principal al istoriei; iar când nu-l voi putea zice, voi tăcea și d-voastră veți înțelege pentru ce. Îmi veți ierta numai o mică plecare pentru națiа mea, fără însă să credeți că aș denatura faptele sau că aș escuza aceea ce merită ocară. Însă, cum zice Karamzin, pe care nu mă pot opri de a-l împrumuta așa de des: „*Simtimentul* de *noi* și al *nostru* însuflețează povestirea; pentru că atât o părtinire groasă, partea unui duh slab și a unui suflet fără înălțare, este nesuferită într-un istorian, pe atâta îi aflăm căldură, energie și încântare, când iubirea patriei îi îndreaptă condeiul. Niciodată nu va fi suflet în care să nu domnească acest simtiment generos. În Tucidid noi vedem totdeauna un atenian; Tit-Livie este pururea un roman".

În mine veți găsi un român, însă niciodată până acolo ca să contribuez la sporirea romanomaniei, adică mania de a ne numi romani, o patimă care domnește astăzi mai ales în Transilvania și la unii din scriitorii din Valahia. Petru Maior de fericită aducere aminte, prin cartea sa *Despre începutul românilor*[27], publicată pentru întâiași dată la anul 1812, ca un nou Mois[28], a deșteptat duhul național, mort de mai mult de un veac; și lui îi suntem datori cu o mare parte a impulsului patriotic ce de atuncea s-a pornit în tustrele provincii ale vechii Dacii. Pe de altă parte, însă, a avut și nevinovata nenorocire să producă o școală, destul de numeroasă, de români noi, care, făr' a-și sprijini zisele cu faptele, socot că trag respectul lumii asupră-le-și când strigă că se trag din romani, că sunt romani și, prin urmare, cel întâi popor din lume. Această manie s-a întins până acolo încât unii își însușesc chiar și faptele și istoria bătrânilor romani de la Romulus[29] și până la Romulus Augustul[30]. Așa dl Aristia[31], pe care îl cinstesc ca bun traducător ale unei părți a *Iliadei*, într-un poem epic, unic în felul său, exaltat de un entuziasm puțin potrivit cu un român, dl Aristia, zic, numește român pe Longin, sutașul roman care a străpuns coasta Domnului nostru Iisus Hristos când era răstignit pe cruce, și nu-și poate ascunde bucuria că cel întâi creștin a fost un român.

Să ne ferim, domnilor mei, de această manie care trage asupra noastră râsul străinilor. În poziția noastră de față, cea întâi datorie, cea întâi însușire trebuie sa ne fie modestia; almintrelea, am putea merita aceea ce zice dl Eliad, că numai națiile bancrute vorbesc necontenit de strămoșii lor, bunăoară ca și evgheniștii scăpătați. Să ne coborâm din Ercul, dacă vom fi mișei, lumea tot de mișei ne va ținea; și, dimpotrivă, dacă, izgonind demoralizația și neunirea obștească care ne darmă spre pieire, ne vom sili cu un pas mai sigur a ne îndrepta pe calea frăției, a patriotismului, a unei civilizații sănătoase și nu superficiale, cum o avem, atunci vom fi respectați de Europa, chiar dacă ne-am trage din hoardele lui Gengis-Han. Așadar, domnilor mei, eu nu voi ascunde că legile, că obiceiurile, că limba, că începutul nostru se trag din romani; istoria de mult a dovedit aceste adevăruri; dar, încă o dată vă mai spun, sunt departe de a măguli o manie ridicolă, vorbindu-vă de faptele romanilor, ca când ar fi ale noastre; ci voi face ceva mai folositor; mă voi sili a vă îndemna că, dacă vroiți să fiți cunoscuți de adevărații fii a romanilor, apoi să faceți și d-voastră ceva care să se poată semălui cu isprăvile poporului de lume domnitor.

Înainte de a sfârși, dați-mi voie, domnilor mei, să chem luarea voastră aminte asupra cursului meu. Dacă grecii au căzut odată sub jugul lui Filip[32] și în urmă sub jugul romanilor, este pentru că au voit să fie plateani, tebani, ateniani, spartiați, și nu heleni; tot așa și strămoșii noștri au vroit să fim ardeleni, munteni, bănățeni, moldoveni, și nu români; rareori ei au vroit să se privească între dânșii ca o singură și aceeași nație; în neunirea lor, dar, trebuie să vedem izvorul tuturor nenorocirilor trecute, a cărora urme, încă până astăzi, sunt vii pe pământul nostru. Departe de a fi părtinitorul unui simtiment de ură către celelalte părți ale neamului meu, eu privesc ca patria mea toată acea întindere de loc unde se vorbește românește și ca istoria națională istoria Moldaviei întregi, înainte de sfâșierea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania. Această istorie este obiectul cursului meu; întinzându-mă, cum se înțelege de la sine, mai mult asupra întâmplărilor Moldaviei, nu voi trece sub tăcere și faptele vrednice de însemnat ale celorlalte părți ale Daciei și mai ales ale românilor din Valahia, cu care suntem frați și de cruce, și de sânge, și de limbă, și de legi. Prin urmare, vă rog să însemnați că eu nu voi descrie faptele deosebit după ani și zile, ci într-un chip colectiv.

Până acum toți acei ce s-au îndeletnicit cu istoria națională n-au avut în privire decât biografia domnilor, nepomenind nimică de popor, izvorul tuturor mișcărilor și isprăvilor și fără care stăpânitorii n-ar fi nimică. Mă voi sili să mă feresc de această greșală de căpetenie; ci, pe lângă istoria politică a țărilor, atât cât voi fi ajutat de documenturile și tradițiile vechi, voi căuta a vă da și o idee lămurită asupra stării sociale și morale, asupra obiceiurilor, prejudețelor, culturii, negoțului și literaturii vechilor români. Departe de a mă pune ca ocărâtorul vremii trecute, îmi voi face o deosebită datorie să vă înfățișez acea veche întocmire guvernamentală, acea adunare de pravili fundamentale, cunoscute sub numele de *obiceiul pământului*, sub care patria noastră s-a păstrat mai multe veacuri tare și puternică. Prin aceasta veți cunoaște, domnilor, că acel trecut nu era așa de rău, așa de barbar, precum se plac unii și alții a vi-l înfățișa, și că avea și el multe așezământuri, multe orânduieli pe care chiar politicii și economiștii de astăzi le mărturisesc de bune!

Istoria românilor, ca și a tuturor națiilor moderne, se împarte în istorie veche, de mijloc și nouă; fiește care din aceste se subîmparte în mai multe perioade, care toate se încep cu vreo epocă însemnată. Nu vă voi vorbi decât de împărțeala principală.

Istoria veche se începe de la cele întâi timpuri istorice ale Daciei și merge până la întemeierea staturilor Valahiei (1290)[33] și Moldaviei (1350)[34]. În această întindere de vreme, vedem risipa dacilor, împopo-rarea țării lor cu colonii romane, înflorirea acestora pâna sub împăratul Aurelian și risipirea lor prin navălirea barbarilor, care, unii după alții, s-au schimbat necontenit pe pământul nostru de la 270 și până la 570, când avarii s-au tras în Panonia, lăsând Dacia slobodă. Într-aceste vremi grele, vedem însă, din când în când, pe micul popor român, chiar în mijlocul semințiilor de alt neam, retras și ascuns în văile și poienele Carpaților, păstrându-și naționalitatea, legile, limba și obiceiurile, ca un scump patrimoniu primit de la părinți. În veacurile X și XI, răsuflându-se de navălirile barbarilor, românii prind la îndrăzneală, iesă din azilurile lor și, pe coastele sau la poalele munților, se alcătuiesc în mici căpitanaturi și voievozii, sub șefi de sângele lor; și, în sfârșit, în veacurile XIII și XIV se întind pe șesuri, iesă în țară, după expresia vechilor cronici, și întemeiază două staturi neatârnate: a Valahiei și a Moldaviei.

Cu formarea principaturilor se începe istoria de mijloc și se sfârșește cu desăvârșita lor cădere sub domnii fanarioți (1716). Această parte a istoriei este adevărata istorie a românilor. Îndată după întocmirea lor în staturi neatârnate, îi vedem luptându-se cu popoarele megieșite pentru păstrarea naționalității lor; niciodată duhul izbânzii și al năvălirii nu i-a povățuit, ci toate războaiele lor au avut un țel nobil și sfânt: apărarea patriei și a legii. Dar, în aceste lupte, statornicia, curajul, isprăvile, biruințele lor ne par fabuloase, potrivindu-le cu micul lor număr și cu puținele mijloace ce le-au stătut dinainte. Dușmani de zece ori mai puternici decât dânșii îi vedem bântuiți și puși în fugă. Însă un colos strașnic, un nour cumplit se ivește pe orizonul Europei: islamismul se arată, și toate națiile tremură pentru legea și naționalitatea lor. Serbia, Bulgaria, Albania, Macedonia, Iliria, Friulul, Crâmul se fac provincii turcești; cetatea lui Constantin, Roma cea nouă, maica orașelor, se face capitala sultanilor, și semiluna se înalță în locul crucii pe bolta Sfintei Sofii. În vreme când islamismul este biruitor pretutindene, când chiar Grecia clasică se face prada osmanilor, când tuiurile acestora răzbat până în inima Ungariei, numai românii se împotrivesc șuvoiului care înghite toate, numai ei stau ca un val apărător creștinătății împotriva musulmanilor.

De multe ori biruiți, de multe ori supuși, dară niciodată abătuți până la pământ și deznădăjduiți, îi vedem folosindu-se de tot prilejul și, de la 1366 și până la 1688, stând de-a pururi în luptă. Mircea cel Bătrân, Vlad Ţepeș, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul și Şerban Cantacuzino au fost mai ales neîmpăcați dușmani a sectatorilor lui Mohamed, apărând cu sângele lor sfânta cruce. Deși necontenit în războaie, românii însă nu uită reformele și îmbunătățirile din lăuntru; în veacurile XVl și XVII, mai ales, ei fac mari înaintări în civilizație. Şcoalele lor sunt vestite în tot Orientul; Moldavia este una din cele întâi țări ale Europei în care invenția lui Gutenberg, tipografia, se introduce. Dascălii, caligrafii și praviliștii români se cheamă la curtea țarilor Rusiei, și un fiu al Moldaviei se învrednicește a fi învățătorul lui Petru cel Mare[35]. În cea întâi jumătate a veacului XVII limba românească se dezrobește și câștigă dritul de limbă a statului; mai multe tipografii se așază în amândouă principatele; Vasile Lupu și Matei Basarab, prin aceste faceri de bine, își fac un nume nemuritor în istoria patriei. Bărbați râvnitori dezvoltează literatura și duhul național; și, cât vor fi

români, memoria și scrierile vornicului Ureche, a logofătului Eustratie, a mitropoliților Dosoftei și Varlaam, a lui Miron Costin, Neculai Costin, Radu Greceanu, Radu Popescu și Ioan Neculce nu se vor uita, nici se vor pierde. Strămoșii noștri, cu un pas grabnic, se înaintesc pe calea civilizației Apusului; însă, toate aceste propășiri se fac înapoieri. Vremea căderii le vine; în pizma națiilor străine, în neunire între dânșii, uitind că sunt un singur și același neam, ci despărțiți, luptându-se și slăbindu-se între dânșii, unii pe alții, sub nume de moldoveni și munteni, românii se apropiu de pieire. Tirania otomană se întemeiază asupra lor, și cu dânsa superstiția, ignoranța și întunericul. La începutul veacului trecut se ivește biruitorul lui Carl XII, Petru cel Mare; mărinimosul monarh își pleacă un ochi îndurător asupra popoarelor creștine ale Turciei; românimea saltă de bucurie. Eroul Rusiei, spre mântuirea obștească, se unește cu Brâncovanu și cu Cantemir; dar zavistea și pizma acestor domni nimicnicesc un plan așa de mare și așa de bine început. Pacea de la Prut întemeiază, încă pe un veac, jugul osmanilor asupra principatelor de la Dunăre; cu tragerea oștilor rusești, românii pierd cea de pe urmă nădejde de mântuire, cea de pe urmă scânteie de naționalitate și cel de pe urmă drit ce le mai rămase, dritul de a fi ocârmuiți de către domni pământeni; și fanarioții se fac stăpânii Moldaviei și Valahiei!

Istoria nouă se începe cu veacul cel mai cumplit care vreodată a apăsat țările noastre. Toate elementele de naționalitate și de patriotism sunt de mult pierdute; legile fundamentale ale țării se calcă în picioare; adunările obștești sub nume de divanuri se fac numai niște formalități fără interes. O aristocrație ignorantă, sprijinită de Poartă și de cler, pe de o parte ține în lanțuri un popor de mai mult de două milioane de oameni, iar pe de alta se face stavilă chiar binelui ce unii din domnii fanarioți vroiesc a face; driturile țării, care din care se silește să le vândă mai cu mic preț și mai degrabă; izvoarele de înavuțire publică se întrebuințează numai în folosul unor familii prilvilegiate. Moldavia se sfâșie în trei părți, Valahia este înconjurată cu cetăți turcești, zidite pe pământul ei. Fără ajutor din afară, fară ajutor din lăuntru, românii scapă toate prilejurile de mântuire; și, în vreme când toate popoarele Europei se înaintează spre o mai zdravănă întemeiere, din lăuntru și din afară, noi, cu aceeași repejune, ne apropiem de pieire. Revoluția franceză, zguduind Europa până în cele mai adânci ale sale temelii,

se resimți și între români; unii dintre ei se pun în comunicație cu directoriul francez; dar prea multe țări, prea multe stavile împiedică orice bună ispravă. Pe urmă, biruitorul de la Marengo, în expediția sa în Egipet, vroind a da treabă turcilor, trimite emisari în Valahia și Moldavia ca să formeze partizani ideilor nouă; generosul Rigas, măgulindu-se cu făgăduințele lui Bonaparte, se face propovăduitorul slobozeniei; oprit în întreprinderea sa, el se dă călăilor de la Belgrad și moare pentru patrie. Dar moartea sa nu rămâne neroditoare; și ea este menită să pregătească regenerația noastră; moartea lui Rigas de o parte, apăsările nesuferite a tiranilor de altă parte; ideile veacului care, deși încet, dar tot începuseră a pătrunde între români; scrierile lui Petru Maior și ale altor bărbați patrioți; contactul cu armiile rusești ce au ocupat Principatele de la 1806 până la 1812, toate acestea pregătesc întâmplările de la 1821. În vreme când, în Moldavia, Eteria izbucnește și cheamă la slobozenie nu numai pe greci, dar pe toate popoarele creștine care gemeau sub jugul Turciei, Tudor Vladimirescu ridică, pe de altă parte, în Valahia, steagul național, vestind românilor că vremea venise puntru ca țara să scuture stăpânirea străinilor, să depărteze abuzurile care o rodeau și să dobândească guvern național, intemeiat pe o șartă liberală. Pornirile și a lui Ipsilanti și a lui Vladimirescu au un rău sfârșit, dară, cu toate acestea, rezultatele lor pentru noi sunt nemăsurate. Întâmplărilor de la 1821 suntem datori cu orice propășire ce am făcut de atunce, căci ele ne-au deșteptat duhul național ce era adormit cu totul. De atunce multe împrejurări din afară ne vin în ajutor; Curtea protectoare, ca o răsplată pentru jertfele ce românii i-au făcut de la Petru cel Mare și până la pacea de Adrianopol, simțește o îngrijire adevărată pentru soartea noastră; și, deși încă românismul nu triumfă, cum zice Aaron, totuși existența politică începe a ni se așeza pe temeiuri mai statornice. În urma multor pătimiri, multor nenorociri, un orizon mai senin ni se arată, pacea de la Adrianopol se încheie între Rusia și Turcia, și drituri pierdute de veacuri ni se întorc înapoi. Kisselef, un nume pe care românii nu trebuie să-l rostească decât cu recunoștință și dragoste, este însărcinat cu regenerația patriei, cu punerea în lucrare a pravilelor menite să ne facă o nație până la împlinirea cei mai mari făgăduințe, până la cea mai temeinică închezășluire a naționalității noastre, adică numirea de domni pământeni, și pe viață, pe tronurile Moldaviei și Valahiei.

Până aici, domnilor mei, vine istoria ce am să vă înfățișez. Sprijinul cel mai temeinic ca să pot ajunge la țelul dorit îl aștept de la indulgența d-voastră și de la nădejdea, măgulitoare, că prin prelecțiile mele voi putea deștepta în d-voastră un duh de unire mai de aproape între toate ramurile neamului românesc și un interes mai viu pentru națiе și patrie. Aceasta mi-ar fi cea mai scumpă răsplătire și cea mai bună îmbărbătare în trudnicul meu drum.

Într-o asemene întindere de istorie, care cuprinde atâtea timpuri și atâtea locuri, chiar cu cea mai mare luare-aminte, trebuie să fac greșeli; oricine însă va binevoi a mă asculta ceva, va însemna că ele se vor întâmpla din lipsa cunoștințelor și nicidecum din reavoință sau cu vreun scop ascuns. În infățoșarea întâmplărilor care sunt aproape de noi și pe care sau noi sau părinții noștri le-au văzut, voi fi cu cea mai neadormită priveghiere, mărginindu-mă a vă arăta numai faptele implinite, fără a vroi a vă descoperi și țelurile ascunse.

În epoca de la 1822 și până la 1834, voi fi mai ales cât se va putea mai scurt și mai obștesc, înfățoșându-vă numai întâmplările publice și acele care au avut o înrâurire simțitoare asupra țării. Noi n-am ajuns încă așa departe ca să putem trata cu nepărtinire istoria contemporană; aceasta este treaba viitorimii. Dumnezeu dar să mă ferească de a vroi a mă pune cenzorul conviețuitorilor mei, judecându-le sau criticându-le purtarea și faptele. „Acela care își înalță duhul la vrednicia unui istoriograf, zice Ioan Müller[36], pierde din privirea sa orice atingeri momentale și particulare. Jurnaluri pot aduna personalități; în tablele istoriei se scrie numai vecinicul adevar".

Prefață [la Letopisețele Țării Moldovei]

Dacă vreodinioară studiul istoriei a fost trebuitor, aceasta este în epoca noastră, în acest timp de haos, când și oameni publici și oameni privați, bătrâni și tineri, ne-am văzut individualitățile sfâșiate și iluziile ce ni erau mai plăcute, șterse. Într-un asemenea timp, limanul de mântuire, altarul de răzimat pentru noi este studiul istoriei, singurul oracol care ne mai poate spune viitorul.

Acest mare adevăr îl simțesc mai cu deosebire națiile civilizate. Noi vedem că la dânsele istoria singură a moștenit tot interesul ce altădată îl aveau alte cunoștințe teoretice; căci, tocmai ele simțesc nevoia de a-și lega prezentul cu trecutul. De aceea, nici într-un secol, chiar în acel al benedictinilor, nu s-au publicat ca astăzi colecții mai mari de cronice și de urice originale spre a completa istoria. În adevăr, spre a avea o istorie, și îndeosebi istoria țării sale, nimic mai bun, mai folositor, mai neapărat este decât de a se întoarce la izvoarele originale, adică de a avea înaintea sa cronicile, biografiile, diplomele, toate acele acte scrise care se raportează la întâmplările politice, la dreptul public, la legile, la instituțiile, obiceiurile și moravurile timpurilor trecute; căci, puși în față cu aceste originaluri, suntem, cum am zis, la izvoarele istoriei, fără ca nici un intermediar să se pună între noi și între aceste monumente vrednice de tot onorul. Noi vedem că în toate părțile unde este ceva progres staturile, ocârmuirile, societățile, învățații, cu o deosebită emulație, se ocupă cu adunarea, cu publicarea, cu cercetarea cronicilor, hrisoavelor, actelor, în sfârșit a tuturor rămășițelor *secolilor* trecuți. Numai după această uriașă lucrare națiile au putut ajunge a avea o istorie.

Insuflat de o asemenea convicție, din fragеda mea junețe m-am ocupat cu adunarea cronicilor țării mele și a orice acte privitoare la

istoria ei. O colecție a acestor din urmă am publicat-o în două tomuri a „Arhivei românești“, cea dintâi revistă retrospectivă în literatura noastră. Făgăduința dată în prefața acestei reviste astăzi o împlinesc. După mai mult de zece ani de muncă, public, îu sfârșit, *întreaga colecție* a *Letopisețelor Moldaviei*.

Munca aceasta a fost pentru mine mângâierea în deznădejde, refugiul în contra urâtului, un azil în contra întâmplărilor și a prigonirilor din afară, precum și a tulburărilor din lăuntru. Înșelat în toate speranțele mele, închis în Râșca, de două ori deștărat, studiul letopisețelor, singura istorie națională ce avem până acum, a fost pentru mine o nevoie și o mântuire. Nici că mă căiesc, dar, de munca materială ce m-a costat adunarea manuscriselor, confruntarea și colaționarea deosebitelor texturi, și, în sfârșit, publicarea unei ediții pe cât cu putință corectă și deplină. Dimpotrivă, mă bucur cu răsplătirea cea mai frumoasă ce o puteam aștepta: astăzi istoria țării mele, cuprinsă mai înainte în câteva manuscrise pe care timpul și poate și reaua-voință din zi în zi le împuțina, nu mai este în pericol de a pieri; invenția lui Gutenberg, înmiind-o, a asigurat-o pentru totdeauna; și astăzi orișicine poate citi, în adevăratele sale izvoare, istoria națională, acest mare sacerdot al gândirii, flacăra religiei, a patriei și a artelor.

Munca mea cu această publicație nu a fost nici a unui autor, nici a unui compilator; dar, în privirea greutăților materiale, pot zice că a întrecut și pe a unuia și pe a altuia. Spre a nu vorbi de timpul și cheltuielile ce mi-au trebuit întru adunarea manuscriselor răzlețite în toate părțile, să-mi fie numai iertare de a observa că originalele cronicarilor noștri sunt, cu puține excepții, pierdute; copiile ce ne-au rămas sunt ori greșite, ori întunecate prin răi prescriitori; la altele găsim ori simțitoare lipsuri, ori prescurtări făcute de niște nepricepuți compilatori ce pretindeau a forma o cronică din analele deosebiților scriitori, din care cauză letopisețele lui Ureche și a lui Miron Costin ajunseră a nu fi decât un singur trup, atribuit când unuia, când altuia. Din acestea provine că cronicile, care, cum am zis, sunt cel mai sigur și temeinic izvor al istoriei naționale, căzuseră între români într-un discredit atât de mare, încât cine zicea letopisețe zicea basne, cine zicea *cronici* zicea *mituri*. Numai străinii au fost mai drepți pentru operele lui Ureche, ale Costineștilor și ale lui Neculce. Traducerea acestora în limba grecească de Amiras, făcută din porunca domnului Grigore

Ghica, o altă traducere în limba latinească, pe care a întrebuințat-o Engel la compunerea istoriei Moldovei, scrisă în limba germană, și mai ales tratatul despre cronicile Moldaviei, scris în franțuzește de dl Haase*, dovedește îndestul de prețul ce cronicarii noștri au înaintea învățaților străini.

Insuflat de acestași respect pentru aceste monumente părintești, eu m-am ferit de a face cea mai mică schimbare, sporire sau scurtare în ele; toată silința mea a fost deosăbirea și îndreptarea textelor sau după originaluri, unde le-am avut, sau după cele mai vechi și mai puțin greșite copii ce am putut găsi; știu că și cu aceasta colecția mea va avea încă multe lipsuri, multe facturi rău citate, multe daturi nepotrivite; dar, îndreptarea acestora este treaba ori a istoricilor ce vor întrebuința-o, ori a criticilor ce vor lămuri-o. Eu, editor, socot că am făcut destul, aducând la bun sfârșit, ca simplu particular, neajutat de nimeni, o întreprindere care la nații mai mari și cu un public mai numeros și mai interesat pentru istoria patriei, spre a se îndeplini, a avut trebuință de sprijinul ori al guvernului, ori al societăților învățate.

Nădăjduiesc că, în privirea importanței sale, această colecție va fi bine primită de români; ca temelie a istoriei țării, ea trebuie să fie îmbrățișată de toți ce se interesează de naționalitatea și de civilizația noastră, care se pot dezvolta numai prin ajutorul istoriei.

Căderea Imperiului constantinopolitan, preponderența islamismului, marea depărtare de centrul luminilor, despărțirea prin neamuri de altă origine de celelalte ginte romane, neunirea între ambele Principate, mai ales războaiele civile și destule schimbări de guvern care le sunt urma, toate acestea au contribuit la decadența naționalității și la sporirea ignoranței prin uitarea chiar a originii noastre. De la readucerea aminte a acesteia atârnă acum și dezvoltarea din nou a naționalității și a civilizației. Fără acestea, nu trebuie să ne mirăm dacă la noi arta nu este încă născută și dacă literatura târnjește, palidă și slabă. Artele și literatura, expresiile inteligenței, n-au speranță de viață decât acolo unde ele își trag originea din însăși tulpina popoarelor. Altmintrele ele nu sunt decât niște plante exotice pe care cel întâi vânt ori le îngheață, ori le usucă. Ca să avem arte și literatură națională, trebuie

* Vezi *Notices et extraits des manuscrits de la bibliotheque du roi et autres bibliothèques, publiés par l'Institut royal de France*, Paris, Imprimerie rayale, t. XI[1].

ca ele să fie legate cu societatea, cu credințele, cu obiceiurile, într-un cuvânt cu istoria noastră. Niciodată n-am fi avut frumoasele biserici a Argeșului, a Trei-Ierarhilor, a Dragomirnei, dacă arta n-ar fi fost insuflată de simțământul religios ce era mobilul strămoșilor noștri și care la ei era atât de strâns unit cu simțământul național, nefăcând, pot zice, decât unul și același. Asemene și astăzi, nu vom avea artă și literatură dacă nu ne vom adăpa în izvoarele naționalității noastre, care este religia secolului al XIX.

Nădăjduiesc că prin publicarea cronicilor Moldaviei, contribuind la dezvoltarea patriotismului, voi contribui totodată și la părăsirea utopiilor care pe mulți au înșelat până acum, făcându-i a crede că triumful naționalității stă în măsuri silnice, când acestea, am deplină convicție, nu pot decât a o pierde sau cel puțin a o compromite. Țara noastră nu prin grabnice și zgomotoase schimbări se poate ridica. Reformele blânde și graduale, îmbunătățirile serioase, răspândirea instrucției publice, *respectarea dreptului tuturor claselor*, îndreptarea moravurilor în familie, întărirea, statornicirea și respectarea puterii ocârmuitoare, ca organ al legii, acestea sunt singurele elemente de regenerație pentru noi. Orice schimbare silnică, orice prefacere năprasnică nu pot să ne fie decât fatale. Când revoluțiile încep, civilizația încetează; războiul niciodată n-a făcut decât a mistui rodurile semănate în timpul păcii.

Gândul meu este gros de toate aceste priviri; aș dori să rup vălul ce ascunde viitorul patriei mele; aș dori să fiu măcar un minut pe tripodul Pitiei[2] și să prorocesc țării și nației mele soartele cele mai aurite!

În tot chipul, să nu ne speriem decât când vom părăsi toată țintirea spre bine și progresul pacinic și vom sta cu brațele încrucișate, crezând că tot este pierdut. În noi este ceva tare, puternic, providențial, care ne-a apărat în niște epoci când au căzut imperii mult mai zdravene. Conștiința națională este încă vergură; coaja singură este îmbătrânită. „Existența unui popor este un lung an, cum a zis un scriitor francez, care și el are zilele sale de pâclă și de lumină strălucitoare, timpurile sale de amorțeală și de mănoase secerișuri. Să nu uităm că patru secole de sclavie au apăsat asupra Greciei, fără ca să poată smulge din inima fiilor ei acea antică naționalitate pe care paloșul lui Mahomed II amenința de a o stinge pentru de-a pururea".

Asemene înalte considerații, întâmplările timpurilor trecute, adică istoria, ni le pot insufla mai cu ușurință. Într-o epocă ca a noastră, plină

de toate decepțiile, în care spiritele atât de mult lucrează și inimile atât de viu simțesc nevoile unei credințe, ce hrană putem să avem mai îndestulătoare pentru nerăbdările și îndoielile noastre decât cultul țării noastre? Citindu-i istoria, am avea mai multă ispită prin trecut, ne-am prețui mai mult prezentul și am spera mai mult de la viitor, căci analele noastre ne-ar arăta vederat că providența niciodată nu ne-a lipsit și că părinții noștri, deși au avut greutăți și piedici pe care noi nu le vom întâlni, ei nici odinioară n-au deznădăjduit de dânșii și de țara lor.

Ca sfârșit a acestei prefețe, să-mi fie iertat de a o încheia cu cuvintele unui istoric francez*:

„În acest timp de patimi politice, în care este așa de greu când cineva își simte ceva activitate de spirit de a se ascunde agitației generale, cred că am găsit un mijloc de repaos în studiul serios al istoriei. Nu că privirea trecutului și ispita secolelor mă fac să mă lepăd de întâile mele dorinți de libertate, ca de niște iluzii ale junеții; dimpotrivă, eu mă lipesc către ele din mult în mai mult. Tot iubesc libertatea, dară cu o afecție mai puțin nerăbdătoare. Îmi zic că în toate epocile și în toate țările s-au aflat mulți oameni care, într-o situație și cu opinii deosebite de ale mele, au resimțit aceeași nevoie ca și mine, dară că cei mai mulți au murit înainte de a vedea realizându-se aceea ce ei anticipau în idee. Lucrarea acestei lumi se săvârșește încet, și fiecare generație ce trece nu face decât a lăsa o piatră pentru zidirea edificiului ce-l visează spiritele fierbinți. Această convicție, mai mult gravă decât tristă, nu slăbește pentru indivizi datoria de a merge drept printre înșelăciunile interesului și ale deșertăciunii, nici pentru popoare datoria de a-și păstra demnitatea națională; căci, dacă nu este decât nenorocire de a fi împilat prin puterea împrejurărilor, este rușine de a se arăta servil".

Iași, 10 april 1852.

* *Lettres sur l'histoire de France* par Augustin Thierry, *Lettre première*[3].

Prefață [la Cronicile României sau Litopisețele Moldaviei și Valahiei]

La 10 aprilie, anul acesta, 1872, s-au împlinit douăzeci de ani de când am dat la lumină întâia ediţiune a *Letopiseţelor Moldovei*. Astăzi public, ca a doua ediţiune, *Cronicile României*.

În acest interval de douăzeci de ani, câte s-au petrecut în ţara noastră! Însăşi ţara s-a transformat! Visul strămoşilor noştri, marele scop naţional al lui Ştefan şi al lui Mihai, s-a realizat: *astăzi avem o Românie*.

În istoria popoarelor lumii moderne, cu deosebire demnă de toată mirarea este soarta naţiunii române! Din început înconjurată de puternici vecini, în luptă seculară cu ei, supusă apoi şi sfâşiată în mai multe trunchiuri, nu o dată ea a fost pe marginea prăpastiei; nu o dată existenţa şi chiar numele său au fost în ajunul de a fi şterse din cartea omenirii; şi, fapt curios, tocmai în acele momente de durere, când fiii ei cei mai energici, cei mai plini de credinţă în vitalitatea gintei române desperau, tocmai atunci providenţa lua de mână pe naţiunea noastră ca pe o fiică iubită între fiicele cele mai iubite, o scotea din toate pericolele şi o reînălţa mai tânără şi mai zdravănă decât fusese înaintea orei pieirii. N-avem, dară, drept, noi românii, de a susţine că la gurile Dunării de Jos nouă ni s-a dat o misiune de împlinit?

Se apropie 200 de ani de când – în mijlocul rezbelelor exterioare şi civile, în mijlocul a tot felul de tiranii din lăuntru, sub care apoi şi-a pierdut şi viaţa – Miron Costin, în 1677, scriind *Litopiseţul Moldovei*, zicea aceste dureroase cuvinte: „Ce sosiră asupra noastră cumplite aceste vremi de acum, de nu stăm de scrisoari, ci de grije şi suspinuri; şi la acest fel de scrisoare gând slobod şi fără valuri trebuiaşte; iară noi privim cumplite vremi şi cumpănă mare pământului nostru şi nouă!“

Cincizeci de ani mai târziu, situaţiunea devenise şi mai rea; şi bietul Ion Neculce, aproape de a-şi închide ochii, după o lungă viaţă plină

de furtuni, striga în marea sa durere: „Oh! Oh! Oh! Săracă țară a Moldovei! Ce sorți de viață ți-au căzut! Cum a mai rămas om trăitor în tine de mare mirare este, cu atâtea spurcăciuni de obiceiuri ce se trag până azi în tine, Moldovo!“ etc.

Când asemene accente dureroase ieșeau din pieptul bătrânilor noștri cronicari, fiecare din ei om de stat însemnat al timpului său – Miron Costin, mare vornic al Moldovei, care zicea lui Duca vodă: „Să nu dăm locul, că pământul acesta este frământat cu sângele moșilor și strămoșilor noștri“; și Ion Neculce, ultimul hatman, purtător de rezbel, care, în fruntea oștirii moldovene, a contribuit la salvarea lui Petru cel Mare pe țărmul Prutului, ei nu numai arătau durerile tristului secol în care trăiau, dară prevedeau și prevesteau viitoarele nenorociri ale țării: tăierea sau izgonirea ultimilor domni români, secolul de fier și de tină al fanarioților, prefacerea orașelor dunărene în cetăți turcești, cedarea pe un timp a banatului Craiovei, pierderea până astăzi a Bucovinei și a Basarabiei, în fine mai mult decât iminenta ștergere a țărilor române de pe harta Europei!

Şi, cu toate acestea, după grozavul potop strălucește curcubeul reînseninării orizontului românesc! Marea revoluțiune franceză zice popoarelor, ca și Christ lui Lazăr, *Sculați-vă*! Numele lui Napoleon, ca în toată lumea, străbate și la Dunărea de Jos! Simțământul național renaște. Tudor Vladimirescu revendică drepturile nu numai ale țării, dar și ale claselor dezmoștenite. El ia arma nu numai în contra fanarioților, dar și în contra boierilor sau a *despoitorilor norodului*, spre a întrebuința propriile sale cuvinte*. Revoluțiunea sa națională, și totodată socială, este sâmburele nu numai al revoluțiunii din 1848, dar și al actului de emancipațiune din 2 mai 1864. Fanarioții se izgonesc din domnia Moldovei și a Ţării Românești. Pe urmă naște rezbelul între Rusia si Turcia din 1828–1829. Pacea de la Adrianopol se încheie. Autonomia principatelor se consfințește prin acest tratat în chip pozitiv. *Domniile române viagere și alese, după datina strămbună, se reînființează*. Un guvern întemeiat pe anume legi și așezăminte, supus controlului *adunărilor obștești*, înlocuiește ocârmuirea desfrânată și destructrice a despoților străini; și *gintea română nu piere*.

* Scrisoare inedită a lui Tudor Vladimirescu către bătrânul Nicolae Golescu, din colecțiunea dlui Dimitrie A. Sturdza-Miclăușeanu.

Dară noi nenorociri vin să apese vechile colonii ale lui Traian. Protectoratul rusesc degenerează în proconsulat. Domnii nu sunt decât niște locotenenți ai consulilor țarului. Tot simțământul de naționalitate și de libertate este interzis și înăbușit!

Revoluțiunea franceză din 1848 își află răsunetul – ca în toată Europa – în Iași și în București! Însă mișcarea este în curând reprimată. Ocupațiunea turco-rusească vine în ajutorul reacțiunii din lăuntru. Autonomia țării redevine un simplu cuvânt, garanțiile naționale și constituționale ale tratatului de la Adrianopol se înlocuiesc prin hidoasa convenție de la Balta-Liman, care este negațiunea a toată independența, a toată libertatea și legalitatea din lăuntru! Domnii nu se mai aleg de țară; ei se numesc în Constantinopol sau, mai bine zicând, în Petersburg; și nota contelui Nesselrode contestă națiunii române până și glorioasa sa origine!

Când prezentul era atât de negru, iată și viitorul ce în 1852 ne aștepta! Principatele erau în ajunul de a fi luate de către Rusia *zălog pentru cheia Sfântului Mormânt*! Sub pretext de a se ocroti grecii ortodocși, românii ortodocși aveau a-și vedea țara ocupată de armiile împăratului ortodox și dată pradă tuturor relelor rezbelului!

Cu asemenea trecut, prezent și viitor, cum, dară, să nu desperăm de soarta țării și a națiunii noastre, cu toate că atuncea eram în vârsta speranței, eram juni! Cum, dară, în 1849–1852, când am săvârșit publicarea colecțiunii cronicilor moldovene, să nu fiu și eu lovit de acea îngrijire dureroasă despre viitorul nostru, pe care o resimțea toată generațiunea contemporană, *sfâșiată în individualitățile sale, lovită în iluziunile sale mai plăcute*; și așa, chiar în capul acelei edițiuni să recomand inimilor lovite de durerile patriei studiul istoriei naționale, ca limanul de mântuire, ca singurul oracol ce ne mai putea spune viitorul?*

Ei bine, tocmai atuncea, când națiunea renunța chiar la speranță, Francia, Anglia și Italia ridicau mănușa ce Rusia aruncase lumii civilizate. Rezbelul Crimeei naște! Drapelele puterilor aliate fâlfâie pe zidurile sfărâmate ale Sebastopolei. În același timp, o mână de români se fac pelerinii și apostolii naționalității lor. Ei străbat în oficinile presei și în cabinetele diplomaților; glasul lor ajunge până la tronurile monarhilor, arbitrii lumii! Energia și elocvența lor devine stăpâna

* Vezi mai departe prefața la întâia ediție.

opiniei publice; și România este copilul de predilecțiune al Europei, precum fusese Elada în 1821–1828!

Pacea de la Paris se încheie în 18/30 martie 1856. Românii sunt chemați de a se rosti înșiși ei în privința viitoarei organizațiuni a patriei lor; și înadins trimiși ai Areopagului european vin în București și în Iași spre a asculta glasul și dorințele unei națiuni deșteptată din mormânt!

Vântul libertății împrăștie nourii negri de pe orizontul Dunării de Jos. Ce mare, ce frumoasă epocă începe atunci! După secole de despotism și de înjosire națională și socială, toate clasele poporului român se întrunesc în adunările-mume din 1857![1] Frăția românească renaște! Pe aceleași bănci și pentru același mare scop: formarea statului român, se întrunesc, într-o strângătură de mână, domni, boieri și săteni. Atunce n-am mai avut a scrie istorie, *am făcut istorie*!

Moldova, cu toată individualitatea sa istorică, cu toate interesele sale proprii, având conștiința marilor sacrificii materiale ce avea să facă în favoarea unei mari idei, este sublimă de abnegațiune! Ea se rostește unanimă în favoarea Unirii! Spre a ajunge la putința de a se rosti liber, ea avea nevoie a se lupta, și se luptă cu bărbăție, și în contra influenței active din afară din partea Turciei și a Austriei, și în contra presiunii fără de margini a guvernului vitrig al lui Vogoridi, rânduit caimacam cu misiune anume de a combate aspirațiunile naționale! Protector activ și generos al acestor aspirațiuni este Napoleon III, cât a împărățit geniul binefăcător al României.

Rusia atunci își părăsește și ea politica greșită și se întoarce la politica dreaptă din timpul tratatelor de Kainargi și de Adrianopol. Alăturea cu Francia, ea sprijină ideea Unirii, pe care deja o recunoscuse și o garantase în principiu prin Regulamentul organic din 1832.

Prusia și Italia, și apoi și Anglia, iau sub scutul lor dorințele și trebuințele națiunii române. Şi astfel se încheie Convențiunea de la Paris, care, dacă nu ne da Unirea, dară cel puțin ne da mijloacele și putința de a ajunge la realizarea ei!

Şi așa renașterea României devine o realitate!

De la 1859 până la 1864, ce n-am făcut! Alegerea unui singur domn pentru ambele principate; și, în curând, ca consecință, *unirea țărilor plină și întreagă*, secularizarea averilor mănăstirilor închinate și neînchinate; oborârea clăcii (boierescul), împropietărirea țăranilor! Marea chestiune socială care pretutindeni a costat sacrificii materiale colosale, ruina de clase întregi și șiroaie de sânge, în România se

dezleagă fără nici o picătură de sânge, fără ruina nimănui; ba chiar din contra, de la al doilea an producția agricolă se îndoiește și bonurile rurale salvă averea a sute de proprietari îndatorați! Şi apoi egala îndrituire a tuturor claselor societății române; sufragiul universal; instrucțiunea publică generală, gratuită și obligatoare; înarmarea întregii națiuni, ca principiu, și în fapt o armată numeroasă și bine organizată, cum Dunărea de Jos nu văzuse o asemenea din timpurile lui Ştefan și Mihai! Şi câte alte reforme, adevărat liberale! Unificarea codurilor, cu maritagiul civil, cu juriul, cu oborârea pedepsei de moarte; legea județeană; legea comunală; camere de comerț și de agricultură; concursurile și expozițiunile de agricultură și de industrie națională, sistemul metric, zecimal etc. etc.

Şi mai presus de toate, ruperea Convenției de la Paris, încât ea mărginea autonomia țării, și, ca preambulul la Statutul din 1864, Europa recunoscând României *dreptul absolut de a-și preface guvernul și legile dinuntru după trebuințele și interesele sale, fără cel mai mic amestec și intervențiune din afară*!

Ş-apoi, s-a putut susține că *Două Mai* a fost o lovitură de stat, un act care în deafară restatornicea România în toate drepturile sale de națiune liberă și autonomă, și în lăuntru sfărâma oligarhia și chema un milion de români la viața politică și la proprietatea emancipată de legăturile clăcii și ale drepturilor feudale!

Iată ce a făcut generația de la 1848–1864, generațiune la care, să-mi fie permis, nu fără oarecișcare mândrie, de a mă număra și eu!

Dară, aceste reforme odată proclamate, nu mai era decât de a le aplica cu înțelepciune, cu sinceritate și de a le conserva cu bărbăție. Din nenorocire, cei de sus n-au avut îndestulă putere morală spre a evita în punerea lor în lucrare greșelile și mai ales abuzurile! Ba, mai mult, aplicarea lor a fost încredințată unor oameni care nu puteau să le iubească, căci nici n-au profesat, nici n-au luptat vreodată în viața lor pentru dobândirea lor!

Dacă am fost fără cruțare pentru cei de sus, nu se cuvine să fiu mai indulgent pentru cei de jos, care n-au avut îndestulă răbdare și bărbăție spre a se lupta, pe cale legală, pentru vindecarea greșelilor și înlăturarea abuzurilor! *Şi astfel se făcu 11 februarie 1866!*[2]

Las generațiunii june, actuale, care succedează generațiunii mele, care are a trăi sub regimul creat în 1866, să facă ca actul săvârșit în

noaptea de 11 februarie și consecințele sale să fructifice în bine pentru mărirea și fericirea României!

Departe dar de mine ideea de a zice un singur cuvânt de blam asupra acestor evenimente! Însă îmi voi permite numai o întrebare: când vedem că, cu toate garanțiile de independență și de putere ce ne asigură ilustra dinastie căreia națiunea română a încredințat prezentul și viitorul său, autonomia țării recunoscută de întreaga Europă în 1864, într-un chip solemn, astăzi este pusă din nou în chestiune; când necontenit suntem amenințați cu conferințe și cu intervențiuni străine, în afaceri cu totul de resortul administrațiunii noastre din lăuntru, dl e. conferința pentru căile ferate, conferința pentru jidovi etc., nu ne vedem prin însăși aceasta reînapoiați în acele timpuri de pericole și de înjosire națională, de care ne socotisem salvați pentru de-a pururea; și așa, nu suntem poate siliți de a repeta și noi țipătul de durere al lui Miron Costin: *Noi privim cumplite vremi și cumpănă mare pământului nostru și nouă*!

Să sperăm, să credem că Dumnezeul părinților noștri, care nu o dată ne-a salvat pământul și neamul, chiar în ora pieirei, nu ne va lipsi și acum cu puternicul său braț! Să ne întărim cu iubire în încrederea că generațiunea junĕ va avea destulă inteligență, patriotism și bărbăție spre a păstra și apăra existența și drepturile României, întrunită și organizată de generațiunea bătrână, nu fără oareșicare trude și sacrificii!

În aceste cugetări retrospective am întreprins publicarea acestei noi ediții a unei lucrări laborioase a juneței mele. M-am folosit de vacanțele politice la care au recurs acum mai mulți bărbați politici, care, ca și mine, cred că nu prin restaurațiunea trecutului se poate fonda și asigura viitorul acestei țări!

Când rostesc aceste cuvinte, eu sunt departe de a exprima, pentru mine, cea mai mică părere de rău pentru neactivitatea mea politică. Din contra, eu binecuvântez retragerea mea, pentru că mi-a dat timpul și plăcerea de a mă întoarce la niște studii care din frageda vârsta mi-au fost iubite. Aceste studii îmi sunt acum și mai scumpe, fiindcă, după atâtea lupte care în curs de mai bine de treizeci de ani au agitat viața mea, astăzi îmi dau o plăcută distracțiune și o dulce mângâiere! Ba, mai mult; ele îmi întăresc caracterul și, puindu-mi încă o dată înainte exemplul atâtor bărbați ai vechei Românii, care drept răsplată a marilor lor fapte n-au cules decât moartea, exilul și prigonirea, mă învață a privi cu sânge rece dușmăniile la care am fost și sunt încă expus. Astfel, tare de asemenea lecțiuni, eu nu păstrez pentru mine nici o rancună.

Şi aceste odată zise în treacăt, cum să nu-mi iubesc ţara, ţara strămoşilor mei şi, o sperez, şi ţara copiilor mei? Cum să nu o binecuvântez şi să nu-i doresc destinatele cele mai lungi şi cele mai frumoase, ei, care au făcut pentru mine ceea ce n-a făcut pentru fiii săi cei mai iluştri, dându-mi ocaziunea, rară în viaţa tuturor bărbaţilor politici din toate ţarile şi din toate epocile, de a putea secera, încă înainte de a ajunge la batrâneţe, sămânţa ce în timpul tinereţii am pus în pământul naşterii mele? Da, binecuvântez ţara mea, pentru că mi-a dat rara fericire de a putea transforma în legi pozitive principiile care mi-au încălzit inima în primăvara vieţii şi au format baza activităţii anilor mei politici.

Eram student la Universitatea din Berlin, când, în 1836, de-abia în vârstă de 19 ani, am intrat pe scena publicităţii cu o broşură, scrisă în limba franceză*, prin care, descriind soarta ţiganilor din România, am început a combate sclavia neagră. Curând după aceea am combătut cu o ură mai energică sclavia albă.

Astfel din tinereţele mele mă fălesc că am făcut parte din acea mică cohortă de juni care din emanciparea ţiganilor şi a ţăranilor au făcut programul vieţii lor politice.

Sub domnia lui Mihai Sturdza am avut onoarea de a felicita, în numele junimii liberale, pe acest domn, pentru emanciparea ţiganilor domneşti şi mănăstireşti. Sub domnia bunului şi fericitului întru amintire Grigore Ghica am lucrat împreună cu partidul unionist pentru emanciparea ţiganilor particulari. În fine, în 14 august 1864, ca prim-ministru al ţării mele, am dirijat şi contrasemnat decretul prin care Alexandru Ion I *oborea claca şi împroprietărea pe ţăranii români*. Cum dară să nu iubesc această ţară atât de bună, care m-a pus în poziţiunea

* *Esquisse sur les Cigains*, par M. Kogalniceano, Berlin, chez B. Behr. Nu-mi place a vorbi de mine; astă-dată însă sa-mi fie permis de a zice două cuvinte despre persoana mea. Unele colecţiuni biografice şi câteva calendare au binevoit a descrie şi viaţa mea. Nu mă voi pune a îndrepta erorile comise în privinţa actelor mele politice; dară voi îndrepta eroarea în privinţa datei naşterii mele, pe care unele din scrierile mai sus citate o fixează în anul 1807 sau 1809.
Constat că nu sunt atât de bătrân. Din *ceaslovul* părintelui meu, culeg însemnarea scrisă chiar cu mâna sa, din care rezultă că sum născut în Iaşi, la anul 1817, luna septembre în şase.
Tatăl meu a fost vornicul Ilie Kogălniceanu; muma mea a fost soţia sa Catinca, născută Stavillă, familie românească din Basarabia; de pe tată şi de pe mumă, din moşi şi strămoşi, mă fălesc, dară, că sum român moldovan, şi cn mândrie recunosc că familia mea nu a căutat niciodată originea sa în ţări şi neamuri străine.

de a-mi lipi numele la toate acele legi nemuritoare din 1864, ce au sfărâmat oligarhia, pururea fatală României, și un milion de iloți i-au făcut cetățeni, dându-le vot, pamânt, pușcă și școala?

Iată ceea ce mă face sa-mi iubesc țara din toate puterile inimii; eu o iubesc chiar pentru dușmanii ce mi-a dat; căci, în prigonirile ce aceștia mi-au făcut, ei s-au arătat atât de mici cu sufletul și cu mijloacele cu care m-au atacat, încât au dovedit că ei nu voiau a lovi persoana și defectele mele, ci principiile la triumful cărora am lucrat – poate pe căi diferite – cu toți companionii mei de junețe și de vârstă bărbătească, pentru care libertatea și naționalitatea n-au fost numai niște zadarnice cuvinte.

Dară întorcându-mi ochii spre mișcarea politică din ultimii douăzeci de ani, fără să voiesc, m-am alunecat pe tărâmul actualității; și, regretând această scăpare din vedere, revin direct la sujetul meu, spre a vorbi acum de mișcarea literară-istorică din aceeași epocă.

Afară de N. Bălcescu, care promitea României un istoric, dar pe care moartea l-a răpit fără de timp, un singur mare talent nu s-a ivit spre a da țării ceea ce-i lipsește până astăzi: *o istorie națională*. Nu a fost tot așa și cu publicarea acelor scrieri și acte menite de a pregăti și înlesni calea viitorului istoric. Aici ne putem făli că ultimii douăzeci de ani n-au fost deloc sterili!

„Arhiva românească", întâia colecțiune istorică, publicată de mine cu mult înaintea anului 1848, și „Magazinul istoric", publicat după aceea de N. Bălcescu și Treb. Laurian, au avut ca demni succesori „Uricarul" lui Th. Codrescu, „Tezaurul de monumente istorice" al lui A. Papiu Ilarianu, „Arhiva istorică" a lui B. Hăjdeu, „Columna lui Traian", ce se redige și acum tot de acestași, „Ateneul" și „Anuarul instrucțiunii publice" de V. Alexandrescu, revista de peste Carpați „Transilvania" și alte reviste și colecțiuni care au scos la iveală nenumărate și prețioase documente! Cronica lui Șincai a fost salvată de pieire prin dărnicia și îngrijirea patriotică a lui Grigore Ghica, domnul Moldovei. Lucrări importante pentru istoria românească s-au publicat apoi în Ungaria și Transiivania, în Rusia, Polonia și celelalte țări slave! Învățata Germanie și binevoitoarea nouă Francie au scos la lumină mai multe publicațiuni de interes pentru români. Astfel, în condițiunile actuale ale literaturii noastre

istorice și mulțumită liberalismului cu care astăzi toate guvernele și toate societățile învățate deschid bibliotecile și arhivele lor investigațiunilor învățaților, mulțumită asemenea și înlesnirii și ieftinătății cu care, prin căile ferate, românii pot astăzi călători până la extremitățile Europei, eu cred că timpul a sosit ca și România să aibă o istorie națională!

Ca pregătire la această viitoare istorie, cred a contribui și eu prin publicarea colecțiunii complete a cronicilor române, câte ne sunt cunoscute și păstrate până astăzi. Ba, susțin că până la publicarea unei istorii naționale, tot letopisețele scrise de bătrânii noștri, cu toate defectele și neîndeplinirile lor, sunt cea mai bună și mai interesantă istorie a României!

D-l B. Hăjdeu, a căruia lucrări, merite și aptitudine rară pentru istoria țării, sunt eu cel dintâi a le recunoaște, în concluziunile sale critice asupra unei cronici vechi a Moldovei, pe care d-sa a descoperit-o, într-o traducere polonă, și pe care d-sa o califică de *Cronica putneană*, zice că lucrarea mea, adică întâia edițiune a *Letopisețelor Moldovei*, este parțială și nu satisface toate exigențele științei moderne. Apoi, continuă: „Nu își poate închipui cineva câtă lumină ar revărsa asupra istoriei noastre, măcar contextul analitic al variantelor. Vom da un exemplu: analele lui Ureche ne sunt cunoscute până acum numai în niște copii, mai mult sau mai puțin moderne și modernizate. Fiecare copie diferește de toate celelalte, și numai critica ar fi în stare a restabili textul primitiv etc.“

Dorința întâi a dlui Hăjdeu, de a se face în privința cronicilor române o lucrare completă, astăzi se realizează prin această edițiune, care cuprinde toate cronicile Moldovei și ale Ţării Românești, tipărite și manuscrise, câte ne sunt cunoscute până astăzi.

Dorința a doua, de a se publica contextul variantelor, cred că în privința cronicii lui Ureche și a lui Miron Costin este împlinită! La celelalte cronici, contextul variantelor ar fi de prisos, când s-au luat de bază la tipărire mai totdeauna înseși originalele! Cât de a se face o lucrare modernă critică despre letopisețe, în conformitate cu prescripțiunile științei moderne, și eu am exprimat aceeași dorință deja la publicarea întâiei edițiuni. Iată ce ziceam în prefața acelei edițiuni: „Ştiu că colecțiunea mea va avea încă multe lipsuri, multe fapte rău citate, multe date nepotrivite; dar îndreptarea

acestora este treaba ori a istoricilor ce vor întrebuința-o, ori a criticilor ce vor lămuri-o". Ce ziceam atunce, o zic și acum. Odată țara înzestrată cu publicarea unei colecțiuni complete a cronicilor sale, va veni desigur un erudit care va face lucrarea cerută de d-l Hăjdeu. Poate d-sa însuși va îndeplini această trebuință, ca unul ce are toată capacitatea pentru a o putea face cu succes. Însă, până atunci, lucrarea de mare importanță era și este de a scăpa de la pieire analele noastre, care, fiind numai în manuscrise, din zi în zi au dispărut și, din nenorocire, dispar și astăzi!

Când însă dl Hăjdeu pretinde că cronica lui Ureche ar fi reprodusă numai după niște copii mai mult sau mai puțin modernizate, d-sa este în mare eroare. Cronica lui Ureche, publicată pentru întâiași dată de mine, este scoasă de pe un manuscris care, dacă nu este originalul, dar este netăgăduit cea dintâi sau una din cele dintâi copii ale cronicii lui Ureche compilată de Miron Costin! Manuscrisul acesta numără o vechime de cel puțin două sute de ani!

Ceea ce s-a făcut cu Ureche s-a făcut cu toți ceilalți cronicari. Edițiunea mea este făcută nu după copii moderne sau modernizate; ea reproduce cu un respect filial textul chiar al originalului sau al copiilor celor mai vechi cunoscute până astăzi. Nu cred, o spun cu oareșicare fală, ca cineva să fi avut sub ochi și să fi studiat un număr mai mare de cronice decât eu*. Biblioteca publică din Iași posedă o colecție interesantă de vreo zece letopisețe manuscrise. Toate acestea s-au studiat de mine, fiindcă au fost ale mele, și după săvârșirea întâiei edițiuni au fost cedate bibliotecii**.

Biblioteca din București are asemenea vreo patru letopisețe; și pe acestea le-am cercetat, cu toate că nu oferă nimic interesant, fiind numai niște copii moderne.

Pretutindeni unde am aflat că există vreun letopiseț manuscris n-am cruțat nici timp, nici sacrificii spre a-l putea dobândi pentru studiere. Aceasta se va dovedi prin lista manuscriselor ce am întrebuințat la publicarea acestei colecțiuni și cu care se va încheia tomul al V-lea al edițiunii!

* Această studiere și colecționare am inceput a le face încă din anul 1833!
** Între aceste manuscrise se află și cartea de muzică religioasă (*psaltiki*) a capelei domnești din Cetatea Neamțului, din timpul lui Ştefan cel Mare.

Din această listă, îndestul de numeroasă, am pretenţiunea de a poseda manuscrisele cele mai vechi, şi prin urmare cele mai preţioase*.

Cele expuse mai sus îmi dau dreptul de a sprijini că colecţiunea mea, departe de a moderniza pe vechii cronicari, îi reproduce în toată fidelitatea textului aflat în originale şi în copiile cele mai vechi cunoscute. În reproducerea lor, eu am pus un deosebit şi sfânt scrupul, pentru a păstra limba în care ei au scris. Modernizarea nu s-a făcut decât în privinţa caracterelor latine pe care le-am adoptat la această

* Aşa, eu posed copia cea mai veche a lui Ureche, compilată de Miron Costin, de care am vorbit mai sus. Posed originalele cronicilor lui Ion Neculce, a lui Enache Kogălniceanu şi poate şi a lui Simion Dascălul. Mai am două copii foarte vechi ale cronicilor lui Nicolai Costin şi a lui Radu Greceanu, care se află în posesiunea familiei mele de *una sută unsprezece ani*. Ele, împreună cu cronica lui Simeon Dascălul, au fost cumpărate în Constantinopol, în anul 1761, precum o afirmă însemnarea autografă a străunchiului meu Enache Kogălniceanu, frate cu străbunul meu Constantin Kogălniceanu, şi el însuşi cronicar. Originalul *Tragediei* lui Alexandru Beldiman mi s-a pus la dispoziţiune de domnul Dimitrie A. Sturdza, care în preţioasa sa colecţiune de la Miclăuşeni posedă şi d-lui un mare număr de letopiseţe manuscrise, dară care sunt mai noi decât manuscrisele păstrate de mine.
Cronica calificată de *cronică inedită*, scrisă de un *logofăt Ştefan* şi care se publică în „Trompeta Carpaţilor“, nu este decât o copiare foarte modernă a cronicilor lui Nicolai Costin şi a lui Radu Greceanu, a căriia singurul merit este că, după ce reproduce o pagină din manuscrisul moldovean, apoi prescrie o altă pagină din manuscrisul muntean, şi aşa cuprinde analele ambelor ţări. În anul 1858, adică şase ani după publicarea cronicilor complete ale Moldaviei şi zece ani după publicarea în „Magazinul istoric“ a cronicilor lui Radu Greceanu şi a lui Radu Popescu, domnul Georgi Ioanid, *chiar în Bucureşti*, a publicat două volume calificate de *istoria moldo-română* şi dându-le ca *reproducţiunea a nişte manuscrise vechi*, cele despre Moldavia găsite în mănăstirile Cozia şi Şerbăneşti, şi cele despre Valahia ca aflate în oraşul Chişinău, de ierodiaconul Daniil, când se afla acolo în surghiun cu mitropolitul Grigori. Şi domnul librar Ioanid afirmă, încă, că marea descoperire din mănăstirile Cozia şi Şerbăneşti s-a făcut de un eminent profesore de istorie din gimnaziul Sfântului Sava! Ei bine, în fapt volumele publicate de dl Ioanid nu sunt decât reproducţiunea unor copii moderne ale cronicilor lui Nicolai Costin, Radu Greceanu şi Radu Popescu, publicate cu zece ani mai înainte, cea întâi cronică de mine, în *Letopiseţele Moldovei*, si cele două din urmă în „Magazinul istoric“ al lui N. Bălcescu.
Singurul lucru nou ce conţin acele volume este *fragmentul despre începutul românilor*, pe care domnul Hăjdeu îl atribuie moldoveanului Nicolae Milescu. Eu reproduc acest fragment în volumul întâi al acestei ediţiuni; însă din început fac rezervele mele în privinţa paternităţii dată de domnul Hăjdeu. Din cele întâi pagine cititorul se va convinge că acest fragment are de autor un *român de peste Olt*, care se vede că nici a cunoscut Moldova.

ediţiune, din cauză că literele chirilice au devenit necunoscute la cea mai mare parte din cititori şi că scopul principal al lucrării mele este de a populariza, în generaţiunea actuală, cunoştinţa vechilor noştri cronicari, şi prin urmare istoria noastră naţională, aşa cum ea este scrisă de dânşii, în limba lor naivă, pitorească şi adesea chiar sublimă.

Sunt, dar, în drept de a mă măguli că lucrarea mea, fără a fi perfectă, n-a fost a unui simplu editor.

Înainte de a fini, voiesc a arăta diferenţa ce există între întâia şi a doua ediţiune. Cea dintâi cuprindea numai letopiseţele Moldovei; aceasta a doua cuprinde şi letopiseţele Valahiei, care în cea mai mare parte au fost publicate, precum am mai zis, în „Magazinul istoric“ şi s-au tipărit şi îndeosebi într-un mic număr de exemplare. Această ediţiune mai cuprinde şi un număr de cronici şi de fragmente care mi-au venit la cunoştinţă după editarea primei colecţiuni. Cele privitoare la Moldova vor fi tipărite în tomul al treilea, cele ce se rapoartă la Ţara Românească voi da în tomul al patrulea!

Ediţiunea aceasta mai are un merit. Putem sprijini că cronicile noastre îşi iau finitul cu anul 1766; de atunci, în curs de un secol întreg, mai nu avem anale care să ne fi păstrat evenimentele acestui secol. O singură excepţiune formează Eteria grecească în 1821; ea a dat naştere *Tragediei* lui Beldiman şi unei descrieri a întâmplărilor sau, mai bine zicând, unei colecţiuni de documente din acea epocă, care s-au publicat de domnul Cezar Bolliac în „Trompeta Carpaţilor“*.

Lacuna am socotit a o îndeplini cu *Tablele istorice ale României*, care, fără a fi o istorie, în simţul larg al cuvântului, totuşi vor reproduce în ordine cronologică toate evenimentele, toate actele importante săvârşite în România de la 1766 până la 11 februarie 1866! La această dată mă voi opri, nevoind a face istorie contemporană şi încă mai puţin a mă rosti asupra unor evenimente recente care au schimbat faţa României şi a căror consecinţe nu suntem încă în stare de a le aprecia, ca unele ce nu sunt încă deplin desfăşurate.

* Dl Papiu Ilarian a publicat în „Thezaurul de monumente istorice“ un *Chronograf al Ţării Româneşti, scris de Dionisie Ecclesiarchul de la 1764 la 1814*. Publicăm şi noi această cronică în colecţiunea noastră, t. IV. Însă trebuie să notăm că autorul ei nu se deosebeşte, precum o recunoaşte şi domnul Papiu Ilarian, decât prin o mare ignoranţă, chiar în privinţa evenimentelor din lăuntru ale României.

Tabelele istorice vor forma volumul al cincilea al colecțiunii, care se va încheia cu notițele biografice ale cronicarilor și cu facsimilele manuscriselor celor mai vechi și mai remarcabile.

Socotesc că este timpul de a pune capăt unei prefețe care deja a devenit prea lungă. Și aci, nu pot a-mi lua de la cititori un adio mai potrivit decât reproducând aceleași cuvinte ale marelui istoric al Franței* cu care am încheiat și prefața la întâia edițiune. Aceste cuvinte mai cu deosebire se potrivesc cu situațiunea actuală a României, când vedem atât de puțină inimă pentru a apăra demnitatea națională și atâta servilism din partea acelora ce au dreptul și datoria de a pune pe guvernanți pe calea dreaptă, pe calea românească.

„În acest timp de patimi politice, în care este așa de greu, când cineva își simte ceva activitate de spirit, de a se ascunde agitațiunii generale, cred că am găsit un mijloc de repaos în studiul serios al istoriei. Nu că privirea trecutului și ispita secolelor mă fac să mă lepăd de întâile dorințe de libertate, ca de niște iluziuni ale juneței; din contra, eu mă lipesc către ele din mult în mai mult. Tot iubesc libertatea, dar cu o afecțiune mai puțin nerăbdătoare. Îmi zic că în toate epocile și în toate țările s-au aflat mulți oameni care, într-o situațiune și cu opiniuni deosebite de ale mele, au resimțit aceeași nevoie ca și mine, dar că cei mai mulți au murit înainte de a vedea realizându-se aceea ce ei anticipau în idei. Lucrarea acestei lumi se desăvârșește încet; și fiecare generațiune ce trece nu face decât a lăsa o piatră pentru zidirea edificiului ce-l visează spiritele fierbinți. Această convicțiune, mai mult gravă decât tristă, nu slăbește pentru indivizi datoria de a merge drept printre înșelăciunile interesului și ale deșertaciunii, *nici pentru popoare datoria de a-și păstra demnitatea națională*! Căci, dacă nu este decât nenorocire de a fi impilat prin puterea împrejurărilor, *este rușine de a se arăta servil!*“

Satul Râpile, în 14 august 1872,
a opta aniversare a promulgării legii rurale.

* *Lettres sur l'histoire de France* par Augustin Thierry: lettre première.

Dorințele Partidei Naționale în Moldova

Atât curților Turciei și Rusiei, cât și Europei întregi, sunt acum deplin cunoscute întâmplările din luna lui mart trecut. O petiție în 35 puncturi întemeiate pe principiile Organicescului Reglement, iscălită de mai multe sute de persoane din toate clasele sociale ale Moldovei, fu tratată de către domnul Mihail Sturdza ca o rebelie manifestă și zugrăvită înaintea Puterilor ca o crimă contra driturilor lor. Crudele și nelegiuitele pedepse, săvârșite fără nici o judecată asupra multora din iscălitorii acestei nevinovate petiții, au revoltat toate inimile; ele sunt prea cunoscute spre a avea trebuință de a se înșira din nou.

Curțile de Constantinopol și de Sankt-Petersburg, voind a cerceta starea lucrurilor din Principate și reformele de care au neapărată trebuință, au rânduit la fața locului ca comisari împărătești pe EE. LL Talaat Efendi[1] și Duhamel[2].

De la 1 april și până acum, sfârșitul lui august, în toate tristele împrejurări ce au înconjurat țara, moldovenii au răbdat cu cea mai mare resignație (căci nu putem zice curaj) toate biciurile ce le-au venit și de la Dumuezeu și de la oameni. Cruda cârmuire a domnului, ridicarea tuturor garanțiilor legii, răpirea libertății și a averilor, lăcustele, holera, intrarea oștilor străine, și alte asemenea nenorociri, care pe altă națiе ar fi adus-o într-o desăvârșită deznădejde și anarhie, toate aceste le-am suferit cu durere, însă cu răbdare, și țara fără guvern urmează încă a se guverna singură și de la sine; căci nu putem numi guvern pe acela ce-și mărginește atribuțiile sale numai întru a închide, a pedepsi, a jăcui în dreapta și în stânga, fără cuvânt, fără vină, fără dreptate. Scrupuloși de a ne ține pe drumul legal, noi ne-am împins moderația până la o vinovată molăciune, numai și numai ca să nu

dăm domnului nouă ocazii de pâri și calomnii. Şi cu toate aceste, moalea și moderata noastră purtare tot a fost tratată de *purtare scandaloasă*.

Când mai toți moldovenii, bântuiți de biciul holerei, erau răspândiți pe toată fața țării, când mai fiecare familie era îmbrăcată cu doliu pentru pierderea unui părinte, unei soții, unui frate, unui fiu, urgia domnească îi ajunse până în azilurile lor. Mulți erau încă cu lacrimile pe obraz, mai mulți încă în patul durerilor sau de abia convalescenți, când se văzură loviți de liste de proscripții, ca în timpurile lui Marius[3] și ale lui Sylla[4]. Unii sunt sub pază opriți pe la moșiile lor, alții urmăriți din loc în loc ca niște făcători de rele, spre a fi închiși prin mănăstiri, sau aruncați peste hotar, toate aceste fără cea mai mică cercetare, fără cea mai mică judecată, în contra art. 358 și 433 din Organicescul Reglement. Terorismul dar astăzi domnește în Moldova, și moldovenii sunt osândiți a vedea în anul 1848 aceea ce niciodată, și în timpurile cele mai barbare, strămoșii lor n-au cugetat măcar. O țară întreagă este lăsată în libera și neîngrădita urgie a unui domn îmbătat de pofta răzbunării, aprins de setea de a desființa tot ce mai este bărbat de cinste și de bine, tot ce mai are curaj de a protesta în contra răului. Toate armele, toate mijloacele îi sunt bune, numai să poată ajunge la scop. Spaima, pedepsele, lovirea libertății și a intereselor materiale, pâri mincinoase, și chiar calomnia, chiar pamfletul, aceste sunt ticăloasele invenții, ticăloasele instrumente, cu care astăzi pretinde a-și urma guvernul. Spre aceasta, Măria Sa deșteaptă patimile cele rele, insuflă neîncrederea, aţâță pizma și zavistea, întartă stările sociale una asupra alteia, aprinde făclia discordiei și a războiului civil, clevetind pe acei ce nu-i poate găsi vinovați, imputându-le plecări retrograde, planuri reacționare, făcându-i *aristocrați* și declarându-se el, prin urmare, *liberal*. Clerul cu mitropolitul în cap, și care cu viața și-a plătit curajul arhipăstoresc, boierii cei mai însemnați, bătrâni și tineri, toți bărbații vrednici, amploiați, profesori, avocați, literați, clasa negutitorească, toți aceștia, care constituează adevărata Moldovă, înaintea ochilor Măriei Sale, a agenților și a pamfletarilor săi, sunt aristocrați. Un asemene nume în dreptul său înțeles, ei îl primesc cu bucurie, căci *aristocrație* nu însemnează alta decât *guvernul celor buni*, și acesta nu poate să fie guvernul Măriei Sale domnului Mihail Sturdza v. v.

Acești aristocrați, adică *partida națională*, clevetiți și prigoniți, opriți pe la moșii, fugăriți de către zbirii domnești, văzându-și țara ocupată cu

armii străine, și prin urmare în neputință materială de a se întruni în pace, de a se pune chiar în relație cu acei trimiși de către curți spre a cerceta nevoințele țării, se văd dar siliți a arăta prin lumina tiparului care sunt planurile lor, care sunt reformele ce le socot mai neapărate pentru țară.

Prin aceasta, noi nădăjduim că vom împlini un îndoit scop. Întâi, vom închide gura clevetitorilor ce ne învinovățesc cu plecări care sunt a lor, adică retrograde; și al doilea, vom arăta ambelor curți și Europei starea opiniei publice în Moldova, de vreme ce până acum comisarii împărătești au suferit ca domnul să țină departe de dânșii pe oricine ar fi îndrăznit să le vorbească altfel decât în struna domnească.

Când la 28 mart, obștea adunată în Iași din toate ținuturile Moldovei a cerut numai acele 35 puncturi întemeiate pe Reglement, ea prin aceasta n-a arătat că n-ar avea trebuință și de alte reforme mai radicale. Însă, tânguindu-se numai pentru ilegalități, ea vroia a fi reașezată în legalitate, ca atunci legal să-și poată da și alte mai mari îmbunătățiri. Timpul acesta a venit. Astăzi nu se mai atinge numai de îndreptarea abuzurilor și de izgonirea săvârșitorului lor. Căderea acestora îi ca și împlinită. Însă o chestie mult mai mare se ivește: *regenerația Moldovei* îngenuncheată sub Mihail Sturdza v. v., înzestrarea ei cu instituții analoage cu epoca noastră. În ființa a ambelor curți ce vroiesc a cunoaște spiritul Principatelor, în ființa Europei, care simpatizează cu noi, moldovenii ar fi vinovați înaintea lui Dumnezeu, a popoarelor și a lor însuși, dacă nu și-ar declara fățis, fără sfială, și în adevăr: Care sunt dorințele si nevoințele lor, care sunt instituțiile ce le socot neapărate pentru fericirea lor, și fără care nu poate să fie în țară nici pace, nici propășire.

Prin o asemene *solanelă declarație*, făcută cu vrednicie și cu unanimitate, moldovenii nu sunt rebeli, nu se pun în luptă cu nimeni. Ei sunt prea slabi spre a lovi driturile altora; dar cer ca și driturile lor să fie respectate, dacă este ca *dreptatea*, iar nu *puterea* să prezideze la soarta lor.

Înainte dar de toate, moldovenii protestă despre nestrămutata lor hotărâre de a nu lovi driturile cuiva; însă vroiesc asemene ca și alții să nu le jignească dreptățile ce le au înființate și închizășluite de sute de ani, pe care strămoșii noștri pururea și cu crude jertfe au știut a le

păstra, și pe care și noi vroim a le lăsa întregi strănepoților noștri. Cel mai sfânt din aceste drituri este *neatârnarea noastră dinlăuntru* și prin urmare autonomia. Această neatârnare a fost întâia condiție a următorului tratat din 1512, prin care Moldova în domnia lui Bogdan, fiul lui Ştefan cel Mare, a cunoscut suzeranitatea Turciei, și anume:

1) Poarta recunoaște pe Moldova de pământ slobod și nesupus.

2) Legea creștinească, care se ține în Moldova, nu va fi nici odinioară călcată sau tulburată, ci încă norodul va avea slobode bisericile sale ca și înainte.

3) Poarta se îndatorește de a apăra pe Moldova de toți cei ce ar putea să o calce, păzind-o în starea întru care a fost mai înainte fără a i se face vreo nelegiuire, sau să sufere ca să i se facă vreodinioară cea mai mică dezbinare sau despărțire.

4) Moldova va fi stăpânită și cârmuită după pravilele și canoanele sale, fără să se amestece Poarta cât de puțin.

5) Domnii vor fi aleși de norod și întăriți de la Poartă, ca să stăpânească în cât vor trăi.

6) Domnii vor fi cârmuitori a tot pământul Moldovei și vor putea să aibă întru stăpânirea lor ostași cu plată de la sine, până la 20 000 pământeni sau oameni străini.

7) Moldovenii vor putea ține și cumpăra o casă la Ţarigrad pentru ședederea capichihaelilor lor, unde vor putea face și o biserică.

8) Turcii nu vor putea cumpăra pământuri în Moldova, ori a avea case sau a se așeza, nici a avea sau a face geamii nici într-un chip.

9) Domnul împreună cu tot norodul, pentru semn de supunere, va avea purtare de grijă a trimite pe tot anul prin doi boieri ai Moldovei la Poartă, și 4 000 bani roșii, 40 șoimi și 40 iepe fătătoare. Aceste toate se numesc peșcheș, adică dar.

10) În vreme de oștire, domnul Moldovei, asemene după cum i s-ar porunci de la Poartă, va fi ajutor cu oștile sale la slujba împărătească.

Acestași tratat s-a mai întărit și la 1530 de către Soliman cel Mare[5] și toate hatișerifurile și firmanurile Porții în urmă slobozite s-au întemeiat pe acesteași capitulații; acestea asemene s-au cunoscut și de toate tratatele încheiate între Turcia și Rusia, care, declarându-se ocrotitoarea drițurilor noastre, s-a îndatorit prin urmare a ne apăra și cel mai sfânt drit, ce este *neatârnarea noastră dinlăuntru*.

În adevăr, lasând a vorbi de tratatul încheiat între Petru cel Mare și Dimitrie Cantemir, în 13 aprilie 1711* (adică cu două sute de ani în urma capitulației Moldovei către Poarta otomană, și care dovedesc că Moldova a fost privită de Curtea Petersburgului ca stat suveran, deși tributar, iar nu ca provincie, cum o declară acum depeșa din 19 iulie 1848, căci atuncea n-ar fi putut încheia tratat cu o provincie), prin care tratat reformatorul Rusiei cunoștea domnului Moldovei titlul de *autocrator* și țării o deplină neatârnare. Rusia, prin tratatul de la Kainargi din 1774, cunoaște pe stăpânitorii Moldovei și Valahiei de suverani** și prin urmare și țările de staturi suverane.

Pe acest tratat în care pentru întâiași dată prințipul mijlocirii Rusiei în favorul Principatelor este stipulat (însă numai încât aceasta se poate ierta de către considerația prietenească și luările aminte ce Puterile au unele pentru altele*** sunt întemeiate și toate celelalte tratate încheiate între Rusia și Turcia pentru Principate.

* Ţara Moldovei cu Nistrul să-i fie hotarul și Bugeagul; și cu toate cetățile tot a Moldovei să fie. Bir țara să nu dea. Titlul Domniei să fie: Seninatul Domn al Ţării Moldovei, Samoderjeț, adică singur stăpânitor, și colegator, adică prieten țării moschicești. Extract din tratatul de pace din 13 april 1711. Vezi Cronica lui Ioan Neculce, p. 341, și Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques, p. 46.

** De a învoi suveranilor ambelor Principate al Moldovei și al Valahiei de a avea fieștecare pentru sine lângă Înalta Poartă agenți(chargés d'affaires) creștini de legea grecească, care le vor căuta trebile, și acești agenți se vor îngriji de interesele ziselor Principate și vor fi tratați cu priință de către Înalta Poartă, care îi va privi însuși, cu toată a lor puțină importență, ca oameni bucurându-se de dritul gintelor și prin urmare feriți de orice asuprire. – Art. XVI. 9. din tratatul de Kainargi. Este o reproducție a art. 7 din tratatul Moldovei din 1512; căci moldovenii au avut pururea capichihaele sau agenți la Constantinopol.

*** Înalta Poartă se primește încă că după împrejurările în care se vor afla ambele mai sus zise Principate, ministrii Curții Imperiale a Rusiei să poată vorbi în favorul lor; și Înalta Poartă se făgăduiește de a lua în privire aceste reprezentații, potrivit considerației prietenești a luărilor aminte ce Puterile au unele pentru altele. No. 10 al aceluiași art. și tratat. – Acest punct, prin convenția explicativă a tratatului de Kainargi, încheiată în 10 mart 1779, mărginește anume dritul Rusiei de a mijloci pentru Principate: „Curtea Imperială a Rusiei, din partea sa, făgăduiește de a nu întrebuința dritul de mijlocire ce este păstrat ministrului său în tratatul de pace în favorul ambelor Principate, decât numai pentru păstrarea nejicnită a condițiilor specificate în acest articol". Adică libertatea religiei, întoarcerea către proprietari a moșiilor din raielele Brăilei, Hotinul și Bender, respectarea clerului, regularea birului, păzirea vechilor hatișerife și dritul românilor de a avea agenți la Constantinopol.

Tratatul de Iași din 29 decembrie 1791, prin art. 4, nu cuprinde în adevăr altă nimica decât întărirea condițiilor cuprinse prin tratatul de Kainargi și prin convenția explicativă din 10 mart 1779.

Tratatul de București din 16 mai 1812, prin art. 5, întărind tratatele și convențiile de mai înainte, nu le face altă modificație decât că puterea protectriță, adică Epitropul, își însușește și unește către staturile sale jumătate din țara protegată, din averea orfanului, adică toată Moldova din stânga Prutului*, în contra principiilor a orice drit public și privat.

Actul separat al Convenției de Akerman, încheiat în privința Principatelor, cuprinde anume aceste cuvinte despre dritul românilor de a-și da legiuirile ce li s-ar cuveni: „Tulburările întâmplate în anii din urmă în Moldova și Valahia, aducând cea mai grea vătămare rânduielii în diversele ramuri ale administrației din lăuntru, domnii cu respectivele lor divanuri vor fi datori a se ocupa fără cea mai mică întârziere de măsurile trebuitoare, spre a îmbunătăți starea Principatelor încredințate lor; și aceste măsuri vor fi obiectul unui regulament general pentru fiecare provincie, care îndată se va și pune în lucrare". Tot acest act cunoaște vechiul drit al românilor de a-și alege domnul cu primirea generală a locuitorilor.

Proclamația feldmarșalului Witgenstein, adresată în 8 mai 1828, în numele M. S. I. Neculai, către locuitorii Ţării Românești și Moldovei, făgăduiește Principatelor o existență legală și statornică după vechile drituri.

Art. 5 din tratatul de Adrianopol din 1829, care au realizat făgăduințele feldmarșalului și a răsplătit în parte jertfele făcute Rusiei de către români de la Petru cel Mare încoace, cuprinde: „Principatele se vor bucura de o slobodă lucrare a credinței lor, de o desăvârșită siguranție, de o administrație națională neatârnată, și de o întreagă slobozenie de comerț".

Hatișeriful publicat la întronarea domnilor celor dintâi numiți, după tratatul de Adrianopol, cuprinde de asemenea: „Domnii vor întocmi slobod toate pricinile din lăuntru ale Principatelor lor, sfătuindu-se cu ale lor divanuri, fară a se putea aduce vătămare drepturilor ce s-au închezășluit acestor țări, prin deosebitele tratate și hatișerifuri, și nu vor fi supărați întru cea din lăuntru a lor ocârmuire, prin nici o poruncă

* M. S. împăratul tuturor Rusiilor lasă și întoarce Înaltei Porți partea Moldovei din a dreapta Prutului. Și Înalta Poartă va face ca birul viitor al Moldovei să fie proporționat cu întinderea de față a țării – Tratatul de București, art. 5.

împotrivitoare acestor drituri". Acestaşi hatişerif mai adauge: „Aceste două Principate vor avea drepturile celei de sine-şi legiuiri ş. c. l.".

În puterea dar acestui drit de neatârnare din lăuntru, de autonomie, întemeiat pe titlul Moldovei de stat suveran, pe o întrebuinţare de veacuri şi pe toate tratatele, partida naţională cu întreaga şi plina convicţie arată că Reglementul organic nu poate nici într-un chip să facă fericirea ţării, şi ca puternică dovadă despre aceasta este ispita de şaptesprezece nenorociţi ani. În adevăr, lăsând a zice că acest Reglement, prin mai multe ale sale dispoziţii, este contrariul spiritului tuturor tratatelor şi loveşte şi driturile Turciei şi Moldovei, dar apoi are două metehne de căpetenie, care anulează celelalte ale sale hotărâri, menite spre a ferici ţara. Aceste metehne sunt:

1. Prin dispoziţia sa încheietoare ce zice că: „Pe viitorime orice schimbare domnul ar voi să facă în Reglementul organic nu va putea să aibă loc, nici a se pune în lucrare decât după înadinsă împuternicire a Înaltei Porţi, cu împreună unire a Curţii Rusiei. Reglementul ridică deodată Moldovei toate driturile ce le păstrase de la capitularea sa şi care ni s-au fost închezăşluit de toate tratatele vechi şi nouă, şi ce este mai rău şi mai nenorocit, că o loveşte cu imobilitate în contra legilor progresului şi a perfectibilităţii pentru care toate popoarele sunt făcute. Când o naţie nu înaintează, ea dă înapoi, şi aceasta în veacul nostru este mai adevărat decât orişicând. Reglementul însă silindu-ne, că pentru cea mai mică prefacere, chiar în cea mai neînsemnată lege de poliţie, să cerem înadins împuternicirea a Î[naltei] Porţi cu împreună unire a Curţii Rusiei, ne osândeşte a fi staţionari; şi starea de pe loc, imobilitatea este moartea unei naţii. Este cunoscut câtă opoziţie a întâmpinat această adăugire la articole[le] Reglementului din partea obşteştei Adunari a Ţării Româneşti; şi răspunsul ei din 21 iulie 1837 la nota din 17 iulie acelaşi an a general-consulului Rusiei, este cea mai manifestă protestaţie în contra dezbrăcării naţiei de dritul ei de autonomie. Obştească Adunare a Ţării Româneşti n-a cunoscut dar niciodată această fatală adăugire; şi redacţia jurnalului, prin care Adunarea obştească a Moldovei a primit-o, dovedeşte că aceasta s-a făcut după prea înaltă încuviinţare (en vertu d'une sanction suprême), iar nu din libera sa voinţă.

2. A doua meteahnă capitală a Reglementului este că acesta, în loc de a regula (precum însuşi numele său arată misia ce trebuie să

aibă) după spiritul timpului vechile instituții ale Moldovei, a dărâmat și a desființat toate legiuirile țării; ne-a tăiat toată relația cu trecutul, fără a ne întemeia prezentul. O lege fundamentală a Ţării trebuie însă să fie o plantă indigenă, expresia năravurilor și nevoințelor nației. Aceasta însă nu este Reglementul; el este redigat în timpul ocupației armielor rosienești, după instrucții străine, sub prezidența consilierului de taină rosienesc Mințiaki, de către doi boieri numiți de prezidentul plenipotent al Principatelor și numai de către alți doi boieri numiți de divanul țării, adică de vreo câteva persoane, iar nu de adevărata Adunare națională a țării. Aceste toate se dovedesc prin chiar jurnalul-prefață, ce este pus înaintea Reglementului Moldovei, din 29 iulie 1829, și iscălit de prezidentul comitetului Mințiaki, visternicii Iordachi Catargiu și Costachi Cantacuzino, vornicii Costachi Conachi și Mihalachi Sturdza, și secretarul și redactor aga Gheorghe Asachi. Sfârșitul acestui jurnal, prin chiar cuvintele sale, arată modul și mijloacele cu care s-a făcut acest Reglement. „Noi, mădulari ai comitetului pentru secția Moldovei, am deschis seanțele noastre la București 29 iulie 1829, sub prezidența domnului de Mințiaki, înzestrat cu instrucții privitoare către aceste îmbunătățiri, și ne vom ocupa cu toate părțile ce trebuie să compună acest Reglement; și făcând din fiește care câte un cap de o parte, îl vom supune, îndată ce va fi pregătit și redigat, cercetării Excelenței Sale domnului Prezident plenipotent, până când toată lucrarea reformei pentru Moldova va fi cu totul sfârșită". Reglementul dar nefiind nicidecum expresia voinței moldovenilor, nerăspunzând la nevoințele țării, neîntemeiat pe acele legiuiri vechi care, cu toate greutățile timpurilor și ale împrejurărilor din afară sute de ani ne-au păstrat naționalitatea, nici au putut, nici poate să facă fericirea țării noastre. De aceea dar vroim a ne întoarce la acele instituții, a cărora origine este din pământul nostru, care în timp de cinci veacuri le-am avut, și pe care vroim numai a le adapta după luminile și trebuințele epocii. Pentru că ele au oareșicare asemănare cu constituțiile altor popoare, să nu socoată cineva că sunt imitații și împrumutări, un plagiat al propagandei democratice și socialiste, cum ar vrea nota cabinetului rusesc din 19 iulie să le numească; să nu se ieie după forme și după termine. Instituțiile ce le vroim sunt curat ale țării noastre în cea mai mare parte, și aceasta o dovedesc istoria și acturile publice ale românilor.

Aceste instituții pe care partida națională le socoate ca neapărate și singurele mântuitoare pentru țară sunt următoarele:

1. *Neatârnarea administrativă și legislativă în toate cele din lăuntru, fără amestec a orice puteri străine*. – Considerațiile de mai sus au dovedit pe ce drepturi se întemeiază acest principiu fundamental.

2. *Egalitatea drepturilor civile și politice*. – Prin aceasta, moldovenii s-ar întoarce la un vechi și mântuitor prințip. În vechea Moldovă, toți erau deopotrivă; căci însăși vecinătatea era numai un abuz introdus din țari străine, precum o declară formal actul obștești Adunări din 6 aprilie 1749, cuprins și în Reglementul Organic, art. 435. În Principate nici una din stările sociale nu era privilegiată; toți românii puteau ajunge la boierie, adică la funcții publice, căci una și alta însemna tot una. Acestași principiu, deși îmbrobodit cu multe abuzuri și excepții în practică, există încă și astăzi în teorie; a decreta dar aceleași drepturi civile și politice pentru orice român (cu oareșicare restricții legale) ar fi a împiedica ura între deosebitele clase ale societății și prin urmare ruina desăvârșită a țării.

3. *Adunarea obștească compusă de reprezentanții tuturor stărilor societății*. – Așa erau vechile adunări ale românilor; și iscăliturile puse sub vestitul act al dezrobirii vecinilor din 1749, pomenit mai sus, dovedesc destul dritul ce aveau toate stările, adică toate interesele țării, de a fi reprezentate în Adunare. Prin urmare, Adunarea obștească de astazi (chiar nefiind înrâurită de guvern), neînfățișând decât interesele unei stări, adică a boierilor, trebuie modificată într-astfel, ca să fie reprezentate în ea cele de căpetenie interese ale țării, adică proprietatea, comerțul, slujbele făcute statului, capacitatea și agricultura.

4. *Domnul ales din toate stările societății după vechiul obicei*. – Aceasta iarăși nu este o inovație; istoria dovedește că fieștecare român putea fi chemat la domnie. Petru Rareș în minutul alegerii sale era pescar. Constantin Cantemir era de abia serdar; și unul și altul au fost mari și buni domni. Acest drit pentru întâiași dată s-a restrâns în clasa boierilor celor mari și până la rangul de vornic, de catre vornicul Mihail Sturdza, unul din redactorii Reglementului din 1832.

5. *Lista civilă proporționată cu veniturile și mijloacele țării*. – Astăzi Măria Sa Mihail Sturdza v. v. primește de la țară 1 600 000 lei, când venitul țării se suie deabia la 10 000 000 lei; prin urmare trage în folosul său a șasea parte din veniturile publice; și așa 250 000 de

moldoveni trăiesc și muncesc pentru a ține pe un singur om. Pe lângă această însemnată sumă, domnul a știut a-și mai trage și venitul exportației grânelor, care se suie la suma de 600 000 lei; încât această listă civilă, făcând proporția micilor venituri ale țării, este cu mult mai mare decât lista civilă a celor mai mari suverani ai Europei.

6. *Responsabilitatea miniștrilor și a tuturor funcționarilor în funcțiile ce ocupă*. – Acesta este un princip prea feritor și atât în interesul țării, cât și al domnului însuși. El este cunoscut și de Reglementul de astăzi, art. 137, Anexa Q. XVIII, și 282. Miniștrii trebuie să fie răspunzători înaintea obștești Adunări, potrivit vechiului obicei. Vezi *Magazinul Daciei*, tom. I, pag. l26.

7. *Libertatea tiparului*. – Tiparul, în orice timp, a fost liber în Moldova; și până acum nici într-o legislație veche sau nouă nu se află vreo lege care să-l oprească sau să-l mărginească măcar. Dimpotrivă, la întrebarea făcută de prezidentul plenipotent la 1830, în timpul ocupației rosienești, ce legi sunt în Moldova pentru tipar, este declarația *Divanului împlinitor*, adică *a autorității celei mai înalte a guvernului* că în țara Moldovei tiparul n-a avut niciodată altă cenzură decât religia și moralul public.

8. *Răsplătirile naționale date de către nație prin Adunarea obștească, iar nu prin domn*. – În țările românești, unde decorații nu sunt, și rangurile se oboară, singurele răsplătiri sunt bănești; ca cheltuieli dar ele nu pot fi făcute decât de către Adunarea obștească, după chiar Reglementul de astăzi, art. 54 și 117 și Anexa E. X.

9. *Reprezentanții țării în tot timpul mandatului lor să nu primească funcții, cinstiri de la guvern*. – Servilismul Adunărilor obștești de la 1832 și până acum, compuse în cea mai mare parte de deputați funcționari, care în mandatul lor privesc numai un mijloc de a dobândi înaintare în funcții, ranguri mai înalte, răsplătiri bănești, nișamuri, cere neapărat această reformă feritoare de corupție.

10. *Publicitatea seanțelor Adunării obștești și a tribunalurilor*. – Princip recunoscut și de către Reglement, art. 327, pe lângă vechiul obicei al țării, care s-a păstrat și până astăzi, deși intr-un chip imperfect.

11. *Dritul inițiativ și de petiție pentru Adunare*. – Dritul inițiativ este cunoscut de Reglement, art. 57. Dritul petiției este iertat de către obiceiul vechi și nu este oprit prin nici o lege nouă.

12. *Reprezentantul țării la Constantinopol ales de către Adunare dintre români*. – Reprezentantul țării de astăzi este străin, în contra

chiar a Reglementului, art. 403. El trebuie să fie ales de către Adunare, pentru ca să reprezenteze la Înalta Poartă interesele țării, iar nu interesele domnului, precum se întâmplă cu agentul de astăzi, dl Vogoridi, socrul Măriei Sale Mihail Sturdza v. v. și care de 14 ani înaintea Curții Suzerane nu numai a ascuns, dar încă a prigonit interesele Moldovei.

13. *Închizășluirea libertății individuale și a domiciliului*. – Aceste drituri sunt închizășluite de hrisovul lui Ioan Sturza, 1 april 1828, și de Reglement, art. 358 și 433, însă numai *boierilor*, dar și pentru aceștia sunt numai pe hârtie. Domnul, cu sau fără Sfatul administrativ, în contra tuturor drepturilor vechi și nouă, sub cuvânt de măsuri de ordin public, închide, surghiunește, depărtează peste hotar, fără cea mai mică judecată, dovedind și prin aceasta că o lege publicată, dar nepăzită este o lege moartă. Libertatea individuală și domiciliul trebuiesc dar închizășluite pentru toți românii fără deosebire.

14. *Instrucție egală și gratuită pentru toți românii*. – Acest principiu este cunoscut prin hrisoavele lui Grigore Ghica v. v., prin Reglement, Anexa F. LXVI și LXVII și prin dispozițiile departamentului din lăuntru, în ministeria răpos. logofăt Lupu Balș. Principul însă trebuie dezvoltat și pus în lucrare. Fiește-care oraș și sat trebuie să aibă școala sa, ca fiește-care român să poată primi instrucția la care îl cheamă facultățile sale.

15. *Întemeierea unei garde urbane și rurale*. – Această gardă, întâi puterea țării, deși în urmă degenerată, a existat până la introducerea Reglementului; spre a împuțina numărul slujitorilor, care sunt un izvor de abuzuri și de împilări pentru locuitorii săteni, și mai ales spre a avea o garanție temeinică pentru averile materiale și morale, și pentru păzirea țării și a fericirii publice, garda este neapărată.

16. *Întemeierea juriului pentru pricini politice, criminale și de tipar*. – Această instituție, provenind din pruncia societății, păstrată și împrumutată de toate popoarele, care o privesc ca cea mai mare garanție pentru siguranța și libertatea cetățenilor, au avut-o și românii moștenire de la vechii germani, și au păstrat-o până la introducerea Reglementului în procesurile civile. Chiar și sub domnul loan Sturza v. v. fiește-care împricinat ce era a se înfățișa înaintea divanului domnesc avea dreptate, pe lângă mădulările divanului, să-și aleagă și alți câți boieri vroia, care împreună cu ceilalți îl judeca.

În cele criminale, juriul era obștește adoptat de români; și există chiar un tratat încheiat între Ștefăniță Vodă, nepotul lui Ștefan cel Mare, și Sigismund, riga Poloniei, pentru întrebuințarea juriului în procesurile supușilor micști. La pricinile de hotărituri, juriul alcătuit de *purgari*, adică concetățeni, era asemenea întrebuințat. Astăzi dar când chiar acele nații care nu cunoșteau încă juriul îl adoptă ca închizășluirea cea mai sigură și mai priincioasă, pentru ce numai românii nu s-ar întoarce la o instituție strămoșească atât de prețioasă!

17. *Desființarea pedepsei de moarte și a bătăilor trupești*. – Epoca în care viețuim face de prisos orice comentar întru aceasta.

18. *Întemeierea unui ordin de avocați spre libera apărare atât în cele civile, cât și în cele criminale*. – Așezământul pentru vechili din 1839 a pus temelia ordinului avocaților în proțesurile civile. Trebuie însă ca și în cele criminale să li se dea dritul apărării, care este primit atât de legile împărătești ce au încă putere în țară, cât și de art. 346 din Reglement. O organizație dar mai temeinică este trebuincioasă.

19. *Întemeierea ministeriului public*. – Așezarea avocaților cere neapărat și a procurorilor, care și există în Ţara Românească.

20. *Reforma tribunalelor și inamovibilitatea judecătorilor*. – O mare parte a îngenunchierii țării se poate atribui tribunalelor. Rău organizate, rău compuse, sub înrâurirea directă a domnului, în loc de a fi organul și expresia dreptății, ele nu sunt decât instrumentul strâmbătății și al venalității și nu înfățișază nici o garanție împricinaților. Reforma lor și mai ales inamovibilitatea judecătorilor, cerută și de art. 285 al Reglementului, sunt dar de toată nevoia.

21. *Neamestecarea domnului în ramul judecătoresc și aducerea în împlinire a sentințelor fără întărirea sa*. – Domnul prin însăși ființa sa de domnitor trebuie să se țină departe de luptele judecătorești ale particularilor; căci prin amestecarea sa în ele nu face decât a-și comprometa influența suverană. El nu trebuie, prin urmare, decât a privighea la marșa justiției, iar nu și la darea ei; căci altmintrele dreptatea n-ar fi decât un instrument în mâinile domnitorului, precum a și fost în mâinile Măriei Sale Mihail Sturdza v. v. Câte hotărâri date de către divanul domnesc în conglăsuire de șapte mădulări, și care după art. 363 al Reglementului rămân pentru veci sfinte, șed de la începutul domniei sale neîntărite și neaduse la împlinire și câte alte

asemenea s-au sfărmat și nelegiuit s-au trimis în noua cercetare a tribunalelor!

22. *Desființarea a orice tribunaluri și comisii excepționale*. – Aceste chiar după Reglementul de astăzi nu sunt tolerate; însă, în contra acestuia, guvernul de față în mai multe rânduri s-a slujit de ele.

23. *Libertatea culturilor*. – Moldova a avut pururea de fală de a cunoaște libera întrebuințare a tuturor culturilor. Religiile prigonite în alte țări au găsit pururea în țara noastră un azil sigur; și pământul românesc este singurul care nu s-a udat cu sânge vărsat în războaie religioase.

24. *Ridicarea morală și socială a clerului ortodox*. – Formarea clerului și aducerea sa într-o stare îmbunătățită și însuflețitoare de respect este una din cele mai mari și sfinte îngrijiri ale fiește cărui guvern pătruns de datoriile sale către popor. La români, guvernul de 14 ani n-au făcut nimică pentru cler, care cu toate veniturile cele mari și cu toate mijloacele și legile ce sunt de față, și anume art. 415 din Reglement, s-a lăsat în înjositoarea condiție în care se afla și mai înainte. Clerul de jos mai ales este atât de părăsit, încât este de mirat cum poporul a mai păstrat încă vreun simtiment religios.

25. *Organizarea clerului catolic pentru românii de această religie*. – Peste 50 000 români sunt catolici. Până acum, guvernul nu s-a ocupat nicidecum cu educația atât morală, cât și religioasă a lor. Clerul lor este străin și nu se ingrijește de către stat. Este dar neapărată trebuința ca și acești fii ai patriei să tragă parte din folosurile publice. Clerul lor trebuie dar organizat și ținut, ca toate celelalte cleruri cunoscute, cu cheltuiala statului. Vechii domni o cunoșteau aceasta prea bine și singurul venit ce biserica catolică are în Moldova îi vine încă din vechile dănuiri domnesti.

26. *Drepturi politice pentru orice compatrioți de orice credință creștină*. – Astăzi numai ortodocșii cred a avea drepturi politice, dritul de a stăpâni moșii etc. Istoria și actele publice ne dovedesc însă că în timpurile dinainte și catolicii se foloseau de asemene drituri. Și încă astazi dintre moldovenii catolici sunt unii care au ajuns la întrebuințarea driturilor politice și alții stăpânesc moșii încă din vechile dănuiri. Sunt mai multe sate răzășești locuite de catolici. Drepturile politice, și aceasta o cere epoca, trebuie dar date la toți românii de lege catolică, protestantă, ariană etc.

27. *Emancipația graduală a israeliților moldoveni*. – Marele număr de israeliți străini veniți în Moldova, ignoranța adâncă în care această

stare se află cere ca guvernul să se ocupe neadormit cu această chestie importantă pentru țară; trebuie ca prin măsuri umane și progresive să se opereze cât mai în grabă fuzia israeliților și prefacerea lor într-o stare de cetățeni folositori ai statului.

28. *Înturnarea către stat a averilor mănăstirilor închinate la locuri străine*. – Toate averile dănuite de către evlavioșii noștri domni locurilor de jos sunt *condiționate*. Ţinere de *sobor*, de școli, de spitaluri, de case de nebuni, de mese pentru săraci, aceste sunt principalele condiții din care însă nici una nu s-au ținut de către părinții greci. O singură mănăstire închinată nu mai ține sobor; mai multe sunt prefăcute în case de arendatori și ocupate de mireni, bunăoară mănăstirile Buhalnița și Aron Vodă. Celelalte condiții sunt tot așa de puțin păzite. Călcarea acestora se dovedește prin actele dănuitorilor ivite în parte în procesurile orașului Botoșeni cu mănăstirea Sf. Niculai din Păpăuți, a școalelor publice cu mănăstirea Trei-Ierarhilor etc. Întrebuințarea însemnatelor venituri a acestor mănăstiri este un scandal public. Ele trebuie dar trase numaidecât spre folosul statului, ca prin ele să se poată ușura sarcinile publice. Iar locurilor de jos, spre pomenirea dănuitorilor, se va trimte pe tot anul făclii, tămâie, untdelemn și însuși bani; căci ar fi un păcat național de a lăsa așa averi publice în mâinile unor călugări străini, pururea rebeli la legile țării ce-i îngrașă de atâte veacuri, și care de la 1832 și până astăzi se împotrivesc încă de a răspunde statului mica dare hotărâtă prin art. 79, IV al Reglementului.

29. *Dritul fiecărui ținut, oraș și comună de a-și controla administrațiile prin sfaturile ținutale, municipale și comunale*. – „Privigherea asupra a tot ceea ce se atinge de fericirea unui oraș nu poate fi mai bine încredințată decât acelor care câștigă mai cu deosebire folosurile din el“, zice chiar Reglementul, Anexa H. Cu toate aceste, ocârmuirea intereselor comunale, deși dată prin acestași Reglement sfaturilor comunale, a rămas pururea în mâna administrației centrale, care și cu aceste venituri a făcut aceea ce a făcut cu toate veniturile țării, încât a omorât cu totul viața municipală în Moldova. Trebuie dar dat fiește-cărui ținut, oraș și comună dritul ca, prin respectivele sale sfaturi, sa-și controleze interesele locale, fără amestecarea puterii centrale. Aceste sfaturi ar învia din nou viața municipală și interesul pentru lucrul public; și prin urmare, înaintând bunăstarea comunelor, orașelor și

ținuturilor, ar face și bunăstarea țării întregi. Trebuie dar priimit de princip, că tot ce se poate face pe loc să se facă de către puterile locale.

30. *Desființarea a orice dări asupra exportației productelor naționale*. – În vreme când în alte țări guvernele se silesc de a înlesni chiar prin premii exportarea productelor naționale, guvernul Moldovei, chiar în contra legiuirilor înființate, s-a silit a-i pune stavile. Așa, în contra art. 65 al Reglementului, și cu toate protestațiile Adunării obștești, a pastrat *poșlina* asupra grânelor, pentru că ea este lăsată în libera dispoziție a Măriei Sale Mihail Sturdza v. v. și-i formează o a doua listă civilă. Spre dezvoltarea dar a agriculturii și a negoțului vitelor, care sunt cele de căpetenie izvoare a bogăției noastre naționale, trebuie desființate orice dări asupra exportației grânelor, vitelor și fabricatelor naționale.

31. *Reforma codicelor civilă, comercială și criminală și a procedurii lor*. – Reforma codicelor, deși cerută și de art. 426 din Reglement (și cu anume rostire ca aceasta să se facă de o comisie mixtă, numită de guvernele ambelor Principate, spre a da amânduror țărilor o singură și aceeași legislație civilă și penală), de abia a început în anii trecuți, însă în chipul strâmt și viclean care caracterizează sistemul și toate îmbunătățirile guvernului de astăzi. De abia partea întâi a codicei civilă este pregătită, însă trebuie curățită de adăugirile și schimbările făcute de Măria Sa domnul Mihail Sturdza.

Cea mai neapărată însă reformă este aceea a codicei criminale, care face rușine epocii și Moldovei. Procedura civilă și criminală trebuie asemene radical prefăcută; căci colecția ofisurilor și dezlegărilor judecătorești, publicată de Măria Sa domnul Sturdza, fără mai înainte încuviințare a Obștești Adunări în contra art. 56 din Reglement, este numai un nămol de strâmbătăți și de interesuri particulare aduse la teorii de legiuiri generale.

32. *Întemeierea legilor de poliție și a așezămintelor penitenciare potrivite cu veacul*. – Starea de față a poliției, întemeiată numai pe vroința și interesul funcționarilor însărcinați cu acest ram delicat al adminstrației, și mai ales jalnica și neomenească tratație a nenorociților închiși, lipsiți de orice căutare, și lăsați în cruda dispoziție a temnicerilor, cer neapărat reforma sistemului de astăzi.

33. *O lege energică pentru secarea corupției răspândită în țară de către guvernul de astăzi*. – Abuzurile care au adus țara în ticăloasa stare în care se află astăzi explică trebuința unei asemene legi.

34. *Înlesnirile comerțului și libertății muncii prin: 1. Promulgarea legilor de credit spre a asigura plătirea datoriilor fără excepție de persoane. 2. Întemeierea unei bănci naționale și de escontă și a caselor de păstrare. 3. Așezarea de școli profesionale. 4. Deschiderea canalurilor și drumurilor de comunicație. 5. Regularea tarifurilor și 6. Mai ales desființarea a orice beilicuri, cărături și havalele, precum la drumuri publice etc. Toată munca publică trebuind a fi făcută cu bani.* – Toate aceste îmbunătățiri practice n-au trebuința de un mai departe comentar.

În privirea acestor mântuitoare instituții, propuse de partida națională, nu în folosul său în parte, ci în folosul nației întregi, intitulații aristocrați, de la sine și cu bucurie se leapădă de privilegiile ce le au, sau prin moștenire, sau prin legile înființate, și se primesc:

I. *A se oborî orice ranguri și privilegiuri personale sau de naștere*. În Ţările Românești nimic n-a fost moștenitor, afară decât proprietatea și numele familiei. Ca în toate staturile Orientului, *noblețа* este necunoscută: căci *boieria* nu însemnează decât funcție publică, la care fieștecare român poate ajunge după chiar legile de astăzi. Boieria de abia în timpurile nouă a luat mersul unei *noblețe*, nepotrivite și contrare cu toate instituțiile țării. Boieria chiar astăzi nu se poate câstiga decât prin slujba către stat, și nu dă alt drit decât acel al elecției și al eligibilității, precum și al scutirii de *bir*, care asemene este numai un privilegiu personal. *Boieria este* dar personală, pentru că feciorul de boier ce nu are rang nu se poate alege deputat și fiii săi sunt birnici. Dritul de elecție și de eligibilitate păstrându-se, și încă întinzându-se, iar scutirea de bir nemaiputându-se păstra pentru nimene, la ce ar mai trebui rangurile de *logofăt mare*, *vornic mare*, spătar și șătrar, niște titluri seci care de mult nu mai reprezentează funcțiile la care erau lipite. Ele dar astăzi trebuiesc oborâte ca niște rămășițe ale timpurilor feudale și care odată trecând granița, sunt necunoscute întregii Europe și, prin urmare, nu procură titularilor nici măcar deșarta glorie ce prin tractiruri aduc încă cuvintele de ducă, conte și baron. Logofeții cei mari, vornicii, agii, banii, pitarii și alți asemene boieri de astăzi pot fi, și vor fi și fără aceste titluri, în capul nației prin cultura, bogăția și iubirea lor către patrie. Multă vreme dar vor avea încă spre a nu se teme de concurență; singurul lucru ce le rămâne să facă este să păstreze prin *merit* aceea ce până acum au avut numai prin *privilegiu*. Rangurile dar, adăugim încă, ca niște jucării date numai deșertăciunii, trebuiesc desființate;

căci a păstra o noblețe, o aristocrație acolo unde există, se înțelege; dar a o crea la anul 1848 acolo unde n-a fost niciodată, ar fi o prea mare nebunie, și de care românii vor ști a rămâne străini.

II. *A face parte la îndatoririle, sarcinile și dările statului, prin urmare a se supune la contribuție generală, fiește*care *în proporția facultăților și a averii sale*. În vechea Moldovă, toți moldovenii luau deopotrivă parte la însărcinările statului; toți plăteau birul sângelui, toți contribuau la dările publice, logofătul cel mare, cât și cel de pe urmă sătean, fieștecare după mijloacele sale. O singură excepție era făcută în favorul funcționarilor mari ai statului, *pe câtă vreme erau în funcții lucrative*, de la vel-logofăt până la vel-stolnic, pentru că această scutire le era singura leafă. De abia domnul fanariot Constantin N. Mavrocordat, vroind a trage în partida sa pe boieri, adică funcționari, pentru ca mai lesne să poată împila poporul, oborî acest princip de dreptate, și introduse clase privilegiate, adică scutite de bir. Pentru întâiași dată prin hrisovul său din mart 1737, se hotărî ca *„boierii de la vel-logofăt până treti-logofăt, atât dumnealor cât și fiii dumilor-sale, nu numai când vor fi întru dregătorii, ce și lipsiți fiind de dajbe mazilească ce da pe an să fie slobozi și iertați"*, însă și aceasta cu condiție *„pentru că de sub legăturile dajdiei slobozindu-se și odihnindu-se, mai cu fierbinte sârguială să se afle către slujbele și poruncile stăpânești"*.

Această excepție, o dată făcută, toate clasele înstărite au mijlocit a se folosi de ea; și astăzi toate greutățile și dările statului, în contra a orice dreptăți, razimă numai pe acel mai sărac, pe acel ce n-are ale lui decât trupul său, adică pe locuitorul sătean: numai acesta plătește pe domn, care nu știe de dânsul, pe administrator care-l fură, pe judecător la care niciodată nu cere dreptate, pe slujitor care-l ține sub bici, pe militar care n-are ce să-i apere, căci țăranul n-are nimic al lui sub soare, nici măcar bordeiul unde își odihnește obositele mădulări.

Atât dreptatea, cât și epoca în care viețuim, nu mai puțin și chiar interesul bine înțeles al patriei, cer dar neapărat ca să ne întoarcem la vechiul și mântuitorul princip al contribuției generale; pentru că numai din libera și deopotrivă dezvoltare a tuturor puterilor statului și întrebuințarea lor spre folosul general, atârnă fericirea țării.

Obștesc și adevărat patriotism însă poate să fie numai acolo unde patria își tratează fiii cu o deopotrivă dreptate și dragoste, supuindu-i la aceleași îndatoriri și drituri.

III. *A jertfi în folosul statului banii despăgubirii scutelnicilor, păstrându-se ca pensie numai acei pentru nevoiași, văduve și orfani*. De îndată ce rangurile și privilegiurile se desființează, de la sine cade și această despăgubire pentru un privilegiu trecut; și apoi acest condei al bugetului, împărțit la mai multe sute, dă beneficianților un venit prea puțin însemnat, când, întrebuințat întreg, ar putea să aducă țării un folos mult mai mare.

IV. *A se desființa robia de pe pământul românesc, cu despăgubirea numai acelora ce ar cere-o*. Un stat constituțional cu robi ar fi o monstruozitate. Dezrobirea țiganilor statului și a mănăstirilor rostită de Obștească Adunare, în anii trecuți, trage de la sine și dezrobirea țiganilor particulari; căci un princip nu poate să fie primit de bun pentru unii, și aruncat de rău pentru alții. În seanța din 5 august 1746, Obștească Adunare a Ţării Românești zicea că „ea nu cunoaște mai greu și mai mare păcat decât a avea pe frații noștri întru Cristos sub jugul robiei noastre, de vreme ce sf. Evanghelie ne zice: iubește pe aproapele tău ca însuși pe tine.

Ca următori dar acestei porunci, nu trebuie să robim pe frații noștri. Căci robia n-a fost de nici un folos, ci încă un obicei de mare pagubă sufletelor noastre, rămasă fiind de la strămoși ca un blestem asupra capetelor noastre". Aceea ce dar cu mai mult de o sută de ani o ziceau strămoșii noștri nu vom zice-o și noi astăzi în veacul luminilor, și am putea oare răbda de a avea robi, noi, care voim a fi o națiie liberă?

V. *A se oborî boierescul și a se face proprietari pe toți gospodarii săteni, dându-se însă o dreaptă despăgubire vechilor stăpâni ai pământului. Această despăgubire și modul ei se vor hotărî de către cea întâi Obștească Adunare, aleasă după noul chip arătat la art. 3 al reformelor de mai sus*. Puterea și fericirea unui stat se află în puterea și în fericirea mulțimii, adică a nației. O națiie însă, care numără numai trei mii de oameni înzestrați cu drituri și averi, singurii adevărați cetățeni, nu merită acest nume. Moldova însă n-are mai mulți cetățeni; căci toți ceilalți care peste acești trei mii de privilegiați și până la un milion și jumătate formează populația țării, sunt numai niște locuitori dezbrăcați de toate driturile, de toată buna stare materială și intelectuală și supuși numai dărilor și greutăților țării. Locuitorii săteni sunt, mai ales, în cea mai ticăloasă stare, nefiind decât niște instrumente de muncă în mâinile guvernului, ale proprietarilor și ale posesorilor de

moșii, în practică lipiți încă pamântului, pe care de sute de ani îl lucrează în folosul altora, și prin urmare întorși la *vecinătate*. În toate reformele bune sau rele, câte s-au făcut până acum pentru țară, în timpurile mai nouă nimică nu s-a statornicit pentru această numeroasă și nenorocită clasă, nădejdea și puterea patriei; ba încă Reglementul, în loc de a-i îmbunătăți, i-a asprit și mai mult ticăloasa soartă. Omenirea, dreptatea, interesul țării și chiar interesul proprietarilor de moșii cer dar neapărat îmbunătățirea radicală a acestei stări, prin desființarea boierescului și prefacerea țăranilor în mici proprietari, dându-li-se pământurile pe care le-au înrodit cu sudorile lor. *Omenirea* pentru că nu este omenesc ca omul să exploateze pe om, ca cei mulți să fie instrumentele de muncă ale celor puțini, și ca un popor întreg să-și jertfească viața în folosul unora, în contra principiilor evanghelice și ale adevăratei libertăți. *Dreptatea*, pentru că desființând boierescul și întemeind proprietatea între locuitorii săteni, ar fi a îndrepta crudele strâmbătăți ale veacurilor trecute. Este istoriceşte dovedit că, în timpurile din început, mai fieștecare român era proprietar și că numai sila și puterea celor mari au dezbrăcat pe o mare parte din sateni de pamânturile și de chiar libertatea lor*. Şi chiar în zilele de astăzi, câte moșii răzășești s-au desființat prin silă și strâmbătate? *Interesul* țării, pentru că proprietatea este cel mai puternic instrument de civilizație și dacă vroim serios să ne civilizăm țara, trebuie să avem mulți proprietari. Numai o țară ce are mulți proprietari este tare; căci numai acolo unde este răspândită *iubirea pământului*, este răspândită și *iubirea patriei*. Astăzi însă pentru ce țăranul și-ar iubi și și-ar apăra o patrie unde el nu are nici un drept, ci numai îndatoriri și sarcine? *Interesul particular al proprietarilor*, pentru că pragmatic se poate dovedi că desființarea boierescului nu numai n-ar împuțina, dar încă în curând ar spori prețul pământului, prin înmulțirea populației și libertatea muncii; și că, prin urmare, o falce le-ar da un venit mai mare decât astăzi le aduce două fălci; pentru că este știut că munca liberă îi mai roditoare decât munca silită, adică boierescul și pentru că, în sfârșit, proprietarii s-ar vedea scutiți și de multe îndatoriri ce au către muncitori, spre pildă: de a-i hrăni în vreme de foame, de a le plăti birul în timp

* Vezi anaforaua Obștestii Adunări a Moldaviei din 1817, pentru felul proprietății în țară în vechime. Și „Magazinul Daciei," t. 2, p. 229.

de lipsă etc. În tot felul dar boierescul trebuie desființat, ca rămășiță a robiei, ca contrariu veacului, ca însărcinător și pentru acel ce-l face și pentru acel ce se folosește de el, și, în sfârșit, ca înlesnitor asupririlor și arbitrarului și, prin urmare, exersând o înrâurire rea asupra caracterului și moralității locuitorilor săteni, puterea cea mai mare a unui Stat. Boierescul este desființat în Transilvania, în Bucovina și Țara Românească; cum dar, decât prin silă s-ar mai putea ținea în muncă pe românul din Moldova, când el vede pe frate-său din învecinatele țări liber și bucurându-se de toate driturile cetățenești? Sila însă n-ar face decât a înrodi sămânța de ură ce începe a se răspândi asupra *stăpânilor* de moșii. De datoria dar și de interesul acestora este ca să depărteze primejdia, ca nu din excesul numai al răului să iasă binele; iar întâmplările din Galiția să le slujească de o cumplită și mântuitoare pildă. Astăzi mai toată Europa au oborât munca silită, numită robotă, clacă, boieresc, sau cu orice altă numire. Chiar în Turcia, și anume în Bosnia, augustul nostru suzeran a desființat-o. Cum dar numai Moldova ar putea să se împotrivească acestei reforme adevărat *europeană*, tocmai Moldova, care din pricina învecinării cu Bucovina și Transilvania, desființarea boierescului și apropriația țăranilor este o chestie de siguranție publică, de pace, de viață, în sfârșit, și care prin urmare trebuie hotărâtă cât mai în grabă? Căci nimene din acei ce vroiesc binele țării nu ignorează că timpul face necontenit mai grele de hotărât chestiile ce sunt de-a pururea prelungite pe altădată. *Paşnica* dar hotărâre a chestiei *apropriației țăranilor*, astăzi încă ușoară, într-un an va fi mai grea, și în doi va fi cu neputință. Ea astăzi atârnă încă de la noi; să luăm dar seama, ca în curând să nu se hotărască fără de noi și cu vărsare de pâraie de sânge!

Pe lângă aceste radicale instituții, singurele care ne pot regenera patria, apoi partida națională mai propune una, ca cunună tuturor, ca cheia bolții, fără care s-ar prăbuși tot edificiul național: aceasta este *Unirea Moldovei cu Țara Românească*, pe temeiul punctelor de mai sus, și care se vor putea modifica de către Adunarea Obștească Constituantă a ambelor țări unite; o *unire*, dorită de veacuri de toți românii cei mai însemnați, a amânduror Principatelor, o *unire* pe care, după spiritul timpurilor, cu armele în mână au vroit să o săvârșească Ştefan cel Mare și Mihai Viteazul, care și ajunsese a se intitula: *Cu mila lui Dumnezeu, Domn al Țării Românești, al Moldovei și al*

Ardealului. Prejudețele veacului și intrigile străinilor până acum au stăvilat această unire. Astăzi, însă, împrejurările ne sunt mai favorabile ca să putem realiza aceea ce strămoșilor noștri le-a fost cu putință numai de a dori. Prejudețe și antipatii naționale nu mai sunt de mult între noi. Chiar străinii n-ar putea cu drept a ne fi contrari, fiindcă această unire n-ar jigni driturile nimănui. Turcia este acum deplin convinsă că, deosebindu-se de timpurile trecute și de părinții lor de a fi strâns uniți cu Imperia otomană, și că singura lor mântuire este de a se ține sub egida integrității Turciei, închezășluită de marile Puteri ale Europei. Unirea Principatelor, întărindu-le pe aceste, ar întări însă și legăturile care se lipesc către puterea suzerană; și iarăși numai legăturile cu această din urmă pot să facă pe români puternici prin neatârnarea Turciei, care închizășluiește pe a noastră. Căci Turcia, prin dritul suzeranității sale, este îndatorită a ne apăra și libertatea noastră. Cât pentru Rusia, chiar în imputările și amenințările ce face românilor prin depeșa din 19 iulie trecut, ca tot ce se întemeiază pe vechile trataturi; prin aceasta însă ea nu numai că nu slăbește, dar încă întărește driturile românilor, căci tocmai pe tratate și aceștia se întemeiază spre a reclama *autonomia* lor și dritul de a-și uni țările. În zadar depeșa ministerială zice că Principatele *nu pot să-și prefacă regimul administrativ, fără încuviințarea ambelor Curți de vreme ce au îndatoriri pozitive către puterea suzerană, cât și către puterea protectriță*, căci articolul 5 al tratatului de Adrianopol, pe care Rusia însăși își întemeiază reclamațiile, prin chiar cuvintele sale, cunoaște românilor vechile capitulații, și, prin urmare, și cea dintâi condiție a acestora, adică dritul *autonomiei*. „Fiindcă principatele Moldova și Ţara Românească, zice acest articol al tratatului, în urma unei *capitulații* s-au pus sub suzeranitatea Înaltei Porți, și fiindcă Rusia a chezășluit *fericirea* lor, s-a hotărât ca ele să ție toate privilegiile și slobozeniile ce li s-au fost învoit, sau prin capitulațiile lor, sau prin tratatele încheiate între aceste două imperii, sau prin hatișerifurile slobozite în deosebite vremi“ etc. În zădar, asemene aceeași depeșă face românilor o crimă din dorința lor de a-și împreuna țările, zicând că *Rusia nu poate ierta de a vedea, în locul ambelor Principate, ivirea unui nou stat* etc. La acestea va răspunde iarăși Rusia, adică chiar Reglementul făcut de ea, și pe care ea astăzi vroiește prin baionete a-l impune românilor. În adevăr, acest Reglement, făcut după instrucțiile sale, sub prezidența

unui amploiat al său, redigat de oameni aleși de ea, singur invită pe români de a se uni, rostind lămurit că noile instituții nu li s-au dat decât spre a pregăti și a aduce în împlinire această unire. „Începutul, religia, zice Reglementul Moldovei, art. 425, cap. IX, obiceiurile și asemănarea limbii locuitorilor acestor două Principaturi, precum și trebuințele ale ambelor părți cuprind din însăși descălecarea lor elementurile *nedespărțitei uniri*, care s-a împiedicat și s-a întârziat de întâmplătoarele împrejurări. Mântuitoarele folosuri ale rodului ce s-ar naște din întrunirea acestor două nații sunt netăgăduite. *Elementurile întrunirii moldo-românilor se află așezate prin acest Reglement*, prin asemănatele temeiuri ale administrației acestor două țări.“ Așadar, chiar când românii n-ar fi gândit la folosurile ce le-ar veni prin unirea Principatelor, acest articol ar fi fost în destul spre a-i lumina despre adevăratele lor interesuri. Tot acest articol este cel mai bun răspuns, cea mai mare dezvinovățire ce ei pot face la imputările depeșei din 19 iulie. Ei dar lasă ministerului împărătesc al Rusiei de a explica contradicția manifestă ce este între acest articol al Reglementului din 1830, opera sa, care singură ne sfătuiește *unirea Principatelor*, și între depeșa sa din 1848, care din această unire ne face crimă. Acestea sunt singurele mântuitoare instituții care pot introduce în Principate liniștea, pacea și buna stare materială și intelectuală și, prin urmare, a le aduce *acea fericire pe care Rusia a închezășluit-o românilor în fața Europei*. Turcia, prin mai multe dovezi, ne-a arătat că nu ne este contrarie: în adevăr, ea simțește că este atât interesul său cât și al nostru, ca România să fie tare și neatârnată în cele din lăuntru, și aceasta a declarat-o prin mai multe acte publice. Iată ce zice unul din cele mai luminate organe ale sale, jurnalul din Constantinopol, din 26 iunie trecut: „În Valahia și Moldavia, curțile suzerană și protectriță au trimes fieștecare un comisar extraordinar, spre a se încredința acolo de starea lucrurilor și a linişti duhurile, precum și a întări, dacă ar fi trebuință, driturile ce ele au din tratături. Noi nu socotim că ar rezulta din misia reprezentanților din ambele curți ceva care să fie în opoziție cu interesele Principatelor și duhul convențiilor. *Epoca noastră are de cel întâi caracter triumful dritului asupra tăriei*, și se deosebește prin aceasta însuși de timpurile de mai înainte. Este statornic, că înaintea unei bune dreptăți, dritul celui mai slab are tot aceeași putere ca și dritul celui mai tare. Dar aice nu este locul de a pomeni acest adevăr;

nimene, negreșit, nu-l tăgăduiește. Turcia, care se arată liberală acolo, unde suveranitatea sa este plină și întreagă, n-are, după cum știm, cea mai mică dorință, lucrând ca curte suzerană, adică cu un mai mic grad de putere, de a se depărta de la fireasca sa dreptate. În Turcia și în Principaturi este această convicție intimă și foarte mântuitoare, că adică dacă păstrarea legăturilor ce sunt între Turcia și Principate este trebuincioasă acestora din urmă, neatârnarea lor nu este mai puțin trebuitoare celei dintâi; și din această convicție izvorăsc neapărat relații nu numai de prietenie, dar încă de dreptate, care sfătuiesc de a întări necontenit, și nu de a slăbi tot ce ține de existența staturilor tributare și la securitatea puterii suzerane. A încheia din această dreaptă apreciație că Turcia nu poate nici nu trebuie să se împotrivească la îmbunătățirile ce Principatele judecă folositor de a introduce în legile lor, este un lucru ușor și logic. Turcia nu are drit și încă mai puțin interes de a se împotrivi la aceasta, și când ea a învățat atât și învață în toate zilele a estima cât prețuiește neatârnarea staturilor, negreșit că nu ea tocmai ar putea avea ideea de a o jigni cât de puțin. Nu este asemenea de socotit, urmează același jurnal, că aceea ce curtea suzerană nu va face, se va face de către curtea protectriță. Driturile acestea sunt mărginite ca și driturile celeilalte, prin deosebitele tratate ce formează temelia constituției de acum a Principatelor. Caracterul ei chiar arată natura misiei sale. Dacă vreo putere oarecare ar vroi să strâmtoreze sau să împuțineze neatârnarea lor, sau să exerseze asupra lor o apăsare care ar fi primejdioasă intereselor lor, după cererea ce i s-ar face de ele sau din una din ele, ar avea loc întrebuințarea protecției sale. Ce noi zicem de curtea protectriță, vom zice-o încă mai bine de curtea suzerană, căreia codica națiilor dă o superioritate de drit și, prin urmare, o datorie de obligație mai mare. Acția ambelor curți privesc mai mult *primejdiile din afară ce ar putea să amenințe Principatele, decât direcția din lăuntru* a trebilor lor. Aceasta se dovedește lămurit din actul anexat la articolul 5 din tratatul de Adrianopol iscălit la 1829, și în care este zis, pentru ceea ce privește Moldo-Valahia: „Că domnii vor ocârmui slobod pentru tot ce se atinge de trebile din lăuntru ale țării, și că ei nu vor fi opriți în ocârmuire prin nici o poruncă împotrivitoare driturilor lor".

Această stipulație este potrivită cu dritul gintelor. Iată ce zice întru aceasta Vettel[6]: „Un stat slab care pentru siguranța sa se pune sub

protecția unui mai puternic, și se îndatorește, spre recunoștință, la mai multe îndatoriri în echivalentul acestei protecții, fără însă a se dezbrăca de guvernul și suveranitatea sa, prin aceasta nu contenește de a figura între suveranii ce nu cunosc altă lege decât dritul gintelor".

Aceste drepte considerații, întemeiate pe adevărata stare a lucrurilor, pe duhul tratatelor și pe dritul gintelor, arată îndestul care sunt driturile, datoriile și rolul Rusiei către Principatele Românești. Nu este însă de prisos de a adăogi și următoarele facturi, trase din nepărtinitoarea istorie.

A fost o vreme când Valahia și Moldova, deși de sute de ani puse de bunăvoie sub suzeranitatea Înaltei Porți, păstrau încă mai toate libertățile ce le fuseseră asigurate prin tratatele lui Mircea și al lui Bogdan. Amândouă țările aveau deplină neatârnare, ocârmuiri și domni naționali, hotarele, instituțiile și religia sfânt respectate, și, în sfârșit, toate driturile și însușirile a două staturi suverane, destul de puternice, pentru ca alianța lor să fie căutată de cei mai mari monarhi ai Europei. Împăratul Germaniei și țarul Rusiei rivalizau spre a dobândi prietesugul și cooperația acestor Principate, ocârmuite de domnii Constantin Brâncoveanu și Dimitrie Cantemir. Aceasta era la anul 1711, când Petru cel Mare se hotărî de a pune în lucrare *planurile sale de cucerire asupra Turciei*. Spre aceasta el propuse și făcu trataturi cu Valahia și Moldavia, și războiul fu declarat Inaltei Porți. Moldova fericită și bine organizată, după mărturisirea a însuși reformatorului Rusiei*, se jertfi pentru coreligionarii săi. Pacea însă cea de la Prut fu totuși încheiată. Sute de familii, din cele mai întâi ale țării cu domnul Cantemir, jertfe ale râvnei lor, își părăsiră patria; și ambele Principate fură lăsate de către Petru cel Mare nenorocitei lor soarte. Atunci Turcia, spre a le pedepsi de plecarea lor către o imperie străină, le dădu (mai ales pe Moldova) în prada tătarilor, le călcă în picioare vechile trataturi, le înconjură hotarele cu cetăți turcești, zidite pe pământ românesc cu bani și cu muncă românească, tăie pe domnul Brâncoveanu cu toată familia sa (căci Cantemir era fugit), și puțin lipsi ca Principatele să se prefacă în pașalâcuri. Umbre de domni fură păstrați, însă și aceștia numiți numai dintre grecii Fanarului; căci, de la 1711, domni pământeni nu se mai suiră pe robitele tronuri ale Moldovei și Valahiei. Așa, aceste nenorocite țări, cu pierderea celor mai mari și sfinte drituri, plătiră cea întâi alianță a lor cu Rusia ortodoxă!

* Cronica lui Ioan Neculce, pag. 348.

O mai bună răsplătire românii nu avură pentru celelalte ale lor îndelungate și dureroase jertfe către Rusia, în războaiele ce aceasta a mai avut cu Turcia, într-un timp de aproape de un veac. În a doua campanie, de la 1736 până la 1740, când feldmarșalul Münich[7] intră în Moldova, țara cu mitropolitul în cap îi ieși înainte, primi armia rosiană ca o armie de frați, o hrăni ani întregi, o spori cu trupe românești, și-i dădu, în sfârșit, ajutor și ospitalitate. Când însă se încheie pacea, mitropolitul Anton și cu alte sute de familii fură din nou siliți a-și părăsi turma și țara. Iar Moldova fu iarăși lăsată pradă răzbunării Turciei, fără nici o apărare din partea Rusiei, căci Münich, în retragerea sa, spre răsplătire se mărgini a da iașii în jaful oștenilor săi, amenință orașul cu foc dacă nu i s-ar da o nouă sumă de bani, luă spre aceasta pe caimacamii țării în fiare până la Hotin, și când trecu Nistrul, „a trimis, zic istoricii contemporani, de a robit mulți oameni din ținuturile Hotinul și Cernăuții și-i împărțea ca pe dobitoace; unii luau bărbații, alții femeile, alții copiii, și-i vindeau unii la alții, fără leac de milă, mai rău decât tătarii"*. În a treia campanie de la 1769 până la 1774, românii au dat Rusiei aceleași dovezi de credință și de ajutor, prin arme, oameni, proviant; ei au împreună lucrat atât de mult cu oștile împărătești în contra Turciei, încât Înalta Poartă spre pedeapsă, prin o fetva a marelui Muftiu a dat Moldova și Valahia în prada oștilor sale, dându-le voie să jefuiască, să ardă, să taie, fără îngrădire. Imperatrița Ecaterina prin manifestul său din 16 decembrie 1769, citit de șase ori prin bisericile românești, făgăduise statornic că va apăra în veci Principatele *despre turci*. Pacea de la Kainargi s-a făcut însă; *suveranii* Moldovei și Valahiei s-au întors Turciei, ca răsplătire pentru pustiirea țărilor și pentru pâraiele de sânge românesc vărsat pentru Rusia; și o a treia oară mii de moldoveni, compromețați, își părăsiră patria lăsată răzbunării Turciei, și din nou dezbrăcată (cu toată protecția Rusiei, și numai din pricina Rusiei) de puținele drituri ce-i mai rămaseră nejignite; și ce este mai mult, cu toate cererile mitropolitului și a Obștești Adunări, pentru *integritatea* Moldovei și cu toată protestația domnului Ghica V. V., care pe urmă spre pedeapsă fu și omorât, Rusia smulse Bucovina și o dădu ca dar aliatei sale, Austriei.

* Engel. Geschichte der Moldau, p. 300, și cererile feldmarșalului Münich, în Neculce, pag. 450 etc.

Rusia a întreprins asupra Turciei *a patra campanie*, acea de la 1787 până la 1791.

În vreme când cei mai însemnați boieri ai Moldovei și Valahiei, jertfe ale simpatiei lor pentru curtea de Sankt-Petersburg, erau unii dezbrăcați de averile lor și alții prin porunca sultanului închiși în insulele arhipelagului, în mănăstirile Bulgariei și ale Atosului, în Albania și în temnițele Constantinopolului*, amândouă țările sufereau toate greutățile unui război cumplit, fiind teatrul a sângeroaselor lupte dintre austro-ruși și turci. Pacea de iasi se încheie, fără însă să aducă patriei noastre vreo fericită prefacere. Biata țară, pustie și prefăcută în cenușă, fu întoarsă Turciei cu oareșicari închezășluiri, care niciodată nu s-au păzit; căci atât Moldova, cât și Valahia, tocmai pentru râvna lor pentru Rusia, a urmat a se trata de către Înalta Poartă ca niște țări haine, pururea gata, precum din nenorocire au și fost, de a se uni cu imperia coreligionară în contra suzeranului lor.

O a cincea campanie se deschise asupra Turciei, acea de la 1806 până la 1812. Cine ignorează, căci faptele sunt mai contemporane, toate nenorocirile, toate greutățile, toată pustiirea, ce Principatele, și mai ales Moldavia, au pătimit în acest crunt război, care n-a ținut mai puțin decât șase ani. Ușurarea însă și răsplătirea la încheierea păcii de București fu luarea a jumătate de Moldova de către acea putere protectriță, pentru care românii s-au fost jertfit în atâtea rânduri. Basarabia se întrupă cu Rusia, și puțin era ca proprietarii moldoveni să se vadă lipsiți de chiar moșiile ce le rămăseseră din a stânga Prutului. A trebuit bunătatea personală a împăratului Alexandru, pentru ca să le lase această mângâiere pentru înjumătățirea patriei. Incorporația însă a Basarabiei este cel mai bun răspuns la depeșa din 19 iulie, care zice că: „*Trecutul răspunde pentru vremea de față. Mai mult decât odată în timpuri de mai nainte, noi (Rusia) am ocupat totul sau o parte a Principatelor, și credincioși parolei ce daserăm despre aceasta mai înainte, noi le-am deșertat, de îndată ce s-au împlinit condițiile ce am fost pus pentru retragerea noastră*“.

Aceasta este numai scurta descriere a jertfelor făcute Rusiei de către români, de la Petru cel Mare și până la epoca celei de pe urmă campanii asupra Turciei din 1828. A tăgădui aceste jertfe ar fi a tăgădui însăși

* Fotino, *Istoria Daciei,* t. 2, p. 360, și t. 3, p. 376.

istoria. Însă spre nu a fi învinovățiți de rea credință, trebuie să arătăm și folosurile protecției, de când aceasta s-a asigurat Principatelor. În adevăr, prin tratatele de Kainargi, Iași, București și Akerman, Rusia, dobândind dritul de a apăra aceste țări despre asupririle Turciei (căci aceasta numai este principul și datoria protecției), ea în mai multe rânduri a reclamat ca Poarta să puie oareșicare îngrădire sistemului său de a sărăci cu totul Moldova și Valahia, – am văzut din ce pricină. Așa marele vizir, după cererea cabinetelor de St.-Petersburg și de Viena*, a slobozit la 1783 un sened care oborea mai multe abuzuri; la 1802 sultanul a mai dat un hatișerif împărătesc care cunoștea eptaetia domnilor, desființarea birurilor nelegiuite, necălcarea hotarelor și mijlocirea consulilor rusești, la întâmplare când Poarta sau domnii ar călca dreptățile Principatelor. Convenția de Akerman a mai sporit încă aceste privilegiuri. După aceste s-ar crede că Principatele câștigară mult prin asemenea închezășluiri, și că dacă ele nu redobândiră vechile lor drituri, dar măcar bunăstarea dinlăuntru a lor înflori. Pentru ce însă simpla expunere a faptelor dovedesc cu totul dimpotrivă? Moldova în vremea protecției a pierdut Bucovina și Basarabia. Valahia, cu toată protecția, fu necontenit călcată de pașii mărginași. Domnii, deși prin trataturi asigurați, că nu vor putea fi detronați, fără vină dovedită și fără știrea ministrului rusesc, totuși fură schimbați pe an și

* Tableau de la Valachie et de la Moldavie par Wilkinson, traduit par M. de La Roquette, p. 355. – Depeșa contelui de Nesselrode din 19 iulie seamănă a vroi să depărteze mijlocirea a orice puteri europene în chestia Principatelor Românești. Lăsând a vorbi că tuscinci marile puteri, care au garantisat integritatea Imperiei Otomane, prin însuși tratatul de Londra au dritul și datoria de a apăra Moldova și Valahia ca staturi ale Înaltei Porți, dar apoi și trecutul ne dovedește că Franța, Anglia și mai ales Austria au intervenit ades în favorul românilor lângă curtea suzerană. Împăratul Austriei cunoaște Moldova și Valahia ca principaturi autonome, căci ca mare princip al Transilvaniei are trataturi încheiate de-a dreptul cu domnii acestor țări, și anume din 1638 și 1685. Aceste trataturi sunt și astăzi la putere, fiind întărite prin fermanul Porții din 1786 și pacea de la Șistova din 4 august 1791. In puterea tratatelor din 1638 și 1685, negutătorii și mai ales păstorii transilvăneni au deosebite folosuri în Principate; tot în puterea acestora, Austria este îndrituită de a avea stărostii prin deosebitele scaune ale ținuturilor, ș. a. (Engel, Geschichte der Walachei, 2. Theil, p. 53). La 1788 Moldova a cerut formal apărarea Austriei. La 1821 Principatele s-au deșertat de armiile otomane, după cererea Angliei. Asemenea și mai la toate tratatele dintre Rusia și Poarta otomană, precum și la hotărârea intereselor Principatelor, Austria și Anglia mai ales au făcut parte importantă. Prin urmare, existența politică a Valahiei și Moldaviei este cunoscută și de alte puteri, iar nu numai de Rusia.

pe lună, ca niște simpli funcționari turcești. Cât pentru starea dinlăuntru a Principatelor cu toată privegherea a consulilor-cenzori ai Rusiei, abuzurile ajunseseră la sistemă, și ticăloșia nu mai avu margini. Cu toate stipulațiile dobândite de Cabinetul de St.-Petersburg în favorul românilor, birurile se împlineau de opt ori mai mult decât erau legiuite; Adunările Obștești erau numai niște nume deșerte; podvozile domnești, zaherelele pentru Constantinopol, havalele și beilicurile de salahori pentru cetățile turcești, cherestelele pentru admiralitate, toate aceste în opoziție cu hatișeriful din 1802 își urmau neîngrăditul lor drum. Veniturile publice erau lăsate în libera dispoziție a domnilor, fără nici un control, toate posturile publice se vindeau ziua mare; eforiile școalelor, ale caselor binefăcătoare și ale spitalelor se prefăcuseră în izvoare de chiverniseală, și câte alte asemenea abuzuri, care aduseră mai ales pe locuitorul sătean la nevoia de a-și părăsi bordeiul, spre a se face hoț sau a bejeni în Turcia. Neorânduiala și ticăloșia era în toate*. Iată starea Principatelor sub auspiciile protecției rosienești de la 1774 și până la 1828, căci toată isprava stăruințelor ei se mărgini numai în niște deșerte stipulații pe hârtie, care în faptă nu se păziră niciodată.

În asemenea împrejurări nenorocite se deschise *a șasea campanie* asupra Turciei, acea de la 1828, și care, pentru Moldavia și Valahia, prin ocupația militară, se prelungi până la 1834. Suferințele românilor și jertfele făcute de ei Rusiei în această de pe urmă campanie, au întrecut pe toate cele din veacul trecut. Este cu neputință de a da măcar o slabă idee despre ticăloasa stare a Principatelor, în anii 1828 și 1829. Întreaga sărăcie a locuitorilor și totala pustiire a țării, acestea fură rezultatul greutăților de a ține o armie de mai mult de 200 mii soldați, și a biciului ciumei și a holerei, aduse de către oștiri, una de la Sud și alta de la Nord. Răul era atât de mare, încât însuși generalul Kisselef, numit prezident plenipotent al Moldo-Valahiei, nu-l putu tăgădui în cuvântul ce făcu boierilor Țării Românești, în 14 noiembrie 1829. A trebuit îndelungați ani, nespusa fecunditate, și nenumăratele izvoare ale acestor provincii, pentru ca ele să-și poată vindeca ranele, și a se întoarce la starea lor de mai nainte.

* Acest trist tablou nu poate fi învinovățit de exagerație, dimpotrivă el este slăbit din altul mult mai grozav, și care este făcut de un partizan entuziast al Rusiei, în scrierea: La Principauté de Valachie sous le Hospodar Bibesco, par B. A***, ancien Agent diplomatique dans le Levant, Bruxelles, 1847, pag. 14 et 15.

Cu toate acestea, românii luară parte vie la război, şi sângele lor, mai ales în Valahia Mică, curse în toate luptele dintre ruşi şi turci; căci toţi aveam încă încredere în făgăduinţele Rusiei, şi cu bucurie ne jertfeam ţara, viaţa şi averea aşteptându-ne răsplătirea la încheierea păcii. Această pace mult dorită se şi făcu la Adrianopol în 2 septembrie 1829. Rusia astă dată se arătă dreaptă şi umană. Prin porunca M. S. împăratului Neculai, plenipotenţii săi, în condiţiile păcii, fură cu o deosebită luare-aminte pentru driturile Principatelor. Prin art. 5 al tratatului şi prin un act osebit, Rusia şi Turcia cunoscură şi întăriră Principatelor *Capitulaţiile* prin care acestea s-au fost pus sub suzeranitatea Înaltei Porţi *toate privilegiile şi slobozeniile* ce li s-au fost învoit atât prin capitulaţii, cât şi prin tratatele încheiate între ambele imperii sau prin deosebite hatişerifuri, şi prin urmare o deplină siguranţie, o administraţie naţională neatârnată, libertatea comerţului, alegerea domnilor pe viaţă şi, cu primirea generală a locuitorilor, nevătămarea pământului Moldovei şi Valahiei de către oştirile turceşti, întunarea către aceste ţări a cetăţilor şi a locurilor de pe malul stâng al Dunărei, ocupate de către turci, învoire ca guvernele româneşti, *ca unele ce au toate driturile unei neatârnate dinlăuntru administraţii*, să aşeze un cordon de sănătate şi carantini despre Turcia, şi să aibă oşti regulate, al cărora număr să se hotărască de către domn cu respectivele lor Adunări, după temeiul vechilor pilde, desfiinţarea tuturor dărilor în natură către Poartă, precum: zaherele, cherestele, salaori şi alte havalele, în locul acestora hotărârea unui simplu bir (după principul vechilor capitulaţii). Şi, în sfârşit, dritul de navigaţie cu steagul şi paşaporturi naţionale*. Şi după toate acestea, Rusia închezăşluia fericirea Principatelor: şi M. S. împăratul Neculai, prin vestitul său manifest din 19 sept. 1829, arătând Europei binefacerile nouei păci, făcea şi românilor, ca o dreaptă răsplătire a jertfelor lor de un veac, această personală şi solanelă declaraţie: „*Ingrijirea noastră s-a întins asemenea asupra soartei noroadelor de o religie cu noi, supuse stăpânirii otomane. Vechile privilegiuri ale Principatelor Moldovei şi Valahiei au luat formală întărire şi fericirea lor s-a statornicit prin nouă folosuri*“.

* Aceste închezăşluiri sunt scoase din cuvânt în cuvânt din art. 5 al tratatului de Adrionopol şi actul separat adăogit către el în privirea Principatelor.

Cu bucurie ne oprim ochii asupra acestei epoce care se părea a răsplăti îndelungatele acte de râvnă și credință ale părinților noștri către Rusia. La încheierea păcii, la asemenea auguste făgăduințe, entuziasmul și recunoștința noastră era fără margini, și după numele lui Dumnezeu, numele împăratului Neculai era cel mai adorat între români! Reforma abuzurilor veacului trecut, vindecarea relelor războiului săvârșit, organizarea și, prin urmare, regenerația Principatelor, fură încredințate contelui Kisselef, care și-a lăsat o neștearsă aducere-aminte în inimile românilor. La apelul făcut de acest nobil bărbat, toți alergară spre a contribua la renașterea patriei.

Toți jertfiră interesul particular, privilegiurile și driturile moștenite. Răii se făcură buni; și în binefăcătoarele sale planuri, prezidentul plenipotent nu întâlni pretutindeni, de la stările cele mai înalte până la cele mai înjosite, decât abnegație și râvnă. Societatea dar, în curând se reorganiză. Românii nu fură ingrați; ei încă astăzi fac un apel la suvenirile generalului Kisselef; aducă-și inima sa aminte de viile păreri de rău, care i-au întovărășit purcederea din Principate la 1834. Recunoștința către monarhul Rusiei era atunci asemenea generală în țară, căci toți românii aveau încredere în viitorul patriei lor, a căreia fericire se închezășluise atât de solanel.

Pentru ce însă această măgulitoare încredere se pierdu în curând, pentru ce toate nădejdile de fericire se nimiciră, pentru ce toate închezășluirile tratatului de Adrianopol nu izbutiră decât la asuprire, la abuzuri, la corupție și la o obștească nenorocire? Pentru ce, în sfârșit, binecuvântările s-au schimbat în blestemuri, și românii, care la 1830 erau atât de recunoscători protecției, astăzi o resping ca o cumplită nenorocire ce atârnă pe țara lor? Vina nu este a românilor, ci a acelora care, dintr-o mântuitoare apărare, au făcut o nesuferită *apăsare*!

Bunele cugetări ce prezidară la redacția articolului 5 al tratatului de Adrianopol în curând se retraseră, și driturile asigurate românilor prin același articol se călcară de către aceeași putere, care le închezășluise. Reglementul organic care, prin actul separat al tratatului, se impunea Turciei, ca expresia *dorințelor celor mai de frunte locuitori ai Principatelor*, se redigă după instrucții străine de functionari ruși, sau de oameni aleși de guvernul rusesc, și revizia sa de către Adunările Obștești se făcu sub auspiciile baionetelor. În curând, ca capăt unei

asemenea libere constituții, se punea fatala adăogire*, ca *pe viitorime, orice schimbare domnul ar voi să facă în Reglementul organic nu va putea să aibă loc, nici a se pune în lucrare, decât după înadinsă împuternicire a Înaltei Porți, cu împreună unire a Curții Rusiei*, articol care anulează de odată toată autonomia recunoscută Principatelor nu mai târziu decât prin tratatul de Adrianopol, și care (însușind și Rusiei deopotrivă drituri cu Turcia) jignesc și driturile de suzeranitate ale Înaltei Porți, când aceasta nu s-a îndatorit a cunoaște aceste instituții decât cu condiția lămurită, adică: *numai în atâta, încât pomenitele Regulamenturi nu vor face vreo atingere dritului suzeranității Înaltei Porți*.

Însă acestași Reglement, bun, rău, cum era, trebuia respectat și de unii și de alții. Tratatele de Akerman și Adrianopol hotărăsc ca domnii să se aleagă de către țară, și cap. I al Reglementului prescrie chipul alegerii. Rusia însă, ea cea întâi, calcă aceste legiuiri, și prin un nou tratat (din 29 ghenarie 1834, încheiat la Sankt-Petersburg), stipulează: că *domnii Moldovei și Valahiei se vor numi de către Curți, numai pentru astă dată, și ca un caz cu totul particular*. Așadar, Rusia singură dă cea întâi pildă a nepăzirii Reglementului; și noii domni numiți de ambele Puteri, iar *nu de nație*, urmează în curând unei asemenea pilde!

Ca moldoveni, noi nu vom vorbi decât de rolul protecției în Moldova, de la intrarea în domnie a M. S. Mihail Sturdza. Când, la

* Generalul Kisselef, în ediția Reglementului Valahiei din 1832, nu îndrăzni a cuprinde acest fel de adaus, cum îl numește vestita anafora a Obștești Adunări a Țării Românești din 21 iulie 1837 (vezi în Foaia pentru minte, etc., anul 1848, nr. 29). Acest adaus s-a impus Adunării de abia la 1837 prin un ferman al sultanului, după cererea ministrului rusesc. Vezi mai sus citata scriere: La Valachie sous le Prince Bibesco, p. 45. Autorul acestei brosuri, care sub numele de B. A. *** ascunde pe unul din cei ce au făcut parte mare la redacția Reglementului, singur mărturisește chipul cum această costituție se compunea, liber de cei mai de frunte locuitori ai țării: „Cancelaria diplomatică a generalului Kisselef, zice el, p. 30, prefăcea articol după articol lucrările Comitetelor". În Moldova, Reglementul în ediția românească până acum încă, din porunca Rusiei, nu are tipărite capul I despre alegerea domnului, și cap. VII, pentru organizația miliției. Ediția franceză a Reglementului, începută a se publica în Iași, s-a oprit de către general-consulul Daşkov. Tipărirea a fost să i se urmeze în Lipsca; și acolo iarăși s-a oprit, după cererile ministrului rusesc de la Dresda, și de abia a putut a se isprăvi la New York. Așa acest Reglement, care astăzi se impune cu sila baionetelor, singură Rusia i-a refuzat cea întâi condiție a valabilității a orice legi, adică publicitatea.

iulie 1834, ocupația militară a Rusiei conteni în Principate, era de nădăjduit, și conform și cu tratatele, că și guvernul Rusiei va conteni, spre a face loc *administrației naționale neatârnate*. Schimbarea însă a fost numai în nume; ocârmuirea rosiană tot urmă și urmează și astăzi, cu deosebire, că în loc de un Kisselef, avem pe domnul Mihail Sturdza. Turcia căreia, ca suzerană, codica națiilor îi dă un drit mai mult prin trataturi, este îngrădită de a se amesteca în cele dinlăuntru ale Principatelor; și credincioasă legăturilor sale, ea de la 1834 respectează neatârnarea administrației noastre. Rusia, al căruia singur drit este de a ne apăra, când Poarta ar vroi a se amesteca în această ocârmuire, și căreia nici un tratat nu-i dă putere de a înrâuri și a povățui trebile noastre dinlăuntru, prin consulii săi, este adevărata ocârmuitoare a Principatelor. În adevăr, de la 1834 și până astăzi, ce măsură obștească se adoptează în țară, ce lege se propune Obștești Adunări, se întărește și se pune în lucrare, înainte de a se primi învoirea ministerului rosienesc; ce funcționari măcar se orânduiesc fără primirea consulilor-cenzori? Ş-apoi ni se zice că avem administrație neatârnată, adunare legiuitoare, instituții naționale! Consulii sunt totul; ei prescriu și priveghează marșa lucrărilor, căci Turcia suzerană n-are măcar dritul dat puterilor străine de a avea în Principate agent care să observeze starea lucrurilor. – Dar dacă această influență extralegală a Rusiei, în ocârmuirea noastră dinlăuntru, ar avea măcar de țel de a priveghea la păzirea legilor, la izgonirea abuzurilor, la oprirea a tot ce poate jigni acea fericire făgăduită nouă. Aceasta însă nici n-a fost, nici nu este; ea n-a slujit decât a apăra pe domnul Sturdza și abuzurile sale. Cine nu cunoaște astăzi pe Măria Sa, acest zaraf învelit în haine domnești, o lipitoare care a supt toată avuția țării, un stârv care a corupt tot ce a avut nenorocire de a-l apropia, și chiar pe fiii săi, un șerpe care cu balele sale a otrăvit pe moldovenii cei mai vrednici, un crocodil ale cărui lacrimi mincinoase vroiesc a înșela pe Dumnezeu, după ce nu mai pot înșela pe oameni, o ființă a căruia inimă, dacă mai are, nu bate decât la sunetul aurului, nesimțitor la orice ocară publică, surd la plângerile compatrioților săi, orb la nenorocirea țării sale, pe care a sărăcit-o și a vândut-o. Pe un asemenea mârșav, spionul său de la 1828, Rusia l-a pus domn moldovenilor. Pre acesta, consulii săi de 14 ani au îndatorire de a-l apăra în contra glasului unui popor întreg, căci țara încă până acum n-a găsit în Rusia apărare și îndurare. Au

fost unii din consuli care, ca creştini şi ca oameni drepţi, au ridicat câteodată glasul în favorul românilor. Ministerul din Sankt-Petersburg ori i-a rechemat, ori le-a impus tăcere. Din această împrejurare, cine a mai putut găsi dreptate şi apărare la reprezentantul puterii protectrice? Curajosul deputat izgonit nelegiuit din Adunare, boierul surghiunit sau închis fără judecată, proprietarul dezbrăcat de moşia sa de către însuşi domnul, locuitorii săteni goliţi până la piele de oamenii domneşti şi luaţi sub biciurile lor găsit-au vreodată punere la cale la consulat, căruia în zadar îi arătau că cutare tratat este jignit, că cutare articol din Reglement este călcat? Jeluirile şi protestaţiile lor slujeau numai a înmulţi delele cancelariilor ruseşti, şi singurul răspuns ce li se da era că consulul nu putea pentru un particular să deconsidereze autoritatea domnească, şi că Moldo-Valahia avea un guvern neatârnat! Ajutat de asemenea cuvinte, şi mai mult de tăcerea agentului Rusiei, domnul a călcat toate instituţiile ţării şi din popor a ajuns a face o gloată bună numai de a-i umple lăzile cu bani, de a-i zidi palaturi, de a-i face grădini, de a-i lărgi şi a-i lucra moşiile, o turmă de oi, în sfârşit, bună de tuns până la sânge, şi căreia sub aspre pedepse îi este oprit măcar de a plânge, de a jelui şi de a-şi arăta pătimirile şi ranele!

Ocârmuirea de 14 ani a acestui vampir, care în analurile ţării n-are deopotrivă, n-a avut alt ţel decât de a-şi întemeia puterea şi avuţia pe corupţia şi sărăcia obştească. Ca să ajungă la un asemenea sfârşit criminal, el pe cliros ori l-a compus de creaturile sale, ori l-a defăimat, sau l-a lăsat în întuneric şi neştiinţă, pentru ca să-i omoare duhovniceasca înrâurire. Pre bărbaţii cei mai vrednici şi cu mai reputaţie de virtute s-a silit a-i cumpăra, şi pe acei ce nu i-a putut dobândi i-a prigonit în interesuri, i-a clevetit, le-a găsit vini închipuite şi i-a închis, lăsându-i să viseze la dreptate şi la libertate prin mănăstiri, locaşurile lui Dumnezeu prefăcute de dânsul în închisori ale tiraniei. Tinerimii i-a pus în spate toate calomniile, înfăţoşând-o ca imorală, ca netrebnică, ca însufleţită de simtimente primejdioase, şi s-a silit de a o ţine departe de orice trebi ale statului, spre a nu-i da măcar prilej de a arăta ce vrea şi ce poate. Tiparul şi orice organ al opiniei publice l-a ţinut înăduşit, ca nu cumva adevărul să iasă la iveală. Poporul l-a îndobitocit, netolerând facerea şcoalelor, desfiinţând pe acele întemeiate, sau izgonind din ele orice doctrini naţionale şi luminătoare. Posturile statului le-a încredinţat numai la acei care nu urmau altei legi decât

poruncilor sale, ticăloase maşini, robi ai literei, creaturi înjosite şi gata la toate mârşăviile, şi aşa a aşezat o clasă de birocraţi, necunoscuţi încă în ţară, şi a cărora soarte este în mâinile sale, căci în tot minutul poate să-i trimită la ocnă sau la spânzurătoare; şi din aceşti ticăloşi, împodobiţi cu ranguri şi cu decoraţii, a alcătuit Adunarea Obştească, ce este menită a reprezenta ţara! Spioneria a organizat-o pe o treaptă înaltă, ca parte importantă a administraţiei statului, şi a introdus-o până şi în sânul familiilor, spre a putea afla toate tainele, spre a se folosi de toate slăbiciunile, şi a aţâţa în toate clasele intriga, ura şi corupţia. Ei bine, pe un asemenea om, care pentru veci a necinstit protecţia, Rusia ni l-a dat de ocârmuitor, şi cu toate strigătele poporului, cu toate dovezile ale nelegiuirilor sale, cunoscute de toată Europa, de mai mult de 14 ani îl ţine domn. Şi să nu zică Rusia că ea nu ştie despre aceste ticăloşii: Adunările Obşteşti s-au ales cu ştirea consulilor, boierii s-au închis şi s-au surghiunit sub ochii lor, răzeşii s-au dezbrăcat de moşiile lor, ţăranii s-au încărcat cu beilicuri oprite de Reglement, casele publice s-au prădat de Măria Sa, toate aceste s-au făcut în fiinţa agenţilor Rusiei, toate aceste li s-au arătat cu degetul. Patrusprezece ani Moldova s-a jeluit, a răbdat şi a aşteptat în zadar ziua dreptăţii. Cancelariile consulaturilor de Iaşi şi de Bucureşti, a ambasadei de la Constantinopol, a ministerului de la St.-Petersburg, sunt pline de petiţiile, memoarele şi protestaţiile moldovenilor, şi la toate aceste li s-au răspuns cu cea mai indiferentă tăcere, tăcere de care domnul s-a folosit, căci îi era o încurajare ca să urmeze în drumul tras. Protecţia Rusiei dar, în toată această îndelungată vreme, a fost dată persoanei lui Mihail Sturdza şi abuzurilor sale, iar nu ţării, iar nu legilor!

Însă când după 14 ani de durere, de răbdare, de lacrimi, Moldova cu atâta mai mult îşi simţi nenorocita soarte, cu cât mai mult văzu pe celelalte popoare ale Europei, pe chiar fraţii din Bucovina, reformându-şi instituţiile şi dându-şi altele potrivite cu veacul şi cu nevoinţele lor, când, zic, şi Moldova îşi ridică glasul, atunci M. Sturdza se folosi de prilej, spre a arăta că, pe lângă toate celelalte viciuri, avea şi acela de a fi *crud*. Pacinica manifestaţie din 28 mart avu loc. Nu se cerea decât stricta păzire a Reglementului, cât de defectuos şi de antinaţional este, şi, prin urmare, o Adunare Obştească legiuit aleasă, ca prin aceasta să se poată desfiinţa fără zgomot şi zdruncinare abuzurile sub care geme ţara, şi a se opera totodată şi reformele ce

sunt neapărate pentru fericirea ei. Sturdza se folosi de nota contelui de Nesselrode din 15 mart către dl de Kotzebue, prin care se arăta domnilor Moldo-Valahiei vroința M. S. împăratului Neculai, ca ei să oprească cu energie orice mișcare revoluționară din Principate; și ajutat de o asemenea împărătească vroință, el dintr-o manifestație făcută numai în contra abuzurilor sale, închipui o revoluție de principii, și ca un tigru neîmpăcat își răzbună straşnic asupra dușmanilor săi politici. Sturdza bătu, legă, închise pe acei ce cereau numai păzirea unei legi solanel jurată de el la întronarea sa, și în ființa general-consulului Rusiei, treisprezece tineri ca revoltanți fură depărtați peste Dunăre, nejudecați, ca când în Moldova n-ar fi fost legi, tribunaluri și închisori; iar depeșa ministrului rusesc fu împrăștiată în public, ca mângâiere pentru acei bătuți, surghiuniți și deportați. Veni generalul Duhamel, comisar M. S. împăratului Neculai, trimis spre a sprijini *ordinul legal*. Acest ordin s-a sprijinit într-acest fel că, pentru că am îndrăznit numai a ne jelui comisarului suzeranului țării, despre ticăloșiile domnului, un nou număr de cei mai însemnați boieri s-au văzut arestați pe la moșie, ca pricinuitori de scandal; și Mihail Sturdza întărit de *ajutorul moral* ce-i trimisese M. S. împăratul Neculai, și-a îndoit asprimile și abuzurile! Şi pentru că frații noștri din *Ţara Românească*, expuși la acele nenorociri, jertfe ale aceluiași rău, nu le mai putură răbda, și se sculară în contra pricinei lui, o armie rusească a intrat în *Moldova*; și pe lângă toate biciurile de care am fost loviți, lăcustele, seceta, epizootia, holera, criza comercială, cruda ocârmuire a domnului, noi acei mai răbdători suntem osândiți unui nou bici, aceluia de a avea o ocupație militară, și de a pregăti hrană pentru acei ce pregătesc fiare pentru frații noștri... și pentru noi! De trei luni de zile, de când această armie se află în țară, ce legalitate și ce respect către persoane și către proprietate s-a păzit? Fără mai înainte declarație, țara s-a pus în stare de război. Proprietățile s-au făcut prada oștirilor și a creaturilor domnești însărcinate cu îndestularea lor; hambarele s-au spart; semănăturile încă necoapte s-au luat de pe câmpuri în putere, și sărăcia obștească s-a făcut izvor de bogăție pentru câțiva ticăloși! Persoanele n-au fost mai bine respectate; boierii, unii închiși sau puși în fiare, alții siliți de a-și părăsi casele prefăcute în cazarmii sau spitaluri, și de a fugi peste hotar. Locuitorii săteni, cu sila smulți de la câmpeștile lor îndeletniciri și luați la beilicuri și podvozi pentru

slujba armiei rosienești! Nici arhiereii, nici clerul, care ar fi trebuit să fie respectați de către reprezentantul și armia împăratului ortodox, n-au scăpat terorismului obștesc. Mitropolitul... Moldova știe ce sfârșit a avut. Un alt arhiereu este silit să-și părăsească patria. Preoții se închid pe la cazarmii, Vlădica de Roman se răpește din episcopia sa și nejudecat, închis în mănăstirea Soveja (unde poate acum își sfârșește zilele), în contra articolului 413 din acel Reglement, pe care Rusia cu armele voiește a-l păstra, articol care lămurit rostește că: la întâmplare de politicească greșală, care sunt aceste: când vor întărta răzvrătire cu tulburarea norodului, și când se vor împotrivi la poruncile domnului, *acele legiuite și cunoscute de Obștească Adunare, pe temeiul pravilelor și al Reglementului*, la o așa întâmplare, comitetul cercetătorilor numitelor învinovățiri se va alcătui de doisprezece arhierei din ambele Principaturi și de doisprezece boieri din acei mai cu ipolipsis, aleși de către Obștească Adunare. Şi raportul comitetului de cercetare mai sus zisă, de cunoscuta vinovăție, se va încheia pe mulțimea glasurilor, se va întări de către domnul și se va trimite la patriarhul, spre caterisire, etc. Nici una din aceste închezășluiri nu s-a păzit, nici pentru episcopul de Roman, nici pentru alte fețe duhovnicești, asemenea pedepsite. Şi așa biserica ortodoxă a lui Cristos, în arhiereii și preoții săi cei mai vrednici de cinste, este batjocorită de către un domn fără cuget, sprijinit de comisarii și armia împăratului ortodox!

Şi când moldovenii, văzându-și jertfele de un veac, așa de rău răsplătite, adică: că protecția Rusiei de la 1774 și până la 1828 a fost numai nominală; iar de la 1834 și până acum a slujit numai abuzurilor lui Mihail Sturdza, au început a cerceta izvorul răului, și suindu-se de la efect la cauză, cu durere și adâncă durere s-au încredințat că toată pricina nenorocirii țării și a lor este protecția Rusiei, falsată în principul și în aplicația sa, atunci, spre cumplită pedeapsă, pentru o asemenea întristătoare descoperire, făcută de o nație batjocorită în toate driturile, în toate legile, în toate simpatiile sale, contele de Nesselrode a împărtășit Europei depeșa sa din 19 iulie trecut, care deosebindu-se de toate manifesturile, proclamațiile și făgăduințele făcute românilor de Rusia, într-un period de mai mult de una sută ani, adună asupra capului nostru ocara, învinovățirile cele mai ridicole, un nămol de aserții și pretenții, unele mai nedrepte decât altele, și ne contestă chiar aceea ce Rusia nu ne-a dat și, prin urmare, cu drept, nu ne poate lua,

adică: existența noastră politică, drepturile ce le păstrăm de la capitulațiile strămoșilor noștri către Poarta otomană, drepturi toate înființate când Rusia încă nu cunoștea măcar hotarele noastre – *da încă să ne protească*, – și, în sfârșit, chiar naționalitatea noastră, chiar numele nostru de *români*!

Însă ce trebuie să ne mângâie este că depeșa contelui de Nesselrode strică mai mult Rusiei decât nouă românilor; ea îi oboară pentru veci influența ce până acum a exersat în Orient, numai prin simpatiile ce a știut a-și păstra între popoarele creștine, supuse Porții otomane, simpatii care în mare parte au fost pricina biruințelor ei asupra Turciei. Las' că cu o rană nevindecată, ea jignește pentru totdeauna inima românilor, dar apoi își înstrăinează și pe toate celelalte popoare coreligionare. O! voi, frații noștri în dureri și în nădejde, voi, bulgarilor, voi, rumelioților, voi, toți acei care ca noi cu pustiirea țărilor voastre, și cu sângele, averea și truda voastră, în toate campaniile trecute, ați fost împreună cu noi piedestalul pe care Rusia și-a întemeiat colosala putere, cu care ea astăzi se slujește spre a ne împila, ascultați ce mângâiere pentru cele trecute, ce speranță pentru cele viitoare vă dă Rusia: „Dacă românii, zice, acest act, în numele unei închipuite naționalități, a căreia origine se pierde în întunericul timpurilor, se vor despărți de Turcia (o despărțire la care românii nici nu gândesc), atunci în puterea aceluiași princip, sub înrâurirea aceleiași dorințe, în curând și Bulgaria, Rumelia și toate neamurile de limbă deosebită, din care Imperia otomană se compune, vor pretinde asemenea a se emancipa", etc., etc. Așadar, chiar când Turcia astăzi ar vroi și ar socoti că este de folosul și interesul său însuși, ca să vă dea și vouă, ca și nouă, niște instituții mai liberale, o organizație mai națională potrivită marilor și dreptelor principuri ale epocei noastre, Rusia ortodoxă, aceea care se zice protectoarea noastră, ca și a voastră, cu armele în mână va opri pe Turcia să fie dreaptă, generoasă, liberală cu voi și cu noi, zicând că aceasta ar jigni drepturile sale, interesele sale, cinstea sa, și că siguranția sa cere ca noi să fim în veci nenorociți. Voi dar, care mai credeți încă în ajutorul Rusiei, pilduiți-vă de la protecția ce ea ne dă nouă, românilor, și apoi mai nădăjduiți dacă puteți! Vedeți câte imputări, câte învinovățiri, câte aserții, unele mai neadevărate decât altele, adună această depeșă asupra capului nostru. Am vroit, ni se zice, noi moldovenii, să ucidem pe domnul Mihail Sturdza, ca și când

ar fi între noi o ființă destul de ticăloasă, care să vrea să-și pângărească mânile într-un sânge așa de spurcat, sau ca când un popor întreg poate să fie răspunzător pentru fapta unui desperat. Ne impută că avem emisari în Basarabia, și că voim să revoltăm această provincie în contra Rusiei, noi, acei care pe noi singuri nu ne putem apăra, noi acei care pentru chiar interese de avere și de familie nu putem străbate în acea țară ermetic închisă, și în care – chemăm mărturia guvernatorului de acolo și a consulatelor rosienești – defiem pe orișicine să ne dovedească că a găsit măcar umbra unui propagandist românesc. Ne pârăște înaintea Europei, că vroim „*a constitua sub numele de regatul Daco-Român un nou stat despărțit și neatârnat, la formația căruia chemăm pe frații noștri din Bucovina, din Transilvania și din Basarabia*“, ca când Moldova și Ţara Românească, ce nu-și pot apăra chiar pământul lor însuși, chiar puținele dreptăți ce le-au rămas încă necălcate, ar fi în stare și ar putea să facă nebunia de a se pune deodată în război cu Austria, cu Ungaria și cu Rusia, și toate acestea spre a reconstitua vechea Dacie! O învinovățire atât de ridicolă, care n-ar merita să vie de la un guvern, ce poruncește la șasezeci de milioane de oameni, și are peste un milion de baionete! Și după toate aceste imputări, unele mai de râs decât altele, apoi depeșa ne contestă și chiar aceea ce Rusia nu ne-a dat, și nici ne poate, prin urmare, lua, ne contestă driturile care le avem de la strămoșii noștri, ne contestă naționalitatea, care o avem de la Dumnezeu, o naționalitate de *opt milioane de români*, pe care o avem de 18 veacuri, și care a rezistat tuturor viforelor ce au trecut peste țările noastre, într-această lungime de timp. Noi n-avem drit să ne numim români și nici nu trebuie să cerem ca să ni se respecteze naționalitatea, acei care în veacul de mijloc, sub guvernele și domnii noștri, am fost valul creștinătății în contra islamismului, noi al cărora pământ este un pământ de moașteni, pentru că fiește-care parmac din el este adăpat cu sângele mucenicilor morți pentru lege și patrie, noi, care în vreme de patru veacuri am dat lumii pildele cele mai strălucite de curagiu și de patriotism, care am fost avangvardia creștinătății, și cu sângele nostru am contribuit la păstrarea civilizației europene. Astăzi, în epoca învierii celor mai slabe naționalități, noi n-avem drit să proclamăm naționalitatea noastră de români cu care ne-au cunoscut veacurile trecute. Noi n-am fost nimica, noi n-avem istorie, noi n-avem țară, noi n-avem drituri; căci tot ce suntem, și *cea*

mai mare parte a folosurilor asigurate patriei noastre le suntem datori protecției binevoitoare a Rusiei; ca când înaintea celei întâi veniri a ruşilor în țările noastre, înaintea tratatului de la Kainargi şi a celor următoare, noi n-am fi avut capitulațiile noastre, noi n-am fi avut drituri respectate de Turcia, noi n-am fi avut domni mult mai naționali decât acei de astăzi, guverne mult mai neatârnate decât acele de acum – libere numai cu numele, – ca când religia noastră ar fi fost prigonită, ca când moşiile noastre nu le-ar fi stăpânit strămoşii noştri, şi legile noastre nu s-ar fi făcut în pământul nostru. Toate aceste, dovedite prin istorie, toate aceste de o cunoştință obştească, n-au fost, şi Rusia singură ne-a dat tot. Ea a izgonit paşii din țările noastre, ea a risipit geamiile înălțate în locul bisericilor noastre, ea ne-a dat dritul să ne stăpânim moşiile, până atunci în mâinile turcilor, ca în Serbia şi Grecia, ea a izgonit alcoranul din legislația noastră; ea ne-a dat, în sfârşit, o patrie şi un guvern național, şi de aceea Rusia ne declarează astăzi că: *Moldova şi Valahia sunt numai nişte curate şi simple provincii, care au de împlinit atât către puterea suzerană, cât şi către puterea protectriță, îndatoriri pozitive, de la care ele nu pot a se sustrage fără mai înainte învoire a ambelor curți*. Şi după toate aceste, Rusia ne declară că noi nu avem măcar drit de a năzui la acea Europă, pentru a căreia religie şi civilizație strămoşii noştri au vărsat atâtea pâraie de sânge, la acea Europă, care în mai multe rânduri ne-a cunoscut existența ca staturi şi dritul de țări autonome. Chestiile Libanului şi ale Egiptului s-au putut hotărî de către Puterile Europei; numai pentru noi, popor creştin şi asuprit, Europa nu poate să intervineze nici în numele omenirii, nici în puterea dreptăților sale şi ale noastre; şi aceasta pentru că *tratatele încheiate între Înalta Poartă şi Rusia n-au nimic comun cu tranzacțiile pe temeiul cărora este întemeiat dritul public al Europei; că drepturile Rusiei sunt întemeiate în Orient pe tratature care în Occident nu există, şi că după aceste tratature numai Turcia şi Rusia au dritul de a regula condiția ambelor provincii a Moldovei şi Valahiei*!

Şi pentru că asemenea învinovățiri, departe de tot adevărul, pentru că asemenea teorii contrarie cu orice drit al ginților, cu tratatele noastre cu Poarta Otomană, cu chiar tratatele ce Rusia are încheiate cu Turcia, pentru că asemenea pretenții de autoritate exclusivă asupra soartei noastre – pretenții contrare dritului omnipotent al Europei, – nu ne

plac, pentru că avem de datorie națională de a le respinge, pentru că ar fi a ne osândi singuri la o sinucidere politică, dacă dinaintea Europei n-am protesta în contra lor, Rusia, prin depeșa sa, încheie a ne face ingrați pe noi, românii, care cu înșesită pustiire a țărilor noastre, cu sângele nostru, cu sărăcia familiilor noastre, cu primejduirea țării și a driturilor noastre, cu pierderea Bucovinei și a Basarabiei, am slujit Rusiei și am ajutat-o în toate campaniile sale ca să-și sporească pământul, puterea și influența! Noi, care Rusiei nu suntem datori decât cu o slabă și mică restituție a driturilor ce am pierdut din pricina credinței noastre către dânsa, noi îi suntem ingrați și uităm că *Rusiei suntem datori cu binefacerile poziției și astăzi*. Aceasta poate să fie, însă lăsăm lumii să judece, dacă se poate zice că poziția noastră de astăzi ne înfățișează ceva *binefaceri*!

Dacă dar românii sunt ingrați către Rusia, apoi ce este ea către noi, ea care spre răsplătirea îndelungatelor noastre dovezi de credință și crudelor noastre jertfe nu ne-a dat decât o protecție ce în veacul trecut a fost o iluzie, și în veacul acesta un jug nesuferit? Recunoștința este un simtiment ce nu se poruncește, ce nu se poate cere cu sila de la un individ, și cu cât mai puțin încă de la o nație. Recunoștință dar nu vom putea avea niciodată pentru acea putere, care cu numele de ocrotitoare ne ține în lanțuri, care sub brațul său de fier ne apasă într-atâta, încât ne înădușă, care ne apără numai abuzurile, care ne contestă chiar driturile ce nu le avem de la dânsa, și pe care ea numai ni le-a închezășluit, care în Valahia amenință să întrebuințeze armele în contra tinerei libertăți, iar în Moldova, sub împărățeștile sale vulturi, umbrește o fiară atât de spurcată ca Mihail Sturdza!

Poporul român nu este ingrat; el pururea a plătit înzecit binele ce i s-a făcut, istoria o dovedește. Recunoștință poporul român poate dar simți, însă numai pentru acea nație, care și-ar întrebuința influența și armele spre apărarea neatârnării, libertății și driturilor sale, pentru ca sub scutul acestora să poată ajunge la acea bunăstare și la acea dezvoltare materială și intelectuală la care este și el chemat. Numai pentru o asemenea nație dreaptă și adevărat protectoare poate dar poporul român să aibă recunoștință. Dacă dar Rusia dorește să merite și să dobândească din partea românilor acest sentiment, contenească apăsătoarea și machiavelica politică ce, de la 1832 mai ales, păzește către noi; și nu mai facă din tratatele sale o punte pe care trage

Principatele de sub suveranitatea nominală a sultanului sub adevărata suveranitate a țarului. Într-această stare de lucruri, care este dovedită prin 16 ani de practică, prin arbitrara amestecare a generalilor și a consulilor ruseşti în toate trebile dinlăuntru ale Principatelor, prin punerea trimişilor turcesti într-o poziție cu totul secundară și nebăgată în seamă, românii au toată dreptatea a se lepăda de o protecție, a căreia Rusia este cea dintâi care i-a denaturat prințipul; căci dacă ar urma de a suferi mai mult o asemenea protecție, ei n-ar face decât de a schimba un jug mai ușor în contra altuia mult mai greu. Politicește, cum a zis foarte bine redactorul „Gazetei de Transilvania", am sta cu o asemenea ocrotire mult mai rău, decât am fost cu o sută de ani mai înainte, și cu atâta mai mult că Turcia, aceea pe care părinții noștri pururea au jertfit-o Rusiei, se arată astăzi cu mult mai dreaptă și mai mărinimoasă decât această de pe urmă putere, căreia am făcut atâtea și atâtea îndelungate și sângeroase slujbe; și că dacă mai avem a ne mai teme de un despotism, negreșit că nu este de acel care ne-ar veni de la Constantinopol!

Principul protectoratului rusesc este numai de a apăra Principatele în contra pericolelor ce le-ar veni din partea Turciei, este numai de a îndatori pe această din urmă putere să păzească driturile românilor. Oficial, așa singură, Rusia și-a cunoscut natura protecției. În adevăr, când prin tratatul de Kainargi, Rusia și-a mijlocit dritul de a interveni prin miniștrii săi în favorul Principatelor la Înalta Poartă, n-a fost aceasta numai spre a stavila apăsarea Turciei? Când prin tratatul de Akerman, Rusia a cerut ca domnii să fie păstrați o eptaetie, și să poată liber ocârmui cele dinlăuntru ale țărilor lor, n-a fost iarăși spre a depărta abuzurile Turciei și amestecarea ei în administrația Principatelor? Când prin tratatele de Adrianopol și de Petersburg a îndatorit pe Poartă să recunoască Reglementul făcut în timpul guvernului rosienesc, n-a fost aceasta iarăși numai ca să mijlocească în numele Principatelor de la Turcia întărirea acestor legi fundamentale, zugrăvite ca expresia vroințelor și lucrărilor celor mai întâi locuitori ai țărilor românești și, prin urmare, întemeiate pe driturile de autonomie ale acestora și închezășluite de Rusia? Acesta este tot rolul protectoratului; căci nicăiri în aceste tratate nu i se vede prefăcut principul și aplicația; nicăiri nu se rostește că el are să se schimbe în suveranitate, nicăiri nu se hotărăște, că aceea ce nu este iertat Turciei suzerane – adică de a se

amesteca în trebile dinlăuntru ale Principatelor şi de a călca, prin urmare, capitulaţiile lor – este iertat Rusiei, numai garanta acestora. Ei bine, ce până acum Cabinetul din Sankt-Petersburg a făcut numai oficial, numai pe hârtie, facă-o astăzi şi în faptă, fie adevărat protector. Românii au dovedit îndestul de vederat, că ei nu pot fi fericiţi cu Reglementul, şi că simţesc trebuinţa de a-şi da alte instituţii mai naţionale, mai drepte, mai potrivite cu secolul şi cu nevoile lor materiale şi intelectuale. La întâmplare, când Turcia s-ar refuza – în contra capitulaţiilor – să recunoască românilor dritul de a-şi da aceste instituţii, Rusia împlinească-şi datoria de ocrotitoare, puie la mijloc puternica sa mijlocire, şi silească pe curtea suzerană să respecteze driturile de autonomie ale românilor. Iar nu când Poarta nu cere mai bine decât ca Principatele să fie libere, puternice şi fericite – căci acesta este şi interesul său, – Rusia, cu puterea baionetelor sale, să o oprească de a fi dreaptă şi liberală, şi ca culme a nedreptăţii apoi să declare înaintea Europei, că este pentru dânsa chestie de drituri, chestie de cinste, chestie de interese politice, ca românii să fie dezbrăcaţi de driturile, de autonomia, de naţionalitatea, de chiar existenţa lor, şi că ei în veci să fie nenorociţi! Şi apoi mai pretinde încă şi recunoştinţă!

Rusia a închezăşluit fericirea Principatelor, zice rostit tratatul de Adrianopol. Fericirea unui popor este însă numai în bunăstarea sa materială, morală şi intelectuală. Aceasta ne lipseşte de tot; spre a o dobândi, avem trebuinţă de o bună legislaţie şi de o bună administraţie. Cum dar le vom putea avea, dacă nu ne va fi iertat să ne dăm instituţiile ce ni le pot pregăti? Reformele însă, ce atât Valahia cât şi Moldavia doresc, şi de care mai înainte am dat o scurtă privire, sunt curat pământeşti, pentru că au originea lor în pământul nostru, şi mântuitoare, pentru că sunt drepte pentru toţi. Ele asemenea nu jignesc pe nime, nici în cele din afară, nici în cele dinlăuntru. În cele din afară, românii, chiar să vrea, n-ar putea să fie apăsători. În cele dinlăuntru, prin aceste instituţii, ei nu pretind nicidecum de a înjosi clasele cele înalte – precum oareşicari duşmani ai binelui ar vroi să înşele opinia publică, – ci numai de a ridica clasele cele apăsate. Nimeni prin aceste îmbunătăţiri nu se poate afla jignit, decât acei care în interesul statului privesc numai interesul lor, decât acei care exploatează nenorocirea şi sărăcia poporului, spre fericirea şi îmbogăţirea lor în parte. Nouăle îmbunătăţiri, o mai adăogim încă o dată,

n-au alt țel decât de a pune dreptatea în locul privilegiului, dragostea în locul urii, între deosebitele clase, și obștească mulțumire și fericire în locul obștești întristări și nenorociri, ce domnește astăzi, de la o margine a Principatelor la cealaltă.

Înalta Poartă a cunoscut atât de bine neapărata nevoie a îmbunătățirii stării politice, materiale și intelectuale a românilor, încât de mult, și înainte chiar ca aceștia să-și fi exprimat dorințele lor ea și-a rostit bunele sale plecări și via dorință ce are de a vedea lărgită sfera libertății și a neatârnării lor, într-un chip potrivit cu epoca noastră, și cu însuși interesul Turciei.

„Nu ar fi vrednic de epoca în care viețuim, urmează a zice același jurnal de Constantinopol, pe care l-am citat mai sus, și conform cu tendința liberală ce se manifestează pretutindeni într-un chip așa de vederat, ca libertatea individuală să fie mai bine închezășluită; ca starea țăranilor să fie îmbunătățită atât către proprietari, cât și către guvern, începând cu oborârea boierescului; ca să se hotărască reforma școalelor spre a se primi în ele poporul ce zace în neștiință; ca să se ocupe cu educația morală a clerului; ca miniștrii să aibă o libertate de acție mai mare, spre a întemeia responsabilitatea lor; ca cenzura să fie oborâtă; ca debatațiile judeciare să fie publice; ca să se introducă îmbunătățiri în proceduri și în sistemul penal; ca corupția slujbașilor să fie de nu nimicnicită, ce ar fi greu, dar măcar restrânsă precât cu putință; ca să se așeze o bancă națională în interesul comerțului și al industriei, etc.? Cine ar putea să se găsească jignit cu aceste măsuri și cu multe altele ce este de prisos de a le arăta? Negreșit că nu generalitatea moldovenilor. Ele dimpotrivă ar fi pentru dânșii un izvor de bunăstare, de vrednicie și mai ales de orânduială, căci cu cât egalitatea și dreptatea se statornicesc între toate clasele unui stat, cu atâta se sporesc și elementele mulțumirii și siguranției generale. Popoarele în Moldo-România sunt însetate mai mult decât în orice altă epocă de vrednicie, de libertate și de bunăstare, și în viile lor dorințe către o mai bună soarte, ele sunt încurajate de către isprăvile marilor mișcări ale Europei, pe care le simțesc prin un fel de electricitate, ale cărora conducători sunt pretutindeni, deși nevăzuți. Lucrând așa, Principatele n-ar face decât a întrebuința driturile ce le au din constituțiile ce li s-au dat pentru graduala lor dezvoltare, și a se conforma la spiritul tratatelor speciale ale curților suzerană și protectriță, care n-au și nu pot avea intenții

împotriva fericirii Principatelor. Ele nu vreau decât aceea ce vroiesc guvernele rezonabile: unirea în libertate, o rânduială în propășire. Această îndoită condiție să se împlinească în reformele ce sunt de făcut, și nimeni va avea a se teme că ar găsi din partea curților un refuz de ajutor, și încă mai puțin acturi care ar fi de natură de a împiedica marșa pașnică și legală a acestor țări".

O ispită de trei luni în Valahia, și de șase luni mai ales în Moldavia – cu toată urâcioasa și ticăloasa ocârmuire a domnului Sturdza, care pe orice alt popor l-ar fi adus la actele cele mai desperate – au dovedit îndestul că românii înțeleg foarte bine poziția lor, și că simțesc că ei nu pot ajunge la redobândirea driturilor lor decât prin mijloacele cele mai pașnice, și prin o strânsă împreună înțelegere cu Turcia. Românii nu doresc nimică mai mult decât acele ce vedem cuprinse în rândurile de mai sus. A reîntemeia relațiile lor cu Poarta Otomană în spiritul capitulațiilor lor, recunoscute și de Rusia, a depărta din ocârmuirea dinlăuntru orice influență străină, primejdioasă și ilegală, potrivit autonomiei lor, asigurată prin aceleași capitulații, a-și da toate îmbunătățirile materiale și intelectuale, de care simțesc că țara lor are neapărată nevoie a uni amândouă Principatele, spre a scăpa de îndoitele și însărcinătoarele cheltuieli ale ținerii a doi domni, a două ministerii, a două administrații și a două ștaburi ale oștirii, și totodată a scăpa, poate, prin aceasta, și de două izvoare de corupție – o Unire, care este dictată atât de vederat prin aceeași origine, limbă, obiceiuri și interese, încât ea este încuviințată de însuși acel Reglement, pe care Rusia, cu armele în mână, îl sprijinește – iată dorințele, iată cererile românilor. A le refuza aceste reforme, a-i sili să se ție de starea lucrurilor de astăzi, de instituțiile nedrepte și eterogene care îi împilează, este a vroi a-i aduce într-un noian de nenorociri, și a-i arunca într-o prăpastie de discordii civile, de revoluție și de anarhie; căci istoria lumii a dovedit prin mai multe lecții cumplite, la ce mijloace de deznădăjduire popoarele aleargă, spre a-și arăta și a-și îndestula nevoințele, când li se pune piedică de a le dobândi pe o cale liniștită și pașnică. Dacă dar Rusia, în adevăr și fără fățărie vroiește fericirea Principatelor, nu mai oprească cu brațul său de fier nobila hotărâre a Turciei de a fi dreaptă și generoasă, și nu mai calce driturile românilor, ea care ar trebui să fie cea dintâi să le sprijinească. Bunul împărat Ferdinand al Austriei a închezășluit fraților noștri români-bucovineni și transilvăneni

naționalitatea lor, autonomia provincială și toate drepturile constituționale menite de a înălța la rang de națiie și de oameni liberi. Cum dar noi, moldovenii și muntenii, putem să fim mulțumiți de soarta noastră, noi acei îngenunchiați sub toate abuzurile și asupririle dinlăuntru și din afară, cum putem să fim recunoscători Rusiei, ea care ne contestă autonomia, ce a fost cea întâi condiție a capitulațiilor noastre cu Înalta Poartă, ea care își atribuie dritul de a ne impune legi și de a hotărî toate cele dinlăuntru ale noastre, și după toate aceste ne contestă chiar istoria, ca cu aceasta să piară și aducerea-aminte a jertfelor ce i-am făcut, ne contestă chiar naționalitatea, *a căreia bază istorică n-a existat niciodată, o naționalitate închipuită, a căreia origine se pierde în întunericul timpurilor*, așa zice depeșa contelui Nesselrode, și așa șapte milioane de români, cu un trecut de optsprezece veacuri, cu o istorie atât de strălucită, și care arată lumii luptele îndelungate ce a ținut, și pâraiele de sânge ce a vărsat pentru crestinătate și civilizație, cu niște bărbați ca Mircea, ca Huniad, ca Ştefan, ca Mihai, și cu atâtea alte nume mari, ce au contribuit la chiar luminarea Rusiei, și așa acești șapte milioane de oameni ce vorbesc aceeași limbă, ce au aceeași origine, aceeași istorie, aceleasi obiceiuri, nu sunt națiie, nici trebuie să reclame respect pentru *naționalitatea românească*, astăzi când vedem cele mai slabe, mai neînsemnate și mai adormite naționalități, deșteptându-se din letargie la căldura veacului al nouăsprezecelea, ca niște flori ce din mijlocul omătului se deschid la razele soarelui de primăvară. Nu așa a fost însă tonul manifesturilor trecute, nu așa a fost cuprinsul făgăduințelor ce de către monarhii Rusiei, Ecaterina II, Pavel, Alexandru și însuși Maiestatea sa împăratul Nicolai I, s-au dat românilor, atunci când aceştia se provocau să se scoale în contra Înaltei Porți, în contra *agarinenilor și păgânilor*, și să jertfească țara, viața și averea lor, *spre a ajuta la sporul armelor pravoslavnice*[*] și oare cu pierderea Bucovinei și a Basarabiei, cu primejduirea țărilor noastre de a fi prefăcute în pașalâcuri, cu compromet*a*rea drepturilor noastre, cu pâraiele de sânge vărsate în campaniile turcești, cu înșesita pustiire a pământului nostru, toate acestea întâmplate numai din pricina credinței și a jertfirii părinților noștri pentru Rusia, oare în numele sfintei dreptăți, în numele lui Dumnezeu și al aceleiași legi, care ne este comună cu Rusia, nu suntem îndrituiți

[*] Vezi manifesturile împăraților și generalilor rusești, adresate românilor la deschiderea a fiește*c*ăruia război în contra Turciei.

să cerem de la Maiestatea Sa împăratul Nicolai, realizarea atâtor solanele făgăduințe, date de atâția augusți monarhi, și împlinirea acelei fericiri, închezășluite nouă prin tratatul de Adrianopol, și prin chiar împărăteasca parolă, cuprinsă în vestitul manifest din septembrie 1829? Sau trebuie să ne îndoim de o parolă atât de înaltă? Noi știm însă că autocratorii Rusiei pururea au ținut să păstreze încrederea popoarelor în înaltul lor cuvânt, ca la expresia a orice dreptăți și a orice legi în imperia lor. Românii cu fală își aduc încă aminte de parola dată asemenea unui moldovan de cel mai mare monarh al Rusiei, lui Dimitrie Cantemir, de către Petru cel Mare care, la îndemnarea ce i se făcea de a fi necredincios făgăduinței făcute unui domn ce și-a vândut țara pentru dânsul, și de a-l da în mâinile turcilor, a răspuns aceste nemuritoare cuvinte, vrednice de a figura în litere de aur în cabinetele tuturor suveranilor: „*Voi da mai bine tot pământul ce se întinde până la Kursk, că îmi va rămâne încă nădejdea de a-l redobândi; dar pierderea parolei mele n-aș mai putea-o îndrepta. Nici nu pot să gândesc de a o călca și de a da pe un principe ce și-a părăsit domnia pentru dragostea mea. Noi n-avem al nostru decât cinstea, a lipsi cinstei ar fi a conteni de a fi împărat!*“

Cu durere am citit depeșa Cabinetului rosienesc din 19 iulie, care, ca grozava inscripție ce Dante pune pe porțile iadului, ne zice: *Lasciate ogni speranza, o! voi, ch'entrate aqui*[8].

Cu adâncă durere am fost siliți să respingem învinovățirile sale, și să-i refutăm nedreptele aserții. Însă noi, românii, suntem pe calea cinstei și a dreptății; o sfântă lege ne îndatorește ca să nu lăsăm să se înrădăcineze în opinia publică niște false imputări, niște pretenții de drituri fatale conservației noastre de nație liberă și numelui nostru istoric. Noi nu ne temem de adevăr; și de aceea curat și tare ne arătăm durerile și apăsarea la care cu disprețul dritului ginților suntem osândiți de către o putere străină, căreia n-am făcut decât bine. Depeșa din 19 iulie așează niște principuri, dezvălește niste teorii de drituri cu totul deosebite de limbagiul ce Rusia a ținut până acum în trecutele sale manifesturi și trataturi. Şi o armie a intrat în Principate spre a pune în practică noualе drituri ale protectoratului. Într-o asemenea tristă împrejurare, românii s-ar fi sinucis politicește, dacă n-ar fi ridicat glasul lor a protesta în contra nepilduitului abuz de putere, sub care naționalitatea și existența lor ca stat se amenință de a se cotropi. Rusia, puternică prin milionul său de baionete, s-a adresat guvernelor și publicului Europei. Românii tari numai de bunul lor drept au îndoită datorie de a se îndrepta către acest

mare tribunal al lumii, și de a reclama dreapta sa hotărâre între Tărie și Drit, între asupritor și asupriți. Românii au adevărul și dreptatea în partea lor, unul și alta dovedite prin chiar mărturisirile Rusiei cuprinse în toate manifesturile, proclamațiile și făgăduințele sale date părinților lor într-un veac și jumătate. Dumnezeu și oamenii să judece faptele noastre, și apoi să ne osândească, dacă ne socoate de crimă îndrăznirea că ne apărăm driturile naționale. Noi însă înaintea Europei întregi protestăm în contra a orice asupriri, ce s-ar face patriei noastre din partea Rusiei, și fără frică declarăm, că noi nu cunoaștem Rusiei dritul de a hotărî despre soarta noastră. Prin răbdarea și tăcerea noastră noi nu putem să lăsăm în întuneric dreptățile țării noastre; și de nu am isprăvi altceva, dar măcar istoriei să vroim să păstrăm gloria naționalității noastre!

În tot cazul bun sau rău, să nu deznădăjduim însă; să avem credință în viitorul nostru. O nație asupra căreia au trecut huni, goți, avari, vandali și alte atâtea seminții străine, o nație care optsprezece veacuri, cu toate atacurile timpului, cu toate năvălirile barbarilor, a rezistat și s-a ținut până astăzi, o nație de șapte milioane de români, nu este cu putință ca să fie osândită de către providență să piară tocmai astăzi în secolul naționalităților. Numai să avem vrednicie, statornicie și unire. Să nu ne descurajăm, mai ales de relele timpuri, de norii trecători ce se pot ivi pe orizontul țărilor noastre. Pentru popoare, ca și pentru individe, suferințele nu sunt totdeauna pierdute; adesea ele sunt menite de a le întări energia, de a le spori râvna, de a le forma caracterul. Prin urmare, prin bărbăția noastră în nenorocire, să ne arătăm vrednici de fericirea și de libertatea ce Tatăl Cel-de-sus, de la întemeierea lumii, a pregătit tuturor popoarelor, și care, prin urmare, curând sau târziu trebuie să vie și românilor. Să gândim că acest nume strălucit, ce l-am moștenit de la stăpânitorii lumii, ne impune mari datorii, și prin urmare, oricum să ne fie cartea norocului, să trăim și să murim români, aducându-ne aminte de marea îndatorire și de frumoasa făgăduință, ce de pe patul său de moarte ne-a lăsat Ştefan cel Mare: „*Dacă dușmanul vostru v-ar prescrie condiții rușinătoare, atunci mai bine muriți prin sabia lui, decât să fiți privitorii împilării și ticăloșiei țării voastre! Dumnezeul părinților voștri însă se va îndura de lacrimile slugilor sale, și va scula dintre voi pe cineva, care va așeza iarăși pe urmașii voștri în libertatea și puterea de mai nainte!*“

[Discurs la alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor]

Măria ta,

După una sută cincizeci şi patru ani de dureri, de umiliri şi de degradaţie naţională, Moldova a reintrat în vechiul său drept, consfinţit prin capitulaţiile sale, dreptul de a-şi alege pre capul său, pre domnul.

Prin înălţarea ta pre tronul lui Ştefan cel Mare, s-a reînălţat însăşi naţionalitatea română. Alegându-te de capul său, neamul nostru a voit să împlinească o veche datorie cătră familia ta, a voit să-i răsplătească sângele strămoşilor săi, vărsat pentru libertăţile publice. Alegându-te pre tine domn în ţara noastră, noi am vroit să arătăm lumei aceea ce toată ţara doreşte: la legi nouă, om nou.

O, doamne! mare şi frumoasă îi este misia! Constituţia din 7 (19) august ne însemnează o epohă nouă şi măria ta eşti chemat să deschizi! fii dar omul epohei; fă ca legea să înlocuiască arbitrariul: fă ca legea să fie tare, iară tu, măria ta, ca domn, fii bun, fii blând, fii bun mai ales pentru acei pentru care mai toţi domnii trecuţi au fost nepăsători sau răi.

Nu uita că dacă cincizeci de deputaţi te-am ales domn, însă ai să domneşti peste două milioane de oameni!

Fă dar ca domnia ta să fie cu totul de pace şi de dreptate, împacă patimile şi urile dintre noi şi reintrodu în mijlocul nostru strămoşeasca frăţie.

Fii simplu, măria ta, fii bun, fii domn cetăţean; urechea ta fie pururea deschisă la adevăr şi închisă la minciună şi linguşire.

Porţi un frumos şi scump nume, numele lui Alexandru cel Bun. Să trăieşti dar mulţi ani ca şi dânsul; să domneşti ca şi dânsul, şi fă, o, doamne, ca prin dreptatea Europei, prin dezvoltarea instituţiilor noastre, prin simtimentele tale patriotice, să mai putem ajunge la acele timpuri glorioase ale naţiei noastre, când Alexandru cel Bun zicea ambasadorilor împăratului din Bizanţia:

„România nu are alt ocrotitor decât pe Dumnezeu şi sabia sa!“

Să trăieşti, măria ta!

Profesie de credință

1. Sunt şi voi fi toată viaţa mea pentru Unirea Principatelor Române. Voturile din 5 şi 24 ianuarie 1859, prin care am înălţat pe Alexandru Ioan I pe tronul Principatelor Unite, nefiind decât sublima expresie a eternei dorinţi a românilor, voi susţine cu orice preţ tronul la a căruia fundare am participat şi eu. Voi reclama îmbunătăţirea guvernului, voi combate orice act al miniştrilor care mi se va păre contrariu principiului ce reprezentează domnitoriul, în ochii naţiei; dar voi prigoni cu toată energia orice plan, orice partidă ţintitoare de a aduce răsturnare; căci dacă sunt pentru îmbunătăţire, nu sunt şi nu voi fi pentru răsturnare.

2. Sunt pentru întemeierea guvernului constituţional reprezentativ în toată puterea şi întinderea cuvântului, precum şi pentru toate libertăţile care-i sunt sufletul şi consecuinţa: libertatea conştiinţei, a presei, a întrunirei, a petiţiei. Sunt pentru statornicirea legilor care din apărarea onoarei, vieţei şi proprietăţei fiecăruia cetăţan, de orice clasă ar fi, să facă un adevăr pre care nimine să nu îndrăznească a-l călca. Sunt pentru supremaţia Adunărei pentru că numai o adunare neatârnată poate întroduce în ţară libertatea, legalitatea şi siguritatea, pentru că numai o adunare neatârnată poate da puterei executive tăria şi energia trebuitoare spre a face binele şi a stăvila răul, făcând din puterea executivă organul legei şi expresia voinţei naţionale.

3. Sunt pentru reforma legei electorale actuală, care este defectuoasă şi exclude de la reprezentaţia naţională majoritatea naţiei.

4. Sunt pentru legea necompatibilităţilor, neputând cineva fi totodată bun deputat şi bun funcţionar, şi fără o asemene lege, ar fi confundate puterile executive şi legislative.

5. Sunt pentru aşăzarea dărilor pe un sistem de dreptate pentru toţi cetăţenii, adică ca fiecare să ieie parte la sarcinile statului în proporţie cu averea sa. Sunt însă totodată pentru sporirea dărilor numai într-un chip uşor, treptat, şi numai întrucât se va cere de adevăratele interese ale statului. Sunt pentru controlul cel mai aspru asupra întrebuinţărei banilor ţărei.

Dări mari şi împrumuturi nu înţeleg decât atunce când mijloacele ordinare nu ar fi îndestulătoare, decât atunce când s-ar atinge de un mare interes al ţărei.

6. Cu atâta mai mult sunt pentru întemeierea de bancă şi de institute de credit, fiindcă numai aceste pot ridica agricultura, comerţul şi industria.

7. Sunt pentru organizarea marilor lucrări publice: drumuri de fier, canaluri, porturi, cât aceste vor îndoi avuţia naţională şi prin urmare şi averea fiecăruia particular.

8. Sunt pentru cea mai mare răspândire a învăţăturei publice, astfel încât fiecare oraş să-şi aibă gimnaziul său şi fiecare sat să-şi aibă şcoala sa primară, astfel încât fiecare român să ştie scrie, ceti, şi prin urmare a cunoaşte şi a apăra drepturile sale.

9. Sunt pentru cea mai întinsă dezvoltare a instituţiilor municipale. Socotesc că nimine nu cunoaşte mai bine interesele locale decât localii; de aceea sunt pentru ca toate interesele locale să se caute de autorităţile locale; de aceea sprijin neatârnarea municipalităţilor urbane şi rurale.

10. Sunt pentru libertatea industriei şi a comerţului, care astăzi şi sunt aşa de libere, încât străinii au ajuns a fi mai favorizaţi decât toţi pământenii. Însă întrucât vom fi încunjuraţi de staturi cu sistemuri protecţionate, întrucât vom avea jurisdicţie consulară, voi stărui pentru ocrotirea comerciului şi a industriei naţionale, care, de abia născânde, au trebuinţă de o deosebită îngrijire din partea guvernului. Au însuşi copacii şi florile, când sunt tinere, când se răsădesc, nu se ocrotesc de grădinar, nu se udă, nu se apără în contra arşiţei sau a gerului?

11. Sunt pentru emancipaţia ţăranilor prin desăvârşita lor împroprietărire pe pământurile astăzi în stăpânirea lor, aceasta însă cu întreaga şi deplina înainte plătită despăgubire a proprietarilor de moşii.

12. Sunt pentru neatârnarea şi neamovibilitatea corpului judecătoresc; sunt pentru întroducerea juriului în procesele criminale, de presă şi politice.

13. Sunt pentru reforma şi îmbunătăţirea clerului.

14. Sunt, în sfârşit, pentru cea mai strictă şi temeinică responsabilitate a miniştrilor şi a tuturor funcţionarilor statului: fiindcă fără o reală responsabilitate a acelor care au puterea şi legile în mână, este cu neputinţă a ave legalitate.

Iată principiile care le-am profesat de-a pururea şi pe care şi în viitor le voi apăra în orice ocazie şi în orice poziţie mă voi afla.

M. Kogălniceanu
14 februarie 1860

Dezrobirea țiganilor, ștergerea privilegiilor boierești, emanciparea țăranilor

DISCURS ROSTIT ÎN ACADEMIA ROMÂNĂ
Şedinţa solemnă de la 1 (13) aprilie 1891

Sire!

Preagrațioasă doamnă și regină!

Alteță regală!

Doamnelor și domnilor!

Colegii mei mi-au încredințat misiunea de a lua și eu cuvântul în această mare și frumoasă zi, în care serbăm jubileul de 25 de ani al fundării Academiei Române. Această onoare o datoresc vârstei mele înaintate.

În adevăr, cu excepțiunea venerabililor noștri colegi, domnii N. Kretzulescu[1] și G. Barițiu[2], eu sunt, dintre toți ceilalți academicieni, cel mai în vârstă. Şi, dacă ar fi exact anul nașterii mele ce mi-l dau nu numai biografii străini, dar și literatorii români, care au binevoit a se ocupa cu scrierea vieții mele, eu aș fi mai înaintat în bătrânețe decât chiar Nestorii[3] mai sus-numiți ai Academiei Române. După *Lexiconul de conversațiune al lui Meyer (Meyer's Konversations-Lexicon)*, eu aș fi născut la 1806; și, nu mai demult decât sunt câteva săptămâni, „România literară" mi-a dat aceeași vârstă; astfel, aș număra 85 de toamne, n-am pretențiunea de a zice primăveri. Să-mi fie permis a rectifica această dată. Eu sunt născut în Iași, la 6 septembrie 1817, după cum rezultă din însemnarea originală scrisă de tatăl meu în *Ceaslovul nașterilor și morților familiei Kogălniceanu*, o carte care, sunt încă câțiva ani, ca un adevărat registru al stării civile, se obișnuia a se păstra din tată în fiu mai în toate familiile noastre.

Tatăl meu a fost vornicul Ilie Kogălniceanu; maica mea, Catinca, născută Stavilla, era coborâtoare dintr-o familie genoveză, stabilită de secole în vechea colonie genoveză Cetatea Albă (Akerman), de

unde apoi s-a fost răspândit în toată Basarabia, unde și astăzi sunt mulți proprietari purtând numele de Stavilla.

Exprimându-mi-se dorința ca, cu ocaziunea acestei zile ceremoniale să citez câteva fapte din istoria contemporană, petrecute sub ochii mei ori săvârșite cu micul meu concurs, maiestățile-voastre să binevoiască grațios a-mi învoi de a preceda lucrarea mea cu câteva cuvinte care se raportă la zilele tinereților mele.

Bătrânii iubesc a povesti despre cele întâmplate în junețea lor; și eu nu pot rămâne străin de această slăbiciune a vârstei mele.

Nașul meu, adică acela care m-a luminat cu sfântul botez, întrebuințez stilul bătrânesc, a fost domnița Marghioala Calimach, soția logofătului Grigore Sturdza, tatăl repausatului Mihail Sturdza, fostul domn al Moldovei. Domnița Marghioala iubea foarte mult pe maică-mea, care, copilă tânără, a fost rămasă orfană de tată și mamă și încredințată epitropiei logofătului Grigore Sturdza – bunul meu despre mamă, medelnicerul Stavilla, având moșia sa vecină cu moșiile din Basarabia ale familiei Sturdzești, astăzi proprietăți ale principelui Dimitrie Sturdza, fiul fostului domn al Moldovei. Domnița Maria Calimach vorbea numai grecește; ea mă iubea mult de mic copil și, când mă lua în brațe, ea îmi exprima dragostea într-a mă dezmierda cu bătaie de pălmițe, până când leșinam de plâns, și întovărășite aceste cu toate numirile dezmierdătoare grecești ce se întrebuințează la copii.

La săvârșirea ei din viață, domnița Marghioala mă recomandă iubirii și îngrijirii fiului său Mihail Sturdza, care deja în tinerețe luase primul loc între cei mai învățați și talentați boieri tineri ai Moldovei. Acestei misiuni, lăsate cu limbă de moarte, Mihail Sturdza a fost credincios; acestei misiuni datoresc că Mihail Sturdza, ajuns domn al Moldovei în 1834, în același an, împreună cu fiii săi Dimitrie și Grigore, m-a trimis la învățătură în Francia, și anume la Lunéville, unde furăm încredințați îngrijirii abatelui Lhommé, preot catolic, care din cauza marii revoluțiuni franceze, ca mulți alți emigrați francezi, se refugiase în principatele române. Abatele Lhommé, retras în Iași, a fost dirijat educațiunea și instrucțiunea tânărului Mihail Sturdza, și dar acesta, ajuns domn, nu putea să încredințeze creșterea și îngrijirea copiilor săi și a mea decât aceluia care făcuse din el cel mai învățat boier de pe

timpurile lui. Noi găsirăm pe abatele Lhommé, deși octogenar, încă în plină vigoare și profesor de retorică, de limba și literatura latină la colegiul din Lunéville, colegiu comunal care se bucura de o mare reputațiune prin capacitatea profesorilor și care a produs mai mulți bărbați însemnați ai Franciei. În casa părintească n-am fi putut fi mai bine tratați decât în sânul familiei Lhommé, sub supravegherea activă a abatelui. Eram cei întâi din clasele noastre. Dar după un an politica se amestecă și în afacerea colegianilor români din Lunéville.

Consulii ruși, pe atuncea preaputernici în București și în Iași, făcură domnului Mihail Sturdza respectuoase observări pentru trimiterea în Francia a fiilor săi și a altor câțiva fii de boieri, căci afară de mine mai erau trimiși și doi fii ai logofătului Lupu Balș și un altul, Nicu Cassu. Educațiunea franceză se părea marelui nostru protector, împăratului Nicolai I, prea revoluționară; furăm dară luați din Lunéville și conduși la Berlin, la sfârșitul anului 1835.

Berlinul de pe atunci își dobândise numele de Atena Germaniei; și, prin patriotismul, inteligența și marea mișcare națională ce domnea în toate clasele nobile și burgheze ale capitalei Prusiei, de pe atuncea se prevedea rolul cel mare ce, 35 de ani în urmă, Prusia avea să joace în istoria omenirii, ajungând apoi la egemonia întregei Germanii, la reînvierea imperiului lui Barbarossa.

Noi, tinerii români, furăm așezați într-o familie privată, și anume în casa pastorului Souchon, parohul bisericii coloniei franceze, refugiată în Berlin după revocațiunea edictului de Nantes, mulțumită protecțiunii luminate a marelui elector de Brandenburg, Frederic Wilhelm (1640–1688), bunul lui Frederic cel Mare. Această colonie a păstrat până astăzi libertățile ce i s-au dat de acest mare principe; ea are biserica sa, spitalul său, gimnaziul său, biblioteca sa; în toate aceste, limba franceză este predominantă și astăzi. Membrii săi actuali sunt toți deveniți buni germani și mulți din ei, păstrând numele lor de familie franceză, reprezintă oameni însemnați, care și-au făcut în istoria Germaniei un nume cunoscut în științe, în arte, în armată, în diplomație; dar niciodată n-au uitat originea lor. Ei, o dată pe an, se adună într-un banchet frățesc, în care reînnoiesc aducerile lor aminte de Francia, de prigonirile făcute religiunii lor de regele Ludovic XIV și de bătrâna de Maintenon, prigoniri care au silit pe părinții lor de a-și părăsi patria. Tot atunci, și cu pahare pline, ei, cu inimile ardente, realță

nesfârşite toaste în memoria marelui elector, care le-a dat un generos refugiu, libertatea cultului lor şi o nouă patrie. Tânăr de optsprezece ani, am luat parte la aceste agape, şi inima mea s-a înfierbântat în faţa acestor bărbaţi de bine, care trimiteau o neştearsă aducere-aminte vechii lor patrii, dar totodată aveau conştiinţa de ce datorau patriei nouă.

După un an, am fost strămutaţi în casa şi sub privegherea unui alt om distins, pastorul Ionas, discipol favorit al marelui teolog Schleiermacher[4] şi editorul operelor acestui spirit înalt al bisericii protestante. Pastorul Ionas era un bărbat distins; el avea deja un nume bine văzut şi era încuscrit cu familia lui Hufeland[5], autorul *Macrobioticei sau arta de a trăi mult*, şi cu familia comitelui Schwerin, urmaş al marelui feldmareşal al lui Frederic cel Mare. În casa sa se aduna societatea cea mai aleasă şi din noblеţe, şi din burghezime, care de pe atuncea luase un loc însemnat în Germania, punându-se în fruntea ideilor naţionale şi a reformelor sociale care se răspândise în toată Germania. Steagul lor era, înainte de toate, unirea patriei germane.

Consilierul de stat Alexandru Sturdza, coleg al lui Kapodistria[6], cu care lucrase mult la Petersburg pentru emanciparea Eladei, rudă a lui Mihail Sturdza, şi după a căruia recomandaţiune noi furăm încredinţaţi pastorului Ionas, în timpul petrecerii sale la Berlin – şi aceasta era mai neîntreruptă –, era unul din vizitatorii cei mai deşi ai casei pastorului. El priveghea de aproape studiile noastre, ba devenea chiar profesorul nostru de religiune. Sub dictarea lui am scris în limba franceză *Études historiques, chrétiennes et morales*[7], pe care le-am tipărit apoi în Iaşi şi s-au tradus în limbile română, greacă şi rusă.

Acestei societăţi datoresc dezvoltarea micii mele inteligenţe şi amorul pentru tot ce este frumos şi mare în viaţa omului.

Intrat apoi student la universitate, am avut de mari dascăli pe Gans[8], profesor de dreptul natural, care era de o elocvenţă atât de mare, de un liberalism în idei atât de larg, încât, din toate părţile Germaniei şi chiar din alte ţări, alergau cu miile studenţii, ca să-i asculte vorbirea şi elocvenţa sa dulce ca o melodie; astfel încât a trebuit a se abate pereţii la două săli pentru a lărgi sala unde el predica ştiinţa tinerei generaţiuni germane.

Am avut de dascăl pe Leopold de Ranke (1795–1886), marele istoric, căruia, cu ocaziunea jubileului său de 60 de ani de profesorat,

ajuns la adânci batrâneţe, am avut şi eu onoarea a-i adresa acum câţiva ani, 20 februarie 1877, felicitările mele, felicitările întâiului său student român de la Universitatea din Berlin.

Am avut fericirea de a avea de dascăl pe marele Savigny[9], celebrul profesor de dreptul roman, celebrul ministru de justiţie şi unul din fiii cei mai distinşi ai coloniei franceze din Berlin.

În saloanele dlui de Savigny, am fost prezentat şi lui Alexandru Humboldt (1769–1859), care îmi arăta în general un deosebit interes pentru ţările române, atât de necunoscute pe atunci, încât nici numele de *români* nu se ştia. De aceasta, în adevăr, nu trebuie să ne mirăm, când însuşi în Moldova şi în Muntenia numele de *români* nu era întrebuinţat, înlocuit fiind prin numele provincial de *moldovean* şi *muntean*. Bătrânul Asachi toată viaţa lui n-a putut găsi potrivita terminaţiune franceză la cuvântul *român*, vorbind şi scriind *les Roumounis*. Să-mi fie permis a-mi face un merit afirmând că eu cel întâi am întrebuinţat în limba franceză cuvintele de *Roumain* şi de *Roumanie*. La Berlin, pe timpul petrecerii mele, şi chiar în saloanele culte, mai tot aşa de puţin cunoscute era şi numele de *Moldauer* sau *Vallache*. Mie mi se zicea *der schwarze Grieche*[10], pentru că aveam părul negru, şi pe atuncea Berlinul era încă un oraş cu totul şi exclusiv al Germaniei de nord, unde predominau mai cu deosebire figurile blonde.

Alexandru Humboldt, spirit eminamente cercetător, îmi arătă o deosebită dorinţă de a cunoaşte în ce constă literatura noastră, şi îndeosebi m-a întrebat despre soarta şi caracteristica ţiganilor noştri. Spre a-i satisface curiozitatea, eu am scris în limba germană o scurtă privire asupra micii noastre literaturi de pe atuncea, pe care am publicat-o în *Lehmann's Magazin für die Litteratur des Auslandes*[11]. Tot pentru Humboldt am publicat apoi o broşură în limba franceză, *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue de Cigains* (Berlin, Behr, 1837)[12], în prefaţa căreia chemam luarea-aminte a filantropilor asupra acestui nenorocit popor sclav în ţara mea, în sânul Europei civilizate, şi tratat ca lucru prin înseşi legile ţării noastre.

Vacanţele le petreceam ordinar în Pomerania, la Schwienemunde, pe atuncea un mic orăşel pe ţărmurile mării, sau la Hehringsdorf, sat mic, tot pe ţărmul mării, şi recomandat mai întâi de Willibald Alexis (1798–1871), celebrul romancier, şi care, deşi eu nu aveam decât douăzeci de ani, mă luă în strânsă amiciţie. Hehringsdorf astăzi este

devenit orașul balnear mare și cel mai frecventat al Germaniei de Nord. Cu Wilibald Alexis, am vizitat pe jos insula Rügen, castelul Putbus al familiei princiare Malte-Putbus, pădurile misterioase ale vechii zeități vende Hertha și cetatea de pământ Arkona, punctul cel mai septentrional al Germaniei, care seamănă mult cu cetățile noastre de pământ, Movila Răbâei, cetatea de la Adjud și atâtea altele.

Wilibald Alexis, în plimbările noastre, mă iniția la marea lucrare ce se opera pe atunci în Germania, atât în privința unității politice, cât și în privința aspirațiilor și sforțărilor burghezimii de a intra în viața politică, care până atunci aparținea mai cu deosebire nobilimii. El mai întâi îmi da amănunțimi asupra marii reforme care se făcuse în Prusia, adică emanciparea și împroprietărirea țăranilor prusieni, operată în timpul regelui Frederic Wilhelm III (1797–1840), de către marii săi miniștri Stein (1757–1831) și Hardenberg (1750–1822), reformă care a însuflețit și a îmbărbătit națiunea prusiană, spre a scutura jugul francez, care, după bătălia de la Jena (1806), apăsa grumazii poporului german. Pastorul Ionas completă învățătura mea în privința marii reforme; el puse în mâinile mele însuși actele marilor legiuiri, proclamațiilor și reformelor lui Frederic Wilhelm III și cu deosebire edictul din 14 septembrie 1811, care s-a aplicat pe toată suprafața statului Prusiei, desființând claca și orice alte servicii către stăpânii de moșii și prefăcând în proprietate absolută, în mâna țăranilor, ogoarele țărănești, cu despăgubire în bani odată răspunși sau prin rentă perpetuă, ori prin înapoierea unei părți de pământ. Pastorul Ionas mă făcu cunoscut și cu memoriul compus de principele Hardenberg, la Riga, în 1812. Prin acest act important, marele ministru arăta regelui necesitatea prefacerii chiar din temelie a organizației de atunci a statului prusian, pentru a-i da o nouă viață prin înlăturarea a tot ce era slab în el și prin deșteptarea de puteri nouă.

Iată cum el înțelege această reformă:

„Statul care s-ar noroci a înțelege adevăratul spirit al timpului și, prin înțelepciunea guvernului său, ar lua parte la acel plan universal, fără să aibă nevoie de comoțiuni violente, ar avea neapărat mari preferințe, și membrii săi ar trebui să binecuvânteze îngrijirea care ar lucra pentru dânșii într-un chip atât de binefăcător. Fără putere au fost toate acele piedici care s-au opus torentului revoluțiunii, pentru că slăbiciunea, interesul egoist și ideile neîntemeiate le-au dirijat fără

nici o chibzuială. Gândirea nebunească că chipul cel mai bun de a combate revoluțiunea ar fi de a se ține de cele vechi și de a prigoni cu toată asprimea principiile și ideile izvorâte din ea, n-a avut alt rezultat decât că a dezvoltat revoluțiunea și i-a dat o întindere din ce în ce mai mare. O revoluțiune în bunul simț, o revoluțiune care ar avea de scop marea civilizare a omenirii, făcută prin înțelepciunea guvernului și nu prin impulsiuni violente, cu atât mai mult ar trebui să fie privită ca țintă și ca principii povățuitoare. *Principii democratice într-un guvern monarhic se par a fi pentru Prusia formele cele mai potrivite*".

Mai jos, Hardenberg recomandă pentru organizațiunea dinăuntru cea mai mare libertate și egalitate de drepturi între membrii statului, regulate după principiul înțelept al unui stat monarhic, și fiecare post în stat, fără excepțiune, să nu se mai păstreze cutărei sau cutărei clase, ci să se deschiză numai meritului din orice clasă.

„Clasa cea mai numeroasă, cea mai importantă, acea care până acum s-a neglijat și s-a împilat mai mult, ar trebui cu preferință să fie un obiect al neadormitei îngrijiri a ocârmuirii și a se desființa, prin o lege scurtă, bună și grabnică, toată servitudinea".

Și ca soluțiune se propune:

„Concesiunea și statornicia pământurilor țărănești, ca liberă proprietate a țăranilor, cu despăgubirea stăpânilor de moșii, și așa a se ajunge la desființarea legămintelor între stăpânii de moșii și între țărani!"

În una din vacanțele de vară, comitele Schwerin îmi dădu ospitalitatea în Schwerinsburg, vechiul castel al strămoșului său, feldmareșalul lui Frederic cel Mare, comitele Schwerin. Acolo, sub ochii mei, văzui aplicarea legii de emancipațiune făcută cu 25 de ani înainte. Am văzut pământurile emancipate, unele rămase în stăpânirea vechilor proprietari de moșii, altele trecute vechilor servi, deveniți proprietari. Am văzut satul vechi al foștilor clăcași, Alt-Schwerin, și satul nou clădit după emancipare, Neu-Schwerin.

Straniu lucru! Legea proprietății din Prusia avea mare asemănare cu condițiunile proprietății rurale din țările române. Principiul ce se găsește în vechea noastră legislațiune, pentru a se da țăranului spre cultivare până la doua treimi din întinderea moșiilor, iar o treime se rezerva în seama stăpânului, exista și în Prusia.

Aici am de adăugit că acest comite Schwerin, care îmi dăduse ospitalitatea în castelul său, deveni mai târziu și în mai multe rânduri

un membru important în *partidul liberal* și chiar și ministru de mai multe ori în anii de mare luptă pentru Germania, între 1848–1862.

Tot în timpul petrecerii mele în Berlin, prin camaradul meu de studii, fiul cunoscutului istoric Kohlrausch, am fost prezentat ducesei de Cumberland, sora și egeria regelui Frederic Wilhelm III, și curând ajunsei în intimitatea principelui Gheorghe, fiul ducelui de Cumberland, care, după suirea pe tron a batrânului duce de Cumberland, deveni principe regal, mai târziu însuși rege de Hanovra, sub numele de Gheorghe V și, în fine, detronat de către însuși vărul său, Wilhelm I (1866).

Mulțumită contactului meu cu atâția bărbați însemnați ai Germaniei și primit în cercurile politice din Berlin, am avut fericita ocaziune și putință de a-mi îmbogăți mintea cu ideile reformatrice ce atunci inspirau înaltele inteligențe ale Germaniei. Da, Universității din Berlin, a doua mea mumă, Universitații Fredericia Wihelma; da, exemplului ce mi-a dat amorul pentru patria germană și pe care l-am găsit în toate păturile societății germane, fie nobilime, fie burgheză, datoresc eu amorul pentru patria româna și *spiritul liberal* care m-a însuflețit în toate actele vieții mele.

În lungile mele lupte și lucrări, în prigonirile înverșunate care nu o dată s-au încercat de a mă zdrobi, pururea am avut înaintea ochilor mei acele frumoase cuvinte pe care, în memoriul său către rege, le arată principele Hardenberg ca puternicul mijloc de a realța caracterul și bărbăția poporului german pentru dezrobirea sa de jugul străin, pentru ridicarea și mărirea Germaniei: „Principii democratice într-un guvern monarhic!“.

Binevoitorii mei ascultători nu creadă cum că aceste cuvinte care le zic sunt complimente de curtezan, adresate unui Hohenzollern, astazi rege al României.

Toată viața mea, și tânăr și în vârstă coaptă, am mărturisit în mai multe rânduri că culturii germane, că Universității din Berlin, că societății germane, bărbaților și marilor patrioți care au operat realțarea și unitatea Germaniei datoresc în mare parte tot ce am devenit în țara mea și că la focul patriotismului german s-a aprins *făclia patriotismului meu român*!

În anul 1864, când toți românii erau departe încă de a gândi la chemarea tânărului principe german Carol de Hohenzollern pe tronul României, în mijlocul luptelor noastre pentru reformele politice și

sociale ce se operau atunci, când România era frământată prin greaua chestiune rurală – în ședința Camerei din iunie 1864, eu am reprodus o parte din cele mai sus expuse privitoare la reformele agrare operate în Prusia în anii 1807–1812; pe aceste date m-am întemeiat spre a răspunde primului ministru al României unite, care combătea cu un talent demn de o cauză mai dreaptă proiectul liberalilor pentru emanciparea și împroprietărirea țăranilor.

Aducându-mi pururea aminte cuvintele principelui Hardenberg: „monarhia întemeiată pe instituțiuni democratice", m-am reîntors în țară la 1838 cu angajamentul, și l-am ținut cu întreaga mea generațiune, de a face din țara mea o monarhie întemeiată pe baze democratice, lucrând la desființarea robiei țiganilor, la proclamarea, egalității de drepturi și îndatoriri pentru toate clasele întregii națiuni române, la emanciparea clăcașilor și la deplina lor împroprietărire pe pământurile stăpânite de țărani în secole întregi, stropite cu sudoarea și sângele lor. Şi Dumnezeu bun și milostiv mi-a prelungit viața mea îndestul ca să pot ori asista, ori împreună lucra la săvârșirea acestor trei mari reforme, și astăzi a mă bucura la bătrânețe de rodul sămânței depuse de noi, în tinerețile noastre, în mănosul pământ al mumei-patriei!

Rog pe maiestățile-voastre, rog pe ascultători să-mi ierte aceste *prolegomena*, această digresiune ce am făcut-o înainte de a intra în materie. Bătrânii iubesc, o mai zic, a spune fapte din tinerețea lor!

Intrând în materie, voi desfășura trei date mari din istoria contemporană a renașterii României, trei reforme radicale săvârșite sub ochii noștri *et quorum pars parva fui*[13].

Aceste sunt:

I. *Dezrobirea țiganilor*.

II. *Oborârea pronomiilor și privilegiilor de naștere și de castă și proclamarea egalității politice și civile pentru toți fiii României*.

III. *Emanciparea țăranilor*.

Un strigăt de bucurie a izbucnit în inima tuturor oamenilor luminați. Ochii, atât ai emancipaților, cât și ai acelora reținuți încă în fiarele sclaviei, dar însuflețiți de o dreaptă speranță, au vărsat șiroaie de lacrimi, și numele emancipatorilor, Mihail Sturdza și Alexandru Ghica, mulți ani au răsunat sub bolta cerească. Noi, tinerii din Moldova – vorbesc numai de acei cu care împreună am lucrat –, uitarăm în acea

zi lupta înverşunată ce făceam guvernului lui Mihail Sturdza, pentru abuzurile sale, pentru lipsa mai ales de orice justiţie în ţară; ne-am adunat, plini de entuziasm, hotărând şi hotărâţi de a arăta domnului că, în faţa unui act mare, junimea română ştia gândi şi lucra înalt şi bine! O deputaţiune de tineri, între care se aflau Costache Negri, Vasile Alecsandri, Costache Rola, DL Rallet, P. Mavrogheni şi alţi atâţi, şi ai carei orator fusei ales eu, se prezentă domnului spre a-i exprima recunoştinţa tinerei generaţiuni. Mihail Sturdza în acea zi şi-a adus aminte că şi el a fost tânăr şi că era omul cel mai luminat al ţării; el ne exprimă recunoştinţa sa, declarând că în noi vedea viitorul ţării, că nouă aparţinea de a face din Moldova şi Valahia o ţară civilizată şi o societate europeană şi că stăruinţele lui erau de a ne pregăti acest viitor. „Foaia ştiinţifică şi literară", redactată de mine, tipări un număr extraordinar din 6 februarie 1844, în culoare verde, culoarea speranţei, în care, în proză şi în versuri, se cânta marea reformă.

Ţiganii particulari, cu toată lovirea dată sclaviei, au mai urmat a-şi purta lanţurile, deşi mult uşurate prin ideile nouă şi prin îmblânzirea moravurilor, până la căderea domnilor reglementari în 1848.

În Bucureşti, prin marea proclamaţiune revoluţionară din 11 iunie 1848, ţiganii auziră cuvântul armonios al libertăţii, ei deveneau cetăţeni liberi; iată ce se zicea în acea proclamaţiune: „Poporul român leapădă de pe sine neomenia şi ruşinea de a ţinea robi şi declară libertatea ţiganilor particulari. Cei ce au suferit până acum ruşinea păcatului de a avea robi sunt iertaţi de poporul român; iar patria, ca o mumă bună, din visteria sa, va despăgubi pe oricine va reclama că a avut pagubă din această faptă creştinească".

Dar curând revoluţiunea, măreaţa revoluţiune, toate marile reforme, fură călcate şi zdrobite prin potcoavele cailor armatelor cotropitoare, şi nenorociţii emancipaţi fură din nou lănţuiţi; dar sământa era aruncată, şi curând ea trebui să-şi poarte roadele sale. Tânăra generaţiune a Moldovei nu înceta a cere dezrobirea robilor particulari, atât în ţară, cât şi prin felurite broşuri ce le publica în străinătate; aşa de exemplu, între alţii, Alexandru Papadopol-Calimach[14] scria, la 1855, pentru emanciparea ţiganilor articolele sale, publicate în Iaşi în „Foiletonul Zimbrului" din februarie 1856: „Un popor care pastrează robia, scria el, merită să fie aşezat în rândul popoarelor osândite"!

Domnul Grigore Ghica al Moldovei, înainte de a depune frânele guvernului, după dispoziţiunile Tratatului de la Paris, vroi să-şi

încoroneze domnia prin acte mari. Între acestea figura și ultima lovire dată sclaviei, dezrobirea țiganilor particulari. Consilierii tronului, miniștrii, erau luați dintre tineri, din pleiada acelora care din Unire și democratizarea țărilor române făcuseră programa vieții lor. Ministru de finanțe era Petru Mavrogheni; el și eu furăm însărcinați de domn cu redacțiunea proiectului de lege; el fu votat, putem zice, în unanimitate și cu entuziasm de către Divanul ad-hoc, care pe atunci, în urma tratatului nefast de la Balta-Liman, devenise simulacrul Adunărilor legiuitoare desființate în 1848.

I. DEZROBIREA ŢIGANILOR

Contemporanii mei își aduc aminte, și aci am ca martor pe mai junele meu contemporan, pe colegul meu Alexandru Papadopol-Calimach[15], își aduc aminte ce erau țiganii, sunt acum 50 de ani, chiar atunci când razele civilizațiunii moderne îmblânzise moravurile în toate societățile Europei și când sclavia nu mai avea domiciliu decât în Rusia și din nenorocire și în România.

Legea țării trata pe țigani de lucru, vândut și cumpărat ca lucru, deși prin deriziune numărul sau individul se califica de suflet: am atâtea *suflete de țigani*; în realitate, și mai ales stăpânii care aveau puțini țigani, îi tratau mai rău chiar decât prescripțiunile legii.

Chiar pe ulițele orașului Iași, în tinerețele mele am văzut ființe omenești purtând lanțuri în mâini sau la picioare, ba unii chiar coarne de fier aninate de frunte și legate prin coloane împrejurul gâtului. Bătăi crude, osândiri la foame și la fum, închidere în închisori particulare, aruncați goi în zăpadă sau în râuri înghețate, iată soarta nenorociților țigani! Apoi disprețul pentru sfințenia și legăturile de familie. Femeia luată de la bărbat, fata răpită de la părinți, copiii rupți de la sânul născătorilor lor și răzlețiți și despărțiți unii de alții, și vânduți ca vitele la deosebiți cumpărători, în cele patru colțuri ale României. Nici umanitatea, nici religiunea, nici legea civilă nu aveau ocrotire pentru aceste nenorocite ființe; era un spectacol grozav, strigător la cer. De aceea, povățuiți de spiritul secolului, de legile omenirii, un număr de boieri bătrâni și tineri au întreprins de a spăla patria lor de rușinea sclaviei.

Înainte ca chestiunea dezrobirii țiganilor să fi intrat în consiliile, în planurile de reformă ale ocârmuitorilor, ea a început a se agita prin

însăşi iniţiativa parţială a stăpânilor de ţigani. Mulţi din aceştia, şi numărul lor din zi în zi sporea, ori în viaţă, ori mai ales la moarte, îşi dezrobeau, îşi *iertau ţiganii*. Întrebuinţez cuvântul de *iertare*, pe care îl gâsim în toate actele de dezrobire; dar reforma era prea grea, ea jignea prea multe interese ca să se poată opera cu înlesnire.

Erau *ţiganii domneşti* şi foarte mulţi; aceştia constituiau un venit mare în bugetul statului; erau *ţiganii mănăstireşti* şi ai aşezămintelor publice, ale cărora servicii intrau în trebuinţele zilnice ale acestor comunităţi; erau, în fîne, ţiganii particulari, *ţiganii boiereşti*, care constituiau personalul de servitori în curţile boiereşti, bucătari, vizitii, rândaşi, feciori în casă, slujnice, bucătărese, cusătorite. Boierii cei bogaţi aveau chiar capele de muzici sau tarafe de lăutari. Toate aceste funcţiuni se exercitau de ţigani; dezrobirea lor era dar combătută de trebuinţele zilnice şi casnice ale vieţii familiilor, de aceea emanciparea nu s-a putut face decât treptat şi sub două domnii, atât în Moldova, cât şi în Muntenia.

Întâia lovire care s-a dat sclaviei a fost legea emancipării ţiganilor statului şi a mănăstirilor. Dezrobirea s-a făcut mai întâi în Moldova de către domnul Mihail Sturdza, prin două legi din 31 ianuarie 1844, iar în Ţara Românească de către domnul Alexandru Ghica, prin o lege din 1845.

Această emancipare, deşi parţială, era hotărâtoare şi pentru emanciparea ţiganilor particulari, rămaşi încă în sclavie. Toate minţile prevăzătoare au înţeles că ora ştergerii sclaviei de pe pământul românesc sosise şi că dezrobirea ţiganilor particulari nu mai era decât o chestiune de timp.

Entuziasmul Divanului ad-hoc era numai înaintemergătorul entuziasmului general ce pe atunci insufla toată România pentru viitoarea sa renaştere. Dovadă, sutele de proprietari care au respins orice despăgubire acordată lor de legiuirea emancipatoare. Numele acestora au fost publicate şi aparţine iubitului nostru coleg, zelosul nostru cercetător şi colecţionar, d-nul Dimitrie Sturdza, să ne împrospăteze memoriei şi istoriei contemporane numele acelora care, prin o generoasă renunţare, au expiat păcatele lor şi ale părinţilor lor de a fi fost ani lungi stăpâni pe suflete de ţigani.

Cu o mica mândrie de moldovean, să-mi fie permis de a spune că atât legea privitoare la emanciparea ţiganilor mănăstireşti şi ai

statului, cât și acea privitoare la emanciparea țiganilor particulari s-a votat mai întâi în Moldova; și anume aceea dintâi în Iași, în 31 ianuarie 1844, iar în București în 1847; cea de a doua, în Iași, la 10 decembrie 1855, și în București la 8 februarie 1856.

Reforma emancipatrice a avut în curând efectele sale salutare: afară de țiganii lăieși, care încă trăiesc în parte sub șatră, și afară de ursari, care fac încă meseria de a domestici fiarele sălbatice, dar totuși se dau lucrului pământului, mai toți astăzi din celelalte clase de țigani s-au contopit în masa națiunii, și ei nu se mai cunosc decât prin fața lor smolită și asiatică și prin vivacitatea imaginațiunii lor; altmintrelea noi îi găsim în toate clasele societății noastre.

Deși de la proclamarea emancipațiunii nu sunt încă îndepliniți 50 de ani, țiganii ne-au dat îndustriași, artiști, ofițeri distinși, buni administratori, medici și chiar oratori parlamentari.

Mă opresc aici.

Sunt sigur că părinții noștri, dacă s-ar scula din mormânt, văzând progresele ce au făcut sufletele țigănești emancipate de dânșii, nu s-ar căi de reforma umanitară proclamată de ei.

II. OBORÂREA PRONOMIILOR ŞI PRIVILEGIILOR DE NAŞTERE ŞI DE CASTĂ ŞI PROCLAMAREA EGALITĂŢII POLITICE ŞI CIVILE PENTRU TOŢI FIII ROMÂNIEI

Sclavia neagră s-a desființat, este acum aproape de jumătate de secol, sclavia albă însă a mai durat încă zeci de ani; ea nu a luat sfârșit decât la 1864.

Dar înainte de a dezvălui contemporanilor mei luptele și împotrivirile la care a luat parte generațiunea mea, până ce prin tăierea nodului gordian am putut, în fine, întemeia și în România *brațe libere* și *proprietate liberă*, să-mi fie iertat de a mă ocupa de o altă dată, nu mai puțin memorabilă, de o reformă nu mai puțin însemnată în istoria civilizațiunii României; voiesc a vă vorbi de ziua de 29 octombrie, când, de asemenea cu ziua de 4 august 1789, zi memorabilă în istoria Franciei, am proclamat în România desființarea privilegiilor de naștere și de castă, desființarea *pronomiilor boierești* și înlocuirea lor prin egalitate politică și civilă a tuturor românilor.

Suntem prea aproape de epoca marii reforme pentru ca chiar tânăra generațiune de astăzi să nu cunoască, cel puțin în trăsături generale, constituțiunea de privilegiuri și deosebirea de clase care funcționa în România înaintea anului 1857.

După legea veche a țării, în adevăr, fiecare român putea deveni boier, dar încet-încet se crea în țările române un patriciat, o aristocrație *sui-generis*[15], care își caută din ce în ce mai mult asimilarea cu nobilimea din țările vecine, Ungaria și Polonia. Ocârmuirea țării se încredința, pot zice, numai unui număr restrâns de familii boierești, care ori se trăgeau din persoane ce purtau rangurile de *protipendadă*, ori înșiși erau investiți cu aceste ranguri.

Sub nume de *protipendadă* se înțelegeau cele întâi cinci ranguri din *arhondologia* boierească, adica: marele ban, marele logofăt, marele vornic, marele vistiar și marele spătar, în Muntenia; marele logofăt, marele vornic, marele vistiar, marele hatman și marele postelnic, în Moldova. Aceștia constituiau consiliul ocârmuitor; ei aveau apoi fiecare departamentul său, deosebit mai compuneau apoi și divanul judecător în ultima instanță. Celelalte trepte boierești compuneau boierii de starea a doua; aceștia ocupau serviciile de a doua mână, dar rareori puteau să ajungă la treapta de consilieri ai domnului sau de judecători divaniști.

Regulamentul organic desființase *de jure*[16] această deosebire, însă de fapt ea tot se menținu, și mai ales în Moldova.

Boierii mari și mici erau apoi scutiți de plata tuturor dărilor, atât pentru persoana lor, cât și pentru imobilele lor; mai aveau dreptul de a scuti de dările publice un număr de contribuabili, aceștia sub nume de „scutelnici", „poslușnici", „chrisovoliți" etc. Privilegiile lor nu se opreau aci; mulți din ei aveau dreptul de a primi de la ocnele statului cantități mari de sare, alții aveau drepturi de a scuti de plata vămii obiectele ce aduceau din străinătate pentru trebuința lor. M-aș întinde prea departe dacă aș enumera cu de amănuntul toate privilegiile, favorurile, scutirile de care se bucurau clasele boierești.

Rareori un plebeian putea să străbată zidurile cetății în care sta închisă boierimea Moldovei și a Țării Românești. În Muntenia, o singură dată, un Vilara, fiu de simplu negustor, a putut străbate incinta de fier a aristocrației și a ajunge vistiar mare; în Moldova, cu greu am putut găsi un al doilea caz; căci în fapt, mai mult decât în drept, puterea

boierimii era mai mare în Moldova. Un om din popor, un negustor, oricât de bogat ar fi fost, cu greu s-ar fi putut pune în fața unui boier chiar cu ocaziunea dărilor în licitație a veniturilor statului sau a bunurilor mănăstirești.

În domnia lui Mihail Sturdza, în tinerețile mele, am văzut la mai multe licitațiuni cum boierii, împărțiți pe județe, luau, fără concurență, moșiile mănăstirești și apoi, cu prețuri îndoite, le subarendau la acei care din agricultură își făceau meseria vieții lor. Mi se pare ca și în Țara Românească lucrurile se petreceau cam tot așa; cel puțin și astăzi se citează numele câtorva boieri cari, chiar pe timpul domnilor Alexandru Ghica[17] și Bibescu[18] își asiguraseră monopolul luării în arendă a moșiilor statului și a mănăstirilor. Aceasta era *banda neagră boierească*, care, când privilegiile boierești au fost doborâte, a fost înlocuită prin *banda neagră plebeiană*, fără concursul căreia, mai până în zilele noastre, la licitațiile publice nu se putea lua o singură moșie în arendă.

După ce tinerimea română începu a se adăpa de ideile egalitare și civilizatrice ale marii revoluțiuni franceze, această stare de lucruri nu mai putu dura. Când în București revoluțiunea de la 1848 puse sfârșit domniei lui G. Bibescu, unul din articolii manifestului guvernului provizoriu declara: „Egalitatea drepturilor politice și contribuțiunea generală la dările și sarcinile statului", precum tot acest mare act declara emanciparea clăcașilor, făcuți proprietari prin despăgubire, și dezrobirea țiganilor, iarăși prin despăgubire. Dar marea reformă fu înăbușită odată cu înăbușirea revoluțiunii, și regimul de privilegii, de scutiri, de favoruri redeveni o stare legală în principate, odată cu orânduirea domnilor temporari, numiți de Poartă și de Rusia, în conformitate cu Convențiunea de la Balta-Liman.

Însă acest arbor secular al privilegiilor își primise o lovitură de moarte după care nu se mai putu îndrepta. Arborele dezrădăcinat trebuia să cadă, și el căzu prin votul dat de Adunarea-mumă în ziua de 29 octombrie 1857, care apoi fu ratificat în Europa întreagă, prin art. 46 al Convențiunii de la Paris. Votul din 29 octombrie 1857 are o prea mare importanță în istoria civilizațiunii moderne a României, ziua în care s-a dat acest vot ocupă un loc prea mare în viața bătrânei generațiuni care a așternut bazele renașterii României, pentru ca să nu am de plăcută datorie de a împrospăta tinerei generațiuni memorabilul vot dat în unanimitate și

cuprinzând pe înșiși reprezentanții regimului privilegiilor, vot care a democratizat de-a pururea societatea română.

Şi aicea, câteva cuvinte spre a explica cum acest vot s-a dat de Adunarea-mumă din Iași, și nu de acea din București.

Congresul din Paris, puterile, după propunerile lordului Clarendon, a hotărât că populațiunile din principatele române vor fi consultate asupra viitoarei organizațiuni a patriei lor. Un volum întreg n-ar ajunge spre a descrie toate împrejurările, greutățile și conflictele prin care am trecut, pentru ca să ajungem la alegerea și convocarea adunărilor-mume din Iași și din București. Nu voi îndeplini această sarcină astăzi: ea n-ar intra în marginile strâmte ale unei conferințe; voi nota numai că adunările-mume, de-abia întrunite, au dat o direcțiune cu totul opusă activității lor.

Adunarea din București s-a mărginit numai a se rosti în privința organizațiunii politice a țărilor române, zicând ca principiu, și poate că avea cuvânt, că, de vreme ce Europa deja recunoscuse țărilor române deplina autonomie, apoi Europa nu avea misiune de a interveni în organizațiunea dinăuntru a statelor române. Adunarea din București proclamă numai bazele organizațiunii politice, adică cunoscutele pe atunci patru sau cinci puncte:

a) Autonomia principatelor,
b) Unirea lor,
c) Un principe străin în capul noului stat,
d) Neutralitatea țării și
e) Un guvern reprezentativ constituțional.

Aceste puncte, odată recunoscute de Europa, aparținea națiunii române, din nou convocată, a se rosti asupra tuturor chestiunilor privitoare la organizațiunea dinăuntru.

Adunarea-mumă din Iași n-a urmat tot așa. Noi, reprezentanții moldoveni, în privința dorințelor noastre pentru organizațiunea politică a statului român, am urmat pe frații noștri, reprezentanții Munteniei; și noi am cerut recunoașterea autonomiei țării, unirea lor sub un principe străin, neutralitatea și regimul constituțional parlamentar; dar n-am voit a ne opri aci. Făcând rezervele noastre în privința dreptului ce voia Europa a-și însuși, adică de a interveni în organizațiunea dinăuntru a unei țări, a cărei autonomie nu se pune în îndoială de nici o putere europeană, totuși am crezut că era bine –

și astăzi recunosc că bine am făcut – să exprimăm Europei chipul nostru de vedere în privința reformelor dinăuntru, adică cum înțelegem noi să facem din patria noastră un stat european, o societate europeană și democratică.

De la întâile noastre ședințe, Adunarea din Iași a făcut un program despre deosebitele chestiuni asupra cărora înțelegeam a ne rosti. Acest program cuprinde un plan întreg de reforme: organizațiunea politică, administrativă, financiară, drepturile și îndatoririle cetățenilor, reforma clerului, desființarea clasei și emanciparea proprietății și toate celelalte reforme care băteau la ușă.

Noi ne ziceam, cu drept cuvânt, că a arăta Europei dorințele noastre de a ne europeniza patria era a atrage simpatiile și sprijinul marilor puteri și a însăși opiniei publice din străinătate. Credeam c-am nemerit urmând acest drum.

Comisiunea internațională, compusă din reprezentanții marilor puteri și întrunită în București, și-a însușit mai toate dorințele exprimate de Adunarea ad-hoc a Moldovei, și pe acestea și-a întemeiat raportul său către Congres. Pe dorințele Moldovei s-a întemeiat și Europa în elaborarea și încheierea Convențiunii de la Paris, care, cuprinzând soluțiunile rostite de noi moldovenii, ne-a fost octroiată și a și fost primită de noi ca o adevărată constituțiune până la înlocuirea ei prin Statutul din 2 mai 1864 și prin Constituțiunea noastră națională din 1866.

În Adunarea noastră ad-hoc, punctele principale ale reformelor fură încredințate spre studiere la deosebite comisiuni rânduite din sânul Adunării. Statornicirea drepturilor politice ale românilor fu încredințată unei comisiuni compusă din Mihail Kogălniceanu, Vasile Mălinescu, Costache Rola, Dl Miclescu, I. Fotea, Dl Cozadini și I. Chrisanti. Raportor era numit repauzatul Vasile Mălinescu.

În ziua de 29 octombrie 1857, Vasile Mălinescu citi raportul său asupra punctului VII, atingător de egalitatea înaintea legii, accesibilitatea tuturor românilor la toate funcțiunile statului, așezarea dreaptă și generală a contribuțiunilor, supunerea tuturor la conscripțiunea militară.

Proiectul de încheiere a fost modificat prin câteva amendamente și considerente propuse de Dimitrie Rallet; apoi Adunarea, prin sculare și ședere, a adoptat în unanimitate și cu aclamație desființarea privilegiilor de clase.

Vicepreședintele Constantin Negri, felicitând Adunarea pentru votul ei, a adăogat că abnegația vechilor clase privilegiate arată

patriotismul care insuflă Adunarea, căci era un act ce avea a fi prețuit nu numai de națiе, dar și de Europa și de istorie.

Actul votat, care abătea un arbore secular, este prea important spre a nu-l reproduce împreună cu subscrierile cetățenilor care au dat țării organizațiunea democratică de azi. Îl reproduc aci întreg, precum el este publicat în nr. 7 al *Buletinului ședințelor Adunării ad-hoc a Moldovei*.

„Astăzi, anul una mie opt sute cincizeci și șapte, luna octombrie, în douăzeci și nouă zile;

Luând aminte că legile unui stat sunt sufletul său, că de la principiile care predomnesc la alcătuirea legilor atârnă viața, puterea și propășirea națiilor;

Luând aminte că singurul mijloc de a vindeca rănile de care pătimește astăzi țara este așezarea unor legiuiri înțelepte, îmbinând datinile vechi, trebuințele de față și cererile veacului;

Luând aminte că respectul către legi este cea întâi condiție a trăiniciei lor;

Că o lege atunci poate fi mai respectată, când, ieșită din sânul nației, va avea deopotrivă pentru toți aceeași măsură;

Că dreptatea cere dar ca toți să fie egali dinaintea legii;

Luând aminte că cea mai sfântă datorie a fiecărui este de a contribui la susținerea statului;

Că, după datele vechi, nimeni nu era scutit de la nici o îndatorire către stat;

Că boierimea abia la 1737, prin hrisovul domnului Mavrocordat, pentru întâia oară s-a scutit de dajdie și alte dări către visterie;

Că în urmă, sprijinind sarcinile statului mai mult numai asupra unor clase, s-au făcut împovărătoare pentru ele;

Luând aminte că de la dreapta cumpănită așezare și repartiție a contribuțiilor atârnă nu numai prosperitatea materială a unei țări, dar în parte chiar și propășirea ei morală și intelectuală;

Că cu dreptul este ca, în măsură cum garantează statul la toți deopotrivă toate foloasele și îndemânările, de asemenea cu toți să se supuie dărilor în proporția averii lor fără deosebire;

Luând aminte că darea oamenilor la oaste este o îndatorire pentru paza țării și siguranța fiecăruia cetățean;

Că, precum oastea este menită a apăra patria comună, datori sunt cu toți deopotrivă și fără deosebire să se supuie la conscripția militară;

Luând aminte iarăși că eficacitatea legilor atârnă de la stricta lor punere în lucrare;

Că meritul singur, fară nici un fel de altă considerație sau distincție, trebuie în viitor să fie un titlu îndestulător pentru a putea ajunge la toate funcțiile statului;

Că această putință trebuie a se recunoaște fiecăruia;

Că numai prin legiuiri înțelepte și drepte națiia română poate înainta pe calea propășirii;

Luând în privire, în sfârșit, că privilegiile de clase trebuie a fi desființate;

Adunarea ad-hoc a Moldovei dorește a se adopta la viitoarea reorganizație ca principii fundamentale:

I. Privilegiile de clase vor fi desființate în România;

II. Egalitatea tuturor românilor înaintea legii;

III. Așezarea dreaptă și generală a contribuțiilor în proporție cu averea fiecăruia, fără deosebire;

IV. Supunerea tuturor la conscripția militară;

V. Accesibilitatea pentru toți românii la funcțiunile statului.

Votează *pentru* șaptezeci și trei de membri, și anume p. sf. sa episcopul Nectarie Hermeziu, p. sf. sa episcopul Filaret Scriban, p. sf. sa episcopul Calinic Miclescu, preacuviosia-sa arhimandritul Neofit Scriban, preacuviosia-sa arhimandritul Melchisedec, sf. sa economul Dimitrie Matcaș, Dimitrie Miclescu, Constantin Bădărău, Dănilă Balan, dr. A. Fătu, Dimitrie Cozadin, Basile Mălinescu, Mihail Kogălniceanu, Iancu Docan, Gheorghe Masian, dr. C. Vârnav, Dimitrie Savin, Niculae Cananău, Ştefan Călin, Simion Stanciu, Sebastian Conano, Alecu Jianu, Constantin Morțun, Gheorghe Vârlan, Teodor sin Pavel, Dimitrie Grigoriu, Grigore Balș, Mihail Jora, Constantin Ostahi, Dimitrie Gheorghiadi, Gheorghe Sturdza, Constantin Roset, Dimitrie Krakte, Ion a Babei, Petru Brăescu, Ion Roată, Vasile Sturdza, Alecu Teriachiu, Ioniță Hrisanti, Vasile Balaiș, Constantin Icovaki, Lascăr Catargiu, Iancu Fotea, Răducanu Sava, Alecu Cuza, Grigore Suțu, Manolaki Costaki, Vasile Stan, Dr. Costin, Niculae Carp, Constantin Sturdza (Vaslui), Ion Olariu, Dimitrie Ghidionescu, N. Catargiu, Nicolae Bosie, Pandelachi Croitoriu, Nicolae Iamandi, Lazăr Galiardi, Iancu Cantacuzino, Grigore Costaki, Constantin Ştiun, Ion Roșca, Timofti Sacalov, Dimitrie Rallet, Constantin Hurmuzaki, Petru Mavrogheni, Anastasie Panu, Constantin Roiu și Constantin Negre.

Iar *contra* nu a fost nimene. S-a abținut de a vota dl Dimitrie Romov, n-au fost fața la votare înalt preasfinția-sa mitropolitul și dd. Iordachi Pruncu, Vasile Nicolau.

Conform §79 din Regulamentul Adunării, viceprezidentul declară că Adunarea a încuviințat".

Sancțiunea acestui vot a dat-o Europa mai cu deosebire prin articolul 46 al Convențiunii din Paris.

Națiunea întreagă a acceptat marea reformă, și fiecare, foști domni, boieri mari, boieri mici, trepte privilegiate, au primit reforma egalitară, lepădând chiar fără legi speciale tot ce deriva din vechiul regim, tot ce semăna chiar cu vechiul regim. Așa, fără chiar lege specială, boierii s-au dezbrăcat de titlurile bizantine, care formau *arhondologia* română și s-au supus la dările generale către stat.

Pentru istorie voi aminti că numai doi boieri, foști privilegiați, s-au arătat împotrivitori marii reforme: în Moldova, repausatul vornic Iordache Beldiman s-a refuzat de a plăti contribuțiunea personală, lăsând de a i se împlini căciula pentru acoperirea acestei dări; în Ţara Românească, singur repausatul Ioan Manu a urmat a subscrie până la moartea sa: „Ioan Manu, mare vornic".

III. EMANCIPAREA ŢĂRANILOR

Vin acum la ultima și marea reformă operată de generațiunea mea: desființarea clăcii, emanciparea brațelor și deplina împroprietărire a țăranilor pe pământurile muncite de ei.

A face istoricul chestiunii rurale în țările române este a scrie însăși istoria a trei secole de împilări făcute poporului român. Tomuri întregi ar trebui spre a arăta cum domnii români, veniți din Maramureș și din Făgăraș, spre a funda statele române, Moldova și Muntenia, au găsit aceste țări nu pustiuri, ci locuite de populațiuni zdravene, moșnașe și libere; cum acestea, în cursul veacurilor și sub domnii cei mai valoroși, drept răsplată a lungilor lupte ce au susținut pentru apărarea și mărirea marii moșii, patria, au fost prefăcuți în robi, lipiți pământului sub nume de *rumâni* și de *vecini*. Ca țărani blânzi și răbdători, aceștia au răbdat munca și iobăgia, dar pururea, la ivirea oricărei inimi de domn mai bune, necontenit au sperat și au cerut dreptate.

Eruditul nostru coleg, bunul meu amic Alexandru Papadopol-Calimach, a descris două zile din istoria secolului din urmă, care, în bolta neagră

a tiraniei și a cruzimii, strălucesc ca singure două stele, ca singure două puncte luminoase – zilele de 3 august 1746 și 6 aprilie 1749, când în București și în Iași, sub un domn fanariot, Adunările cu sobor au desființat *rumânia* și *vecinătatea*.

Dezrobirea *de jure* a țăranilor români s-a proclamat prin aceste două acte memorabile. Însă *rumânii* și *vecinii* au continuat de a mai fi priviți ca țiganii, de a mai fi vânduți ca țiganii, tatăl la unul, mama la altul, fiul la un al treilea și fiica la un al patrulea cumpărător; dar țăranii, deși decretați slobozi, tot au rămas lipiți pământului, continuând a munci tot anul fără milă și cruțare moșiile boierești și mănăstirești.

În tot secolul al XVIII-lea, statul, luând în privire că numai țărănimea plătea dări, că numai țărănimea purta toate sarcinile publice, văzând sărăcia și apoi chiar fugirea peste hotare a populațiunii rurale, se încearcă a regula această muncă, a pune cap nesațului proprietarilor de moșii.

O literatură întreagă formează urbariile, ponturile și așezământurile pentru determinarea muncii, dar vreo prefacere mare nu se opera cu toată protecțiunea domnilor și îngrijirea visternicilor de a îmbunătăți soarta materiei impozabile, singura care era chemată a umplea lada vistieriei. Forța lucrurilor era mai puternică decât chiar legiuirile domnești.

Ţăranul era singurul factor, singurul venit al boierului; și nu trebuie să ne mirăm de aceasta, dacă chiar după promulgarea art. 46 din Convențiunea de la Paris, care rostea că se va proceda fără întârziere la revizuirea legii care regulează relațiile dintre proprietarii de moșii și cultivatorii de pământ, în vederea de a îmbunătăți soarta acestora din urmă, în anul 1862, în plin Parlament, întâiul prim-ministru al României unite proclama tristul și durerosul adevăr că brațele țăranului constituiau capitalul proprietarilor.

Ce reformă, ce ușurare se putea face când domnii aveau dinaintea lor pilda morții silnice a bătrânului Grigore Ghica, moldoveanul, căzut victimă... a plângerilor și intrigilor boierilor către Poartă, pentru că domnul patriot ușurase condițiunea muncitorilor de pământ, regulând și mărginind munca lor la 12 zile în cursul unui an.

Însă este cu neputință de a mă întinde asupra chestiunii rurale în trecut; voi atinge numai faptele petrecute în timpurile generațiunii mele, acele fapte la care am asistat sau ca spectator, sau ca împreună făptuitor.

Ideile de emancipare a țăranilor români nu le-am avut numai eu, culese în timpul vieții mele de student la Universitatea din Berlin; le-au

avut toți junii mei contemporani, fie că ei s-au adăpat la sorgintea civilizațiunii germane, fie că ei s-au nutrit de civilizațiunea franceză. Toți câți ne-am întors în țară din școlile străine ne-am dat de misiune: dezrobirea țăranilor de lanțurile iobăgiei, a pontului și a clăcii; constituirea proprietății mari și mici ca proprietate liberă și absolută, ca proprietate occidentală. Deaceea oricând, în țară sau în străinătate, junimea română, în adunările sale, a fost chemată a se rosti despre reformele care trebuie a se introduce în România, întâia reformă, care prima pe toate celelalte, era emanciparea țăranilor.

La 1840, tinerii români din Paris ținură o întrunire în care Costache Negri proclamă necesitatea împroprietăririi țăranilor, ca o reformă de care atârna însuși viitorul statului român. În 1846, Nicolae Bălcescu a publicat în „Magazinul istoric" lucrarea sa asupra stării sociale a muncitorului plugar în statele române, în care fiecare frază este un strigăt la cer în favoarea nenorociților asupriți[19]. Astăzi încă această lucrare este pledoierul cel mai elocvent și cel mai veridic în favoarea marii reforme, care de abia s-a putut săvârși în 1864. Cuvintele lui Balcescu în curând aveau să pună chestiunea la ordinea zilei. Toate spiritele luminate, toate inimile fierbinți însușiră soluțiunea chestiunii ca un țel nobil al activității vieții lor.

Doi ani în urmă, în 1848, revoluțiunea din București, prin proclamația sa, adresă următoarele frumoase cuvinte în favoarea țărănimii române:

„Poporul român împarte dreptatea deopotrivă la toți și dreptatea o dă pentru toți și mai vârtos pentru cei săraci. Săracii, sătenii, plugarii, hrănitorii orașelor, fiii patriei cei adevărați, ce au fost defăimați atât îndelung cu numele glorios de *rumân*, ce au purtat toate greutățile țării prin munca lor de atâtea veacuri, au lucrat moșiile și le-au îmbunătățit, au hrănit pe strămoșii proprietarilor, pe moșii lor, pe părinții lor, pe acești proprietari înșiși și au drept înaintea generozității popoarelor, înaintea dreptății patriei – își cer o părticică de pământ îndestulă pentru hrana familiei și vitelor sale, părticică răscumpărată de atâtea veacuri cu sudorile lor. Ei o cer și patria le-o dă, și patria iară, ca o mamă bună și dreaptă, va despăgubi pe fiecare proprietar de mica părticică ce o va da săracului ce nu are pământul său, după strigarea dreptății, după glasul Evangheliei, după înima cea frumoasă a românilor, în care au aflat parte străinii întotdeauna, necum frații lor, tăria lor cea adevărată. Claca dar și acea infamă iobăgie se

desființează; săteanul fără pământ se face proprietar și țărie neînvinsă celor mai avuți, în folosul tuturor și în paguba nimului; visteria va despăgubi pe toți!".

În Moldova, junimea refugiată la Cernăuți formula și ea programul său politic, economic și social sub titlul de: *Dorințele partidului național din Moldova*[20]. Redacțiunea mi-a fost încredințată mie, care am și publicat acest act într-o broșură tipărită în Cernăuți. Iată punctul privitor la chestiunea țărănească, cum se zicea pe atunci:

„Art. V. A se oborî boierescul și a se face proprietari pe toți gospodarii săteni, dându-se însă o dreaptă despăgubire vechilor stăpâni ai pamântului; această despăgubire și modul ei se vor hotărî de cea întâia Obștească Adunare...". Pe urmă urmează, după acest punct, o lungă expunere a motivelor legale și ale necesităților economice care reclamau această reformă. Această reformă a rămas numai ca o profesiune de credință a viitorului, pentru partidul național; realizarea reformei a fost însă statornic urmărită de propuitorii ei în toate ocaziunile și în curs de 16 ani, până la 1864.

Nu a fost tot așa în Ţara Românească.

Îndată după proclamarea guvernului provizoriu s-a orânduit o comisiune compusă de reprezentanți ai proprietarilor mari și de deputați săteni ca să dezbată amănuntele reformei și despăgubirea cuvenită proprietarilor; vicepreședintele acestei comisiuni era bătrânul Ioan Ionescu, fratele iubitului nostru coleg Nicolae Ionescu, și care astăzi își petrece adâncile sale bătrâneți la proprietatea sa Bradul, din județul Roman.

Dezbaterile acestei comisiuni, publicate în „Pruncul român", sunt foarte instructive și sunt dator a recunoaște că partea frumoasă și serioasă a dezbaterilor nu au făcut-o proprietarii, reprezentați prin d-nii Lenș, Robescu și Lahovari (nu li se spun prenumele în protocoale). Preotul Neagu, deputații săteni Bada, Ene Cojocaru și Scurtulescu se deosebesc din contră prin seriozitatea cuvântului, temeinicia argumentelor și chiar elocința cu care au apărat cauza țărănească. Un singur cuvânt n-a fost rostit propunând luarea pământurilor lucrate de țărani fără o deplină despăgubire.

La întrebarea făcută de reprezentanții proprietarilor: cu ce țăranii, săraci cum sunt, vor putea despăgubi pe proprietari?, deputații țărani, ridicând brațele lor înnegrite de arșița soarelui și pline de rănile muncii

silnice, le-au răspuns: „Cu aceste brațe robite, noi am muncit veacuri și am purtat toate cheltuielile stăpânilor de moșii; libere, brațele noastre vor munci îndoit și fiți siguri că nu vă vom lăsa păgubiți de ce dreptatea țării va hotărî să vă plătim“. Acest limbaj în gura țăranilor, în loc de a liniști, întărâtă reacțiunea. Strigătele lor din zi în zi se ridicau mai tare, ele își găsiră un vinovat răsunet în tabăra dușmanilor mișcării naționale, încurajați și prin știrea că armatele turcească și rusească se apropie de hotarele României.

Locotenența domnească slăbi înaintea acestei reacțiuni, și, prin decretul său, purtând numele lui Tell, Eliad și N. Golescu, cu data de 10 august 1848, ea suspendă ședințele comisiunii sau, mai drept vorbind, desființă însăși comisiunea. Locotenența merse mai departe, ea ordonă chiar pe cale executivă îndatorirea sătenilor de a face arăturile de toamnă!

Negreșit că această măsură era de natură a agita populațiunile rurale și a le face a-și pierde încrederea în hotărârile locotenenței domnești, hotărâri care purtau titlul de *Dreptate și Frăție* și erau făcute *în numele poporului român*. Locotenenții principiari se siliră a liniști spiritele prin o nouă proclamațiune ce o am sub ochi. Ea este datată din 6 septembrie 1848 și se silește a găsi o scuză a măsurilor silnice decretate mai înainte în contra proclamațiunii din 11 iunie, luând ca pretext că, cele mai multe moșii din Ţara Românească fiind date cu arendă, contracciii ar încerca pagube și ar alerga la pretenții neprecurmate. Acestea fiind cuvintele, zice decretul, ce au silit pe guvern la luarea măsurilor poruncite până astăzi, locotenența socotește însă de netăgăduită datorie a sa de a da în cunoștința țării că încă de la 11 iunie articolul 13 al proclamației este consfințit și clăcașii vor fi scutiți și liberi de clacă, de iobăgie, de ziua de plug și de carul de lemne, fără a mai putea nici o silă a-i mai întoarce la aceste îndatoriri asupritoare.

Dumnezeu să aleagă din aceste decrete contrazicătoare!

Guvernul provizoriu din București reculă dinaintea invaziunii armatelor turcești și rusești.

Revoluțiunea a fost înăbușită, și cu dânsa înabușite au fost toate reformele proiectate. Numai generosul sânge al pompierilor eroi, vărsat în Dealul Spirei, a salvat onoarea patriei în doliu. După aceea jugul secular s-a reîntemeiat mai tare și mai crud asupra grumazilor bieților țărani și aceasta sub protecțiunea baionetelor străine.

Se subscrise Convenţiunea de la Balta-Liman. Adunările legiuitoare se suspendară şi, în locul domnilor aleşi de ţară şi pe viaţă, se numiră în Constantinopol, cu aprobaţiunea Rusiei, doi domni numai pe şapte ani, Barbu Ştirbei, în Bucureşti, şi Grigore Ghica, în Iaşi. În acele zile de restriste, providenţa dădu însă ţăranilor o mângâiere prin calităţile domnilor nou-numiţi. Barbu Ştirbei era un bun şi înţelept administrator, şi Grigore Ghica era un bun patriot, o inimă generoasă, aprinsă de iubirea poporului său.

După dispoziţiunile luate de curţile *suzerane* şi *protectrice*, precum se zicea pe atunci, domnii numiră doua comisiuni însărcinate de a elabora nouă proiecte de reformare a relaţiunilor dintre proprietarii de moşii şi dintre cultivatorii de pământ. Aceste proiecte, odată făcute, ele fură întărite printr-un hatişerif al sultanului şi publicate apoi de către domni în ambele principate.

Noile legiuiri se resimţiră de agitaţiunea ţărănească.

În Ţara Românească, autorii mişcării naţionale proclamaseră emanciparea ţăranilor prin desfiinţarea clacei şi împroprietărirea lor; această proclamaţie devenise pentru ţăranii munteni o evanghelie, o legendă. Proprietarii, de altă parte, tăgăduiau ţăranilor orice drept asupra moşiilor. Vodă Ştirbei, mare proprietar, introduse dar în legiuirea sa acest din urmă ordin de idei: tăgada ţăranului a orice drept asupra pământului, chiar a acelor drepturi care le erau recunoscute de secole, recunoscute, în cele din urmă, chiar de Codul Caragea.

Ţăranii fură clasificaţi în noua legiuire de simpli *chiriaşi*. La fiecare şapte ani, stăpânii aveau dreptul de a izgoni de pe moşie prisosul populaţiunii, fără despăgubire, chiar pentru casele şi sădirile lor; mai rău decât în Turcia, decât în Dobrogea, unde, la intrarea lor, românii au găsit legea otomană recunoscând ca proprietate *mülk*, adică proprietate absolută, casa şi sădirile ţăranilor, fie musulmani, fie creştini.

Însă aplicarea acestei legi a găsit o împotrivire hotărâtă, absolută din partea ţăranilor în toată Muntenia. Oameni de ordine ca totdeauna, nerevoltându-se nicăierea, precum veacuri au făcut şi părinţii lor, ţăranii resignaţi, dar sperând timpuri mai bune, drept singură împotrivire au stat cu braţele încrucişate, în loc de a le pune la muncă.

Această atitudine fermă a dat de gândire şi domnului vodă Ştirbei, bun administrator şi mare gospodar; el înţelese toată gravitatea situaţiunii, el lăsă dar să se realizeze aceea ce însăşi legiuirea sa zice,

că legiuirea avea de scop numai ajungerea la săvârșire de alcătuire sau tocmeli agricole de bunăvoie săvârșite între proprietarii de moșii și între cultivatorii de pământ. Şi așa se și întâmplă; mai nicăieri noua legiuire nu fu pusă în lucrare, proprietarii se mulțumiră să li se dea de către țărani dijma din semănăturile făcute de ei, să li se lucreze câteva pogoane ca *rușfet* și să li se dea câte una sau două podvezi, iar moșia întreagă rămase în folosul țăranilor.

Această reformă era departe de principiul creării micii proprietăți, proprietății absolute și individuale, urmărite de generațiunea progresistă. Legea lui vodă Ştirbei crea un fel de comunism, care a îngreuiat mult aplicarea legii rurale din 1864.

N-a fost tot așa cu noua legiuire din Moldova.

Grigore Ghica, de abia instalat domn, își formă noul său minister din bărbați luați din partidul național sau partizani ai noilor reforme, și anume: Alexandru Sturdza, președinte de consiliu și ministru de interne, bărbat care, în calitate de vistier, sub domnia lui Mihail Sturdza, s-a arătat pururea cu mare îngrijire pentru țărani, ca materie impozabilă; el luă de director pe Costache Rola; prințul Gheorghe Suțu, la Departamentul de Finanțe, având ca director pe Ioan Silion; Alexandru Costache Sturdza, repauzatul nostru consul general la Salonic, a fost numit postelnic, secretar de stat; la Departamentul Justiției, Petru Roset-Bălănescu, părintele lui Nicolae Roset-Bălănescu, ministrul de externe sub Cuza vodă și care m-a ajutat mult la înlăturarea piedecilor și intrigilor în contra decretării și aplicării legii rurale din 1864; director al Ministerului Justiției a fost numit Dimitrie Rallet, acela care în 1848 a scris o întreagă literatură în contra regimului lui Mihail Sturdza și îndeosebi *Plutarchul Moldovei*; la Hătmănie sau Ministerul de Război a fost numit Teodor Balș, zis tânărul și viitorul caimacam, după retragerea din domnie a lui Grigore Ghica, la începutul războiului turco-rusesc din 1854; la Vornicia bisericească și Epitropia învățăturii publice, într-alte cuvinte la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, a fost chemat Nicu Ghica-Comănești eanu, văr al domnului, patriot înflăcărat, spirit înalt, partizan înfocat al reformelor sociale și care întrunea în el toate calitățile bune, fără un singur defect, ale Ghiculeștilor; șef al Poliției Capitalei a fost numit Petru Mavrogheni, viitorul și cel mai capabil bărbat de finanțe al României.

Cu un asemenea domn ca Grigore Ghica vodă și cu așa miniștri, noua lege rurală nu putea să fie decât o lege de progres, decât o lege

blândă, părintească pentru țărani. Noua legiuire consfinți drepturile seculare ale țăranilor, hotărî ca ogoarele țărănești să fie alese și stâlpite, țăranii să nu poată fi strămutați din ele; se desființă dijma și toate angariile lor. Munca datorită către stăpânii de moșii era bine determinată. Această lege era înaintemergătoare și pregătitoare legii rurale din 1864. Dacă ea n-a produs efectele salutare care se așteptau de bunul domnitor, cauza trebuie căutată în atotputernicia proprietarilor, în slăbiciunea guvernului, care, prin însăși instituirea sa, era provizorie, și prin urmare fără putere.

Iată în ce stare se găsea ajunsă chestiunea rurală când Tratatul de Paris decretă că populațiunile din țările române vor fi consultate și când, în adunările-mume, țăranii, pontașii, clăcașii, iobagii veniră de luară loc alături cu foștii domni, cu boierii stăpâni de moșii, cu episcopii și cu egumenii de la mănăstiri (și aceștia erau stăpâni de moșii și adesea mai impilatori pentru țărani decât chiar boierii însărcinați cu datorii și cu numeroasă familie).

În Adunarea din Iași, cu deosebire de cea din București, cum am arătat mai sus, între alte reforme de organizație dinăuntru, a venit la ordinea zilei și chestia legii rurale.

Deputații țărani, în număr de 14, au venit în mijlocul nostru, slabi, purtând pe fruntea lor stigmatele muncii silite și pot zice chiar goi. De pudoare pentru străini și pentru Adunarea în care ei intrau ca reprezentanți a mai mult de un milion de impilați, unioniștii s-au grăbit a le înlesni cumpărarea de haine noi.

Ţăranii moldoveni, în dezbaterile Camerei, ca și fiii lor în câmpiile Bulgariei, au dovedit că în vinele lor curge încă sângele romanilor, cuceritorii lumii. Respectuoși, dar fără înjosire către nobilii lor colegi și stăpâni, însă liniștiți și fermi, ei s-au arătat pururea demni chiar când în față li se tăgăduiau drepturile, chiar când li se imputa lenea ca cauză a sărăciei lor; ei, în curând, prin atitudinea lor au ajuns a impune stima chiar asupritorilor lor. Cu drept cuvânt dar li s-a aplicat numirea de talpa casei, numire care eu am scris-o sub fotografia reprezentând pe deputații pontași și pe care am trimis-o lui C. A. Rosetti. (Un exemplar din această fotografie se află încă astăzi expusă în sala de conferințe a Camerei noastre de deputați.)

În marea luptă pentru Unire, deputații țărani au rezistat la toate încercările de corupțiune și promisiunile separatiștilor, ei au stat cre-

dincioși alăturea cu unioniștii. Și când, în ziua de 7 octombrie 1857, în a șaptea ședință, Adunarea ad-hoc a votat, afară de două voturi, al logofătului Alecu Balș și al locțiitorului episcopului de Român, Hermeziu, propunerea pentru Uniunea principatelor prezentată de mine, și când votul s-a proclamat de președinte, Ioan Roată, deputatul țăranilor din județul Putna, a exclamat în gura mare, în numele celorlalți deputați clăcași: „Noi nu știm a ura, dar Dumnezeu știe a se îndura".

În ziua de 9 noiembrie 1857, în a 16-a ședință a adunării, repausatul Anastasie Panu a dat citire propunerii locuitorilor pontași exprimând dorințele țărănimii. Această propunere este una din pledoariile cele mai elocinte în favoarea țăranilor; ea descrie cu litere de foc suferințele seculare ale muncitorilor; altmintrelea nu contestă nici un drept, nu cere nimic gratuit de la proprietari, decât liberarea brațelor prin răscumpărarea *boierescului* (clăcii) și prin urmare a rămânea în mâna lor ca proprietate absolută pământul cultivat de ei în puterea legilor de pe atunci.

Acest act, o adevărată plângere a unui întreg popor, ar trebui să fie citit și reprodus în întregimea lui; totuși, în vederea scurtului timp ce-mi este dat, mă voi mărgini a citi concluziunea lui; iat-o:

„Suspinul, durerea noastră de toate zilele, dorința cea mai mare, pentru care ne rugăm și zi și noapte la Dumnezeu să se îndure, este căderea boierescului; de aceea vroim să răscumpărăm și toate acele cu care suntem împovărați către boierii de moșii. Vroim să scăpăm, vroim să ne răscumpărăm de robia în care suntem; vroim să ne rascumpărăm, să nu mai fim ai nimănui, să fim numai ai țării și să avem și noi o țară; am îngenuncheat, am îmbrâncit cu toții; cum suntem nu o mai putem duce îndelung; nu voim să jignim drepturile nimănui, dar nici al nostru să nu se întunece.

Din buni și străbuni, noi am avut dreptul de a ne lucra pământul trebuitor pentru hrana noastră și a vitelor noastre, fără să ne poată nimeni alunga de pe dânsul...

Să fie deci o Adunare obștească unde să avem și noi oamenii noștri; să se cearnă și să se dezbată drepturile boierilor și drepturile noastre, și ceea ce o țară va găsi că suntem datori cu sudorile noastre vom plăti. Omul, ca să scape din robie și să fie stăpân la casă, vatră și ogorul său, cu tragere de inimă va lucra și se va răscumpăra".

Aceste cuvinte nimenea azi în România nu le va găsi revoluționare și comuniste, pentru că faptele au dovedit că realizarea cererilor țăranilor făcută în 1848 nu a scăzut valoarea proprietăților, ci din contra a înzecit-o, nici a făcut din țărani despoitori comuniști ai moșiilor străine. Aceste cuvinte, repet, au stârnit în 1857 o furtună în toată România, bineînțeles din partea stăpânilor de moșii; căci țăranii, având încredere și în dreptatea cauzei lor, și în curajul și sprijinul energic al apărătorilor lor, sperând mai ales în dreptatea Europei, care-și plecase auzul la strigătele de durere ale unui întreg popor, se ținură liniștiți. Deputații lor își sfârșiră plângerea lor prin aceste frumoase și uimitoare cuvinte:

„Mântuirea noastră, după Dumnezeu, de la sfatul puterilor o așteptăm, ele au luat și țin sorții României în puternica lor mână; numai ele pot împlini măreața faptă de a scoate un popor din mormântul în care a zăcut până acum. Biruințele cele mari câștigate se vor șterge de pe stâlpii ei înalți pe care sunt scrise, pietrele se vor preface iarăși în nisip, dar învierea României, săpată adânc în inimile tuturor românilor, trecând din strănepoți la strănepoți, vor binecuvânta timpurilor viitoare numele întemeietorilor unui popor".

În toate județele proprietarii se adunară, formulară protesturi, jalbe, memorii, în vederea de a sprijini proprietatea și de a arăta ca false afirmările țăranilor. Fură unele publicate prin ziare, altele comunicate reprezentanților puterilor străine.

Propunerea țăranilor a fost trimisă în cercetarea comitetelor proprietarilor mari și proprietarilor mici; ea a dat loc la discuțiuni înfocate, la învinovățiri teribile în contra țăranilor; și ce este mai trist și mai dureros este că acuzările cele mai violente, că refuzurile cele mai absolute de orice reformă în favoarea țăranilor n-au pornit din sânul comitetului proprietarilor mari, cât din sânul comitetului proprietarilor mici, acei care aveau pe părțile lor de moșie câte 5, 10, mult 15 clăcași. Aceștia țipau mai tare decât acei care aveau mii de fălci și sute de pontași; precum în faptă cei dintâi, în sărăcia lor, tratau pe clăcași mai rău (și întocmai ca pe țigani) decât boierii bogați, în înima cărora la mulți se aflau simțăminte compătimitoare pentru soarta clăcașilor și dintre care mulți erau în capul reformei emancipatrice. De aceea raporturile, și al comitetului proprietarilor mari și al proprietarilor mici, și majoritatea și minoritatea, nu cuprind nici o soluțiune; dezlegarea

chestiei nodului gordian se lăsa unei viitoare Adunări legislative, adică unui viitor necunoscut.

Când în ziua de 18 decembrie raporturile comitetelor veniră în discuțiunea întregii Adunări-mume ad-hoc, marea sală a ședințelor Adunării fu înconjurată de mii de proprietari, alergați din toate ungherele Moldovei și chiar din județele învecinate ale Munteniei. Deputații care erau pentru o soluțiune favorabilă cererii țăranilor fură mai ales asediați și amenințați de alegătorii lor. Eu eram în Adunarea din 1857 reprezentant al proprietarilor mari din Dorohoi. Trei zile am fost, pot zice, răstignit de către moșnașii din acel județ, aduși anume ca să-mi închidă gura de a vorbi și să-mi lege mâna de a scrie. Mi se punea înainte că mandatul ce-mi dase nu era ca să dezbat chestiunea țărănească, ca să dau țăranilor moșiile lor, ci ca să întăresc și să unesc moșia cea mare, România. Cu lacrimi, dar, am trebuit să mă supun și să mă abțin de orice soluțiune radicală; m-am mărginit a mă uni cu propunerea prezentată de Dimitrie Rallet și susținută de Vasile Sturdza, Petru Mavrogheni și alți partizani ai emancipării țăranilor, care se mărginea a proclama în principiu *desființarea răsplătirii prin lucru a pământului ce se dă locuitorilor după așezămintele de astăzi* și rezervarea Adunării legiuitoare viitoare de a vota o lege, căreia să fie supuși și locuitorii și proprietarii și care, dezvăluind acele principii, să hotărască această chestie atât de importantă și demnitară pentru Principatele Unite.

Această socotință, pe lângă subscriitorii de mai sus, mai cuprinde și subscrierile lui Dimitrie Miclescu, Mihail Jora și Alecu Teriachiu, încă în viață, și a lui Neculae Cananău, Manolache Costache, Iancu Fotea și Costache Rola, trecuți în cealaltă lume.

Adunarea ad-hoc – pot zice asediată – a votat nu mai puțin decât zece propuneri; nici una din ele n-a obținut majoritatea, trimițându-se definitiva hotărâre la viitoarea Adunare legislativă.

Rezultatul dar a fost *negativ*. Un rezultat însă s-a dobândit; despărțirea partidelor pe tărâmul chestiei rurale s-a efectuat, formându-se pentru întâia dată atunci, *în mod definitiv*, partidul liberal și partidul conservator, când mai înainte lumea politică din Moldova era împărțită numai pe tărâm politic, adică partidul unionist și partidul separatist.

Chestiunea rurală a mai venit apoi în sânul Comisiunii Centrale de la Focșani; ea a dat loc la lungi și furtunoase discuțiuni între liberali

și conservatori; majoritatea conservatoare a redactat, în fine, un proiect prin care țăranilor se libera brațele, dar li se smulgea bucățica de pământ muncită de ei sute de ani, lăsându-li-se drept singură mângâiere locuințele și câteva prăjini de izlaz (imaș). Negreșit că acea soluțiune nu era ceea ce aștepta țărănimea după atâția ani amari de răbdare, negreșit că nu corespundea la prescripțiunile articolului 46 al Convențiunii din Paris. Ţăranii însă, deși frământați de durere, rămaseră totuși liniștiți, dar de liniștea care precede furtuna, și furtuna o întețea însăși Comisia Centrală, care, fără știrea și aprobarea puterii executive, puse de se tipări și se împărți prin sate, în mii de exemplare, proiectul nefast votat de ea.

Îndată după savârșirea Unirii, în luna iunie 1862, primul ministru al României, Barbu Catargiu, apărătorul înfocat al proprietății absolute în posesiunea exclusivă a marilor proprietari, înfățișă proiectul de lege votat de Comisiunea Centrală. Discuțiunea asupra acestei legi, afară de timpul ce s-a întrebuințat în secțiuni, n-a reclamat mai puțin decât șapte lungi ședințe, de la 25 mai până la 6 iunie, și ședința din 11 iunie, când s-a dat votul definitiv.

Nu voi intra în amănunțimile acestor lungi discuțiuni, pentru că unii, și din cei mai principali sprijinitori sau împotrivitori ai proiectului de lege elaborat de Comisiunea Centrală, sunt în viață; și, cu toată rezerva și delicatețea ce aș întrebuința-o, m-aș teme să nu intru în personalități. Îmi va fi însă permis a spune și a mă mândri de aceasta, că în două lungi ședințe, și anume în zilele de 25 mai și 1 iunie 1862, am combătut proiectul înfățișat prin două lungi discursuri, care, fiecare în deosebi, n-au ținut mai puțin de la patru până la cinci ore. Am avut de adversar puternic, și prin marele său talent și prin autoritatea sa de prim-ministru, pe Barbu Catargiu, cel mai mare și mai convins orator al conservatorilor. În vehemența sa, el califica discursul meu de himeră, o himeră ciudată, paradoxală, o himeră cu capul de porumbiță fagăduind multă blândețe, cu trunchiul de aspic plin de venin și cu coada de șopârlă măglisitoare, învinuindu-mă că am stigmatizat proprietatea cu cele mai degradatoare calomnii, cu un cuvânt, am sacrificat principiile lui Proudhon, care zice că proprietatea este o hoție, că, în fine, am încheiat cerând cu multă umilință a se da țăranului, ca un fel de milostenie, pământul ce-l cultivă astăzi.

Când asemenea cuvinte se rostesc de către un prim-ministru ca Barbu Catargiu și într-o Adunare ca cea din 1862, în care erau concentrate toate forțele conservatorilor întruniți din amândouă țările, rezultatul nu putea să fie decât acel prevăzut.

În 11 iunie, aniversarea revoluțiunii din 1848 și două zile numai după moartea funestă a lui Barbu Catargiu, ucis la ușile Parlamentului prin o mână criminală, din nenorocire rămasă necunoscută până asfăzi, majoritatea Adunării, speriată și indignată de o crimă fără exemplu încă în analele țărilor române, nu mai ascultă glasul dreptății, ci, împinsă de ură și de răzbunare către țărani, întru nimic solidari cu un asasinat nici dorit, nici pregătit, nici săvârșit de ei, a votat ștergerea tuturor drepturilor țăranilor, luarea din mâinile lor a ogoarelor muncite de ei, dându-le însă drept mângâiere, ca pământ comunal, trei pogoane la moșii de câmp, două pogoane la moșii de mijloc și un pogon și jumătate la moșiile de munte, și aceasta încă nu ca proprietate absolută, ci numai ca pământ arendat cu o chirie perpetuă, care urma mai târziu a se hotărî de către consiliul județean.

Iată tristul rezultat dobândit într-un timp care n-a ținut mai puțin decât 14 ani, de la 1848 și până la 1862.

Discutată a fost chestiunea în mod contradictoriu între proprietari și între țărani în sânul comisiunii mixte din București, la 1848; discutată a fost chestiunea în sânul Adunării-mume ad-hoc din Iași, din 1857; discutată a fost chestiunea în sânul Comisiunii Centrale legislative din Focșani; discutată a fost chestiunea în prima sesiune a întâiului parlament al României unite; și măsura emancipatrice, deși înțeleasă de chiar adversarii ei, deși studiată, coaptă prin atâtea și atâtea lungi și variate discuțiuni, tot se amâna din comisiune în comisiune, din Cameră în Cameră; și țăranul român tot a rămas neclintit în speranțele sale, tot a rămas supus legilor în ființă și a urmat a fi modelul ordinei și legalității.

Că legea votată de Cameră în ziua de 11 iunie, ca batjocură a aniversării zilei de 11 iunie 1848, când mișcarea națională din București a decretat marile principii politice și sociale reclamate de poporul român, că acea lege, zic, nu putea avea ființă, nu putea fi aplicată, că era prin urmare moartă în însăși ziua nașterii sale, au înțeles-o înșiși miniștrii care au urmat ministerului lui Barbu Catargiu.

Însuși bătrânul Arsachi, colegul și coreligionarul repausatului ministru și urmașul său în scaunul prezidențial, n-a cutezat s-o supună sancțiunii domnești. Tot așa a făcut și ministerul Kretzulescu, care a succedat la putere ministerul Arsachi.

Când, la 11 octombrie 1863, am fost chemat în capul noului minister, am găsit proiectul în starea în care a fost trimis de către președintele Camerei președinției Consiliului de Miniștri.

Negreșit că nu aș fi cerut sancțiunea domnească la un proiect ale carui temelii eu și cu toți liberalii de orice nuanțe le-am combătut cu toată energia într-un șir de 16 ani neîntrerupți.

După ce în sesiunea Camerei din 1863 și 1864 am prezentat proiectele de lege comunale și județene, secularizarea mănăstirilor închinate și neînchinate și trecerea către stat a tuturor moșiilor mănăstirești, reprezentând a patra parte din teritoriul României, și am obținut votarea lor, pot zice în unanimitate (adică și de către conservatori și de către liberali), și alte legi de reforme liberale, în aprilie 1864, am înființat în fine și proiectul de lege rurală, astfel precum partidul liberal l-a fost prezentat în 1862 în opozițiune cu proiectul de lege elaborat de Comisiunea Centrală; dar de aci lucrurile s-au încurcat într-un nod gordian. Numai pentru că proiectul de lege a fost prezentat și că „Monitorul" a publicat în aceeași zi cuprinderea lui, am primit un vot de blam. Publicațiunile însă erau necesare pentru a liniști populațiunile rurale agitate de publicitatea dată proiectului de lege al Comisiunei Centrale.

Ministerul și-a dat demisia. Domnul nu a primit-o, și Camera a fost prorogată pentru ziua de 2 mai. În această zi de adunare, din momentul suirii la tribună a biroului său, a declarat că nu voiește a trata cu mine nici chestiunea rurală, nici reforma legii electorale octroiată de străini prin Convențiunea din Paris.

Mă opresc aci.

Descrierea cauzelor care au provocat lovirea de stat din 2 mai, precum și consecințele acestui act afară din lege nu pot forma obiectul unei simple conferințe. Şi apoi descrierea evenimentelor din 1864 ar constitui încă o istorie de actualitate, și nu cred că aș face bine dacă m-aș însărcina, cel puțin acum, cu facerea acestei istorii.

Mă voi mărgini numai a cita ca simple fapte înfățișarea acestui proiect în dezbaterea Consiliului de Stat și promulgarea sa în ziua de 14 august 1864.

Dezbaterea acestei legi a ținut mai multe zile în Consiliul de Stat, prezidat de însuși domnul. Şi aci simt o datorie de a exprima și astăzi recunoștința mea vicepreședintelui acelui corp investit atunci cu puterile legiuitoare, Costache Bozianu, și membrilor săi: A. Crețulescu, G. Vernescu, A. Papadopol-Calimach, P. Orbescu, D. Bolintineanu, G. Apostoleanu, și câtorva altor spirite luminate, care m-au ajutat în greaua întreprindere.

Proiectul meu s-a modificat în bine, dar am găsit împotrivire la propunerea mea de a se aplica legea de îndată, adică de la viitorul 23 aprilie 1865.

Majoritatea Consiliului de Stat, cu care s-a unit și domnul, n-a primit imediata aplicare, ci a amânat-o după trei ani. O asemenea legiuire, o legiuire socială, amânată în aplicarea ei după trei ani, atunci când țara întreagă, proprietari, arendași și mai ales țărani, toți în picioare, așteptau cu nerăbdare o soluțiune definitivă și imediată, o asemenea amânare, zic, însemna însăși condamnarea și sfărâmarea legii.

Imediat după votul Consiliului de Stat, eu am depus demisiunea mea în mâinile domnitorului, declarând că, în calitate de ministru de interne, eu nu puteam răspunde de ordinea publică, că nu aveam îndestule mijloace de execuțiune, pentru că, odată ce se va lăți Buna-Vestire a desființării clăcii, a liberării brațelor și a emancipării ogoarelor lor de orice sarcini și angarie către stăpânii de moșii, să pot îndatora pe țărani trei veri de-a rândul a mai face clacă sau boierescul.

„În dosul fiecărui clăcaș mi-ar trebui câte un jandarm, zisei domnului; și dacă măria-ta ai avea atâți jandarmi câți sunt țăranii, și încă nu te-aș sfătui să faci de ei o asemenea întrebuințare și nici că ordinele măriei-tale ar fi ascultate, pentru că și jandarmii (pe atunci se zicea „călărașilor“ *dorobanți*) sunt clăcași sau fii de clăcași“.

Vorba francezului „la nuit porte conseil“[21] s-a îndeplinit, spre fericirea țării, spre gloria domnului.

Cuza vodă, mai bine avizat și după o matură sfătuire cu el însuși, a cumpănit temeiurile importante ale aplicării imediate a marii reforme. Mi-a înapoiat dar demisiunea și m-a împuternicit cât să pledez înaintea Consiliului de Stat necesitatea de a reveni la imediata aplicare a acestei

legi. Consiliul de Stat și ministerul am convenit ca legea să se puie în lucrare de la 23 aprilie 1865, împuternicit fiind însă guvernul de a înainta până atunci lucrările pregătitoare de constatare și de marcare, prevăzute prin noul așezământ.

Primească aci recunoștința mea fostul meu coleg la acel minister și actualul meu coleg în Academie, d-l N. Kretzulescu; nu mai puțin confund această recunoștință onorabilului d-l G. Vernescu și colegului meu în Academie, d-l Alexandru Papadopol-Calimach, supraviețuitori, cu d-l Orbescu, din acel luminat Consiliu de Stat, care, puindu-se mai pe sus de toate considerațiunile și dificultățile politice de pe atunci, au împreună lucrat și puternic contribuit la *săvârșirea unei reforme care a schimbat fața economică a României*.

Legea s-a promulgat și publicat în ziua de 14 august, și până în ziua de 15 ea a fost împrăștiată mai în toate satele României și în sunetul clopotelor citită și binecuvântată în bisericile lor.

Legea a fost precedată de o proclamațiune a domnului *Către locuitorii sătești*. Această proclamațiune este testamentul politic al lui Cuza vodă.

Mari greșeli el a făcut, dar această proclamație nu va pieri nici din inima țăranilor, nici din istoria României. Să-mi fie permis a da citire proclamațiunii:

„Sătenilor!

Îndelungata voastră așteptare, marea făgaduință dată vouă de înaltele puteri ale Europei prin art. 16 al Convențiunii, interesul patriei, asigurarea proprietății funciare și dorința mea cea mai vie s-a împlinit.

Claca (boierescul) este desființată pentru de-a pururea, și de astăzi voi sunteți proprietari liberi pe locurile supuse stăpânirii voastre, în întinderea hotărâtă prin legile în ființă.

Mergeți dar, mai înainte de toate, la poalele altarului și cu genunchile plecate mulțumiți atotputernicului Dumnezeu pentru că prin ajutorul său, în sfârșit, ați ajuns a vedea această zi frumoasă pentru voi, scumpă inimii mele și mare pentru viitorul României!

De astăzi voi sunteți stăpâni pe brațele voastre; voi aveți o părticică de pământ proprietate și moșie a voastră, de astăzi voi aveți o patrie de iubit și de apărat.

Şi acum, după ce cu braţul Celui de Sus am putut săvârşi o asemenea mare faptă, mă întorc către voi, spre a vă da un sfat de domn şi de părinte, spre a vă arăta calea pe care trebuie să o urmaţi, de voiţi să ajungeţi la adevărata îmbunătăţire a soartei voastre şi a copiilor voştri.

Claca şi toate celelalte legături silite între voi şi între stăpânii voştri de moşii sunt desfiinţate prin plata unei drepte despăgubiri.

De acum înainte, voi nu veţi mai fi cu dânşii în alte legături decât acele ce vor izvorî din interesul şi buna primire a unora şi a altora. Aceste legături însă vor fi pururea neapărate pentru ambele părţi. Faceţi dar ca ele să fie întemeiate pe iubire şi încredere. Mulţi şi foarte mulţi din proprietari au dorit îmbunătăţirea soartei voastre. Mulţi din ei au lucrat cu toată inima, ca să ajungeţi la această frumoasă zi, pe care voi astăzi o serbaţi. Părinţii voştri şi voi aţi văzut de la mulţi stăpâni de moşii ajutor la nevoile şi trebuinţele voastre. Uitaţi dar zilele negre prin care aţi trecut; uitaţi ura şi toată vrajba; fiţi surzi la glasul acelora care vă vor întârâta în contra stăpânilor de moşii, şi în legăturile de bunăvoie ce veţi mai avea de aci încolo cu proprietarii nu vedeţi în ei decât pe vechii voştri sprijinitori şi pe viitorii voştri amici şi buni vecini. Au nu sunteţi toţi fii ai aceleiaşi ţări? Au pământul României nu este muma care vă hrăneşte pe toţi?

Stăpâni liberi pe braţele şi pe ogoarele voastre, nu uitaţi mai înainte de toate că sunteţi plugari, că sunteţi muncitori de pământ. Nu părăsiţi această frumoasă meserie, care face bogăţia ţării, şi dovediţi şi în România, ca pretutindeni, că munca liberă produce îndoit decât munca silită. Departe de a vă deda trândăviei, sporiţi încă hărnicia voastră, şi ogoarele voastre îndoit să fie mai bine lucrate, căci de acum aceste ogoare sunt averea voastră şi moşia copiilor voştri.

Îngrijiţi-vă asemenea de vetrele satelor voastre, care de astăzi devin comune neatârnate şi locaşuri statornicite ale voastre, din care nimeni nu vă mai poate izgoni. Siliţi-vă dar a le îmbogăţi şi a le înfrumuseţa; faceţi-vă case bune şi îndestulătoare; înconjuraţi-le cu grădini şi cu pomi roditori. Înzestraţi-vă satele cu aşezăminte folositoare vouă şi urmaşilor voştri. Statoriciţi mai ales şi pretutindenea şcoale, unde copiii voştri să dobândească cunoştinţele trebuitoare pentru a fi buni plugari şi buni cetăţeni.

Actul din 2 mai v-a dat la toţi drepturi; învăţaţi dar pe copiii voştri a le preţui şi a le bine întrebuinţa.

Şi mai presus de toate, fiţi şi în viitor ceea ce aţi fost şi până acum şi, chiar în timpurile cele mai rele, fiţi bărbaţi de pace şi de bună rânduială; aveţi încredere în domnul vostru, care vă doreşte tot binele; daţi, ca şi până acum, pilda supunerei către legile ţării voastre, la a cărora facere aveţi şi voi de acum a lua parte; şi, în toată întâmplarea, iubiţi România, care, de astăzi, este dreaptă pentru toţi fiii săi.

Şi acum, iubiţilor mei săteni, bucuraţi-vă şi păşiţi la munca de bunăvoie, care înalţă şi îmbogăţeşte; şi Dumnezeul părinţilor noştri să binecuvânteze sămânţa ce veţi arunca pe cea întâi brazdă liberă a ogoarelor voastre".

Câteva cuvinte şi voi sfârşi.

Aplicarea legii rurale a dat loc, pe alocurea şi mai ales în Ţara Românească, la dureroase strâmbătăţi.

În Moldova, ogoarele ţărăneşti fiind alese încă prin legea lui Grigore Ghica din 1850, strămutarea posesiunii nu s-a făcut în genere decât în urma necesităţilor de comasare.

Nu a fost tot aşa în Muntenia. Aşa mai toate moşiile erau lucrate numai de ţărani şi pe toată întinderea, schimbându-se ogoarele mai anual, după necesităţile agriculturii; a trebuit mai întâi dar a se aplica legea lui Ştirbei vodă, adică a se determina pe pământ întinderea ogoarelor cuvenite ţăranilor, şi de aci multe nedreptăţi. Şi cu toate aceste, în toată întinderea României o singură strigare de nemulţumire n-a izbucnit din gura ţăranilor, un singur braţ nu s-a ridicat pentru silnice fapte sau răzbunări.

În Austria, în Rusia, aplicarea legii rurale a dat loc la mii de acte de crude represalii; mii de case ale proprietarilor au fost date pradă flăcărilor şi sute de proprietari au căzut victime sub topoarele ţăranilor, transformaţi în fiare sălbatice.

În România, o linişte perfectă; intr-o sărbătoare generală, aplicarea legii emancipatrice s-a făcut fără a se preface în cenuşă o singură casă din ale foştilor stăpâni, fără ca să se smulgă un singur fir de păr din ale marilor proprietari.

Când, 14 ani în urmă, la apelul viteazului lor domn şi căpitan, ţăranul român, soldat de linie sau dorobanţ ori călăraş, după două sute de ani de umilinţă, în câmpiile Bulgariei şi în faţa tăriilor Plevnei, a dat piept duşmanului, ţăranul român, zic, prin vitejia sa, prin înfruntarea morţii, a dovedit că astădată el avea o patrie de iubit şi de

apărat și că în spatele lui, dincoace de Dunăre, el avea pentru dânsul și pentru familia sa o părticică de pământ, proprietate și moșie a lui și a copiilor săi.

Sire,

În timpul lui vodă Cuza s-a desființat claca și s-au împroprietărit sătenii. Aceasta a fost o mare îmbunătățire a stării lor materiale.

În timpul domniei maiestății-tale, s-a făcut mai mult. Opera începută s-a continuat.

Însurăței din 1864 au capătat pământurile ce li se acorda de lege și alți săteni au fost împroprietăriți. Dar ceea ce s-a făcut mai mult a fost că i s-a dat țăranului, pe lângă pamânt și sapă, pușca, ca să-și apere țara. Atunci am văzut cu toții cum pașnicul țăran a devenit oștean voinic, oștean viteaz, care se uita la moarte cu dispreț și care a reînviat, pe câmpul de bătălie, gloria strămoșilor noștri.

Aceasta e mult, foarte mult, dar nu e destul. Trebuie să mergem înainte. Trebuie să facem ca la viitorul jubileu să vedem pe țăranul român ajuns în poziținea în care glorioșii membri ai casei de Hohenzollern au adus pe țăranii din Prusia. Trebuie ca prin cultură să ridicăm pe țăranul nostru, ca el să aiba conștiința profundă și energică de drepturile și de datoriile lui, ca el să înțeleagă pe deplin că trebuie să-și pună viața pentru a-și apăra țara și neamul.

Doamnă,

Maiestatea-voastră ați citit o frumoasă poezie, prin care ați încântat pe toți câți am avut fericirea a asista la această serbare. Dumnezeu v-a încununat cu cununa nepieritoare a poeziei, incât purtați două coroane: una a regatului și alta a poeziei.

Poezia ce ați citit o cunoaștem acum toți. Să-mi fie permis însă a destăinui o poezie încă necunoscută a maiestății-voastre.

În anul trecut sta la Mircești mulțimea plină de întristare și în doliu împrejurul trupului neînsuflețit al iubitului nostru poet Vasile Alecsandri. Deodată se vede înaintând în rând ostașesc un mic corp de zece oameni, întristați, dar mândri. Erau cei „nouă din Vaslui și cu sergentul zece“, care veneau să păzească sicriul celui care i-a cântat cu atâta răsunet. După ultima binecuvântare a bisericii, se auzi comanda militară: „Nouă din Vaslui și cu sergentul zece! Înainte! Ridicați!“

Atunci cei zece au plecat steagul cel zdrențuit de glonțuri pe sicriul marelui bărbat care a cântat cu putere vitejia ostașilor români și, ridicându-l, l-au coborât cu mâinile lor în îngustul mormânt. Această inspirațiune poetică venea de la maiestatea-voastră și este una din cele mai frumoase și mai patriotice poeme. Era ultima salutare ce trimitea țara, armata și maiestatea-voastră celui iubit și plâns de toți.

Sire,

Ați condus țara în grele timpuri la izbândă; i-ați făurit independența, și din cele două țărișoare ați format tânărul regat român glorios și respectat. Aceasta nu s-a putut dobândi decât prin mare stăruință și mare înțelepciune. Ele aparțin maiestății-voastre, care ați fost în capul națiunii.

Să trăiți, maiestatea-voastră, lungi ani încă, ca cu aceeași înțelepciune să conduceți țara; iar moștenitorul vostru să ia învățătură, ca să urmeze și el, cu aceeași stăruință și înțelepciune, lucrarea cea mare a redeșteptării și a înălțării neamului românesc.

Corespondență

...Către tătal său

I

Lemberg*, 24 avgust 1834.

Cu fiască plecăciune sărut mâna d-tale, băbacă.

Pornindu-ne de la Cernăuţi, după trii zile şi jumătate, am ajuns la Lemberg. După poronca d-tale încep a vă face topografia ţării ce am trecut. La Mamorniţă, care în partea noastră este un sat mic, în partea austriecească este un târguşor cu vro câteva zidiri bune, am stat vrun ceas, până când ni s-au milduit** pasporturile. De acolo ne-am îndreptat cătră Boian, pe un drum bun, de amândouă părţile căruia să văd ogoare foarte bine lucrate. Boian este un târg mic, aproape de Prut, pre care am trecut pe un pod umblătoriu; acolo este împărătească contumanţ*** şi vama austriecească. Aici am stat ca vro două ceasuri, până când ni s-au milduit hârtiile, ni s-au numărat straile, şi pe fieştecare bucată am plătit câte trii creiţari în argint, adecă 15 parale. Pe urmă am năimit cai jidoveşti, ca să mergem la Cernăuţi şi am făcut tocmală cu opt carboave până la Cernăuţi. Am văzut de-a dreapta drumului împărătesc Sadagura, târguşor vestit prin iarmarocul cel de vite şi care este unul din cele mai mari din Evropa. Cernăuţii, după cum ştiţi, îi pe culmea unui deal, şi în vale este râul Prut, pe care am trecut pe un pod lung şi stătătoriu, aşăzat pe şăice**** mari. Cernăuţi este un târg mic, dar frumos. Uliţile sunt regulate, pardosite în mijloc cu prund, iar pe laturi cu pietre mici în patru colţuri. Piaţa îi frumuşică şi cu o statuă arătând pre Maica Domnului. Toate dughenile sunt palaturi cu trii,

* Lvov.
** *A mildui* – a bate uşor (în glumă), aici: a ştampila, a revizui.
*** *Contumanţ* – poliţie.
**** *Şaică* – aici: luntre făcută dintr-un trunchi de copac scobit.

cu patru rânduri. Pornindu-ne de la Cernăuţi, am trecut Snetinul, târguşor plin de jâdovi, unde am lăsat drumul împărătesc care îi mai lung, ca să apucăm un drum deosăbit şi care în mai puţină vreme ne duce la Lemberg. Pe acest drum am trecut Obertin, Hoţemir, Tolmaci, Mariempol şi Burştin, târguşoare pline de jâdovi. După ce am trecut târguşorul acest de pe urmă, ce-i frumuşel, de-a dreapta Nistrului, pe zarea unui deal acoperit de pădure am văzut o cetăţuie veche şi răsâpită, numită Tistan. De cine au fost lăcuită şi zidită, n-am putut ca să aflu, fiindcă tot leşeşte să vorbeşte în aceste locuri, de vreme ce această ţară îi Galiţia, o limbă ce nu vorbesc şi aceasta au fost pricina că n-am putut să aflu ceva mai mult pentru această cetăţuie ce să pare că ar fi fost în vechime lăcuinţa vre-unui noblu leah. Înainte de a întra în Mariempol am trecut fluviul (apa) Nistru pe un pod umblătoriu. Acel târg mic îi foarte scârnav şi lăcuit numai de jâdovi. Pe urmă am trecut prin Burştin, târg mic, dar frumuşăl, în care este un palat lăcuit de un graf, a căruia nume n-am putut şti. Pe urmă am trecut apa Lipa, apă mică, dar răpede, şi târgurile Rohatin sau Rudî şi Promiţlean*, târguri mici şi lăcuite cu jâdovi. Aproape de acest târg din urmă, pe drumul împărătesc de-a stânga, într-o vale aproape de o pădure mare, a căror copaci cei mai mulţi sunt plopi, mesteacăni şi stejari, am văzut o velniţă mare peste măsură, numită Prohode, şi care singură de departe se părea a fi un târg. Pe urmă am trecut multe sate, din care cele mai mari sunt Poholriţa, Corovici, cu un aleiu de plopi nalţi până la casa boierească, şi Vilnic, sat prea frumos; toate drumurile sunt trase cu frângia, casăle în linie şi fieştecare gospodar are câte o grădină plină de copaci roditori. Până acum n-am văzut nici într-un sat atâtea poame ca aici. Acel sat îi aproape de un codru foarte frumos cu mulţi mesteacăni. Peste un ceas, după ce am trecut satul Vilnicu, am întrat în Lemberg, tîrg prea frumos, a căruia populaţie (numărul lăcuitorilor) poate să se suie la 35 mii de suflete. Uliţile sunt bine trase, de amândouă părţile cu palaturi zidite în deosăbite gusturi. Acel oraş are frumoase binale, statuie şi biserici cu turnuri nalte. Curpeia oraşului (l 'hôtel de-ville) îi o frumoasă bucată de arhitectică, de asupra căriei să zădeşte acum un turn care va fi cel mai nalt din

* Prțemislani.

acele care sunt până acum în acel târg. Din minutul ce am întrat în părţile Austriei şi până acum toate drumurile sunt împodobite de o parte şi de alta de cruci, altile sade*, altile cu domnu Iisus Hristos în hipsos făcut, cu statuie arătând deosăbiţi sfinţi, altile de piatră, altile de lemn în toată Bucovina nu am văzut o palmă de pământ care să nu fie lucrată, şi spre folosul ţăranilor. Ogoarele sunt ca feliile de zămos, adecă puţin rotunde. Pricina de să fac aşa este ca să nu să oprească apa pe iale. Câmpuri şi dealuri de o întindere de un ceas şi două sunt acoperite cu cartoafe, lucru care, dacă ar fi în Moldova, ar opri pe ţăran să se jăluiască de foame şi nici odată în patria noastră nu s-ar auzi de foamite. Tot ce putem nădăjdui este că avem un domn bun, iubitoriu de oameni şi care nu va lăsa nici cruţa nimica, ca să facă norocirea supuşilor lui, cărora le este părinte. Cu dreptate dară nădăjduim, este că vom găsi Moldova la întoarcerea noastră într-o stare mai bună decât când am lăsat-o, că câmpurile vor fi acoperite de roade, mai bine lucrate şi că lucrarea pământului va fi cinstită, de vreme ce agricultura este maica neamului omenesc care hrăneşte pe fi săi.

II

Viena, septemvrie 1834.

...Îndată ce am trecut în Silezia şi am lăsat Galiţia, alt port, alte năravuri şi altă idiomă de limbă ne-au vestit, că nu mai eram în aceeaşi ţară, măcar că amândouă aceste locuri sunt tot subt o stăpânire. În Galiţia toate drumurile era pline de calici oameni sluţi şi împovoraţi subt muncă, femeile ca nişte stahii. Portu ţăranilor îi ca şi acela a moldovenilor, iară fimeile sunt îmbrăcate dintâi cu o rochie lungă de pânză albă, cu capu îmbrobodit iar cu o rufă albă şi în spate cu o bucată de pânză albă care le slujăşte şi de basma şi de sac unde pun multe povoare şi de şal şi de blană.

Şi în ţările înaintea Galiţiei şi în ţările după Galiţia n-am văzut ca în această ţară oameni şi fimeile să râdice atâtea greutăţi: lemne, saci de făină, tot în spate duc la târg în Silezia. Şi în ducatul Austriei oameni sunt bogaţi, mari, ţivilizaţi, portu oamenilor îi tot postav ca şi al şvabilor, iar a fimeilor rochie de materie neagră sau ca cără-

* Simplu.

mida, scurtă până la genunchi, în cap cele măritate cu mâneşter-gură, iară cele fete mari cu capu gol. În zi de lucru umblă cu picioarele goale, iară sărbătorile cu scarpi şi cu colţuni roşi de bumbac. În Galiţia, Silezia şi Moravia fondul limbi îi tot acelaşi, însă deosăbite idioame, iar în ducatul Austriei să vorbeşte un fel de nemţăşte stricat.

III

18/6 april 1835.

...În gazetile din Franţia să vorbeşte foarte mult de Moldova şi de Valahia. Dăunăzi am cetit că aceste prinţipaturi s-au cunoscut neatârnate de Anglia şi de Austria, că Turcii n-au a mai lua bir de la Moldova. Foarte mult m-am bucurat de aceasta, căci dacă aşa este, atunci vom fi şi noi un norod slobod şi ocârmuiţi de domnii noştri, neavând a pleca capul sub jugul turcului. Mă rog, băbacă, înştiin-ţază-mă, dacă aceste novitale sunt adevărate...

IV

20/8 ghenarie 1837.

...Cât pentru Biblioteca Românească am găsit-o aice de cumpărat; deaceea nu trebue ca să-mi trimeţi alta...

Îţi alăturez aice înştiinţarea a unei istorie a Moldovii şi a Valahiei, care am scris-o în limba franţuzească. Înainte de a începe a o tipări, am arătat-o domnului Consilierului de Stat Alexandru Sturza şi m-au lăudat, zicându-mi că am făcut bine de a scrie istoria patriei mele. Sunt acum aproape de trii ani de când am purces de la Moldova; de atunci şi până acum am întrebuinţat vremea ce am avut spre odihna me, spre a scrie această carte. Fiind acum la Berlin, am aflat în biblioteca crăiască multe hârtii atingătoare de Moldova şi Valahiea. Domnul Alexandru Sturza mi-au spus şi dat multe înştiinţări asupra trebilor rusăşti cu Moldova şi la purcedirea me de la Iaşi am luat cu mine multe litopisăţi. Deci istoria, care scriu, nădăjduiesc că va plăce Măriei Sale, căruia vreu să arăt că ştiu a fi vrednic de celtu-ielile care are cu mine... O mare parte a istoriei îi scrisă acum, afară de istoria nouă. Mă rog, dar, băbacă, precum dumneata ai fost de atâta de mult întrebuinţat în ocârmuirea pământească şi că poţi cerceta în arhivele statului, să-mi trimeţi proclamaţia lui Ipsilanti la

anul 1821; proclamaţia împăratului Neculai la întrarea ruşilor în Moldova în anul 1828; scrie-mi mă rog, câte suflete şi câţi lăcuitori are acum Moldova.

Totodată am să mă rog, băbacă, că precum bani care mi-ai trimes nu-mi ajung acum pentru tipărirea istoriei, să ai bunătate să mă împrumuţi, sau să-mi dai înainte 70 galbeni şi până în patru luni, când această istorie va fi tipărită, atunce o voi vinde şi voi câştiga iară banii tipărirei. Măria Sa Vodă poate că fiind mulţămit va cumpăra multe cărţi; şi chiar făr' de aceasta, cum sunt mulţi evropei, care să interesesc la Moldova, vor cumpăra istoria me.

V

Berlin, 21/9 fevruarie 1837.

Acum este prea târziu ca să încetez de a tipări, pentru că zece coale sunt tipărite; însă Măria Sa Vodă nu are a se spăimânta, pentru că în toată istoria me nu este nimica care să poată supăra sau pe turci, sau pe ruşi. În acele zece coale care sunt tipărite îi scrisă istoria veche; iar pentru viitorime am lăsat pentru patru săptămâini ca să nu să mai tipărească nimica, vrând a ave poronca Măriei Sale. Până în anul 1800 şi Fotino au înscris istoria Moldovii şi el era supus Sultanului. Deci, până atunce, adecă până la 1800, turcii n-au a să atinge de nimică. Iară de la 1800 încoace, înainte de a tipări, voi trimite în scris istoria me Măriei Sale lui Vodă şi, după ce o va ceti şi o va încuviinţa, o voi tipări-o. Spune dară Măriei Sale lui Vodă, că-l rog să poroncească agentului prusienesc ca să scrie aice ca să pot trimete prin curierul stăpânirei manuscriptul meu. Istoria me poate ieşi la lumină doă sau trii luni mai târziu decât la martie, deci Măria Sa Vodă va ave vreme de a cerceta. Deci până la primirea răspunsului dumitale nu voi tipări nimica; iară ca să las cu totul şi pentru vecinicie nu pot, pentru că multe gazete au vorbit de cartea me; şi dacă în anul 1837 nu o aş da-o la lumină, toată lumea m-ar batjocori. Încă odată, băbacă, te încredinţez, că nu-i nimică rău de ruşi sau de turci; căci dacă aş vorbi rău, cartea me n-ar pute întra în Moldova şi am scris mai mult pentru patria me. Mi-au părut foarte rău, că dumneta, precum şi Măriea Sa Vodă aţi putut crede, că voi face în orice chip rău familiei

noastre sau făcătoriului de bine al meu. Eu singur ştiu că fiind în Moldova nu pot scrie rău, însă nu scriu pentru ca să vorbesc rău, ci bine, împotriva minciunilor care călătorii străini scriu asupra Moldovii, precum sunt vro câteva săptămâni deputatul franţuzesc Saint Marc-Jirardin au scris în *Jurnalul de Debàt* o mulţime de răutăţi. Mă rog dară, băbacă, fă ca Măria Sa Vodă să-mi deie voie să urmez istoria mea măcar până la anul 1800, şi crede că voi căuta a zice adevărul, fără a zice răul. Aştept cu mare nerăbdare răspunsul dumitale.

VI

Berlin, 22/10 martie 1837.

...Pentru tipărirea cărţii am scris dumitale în trecuta lună, precum şi Măriei Sale. De atuncea până acum n-am tipărit nimica: acele zece coale, care am tipărit până acuma, le-am dat de le-au cetit dumnealui Alexandru Sturza şi mi-au zis că n-au văzut nimică întru ele, care să poată atinge curtea rusească sau turcească. Dinpotrivă, m-au lăudat pentru ideea me şi m-au făgăduit că va scrie Măriei Sale lui Vodă în favorul meu. Când am început lucrul acesta, nu mi-au venit nici ca cum în gând că voi ave atâta a suferi. Adevărat este că în Franţia am făcut o mare nebunie de a cumpăra atâte cărţi; iar cât pentru plimbările carele dumneta zici că am făcut pe la feredee, le-am făcut pentru sănătatea mea şi cu poronca doftorilor: căci nu aş fi putut a rămâne mai mult în Berlin, în aer necurat. Dumneta ştii foarte bine, că sufăr de piept şi în vara aceasta doftorii au poroncit lui bezade Dumitrachi şi mie ca să facem feredee; de aceea domnu Hufeland au zis că va scrie Măriei Sale lui Vodă. Iar cât ce zici ca să trag bani de la tipărit, aceasta nu pot să o fac, pentru că tipărirea a zece coale de hârtie costiseşte mai mult de 60 de galbeni, afară de înştinţările tipărite şi de ostinelile librerului. Iar dacă dumneta nu vrei să-mi dai nimică, apoi eu nu pot ce face. Ce vei face va fi bine. Însă cum până la 1 mai avem încă 38 de zile şi că de la întâi mai ai să-mi dai leafă, mă rog ca să mi-o trimeţi îndată, ca să poată ajunge aice la Berlin până la sfârşitul lui aprilie. Din leafa vitoare voi plăti datoriile care voi face până la 1 maiu; de vreme ce de la întâi fevruarie nu-mi rămăsese măcar o pără în pungă. Mă rog, dar, băbacă, fă ca Măria Sa să-mi răspundă la

răvaşul ce i-am scris, pentru ca să ştiu ce am să fac. Ori că mă va opri, sau că îmi va lăsa voie de a tipări istoria mea; am judecat fără strămutare de a cere ca să mă întorc în Moldova în viitoarea iarnă; căci sunt acum ostenit de a mă vide probozit pentru lucruri nevinovate. Ştiu foarte bine că eu costisesc o mulţime de bani şi dumitale şi Măriei Sale; de aceea vreu să pun un sfârşit la aceste cheltuiele. Vreu să mă hrănesc eu singur. Întorcându-mă în Moldova, voi sluji pre Măria Sa, spre mulţămire, cât va ave trebuinţă de mine, fără a-i cere ceva. După aceasta vreu să mă duc să trăiesc la ţară, singur şi slobod, fără a ruga sau a sluji pe cineva; căci slobozenia mi-i mai scumpă decât un rang mare şi bogăţia.

VII

Berlin, 13/1 aprilie 1837.

...Răvaşul dumitale m-au liniştit, căci văd că Măria Sa Vodă îmi dă voie de a o tipări până la 1800. Iar de atunce voi trimete Măriei Sale lui Vodă istoria până la sfârşitul istoriei. Deci îndată ce voi găsi prilej, voi trimete la Iaşi manuscriptul meu. Eu aice dasăm toată istoria me până la anul 1600 domnului Alexandru Sturza şi au fost foarte mulţămit şi după aceasta au scris şi Măriei Sale în favorul meu... iar pentru ce-mi scrii că aice tipografiile sau librerii cumpără de la cei ce scrie istorii eetrajele, este adevărat; dacă aceasta se face numai când librerul are nădejde că va câştiga ceva. Iar de la istoria me nu are pre mult a câştiga; căci nu sunt atâţia de mulţi care să interesesc pentru Moldova şi Valahia. De aceea trebuie să plătesc eu cheltuelile tipărirei, însă şi câştigul îi al meu; şi pentru a pierde nu mă tem, căci numai că s-au auzit în Evropa că să scrie o istorie a Moldovei, mulţi străini s-au şi înscris în catalog; deci îndată ce cartea me va ieşi, sunt până acum mai mulţi decât o sută care o vor cumpăra; şi în Moldova nădăjduesc că să vor cumpăra multe cărţi, pentru că cartea me îi scrisă în limba franţuzască.

Mă rog, dară, băbacă, caută ca să-mi găseşti istoria lui Cantemir; această carte îi tipărită la mănăstirea Neamţului*, deci mă rog scrie stareţului şi ţi-o va trimete. Tot odată te rog ca să-mi trimeţi şi legile lui Vasilie Vodă, căci acum învăţ două ceasuri pe zi legile la vestitul

* „*Hronicul romano-moldovo-vlahilor*“, Iaşi, 1835.

Savigni* la Universitate. Mă rog să-mi trimeţi şi toată *„Albina Românească“* de la început până la sfârşitul ei, adecă până la 1835, căci îmi este trebuincioasă pentru istoria me.

VIII

Berlin, 25/13 iunie 1837.

...Eu nu am scris dumitale că vroiesc a învăţa legile Prusiei, ci legile romane, de la care vin şi legile Moldaviei. Deci fieştecare om, care vre să ştie bine legile patriei sale, trebue să cunoască matca lor, care este codica romană sau împărătească a lui Iustinian.

Cât pentru mătăsărie, facere de rachiu şi educaţia oilor spaniole, aice să află la universitate profesori care dau dintâi teoria şi apoi merg cu şcolarii prin fabrice şi le arată cum sunt şi cum să fac. O dată ca să văd aceste fabrice nu poate să-mi ajungă ca să pot şi eu face altele în Moldova. Îmi trebuieşte un an măcar; căci spre a pute face un lucru trebuie să-l cunosc; şi deaceea trebuie să învăţ şi teoria şi practica fabricilor.

Îţi mulţămesc foarte mult, băbacă, de bunătatea ce ai avut de mi-ai trimes însămnarea norodului Moldaviei; mă rog însă, băbacă, de a scrie la Bucureşti spre a-mi trimete şi însămnarea norodului şi veniturilor Valahiei.

Tot odată mă rog de a-mi trimete cât mai de grabă Cantimir, precum şi *„Curierul Românesc“* şi *„Albina Românească“* şi celelalte cărţi de care am rugat pe dumneta... Măcar că codica lui Vasile v. v. nu este astăzi pusă în lucrare, însă tot îmi este trebuincioasă, poate că să găseşte în mănăstirea Neamţului.

IX

Berlin, 20/8 octomvrie 1837.

... Măriei Sale lui Vodă nu am vroit a-i scrie până acum, iară fiindcă acum tomul întâi a istoriei Valahiei îi tipărit, îl voi trimete cu poştă, împreună cu o scrisoare, unde îi voi arăta purtarea mea. În

* *Savigni, Frederic-Charles de* (1779-1861) – jurist german, specialist în domeniul istoriei dreptului roman; cele mai însemnate lucrări ale lui sunt: „Istoria dreptului roman din veacurile medii“ (în şase volume, 1815-1831), „Sistemul dreptului roman contemporan (în opt volume, 1840-1849)“.

tomul acesta am scris istoria Ţării Româneşti până la anul 1792. În al doilea tom voi scrie istoria Moldovei, însă înainte de a-l tipări, îl voi trimete Măriei Sale ca să-l cetească şi să vadă că nu am scris nimică de rău. Tomul întâi împreună cu cartea Măriei Sale le voi adresarisi la dumneta dintâi şi apoi dumneta le vei da Măriei Sale. Fiindcă în Ieşi nu să află nici un librer, apoi am trimes în Cernăuţi triizăci de tomuri a istoriei mele la un librer de acolo. Dumneta vei fi atât de bun de a-i scrie la adresul care voi alătura aice, şi el îndată le va trimete. Aceste triizăci tomuri le vei primi însă foarte târziu, în luna lui decemvrie. Iară prin consulul prusienesc vei primi în mijlocul lunei lui noemvrie două tomuri legate, unul pentru Măria Sa şi altul pentru dumneta, băbacă.

Din aceste trizăci tomuri care vei primi în decemvrie vei ave bunătate, băbacă, de a dărui unu *duducilor,* unu *moşului Iancu,* un altu cumnatului Iacovachi şi un altu *domnului Chunem*[*] şi *un* altu *agăi Asachi,* în tot cinci tomuri. Iar din celelalte 25 tomuri vei ave bunătate, băbacă, de a da dumisali domnului Tisò 12 tomuri, precum le-au cerut. El îţi va plăti aceste 12 tomuri 24 taleri. Celelalte 13 tomuri vei ave bunătate de a le ţine, poate că aga Asachi sau alţi moldoveni le vor cumpăra. Însă oricine va cumpăra, va trebui să dee înainte doi taleri pentru tomu întâi şi alţi doi taleri pentru tomul al doilea, care va fi tipărit în luna lui mart viitoriu[**]. Aceşti bani vei avea bunătate de a mi-i trimete înainte de întâi ghenarie, pentru că atunce am să închid socoteala cu librerul, care are să tragă pentru el jumătatea câştigului.

Mai târziu voi scrie dumitale mai pre larg asupra acestei trebi. Domnului Tisò voi scrie asemenea. Dumneta nu-mi scrii nemică în trecutul dumitale răvaş dacă mi-ai trimes cu Solomon Postavarul cărţile, pentru care te-am rugat. De nu l-ai făcut, mă rog, băbacă, trimete-mi cât mai în grabă *„Albina Românească“* până la sfârşit, *Hronograful*[***] lui Cantimir şi toate cărţile câte ai mai putut aduna, precum şi nişte scrisori, care Aga Asachi mi-au făgăduit. Mă rog, dacă îl vei vide, ceri-i aceste scrisori.

[*] Cuenim.
[**] Din necunoscute pricini volumul al doilea, de care a vorbit Kogălniceanu în repetate rânduri, aşa şi n-a apărut. Mai mult chiar, până acum nu s-a găsit nici manuscrisul.
[***] „*Hronicul romano-moldo-vlahilor*“.

X

Viena, 1/14 mai 1844.

Băbacă,

Iată şi acum, ca şi alte dăţi, te-am ascultat, chiar împrotiva interesurilor mele, pre care dumneta nici odată n-ai vrut a le înţălege şi a le apăra. Eu am rămas în Viena cu soră-mea, care în câteva zile are să-şi facă operaţie.

Te ascult însă cu *o singură condiţie,* adecă că după ce soră-mea să va îndrepta, voiu merge la Paris pe vro cincisprezece zile, căci mai mult chiar să vreu nu voi putea; dintâi că mi se va împlini pasaportul şi al doile pentru că nici bani nu-mi vor rămânea pentru mai multă vreme, fiindcă aice toate sunt mai scumpe decât la Paris.

Ştii tare bine ca de şepte ani, adecă de la întoarcerea mea de la Berlin, totdeauna am dorit să merg în Franţia, pentru că am privit această călătorie ca neapărată pentru orice tânăr ce doreşte a-şi însuşi ideile şi cunoştinţele, a-şi desăvârşi educaţia prin privirea tuturor descoperirilor şi propăşirilor ce au făcut duhul ominesc în acea ţară fericită şi, în sfârşit, a nu rămânea în urmă veacului său. De această idee este însuşi şi Vodă, căci almintrele nu şi-ar fi trimes singur copii la Paris, un oraş pre care pentru mine îl priveşte ca primejdios. Numai ca să-mi împlinesc această îndelungată dorinţă, ştii câte jărtfe am făcut: m-am lepădat din slujba oştinească, mi-am jărtfit mica carieră, mi-am vândut tot ce am avut cu mic preţ, ca să plătesc datoriile vechi, şi am făcut alte datorii noi, ca să am cu ce face drumul, m-am hotărât să-mi pierd veniturile pe un an întreg. Şi acum, după ce am făcut toate aceste, după ce m-am pus în drum, după ce am început a cheltui, să mă opresc, să mă lepăd de o dorinţă aşa de aproape de împlinit şi aşa de scump cumpărată, să nu mă duc, în sfârşit, la Paris, pentru ce? Pentru că nişte mârşavi clevetitori neavând cu ce să placă alt fel lui Vodă s-au dus şi i-au spus Dumnezeu ştie ce împotriva mea, ca când eu find în Paris n-aş avea altă a face mai folositor, decât a-mi bate capul cu lucruri străine şi de care eram sătul încă când mă aflam la Moldova? De aceea îţi scriu lămurit şi nestrămutat: te ascult, ţi-am făcut voinţa, dar în urmă vreu să mă duc la Paris, altmintrele *mă jiur pe oasele maică-mea* (şi crede; că voi ţinea acest jurământ), că în veci nu mi-i mai vedea şi să fii răspunzător dinaintea lui Dumnezeu pentru toate nenorocirile în care voi cădea. Căci judecă singur, că după o ocară

aşa de mare, care mi s-au făcut, adecă de a mi se opri pasaportul în mijlocul drumului, ca când aş fi un criminalist de stat, ce-mi mai rămâne mie de nădăjduit în patria mea? Şi nu trebuie oare să mă tem, că întorcându-mă în Moldova să mă văd înfundat într-o mănăstire pentru toată viaţa?* Ce mai poate fi sfânt, când cele mai lămurite pravili să calcă în picioare? Fieştecare moldovan are dreptate să călătorească unde-i place? Eu ce am făcut, pre cine am omorât, pentru ca să fiu oprit în mijlocul drumului, când ca particular sunt slobod şi nu atârn decât de pravile? Dacă nu înţălegi aceste, eşti foarte nenorocit; şi în acest punct, dumneta, iar nu eu, vei face nenorocirea familiei d-tale. Îmi scrii, că dacă mă voi duce la Paris, voi face pierderea mea, şi spune-mi, mă rog, ce-mi mai rămâne spre a o desăvârşi cu totul; mai am o bucăţică de moşioară, luaţi-o şi aceasta, dar să am aceea ce are cel de pe urmă moldovan, să fiu slobod. Încă odată, ori să am voie să mă duc la Paris, ori să ştii că pentru cei de pe urmă dată mă iscălesc şi mă numesc al d-tale fiu

Mihail Kogălnicean.

XI

(Râşca), 22 noiemvrie 1844.

Cu multă fiască plecăciune sărut mâinile, băbacă.

Iată două săptămâni de când nici de la dumneta, nici de la nimene n-am primit nici o scrisoare. În cea de pe urmă scrisoare din 8 noemvrie îmi scrii, precum şi în celelalte, că Măria Sa ţi-au trimis răspuns, că îndată după întoarcerea sa de la Focşani îmi va da slobozeniea. De atunci, dacă ai o inimă de om, judecă însuţi aceste două săptămâni ce am trebuit să sufăr, căci în loc de a vedea să-mi vie voie, n-am primit măcar o linie de la dumneta, prin care să mă linişteşti şi să-mi spui, care este noua pricină a acestei întârzieri.

Nu-ţi voi mai aduce aminte de stavila ce mi-ai făcut la Viena, din care pricină mi se trag toate nenorocirile; nu-ţi voi aduce aminte de răvaşele ce-ţi scriam de acolo, în care de vreme ce dumneta, carele, mai bine decât altul, ştiai că în călătoriea mea nu întra alt scopos decât de a mă răcori ceva singur, şi fără milă ai aţâţat

* Ceea ce a prevestit M. Kogălnicianu s-a şi întâmplat chiar în acelaşi an: el a fost închis în mănăstirea Râşca.

prepusurile Înălţimii Sale; nu-ţi voi pomeni de scrisorile ce dumneta îmi trimeteai la Viena, în care îmi ziceai: „Vino, fătul meu, vino la Moldova, că vei fi îmbrăţoşat şi bine văzut“; şi iată acum îmbrăţoşarea ce mi s-a făcut. Dar îţi voi zice să-ţi aduci aminte, când Paşcanul cel bătrân se gătea să trimată aprozi, ca să te râdice de la Iaşi, oare eu am tăcut, cum ai făcut dumneta, când au venit să mă râdice fără judecată, fără vină, în contra tutulor pravelilor, chiar din casă, chiar subt ochii dumitale. Oare eu n-am alergat îndată la logofătul Costachi Sturza şi în sfat i-am declarat, că înainte ca aprozii să treacă la dumneta trebuiau să calce pe trupul meu? Eu ţi-am depărtat la bătrâneţe o asemine ocară. Şi dumneta ce ai făcut? În loc ca să mă aperi, în loc ca să te duci împreună cu aga la Vodă, cum îţi zicea singur aga, ce ai făcut? Ca şi totdeauna, eu am fost cel rău, eu am fost cel părăsit; şi când după trii săptămâni de necaz, de nedreaptă închisoare, aşteptam de la părintele meu un cuvânt de mângâiere, iată ce mi-ai scris în răvaşul din 8 noemvrie: *şi după asemine nu se putea în alt chip decât a suferi aceasta...* O, tată! tată! Cumplit ai fost pentru mine şi nu ştiu pentru ce? De ţi-aş fi purtat numele prin tină, de ţi-aş fi risipit milioane de galbeni, de ţi-aş fi făcut cea mai mare nelegiuire, încă ca cătră un fiu, n-ai (fi) trebuit a fi aşa de nemilostiv cătră mine. Care părinte, cât de slab în Moldova, nu se pune pentru fiul său, carele nu cere îndreptare strâmbătăţii, şi dumneta de bună voie te faci mai crud, decât acei ce m-au închis. Singur propeşti pe rudeniile, pe surorile mele ca să vie să mă vadă, ca să-mi scrie măcar. În loc că numai să vrei, poţi face tare mult. Dumnezeu te-au făcut om şi părinte, Măria Sa Vodă te-au făcut vornic mare, trebuie, prin urmare, ca să suferi ca fiul dumitale să fie pedepsit mai cumplit, decât ucigaşii, decât dătătorii de foc... adecă fără a fi judecat. Mai că-mi vine a mă deznădăjdui de dragostea părinţească ce mi-ai arătat şi a crede, că ea nu este decât o mască pentru ochii oamenilor.

Sunt bolnav, sufăr de picioare, de piept, sunt mânjit până la suflet, nu din pricina închisorii, dar din pricina strâmbătăţii nepravilnice. Dacă nu ca un părinte cătră fiul său, măcar ca un creştin cătră alt creştin, pune-te pentru mine. Ai voinţă şi vei putea! Eu cunosc pre Vodă, oricum să fie, îi un bărbat care judecă şi care înţălege, arată-i nelegiuirea de care sufăr, nu-i cere milă, pentru că n-am greşit ca să fiu miluit, cere-i dreptate. Arată-i, că prin asemine măsuri îşi deznă-

dăjdueşte singur norodul; dacă ocârmuirea nu păzeşte pravila, cum o s-o păzească supuşii? Spune-i, că dacă mă socoate prime-jdios, că dacă nu mă vrea în ţară, eu sunt gata a mă disţera. Pentru ce însă să mă năcăjească degeaba. Vre, poate, cu un nevinovat slab să înfricoşeze pre vinovaţii cei puternici? Aceasta n-ar fi nici creştinesc, nici domnesc.

Ştii, că nici odată de la întoarcerea mea de la Berlin nu ţi-am făcut cheltuieli cu mine, ştii că nici odată nici n-am pretendat, nici nu pretind clironomii. Dar dacă nu-mi dai, nu mă fă măcar să păgubesc aceea ce cu atâta strădanie şi muncă am adunat. Astă vară m-am împrumutat cu patru sute galbeni, ca să fac o călătorie după placul meu, şi din pricina dumitale fără gust, în desperaţie i-am cheltuit, oprit în Viena. Când m-am întors, însă, nu m-ai întrebat: ai sau n-ai. Acum toată averea mi se risipeşte la tipografie, dacă n-oi fi lângă dânsa, dacă n-oi scrie, dacă n-oi îndrepta, de unde voi strânge bani, de unde voi putea plăti oamenii, cu ce voi putea tipări *„Foaia Sătească"?* La Mătieni am pâine, am fân, moşia nu-i dată cu anul, cu ce m-oiu hrăni când voiu ieşi de la închisoare, cu ce voiu căra lemnele visteriei pre care, dacă aş fi fost slobod le puteam istovi cu 16 care a mele ce am la Hiliţa şi la Mătieni, cu boii lui Alhaz ce-mi dase pentru toată iarna, în sfârşit, cu plată încă, pentru că astă toamnă n-am găsit mai mulţi cărăuşi, fiindcă-mi cerea câte 55 lei de stânjini? În loc că acum după ce voiu ieşi de aice, mă voi găsi păgubit cu tipografia, cu fânul de la Mătieni, cu lemnele visteriei, pre care o să trebuiesc să le plătesc şi, în sfârşit, cu banii ce aş fi câştigat fiind slobod. Prin urmare, pravila ce am dinainte-mi este calicia? Aceasta este cariera la care nădăjduiam că mă vei ajuta?

Vei socoti poate, că scriu cu patimă; nu, Dumnezeu mi-i martur, că scriu cu deplină convingţie că dumneta nu din vină, nu din răutate, dar, în sfârşit, din slăbiciune mi-ai fost pricina acestor nenorociri. Să nu fi dat singur povod să fiu oprit la Viena, nu pătimeam nimică; mă duceam la Paris, după două luni mă întorceam înapoi. Vodă vedea, că n-aveam nici un scopos rău. În loc că cu *prothimia*[*] d-tale i-ai vârât prepusul în cap şi cine poate să i-l scoată?

[*] *Protimie* (grec.) – bunăvoinţă, atitudine binevoitoare.

...Către surorile sale

I

30/18 ianuarie 1835.

Prea iubitele mele surori,

Cu mare plăcere am primit scrisorile voastre cu data din 12 ianuarie / 30 decemvrie, eram pradă unor nelinişti ucigătoare, neprimind nici o noutate de la voi de peste o lună. Mă întrebaţi dacă mai sufăr de ochi, mulţămesc lui Dumnezeu, nu mă chinuie de loc. Mă miră că-mi spuneţi, că domnul Cuenim a primit cele două scrisori ale mele, în timp ce eu n-am primit însă răspunsul său, ceea ce mă face să presupun că domnul Cuenim este supărat pe mine şi nu ştiu pricina.

Spuneţi lui Alecu să-l întrebe pe Millo pentru ce nu-mi scrie, a devenit fudul de când a primit un ceas de la prinţ? Să-i spună de asemeni, că un prieten valorează mai mult decât un ceas şi că nu se cade să mă uite pentru un fleac, pe mine care îl iubesc atât. Sunt încântat, că aţi fost la curte, deşi nu-mi daţi amănunte cu privire la înglindisirile ce se oferă acolo, precum şi despre persoanele ce au mai venit. Îmi cereţi de asemenea novitale din Franţa, dar nu cunosc nimic care v-ar putea distra, findcă nu ies niciodată. Tot ceea ce vă pot spune este că am cumpărat un mare număr de cărţi, atât cât am avut bani, şi care mi-erau necesare. Am şi multe comedii, dintre care câteva s-au jucat la Iaşi, cum ar fi *„...el le Pacha", „Le Joueur", „Le paysan perverti", „La dame Balche"*[*] şi o mie altele. Am văzut iarăşi cu plăcere, că Domnul a dispus înfiinţarea unei Academii şi că domnul Cihac va face parte din aceasta. Sunt în corespondenţă cu Vasile Alecsandri la Paris, şi el mi-a scris să vă rog în epistola

[*] „...și Pașa", „Jucătorul", „Țăranul corupt", „Doamna Balș".

mea de a aduce complimente surorii sale. Spuneţi-i lui tata, că deunăzi fiul domnului Costachi Paşcanu, care este la Paris, a venit să ne vadă la Lunéville şi a rămas aici o zi.

Scrie-mi pentru ce Monsiu Chiunem nu-mi scrie şi trimiteţi pe Dumitrachi ca să întrebe pe Millo, care este pricina de nu-mi răspunde, însă să nu ştie Chiunem. De aceste toate să mă înştiinţaţi.

II

18/6 aprile 1835.

Scumpele mele surori,

Am primit binevoitoarele voastre scrisori, una din 21/12 martie şi alta din 18/6 ale aceleaşi luni. O plăcere de nedescris am simţit citindu-le şi i-am mulţămit Creatorului, că o duceţi bine. În ce mă priveşte, sunt de asemeni bine, numai vreo zece zile am suferit de pept. Sunt încântat de amănuntele ce-mi daţi asupra dispoziţiilor Domnului privind proprietatea publică. Am văzut în jurnalele franţuzeşti că Moldova a fost recunoscută independentă de Anglia şi de Austria şi că Domnul Moldovei a declarat Galaţiul port liber. Scrieţi-mi dacă-i adevărat. Îmi spuneţi că Negruzzi a tradus câteva piese în moldoveneşte, dar nu-mi spuneţi dacă le-a reprezentat ori le-a tipărit*. Credeam, că Moldova rămăsese încă departe de a vedea în mijlocul ei mari crime, dar din nefericire m-am înşelat. Scrieţi-mi de unde este acest monstru care şi-a sfâşiat copilul şi ce pedeapsă i s-a aplicat. Cât despre cartea de care v-am scris, tata n-are decât s-o trimită cu vreo persoană de a sa cunoscută la Viena bancherului Popp şi să-i scrie de a face să-mi parvie şi o voi avea în curând. Spuneţi-i tatii, că îl rog insistent să mi-o expedieze, fiindcă mi-e de mare nevoie. Când vor fi în „Gazeta de Moldavia" poezii ori ceva istorie moldovenească, trimiteţi-mi-le şi mă veţi îndatora. Robinson a fost de mai multe ori tradus în moldoveneşte, astfel că aceasta nu-i pentru prima oară. Trebuie să-l găsiţi în biblioteca mea. Cel care a apărut acum este tradus fără îndoială de domnul Vasile Drăghici. Draga mea Savtiţa, domnul Cuénim a avut

* E vorba de traducerea unei melodrame în trei acte „Treizeci de ani sau viața unui jucător de cărți", satiră, pe care C. Negruzzi înțelegea s-o îndrepte împotriva unor vicii contemporane.

dreptate să-şi rădă de dumneata, sper că altă dată vei fi mai atentă, căci vezi nu-i frumos din partea unei domnişoare drăguţe la vârsta ta să facă asemenea greşeli, ah, ce oroare.

Alecu, te îmbrăţişez, dar când cineva munceşte nu trebuie să se înghesuiască pentru a merge să se amuze; dimpotrivă, când cineva se amuză e bine să caute a merge să lucreze. Dacă vei fi ascultător şi vei învăţa bine, îţi voi trimite cărţi frumoase la sfârşitul lui iunie. Aici, scumpele mele surori, nu sunt comedieni pentru un moment. Actori din Nancy, care este un încântător oraş şi unde voi merge să-mi petrec sărbătorile paştelui (la reîntoarcere vă voi oferi noutăţi prin scrisoarea următoare), au venit odată la Lunevil. Au dat o reprezentaţie alcătuită din două părţi: *„Le pré aux clerc“* operă în patru acte, piesă frumoasă, şi *„Le Chalet“*[*] operă comică într-un act, drăguţă piesă. Îmi petrec timpul, când pot, citind diferite lucrări şi multe jurnale, cum ar fi: *„La gazethe de France“, „L'Estafette“, „La Carricature“, „Le Voleur“, „Le Mercure de Françe“, „La revue Maritime“, „La Revue de deux mondes“, „La Revue de Paris“, „La Protée“, „Journal des mondes“*[**] şi alte gazete mărunte. La unele sunt abonat, pe altele le împrumut pentru a le citi, după care le restitui. Comunicaţi-mi noutăţi. Dumnezeule, petreceţi-vă bine timpul, în timpul Paştelui să vă amuzaţi cum trebuie şi să gândiţi câte odată şi la fratele vostru. Arătaţi scrisorile acestea unchiului meu şi domnului Cuénim.

II

Berlin, 5 mai 1837.

...Eu vă mulţămesc foarte mult pentru capitolul din istoria Elenei[***], pe care mi l-aţi trimis; dacă îl veţi vedea pe cucernicul părinte Gherman[****], întrebaţi-l de a imprimat el istoria Moldovei şi a Valahiei[*****]; dacă aceasta s-a făcut, spuneţi-i că îl rog foarte mult să trimită

[*] *„Duelul slujbaşilor“*, *„Căsuţa elveţiană“*.
[**] *„Gazeta Franţei“, „Estafeta“, „Caricatura“, „Valorile“, „Mercuriul Franţei“, „Revista maritimă“, „Revistă a două lumi“, „Revista Parisului“, „Proteul“, „Revista lumii“*.
[***] *„Arghir şi Elena“* de Ion Barac.
[****] Gherman Vida.
[*****] E vorba de „Cronica lui Şincai“.

volumele, deja tipărite, tatălui meu, care le va cumpăra. În caz contrar, întrebaţi-l dacă nu poate să-mi trimită câteva fragmente din manuscriptul său. Rugaţi-l pe tata să-mi trimită amănunte despre populaţia Moldovei, în sfârşit, despre venituri şi cheltueli.

Dragele mele surioare, dacă am venit în străinătate, n-am făcut asta pentru ca să învăţ să vânez: acest meşteşug l-am fi putut deprinde mult mai repede în Moldova, decât în Prusia, unde vânătoarea nici nu este permisă oricui, n-au decât să vâneze tinerii ceilalţi ca alde Răducanu şi alţii. Pentru asta sunt făcuţi; dar spuneţi-mi numele lor va fi el celebru, vor lăsa ei vreo amintire glorioasă după moarte? Nu, dragele mele; oamenii aceştia nici nu trăiesc măcar, ei vegetează. În ce mă priveşte, nu vânătoarea este cariera mea; munca zi şi noapte, rămânând într-o dulce independenţă, o fericită mediocritate, cum spune Horaţiu*, asta este soarta mea. Când mă voi întoarce în Moldova, nu voi alerga să afişez luxul şi fastul; dacă voi mai revedea vreodată patria mea, va fi numai pentru ca s-o servesc şi să-mi jertfesc viaţa pentru ea, dacă va fi nevoie.

IV

21 mai/2 iunie 1837.

Dacă îl vedeţi, dragele mele surioare, pe domnul Cuénim, spuneţi-i că eu l-am întrebat nu de lucrările istorice din timpul petrecut de el în Moldova, ci de întâmplările ce au avut loc în ţara mea după sosirea lui. Dacă el are alte scrieri ce se pot referi la lucrarea mea istorică eu le-aşi primi cu multă recunoştinţă; dar cel ce mă interesează mai mult, acestea sunt amănuntele despre domnia lui Ioniţă Sturza şi despre revoluţile din 1821 – iată ce îl rog să-mi trimită.

Mai trimiteţi încă odată o slugă la domnul Asachi şi rugaţi-l să-mi răspundă la scrisoarea pe care i-am scris-o...

Orice întreprindere este slabă la început; ce este acum cu teatrul moldovenesc a fost la fel cu teatrele altor naţiuni. În loc să arătaţi nemulţămirea voastră şi să preferaţi teatrul francez, trebuie să faceţi tot ce vă stă în putinţă ca să încurajaţi actori moldoveni. Ia gândiţi, actorii francezi au avut modele şi ei joacă de când erau tineri. Nu este acelaşi lucru cu cei moldoveni; actorii de ieri, fără să fi avut

* Horaţiu (65-8 p.e.n.) – poet roman. A scris ode, satire, epistole şi arta poetică.

înaintea lor predecesori, ei joacă, fără îndoială, rău. Dar, pe măsură ce vor juca, ei vor face mai bine. Este totuşi un început şi fiecare moldovean trebuie să-l încurajeze, pentru că teatrul contribuie mai mult ca oricare alt lucru la progresul literaturii naţionale şi al luminilor printre clasele de jos. Nu trebuie să cereţi teatrului moldovenesc să vă dea, de la naşterea lui, capodopere, pentru că pentru capodopere trebuie şi autori, care să le compuie şi până acum noi nu avem astfel de autori. La început să vă mulţămiţi cu traduceri, piesele originale veni-vor şi ele. Când tinerii scriitori vor vedea că există o scenă naţională, ei se vor grăbi să aducă tributul lor. Dar pentru aceasta trebuie răbdare şi, mai ales, interesul tuturor moldovenilor pentru o întreprindere, care nu poate face decât bine poporului nostru.

V

Scwinemunde, 21 iulie 1837.

Spuneţi, dragele mele surori, că nu găsiţi amănunte asupra revoluţiei de la 1821 ca şi asupra domniei lui Ioniţă Sturza; dar amănuntele se găsesc în amintirile fiecărei persoane mai în vârstă de douăzeci de ani. Întrebaţi pe primul venit şi vă va spune faptele cele mai importante ale timpului, pentru că toate s-au petrecut pe când trăia. Cu atât mai mult, dacă întrebaţi pe o persoană, care a fost în slujba prinţului Sturza. Domnul Cuénim a fost în Moldova în timpul revoluţiei lui Ipsilanti, a fost spectator şi nu actor al unui mare număr de evenimente: este deci mai în măsură decât oricine să-mi procure amănuntele trebuincioase. Rugaţi-l din partea mea să-mi facă acest mic servici. Cât priveşte despre domnia lui Ioniţă Sturza întrebaţi-l pe unchiul Grigore asupra detaliilor secrete de la curte şi pe vreo altă persoană însemnată asupra evenimentelor care au avut loc în ţară, de pildă, dacă impozitele au fost mărite sau micşorate sub domnia lui, dacă visteria era bogată, dacă poporul a fost mulţămit, dacă au existat molime, cutremure de pământ etc.

...Către fratele său

Paris, 1/13 mai 1849.

Iubite frate,

Am primit scrisoarea din 18/30 april şi dintâi îţi voiu răspunde în scurt despre proiectul ce ai de a veni în Paris, întemeindu-te pe făgăduinţa ce ţi s-au făcut, când erai aice, de a-ţi da 12 galbeni pe lună la o litografie. La aceasta îmi vei da voie, că înainte de toate eu socot că mă adresez la un bărbat cu minte coaptă, iar nu la un copil, pentru că nu mai eşti copil. Ca bărbat cu minte coaptă, cum se poate dar să cunoşti aşa de puţin împrejurările obşteşti a Europii? Când criza politică şi comerţială au dărmat stările cele mai mari şi mai zdravăne, când războiul ţivil este în toate ţările, când Parisul, mai ales, este în cea mai mare nesiguranţie dacă are mâini să fie socialist sau monarhist, când, prin urmare, nimene nu gândeşte la arte, cum poţi crede că vei găsi 12 galbeni pe lună într-o litografie? Această sumă astăzi cu greu ar găsi-o cel întâi litograf,

Îmi zici că este deosăbire între nevoile din Moldova cu nevoile din Paris. Dar în Moldova nu eşti în primejdie de a şedea în uliţă, de a muri de foame, de a rămânea gol, ca în Paris. Dacă aceasta este deosăbirea, sunt cu totul de aceeaşi opinie. Îmi zici, că în Moldova suferi, trăieşti în trândăvie, fără folos pentru tine şi pentru alţii. Aşa este, dar eşti oare singurul în această poziţie? Da oare acesta nu este rolul obştesc a tuturor acelora, care aşteaptă un viitor mai bun? Dacă la vârsta ta te desperezi, apoi noi acei cari suntem mai bătrâni, cari avem mai puţin de trăit şi prin urmare şi de nădăjduit apoi ce trebuie să facem? Când aveam vârsta ta, nu gândeam aşa, nu mă descurajam aşa de lesne; şi încă astăzi nu mă deznădăjduesc, cu toate că viaţa mea a fost plină de vifore, de prigoniri şi de decepţii. A se despera cu uşurinţă nu este dovadă de inimă tare. Viţiurile de care trebuie să te fereşti mai mult, sunt

presumţia şi mândria. Dar cred că vroieşti a te face folositor, cred că viaţa trândavă nu-ţi place, dar pentru aceasta nu trebuie să te pui în *génie méconnu*[*] şi să faci ca Coradini carele zicea, că Moldova nu este vrednică să-l aibă, că odată în ţară străină o carieră strălucită îl aşteaptă şi care astăzi moare de foame în Frankfurt. Pentru noi singurul loc, unde putem însemna ceva, este Moldova, acolo trebuie să ne silim să arătăm că suntem în stare de a face ceva. Cât pentru Franţia, ţară plină de geniuri şi de talenturi, oameni ca tine şi ca mine mor de foame, iar nu câştigă 12 galbeni pe lună, mai ales în ramul inteligenţei sau a artelor. Deaceea, frate, curaj, ai nădejde în tinereţea ta. Astăzi nu poţi face nimică, dar mâine poate vei putea. Şi, în sfârşit, cu toate greutăţile ţării am convincţie, că numai în Moldova poţi şi pot a face ceva. Cât pentru folosul ce zici că poţi căpăta în Paris, adecă învăţătura, aceasta, dacă vei vroi, o poţi cunoaşte şi în Moldova. Ştiinţa astăzi nu este un mister; tiparul au făcut-o universală. Cărţi în Moldova poţi găsi. Cât pentru mine, ceea ce ştiu mai mult am învăţat nu în Germania, ci în Moldova. Zici că pentru ca să înveţi ai trebuinţa de ceasuri liniştite. Dacă pe aceste nu le ai în Moldova, în Paris le vei avea mai puţin. Acolo ai numai îngrijiri morale, în Paris vei avea pre cele materiale, care sunt mai cumplite. Când dimineaţa te vei scula şi nu vei şti ce să mănânci şi unde să te ascunzi de datornici, te încredinţez că atunce vei avea prea puţin mintea dedată la învăţătură. Deaceea, frate, ai curaj şi nădejde. Acum e primăvară. Du-te la ţară, ia cărţi cu tine, vei găsi de ajuns în biblioteca mea. Cu cărţi, cu petrecerea vânatului şi a unei moşii frumoase[**], fără îngrijirea despre casă şi masă, poţi foarte bine petrece... Curaj şi, pentru numele lui Dumnezeu, nu mai hrăni nişte idei false şi ridicole. Nu te lua după noua generaţie, care creşte acum şi care n-are alt merit decât de a îmbătrâni la vrâstă de optsprezece ani. Misia noastră este de a stărui, iar nu de a ne văicăra, şi le scriu aceste pentru că socot de datorie de a te întoarce din calea rătăcită. Rabdă, cum răbdăm toţi. Întorcându-mă în ţară, atunce vei putea veni în Paris şi unde vei vroi...

M. Kogălniceanu

[*] Geniu nerecunoscut.
[**] Moşia Râpile.

...Către Gh. Asachi

Berlin, 8/20 august 1835.

Domnule Agă,

o mare îndrăzneală din parte-mi de a cuteza să vă scriu, dar veţi ierta din pricina motivului. Căci cui m-aş putea adresa mai bine decât marelui poet, marelui istoric, directorului învăţământului public, arhivarului statului şi protectorului de tot ce este nobil şi frumos.

Domnia voastră sunteţi părintele a toată tinerimea moldovenească, care binecuvintează în toate zilele numele somităţii* noastre literare.

Domnule Agă, toate naţiunile au astăzi istoria lor, chiar cele mai mici state ale Americii au cărţi, care transmit posterităţii amintirea despre principii lor, despre marii lor căpitani, legile lor, aşezămintele lor şi progresele civilizaţiei lor.

Moldova şi Valahia sunt astăzi singurele ţări din Europa, cari nu au o istorie urmărită** şi completă. Fără îndoială din timp în timp a lucit şi pe orizontul nostru astrii priincioşi literaturii noastre istorice; avem câţiva buni istorici, dar, din nenorocire, cei ce au scris până astăzi analele noastre n-au menţinut decât evenimentele, pe cari le-au primit prin tradiţie de la strămoşii lor. Necunoscând limbele şi, prin urmare, necunoscând lucrările ţărilor vecine, ei n-au putut să desăvârşască opera lor, şi dacă au făcut-o, ea a rămas necunoscută popoarelor civilizate ale Europei, deoarece lucrările lor, fiind scrise în limba română sau moldo-valahă, au trebuit neapărat să aibă un număr prea mic de cititori. Astăzi când amândouă principatele vin să-şi reia un loc printre statele civilizate, când se ridică glasuri în Franţa şi în Germania în favoarea lor, mi-am impus

* *Somitate* (fr. *somité*) – persoană cu mari merite într-un anumit domeniu de activitate.
** *Aici*: continuă.

sarcina de a face cunoscută ţara mea Europei şi de a da o istorie a Moldovei şi a Valahiei scrisă franţuzeşte. Această istorie, la care lucrez de la plecarea mea din ţară şi pentru care am adunat foarte multă materie, se află acuma sub tipar. Din nenorocire însă toate documentele sfârşesc cu anul 1815, de la epoca aceasta şi până la 1829 nu am decât prea puţine izvoare sau ca să zic mai bine fragmente. Nu ştiu decât ceea ce se găseşte pe ici, pe colea în ziare sau ceea ce am auzit istorisindu-se pe când eram în Moldova. De la 1829 până la anul 1834, mulţumită foaiei domniei voastre, „Albina Moldovei“ şi „Curierul Român“, mă găsesc în stare de a scrie după documente oficiale sau după ceea ce am văzut eu însumi. Fac apel dar la domnia voastră, domnule Agă, ca la somitatea noastră literară şi nădăjduesc că veţi fi atât de bun de a proteja o lucrare patriotică.

Aţi fost totdeauna sprijinul tinerilor scriitori, şi dacă am voit să devin eu însumi scriitor, e pentru a merge pe urmele domniei voastre; vă voi fi recunoscător toată viaţa mea, dacă veţi avea bunătatea să-mi trimeteţi o mică relaţie despre faptele petrecute în Moldova de la 1815 până la 1829.

Am încă o rugăciune a vă face: pentru ca o istorie să fie completă, trebuie ca ea să trateze asemenea despre legislaţia ţării. Am în mâini codul civil publicat în 1833 prin îngrijirea domniei voastre, dar nu am decât prea puţine idei despre regulamentul organic; fiindcă nu ştiu dacă e imprimat, iau îndrăzneala de a vă ruga să aveţi bunătatea să-mi daţi o prescurtare din el, adecă împărţirile sale de căpetenie şi articolele cele mai importante. Domnia voastră sunteţi în stare mai mult decât oricine de a mă satisface, findcă aţi fost, prin meritul domniei voastre deosebit, însărcinat cu redactarea sa în calitate de prim-secretar.

Credeţi, domnule Agă, că vă voi păstra o recunoştinţă nestrămutată pentru tot ce veţi binevoi să faceţi în privinţa istoriei mele. În acelaşi timp îmi iau libertate a vă trimite un mic tratat asupra literaturii române ce ai tipărit în nemţeşte: vă voi rămânea îndatorat dacă veţi voi să-mi daţi părerea domniei voastre la care ţiu atâta.

...Către Ion Ghica

Iaşi, 22 august 1844.

Scumpul meu Ghica,

Iată o lună de când ne-ai părăsit şi-n acest timp nici un rând de la tine! Ne-ai uitat sau ai prea multe treburi, prea multe ocupaţii?..

Să nu uit, scumpul meu! Toate căciulile mari din partea locului sunt furioase împotriva mea pentru *„Trei zile din istoria Moldovei";* iată pentru ce sunt lovit cu pietre, pentru că, spun ei, eu atac aristocraţia. Şi să nu uit: trimite-mi articole, şi cât mai repede, căci am rămas pe de-a 'ntregul fără nimic.

Tu vei vedea din numărul 32, că eu singur am făcut pe de-a 'ntregul revista. Vasile*, după întoarcerea sa de la Borsesc, a devenit prea tăcut şi cu ideile sale, poate că de mai înainte îşi dă seama de ce va fi. El n-are un singur articol şi nici chiar nu se gândeşte să facă. Balş este nesuferit cu comentariile asupra codului civil, contra căror continuări şi-a ridicat împotrivă întreaga lume. Eu, cu toată bunăvoinţa mea, n-am pretenţia că pot să întreţin interesul abonaţilor mei decât prin articolele mele şi, după aceasta, am prea multe ocupaţii şi singur eu nu sunt de ajuns revistei. Aşa dar, articole, articole!

*„Puterea armată"*** e gata şi ţi-o voi trimite prin poştă, aşa că, dragul meu, te rog, trimite-mi banii ce mi se cuvin pentru cei şaizeci de abonaţi la foaia noastră, căci te previn că nu mai am o centimă şi până în cincisprezece zile trebuie să achit o creanţă de 60 de ducaţi pentru hârtia pe care am luat-o. Te rog, deci, insistent,

* Alecsandri.

** *„Puterea armată şi arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei până acum"*, studiu al lui N. Bălcescu, pe care M. Kogălniceanu l-a tipărit în paginile „Propăşirii"

trimite-mi cât poţi de repede toţi banii care mi se cuvine pentru aceste abonamente, căci, vezi bine, deja aşteptăm mai bine de opt luni! Aşa dar, te rog nu neglija această treabă, altfel o las încolo de revistă. Banul este nervul tuturor întreprinderilor.

Bun rămas, dragul meu, scrie-mi ce faci, ce gândeşti, ce zici. Ce face [Grigore] Alexandrescu?.. Bun rămas. Unde mai sunt domnişoarele Bălăceanu? Scrie-mi şi tu tot aşa de lung ca şi mine. Te îmbrăţişez

Al tău *M. Kogălniceanu*

II

Scumpul meu Ghica,

Mă văd în trista situaţie de a te supăra, am absolută trebuinţă de un avans de bani. Banii ce-mi erau disponibili i-am întrebuinţat ca să cumpăr şase topuri de hârtie* velină pentru *„Propăşirea“*, având în vedere că mă temeam ca negustorul să nu le dea altuia şi în acest caz n-am fi avut hârtie, ca să continuăm revista. Aşa dar, am rămas fără o leţcaie şi mai bine de o săptămână trebuia să fi plătit pe lucrătorii mei tipografi. Ei s-au revoltat astfel fiind, te rog să vezi de ceilalţi colaboratori şi aşa cum am căzut de acord, înaintează-mi pătrimele din material pe lună. Trebuie, de asemenea, să te anunţ, că aceste şase topuri de hârtie de imprimat nici nu le vom mai găsi atât de repede şi, prin urmare, ar fi trebuit să le comandăm de pe acum la Fumee sau chiar la Viena. Pentru aceasta îmi trebuiesc bani şi eu nu-i am. Vasile ar putea să facă asta, intervenind pe lângă tatăl său. Vorbeşte-i în acest sens. De asemenea, te rog, pune în ordine micile dificultăţi, fără aceasta te anunţ dinainte, că mult mă tem, ca *„Propăşirea“* să nu sfârşească aceeaşi soartă ca şi *„Albumul“* pentru a cărui întârziere nu a fost nimic prevăzut, şi că, ţinând seama de lipsa de fonduri, nu eram în măsură să fac avansuri băneşti la cheltuielile de tipărire.

Nu-ţi spun rămas bun.

M. Kogălniceanu

* *Top* – pachet de hârtie de douăzeci de testele (=480 de coli).

III

Decembrie, 1844.

Scumpul meu Ghica,

Am citit chiar acum scrisoarea, pe care i-ai scris-o lui Vasile în privinţa *„Propăşirii“;* propunerile tale sunt bune, îmi plac şi la fel lui Vasile; noi doi ne-am hotărât să dăm drumul cât mai repede posibil acestei foi, pe de-a ‘ntregul după dispoziţiile, pe care tu ni le-ai comunicat şi, bine înţeles, că d. Alexandrescu şi Bălcescu vor fi coredactori. Cu toate că pe primăvară sunt deplin hotărât să părăsesc ţara, asta nu mă va împiedica să-ţi trimit articole la Iaşi şi în timpul absenţei mele, în tot timpul cât mă voi găsi în străinătate.

În timpul captivităţii mele la Râşca am făcut o lucrare destul de bună asupra caselor de economie; sunt gata să ţi-o trimit şi, de asemenea, alte articole, îndată ce tu mă vei fi anunţat, că revista a fost pusă în lucru. Pune titlul *„Propăşirea“* cu litere mari, ca şi în primul program (neapărat) va fi o palmă pentru cei care se tem chiar şi de denumirea de *„Propăşirea“*. Astăzi de dimineaţă ţi-am scris o lungă scrisoare, ca răspuns la aceea pe care tu mi-ai trimis-o.

Într-adevăr străduiţi-vă cu toţii să puneţi în mişcare această biată foaie; mă însărcinez, ca toţi vechii abonaţi să se reabonez*e*[*].

Bun rămas, scumpe Ghica, e foarte posibil să vin iarna aceasta la Bucureşti, dar asta va fi prin luna fevruarie, mai întâi vreau să pun capăt câtorva lucrări tipografice.

Bun rămas, prezintă salutările mele lui Alexandrescu. Spune dlui Bălcescu că i-aş fi foarte recunoscător dacă ar binevoi să-mi copieze *„Cronica Moldovei“* de Axinte Uricarul; tu binevoieşte să plăteşti munca; încearcă de asemenea să faci să mi se copieze manuscrisul lui Poenarul, despre care ţi-am mai vorbit şi care se referă la Carol al XII-lea al Suediei.

[*] Din cauza oficialităților buna intenție a lui Ghica, Alexandrescu, Bălcescu și Kogălniceanu a rămas nerealizată.

Către Secretariatul de Stat

19 ghenarie 1856.

Domnule ministru,

La 1840, fiind redactor „*Daciei literare*“, am scris un articol despre voiajul principelui Demidof în principate, carele după ce s-au încuviinţat de Secretarul Statului, ce atunce era beizade Iorgu Suţu, s-au şi împărţit la abonaţi. Trii zile în urmă, domnul Mihail Sturza, mâniindu-se pentru că în acel articol era citat proverbul „*Peştele de la cap se împute*“, şi dădu de temeiu, că jurnalul meu era nepotrivit cu împrejiurările politice ale ţării, adecă era *în contra ruşilor*, ordonă suprimarea foiei, iar pe mine, carele eram adiutant al său, mă distituă din postul meu.

Toţi acei ce pe atuncea se interesa la propăşirea literaturii de abia născândă şi, mai ales, junimea, a căria unul din cei mai demni reprezentanţi eraţi d-voastră, protestară în contra acestei măsuri arbitrare, care, în loc de a lovi pre cenzor (dacă era de lovit pe cineva), lovea pre redactorul, pre acel ce se confirmase cenzurii şi, prin urmare, era în egalitate.

Opinia publică dar, rostindu-se în contra poruncii domnului Sturza, o poruncă ce era de natură a înăduşi presa, în care patrioţii de atuncea vedeau, precum văd şi patrioţii de acum, un puternic agent al dezvoltării naţionalităţii, libertăţii şi progresului principatelor, beizade Iorgu Suţu simţi, că nu putea rămâne indiferent la generala manifestaţie, ce această măsură stârnise în contra-i, şi dar, consultându-se cu frate-său beizade Neculai Şuţu şi cu socrul acestuia răposatul logofăt Costache Paşcanu, se însărcină ca să stăruie cu tot dinadinsul lângă domnul Sturza, ca sau să-mi învoiască continuarea „*Daciei literare*“ şi reintrarea mea în postul de mai înainte, sau să-i

primească demisia de Secretariu de Stat, aşa precum dacă în toată această treabă era un vinovat, acesta era *cenzorul*, iar nu *cenzuratul*.

Domnul Mihai Sturza, prin lumina logicii sale înţălese puterea acestei alternative şi, nevoind a depărta de la sine un ministru ce vădise o publică susceptibilitate, respinse demisia, încuviinţă publicarea „*Daciei literare*“ şi pre redactorul, concediat căpitan, îl reprimi de adiutant cu rangul de *maior*. Acesta, domnule ministru, în toate limbile se cheamă o *publică răzbunare*. Exactitatea acestui fact v-o pot adeveri principii Neculai şi Iorgu Suţu, carii încă astăzi trăiesc, vă pot dovedi însuşi actele din canţelaria Statului Domnesc, anul 1840.

După o tăcere de şesesprezece ani mă aflu în acelaşi caz. Cenzorul de astăzi vornicul Petru Mavrogheni, fi-va mai puţin susceptibil în faţa opiniei unanime a moldovenilor, decât au fost cenzorul din 1840 beizade Iorgu Şutu? Domnul Grigori Ghica înţălege-va mai puţin, decât domnul Mihail Sturza, că nu în măsura arbitrară, ci în legalitate stă puterea unui guvern.

Zicându-vă aceste, am eu trebuinţă, domnule ministru, de a vă enumera toate împrejiurările, de a vă demonstra nelegalitatea măsurii, care au suprimat „*Steaua Dunării*“, foaie ce de la 1 octombrie şi până în 17 ianuarie au fost credincioasă condiţiei, ce i s-au impus de cătră guvern, adecă publicând *numai* şi *numai* aceea ce de cătră cenzură i s-au fost încuviinţat. Această regulă păzindu-se cu sfinţenie de cătră mine, este drept, este potrivit cu secolul, cu regulele unui guvern, ce se pretinde liberal şi partizan progresului, de a-mi închide jurnalul sub ridicolul pretext, că „Steaua“ avea o tendinţă nepotrivită cu împrejiurările din *afară* şi din *lăuntru* ale ţării?

Din tendinţă cunoscându-vă şi apreţuindu-vă simţămintele şi dreapta judecată, eu vă las singur să judecaţi monstruozitatea acuzaţiei, puerilitatea pretextului şi nelegalitatea supresiei.

1. Zic monstruozitate, pentru că procese de *tendinţă* n-au existat în ţările dominate de inchiziţie şi de regimul iezuitic, şi acolo totuş se făcea dintăi proces şi apoi urma aplicaţia sentenţiei. În Moldova „*Steaua Dunării*“ s-au închis fără măcar a fi fost mai întâiu proces; procedura a fost mai sumară, ordonându-se supresia pentru *tendinţă*.

2. Zic *puerilitate*, pentru că un jurnal, care în programul său, şi în fiecare linie, pentru cele din afară şi-au exprimat simpatiile, recunoştinţa pentru puterile aliate, ce în gloriosul lor steag au

înscris *apărarea drepturilor principatelor*, iar în cele din lăuntru au zis zilnic şi necontenit: *respect autonomiei şi legalităţii*, care în toate puterile sale au apărat şi au lăudat orice reformă folositoare, orice faptă naţională şi generoasă – vie ori din ce parte au venit – care tuturor partizanilor au zis *unire şi linişte*, un asemine jurnal să aibă tendinţi nepotrivite cu împrejurările, afară dacă guvernul ar avea alte priviri decât acele care însufleţesc astăzi pre puterile Europii, ce se luptă în favoarea noastră, alte scopuri decât acele, care formează dorinţele întregii naţii româneşti din principate? Motivul învinovăţirii se putea înţălege până la 1854..., iar astăzi când Europa voieşte dezvoltarea şi naţionalităţii şi a progresului românilor, acest motiv, întrebuinţat şi de domnul Mihail Sturza la 1840, este un *anacronism*, spre a nu zice mai mult. Numai un guvern nerumân ar putea învinovăţi pre o foaie românească, care apără unirea şi autonomia principatelor, că are o tendinţă nepotrivită cu împrejurările din lăuntru şi din afară.

3. Zic *nelegalitate*, pentru că guvernul legiuit n-au putut să-mi închidă un jurnal, care au respectat toate condiţiile ce i s-au prescris, când i s-au învoit publicarea, adecă ca mai întâi să primească încuviinţarea cenzurii, precum au şi urmat. Această condiţie, odată păzită de către mine, eu am trebuit să fiu ocrotit în contra a orice măsură arbitrată.

Nu mai încăpea nici învinovăţiri de tendinţă, nici supresie.

Domnule ministru, sunteţi prea om practic, spre a nu şti, că un jurnal nu este numai un product literar, o idee pusă pe hârtie; un jurnal este totodată şi o întreprindere de industrie, care cere cheltuieli mari, dar care bine povăţuită, ajunge a aduce şi venituri mari. Este dar o proprietate tot atât de sfântă, ca şi moşia d-voastră; asemine nimene, în câtă vreme am respectat acesteşi legi, n-au putut să-mi eie, să-mi desfiinţeze proprietatea mea, care este „*Steaua Dunării*“. Acest jurnal îmi producea peste trii mii de galbini pe an. Pe lângă paguba morală, făcută progresului ideilor şi cauzei naţionale, guvernul, închizându-mi jurnalul, mi-au tăiat dar un venit de trii mii de galbini, mi-au luat pâinea mea şi a copiilor mei.

De aceea, domnule ministru, neputând suferi o asemine pagubă, materială înainte de toate, ce întâi datorii, care este de a priveghea la subsistenţa familiei mele, eu nu pot tăcea. Trebuie ca *prin toate*

chipurile să ajung a-mi redobândi dreptul şi proprietatea. Cea întâi măsură legală şi onorabilă, ce socot de cuviinţă de a adopta, este de a mă adresa către d-voastră, puindu-vă înainte nobila conduită a cenzorului din 1840; eu fac un apel la dignitatea d-voastră de ministru, la sămţimintele d-voastră de bărbat de bine, la suvenirea unei vechi amiciţii. D-voastră sunteţi către mine şi către toţi moldovenii legat şi *l'également* şi *moralement*. Sunteţi înaintea opiniei publice şi înaintea conştiinţei d-voastră răspunzător pentru măsura arbitrară ce m-au lovit şi pentru grabnica ei desfiinţare. Vă cunosc prea bine, eu cred încă, că sămintele juniei d-voastră povăţuiesc şi astăzi pre bărbatul ajuns în vrâstă coaptă. De aceea n-am trebuinţă să vă spun ce cugetul, ce dignitatea d-voastră, ce opinia publică aşteaptă de la d-voastră. Singuri îmi veţi fi martori, că şi ca redactor, şi ca un om privat, patima şi spiritul partizanilor nici odată nu m-au orbit în contra d-voastră, că pururе am preţuit însuşirile d-voastre, ades am fost în opoziţie şi în ceartă chiar cu fraţii mei de credinţă, în altele recunoscând eu, în contra opiniei lor, influenţa d-voastre ades salutară în centrul guvernului de astăzi. Şi ca redactor, şi ca cetăţean, şi ca vechiu amic vă adresez dar alăturata petiţie către domn, şi sigur fiind că veţi face aceea, ce dignitatea d-voastre, ce opinia publică aşteaptă, cer de la d-voastră, şi sunt sigur, că prin energia d-voastră străduinţă voi şi dobândi reînturnarea proprietăţii mele, redeschiderea „*Stelii Dunării*".

M. Kogălniceanu

Note

SCRIERI LITERARE

SOIRÉES DANSANTES (ADUNĂRI DĂNŢUITOARE)

Publicată în „Albina românească“, nr. 81-84, din octombrie 1839.

Textul era însoțit de o notă: „Căpt. Kogălniceanu, din *Paris ou le Livre des cent et un*“. E vorba despre o colecție de scrieri în 15 volume – *Parisul, sau Cartea a o sută și unu*, editată la Paris în anii 1831–1834. *Adunări dănțuitoare* este o adaptare și localizare măiestrită la realitățile moldovenești a unei schițe cu același titlu a scriitorului francez J. Rafael din vol. XIII al colecției pomenite.

[1] „... de la școala Trisfetitelor sau a dascălului Cheorghi“ (școli în Iași).

[2] P. Péllier și J. Hette – artiști dramatici de la teatrul francez din Iași.

[3] Biserică construită de domnitorul Miron Barnovschi la Iași în 1623.

[4] Goliat – personaj din *Vechiul testament*.

[5] Pantaloni *collants* – strânși pe picior (fr.).

[6] Miculi – comerciant din Iași.

[7] Alexandru Moruzi – domnitor al Moldovei în anii 1792, 1802–1806, 1806–1807.

[8] Scarlat Callimachi – domnitor al Moldovei în anii 1806, 1807–1810 și 1812–1819.

[9] Ana (Anna) și Caiafa – mari preoți iudei, care, potrivit *Noului testament*, l-au judecat pe Isus Cristos.

[10] *Halimá* – carte populară ce s-a bucurat de o largă circulație în traducere românească.

[11] Vinograd – salată din diferite legume și maioneză. Aici terminul e folosit pentru a indica caracterul eterogen al participanților la serată.

[12] Ceres – (în mitologia romană) zeița grâului și a recoltelor.

[13] Fenix – om superior, unic în felul său, de mare valoare.

[14] Alphonse de Lamartine (1790–1869) – scriitor romantic și om politic francez.

[15] Ion Heliade Rădulescu (1802–1872) – scriitor, lingvist și om politic din Muntenia.

[16] Victor Hugo (1802–1885) – scriitor francez, renumit romancier.

[17] Amable Tastu (1798–1885) – scriitoare franceză.

[18] Catinca Sâmboteanu (prima jumătate a sec. al XIX-lea) – traducătoare din franceză.

[19] *Fortăreața Evec* și *Unul în plus* – piese franțuzești jucate la Iași.

[20] „*... se gătește ca și Ninon*“ (fr.) – personaj dintr-un vodevil francez ce se juca la Iași.

[21] Maria Felicità Malibran (1808–1836) – soprană franceză de origine spaniolă.

[22] – Da, domnule. – Nu, domnule. – Domnule, sunteți foarte bun.– Domnule, eu nu știu... (fr.).

[23] Pas de dans constând din mișcarea circulară a corpului (fr.).

[24] Pe cuvânt de onoare (fr.).

[25] Persoană în pas cu ultima și de cea mai prost gust modă (fr.).

[26] Ca republicanii (fr.).

NOU CHIP DE A FACE CURTE

S-a publicat în „Dacia literară“, tomul 1, 1840, la rubrica *Scene pitorești din obiceiurile poporului*. M. Kogălniceanu prezintă prin contrast obiceiurile de căsătorie simple, nevinovate și poetice ale locuitorilor de la sate și moravurile bazate pe interese mercantile ale unor pături din rândul orășenilor. Schița se remarcă și prin materialul folcloric inserat în paginile sale – patru orații de nuntă descoperite de autor într-un vechi manuscris de familie.

[1] O, secole! Aceasta-i deci fapta ce brațul tău și-o luase asupră-și?... Toporul tău zdruncină și taie monumentul vechilor obiceiuri (fr.).

[2] Edouard Turquety (1807–1867) – poet și bibliofil francez.

[3] Iancu Văcărescu (1792–1863) – poet din Muntenia. Sunt reproduse versuri din poemul său „*O zi și o noapte de primăvară sau Primăvara amorului*“.

[4] Potrivit naturii (lat.).

[5] Paul de Kock (1794–1871) – romancier și dramaturg francez, scrierile căruia au cunoscut o largă răspândire la noi în prima jumătate a sec. al XIX-lea.

[6] O, vremuri, o, moravuri! (lat.).

ILUZII PIERDUTE. UN ÎNTÂI AMOR

A apărut în broșură, la Iași, 1841, la Cantora „Foaiei sătești“– propria editură și tipografie a lui M. Kogălniceanu. Schița are valoare atât de tablou social, autorul vizând, în prima parte, moravurile societății moldovenești din perioada de tranziție, cât și valoare autobiografică, prin evocarea unor momente legate de anii de studii ai scriitorului la pensionul francez de la Miroslava, inclusiv prima sa dragoste.

[1] Stăpânul hotelului „St. Petersburg“ din Iași, evocat de Kogălniceanu și în alte scrieri ale sale: *Fiziologia provincialului în Iași* și *Tainele inimei*.

[2] Alexandru Ipsilanti – domnitor al Moldovei în anii 1786–1788.

[3] Dionisie Fotino (1769–1821) – istoric grec stabilit la București, autorul unui tratat în limba greacă *Istoria Daciei vechi, acum a Transilvaniei, Valahiei și Moldaviei*, tipărit în 3 volume la Viena în anii 1818–1819. Ulterior lucrarea a apărut și în traducere în limba română: *Istoria generală a Daciei, sau a Transilvaniei, Ţării Munteneşti și a Moldovei*. De Dinisiu Fotino, traducere de George Sion. Tom. I-III, București, 1859, nr. 81-84.

[4] Atreus și Thyestes – personaje din mitrologia greacă. Atreus, pentru a se răzbuna pe fratele său Thyestes, i-a ucis trei fii, oferindu-i apoi la un banchet mâncăruri gătite din carnea acestora.

[5] Partide politice din Italia sec. XII-XV.

[6] E vorba de schița *Soirées dansantes (Adunări dănțuitoare)*, apărută în „Albina românească", 1839, nr. 81-84.

[7] Ion Petrariul – haiduc spânzurat la Iași din porunca lui M. Sturdza.

[8] Don Juan – personaj legendar, tipul seducătorului orgolios și cinic.

[9] *După miezul nopții* – piesă de dramaturgul francez Lockroy (1803–1891), jucată la Iași în stagiunea 1840–1841.

[10] Ah, draga mea! Ce piesă de cabaret! (fr.).

[11] *Aventurile de dragoste ale cavalerului de Faublas* și *Legăturile periculoase* (fr.).

[12] „... bune maniere... cunoaștere a vieții" (fr.).

[13] Profund (fr.).

[14] Butade; vorbe de duh (fr.).

[15]... Manieră cu totul nouă de a primi oaspeți (fr.).

[16] Pe ordinea de zi (fr.).

[17] Anunț pentru femeile ce se servesc de el (fr.).

[18] Versuri din fabula lui A. Donici *Vulpea și bursucul*.

[19] „... dragostea *faunilor*": Faun – zeu al fecundității în mitologia romană.

[20] Îndărăt, Satano! (lat.).

[21] Să revenim la berbecii noștri (fr.): să revenim la subiect.

[22] Sofá (fr.).

[23] E vorba despre scrierea lui Honoré de Balzac (1799–1850) *Fiziologia căsătoriei* (fr.).

[24] Fașionabili; care țin la modă, eleganți (engl. fashionable – elegant, la modă).

[25] Soubresaut – tresărire, săritură bruscă (fr.).

[26] Conducătorul unei trupe de saltimbanci pe cai care a prezentat spectacole la Iași în 1837.

[27] În treacăt fie spus (fr.).

[28] Madame de Staël (1766– 1817) – scriitoare franceză.

[29] Inițialele lui Vasile Alecsandri.

[30] Librar din Leipzig.

[31] M. Kogălniceanu îl are în vedere pe Costache Negruzzi, care semna adeseori cu inițialele C. N.

[32] Manque – ratat (fr.).

[33] Este vorba despre cartea *200 de rețete cercate de bucate, prăjituri și alte trebi gospodărești*. Tipărite cu cheltuiala și îngrijirea unei societăți de iubitori de înaintirea și strălucirea neamului românesc (Iași, 1841), pregătită de C. Negruzzi și M. Kogălniceanu – o prelucrare a unui izvor francez.

[34] Vocea poporului – vocea lui Dumnezeu (lat.).

[35] O, fericire, o, bucurie! (fr.).

[36] Metodă de instruire bazată pe memorizare, elaborată de pedagogul francez Jean Joseph Jacotot (1770–1840).

[37] E vorba de romanul scriitorului și prelatului francez François de Solignac de la Mothe-Fénelon (1651–1715) *La suite du IV-e livre de l'Odyssée, ou Les aventures de Télémaque* (1699) (*Continuarea cărții a patra despre Odiseu, sau Aventurile lui Télémach*).

[38] Calypso nu se putea împăca cu plecarea lui Ulisse; din cauza durerii ea era nefericită de a fi nemuritoare. – Caverna-i nu mai răsuna de cântecele sale (fr.).

[39] Aluzie la Armand de Vignerot du Plesis de Richelieu (1693–1788) – mareșal francez vestit prin aventurile sale de dragoste.

[40] Pe cuvântu-mi de onoare (fr.).

[41] Rișilieuii și Lovelasii – nume generalizatoare având la bază personaje literare ce întruchipează bărbații seducători, dedați aventurilor amoroase.

[42] Antoine Ricard (1799–1841) – scriitor francez, autor al multor romane de moravuri, slabe sub raport artistic, dar care se bucurau de popularitate în epocă.

[43] Jean Pierre Claris de Florian (1755–1794) – scriitor francez.

[44] Centi-folia (lat.) – varietate de trandafiri.

[45] Extract din diferite flori (fr.).

[46] Personaje din piesa lui Florian *Estelle și Nemorin*.

[47] Operele complete ale domnului Florian, tăticule! (fr.).

[48] Platon (427-347 î. e. n.) – filozof din Grecia antică: aici doctrina referitoare la iubirea platonică.

[49] Plus la aceasta (fr.).

FIZIOLOGIA PROVINCIALULUI ÎN IAŞI

A apărut în anexa literară la „Calendar pentru poporul românesc pe anul 1844“ (Iași, 1844): „Almanah de învățătură și petrecere pe anul 1844“. După cum consemnează însuși Kogălniceanu într-o notă, *Fiziologia…* sa constituie o adaptare a schiței lui Pierre Durand *Fiziologia provincialului în Paris* din colecția pomenită *Parisul, sau Cartea a o sută și unu*.

[1] Hercule: cel mai de seamă erou din mitologia greacă, înzestrat cu o forță fizică deosebită.

[2] Carl Nervil – pseudonimul sub care C. Negruzzi a semnat schița *Provințialul* în „Albina românească“ nr.25, anul 1840, inclusă în *Păcatele tinereților* (1857) cu titlul *Fiziologia provințialului*.

[3] Cunoscuți croitori din Iași.

[4] Roma nu mai e în Roma, ea e toată unde mă aflu (fr.). – vers din tragedia *Sertorius* (1662) a dramaturgului francez Pierre Corneille (1606–1684).

[5] Georges Louis Leclerc de Buffon (1707–1788) – naturalist și scriitor francez, autorul lucrării *Istoria naturală* în 36 de volume.

[6] Sadea. Aici cu sensul: fără șovăire.

[7] Este vorba de *Regulamentul organic* – cod de legi constituționale elaborat și pus în aplicare în timpul administrației militare rusești din anii 1829–1834.

[8] Morfeu – (în mitologia greacă) zeul înaripat al viselor.

[9] Publicație periodică redactată de M. Kogălniceanu (1 aprilie 1840–16 decembrie 1845).

NOUL ACATIST AL MARELUI VOIEVOD MIHAIL GRIGORIU

Acest pamflet îndreptat împotriva domnitorului M. Sturdza s-a tipărit în broşură la Cernăuţi în 1848, pe când Kogălniceanu se afla în exil.

TAINELE INIMII

Fragmentul de roman *Tainele inimii* a apărut în „Gazeta de Moldavia", redactată de Gh. Asachi, între 9 ianuarie şi 23 martie 1850, fără semnătură. Mai multe probe, însă, ce ţin de particularităţile stilistice ale scrierii şi datele de ordin autobiografic, ce se conţin în ea, după cum au menţionat cercetătorii, vorbesc despre aceea că fragmentul aparţine lui M. Kogălniceanu.

Tainele inimii, cronologic, este una dintre primele încercări de roman în literatura română şi principala operă beletristică în care şi-au aflat expresie concepţiile social-politice ale scriitorului, vederile sale avansate cu privire la problemele luate în dezbatere.

[1] Cybele – (în mitologia poporului roman) mama tuturor zeilor şi protectoarea vegetaţiei.

[2] (În mitologia poporului roman) zeul Mării.

[3] Grădină purtând numele lui Pavel Kisseleff (1788–1872) – general şi diplomat rus, preşedinte plenipotenţiar ale divanurilor Moldovei şi Ţării Româneşti (1829–1834).

[4] Cedrii Libanului erau vestiţi prin mărime şi calitatea lemnului.

[5] Alexandru sau Constantin Ipsilanti, care a domnit în Moldova respectiv în anii 1786–1788 şi 1799–1801.

[6] Este vorba despre stabilirea la Varniţa, lângă Tighina, a lui Carol al XII-lea după înfrângerea de la Poltava din 1709.

[7] Se subînţelege spectacolul după piesa lui Alecsandri *Iorgu de la Sadagura*.

[8] George Sand (1804–1876) – romancieră franceză.

[9] Eugene Scribe (1791–1861) – dramaturg francez, întemeietorul comediei istorice.

[10] „... *patria lui Temistocles şi a lui Solon*" – Grecia antică: Temistocles (525-460 î. e. n.) – om politic şi general atenian; Solon (c. 638 – c. 559 î. e. n.) – om de stat şi poet atenian;

[11] Autorul are în vedere coaliţia Angliei, Prusiei şi Rusiei împotriva lui Napoleon I, unul dintre realizatorii ei fiind Fridrih Wilhelm III – rege al Prusiei în anii 1797–1840.

[12] Ludovic Filip – rege al Franţei (1830–1848).

[13] Isabela I (1451–1504) – regină a Castiliei.

[14] Carol V (Carol Quintul) – rege al Spaniei sub numele de Carol I (1516–1556) şi împărat al sfântului Imperiu roman de Naţiune Germană (1519–1556).

[15] Filip II August (1165–1223) – rege al Franţei, din 1180. A înfăptuit mari reforme administrative, a înfiinţat Universitatea din Paris.

[16] Eugene Sue (1804–1857) – scriitor francez.

[17] Omul propune, iar Domnul dispune sau Cine numără în lipsa stăpânului, numără de două ori (fr.).

[18] Costachi Conache (1778–1849) – poet și traducător. A cultivat o poiezie erotică, senzuală și sentimentală.

[19] Fidias (înc. sec. V–c. 432 î. e. n.) – sculptor grec din perioada clasică.

[20] Văduva lui Mausolos, regele Cariei (377–353 î. e. n.), Artemisia, a înălțat la moartea soțului în memoria acestuia un monument, numit Mausoleu, considerat printre cele șapte minuni ale lumii antice.

SCRIERI ISTORICE ŞI SOCIALE

BĂTĂLIA DE LA RĂZBOIENI ŞI PRICINILE EI

Prima dată s-a publicat în revista „Arhiva românească", redactată de M. Kogălniceanu, tomul I, Iași, 1840–1841. Autorul reconstituie pe baza informațiilor spicuite din diferite surse, în special interne (cronicile lui G. Ureche, M. Costin și I. Neculce) evenimentele legate de campania turcilor în Moldova în anul 1476 și bătălia de la Războieni din 26 iulie al acelui an dintre oastea turcească condusă de Mahomed II și cea moldovenească în frunte cu Ştefan cel Mare.

După cum menționa M. Kogălniceanu într-o notă, această narațiune constituie un „extract din Istoria Moldaviei", asupra căreia lucra pe atunci, dar care n-a fost dusă la bun sfârșit.

Tradusă în rusește de către publicistul Gh. Gore (după ed. II a tomului I al „Arhivei" din 1860), schița a apărut în gazeta „Bessarabskie oblastnâe vedomosti" (1866, nr. 44, 29 octombrie) cu titlul „*Srajenie pri Razboenah. Iz istorii Moldavii*".

[1] Denumirea integrală a traducerii franceze: *Histoire de l'empire Ottoman, ou se voyent les causes de son agrandissement et de sa décadence*, Paris, 1743.

[2] Broșura explicativă *Descrierea cadrului întâi din istoria Moldovei* însoțea tabloul *Mama lui Ştefan cel Mare împiedică pe fiul său de a intra în Cetatea Neamț la 1476*, compus de Asachi și litografiat la Iași în 1833.

[3] Joseph von Hammer – Purgstall (1774–1856) – orientalist austriac, autor al unui tratat *Istoria Imperiului otoman* (1814).

[4] Matei Stryikowski (c. 1547–1582) – cronicar și poiet polon.

[5] Cazimir IV Iagello – rege al Poloniei (1447–1492).

[6] Matei Corvin – rege al Ungariei (1458–1490).

[7] Atât în cazul de față, cât și în celelalte, când sunt făcute trimiteri la Grigore Ureche și Miron Costin împreună, sursa o constituie „*Letopisețul Ţării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*" de Nicolae Costin – o compilație, în fond, a cronicilor premergătorilor săi.

[8] Piotr Aleksandrovici Rumeanțev-Zadunaiski (1725–1796) – conducător de oști rus, general-feldmareșal.

[9] Îndată ce moldovenii s-au unit într-o confederațiune cu genovezii, ei construiră vase maritime și se declarară stăpâni pe Marea Neagră. Aceasta se menționează și în titlurile lor: „principi suverani ai Moldovei, stăpâni ai Mării Negre". Imperatrița Ecaterina II, în timpul primului război contra Porții, s-a convins de acest adevăr prin feldmareșalul conte Rumeanțev, care primise ordin să examineze drepturile Moldovei asupra Basarabiei și a Mării Negre.

Ştefan cel Mare a intuit că o flotă maritimă militară trebuie să aibă drept bază o flotă comercială. Numărul mare de muniții navale, volumul și calitatea mărfurilor sale îl îndemnau spre o navigație mai vie și mai îndelungată. El supraveghea îndeaproape mersul natural al lucrurilor, își îndrepta atenția în primul rând spre navigația rentabilă, care ar fi format o armată, ar fi susținut comerțul și înmulțit escadrele, ce nu puteau să se lipsească nici de instruire și nici de experiență. Astfel moldovenii rămaseră stăpâni ai Mării Negre până la cucerirea Constantinopolului de către sultanul Mahomed II, care în curând după aceasta năvăli în Crimeea, îi alungă pe genovezi din Cafa și începu războiul contra moldovenilor. *Vezi fragmente despre starea Moldovei de la dezmembrarea ei de către Imperiul roman și până la sfârșitul domniei lui Ştefan, ultimul principe independent al Moldovei...* (fr.).

[10] Scrierea grecească „foarte rară astăzi", la care se referă Kogălniceanu în „Arhiva românească", tomul I, era hronograful lui Matei Cigala din Cipru *Nou compendiu de diferite istorii*, tipărit la Veneția în 1650.

ŞTEFAN CEL MARE ARHITECT

A apărut în „Propășirea. Foaie științifică și literară", 1844, nr. 23, 27 august, semnată cu inițialele M. K. La baza narațiunii se află legenda mănăstirii Putna din *O samă de cuvinte* de I. Neculce, autorul intervenind cu unele completări și precizări.

[1] Despot-vodă (Ioan Iacob Eraclid) – domn al Moldovei între anii 1561 și 1563.

[2] Jan Sobieski (1624–1696) – comandant de oști polonez, iar între anii 1674 și 1696 – rege al Poloniei.

[3] Mihai Racoviță a domnit între anii 1715 și 1726.

UN VIS AL LUI PETRU RAREŞ

S-a publicat în „Propășirea. Foaie științifică și literară", 1844, nr. 1, semnată cu inițialele *M. K.* Narațiunea are la bază legenda despre alegerea în domnie a lui Petru Rareș din *O samă de cuvinte* de I. Neculce, autorul adăugând și alte informații din surse cronicărești privind evenimentele evocate.

ŞTEFAN CEL MARE ÎN TÂRGUL BĂIEI

A apărut în anexa literară la „Calendar pentru poporul românesc pe anul 1845" (Iași, 1845): „Almanah de învățătură și petrecere pe anul 1845".

În centrul narațiunii se află evenimentele legate de campania întreprinsă de regele ungur Matei Corvin în Moldova în anul 1467 și lupta decisivă de la Baia (15 decembrie), în care moldovenii în frunte cu Ştefan cel Mare au obținut o strălucită victorie. Această schiță a servit drept sursă de documentare și de inspirație pentru poetul Nicolai Istrati – autorul dramei în versuri *Mihul. O trăsătură din rezbelul lui Ştefan cel Mare cu Matei Corvin, regele Ungariei* (Iași, 1850).

[1] Jan Dlugosz (1415–1480) – istoric și diplomat polon. Principala sa lucrare, *Historia Poloniae*, cuprinde informații valoroase referitoare și la trecutul Moldovei.

[2] Contemporanul (ung.).

[3] Vezi *Grigore Ureche, Letopisețul Țării Moldovei*. Studiu introductiv de E. Russev. Îngrijirea textului, glosar și indice de T. Celac și P. Dimitriev, Chișinău, 1971, p. 87.

[4] Vezi *Nicolae Costin, Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*, în *Nicolae Costin, Scrieri (în două volume), Volumul I. Ediție* îngrijită de Svetlana Corolevschi, Chișinău, Editura Hyperion, 1990, p. 137.

[5] Petru II – domn al Moldovei în anii 1447, 1448–1449.

[6] Ștefan II – domn al Moldovei între anii 1433 și 1447, fiul lui Alexandru cel Bun.

[7] Ioan Huniad (? –1456) – nobil român din Transilvania, comandant de oști, din 1446 guvernator (regent) al Ungariei.

[8] Roman Vodă – Roman II, domn al Moldovei în anii 1447–1448, feciorul lui Iliaș Vodă.

[9] Pasajul citat e din *O samă de cuvinte* de I. Neculce, Vezi *Ion Neculce. O samă de cuvinte. Letopisețul Țării Moldovei*. Ed. a doua, revăzută. Studiu introductiv de E. Russev. Îngrijirea textului, glosar și indice de T. Celac și P. Dimitriev, Chișinău, 1974, p. 62.

[10] Fruntași războinici, pe mine, care urmez oastea regească, mă rog să nu mă socotiți zadarnic cuprins de neputincioasa frică pentru că eu niciodată nu alerg înarmat împotriva inamicului, nici nu urc înaltele metereze, ci, spectator nevinovat, mă minunez doar de pericolele altora – de aceasta nu mă tem. Grija de voi, credeți, îmi poruncește. Negreșit, vitejilor, de la voi se așteaptă o glorie îndelungată, care produce răni ușoare și, poate, și doliu onorabil. Dacă vreo fatalitate l-ar răpi și pe poetul luptător – în cazul în care ar lupta – cine va mai cânta moartea voastră, solemnele voastre ceremonii de înmormântare? (traducere din maghiară; M.Kogălniceanu, Opere I..., p. 198).

[11] Grigore Ureche, ed. citată, p. 88.

[12] Ignaz Aurelius Fessler (1756–1839) – istoric maghiar.

[13] Johann Cristian Engel (1770–1814) – istoric german, autorul unei *Istorii a Moldovei și Valahiei* (Halle, 1804).

[14] Vezi Grigore Ureche, ed. citată, p. 88.

[15] Tot acolo, p. 89.

[16] Alăturăm. În original: înlăturăm.

[17] Gherman Kauffmann (1808–1889) – pictor francez.

TREI ZILE DIN ISTORIA MOLDAVIEI

Această nuvelă s-a publicat în revista „Propășirea. Foaie științifică și literară“, 1844, nr. 27-29, 30, 32 (16 iulie – 20 august). Autorul a evocat împrejurările legate de omorârea mișelească a domnitorului Grigore Ghica pentru protestul său împotriva înstrăinării de către Poarta otomană a

Bucovinei prin semnarea la 25 februarie 1777 a unei înțelegeri conform căreia acest vechi teritoriu al Moldovei a fost dat Austriei. Nuvela a rămas neterminată, Kogălniceanu neducând la sfârșit expunerea întâmplărilor ce trebuiau să constituie conținutul părții a treia a nuvelei corespunzătoare celei a treia zi din istoria Moldovei – 18 august 1778 – data decapitării boierilor intriganți Manolachi Bogdan și Ioan Cuza.

[1] Şi astfel, o parte din Europa, dintr-o stăpânire recunoscută ca despotică, redeveni sub o stăpânire normală, fericită, ocrotită și apărată. Engel, *Istoria Moldovei*, 304 (germ.).

[2] Trebuie citit: chezaro-crăiesc.

[3] Pasajul reprodus în nuvelă e desprins dintr-o povestire istorică versificată, tipărită ulterior de Kogălniceanu în vol. III al ediției *Cronicile României sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei* sub titlul *Stihuri asupra domnului Grigore Ghica Voievod al Ţării Moldovei* (p. 275–280) – scriere anonimă, atribuită de el strămoșului său Enache Kogălniceanu. O variantă a aceleiași scrieri – *Versuri pentru moartea domnului Grigore Ghica, întâmplată la anul 1777 octombrie 1* – e inserată în cartea: *Poezia moldovenească modernă la începuturile ei (1770–1840)*. Îngrijirea textului, studiu introductiv, schițe, note și comentarii de Efim Levit, Chișinău, 1977, p. 74–79.

[4] Versuri din aceeași scriere anonimă despre moartea lui Gr. Ghica.

[5] Pleacă, pleacă! (rus.).

[6] Domnitorul Moldovei (Constantin Mavrocordat) e mort; cel al Munteniei (Grigore Ghica), care se află aici, e înzestrat cu mult spirit (fr.).

[7] Îl compătimesc mult pe domnitorul Moldovei. Acest sărman get nu s-a bucurat mult timp de onoarea de a o vedea pe Tomyris. Cât despre domnitorul Munteniei, fiindcă e om înțelept, va rămâne la curtea d-tale (fr.).

[8] Bogdan III – domn al Moldovei între anii 1504 și 1517, fiul lui Ştefan cel Mare.

[9] Grigore Calimachi – domn al Moldovei (1761–1764, 1767–1769); a fost ucis de turci la Constantinopol la 23 august 1769.

[10] Personaje din poemul *Faust* al scriitorului german Johann Wolfgang Goethe (1749–1832).

[11] Versuri desprinse din povestirea istorică versificată *Stihuri asupra pieirii lui Manolachi Bogdan vel vornic și a lui Ion Cuza biv vel spătar*... inserată ulterior de M. Kogălniceanu în colecția: *Cronicile României sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, tomul III, București, 1874, p. 281-295 – scriere anonimă atribuită de asemenea lui Enache Kogălniceanu. O variantă a acestei povestiri istorice versificate a apărut în ediția pomenită: *Poezia moldovenească modernă la începuturile ei*..., p. 80-93.

[12] Iacob Stamati (1749–1803) – mitropolit al Moldovei între anii 1792 și 1803, cărturar.

[13] Amfilohie Hotiniul (c. 1735 – c. 1800) – cărturar, episcop de Hotin. A tradus și a prelucrat în limba maternă primele manuale de matematică și geografie. A contribuit la laicizarea și modernizarea învățământului.

INTRODUCŢIE [LA „DACIA LITERARĂ“]

A apărut în revista „Dacia literară“. Subt redacția lui Mihail Kogălniceanu. Tom. I. Iașii, ianuarie-iunie 1840. În *Introducție* redactorul a prezentat programul revistei, a formulat sarcinile în vederea propășirii literaturii.

[1] Teodor Racoce (c. 1780–1822) – traducător. De numele său e legată una din primele tentative de a edita un săptămânal în limba română la Lemberg – „Novele sau Gazete românești“. A tipărit la Cernăuți în 1820 „*Chrestomaticul românesc sau Adunare a tot feliul de istorii și alte făptorii, scoase din autorii di pe osebite limbi*“.

[2] Zaharia Carcalechi (c. 1784–1856) – publicist și tipograf. A editat la Buda revista „Biblioteca românească“ (1821, 1829–1830, 1834).

[3] În realitate, mai întâi a apărut „Curierul românesc“ la 8/20 aprilie 1829.

[4] George Barițiu (1812–1893) – ziarist de seamă și animator al vieții culturale din Transilvania.

VIAŢA LUI A. HRISOVERGHI

A apărut ca prefață la volumul *Poezii* al lui A. Hrisoverghi. Ediție completă. Iași. La Cantora Foaiei sătești, 1843.

[1] Andre-Marié Chénier (1762–1794) – poet francez, participant al revoluției de la 1789, executat de gerondiști.

[2] Oda *Ruinelor Cetății Neamțul* a apărut în suplimentul la nr. 56 din 24 iunie 1834 al „Albinei românești“.

[3] Vaporul – aici: aburul.

[4] Rigas Venestinlis (c. 1757–1798) – poet grec și conducător al mișcării de eliberare a poporului său de sub ocupația otomană.

[5] *Abecedarul*, *Octoihul* și *Magazinul copiilor* (grec.).

[6] A lui Popa Eftimie (grec.).

[7] Elina Cultă (grec.).

[8] Greaca populară (grec.).

[9] *Dialogurile morților* de Luchian (grec.).

[10] Herodian (170-240) – istoric grec, autorul *Istoriei împăraților romani de la Comodiu până la Gordian* (180-234), studiată în școlile grecești din Principate.

[11] Sinesius (c. 370-415) – scriitor și filozof grec.

[12] Thukydides – istoric și om politic atenian (c. 460 – c. 400 î. e. n.)

[13] Demostenes, Sophokles, Euripides, Homer (grec.) – personalități proeminente din Grecia antică.

[14] Se are în vedere legenda despre mama voievodului Ştefan cel Mare.

[15] Poeții Văcărești: Ienăchiță (c. 1740–1797), Alecu (1769–1799), Nicolae (c. 1784–1825) și Iancu Văcărescu (1792–1863).

[16] Însuși M. Kogălniceanu a contribuit la popularizarea scrierilor poetului din Muntenia, imprimând un volumaș din versurile acestuia: *Poezii a lui Gr. Alecsandrescu*. Ediție completă. Iași. La Contora Foaiei sătești, 1842.

CUVÂNT PENTRU DESCHIDEREA CURSULUI DE ISTORIE NAŢIONALĂ

A văzut prima dată lumina tiparului în broşură: *Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie naţională în Academia Mihăileană, rostit în 24 noiembrie 1843*. Iaşi. La Cantora Foaiei săteşti, 1843. Acest discurs constituie una din principalele scrieri în care Kogălniceanu şi-a expus concepţia cu privire la istorie.

[1] N. M. Karamzin (1766–1826) – scriitor şi istoric rus, autor al *Istoriei Statului rus* în 12 volume.

[2] Carol al XII-lea (1682–1718) – rege al Suediei, vestit comandant de oşti.

[3] Quintus Curtius – istoric roman din sec. al III-lea î. e. n.

[4] Socrates (469-399 î. e. n.) – filozof din Grecia antică.

[5] Aristides (c. 540 – c. 467 î. e. n.) – om politic şi comandant de oşti atenian.

[6] Cato cel Tânăr (95–46 î. e. n.) – om politic roman.

[7] Marcus Tullius Cicero (106–43 î. e. n.) – om de stat, orator şi scriitor roman.

[8] Constantin François de Chasseboeuf Volney (1757–1820) – filozof, istoric, orientalist şi poet francez. Cea mai celebră dintre scrierile sale – *Ruinele sau meditaţii asupra revoluţiilor imperiilor* (1791) – a contribuit la afirmarea preromantismului.

[9] Caius Iulius Caesar (100–44 î. e. n.) – om politic, general, scriitor şi orator roman.

[10] Florian Aaron (1805–1887) – istoric român. Pasajul citat e din *Precuvântare* la lucrarea acestuia *Idee repede de istoria Prinţipatului Ţării Româneşti*, t. I, Bucureşti, 1835, p. VII.

[11] Thukydides (c. 460 – c. 400 î. e. n.) – istoric şi om politic atenian.

[12] Publius Cornelius Tacitus (c. 55 – c. 120) – istoric şi om politic roman.

[13] Titus-Livius (c. 59 î. e. n. – 17 e. n.) – autorul unei istorii romane din cele mai vechi timpuri şi până la sfârşitul secolului al II-lea î. e. n.

[14] Mircea cel Bătrân – comandant de oşti, domn al Ţării Româneşti (1386–1394, 1397–1418).

[15] Autorul are în vedere scrierea *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*.

[16] Este vorba despre Matei Basarab – domn al Munteniei (1632–1654) şi Vasile Lupu – domn al Moldovei (1634–1653).

[17] Şerban Cantacuzino – domn al Ţării Româneşti (1678–1688), partizan al politicii antiotomane.

[18] Episodul amintit de Kogălniceanu a fost evocat de Dl. Cantemir în *Istoria Imperiului otoman*, apoi de C. Negruzzi în schiţa *Sobieski şi românii* (1845), subiectul căreia i-a servit lui V. Alecsandri pentru drama *Cetatea Neamţului sau Sobieski şi plăieşii români* (1856).

[19] Darius I Hystaspe (522–486 î. e. n.) – rege al Persiei antice.

[20] Lysimachos (361–281 î. e. n.) – unul din cei mai celebri comandanți de oști ai lui Alexandru cel Mare al Macedoniei, rege al Traciei, apoi al Macedoniei.

[21] Saint-Marc Girardin a manifestat un viu interes pentru stările de lucruri din Moldova și Muntenia, întreprinzând și o călătorie în aceste țări în anul 1835.

[22] Pliniu cel Tânăr (62–113 e. n.) – om politic și scriitor roman.

[23] Longobarzi.

[24] Imperiali, trupe habsburgice.

[25] Ludvic-Alibreht Gebhardi (1735–1802) – bibliotecar și arhivar german, autor al unor lucrări de istorie.

[26] Lucian din Samsota (c. 120–180 e. n.) – istoric și filozof grec.

[27] Este vorba de studiul lui Petru Maior (c. 1761–1821) *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, apărut la Buda în 1812.

[28] Moise – proroc, legislator și fondator mitic al iudaismului.

[29] Remulus – (alături de Remus) – întemeietorul legendar al Romei.

[30] Romulus-Augustus – ultimul împărat al romanilor, care a domnit până la anul 476.

[31] Constantin Aristia (c. 1800–1880) – scriitor și traducător.

[32] Filip II – rege al Macedoniei antice (359–336 î. e. n.), tatăl lui Alexandru cel Mare.

[33] Întemeierea Ţării Românești a avut loc în prima jumătate a sec. al XIV-lea.

[34] Anul formării Statului feudal moldovenesc e considerat 1359.

[35] Este vorba despre Nicolae Milescu Spătaru (1636–1708).

[36] Johannes Müller (1752–1809) – istoric elvețian.

PREFAŢA [LA *LETOPISEŢELE ŢĂRII MOLDOVEI*]

S-a tipărit în fruntea t. I al colecției *Letopisețele Ţării Moldovei*, apărut la Iași în anul 1852.

[1] Notițe și extrase din manuscrisele bibliotecii regale și ale *altor biblioteci, publicate de Institutul regal al Franței*. Paris, Tipografia regală, t. XI (fr.).

[2] Pitia – (în mitologia greacă) preoteasa oracolului din Delfi. Prezicerile sale, considerate răspunsuri ale zeului Apolo, erau exprimate în formulări enigmatice.

[3] *Scrisori privind istoria Franței* de Augustin Thierry. *Scrisoarea întâi* (fr.). Augustin Thierry (1795–1856) – istoric francez, reprezentant al istoriografiei liberale din perioada Restaurației.

PREFAŢĂ [LA CRONICILE ROMÂNIEI SAU LETOPISEŢELE MOLDAVIEI ŞI VALAHIEI]

S-a publicat în *Cronicile României sau Litopisețele Moldaviei și Valahiei*, a doua ediție, t. I, București, 1872.

Ca și prima ediție, intitulată *Litopisițile Ţării Moldovii*, ediția a doua a fost inițial concepută în șase volume, însă până la urmă s-au tipărit

numai trei (vol. I și II – 1872; vol. III – 1874). Față de ediția din 1845–1852, aceasta include și alte texte cronicărești, plasate în volumul al treilea.

[1] Se are în vedere constituirea Divanurilor ad-hoc – adunări extraordinare în Moldova și Muntenia, convocate conform hotărârii Congresului de la Paris din 1856 pentru a se pronunța în privința organizării politice și sociale a celor două țări.

[2] La 11 februarie 1866 „monstruoasa coaliție" – alianță a unei părți a burgheziei cu o parte a moșierimii – reușește să-l detroneze pe domnitorul Alexandru Ioan Cuza, eveniment care a marcat ofensiva împotriva schimbărilor progresiste din viața socială a României și a ideilor democratice.

DORINŢELE PARTIDEI NAŢIONALE ÎN MOLDOVA

S-a tipărit în broșură la Cernăuți în august 1848. Nedispunând de prima ediție, am reprodus textul din colecția de acte și documente *Anul 1848 în Principatele Române*, tomul IV, București, 1903.

[1] Talaat Efendi – comisar turc venit la București în 1848 pentru a cerceta cauzele revoluției și a aviza asupra măsurilor ce trebuiau să fie luate cu scopul de a o înăbuși.

[2] A. Duhamel – general, agent și diplomat rus, venit în București în anul 1848.

[3] Marius Caius (c. 155–86 î. e. n.) – general și om politic roman. În timpul războiului civil din Roma a devenit conducătorul partidului popular.

[4] Sylla (Sulla) Lucius Cornelius (138–78 î. e. n.) – general și om politic roman, șeful partidului aristocrat.

[5] Soliman (Suleiman) I (sau II) Magnificul (1520–1566).

[6] Emmerich von Vettel (1714–1767) – diplomat și publicist elvețian, unul din fondatorii dreptului internațional.

[7] Burkhard Christoph Münnich (1683–1767) – om de stat rus, general-feldmareșal. În anii 1735–1739 s-a aflat în fruntea armatelor ruse din Crimeea și Basarabia.

[8] Lasciate ogni speranza voi ch'entrate! (it.) – Lăsați orice speranță, voi care intrați! – cuvinte pe care poetul italian Dante Alighieri, precum povestește în *Divina comedie* (cântul III, versul 9), le-a văzut scrise deasupra porții Infernului.

DEZROBIREA ŢIGANILOR, ŞTERGEREA PRIVILEGIILOR BOIEREŞTI, EMANCIPAREA ŢĂRANILOR

Acest discurs a fost rostit în ședința solemnă de la 1 (13) aprilie 1891 în legătură cu jubileul de 25 de ani de la fondarea Academiei Române. S-a tipărit ca anexă la tomul XIII al „Analelor Academiei Române", 1891. În același an a apărut la București în broșură aparte, cu titlul modificat față de cel sub care apăruse în „Anale...".

[1] Nicolae Kretzulescu (1812–1900) – om politic, membru al Academiei Române.

[2] George Barițiu (1812–1893), pomenit de noi anterior, a fost și unul din membrii fondatori ai Academiei.

[3] Nestorii – nume colectiv (de la Nestor) ce semnifică în cazul dat vârsta înaintată a persoanelor vizate și considerația vorbitorului.

[4] Fridric Schleiermacher (1768–1834) – teolog protestant, profesor la Universitățile din Halle și Berlin.

[5] Christo Willhelm Huveland (1762–1836) – medic și profesor universitar german.

[6] Ioann Kapodistrias (1776–1831) – om de stat și diplomat de origine greacă. A activat mult timp în Rusia, iar în anii 1827–1831 a fost primul președinte al Greciei independente.

[7] Titlul exact al ediției franceze: *Études religieuses, morales et historiques* (Iași, 1842).

[8] Edouard Gans (1798–1839) – filozof și jurist german, discipol al lui Hegel.

[9] Friedrich Karl de Savigny (1797–1861) – jurist german de origine franceză considerat capul școlii istorice a dreptului.

[10] Grecul smolit (germ.).

[11] Este vorba despre studiul *Moldova și Muntenia. Limba și literatura română sau valahă*, apărut în „Magazin pentru literaturi străine", nr. 8–10, 1837.

[12] *Schiță asupra istoriei, obiceiurilor și limbii țiganilor* (fr.).

[13] Şi la care, în mică măsură, am contribuit și eu (lat.).

[14] Alexandru Papadopol-Calimah (1833–1898) – istoric și om politic.

[15] Propriu, unic în felul său (lat.).

[16] De jure – juridic, formal.

[17] Alexandru Ghica – domn al Ţării Românești (1834–1842).

[18] Gheorghe Bibescu – domn al Ţării Românești între anii 1842–1848.

[19] Articolul lui N. Bălcescu era intitulat *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri*. – „Magazin istoric pentru Dacia", 1846.

[20] Titlul exact al programului: Dorințele partidei naționale în Moldova (Cernăuți, 1848).

[21] Noaptea e un bun sfătuitor (fr.).

REFERINŢE ISTORICO-LITERARE

Kogălniceanu, în literatura istorică a României, și Alecsandri, în literatura noastră poporană, joacă până la un punct rolul lui Columb în privința geografică.

Bogdan P. HASDEU

Darul de căpetenie al lui Kogălniceanu e de a fi avut spirit critic, atunci când lumea nu-l avea; și de a-l fi avut în formă constructivă, ardentă, fără sarcasm steril. Peste tot, în programele revistelor, redactorul ştie ce vrea. „Dacia literară" se cheamă așa (spre deosebire de perfida „Abeille moldave" a lui Asachi) fiindcă, făcând abstracție de loc, vrea să se îndeletnicească cu „producțiile românești fie din orice parte a Daciei", în care scop are să reproducă scrieri originale din toate publicațiile, pentru ca, întocmai ca într-o oglindă, să se vadă scriitorii „moldoveni, ardeleni, bănățeni, bucovineni, fieștecare cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul său". În sfârșit, țelul îi este înfăptuirea dorinței ca „românii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți..."

Proza lui Kogălniceanu e cu atât mai valoroasă cu cât e mai veche. Scrisorile din 1834–1838, *Iluziile pierdute*, articolele au farmecul limbii patriarhale în care înoată elegant finețile gândirii moderne [...] Schița de moravuri contemporane ca *Fiziologia provincialului în Iași* nu poate suferi comparație cu proza lui Negruzzi, pe care o imită. Totuși Kogălniceanu, având pasiunea descripției minuțioase, izbutește a da un tablou de epocă plin de detalii, neprețuit pentru evocarea unei lumi dispărute.

G. CĂLINESCU

Cu toate erorile materiale, mai ales privitoare la începuturile noastre, și în ciuda limitelor gândirii lui istorice, Kogălniceanu rămâne pentru secolul său model nedepășit în concluziile sale esențiale. Dacă adăugăm la aceasta activitatea sa de editor critic al primului corpus de cronici moldovenești și al întâiului periodic de documente istorice vechi, într-un interval ce nu depășește 15 ani, ne putem da seama de meritele lui extraordinare de înaintaș și de creator în domeniul istoriei naționale...

Meritul literar principal al lui Kogălniceanu este de ordin teoretic. Prin „introducția" la „Dacia literară", gânditorul enunță o adevărată doctrină, pe cât de concentrată, pe atât de temeinică. Ideile principale ale direcției sale sunt: combaterea imitației, manie covârșitoare în literatură, a traducerilor mediocre, încurajarea literaturii originale, cu izvoare de inspirație din istoria națională, din frumusețile țării și pitorescul poetic al moravurilor; realizarea unei limbi și a unei literaturi comune pentru toți; funcționarea unei critici nepărtinitoare, cu cruțarea persoanelor; excluderea politicii, dar nu și a moralei; publicarea producțiilor românești „fie din orice parte a Daciei", cu condiția valorii literare.

Șerban CIOCULESCU

Talentul său literar constă în spontaneitate, în introducerea iscusită a parantezelor de plăcută digresiune, în asocierea fericită a ideilor și amintirilor, rezultând texte cu un relief personal inconfundabil, redactate într-o limbă savuroasă, colorată discret și regional, de o oralitate abia stăpânită, teren pe care darul improvizației l-a scutit de migala artistică a compunerii. Oratoria – limpede, elegantă în expresie – nu se resimte de arguția retorică a altora, Kogălniceanu construind planul cuvântării și dezvoltând-o cu siguranță, fără căutarea cu orice preț a efectelor. De unde farmecul ei literar, întreținut de căldura temperamentală, de pasiunea argumentației, ceea ce conferă viață și adâncime textului său (...).

Linia de forță a lui M. Kogălniceanu rămâne activitatea de strălucit îndrumător, fără fervoarea mesianică a unui Bălcescu, dar de o lucidă perspectivă arhitectonică, cu o precisă finalitate într-un orizont larg și luminos, de anvergură europeană.

George IVAȘCU

Punând în valoare rolul tradiției, dar urmărind consonanța cu viața culturii universale, Kogălniceanu n-a gândit la izolarea șovină a națiunilor. Voind să fim noi înșine, n-a respins cuceririle celor din afară, care, selectate și asimilate în acord cu nevoile și specificul nostru, puteau valorifica, asemenea unui capital străin, energia și talentul nostru.

Înaintea lui Maiorescu, Kogălniceanu a înțeles că poporul său are dreptul la existența națională independentă numai în măsura unei contribuții individuale valoroase la progresul omenirii întregi. „Zidirea naționalității" românești trebuie să se facă, de aceea, nu la întâmplare, ci pe temeiul unei civilizații și culturi serioase, echivalente ale celor din afara hotarelor noastre. Prin urmare, nu tradiție cu orice preț, dar nici inovație acceptată necondiționat, ci o dreaptă înțelegere a căilor de dezvoltare a poporului prin restabilirea raportului organic între aceste două pârghii ale progresului.

Între ceea ce «ispita veacurilor» a lăsat trainic și ceea ce spiritul nou adaugă valoros, generația de la 1848 a încercat să realizeze o sinteză. Kogălniceanu i-a dat cea dintâi formulare teoretică, izvorâtă dintr-o interpretare dreaptă a procesului dezvoltării istorice și culturale.

Maria PLATON

Interesul stârnit în rândul boierimii și al târgoveților de către *letopisețe* și *cronografe* a determinat copierea acestora în zeci de variante, dintre care unele sunt îndepărtate substanțial de redacția primară. A știut-o și Kogălniceanu, cel dintâi – și în multe privințe cel mai bun – dintre editorii *Letopisețelor*. Înainte de ediția din 1845–1852 – suficientă îndestul ca să rămână, numai prin aceasta, unul din cei mai de seamă oameni ai neamului – a adunat un număr impresionant de volume de cronici, pe care le-a cercetat cu atenție, până să stabilească textele autentice încredințate tiparului. Dar, oricât de măreț a fost scopul urmărit (...) prin publicarea cronicilor, Kogălniceanu n-a putut da ediții critice. Nici n-avea cui să se adreseze, atunci, asemenea lucrări.

Gabriel ŞTREMPEL

Opera parlamentară a lui Kogălniceanu este vie mai ales prin aceea că ea nu reflectă o oratorie spumoasă și fără conținut, ci ne dezvăluie nu numai rarele sale însușiri, aria sa largă de preocupări, soluțiile ingenioase pe care le propune unei societăți moderne în curs de constituire, talentul strălucit, ci și însăși problematica majoră a epocii sale. Pe firul activității sale parlamentare poate fi reconstituit procesul formării și consultării statului român modern.

Dan BERINDEI

Opera lui Kogălniceanu s-a născut din cunoașterea vieții reale a celor mulți, săraci și obidiți („ridicarea țăranilor din starea înjosită“, zicea el, în 1862), este impregnată de ostilitate față de asupritorii lăuntrici și dinafară („aristocrația ignorantă, sprijinită de Poarta Otomană și cler“), de năzuința ca masele să-și făurească o conștiință cetățenească („fieștecare cetățean are drept de a se ocupa de trebile statului“), de ideea că este necesar ca întregul popor să aibă drepturi egale, de libertate și dreptate socială. Caracterul profund popular al activității sale în toate domeniile, înalta sa conștiință patriotică și talentul său multilateral au făcut din Kogălniceanu un factor puternic în viața culturală și social-politică, începând cu anul 1837, debutul său în literatură, și până la 1891, anul morții lui.

Dan SIMONESCU

Mihail Kogălniceanu a fost una din acele naturi alese ce greu încap câteva alături în veac; pentru care timpul care l-a trăit a fost prea scurt şi spaţiul în care i-a fost învoit să se mişte, prea neîncăpător spre a dezvolta uriaşa putere a concepţiunilor, cugetărilor şi năzuinţilor lui.

A. D. XENOPOL

...Ideile naţionale pe care s-a întemeiat România sunt ideile lui Mihail Kogălniceanu de la anul 1840 până la 1859. Ele s-au răspândit şi au alcătuit crezul unei generaţii întregi. Niciodată minte de român n-a cuprins atâtea cunoştinţe bine rânduite, atâta înţelepciune de caracter practic, n-a

cuprins atâta spontaneitate genială, atât avânt al cuvântului ca şi al ideii, n-a cuprins atâta cavalerism, gata să-alunge orice scrupul şi orice prejudecăţi când era vorba de marele interese naţionale ca Mihail Kogălniceanu.

. . . . . .

...nu e om politic vrednic de acest nume meşterul care ştie să câştige duşmanii, să ocolească piedicile, să cruţe munca şi să scape de primejdie. Ci este numai acela care, văzând o neclintită şi luminoasă ţintă, merge îndrăzneţ către dânsa, înfruntând duşmanii, mişcând din loc piedicile, primind în piept primejdiile, cu siguranţa că, pierind chiar în cale, tot drumul ce a putut să-l facă e câştigat pentru urmaşii ce vor veni neapărat după vitejia lui. Aşa a judecat Kogălniceanu.

. . . . . .

M. Kogălniceanu este... un om genial, cel mai mare conducător cultural şi politic pe care l-au avut românii în epoca modernă.

N. IORGA

Ce bloc formidabil de stâncă, ce mare senior al trecutului! Personalitatea lui se aşterne dominatoare de-a curmezişul veacului al XIX-lea la noi, sentinţele lui îşi păstrează valoarea axiomatică în gândirea omului. Privit în diversele ipostaze, de îndrumător cultural şi istoric, de om politic, cumpănind trebile sau iţele echilibrului internaţional, cu cât îl apropii mai mult de orice parte, la orice punct al vieţii sale, el câştigă în faţa celui mai exigent analist. Pe seama unei judecăţi normale deprinsă să puie la cântar oamenii, stări şi lucruri cu gândul de a desluşi liniile mari ale trecutului unui popor, Kogălniceanu apare cu o semnificare cu totul particulară (...), e cel dintâi creier românesc organizat în sens modern, care primeşte şi elaborează problemele gândirii continentului din vremea lui pentru a le pune cu interesele naţionale.

Octavian GOGA

În timpul marilor lupte pentru Unire, el a scos la lumină cel mai de frunte ziar politic ce a existat în Moldova intitulat *Steaua Dunării*, care a dat mişcării unioniste un puternic şi decisiv impuls. Îmi aduc aminte şi acuma cu ce ardoare, cu ce entuziasm ceteam noi, tinerii din vremea aceea, articolele lui admirabile, cu frumuseţe de stil, cu putere de argumentare, cu avânt patriotic, articole care ne încălzeau inimile şi a căror influenţă a contribuit mult la realizarea visului secular al românilor.

Nicolae GANE

Personalitate de prim rang a secolului trecut celebrată în 1967 sub auspiciile UNESCO şi ale Consiliului Mondial al Păcii, Mihail Kogălniceanu (1817-1891) este unul dintre cei mai de seamă oameni politici ai României moderne care s-a impus prin elevaţia, limpezimea şi consec-

venţa programului său. Prin amploarea şi diversitatea manifestărilor, biografia acestui militant, prezent în mai tot ce s-a înfăptuit de seamă în spaţiul carpato-dunărean de-a lungul secolului al XIX-lea, se confundă, până la un punct, cu însăşi istoria acelui secol tumultuos şi dramatic, secol marcat de două mari principii strâns legate între ele: naţional şi social.

. . . . . .

Istoric, prozator şi memorialist, critic inclusiv, gazetar şi orator cu faimă nestinsă, diplomat, editor şi om politic, el e înainte de toate un cărturar cu mari potenţe, sortite inexorabil unei realizări doar parţiale. Iar ipostaza cea mai de seamă a cărturarului, prioritară şi cronologic, e acea de istoric, un istoric care nu şi-a putut desfăşura însă liber marile-i însuşiri, fiind constrâns de epocă să activeze în diferite alte domenii. Dacă opera lui întreagă ar fi fost realizată în direcţia primelor studii am fi avut în Kogălniceanu, desigur, pe unul din marii istorici ai secolului. Dar şi în felul în care a fost înfăptuită, opera sa istorică constituie o etapă distinctă în istoriografia română, prin proclamarea spiritului critic şi a veracităţii ca principii de bază ale desciplinei, prin afirmarea unui evoluţionism organic în înţelegerea procesului istoric, prin sesizarea rolului maselor în făurirea istoriei, prin recunoaşterea finalităţii pragmatice a acesteia. Sunt idei care au căpătat de mult drept de cetate şi pe care istoriografia română din epoca noastră şi le-a însuşit, proclamându-l pe Kogălniceanu ca pe unul dintre marii ei precursori.

Alexandru ZUB

Cea mai mare inovaţie a lui este introducerea poporului între factorii care scriu istoria; dă un rol capital masei în istorie – ţărănimii...

Nici Alecsandri nu a vorbit de istoria poporului până după *Dacia literară,* cu toate că şi el, ca şi Russo, ajunsese s-o preţuiască în străinătate. Rolul lui Kogălniceanu între ei, scriitorii, într-aceasta constă: a-l face conştient pe Negruzzi şi a da impulsuri noi lui Russo şi lui Alecsandri la culegerea poeziei poporale, la întoarcerea la popor.

R. DRAGNEA

Mihail Kogălniceanu a fost şi un foarte înzestrat literator căruia Ursitoarele îi făcuseră parte de alese însuşiri de observaţie, de un foarte substanţial umor, de o distilată ironie şi de o „simţimintalitate“ (pentru a folosi chiar termenul său în straiul de acum un veac) atentă şi gata să se aprindă de un întâi amor sau să se înduioşeze la ireparabila pierdere a unui poet ca Alexandru Hristoverghi.

PERPESSICIUS

Scrisorile din vremea studiilor în străinătate ale lui Mihail Kogălniceanu, adresate părintelui său, vornicului Ilie, sunt opera unui copil de geniu. Neobişnuit lucru: fără a cuprinde vreo idee originală sau adâncă, fără a

ne oferi pagini de observaţie interesantă asupra celor văzute, asupra celor cunoscute sau asupra celor întâmplate în decursul anilor când au fost aşternute pe hârtie, (...) ele cuceresc, în primul rând, şi îşi supravieţuiesc literar prin extraordinara lor spontaneitate şi ingenuitate, turnate într-o scriptură atât de sigură şi de limpede în stereotipia sa, încât penuria stilistică – venind dealtfel din inteligenta degajare a tonului expeditiv – le sporeşte farmecul.

I. NEGOIŢESCU

Din varietatea şi gradarea ascendentă a argumentelor ne putem da seama că Kogălniceanu este un maestru al amplificării retorice, un orator înzestrat cu cel mai fin simţ psihologic. Puterea sa logică adăugată la o impresionantă cultură juridică şi istorică dau impresia de ceva adânc studiat, de ceva masiv, care aşază definiţie, care epuizează problema tratată. Elocvenţa discursurilor sale decurge şi din savanta construcţie a ironiei, realizată îndeosebi prin reducerea la absurd a ideilor adversarului.

D. POPOVICI

El a stat în toate domeniile cu mult deasupra contemporanilor săi; literat de frunte, militând pentru limba populară împotriva curentelor străine, istoric de mâna întâia, cugetător politic şi diplomat iscusit, creator de forţă, iubitor al artelor plastice...

A fost vajnic luptător al democraţiei şi cel mai sincer prieten al ţărănimii.

M. SADOVEANU

Unitatea naţională a românilor a triumfat în concepţia istoricului înainte de a fi devenit o realitate în domeniul politic. De asemenea, în locul cronicii realiste, care „descrie faptele deosebite după ani şi zile“, el a căutat să desprindă fenomenele succesive ale dezvoltării istorice cu deosebită luare aminte pentru faptele vieţii sociale şi culturale. Prin aceasta a pus bazele istoriografiei moderne...

A. OŢETEA

Lupta purtată de Kogălniceanu pentru făurirea unei literaturi autentice, prin adăparea ei de la izvoarele bogate ale culturii naţionale, l-a situat în rândurile celor care au întrevăzut dincolo de limitele momentului.

. . . . . .

Comparat cu un Bălcescu, dar şi cu un Titu Maiorescu şi mai departe cu un Nicolae Iorga, Kogălniceanu ni se înfăţişează şi sub acest aspect al elocvenţei sale, drept una dintre cele mai viguroase şi interesante personalităţi din istoria noastră literală.

Al. DUŢU

Luate ca întreg, scrisorile lui Kogălniceanu au o continuitate şi o creştere, exprimă deci o devenire, transformarea unui boiernaş moldovean adolescent, cu antereu şi surtuc îmblănit, într-un intelectual şi om de lume european, cu idei moderne şi ambiţii superioare, impunându-se în cercurile înalte berlineze. Considerate ca roman epistolar, ele reprezintă un ciclu perfect, de la primele etape ale itinerarului spre Occident, înaintând apoi în cunoaştere şi experienţă, prin cultură, printr-o întreagă reţea de intrigi şi obstacole, încurcături băneşti, relaţii mondene, iluzii şi dezamăgiri, refugiu în studiu şi creaţie, succese înconjurate de meschine suspiciuni şi delaţiuni calomnioase, până la un deznodământ brutal: rechemarea neaşteptată în ţară, mai târziu exilarea eroului la mănăstirea Râşca şi finalmente epilogul: plecarea spre Parisul mult dorit şi de atâtea ori refuzat. Ceea ce da acestui roman epistolar un farmec în plus este, ca să zic aşa, compunerea lui în contrapunct: aceleaşi fapte sunt relatate de două ori, în planuri paralele, din două unghiuri diferite, cu atitudini diferite ale spiritului: întâi scrisorile către tatăl său, un om rău dar tombateră, stăpânit de duhul supunerii, într-o moldovenească cu parfum vetust şi circumlocuţiuni de protocol patriarhal, perpetuu cu grija de a se arăta „bienpensant“, cu nevoia de a-si apăra studiile întreprinse pe cheltuiala proprie (neprevăzute în programul lui Vodă pentru beizadele) de italiană, muzică, drept roman cu Savigny la Universitate şi pe care băbaca i le cenzurează, de a-şi apăra în sfârşit cartea despre Istoria Românilor pentru editarea căreia s-a îndatorat şi pe care Vodă era gata să i-o interzică la jumătate. Scrisorile către babacă sunt pline de manevre grijulii de „captatio benevolentiae“ pentru obţinere de bani: subsidiile domneşti sunt socotite cam pe sponci şi parcimonios administrate iar tânărul face datorii ca sa se îmbrace ca lumea şi mai ales ca să cumpere cărţi „cu nemiluita“, cum spune Călinescu. Are o mare sete de libertate şi de viaţă, pentru care trebuie sa pledeze cu fel de fel de argumente şi alibiuri. Tatăl, care îi oprise lecţiile de italiană şi îi făcuse greutăţi pentru dreptul roman, îi cere să studieze rachieria, mătăsăria şi creşterea oilor spanioleşti, la care fiul răspunde că va face aceasta, explicându-i că necesită un an de studii teoretice şi practice; desigur pretext, dar nu este exclus sa-l fi interesat efectiv, căci toată viaţa va fi foarte întreprinzător şi atras de afaceri industriale şi comerciale lucrative.

Paralel cu scrisorile către babacă, cele către surori (Helene şi Pulcherie) sunt cu totul pe alt ton. Scrise într-o franţuzească elegantă, niţel convenţională (nu fără unele mici greşeli), au un aer ironic, afectiv şi protector, cu fine poante epigramatice.

. . . . . .

(Însemnările lui M. Kogălniceauu despre Spania sunt) originale, spontane, pline de avânt poetic care, întemeiat pe o cunoaştere adâncă, solidă, exclude impresia de entuziasm facil.

Al. TUDORICĂ

Prins în obligaţii şi oficii de stat, supunându-se îndatoririlor familiale şi către prieteni sau cunoscuţi, comunicarea lui se înrudeşte cu conversaţia. E liberă, directă, sprintenă, substanţială, expresivă, când volubilă, când gravă. Peniţa o transcrie dintr-o dată. Cititorul nu va afla în şirurile corespondenţei lui Kogălniceanu nici un convenţionalism, nici o extravaganţă, nici o detaşare. Dimpotrivă, ea impune prin nervul realităţii şi prin sinceritate, prin simţul răspunderii si al demnităţii, prin interesul faţă de viaţa obştii, prin acţiuni şi prin bună-credinţă.

Augustin Z. N. POP

Discursurile sale erau înviorate de avânt oratoric, străbătute de sinceritate sufletească şi susţinute de argumentaţie logică.

. . . . . .

... Kogălniceanu a fost un temperament politic activ, dublat de un spirit reflexiv. Caută să stabilească un just echilibru între trecut şi viitor, să statornicească o legătură firească între tradiţie şi civilizaţie. „Numai prin restaurarea trecutului se poate fonda şi asigura viitorul acestei ţări", spune Kogălniceanu, iar politica lui se bazează pe „principii democratice într-un guvern monarhic".

C. LOGHIN

[M. Kogălniceanu este] cel dintâi istoric critic ce a născut neamul românesc.

D. ONCIUL

Curentul acesta critic începe cu M. Kogălniceanu, se continuă cu C. Negruzzi, A. Russo, Alecsandri şi se sfârşeşte cu d. Maiorescu – ca să nu citez decât pe corifei, pe cele câteva personaje reprezentative care l-au întrupat.

G. IBRĂILEANU

Personalitatea lui Mihail Kogălniceanu este marcată de un adevărat demon al contradicţiei. Ea este prismatică, multidimensională, revelându-ne faţete necunoscute tocmai în clipa în care o credeam un caz clasat şi pus pe poliţele rigide ale istoriei culturii. Cea mai neînsemnată schimbare de unghi exegetic găseşte, în cazul lui Kogălniceanu, un orizont de aşteptare favorabil; răspunsul la provocare stă în disponibilitatea de a-şi arăta în orice clipă o altă dimensiune şi o altă culoare a prismei personalităţii.

M. CIMPOI

Spiritus rector în spaţiul cultural, precursor în materie de critică şi ideologie literară, Mihail Kogălniceanu a avut şi un real talent de prozator, valorificat nu doar la maturitate, în discursurile parlamentare şi felurite alte cuvântări, dar şi nemijlocit în tinereţe în încercări izbutite de proză narativă. Autor de „scene" şi „fiziologii" încă înainte de înfiinţarea *Daciei*

literare, tânărul scriitor l-a secundat, după aceea, pe C. Negruzzi în întemeierea la noi a acestor specii (*Noul chip de a face curte, Fiziologia provincialului la Iaşi* etc.), nu fără a scrie şi o povestire mai lungă, neterminată, *Iluzii pierdute. Un întâi amor* şi începe un roman, *Tainele inimii*. Vocaţia literară a lui Kogălniceanu e atestată şi de corespondenţa sa, de notele de călătorie, de traduceri şi adaptări.

Dumitru MICU

Într-o vreme în care traducerile erau la modă, M.Kogălniceanu militează pentru făurirea unei literaturi originale. El cere scriitorilor români să-şi găsească subiectul în epocă, în realitatea socială, în trecutul glorios de luptă pentru libertate al poporului, să se inspire din nepreţuitele creaţii populare. „Dorul imitaţiei s-a făcut la noi o manie primejdioasă pentru că omoară în noi duhul naţional. Această manie este mai ales covârşitoare în literatură. Mai în toate zilele ies de sub teasc cărţi în limba românească. Dar ce folos! că sunt numai traducţii din alte limbi şi încă şi acele de-ar fi bune. Traducţii însă nu fac o literatură. Noi vom prigoni cât vom pute această manie ucigătoare a gustului original, însuşirea cea mai preţioasă a unii literaturi. Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre ţări sunt destul de mari, obiceiurile noastre sunt destul de pitoreşti şi poetice, pentru ca să putem găsi şi la noi sujeturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuinţă să ne împrumutăm de la alte naţii. Foaia noastră va primi cât se poate mai rar traduceri din alte limbi; compuneri originale îi vor umple mai toate coloanele".

Prin aceste cuvinte care condamnă abundenţa traducerilor, M. Kogălniceanu nu nega de fapt rolul traducerilor din alte literaturi. Dimpotrivă, scriitorul se pronunţa adesea pentru traducerea şi popularizarea creaţiilor de seamă ale literaturii universale, el însuşi fiind traducător. Kogălniceanu combătea doar tendinţele cosmopolite ale claselor dominante, care prin prioritatea pe care o dădeau traducerilor, frânau dezvoltarea literaturii originale.

Pentru ideile înaintate pe care le promova, cenzura a interzis „Dacia literară" după numai trei numere de la apariţie.

Ideile lui Kogălniceanu asupra literaturii, cuprinse nu numai în „introducţia" la „Dacia literară" dar şi în alte multe prefeţe şi articole, au fost primite cu entuziasm de generaţia anului revoluţionar 1848 şi se încadrează în curentul militant al epocii pentru făurirea unei literaturi cu un puternic rol educativ. Kogălniceanu, care îşi dădea seama de importanţa şi valoarea folclorului, spunând că „Artele şi literatura, expresiile inteligenţei, n-au speranţă de viaţă, decât acolo unde ele îşi trag origina din însăşi tulpina popoarelor", lupta ca şi C. Negruzzi, V. Alecsandri şi Al. Russo pentru o literatură inspirată din creaţia populară.

Din această primă perioadă a activităţii sale datează şi scrierile literare: câteva schiţe, „Fiziologia provincialului în Iaşi", „Soirées dansantes" („Adunări dănţuitoare"), „Nou chip de a face curte", „Iluzii pierdute" şi fragmentul de roman „Tainele inimei". Aceste mici producţii literare dau

imaginea nouă – pentru cei obişnuiţi să-l cunoască pe Kogălniceanu doar ca pe un om politic, neîntrecut orator şi strălucit istoric – a unui scriitor cu vervă şi umor. El satirizează deopotrivă noile moravuri şi parvenitismul burgheziei, precum şi învechitele obiceiuri feudale. Cu toate că aceste producţii n-au rămas în istoria literaturii noastre ca lucrări de mare valoare artistică, totuşi ele au meritul de a întregi personalitatea lui Kogălniceanu. În „Iluzii pierdute" scriitorul îşi mărturisea intenţia sa: „...vroiam prin literatură să prefac năravurile, să introduc în patria mea o nouă viaţă, noi principii".

Creându-şi opera într-un moment în care limba literară nu era încă formată, M.Kogălniceanu îşi va da contribuţia şi în această direcţie, atât teoretic, cât şi prin opera sa beletristică.

Scrierile sale literare, precum şi articolele, sunt scrise într-o limbă românească cu numeroase cuvinte şi forme ale dialectului moldovenesc. Uneori însă, lipsindu-i termenul adecvat, Kogălniceanu foloseşte neologisme încă nefixate în limba română, care stânjenesc lectura.

Dar adevărata sa măiestrie şi-o dovedeşte în discursurile lui, scrise într-un stil propriu, simplu şi convingător. Mihail Kogălniceanu poate fi considerat pe drept cuvânt întemeietorul genului oratoric în literatura noastră.

Domnica FILIMON

Împroprietărirea ţăranilor este cea mai măreaţă operă a lui Kogălniceanu, îndeplinită cu generozitatea de inimă care împodobea măreaţa figură a nemuritorului Cuza-Vodă. El a fost în toată viaţa sa un democrat. Şi cuvântul care s-a zis că, prin împroprietărire, Kogălniceanu a creat poporul românesc, are un mare înţeles. A ridica un popor de sub tirania iobăgiei, a-i reda drepturile lui, a-i deschide drumul către cultură şi independenţă, însemnează într-adevăr a-l crea. Şi aduceţi-vă aminte că această evoluţiune socială nu se îndeplinea în mod liniştit, ea avea să lupte cu cea mai crâncenă răzvrătire a claselor dominante, cărora li se răpea una din cele mai favorabile şi crude puteri de exploatare.

Traian DEMETRESCU

Pe tribuna parlamentelor sau în întrunirile publice, el aducea cu sine aceeaşi lumină, aceeaşi limpeziciune de vederi, acelaşi metod de investigaţie şi expunere, de care dăduse dovadă ca profesor de istorie. Mai mult decât atât. Încordarea pasionată ce reclamă luptele politice crescuseră elocvenţa sa, dându-i o vioiciune, o vehemenţă, o aprindere, care nu e întotdeauna la locul ei pe o catedră. Acele raţionamente acumulate, cari, ca o armată bine disciplinată, se desfăşoară ca să atace şi se strâng ca să se apere, acele lovituri de logică ce se urmează fără întrerupere ca să facă pe adversar să-şi piardă poziţiunea, comunică vorbirii o căldură, o mişcare rapidă, o violenţă pătimaşe, ce se transmit uşor auditorului. Fiecare frază, fiecare vorbă are un accent; inteligenţa într-aripată de

pasiune dă spiritului un avânt măreţ, îl face să înainteze cu maiestatea impetuoasă a unui râu ce se aruncă pe o clină repede şi fără nici o sinuozitate în mers. Adevărata elocvenţă este aceea care sfârşeşte un raţionament, cu emoţiune, care păstrează unitatea ideilor prin unitatea pasiunii, care repetă mişcarea şi înlănţuirea faptelor prin mişcare şi înlănţuirea ideilor. Când mânuieşte condeiul, ca şi când vorbeşte, Kogălniceanu este orator, adică face raţionamente limpezi şi bine susţinute, le exprimă în propoziţiuni bine alcătuite şi simetric întocmite, clădeşte un întreg edificiu de judecăţi, în care cea dintâi este urmată în mod natural de a doua, fără soluţiune de continuitate, fără salturi violente, şi când escaladează prin o figură prea repede treptele unui raţionament prea lung, o face însoţită de acele mişcări sufleteşti care mişcă şi încântă pe cel ce-l ascultă.

Anghel DEMETRESCU

În timpul marilor lupte pentru Unire el a scos la lumină cel mai de frunte ziar politic ce a existat în Moldova intitulat „Steaua Dunării“, care a dat mişcării unioniste un puternic şi decisiv impuls. Îmi aduc aminte şi acum cu ce ardoare, cu ce entuziasm, ceteam noi tinerii din vremea aceea articolele lui admirabile, ca frumuseţe de stil, ca putere de argumentare, ca avânt patriotic, articole care ne încălzeau inimile şi a căror influenţă a contribuit mult la realizarea visului secular al românilor.

Nicolae GANE

Cu suflet minunat înzestrat, căutând să-şi însuşească încă din anii cei mai tineri, cât mai mult din cultura vremii, şi înţelegând din cunoaşteri adânci, care era şi pentru noi drumul regenerării, îl întâlnim statornic unde gânduri nouă aşteptau împlinirea lor.

Ovid DENSUSIANU

...Din punct de vedere al istoriei culturii româneşti încercările literare şi operele istorice ale lui Kogălniceanu prezintă o deosebită importanţă, concepţiile lui în cele două domenii având o îndoită valoare, fie ca noutate, fie ca o promovatoare de largi curente politice ideologice. Mai este şi o a treia categorie de opere, discursurile sale care, fiind purtătoarele unei serii de idei progresiste şi pline de conţinut, sunt în acelaşi timp creaţii de valoare estetică. Se adevereşte astfel că, departe de a exclude preocupările politice, literatura dobândeşte prin ele o vigoare deosebită şi o mare putere de pătrundere în publicul cititor. Scrierile lui Kogălniceanu, de orice categorie ar fi ele, posedă un puternic caracter de actualitate şi de tendinţă, în bunul sens al cuvântului, ceea ce le plasează pe linia premergătoare literaturii progresiste actuale.

Al. I. ŞTEFĂNESCU

Mihail Kogălniceanu a trăit aproape şaptezeci şi patru de ani, o viaţă căreia el a ştiut să-i asigure autoritate şi o strălucire de netăgăduit prin ţelurile înalte urmărite cu devotament, cu abnegaţie şi cu încredere. Unind entuziasmul pentru ideile înnoitoare ale vremii cu o mare putere de acţiune, M.Kogălniceanu s-a afirmat printr-o prodigioasă activitate de îndrumător al literaturii, cercetător al istoriei şi reformator social.

. . . . . .

Şi în paginile de creaţie literară Kogălniceanu procedează tot ca un animator; ţinta sa este să comunice idei şi face acest lucru cu vervă şi cu impetuozitate. Când înfăţişează, de pildă în *Tainele inimii* tabloul pestriţ al Copoului, el transformă totul într-o dispută de un sarcasm biciuitor la adresa aroganţei aristocratice şi a fandoselii cosmopolite. Introducerea celor două personaje, Leşescu şi Stihescu, de opinii deosebite, se dovedeşte a nu fi decât un simplu artificiu pentru a înlesni afirmarea concepţiilor sănătoase ale autorului despre civilizaţie. Kogălniceanu dezaprobă înrădăcinarea boierimii în obiceiuri incompatibile cu timpul, refuzul acesteia de a subscrie la necesităţile progresului. Dar nici adaptarea artificială nu-l satisfăcea şi nu oboseşte în a ridiculiza propăşirea de suprafaţă, tendinţa de a înmulţi vechi abuzuri prin altele noi. Avea oroare faţă de lipsa de poezie a vieţii burgheze, revărsând asupra ei valuri de ironie usturătoare ca în *Adunări dănţuitoare* sau în pieseta amintită mai înainte. Simpatia ca şi interesul lui Kogălniceanu se concentrau către clasele de jos. Ridicarea claselor de jos, prin condiţii de bunăstare, este ceea ce-l preocupa pe Kogălniceanu mai cu seamă. Literatura era pentru el un mijloc spre atingerea acestui obiectiv.

. . . . . .

Cu publicarea *Letopiseţelor* activitatea de cercetător al istoriei prestată de Kogălniceanu ia sfârşit. Peste douăzeci de ani – în 1872 – el avea să redeitze această colecţie de cronici, fără a aduce şi alte contribuţii. Multă vreme lucrările sale au constituit baza oricărei investigaţii în acest domeniu, textele editate de el mai furnizează încă un model de rigoare şi conştiinciozitate, cu toate fireştile greşeli de transcriere ce s-au strecurat atunci. Ridicându-se în unele privinţe până la claritatea de gândire a lui Bălcescu, Kogălniceanu este un demn înaintaş al ştiinţei noastre istorice.

Cercetările istorice aveau să rodească şi altfel în activitatea lui Kogălniceanu. În toiul luptelor politice, având de impus un principiu, de dovedit un adevăr, el s-a slujit deseori de argumentele istoriei. Astfel istoricul a secondat cu succes şi a adus o dată mai mult contribuţia sa la înfăptuirile de seamă ale luptătorului pe tărâm social şi politic.

Istoria literară, culturală şi politică îl revendică deopotrivă pe Mihail Kogălniceanu printre înaintaşi. Exemplul său luminos constă în străduinţa permanentă de a înţelege interesele maselor largi şi de a căuta să răspundă, prin actele preconizate, aspiraţiilor acestora către dreptate şi libertate. S-a opus din toate puterile privilegiilor unei minorităţi şi a ridiculizat „inspiraţiile strâmte ale unui patriotism de clopotniţă". Crezul său de conduită şi-l

afirma cu îndreptăţită fală când spunea: „Noi am jertfit de bunăvoie privilegiurile de naştere, însă sunt două privilegiuri pe cari nu ni le poate ridica nimeni: privilegiul patriotismului şi al virtuţilor cetăţeneşti“.

Demnitatea, la Kogălniceanu, era dublată de o modestie exemplară. Când este vorba de Unire, căreia el i-a jertfit poate cel mai mult timp şi cea mai mare parte de muncă, Kogălniceanu este primul care reprimă orice ispită de a vedea în acel act istoric altceva decât rezultatul firesc al mişcării maselor:

„Unirea, domnilor, eu nu recunosc nimănui dreptul de a zice că e actul său individual, proprietatea sa exclusivă: Unirea e actul energic al întregii naţii române“.

Ca îndrumător al literaturii pe drumul împlinirii creaţiei originale inspirată din realităţile naţionale, el se situează în rândul clasicilor, alături de părtaşi de idei ca Alecsandri, Russo, Negruzzi. Prin cercetările sale fructuoase în domeniul istoriei naţionale şi-a înscris numele imediat după Bălcescu. ... A fost sufletul Unirii, principalul apărător al împroprietăririi ţăranilor, partizanul politicii de alianţă româno-rusă în războiul contra turcilor, aducând un însemnat aport la obţinerea Independenţei.

Cât de sus s-a ridicat – şi a ajuns, la un moment dat, primul bărbat al ţării – n-a pus nici un fel de distanţă între sine şi cei de jos. Această apropiere născută din patriotism sincer, neîntinat, a stat la temelia unei rodnice activităţi de îndrumător, cercetător şi reformator, a dat un sens nobil străduinţelor şi o valoare durabilă rezultatelor obţinute de cel a cărui amintire dăinuie peste timp şi al cărui nume îl rostim cu recunoştinţă – Mihail Kogălniceanu.

Geo ŞERBAN

Kogălniceanu aprecia că în lupta împotriva Turciei pentru obţinerea independenţei de stat, era nevoie şi de sprijinul unor puteri europene. Aducerea unui principe străin ca domnitor putea, după părerea lui, să uşureze obţinerea acestui sprijin. Deci el şi-a formulat punctul de vedere şi a militat pentru realizarea lui în funcţie de condiţiile interne şi externe. Kogălniceanu s-a pronunţat încă cu mult timp înainte de 1857, cât şi în timpul Adunării Ad-hoc şi al Adunării Elective din Moldova „în favoarea unirii Principatelor sub un principe străin“. Cu toate acestea, îndată ce în 1859, prin lupta revoluţionară a maselor, se realizează Unirea şi este ales domnitor Al. I. Cuza, Kogălniceanu combate pe boierii reacţionari care cereau alungarea domnitorului şi aducerea unui principe străin în scopul apărării privilegiilor lor.

V. RAŢĂ

CUPRINS

Tabel cronologic 7

SCRIERI LITERARE

Împăratul şi braminul 12
Soirées dansantes 16
Nou chip de a face curte 26
Două femei împrotiva unui bărbat 33
Iluzii pierdute. Un întâi amor 52
Fiziologia provincialului în Iaşi 71
Noul acatist al marelui voievod Mihail Grigoriu 79
Tainele inimii 88

PUBLICISTICĂ

Moldova şi Muntenia. Limba şi literatura română sau valahă 108
Introducţie [la „Dacia Literară“] 124
Descriere istorică 127
Teatru 130
[A. Demidoff în Banat, Valahia şi Moldavia – întroducere] 132
Dochia şi Traian 140
[A. Hâjdău] 151
Viaţa lui A. Hrisoverghi 153
[Programul revistei „(Propaşirea), foaie ştiintifică şi literară“] 165
Portul naţional 168
[Prefaţă la „O repetiţie moldovenească sau noi şi iar noi“] 170
Calendarele anului 1855 171
Jurnalismul românesc în 1855 174
[Programul ziarului „Steaua Dunării“] 184
[Adresanţii gazetei „Steaua Dunării“] 191
[Ideile noi necesită cuvinte noi] 192
[Note de călătorie în Spania] 193

SCRIERI ISTORICE ŞI SOCIALE

Bătălia de la Războieni şi pricinile ei 198
Ştefan cel Mare arhitect 211
Un vis al lui Petru Rareş 214
Ştefan cel Mare în Târgul Băiei 216
Trei zile din istoria Moldaviei 226
Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie naţională 246
Prefaţă [la Letopiseţele Tării Moldovei] 262
Prefaţă [la Cronicile României sau litopiseţele Moldaviei şi Valahiei] .. 267
Dorinţele Partidei Naţionale în Moldova 280
[Discurs la alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor] 327
Profesie de credinţă 329
Dezrobirea ţiganilor, ştergerea privilegiilor boiereşti,
emanciparea ţăranilor 332

CORESPONDENŢĂ

...Către tatăl său 372
...Către surorile sale 385
...Către fratele său 390
...Către Gh. Asachi 392
...Către Ion Ghica 394
Către secretariatul de stat 397

Note 401
Referinţe istorico-literare 415

CLUBUL CĂRŢII

Litera INTERNAŢIONAL

Prin fondarea acestui CLUB iniţiem un program special de difuzare şi de promovare a cărţilor noastre.

Şi Dumneavoastră puteţi deveni membru al CLUBULUI CĂRŢII „Litera Internaţional", beneficiind de următoarele avantaje:

1. Veţi primi în regim de urgenţă cărţile comandate şi veţi fi informat cu regularitate asupra ultimelor apariţii, planuri editoriale, oferte speciale.

2. Pentru 3 cărţi comandate deveniţi membru al CLUBULUI, sunteţi scutit de plata cheltuielilor de transport prin poştă şi obţineţi o reducere de 10% din preţul de vânzare, de la 5 cărţi in sus reducerea acordată este de 15%.

3. Tirajele cărţilor noastre fiind limitate, acordăm prioritate absolută membrilor CLUBULUI CĂRŢII „Litera Internaţional".

Pentru a obţine oricare din aceste cărţi, trimiteţi comanda Dumneavoastră pe adresa:

Litera Internaţional
O.P. 61; C.P. 21, sector 1, Bucureşti, România
tel./fax (01) 3303502; e-mail: info@litera.ro

În atenţia librarilor şi a vânzătorilor cu amănuntul:

Contravaloarea timbrului literar se depune în contul Uniunii Scriitorilor din România nr. 2511.1-171.1/ROL, deschis la B.C.R., Filiala sector 1, Bucureşti